

Дуго путовање у лошу бесконачност

- читанка за бољу економску писменост -

написао и сакупио Дејан Бараћ

(нелекторисана и нерецenziрана верзија)

ВАЖНЕ НАПОМЕНЕ

Пред читаоцима је радна верзија књиге, чије је рецензирање у току. Због професионалних обавеза и времена потребног да се текст рецензира и лекторише, књигу ћу бити у прилици да потпуно припремим и одштапам тек крајем 2014. године. Електронска верзија је већ од 12. јула 2014. доступна читаоцима, јер нас догађаји увелико сустижу.

На све пропусте и недоречености које сам као неекономиста починио, указаће ми рецензенти економске струке и ја сам им на томе унапред захвалан.

Специјалну захвалност дугујем господину Александру Лазићу, на гостопримству у свако доба на блогу [Стање ствари](#) и дугогодишњој сарадњи на порталу [Изјаве.срб](#).

Мањи делови књиге већ су објављени на поменутом блогу.

Искрен да будем, како нисам економиста нити социолог – очекујем и оштре критике које ће се далеко више бавити подобношћу моје дипломе за овакав подухват, него ли суштином садржаја књиге.

Коментар (28. август 2014. године):

Првобитна верзија књиге је допуњена у одељцима „Замке бруто домаћег производа“, исправљене су неке мање грешке, проширена су два цитата, дописан је један цитат Исака Адихеса на тему југословенског самоуправљања, док су неке реченице у излагању боље стилизоване.

Ниш, јун 2014. године

САДРЖАЈ

<i>Уводна реч</i>	3
<i>Прва слика – статистика, наша дика...</i>	6
<i>Друга слика – грофа и кнеза Потемкина</i>	28
<i>Трећа слика – монетарне замке и игре бројева</i>	56
<i>Четврта слика – проточни бојлери са више цеви</i>	78
<i>Пета слика – чепови који пропуштају воду</i>	106
<i>Шеста слика – дисање на шкрге</i>	132
<i>Седма слика – изабране (не)бајковите приче</i>	159
<i>Осма слика – кроз свет и векове</i>	177
<i>Девета слика – чинодејства (не)видљиве руке</i>	203
<i>Десета слика – фискалне преправке</i>	243
<i>Једанеста слика – којекуде Србија</i>	267
<i>Разграђивање супстанце економије – зашто смо ту где смо</i>	291
<i>Економија Србије данас – зависност од кредита која траје</i>	309
<i>Дванаеста слика – предлози за размишљање</i>	325
<i>Завршна слика – књиге и весла у руке</i>	408
<i>Речник неких економских појмова</i>	417
<i>Кратка белешка о аутору</i>	450
<i>Табеле и графици</i>	451

УВОДНА РЕЧ

Из перспективе обичних учесника револуција и ратова све изгледа јасно – и тешко их је разуверити у супротно, док озбиљан историчар мора да буде наднесен над историјском грађом коју укршта, самерава, а затим извлачи закључке и закономерности. Слично томе, радници који протестују и боре се за своја права нису дужни да сагледавају макроекономску ситуацију – док би стручни тимови у централној банци и министарствима финансија и економије требало да буду наднесени над статистичким подацима из којих ће извући закономерности. Сликвито речено, треба да осећају смер и правац ветра, како би правилно разапели једра брода. У супротном, економија државе коју воде биће осуђена на дугорочно (по)тонуће. Зато подвлачим оно што је од давнина познато – презадужена држава не може да рачуна на суверенитет, јер повериоци могу стратешки да утичу на њене политичке и економске одлуке.

Коме је намењена ова читанка? Првенствено обичним грађанима Србије, који су често „бомбардовани“ економским терминима и финансијским извештајима који су неразумљиви, али и делу стручне јавности која, чини се, не уочава густу маглу која се ствара статистичким егзибицијама. Међутим, и становници Босне и Херцеговине, Црне Горе, Македоније, па и Хрватске, који буду читали ову књигу препознаће како неки „српски модели“ постоје и у њиховим државама, додуше у нешто другачијем аранжману. Турбуленције у економији било које државе наследнице СФРЈ не могу а да не изазову последице у осталим наследницама.

Читанка која је пред читаоцем састоји се из четири целине. Негде сам покушао да приложим решења – било туђа било своја, негде сам се задржао само на анализи. Истина, гајим наду да ми читаоци неће замерити што сам понегде заорао „широко а плитко“ и што неки делови читанке више личе као да их је више писала салонска, а мање прагматична рука. Први део, који сам завршио августа 2013. године и који сам касније спорадично допуњавао, компонован је у виду колажа са тенденциозно укрштеним цртицама, анализама, цитатима и анегдотама (свесно „жртвујући“ систематичност у излагању). У другом делу налазе се моје две већ објављене анализе економија Југославије и Србије у периоду од 1945. до 2012. године, уз неопходне измене и допуне. Трећи део садржи дванаесту (допунску) слику где је црта подвучена закључно са 27. априлом 2014. године, да би велике поплаве које су нарочито погодиле подручје слива реке Саве средином маја 2014. изнова потврдиле чињеницу да нас догађаји, боље речено историја, сустижу; управо ова пошаст може послужити као изговор за наставак рђавог чињења у српској економској политици. На „зачељу“ трећег дела читанке налази се завршна слика илити завршна реч; док, напослетку, четврту целину чине индекс економских појмова и графици из извештаја Републичког завода за статистику (РЗС), Народне банке Србије (НБС) и Министарства финансија Владе Републике Србије.

Неки аутори су чешће цитирани (економиста и пословни консултант мр Небојша Катић, проф. др Миодраг Зећ и привредник Милан Кнежевић) управо из разлога што су ми се њихове опсервације и метафоре учиниле ефектним, и уједно се уклапале у установљени формат излагања; цена приступа је плаћена кроз „истискивање“ неких других аутора. Разуме се, не бих без поговора потписао апсолутно све ставове поменути тројице људи од струке.

Свакако морам овом приликом да изразим посебну захвалност господину Катићу, јер су ми на блогу <http://nkatic.wordpress.com/> његови свестрани и слојевити чланци, изнети емпиријски предлози и пратећи коментари, али и коментари економиста (попут Милорада Илића) који су посећивали поменути блог, и те како помогли да као неоекономиста сагледам и разумем не само економске појаве и феномене, већ и кореспондирајуће друштвене процесе у њиховој пуноћи. Нажалост, Катићеви упозоравајући чланци од 2005. године нису наилазили на добар пријем у већем делу домаће елите; односно, више су се ценила мишљења оних чија су „стручна знања“ подупиру Међународни монетарни фонд (ММФ) и Светска банка.

Дописаћу да ми је за наслов књиге „Дуго путовање у лошу бесконачност“ послужила филозофска одредница „лоша бесконачност“, коју је увео Хегел, а коју годинама у својим јавним наступима обилато користи већ поменути Милан Кнежевић (1952), дипломирани филозоф по образовању, како би дочарао дугорочан процес у којем се налази српска економија. Наслови неких одељака „позајмљени“ су са портала [изјаве.срб](http://izjave.cpb.org) (izjave.net), на којем сам био ангажован најпре као сарадник, а затим као заменик главног уредника. (Да не буде забуне, готово две трећине „позајмљених“ наслова сам лично осмислио).

Моје интересовање за економију сеже још у детињство. Као деветогодишњак, далеке 1987. године поставио сам себи задатак да једноставно „решим“ проблем спољног дуга СФРЈ. Порачунао сам колико треба наштампати југословенских динара (према званичном курсу америчког долара) и отплатити дуг. Просто-напросто сам се чудео како нико од југословенских политичара и економиста не види да је проблем лако решив. Из перспективе мене као дечака са изузетно скромним економским знањима, дакле, све је било једноставно и јасно – требало је наштампати динаре и исплатити иностране повериоце (па нека они раде са тим новцем шта им је воља). Што ће рећи, у то време нисам знао да у случају мале економије мора да постоји равнотежа између новца, с једне стране, и фонда робе и услуга (ФРУТ), с друге стране. Инфлаторни начин решавања дугова био би, додуше, могућ да је држава била дужна у динарима, али СФРЈ је била задужена претежно у доларима – тако да мој дечачки „модел отплате“ спољног дуга није био применљив.

Успешност економских модела најпоузданије се оцењује на основу емпирије – туђа и сопствена искуства, како успешна, тако и она неуспешна. Иако сам био свестан да се у Србији тешко одустаје од „потрошених“ легенди, идеја и решења, настојао сам да колико-толико развејем неке старе и притајене митове, који с времена на време васкрсавају. Колико је, на пример, заблуда да је економија социјалистичке Југославије била огледни пример за добар део света, а да су је упропастили ратови деведесетих година прошлог века, толико је и заблуда да је економију Србије после Петог октобра (2000) до 2013. године темељно упропашћавао неолиберални модел. Руку на срце, „реформе“ домаће економије (и друштва) јесу биле идеолошки наслоњене на неолибералну матрицу (која је по мом суду погубна), али рекао бих да не било далеко од истине ако се сликовито саопшти да је у овдашњим економским експериментима направљен коктел од капи стручности, две капи неолиберализма, више капи незнања и чаше злих намера. Наша економска криза је превасходно „домаће производње“ – односно плод дугогодишње домаће „радиности“ и „памети“, нарочито кроз недомаћинску, па и рушилачку монетарну политику. Светска економска криза (која је започела Кризом хипотекарних кредита у САД августа 2007. године, а затим добила још три „компоненте“ – Глобална финансијска криза 2007-2008, Велика рецесија 2008-2009 и Криза јавног дуга у зони евра од 2009. године) само је додатно оголила слабости и продубила постојеће проблеме Србије; недаће у свету, дакле, само закономерно убрзавају негативне тенденције и процесе. Због тога су у читанци оштрици критике првенствено изложени они политичари (и њихови клонови међу економистима и економским аналитичарима) који су држави кројили економску капу. Да не спомињемо чињеницу како су исти људи током различитих циклуса свог политичког деловања „продавали“ као своја „политичка добра“ потпуно супротне ствари. Нажалост, у овој читанци нису цитирани они политичари и привредници који су избегавали да се експонирају у медијима, а вукли су конце „из хладовине“. Међутим, критика њиховог духа присутна је између редова ове књиге.

Не треба запоставити још један чин домаће трагедије. Овде је стандардна економска крилатица „ради, штеди, улажи“ одавно изокренута у паролу – задужуј се, неразумно троши, а затим штеди и грцај да би враћао дугове. Зато би први корак ка „оздрављењу“ економије и морала у Србији требало да буде успостављање и стално унапређивање нове вредносне матрице.

У предговору своје књиге „Глобална економија – како су богати постали богати и зашто сиромашни постају сиромашнији“ (2004) норвешки економиста Ерик Реинерт (1949) потцртао је како богате државе стално имају тенденцију да сиромашнима намећу теорије које оне саме нити користе, нити су било када у историји користиле (овај закључак је на трагу метафоре о „мердевинама протекционизма“ немачког економисте Фридриха Листа 1789-1846). Подсетио је на књигу „Богатство народа“ (1776) Адама Смита који је упозоравао северноамеричке колоније (будуће САД) да ће направити велику грешку ако покушају да штите и развијају сопствену индустријску производњу. Један од „отаца“ САД и њен први министар финансија Александар Хамилтон (1789-1795) оглушио се о овај „савет“ (залажући се за дирижистичку економску политику), али је уважио Смитов закључак, на другом месту у књизи, како су само народи који имају индустрију у могућности да побеђују у ратовима.

Даље, Реинерт је у књизи поменуо историчара Пола Бајроха, који је (грубо) израчунао како су 1750. године богате земље биле два пута богатије од сиромашних, и да је са протоком времена ова разлика само расла. Што ће рећи, глобални капитал „пулсира“ тако да има периоде своје експанзије и контракције, али (далеко) више „тече“ од неразвијених ка развијенима, него обрнуто. Данас (2014) је тешко бити пророк илити футуриста, и предвиђати „рељеф“ света кроз 50 година, али сва је прилика да ће се државе (или можда будуће земље-региони као делови ширих заједница) и даље делити на три категорије: на развијене, на заробљене у *клопци средње развијености* (енг. middle income trap) и на отписане у *клопци сиромаштва* (енг. poverty trap). Засигурно ће поједине земље заменити улоге – било кроз (економску) еволуцију, било после тектонских поремећаја у свету.

Велики немачки филозоф Георг Вилхелм Фридрих Хегел (1770-1831) тврдио је како сваки народ има власт какву заслужује. Лепо и ефектно звучи, али није до краја тачно. Апропо тога, прилажем једноставно питање – да ли су, упркос јако усађеном милитаризму од 1870. године, Немци у раздобљу 1933-1945 заиста заслужили све пошасте нацизма који им је тешко „ранио“ друштво и срушио државу, уз пустошење које је за собом оставио диљем Европе?

С друге стране, по Аристотелу јунак трагедије страда због трагичне кривице, а која је последица његове делимичне или потпуне необавештености. Што ће рећи, ако се нека нација држи у незнању и немаштини, и ако је потпуно слуђена медијским садржајима, врло лако може да „склизне са колосека“ и да се погрешно определи. А на крају ће зли језици славодобитно да поруче – ето, сами сте изабрали своју несрећу.

Свакако да није на малим државама (као што је Србија) да исправљају несавршености света и капитализма, бар док довољно економски не нарасту. Међутим, ако смо „мали“ и уколико „велики“ неретко претендују да нам прекрајају (историјску и економску) капу, не значи да треба да се одрекнемо достојанства. Стога непрестано лебди питање разборитости и кредибилитета домаће елите, не само политичке и пословне, већ и оне интелектуалне (старински речено: *учењака*). Далеко је веће бремене одговорности на леђима оних који више знају и/или којима је више дато да знају и могу, него ли „обичним смртницима“. У прилог наведеног, непрестано искрсава здраворазумска запитаност – да ли је већи део елите спреман да плива низводно и изда сопствену нацију (у државном смислу), остављајући је у незнању и дубокој „клопци средње развијености“, с дугорочном опасном тенденцијом да нација „склизне“ у „клопку сиромаштва“? А пред *учењацима* је једноставан избор – да следе задати ток „напајајући“ се преко „сунца моћи“, или да лише себе потенцијалних синекура следећи етику позива и крилатицу да „припадност племству обавезује“ (фра. noblesse oblige).

Срећно читање!

ПРВА СЛИКА – СТАТИСТИКА, НАША ДИКА...

„Србији се одобравају кредити како би се задужила до гуше, а затим била присиљена да прода све што је вредно и што су странци намерили да купе. Пред Србијом је сјајна будућност, са којом се може мерити само њена садашњост. Како би то рекла почивша Маргарет Тачер, најбоље тек долази.“

Небојша Катић, економиста

„Статистика је као бикини – оно што показује јако је примамљиво, али је много важније оно што скрива.“

Арон Левенштајн, професор економије

Већина стручњака полази од тога да су неке ствари из домена економије општепознате, па их зато прескачу у својим јавним наступима. Постоји и онај део стручне јавности који по „опису радног места“ прикрива срж проблема замагљујући чињенице, јер се рачуна на то да највећи део грађана није економски и политички писмен. Стога је намера аутора да кроз дванаест слика (чланака) прикаже данашње економске показатеље, процесе и прикљученија (догађаје), али и оне из прошлих времена, на начин приступачан што ширем кругу читалаца. Свака слика представља колаж састављен од краћих анализа, цртица, цитата и анегдота.

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Као основа за слике о нашој економској и друштвеној стварности послужиле су економске анализе^{[1][2][3][4]}, при чему су за потребе установљеног формата излагања извршена неопходна прилагођења, а поједине цртице су додатно разрађене. Статистички показатељи за Србију преваходно су преузимани са сајта Народне банке Србије (НБС), Министарства финансија, Републичког завода за статистику (РЗС), портала „Макроекономија“ и портала „Квартални монитор“. Цитати професора универзитета, економиста, економских новинара, привредника, историчара, социолога, политичара и аналитичара прилично су „позајмљени“ са портала lzjave.net ([Изјаве.срб](http://lzjave.net)) и кореспондирајућег канала [Izjave Političara](https://www.youtube.com/channel/UCzjavePolitičara) (youtube).

КО ЈЕ ЗА ВОЛАНОМ?

Крајем седамдесетих година прошлог века српски патријарх Герман (Ђорић) учествовао је у обележавању годишњице цркве Лазарице у Крушевцу и том приликом служио литургију. Као један од покровитеља манифестације, тадашњи Секретаријат за културу (министарство културе) СР Србије обезбедило је патријарху службено возило и младог возача, имао је 25-26 година. При повратку за Београд, на једној деоници магистралног пута возач је повећао брзину на 120 километара на час.

- Младићу, чини ми се да возиш пребрзо, упозоравао га је патријарх са задњег седишта.
- Не брините, Ваша Светости – Бог је са нама, гласио је одговор младог возача.
- Јесте Бог с нама, али је ђаво за воланом.

Од ове истините анегдоте касније су стварали вицеве. Зашто је анегдота овде саопштена? Плодове стратешких одлука у областима политике, економије и образовања које се доносе данас, или су се доносиле јуче, уживаће будуће генерације. Због тога је важно ко у одређеним институцијама данас „седа за волан“ и долази у прилику да „даје гас“ и кочи. Дописаћемо да пета црквена заповест, коју прописује СПЦ а која гласи – „Молити се Богу за оне који су на

^[1] Дејан Бараћ, „Економска статистика у огледалу“, 18. мај 2012. године, НСПМ, <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/ekonomska-statistika-u-ogledalu.html>

^[2] Дејан Бараћ, „Разграђивање супстанце економије – зашто смо ту где смо“, 1. септембар 2012. године, НСПМ, <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/razgradjivanje-supstance-ekonomije-zasto-smo-tu-gde-smo.html>

^[3] Дејан Бараћ, „Економија Србије данас – зависност од кредита која траје“, 23. март 2013. године, НСПМ, <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/razgradjivanje-supstance-ekonomije-zasto-smo-tu-gde-smo.html>

^[4] Дејан Бараћ, „Економске лекције објашњене на једноставан и занимљив начин (1-5)“, 1-5. јул 2013. године, портал „capital.ba“, <http://www.capital.ba/ekonomske-lekcije-objasnjene-na-jednostavan-i-zanimljiv-nacin-1/>

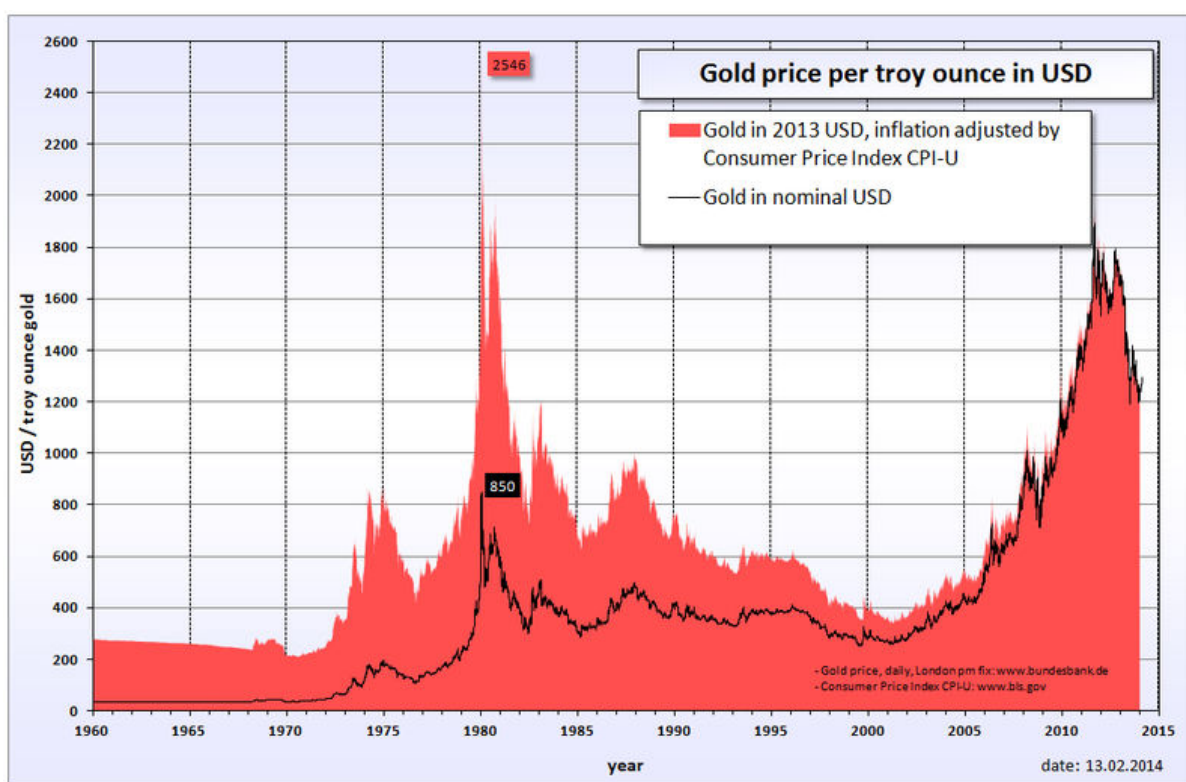
власти,“ нипошто није без утемељења. Јер, ако елита у својим подухватима „једе кисело грожђе,“ обичним грађанима и њиховој деци ће и те како „трнути зуби“.

(НЕ)КОНКУРЕНТНОСТ ПОЛИТИЧКЕ ПОНУДЕ

„Мене ова ситуација у економској политици подсећа на ону Његошеву – „доста лијевијех, има и богатих, но грднијех по сто (десет!) пута више“. (...)“

Ја сам довољно стар да не могу лако да будем оптимиста. (...) Тешка је ситуација и она је добрим делом условљена чињеницама које нико не контролише. Ми смо склони да грдимо политичаре. Међутим, и њих на одређена понашања гони политичка конкуренција. Онај ко жели да се дочепа власти и да на њој опстане, мора да нуди бирачком телу краткорочне добитке макар и по цену вишеструких будућих штета. Јер, ако он то не чини – неко други ће доћи на власт и то ће чинити на још гори и деструктивнији начин.“

(Љубомир Маџар, економиста и универзитетски професор, емисије „У средишту пажње“ Радио Београда 1 од 21. септембра и 26. децембра 2012. године)

Графика: „Wikimedia commons“

ШТА ЈЕ ТО НОВАЦ

Стандардна дефиниција новца изражава његова економска својства – то је 1) обрачунска јединица, 2) чувар вредности и 3) платежно средство (средство размене). Обично се каже – „Од како су Феничани измислили новац, питање захвалности је решено“. Грађани новцем задовољавају примарне, егзистенцијалне потребе, али и оне изведене – културни садржаји, стручно усавршавање, одмор, рекреација итд.

Поседовање велике количине новца, ипак, не гарантује да ће човек бити срећан. Међутим, недостатак новца сигурно ће га учинити несрећним.

Уопште гледано, у економији све приче које не почињу с новцем, завршавају се с њим; а не треба потискивати чињеницу да је новац и те како моћно „оружје“.

КУПОВНА МОЋ ВАЛУТА ОПАДА

Замислите да је неки грађанин Србије јануара 2002. године донео улог од 100 евра (€) у домаћу банку са намером да штеди са опцијом аутоматског реорочавања по ефективної годишњој каматној стопи од 6 процената (овде је тенденциозно наведена висока каматна стопа). После 11 календарских година, дакле јануара 2013. године, наведени грађанин је био у прилици да подигне износ од око 190 € (тачније 189,93 €). Номинално, грађанин је зарадио 90 €. Али, реално је на губитку због већег пораста цена робе и услуга у Србији у периоду 2002-2012. Наиме, иако су стварне годишње стопе инфлације у Србији биле веће него што је то објавила Народне банке Србије (НБС), за овај случај ћемо се држати званичних података – а проблемом прорачуна инфлације ћемо се бавити у наредном чланку. У периоду 2002-2012 званична стопа инфлације износила је кумулативно 300,41 проценат (дакле, цене су порасле за око 300 процената или 4 пута), а према средњем курсу НБС вредност евра је порасла са 59,71 (јануар 2002) на 112,35 динара (јануар 2013). Према томе, у поменутом периоду раст цена у Србији био је далеко бржи него што је био раст курса евра (боље рећи пад вредности динара у односу на евро). Уважавајући наведено, закључујемо да се јануара 2013. у Србији за 400 динара куповала иста количина робе и услуга као за 100 динара једанаест година раније. Није нетачно закључити и да је јануара 2002. у Србији 100 немачких марака (DM) више вредело него 100 € у 2013 години; подсећамо да је важила размена $1 \text{ €}_{[2002]} = 1,95584 \text{ DM}_{[2002]}$.

По критеријуму инфлације у зони евра (енг. euro area), евро је изгубио на вредности^[5] – $1 \text{ €}_{[јануар 2002]} = 1,31 \text{ €}_{[јануар 2013]}$. Логично је да евро сада (2013) мање вреди него у исто време пре нпр. две године (2011), јер је Европска централна банка (ЕЦБ) у децембру 2011. и фебруару 2012. године (у оквиру два дугорочна програма рефинансирања) у банкарски систем зоне евра „упумпала“ више од 1.000 милијарди евра јефтиних зајмова, а због чега се и Србија повољније задуживала 2012. у односу на 2011. годину. Дописаћемо да цене у зони евра нису драматично расле од 2008. године, због смањене тражње узроковане економском кризом и прилива робе с ниском ценом из Азије (пад цена неке робе „маскирао“ је раст цена услуга).

Од 1900. године до данашњих дана (2013), амерички долар је изгубио између 98 и 99 процената своје вредности. Размотримо сада колико је амерички долар (\$) изгубио на вредности у последњих четрдесетак година по три критеријума: 1) инфлације у САД, 2) вредности злата и 3) вредности нафте. Од 1971. закључно са 2012. годином цене у САД су порасле за 473 процената (5,73 пута). Према^[6], важи однос $1 \$_{[1971]} = 3,36 \$_{[1991]} = 5,55 \$_{[2011]} = 5,73 \$_{[јануар 2013]}$. Последње године у којој је важио златно-доларски стандард (1971) унца (31,1 грама) злата је вредела 35 \$, да би се на самом крају марта 2013. године на светској берзи злато продавало по цени од око 1.600 \$ (1.245 €) по унци. Барел нафте се на берзама 1971. продавао по цени од око 2,5 \$, да би на самом крају марта 2013. године цена нафте на берзи у Њујорку износила око 96 \$ за барел; у исто време барел европског „брента“ вредео је око 109 \$.

ПРЉАВИ КУРС

Колико ће вредети динар? Одговор на ово питање нико од економиста не може поуздано да зна. Када би се то знало, многи инвеститори би се обогатили. Искуства из последњих једанаест календарских година (2003-2013) казују да је кретање курса динара (у односу на евро или долар) немогуће прогнозировать, јер је готово независан од привредних кретања. Ево и зашто. Гувернер Народне банке Србије, са својим стручним тимом, интервенише на тржишту Србије (кроз продају или куповину девиза), тако што на основу сопственог осећаја процењује шта су „прекомерене дневне осцилације курса“. Упоредо с тим, Влада Србије (посредно или непосредно) одлучује колико коју групу привредника треба помоћи – кроз кредите за ликвидност, субвенционисање камата на кредите итд.

Због тога се за курс динара колоквијално каже да је „прљав“.

^[5] Trading economics, <http://www.tradingeconomics.com/>

^[6] CPI Inflation Calculator, <http://data.bls.gov/cgi-bin/cpicalc.pl>

ШТА ЈЕ ТО БДП

Грубо саопштено, бруто домаћи производ (БДП) је макроекономски параметар који исказује вредност свих готових добара (робе и услуга) који су произведени на територији једне државе у једном периоду (најчешће је то период од једне године). Другим речима, БДП представља суму бруто додате вредности (БДВ) остварене у држави током године. Сваки нови доходак који се кроз легалну привредну активност оствари у економији бележи се преко вредности БДП-а. Недостатак БДП-а као мерила економске активности је у томе што он у довољној мери не укључује додатак на богатство. Примера ради, уколико због природних катастрофа или рата пострадају делови неке земље, у дугогодишњем процесу санирања штете биће покренута грађевинска индустрија. Самим тим ће БДП државе расти на рачун њеног богатства – земља ће финансирати своју обнову (враћање у стање пре природне катастрофе или рата) из сопствене штедње и/или задуживањем. Како директно не „књижи“ богатство и развој државе, БДП није мерило благостања њеног друштва – далеко су нпр. поузданији показатељи: расподела реалних прихода домаћинства, стопа запослености и индекс хуманог развоја (HDI); а о тенденцијама да убудуће БДП капитализује и „знање“, биће рећи касније.

За разлику од економских сила, Србија не „производи“ резервне валуте као што су амерички долар (првенствено), евро, швајцарски франак, британска фунта или јапански јен, тако да ефикасност и позиција њене економије може да се мери величином, структуром и уделом извоза у БДП-у. Друга веома важна ствар је обрачун БДП-а. Ако је домаћа валута прецењена, износ БДП-а у нпр. америчким доларима је (статистички) већи, што пружа нереалну слику стања економије. Трећа врло важна ствар је удео бруто додате вредности извозних компанија у БДП-у Србије. (Накнадно ћемо се бавити структуром и вредношћу БДП-а).

СЛОМЉЕНИ ИЗЛОГ У НАШЕМ ДВОРИШТУ

Заблуду идеје да се просперитет може остварити кроз деструкцију (енг. prosperity through destruction) отклонио је француски класични либерални економиста Фредерик Бастија (1801-1850) у свом есеју „Оно што се види и оно што се не види“ (фра. *Se qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*), који представља део већег „Есеја из политичке економије“ (1850). Као илустрацију изложио је заблуду о сломљеном прозору/излогу (енг. broken window fallacy), а што је касније разрадио амерички економски новинар Хенри Хезлит (1894-1993) у својој књизи „Економија у једној лекцији“ (енг. *Economics in One Lesson*, 1946).

Прича почиње тако што младић, из нама непознатих разлога, циглом разбија излог на пекари. Затим из пекаре, сав бесан, истрчава њен власник; међутим, ништа не може да учини зато што је млади човек већ побегао. Власник пекаре (односно пекар) тог младића посматра као хулигана који му је начинио штету. Међутим, појединци ће рећи да овај млади човек није хулиган који је уништио туђу имовину, већ неко ко је покренуо економску спиралу кроз потрошњу. Сада пекар мора да издвоји новац како би платио стаклоресцу да му замени излог. Захваљујући зарађеном новцу, стаклорезац може да купује робу (материјална добра) и услуге (нематеријална добра), чиме се отвара читав низ трансакција.

Но, треба сагледати и другу страну медаље. Оно што је у конкретном случају добро за стаклоресца, није добро за пекара, али ни за богатство читаве економије – јер је враћање у почетно стање плаћено штедњом пекара. Другим речима, власник пекаре је не својом вољом потрошио део сопственог новца, а који је могао да усмери у инвестиције.

СЛОМЉЕНИ ИЗЛОГ У ТУЂЕМ ДВОРИШТУ

Узмимо пример државе А, која је велика економска и војна сила, и мале државе Б, која поседује велика налазишта нафте и гаса. Држава А је заинтересована за „здравље“ државе Б, јер су велике националне компаније из државе А ангажоване на експлоатацији нафте и гаса у држави Б. Уколико мала држава Б покуша да промени аранжман у вези експлоатације нафте и гаса на својој територији, суочиће се са војном интервенцијом државе А. Недуго затим,

поражена и делимично разорена држава Б мораће да прихвати још неповољније услове експлоатације својих налазишта, а платиће и сопствену обнову коју ће да спроводе претежно грађевинске компаније из државе А.

Наведени сценарио је изузетно неповољан за малу државу Б, али је зато велика држава А и те како профитирала – јер су дати снажни подстицаји њеној војној, грађевинској и енергетској индустрији.

Епилог је да ће држава А тврдити како је помогла држави Б да се модернизује.

ДА НАМ (ПО)ЖИВИ РАД, КАД ВЕЋ НЕ МОГУ РАДНИЦИ

„Ја се питам има ли (...) у Србији уопште трпељивост запослених границу? Овако ми је један послодавац недавно испричао: „Смањено сам плату радницима за 20 одсто, они су наставили да раде. Зарада им је потом каснила три месеца, ни тада нико није напуштао предузеће. Чак и када је плате поступно нестало, и даље су радници радили, долазили редовно на посао, вероватно верујући да ће доћи боља времена, па су радили само да би сачували радно место.“

(Новка Илић, новинар, „Слобода – часопис СНО у Америци“ број 2047 од 25. маја 2011. године)

ДА ПОТРАЈЕ ЕКОНОМСКА КРИЗА

„Нелогично је да Србија има 400-500 хиљада мање запослених у приватном сектору, а уједно више запослених у јавном сектору него пре почетка кризе. Шта представља порука – нема отпуштања у јавном сектору док криза не прође? Они Бога моле да криза не прође, јер имају веће зараде него запослени у привреди, сигурна радна места, а добар део њих и нема посао – већ има само радна места.“

(Милан Ђулибрк, економски новинар, емисија „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 16. септембра 2012. године)

ЦЕНТАР ЗА БАНКАРСКУ КОНТАМИНАЦИЈУ

„Нова Развојна банка ће се основати после пропасти старе (...) и то ће бити ‚озбиљна‘ банка која ће давати кредите где ниједна друга банка не би дала на комерцијалној основи. (...) Иста прича је и са Агробанком, где се ‚контаминирана‘, односно банка упропашћена ‚маштовитим‘ идејама политичара, прикључује Поштанској штедионици (...) да би били намирени повериоци са улозима већим од 50 хиљада евра.“

(Данијел Цвјетићанин, професор микроекономске анализе и менаџерске економије на Универзитету Сингидунум, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 30. октобра 2012. године)

УВОД У СТАТИСТИКУ И СПИНОВАЊЕ (КРОЗ ВИЦ)

Током Кубанске кризе (1962) тркали су се амерички председник Џон Кенеди и совјетски генерални секретар Никита Хрушчов, и Кенеди је био бржи. О томе је „Вашингтон пост“ објавио извештај пун хвалоспева о америчком председнику. С друге стране, вест московске „Правде“ (рус. правда значи „истина“) је гласила: „Била је трка у којој су учествовали генерални секретар Совјетског Савеза Никита Сергејевич Хрушчов и председник САД Џон Ф. Кенеди. Наш генерални секретар био је одличан – други, док је амерички председник стигао на циљ претпоследњи.“

КАКО СЕ ВАРА СТАТИСТИКОМ

Да би што боље сагледао опште здравље човека, лекар треба да прати више показатеља – телесну температуру, крвни притисак, крвну слику пацијената итд. Тако и у

анализама треба упоредо посматрати више параметара, њихове апсолутне и релативне износе и односе, као и номиналне и реалне вредности. Подсетимо да је још далеке 1954. године амерички новинар Дарел Хаф (енг. Darrell Huff) објавио књигу „Како лагати статистиком“ (енг. How to lie with statistics), а у наредним редовима ћемо пружити неколико апстрактних примера (прим. Дејана Бараћа) као илустрацију.

1) Проценти и те како могу да заварају. Када се каже да је неки показатељ повећан за одређени број процената, битно је и да се саопшти и колика је почетна вредност у односу на коју се посматра повећање. Претпоставимо да је нека фабрика током јануара произвела количину од 100 производа, затим у фебруару смањила производњу за 90 процената у односу на јануар, да би у марту повећала производњу за 200 процената у односу на фебруар. Колико је производа произведено у марту? Рачуница је једноставна: у фебруару је произведено десет производа ($100 - 0,90 \times 100 = 10$), док је у марту произведено тридесет производа ($10 + 2,00 \times 10 = 30$).

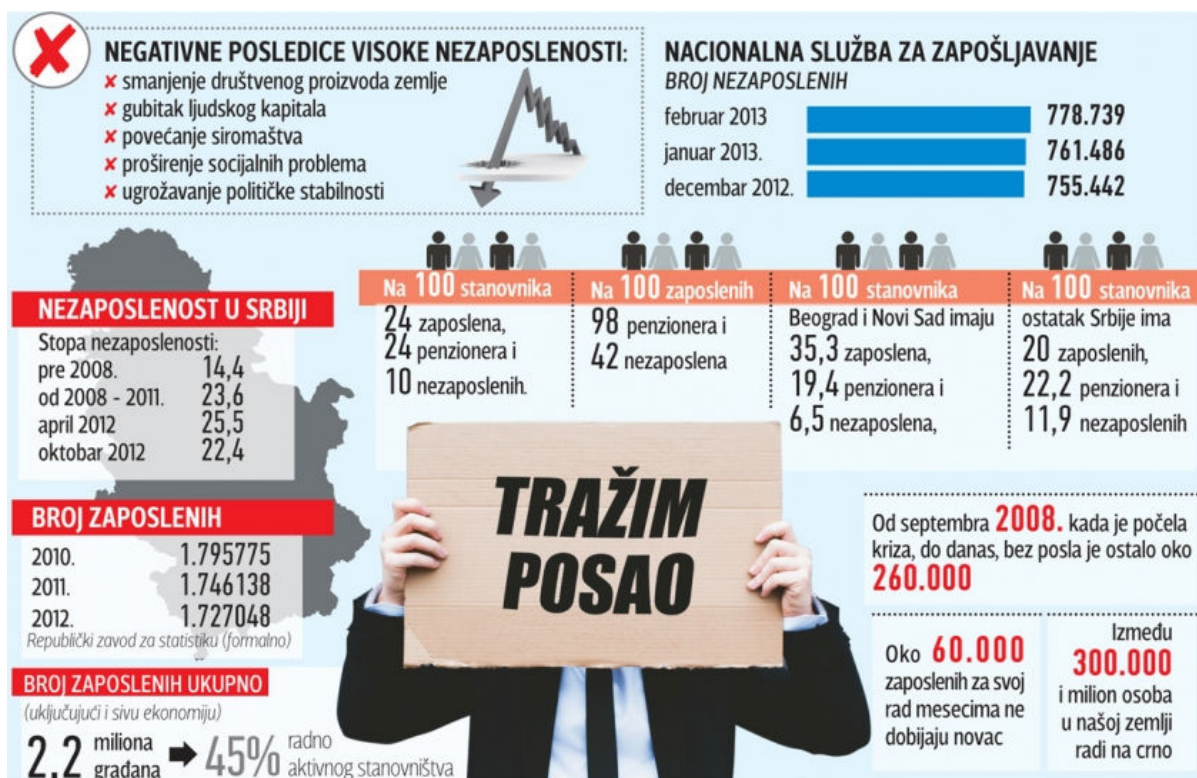
2) Уколико саопшtimo да је стопа смртности становништва од кардиоваскуларних болести у држави А три пута већа него у држави Б, стиче се утисак да су у држави А далеко бољи услови живота него у држави Б. Међутим, сакрили смо једну важну чињеницу, а то је да просечан животни век у држави А износи 68 година док у држави Б износи 82 године. Другим речима, пре представљања података требало је раздвојити две групе грађана у обе државе – односно подвући црту на 60 година која представља почетак старења савременог човека (или на 65 година што представља старосну границу за пензионисање у већини земаља), па тек онда саопштити стопу смртности становништва од кардиоваскуларних болести за две групе становништва у посматраним државама.

3) Када агенције за истраживање јавног мњења објављују резултате својих анкета, неретко истичу да је узорак репрезентативан, али и најчешће прећуткују ко је наручио анкету и чињеницу да на сваког грађанина који је пристао да буде анкетирани долазе један или два грађанина који су одбили анкету. Каткад се прибегава „спиновању“, у исту раван се стављају различите ствари, па се стога истраживања кроз анкете формулишу према „предсказању које се самоостварује“ – нпр. тражи се од анкетираних да поређају приоритете између есенцијалних животних ствари (породица, посао итд.) и националних питања; разуме се да ће сваки појединац на прва места ставити све оно што се тиче његове личне среће.

СТОПА (НЕ)ЗАПОСЛЕНОСТИ

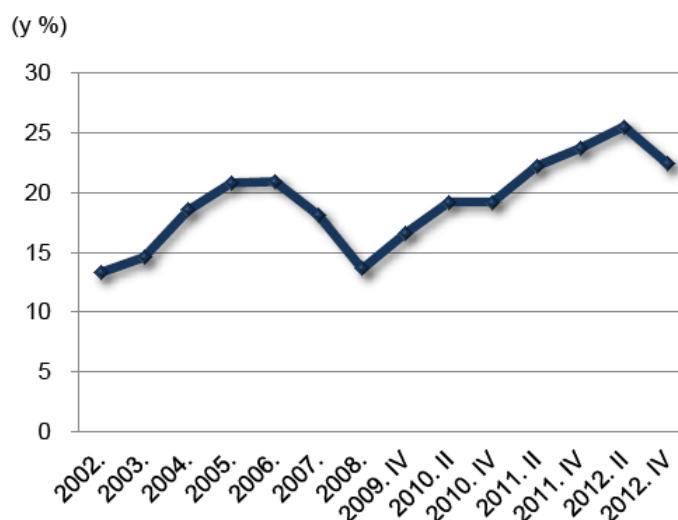
У периоду 2006-2008 стопа незапослености у Србији се смањила за неколико процентних поена, а стопа запослености готово се није мењала – тачније, пала је за око 0,5 процентних поена. Како је то могуће? Национална служба за запошљавање (НСЗ) Србије је „обрисала“ са евиденције све оне неактивне грађане од 15 до 64 године који се нису редовно пријављивали овој служби. Према томе, реалнији показатељ од стопе незапослености је стопа запослености, мада је најбоље када се истовремено саопште оба параметра. Насушно је важно да се зна чињеница колико запослених у реалном сектору ради у „здравим“ предузећима, банкама, осигуравајућим кућама итд.

Графика: „Блиц“, април 2013. године

Стопа запослености у Србији дефинише се као однос запосленог становништва и укупног броја радно способног становништва између 15 и 64 године. Нпр. у фебруару 2013. године у Србији је било око 1,72 милиона запослених (нерачунајући и око 91 хиљада запослених у органима безбедности, а који нису предмет званичне статистике) и готово 5 милиона радно способног становништва (то је око 70 процената становништва државе). Према томе, стопа запослености у Србији у фебруару 2013. износила је 34,4 процента без органа безбедности. Навешћемо да је у 2012. години стопа запослености износила 35,5 процената (просек без органа безбедности) и да је у нашем окружењу у неповољнијој позицији била једино Босна и Херцеговина, где је стопа запослености износила око 26 процената (2012). Поређења ради, просечна стопа запослености у 27 земаља ЕУ износила је око 64 процената (2011), с нагласком да EUROSTAT прелази на нову дефиницију стопе запослености, а која се односи на становништво од 20 до 64 године (енг. Europe 2020 employment rate indicator) и за 27 земаља ЕУ овај показатељ је износио у 2011. и 2012. години – 68,6 и 67,9 процената, респективно.^[7] (Напомена: не треба искључити могућност да ће у будућности РЗС да користи управо стопу запослености која обухвата становништво од 20 до 64 године, односно до последње године пред старосну пензију).

^[7] Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>

Стопа незапослености*

* Према Анкети о радној снази.
Извор: Републички завод за статистику.

Када се од укупног броја радно способног становништва од 15 до 64 године изузму ученици, студенти, наши држављани са пријављеним пребивалиштем у иностранству, лица са посебним потребама итд, добијамо потенцијалне радне ресурсе нашег друштва (око 2,86 милиона особа). Стопа незапослености у Србији рачуна се као однос незапосленог становништва које активно тражи посао и уједно се на свака три месеца пријављује Националној служби за запошљавање (НСЗ), и становништва које формално чини потенцијалне радне ресурсе друштва. Према томе, стопа незапослености у Србији је у фебруару 2013. износила око 26,5 процената (око 779 хиљада особа било је на евиденцији НСЗ), док је просек за 2012. износио око 24 процента. Међутим, стопом незапослености нису обухваћене категорије које је НСЗ „избрисала“ из евиденције због одбијања преквалификације, или због нередовног пријављивања: 1) наши држављани са непријављеним пребивалиштем у иностранству, 2) особе које живе трошећи дознака из иностранства, 3) неформално запослено становништво (особе које раде „на црно“), 4) особе које су изгубиле сваку наду да ће се запослити, па су самим тим престале да се пријављују на евиденцију код НСЗ итд.

	Октобар 2009.	Април 2010.	Октобар 2010.	Април 2011.	Октобар 2011.	Април 2012.	Октобар 2012.	Април 2013.
Стопа незапослености (%)	16,6	19,2	19,2	22,2	23,7	25,5	22,4	24,1
Стопа запослености (%)	40,8	38,1	37,7	36,2	35,3	34,3	36,7	36,3
Стопа неформалне запослености (%)	20,6	19,8	19,6	19,9	17,8	17	17,9	18,2

Извор: анкета Републичког завода за статистику (РЗС)

Напомена: Дефиниција запослености и утврђивање стопа (не)запослености путем анкете повлаче приличне мањкавости.

ПРОСЕЧНА ЗАРАДА КАО (САСТАВНИ) ДЕО ИГРЕ РЕЧИ

Републички завод за статистику (РЗС) Србије објављује просечну зараду исплаћену током месеца, а не просечну месечну зараду. Међутим, добар део становништва не разуме ову игру речи. „Просечна зарада исплаћена у марту“, дакле, није исто што и „просечна мартовска зарада“. Да би се понудила што боља илустрација, у табели је дат баналан пример – рачунаћемо „просечне исплаћене месечне зараде“ за три радника, при чему Радник I ради у

јавном сектору и прима редовну зараду, док Радник II и Радник III раде у реалном сектору и примају нередовне зараде (видети табелу). Током месеца априла Радник I је примио мартовску зараду, Радник II јануарску, док је Радник II примио фебруарску зараду. Према томе, просечна исплаћена зарада у априлу била је 700 долара. Међутим, како су зараде Радника II и Радника III наредних месеци додатно касниле, просечна исплаћена зарада се из месеца у месец увећавала – док је куповна моћ посматране групе од три радника у јулу била више од два пута мања него у априлу.

МЕСЕЦ	Радник I	Радник II	Радник III	Просечна исплаћена зарада
Април	1000 \$ (мартовска зарада)	500 \$ (јануарска зарада)	600 \$ (фебруарска зарада)	700 \$
Мај	1000 \$ (априлска зарада)	500 \$ (фебруарска зарада)		750 \$
Јун	1000 \$ (мајска зарада)		600 \$ (мартовска зарада)	800 \$
Јул	1000 \$ (јунска зарада)			1000 \$
Пример одређивања „просечне исплаћене месечне зараде“ за три радника				

Истина, саопштавању „просечне исплаћене месечне зараде“ прибегавају и статистички заводи свих држава из непосредног окружења Србије. Уколико би се у домаћим статистичким приказима раздвојиле зараде у јавном сектору, јавним предузећима и приватном сектору (предузећа, предузетници, банке, осигуравајуће куће итд), постало би очигледно колико зараде запослених у приватном сектору „каскају“. Само међу привредним друштвима и предузетницима једва да је 18 процената зарада редовно. Стога, не можемо да се отлемо још једном утиску – што више радника у приватном сектору буде остајало без посла или примало зараду са закашњењем, учиниће то да редовне и стабилне зараде у јавном сектору и јавним предузећима допринесу да „просечна исплаћена месечна зарада у Србији“ номинално и реално расте из месеца у месец. Не треба посебно подвлачити како би далеко већа корист била да се број запослених у Србији повећа за 200 хиљада у разменљивом сектору (разменљив и размењив су синоними!), па макар „просечна исплаћена месечна зарада“, која као што видимо не представља потпун економски показатељ, била убедљиво најнижа у региону.

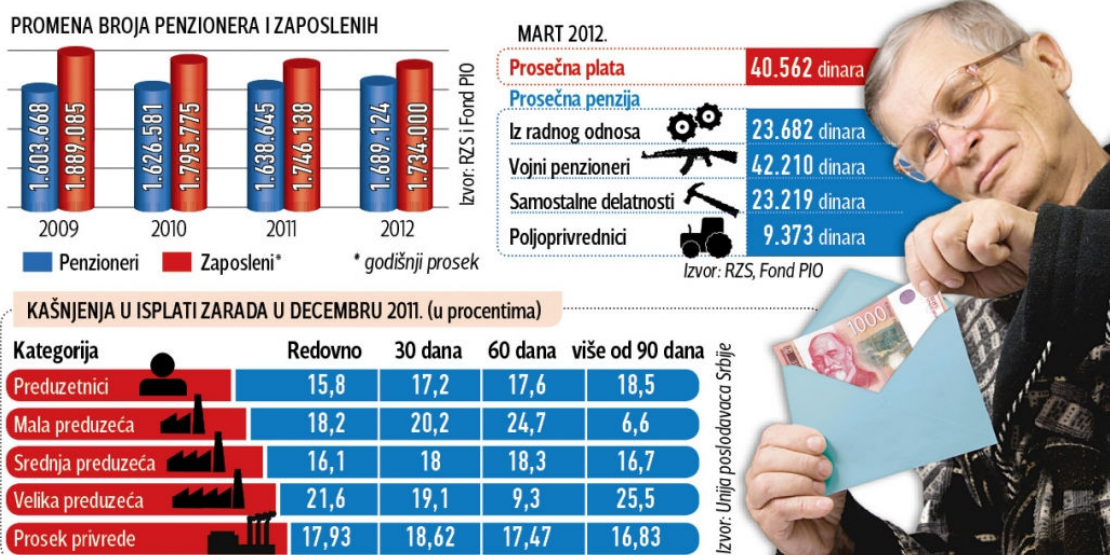
Не треба заборавити да овде вреба још једна опасност. Статистички показатељ „просечна исплаћена месечна зарада“ узима се као репер са којим се пореди просечна месечна пензија, или у још горем случају – пензије се пореде са платама у јавном сектору. Исправније би било када би зараде у реалном сектору биле репер према којем би се управљале плате у јавном сектору и пензије, уз услов да се послодавци „натерају“ да не исплаћују запосленима део зарада „на руке“.

Стопа запослености је у тесној вези са куповном моћи становништва Србије, а која од 2009. године у паду. Промет робе у трговини на мало током периода јануар-јун 2013. године – у односу на исти период 2012. и 2011. године, био је реално (односно у сталним ценама) мањи за 7,8 и 8,7 процената, респективно.^[8] Уопште узев, куповна моћ становништва Србије може да опада због неког од следећих разлога: 1) смањује се број формално запослених, 2) зараде све више касне, 3) смањује се број неформално запослених (они који раде „на црно“), 4) зараде су реално мање, 5) остали приходи грађана (дознаке, накнаде за станарину, закупнине за малопродајне локале, уговори о делу и сл.) су мањи, 6) повећање ПДВ-а (нпр. од 1. октобра

^[8] Извор: Влада Србије и РЗС, <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=194178>

Према РЗС, промет робе у трговини на мало током периода јануар-децембар 2013. године, у односу на исти период 2012. године, номинално је био већи за 0,7 процената, док је реално смањен за 5,1 (процент).

2012. виша пореска стопа је увећана за 2 процентна поена, са 18 на 20 процената), 7) оптерећеност грађана кредитима (које све теже отплаћују). Мања куповна моћ значи и мању тражњу на домаћем тржишту, а самим тим и губитак радних места најпре у сектору услуга. Све док се на „поправи“ стопа запослености (нарочито кроз раст броја индустријских радника), не може да се рачуна на озбиљнији раст куповне моћи становништва Србије.

Графика: „Блиц“, мај 2012. године

Права слика о исплаћеним зарадама у Србији би се стекла тек онда када би РЗС објавио њихову структуру: 1) број редовних зарада које су исплаћене за претходни месец, 2) број исплаћених зарада које касне, а односе се на сваки ранији месец појединачно (чињеница је да касни више од половине зарада!), 3) износ свих зарада у виду хистограма, како би се јасно видело у којем опсегу се налази најчешће исплаћена зарада, која је реалнији показатељ од просечне зараде, 4) колико износи медијана – то је износ који разграничава две једнаке половине запослених, оне који примају мање од оних који примају више од тог износа (медијана не мора да има исту вредност као најчешће исплаћена зарада), 5) кумулативан износ свих исплаћених зарада током месеца, 6) расподелу радних сати запослених, 7) раздвајање зарада запослених у јавном сектору, јавним предузећима и приватном сектору и 8) утврђивање колико радника је само формално запослено, а не прима никакве надокнаде.

Истини за вољу, исплаћене и опорезоване зараде нису права мера животног стандарда становништва Србије. За комплетну представу, озбиљним анкетама би требало да се утврди колико заиста домаћинства приходују током месеца, квартала или године на основу опорезованих прихода, дознака из иностранства, натуралне привреде, рада „на црно“ итд.

МЛАДИ СУЛТАН НИЈЕ БИО ЕКОНОМСКИ ПИСМЕН

„Кад је Мехмед II Освајач (период владавине 1453-1483) био млад султан, двадесетак година је имао, освојио је Константинопољ (1453) и пустио да се (град) опљачка. И после тричетири године, он је имао ужасних финансијских проблема, јер тај Константинопољ (Цариград), док није био освојен, плаћао је данак Турцима који је износио 80 одсто тадашњег султанског буџета. И тај Мехмед II Освајач, пошто није имао пара, (...) није могао да освоји Београд (1456). Значи тај неискусни Мехмед је освајањем Константинопоља у наредној деценији уништио финансијску стабилност младе отоманске државе. Исто се догађа кад похарате јавни сектор.“
(Димитрије Боаров, економски новинар, емисија „Пешчаник“ од 2. марта 2012. године)

УПРАВЉАЊЕ СИСТЕМОМ СА САМОПОДЕШАВАЊЕМ

„Систем се овде искључиво подешава на индивидуалну корист. (...) Уредбе које се доносе су уређени бизнис планови за људе са именима и презименима. У уређеним земљама уредба служи да ,премости‘ недефинисану ,правну белину‘, док се не донесе закон. У мандату претходне (Цветковићеве) владе донето је 240 уредби, 3.600 решења и 7.000 нота. Никома није било у интересу да донесе законе. (...) Како су могући случајеви (Дарка) Шарића, Мишковића, Милета Јерковића? Како је могуће да се кроз две банке (Агробанка и Развојна банка Војводине, прим. Дејана Бараћа) украде 700 милиона евра? (...)“

Републички и покрајински фондови деле милијарде, а да никада за десет година није извршен јавни мониторинг ни о утрошку средстава, ни о начину и темпу повратка. (...) Добијајући такву кредитну повластицу, привредници наводно дају странкама прилог од 10 одсто, и то се третира као лични прилог у готовини, и немогуће га је открити. Погледајте првих десет људи који су добили средства од Републичког фонда за развој: на првом месту је (Мирослав) Мишковић, на другом – (Небојша) Човић, на трећем – (Горан) Перчевић, на четвртном – Миодраг Костић.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, емисија „Пешчаник“ од 14. децембра 2012. године)

ДРЖАВА ПЕРАСПОДЕЉУЈЕ

Са становишта економије, држава је уређен систем који не производи ништа већ само прерасподељује новац (прикупљен од пореза, осталих прихода, задуживањем). Дописаћемо да одговорна држава домаћински дистрибуира – нарочито тамо где треба да се ствара нова бруто додата вредност, било да су у питању извозна или увозно супститутивна добра.

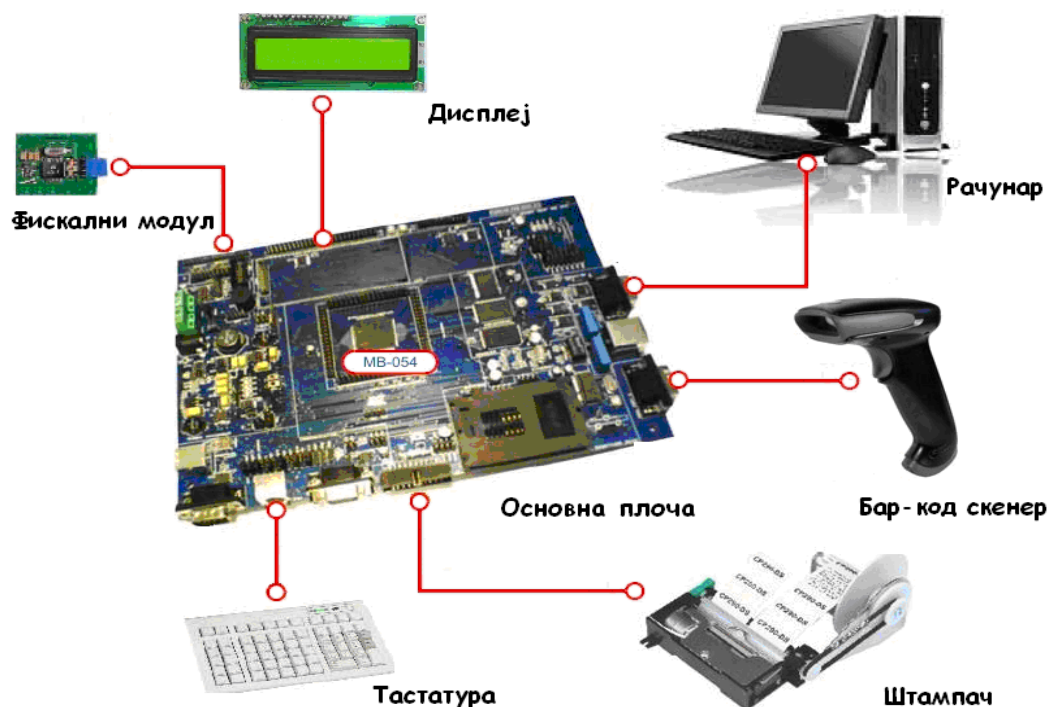
Примарни плаћени задаци државе су и да унапређује образовање и здравље нације (што су претпоставке развоја), правно и економско окружење за што ефикасније пословање (што подразумева и одговорну монетарну политику), гради смислену саобраћајну инфраструктуру, системе за наводњавање итд.

Међутим, када држава нпр. даје субвенције (за отварање нових радних места, стамбене кредите, куповину возила, камате на кредите који су узели привредници итд), она то чини новцем свих пореских обвезника. Уколико НБС без покрића повећа (динарску) новчану масу у оптицају, произвешће инфлацију – која ће оптеретити све грађане Србије.

БУГАРИ И МИ

Пре него што је увела фискалне регистар-касе као законску обавезу на свом тржишту, бугарска држава је показала мудрост тако што је најпре то најавила и дала оквирни рок – како би матичне фирме направиле више модела фискалних каса и извршиле њихово лиценцирање. Тек тада су дозволили увоз и лиценцирање ових уређаја из иностранства. Шта су биле краткорочне последице – готово целокупно тржиште фискалних регистар-каса „покриле“ су тамошње фирме „Датекс“, „Карат електроникс“ и „Елтрејд“. Логика је била исправна – држава је чувала своје тржиште. Дугорочне последице су биле да су се наведене фирме касније прошириле и пласирале своје уређаје на тржишта Румуније, Србије, Грчке, Босне и Херцеговине итд. Формални произвођачи фискалних каса у поменутим државама су зависни од бугарских произвођача, јер морају да купују резервне делове међу којима и фискални модул који је „срце“ касе. На тај начин, бугарски произвођачи имају константан прилив. Само на тржишту фискалних каса Србије остварили су удео преко 60 процената (2004), а наруку им је ишла политика наше државе која је креирала амбијент за стимулисање увоза и самим тим већег одлива девиза. (Код терминала за даљинско читавање фискалних каса била је нешто другачија ситуација, мада је право питање колико је заиста постојала потреба за њихово увођење код свих пореских обвезника који поседују фискалну касу).

Повезивање основне плоче фискалне регистар-касе са интерним модулима и периферијом

Наиме, тадашња Влада Србије је планирала да уведе фискалне регистар-касе у 2003. години, ради евидентирања промета робе и услуга, што је било регулисано „Уредбом о начину евидентирања промета преко регистар каса са фискалном меморијом и о динамичности увођења тих каса“ (Сл. гласник РС бр. 5 од 24. јануара 2003. године; док су 39/03, 72/03, 2/04, 31/04, 120/04 биле касније допуне). Због кратких рокова за лиценцирање (сертификовање) ових уређаја – како би се уопште продавали на домаћем тржишту, сви регистровани произвођачи су морали да склопе партнерске односе са фирмама из иностранства – које су, додуше, морале да изврше неке промене у тзв. уграђеном софтверу (енг. firmware) својих регистар-каса, али без значајних промена у хардверу (основне штампане плоче уређаја остајале су исте, док су се евентуално мењали дисплеј, тастатура и позиција фискалног модула на кућишту). Међутим, првобитни план није остварен због парламентарних избора (2003), а увођење фискалних регистар-каса за две групе пореских обвезника спроведено је током 2004. године, када је продато око 170.000 ових уређаја.^{19]} Тек маја 2008. године један домаћи произвођач (НСП из Крушевца) успео је да лиценцира своје фискалне регистар-касе, али највећи део тржишта већ је био „покривен“. Домаћи произвођач је био у прилици да одмери снаге са иностраним произвођачима тек у следећем таласу увођења фискалних каса (2009), који је био значајно мањи него онај из 2004. године.

Данас у Србији не могу да се произведу мобилни телефони, рачунари или аутомобили (можемо једино да их склапамо за потребе неке иностране компаније), нити самостално можемо да развијамо индустрију полупроводничких компоненти и интегрисаних кола. Међутим, можемо да стварамо софтвер (неограничен ресурс), или да производимо електронске уређаје ниске сложености као што су фискалне регистар-касе или електрична бројила („струјомери“, како их народ погрешно назива). Истину за вољу, насушно је важно да се Србија не „упеца“ на „шећерне удице“ и да сагледа шта то све под велом доброг долази из иностранства – јер свако ко држи до себе првенствено брине о сопственим интересима.

^{19]} „Првих годину дана рада Владе Србије,“ Министарство финансија, 2005, <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=25547>

Од 2014. године Пореска управа Републике Србије планира увођење „онлајн“ фискалних регистар каса, а о чему ћемо писати касније.

Не треба заборавити да управо Европска банка за обнову и развој (EBRD) ствара тражњу за европским (ЕУ) производима, јер позајмљује новац за пројекте и уједно дефинише услове тендера. Ако би ова инвестициона банка нпр. дала Србији повољан кредит за набавку 100 хиљада електричних бројила, 100 тенкова или 10 хеликоптера – страни произвођач (из ЕУ) би добио новац за испоруку добара а следовала би му дугорочна зарада од њиховог сервисирања, док би држави Србији припадао дуг који треба да отплаћује. Сличан приступ се „негује“ при градњи инфраструктуре; а EBRD је, посве разумљиво, увек заинтересована за домаће приватизације у секторима где су приноси (релативно) високи.

ШТА ЈЕ ТО ЈАВНИ ДУГ

Укупан дуг државе (дуг републике, административних јединица и јавних предузећа) према повериоцима представља јавни дуг. Он настаје као последица већих расхода државе у односу на приходе. Ова несразмера се „покрива“ задуживањем, и то преко 1) емитовања краткорочних хартија од вредности (чији је рок доспећа до 365 дана) и 2) дугорочних хартија од вредности (обвезнице) – које купују инвеститори, али и 3) директном позајмицом од других држава. Што дуже траје несразмера у корист расхода државе, јавни дуг се увећава.

Иначе, јавни дуг чине две компоненте: 1) унутрашњи јавни дуг, који чини задуженост државе код домаћих инвеститора (домаће пословне банке, домаћи инвестициони фондови итд.) и 2) спољни јавни дуг, који подразумева задуженост државе код страних инвеститора (стране пословне банке, инвестициони фондови из света, друге државе итд.).

Јавни дуг сâм по себи не представља опасност, ако је у границама одрживости – што ће рећи да га не треба посматрати независно од вредности и промена БДП-а, ни изоловано од спољног дуга државе (збир спољног јавног дуга и спољног дуга приватног сектора) и реалне вредности курса домаће валуте. Опасност која вреба државу која бележи вишегодишњи дефицит биланса текућих трансакција („минус“ текућег рачуна који казује колико нација – грађани, привреда и држава, заједно и консолидовано – више троши него што ствара) јесте што се спољни дуг временом „пресликава“ у јавни, а што ће бити елаборирано касније.

НАРКОМАНСКА ЗАВИСНОСТ ОД КРЕДИТА

„Смањење прилива девиза по основу нових кредита и тзв. страних директних инвестиција, а врло вероватно и дознака наших грађана запослених у иностранству морало се по низу основа неповољно одразити на привреду и девизну ситуацију у земљи, јер су Србија и њена привреда, потпуно непотребно, трагично постале наркомански зависне од страног капитала.

Србија је имала и користи од светске економске кризе. Смањење цена низа увозних производа имало је за последицу смањење вредности увоза, а то је резултирало и смањењем спољнотрговинског дефицита.“

(Млађен Ковачевић, економиста и редовни члан Академије економских наука, из чланка „Светска економска криза“, „Школа бизниса“ број 3/2010)

КАКО (У СРБИЈИ) НАПРАВИТИ НОВАЦ НИ ИЗ ЧЕГА

„Економија је врло једноставна – не може се финансирати ни из чега. Овде је проблем лекције број 1 – ради, штеди, инвестирај. Међутим, овде мало ко хоће да ради, скоро нико неће да штеди, а сви хоће да троше и инвестирају. (...)

Када Њутн, који је био велики ум, није направио злато из олова – зар мислите да су (одлазећи премијер) Цветковић и остали могли да направе доларе ни из чега? И шта је урадио Цветковић – задужио се и сада то неко треба да враћа. Овде је филозофија сваке владе да ,ували врућ кромпир‘ наредној. (...) Ми немамо осећај третирања државу у континуитету па да кажемо – наш проблем данас биће проблем наше деце сутра. Ово је освета лоших ђака.“

(Миодраг Зеџ, професор економије Филозофског факултета у Београду, емисија „Седмица“ Радио Београда 1 од 3. јуна 2012. године)

ОБРАЧУН СА БУЏЕТСКИМ ДЕФИЦИТОМ И ЈАВНИМ ДУГОМ (НОВИМ ЗАДУЖИВАЊЕМ)

„Емитовањем еврообвезница са приносом 6,625 одсто годишње (...) обезбедили смо милијарду долара, а у наредним недељама влада ће направити план фискалне консолидације која ће ‚оборити‘ буџетски дефицит, чиме ћемо смањити потребу за задуживањем у наредном периоду и ићи на ‚обарање‘ јавног дуга.“

(Млађан Динкић, министар финансија и привреде, обраћање у Скупштини Србије дана 28. септембра 2012. године, РТС)

ЗА МИРАН ЗИМСКИ САН И ПРОЛЕЋНУ ГЛАВОБОЉУ

„Ако се наставе повољне околности на међународном финансијском тржишту, Србија ће емитовати обвезнице у вредности од 500 милиона долара. Тиме ће наша земља, што се тиче финансирања, бити мирна до пролећа.“

(Млађан Динкић, министар финансија и привреде, 30. октобар 2012. године, „Танјуг“)

ЗАДУЖУЈЕМО СЕ СКУПО, А РАЗДУЖУЈЕМО ЈЕФТИНО

„Ако узимамо 4,5 милијарди евра кредита годишње, 3 милијарде се искористи за враћање претходних кредита – значи, прираст дуга је 1,5 милијарди. (...) Ми сада са јефтинијим кредитима отплаћујемо скупље који су узели наши претходници. На крају мандата ове владе, сви ти који су причали о великом задуживању моћи ће, што каже народ, да се покрију ушима – јер ће дуг бити мањи.“

(Млађан Динкић, министар финансија и привреде, емисија „Сведок“ РТС-а од 16. јануара 2013. године)

ТЕШКО ПОБЕЂЕНИМА И ЗАДУЖЕНИМА

„Неки су ‚грмели‘ против задуживања (у изборној кампањи) и против оног несрећног Мирка Цветковића што је земљу задужио (...), а сада говоре – што сам ја државу повољно задужио. Мистерије су то. Орвел, Орвел! Ово је једна некомпетентност. Једино за вођење наше државе не треба никакав ‚атест‘. Држава – то је најсложенији производ људског друштва. Прави се данас да траје 200-300 година. (...)

Ако се задужујете по камати од 5 одсто годишње, а истовремено имате пад БДП-а од 2 одсто – законито срљате у банкротство. (...) Кроз кредит купујете време и стварате илузију код грађана, који вас бирају, да се кредит неће вратити. (...) Државе које су пред банкротством и траже финансијску помоћ не могу да рачунају на суверенитет. То нико не каже, али се подразумева. Каже се и – тешко дужнима, тешко побеђенима. Дужничко ропство постоји још од Солонових закона. (...)

Наши политичари су млади људи који ће доживети да виде резултат свога рада. Јосип Броз, којег многи овде сматрају за највећу фигуру у српској историји, имао је једну велику ‚предност‘ – умро је на време, када је дуг достигао максимум (границу презадужености, прим. Дејана Бараћа). Да није тада нестао са политичке сцене, његова судбина била би другачија.“

(Миодраг Зеџ, професор економије Филозофског факултета у Београду, из емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 31. октобра 2012, „Пешчаник“ од 16. новембра 2012. и „Речено и прећутано“ Радио Београда 2 од 28. новембра 2012. године)

ТРАЖИТЕ НОВЕ КРЕДИТЕ И УЗЕЋЕ ВАМ СЕ СВЕ ШТО ИМАТЕ

„Фатална грешка Србије је што је свој банкарски систем дала у руке странцима. Србија плаћа такве камате које не да ‚убијају‘ инвестиције, већ сваку идеју о инвестицијама. Зато, мора да се креира зачетак банкарског система (...).

Оно што је фундамент ситуације је да ли Србија има снаге да каже – немојте продавати Комерцијалну банку, аеродром ‚Никола Тесла‘, ЕПС (...), макар ми пензија остала иста још две

године, јер то није добро за моју децу. Односно, има ли Србија снаге да се суочи са реалностима живота и не ,проћерда' ово мало што је остало, да би ,купила' годину-две бољег живота? Ово је питање зрелости друштва и политичара.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, емисија „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 3. јула 2012. године)

МЕШЕЊЕ ХЛЕБОВА

У стара времена говорило се да сваки грађанин (у Србији) током дана мора да умеси три хлеба – једним враћа дуг (претходној генерацији), други позајмљује (будућој генерацији) и трећи задржава за себе. Ако се настави са задуживањем (ради потрошње), доћи времена када ће сваки грађанин током дана морати да умеси четири хлеба – три којима ће да враћа дугове које су направиле претходне генерације и један који ће да дели са будућим нараштајем.

ЊИХОВ ПРОБЛЕМ БИЋЕ УСКОРО И НАШ

„Никада нисам узео кредит на фирму нити лично, јер сам знао да банке годишње поробе више људи него сви ратови у историји човечанства. (...)

Привреда у овом тренутку дугује око 20 милијарди евра и на име камата годишње плаћа више него што је додата вредност на производњу. Око 9 милијарди дугује се за *cross border* (прекограничне) кредите, које су узимали ти наши ,способни' тајкуни. Једног од њих сам питао како ће да врати дугове, а он ми је одговорио – то није мој проблем, већ проблем банке.

(...) Нико не спомиње следећу опасност – два пута су Светска и Европска банка тражиле такозвану суверенизацију дуга, и (Слободану) Милошевићу и сада, што значи да ће за дугове, које нико неће амнестирати, гарантовати држава.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 15. априла 2013. године)

ДОЛАЗИ ТИХО, КАО СУДБИНА

„И банкрот ће доћи сигурно, само не знамо тачно када. На то јасно указује стагнантан раст производње који годинама траје, и убрзано задуживање државе. Последњи пут смо се задужили по камати изнад пет одсто, колико се задужују и земље у великим финансијским проблемима попут Италије и Шпаније.“

(Мирослав Прокопијевић, економиста и гостујући професор више универзитета, о економским перспективама Србије од 2013. године, „Блиц“ од 25. децембра 2012. године)

О БАНКРОТИМА НИШТА НОВО

Србија је као део СФРЈ и СРЈ већ пролазила кроз стања банкрота, тако да јој не мањка то искуство. Иако постоји више облика банкрота, задржаћемо се на банкроту према спољним кредиторима и унутрашњем банкроту.

Земље у развоју и „трећи свет“ су 1982. биле у дужничкој кризи (подсетимо и да су страни инвеститори 1981-1982. изненада зауставили „поплаву“ новца у Латинској Америци); СФРЈ тада није могла да сервисира своје обавезе и добила је мораторијум од неколико месеци на отплату спољних дугова. Слична ситуација догодила се девет година касније (1991), када је успостављен мораторијум на спољне обавезе СФРЈ – а који је у случају Савезне Републике Југославије (СРЈ) трајао до краја 2001. године када је потписан уговор о репрограмирању дугова са Париским клубом. Додуше, Србија је тек 2004. године потписала уговор о репрограмирању дугова са Лондонским клубом (о чему ће детаљније бити речи касније).

У периоду од априла 1992. до јануара 1994. године СРЈ није имала довољан прилив од пореских, непореских и капиталних прихода којима је могла да сервисира своје унутрашње обавезе. Стога је тадашња Народна банка Југославије (НБЈ) прибегла штампању новца и „производњи“ хиперинфлације. На овај начин стварао се вештачки прилив – за плате у јавном сектору и друштвеним предузећима, пензије, кредите одабраним привредницима итд. На врхунцу хиперинфлације (1993) прикупљени приходи чинили су свега један проценат буџетских средстава, док се преосталих 99 процената обезбеђивало примарном емисијом новца. Хиперинфлација је облик „прљаве“ прерасподеле, којом је делимично разорена економија

Србије – друштвена и јавна предузећа су, уз грађане, додатно осиромашила у корист појединаца, а наступио је и крах Фонда пензијско-инвалидског осигурања.

ПРЕСЕК СТАЊА ДИРЕКТНИХ СТРАНИХ ИНВЕСТИЦИЈА

Разликују се следеће директне стране инвестиције:

- „гринфилд“ (енг. greenfield), када страни инвеститор изгради потпуно нове производне капацитете „на ледини“, или „на ливади“, и све време управља својом и контролише коришћење капитала,
- „браунфилд“ (енг. brownfield), које подразумевају да страни инвеститор купује постојеће зграде, складишта и канцеларијски простор,
- мерџери и аквизиције (енг. mergers and acquisitions), који представљају улагања путем спајања и преузимања преузимања предузећа,
- „џоинт венчур“ (енг. joint venture), подразумева заједничко улагање страног и домаћег капитала, при чему страни инвеститор поседује управљачки удео (натполовичан) у новоформираном домаћем предузећу.

Страни инвеститори су после Петог октобра (2000) инвестирали у своје послове у Србији срачунато, претежно како би експлоатисали домаће тржиште, што је легитимно. Само у периоду 2004-2012, на сваких десет евра колико су стране компаније (међу њима су и фирме домаћих пословних људи регистроване у иностранству) уложиле у своје послове у Србији, (готово) седам евра пласирале су у неразмљив сектор, који ствара неразмљива добра.

Према процени портала Макроекономија,^[10] у периоду 2004-2012 у Србији су нето директне стране инвестиције (разлика између њиховог прилива и одлива) износиле око 13.830,83 милиона евра: 1) укупна улагања нерезидената у послове у Србији 18.762,52 милиона евра, 2) укупан прилив од повлачења новца резидената у Србију 560,43 милиона евра, 3) укупан одлив од повлачења новца нерезидената из Србије -4.163,72 милиона евра, 4) укупна улагања резидената у послове у иностранству -1.875,4 милиона евра. Доминатне делатности где су страни инвеститори улагали новац представљају: 1) финансијске делатности и делатности осигурања (4.819,88 милиона евра), 2) прерађивачка индустрија (4.449,72 милиона евра), 3) трговина на велико и мало (2.982,99 милиона евра), 4) послови с некретнинама, изнајмљивање машина и опреме (2.384,15 милион евра), 5) саобраћај, складиштење и везе (2.172,61 милион евра), 6) вађење руде и камена (532,95 милиона евра), 7) информисање и комуникације (187,66 милиона евра), 8) пољопривреда (127,71 милион евра), 9) стручне научне и иновационе делатности (105,54 милиона евра); док је нпр. у делатност производње електричне енергије инвестирано „само“ 40,93 милиона евра.

Само у 2012. години нето стране директне инвестиције износиле су око 231,87 милиона евра: 1) укупна улагања нерезидената у послове у Србији 1.966,61 милион евра, 2) укупан прилив од повлачења новца резидената у Србију 53,61 милион евра, 3) укупан одлив од повлачења новца нерезидената из Србије -1.692,47 милиона евра, 4) укупна улагања резидената у послове у иностранству -95,88 милиона евра.

ДОБАР ЗАКОН ЗА ЛОШУ ПРИВАТИЗАЦИЈУ

„Скоро сви су против Закона о приватизацији (2001) који се спроводи (више од) једанаест година. Мислим да је тај закон добар, али је начињено много ‚свињарија‘. Постоје

^[10] Прилив страних директних инвестиција у Србију по делатностима (2004-2012), 14. март 2013. године, портал „Макроекономија“. Прорачун није егзактан и служи искључиво за илустрацију.

<http://www.makroekonomija.org/strane-direktne-investicije/tabela-priliv-sdi-u-srbiju-po-delatnostima-2004-2012/>.

Резидент – физичко лице са сталним боравком у држави или правно лице регистровано у домицилној држави.

Нерезидент – физичко лице са сталним пребивалиштем у иностранству или правно лице регистровано у иностранству.

два периода – до 2004. године и после тога. (...) Коштуница, Динкић и (Мирко) Цветковић су говорили да је закон лош, али га нису променили. (...)

Продаја ‚Сартида‘ из стечаја (2003) један је од најбољих потеза у историји српске економије. (...) Пре тога, десет година су се у железари производиле печурке и никада није радила профитабилно. (...) После приватизације, железара је две-три године била највећи извозник и имала велики профит (...). Економска криза условила је да су Американци дигли руке од тога и сада да видим те геније економске мисли коме ће да продају железару.“

(Зоран Живковић, бивши премијер Србије, емисија „Ћирилица“ на ТВ Хепи од 4. фебруара 2013. године)

ПРОВИЗИЈА ОД ПРОДАЈЕ НИЧЕГА

„Ако ‚Сартид‘ није вредео ништа и ако би га продали за један долар, како је онда неко добио провизију (за продају)? Ваљда је требало да добије награду од државе што је успео тако нешто ‚промува‘ – а он је добио провизију од шест милиона долара. Можда као дечји додатак – шта зна дете шта је 6 милиона, само стави под мишку и носи.“

(Драган Тодоровић, бивши потпредседник Српске радикалне странке, емисија „Ћирилица“ на ТВ Хепи од 4. фебруара 2013. године)

ИЗВОЗНИЦИ И УВОЗНИЦИ УДАРНИЦИ

Подсећамо да амерички „Ју-ес Стил“ (енг. US Steel) 31. марта 2003. године није купио тадашњи „Сартид“, већ фирму-кћерку на коју је пренета сва имовина „Сартида“, а дугове ове смедеревске компаније је преузела држава.^[11] Метафорички речено, није испрошена презадужена мајка, већ кћерка. (Касније ће бити речи о вези „Сартида“ и „Инвест банке“).

Директна погодба између Србије и америчке компаније подразумевала је да „Ју-ес Стил“ исплати укупно 33 милиона долара – 23 милиона у готовини, 6 милиона за „провизије и трансакцијске таксе“ и 4 милиона долара за збрињавање запослених кроз социјални програм. У периоду 2005-2011 железара (енг. US Steel Serbia) је била највећи извозник из Србије, али уједно и највећи увозник (уз НИС). Сва је прилика да ће наредних година ову двоструку „титулу“ држати ФАС („Фијат аутомобили Србија“) из Крагујевца са својим кооперантима.

Илустрације ради, ако предузеће током године увози сировине и полупроизоде вредности 500 милиона долара, а извози производе вредности 520 милиона долара – оно је нето извозник од 20 милиона долара.

ДУПЛА КОЛОНИЈА

„У време док смо желели да постанемо Европа наступио је нови колонијализам. Нико није рачунао да можеш да будеш колонија усред Европе. Шта си друго него колонија када (готово) ниједан штампани медиј није у твом власништву, када два пута више увозиш него што извозиш (...). Уз то, готово све што се извози је у власништву страних компанија. Што се каже – дупло голо.“

(Војислав Жанетић, колумниста, сатиричар и креативни директор маркетиншке агенције „Мозаик“, емисија „Агора“ Радио Београда 2 од 29. септембра 2012. године)

^[11] Дуг „Сартида“ од 1,7 милијарди долара треба прихватити условно, и у контексту отписа дугова од стране Париског клуба, Лондонског клуба и стечаја четири велике државне банке (Инвестбанка, Беобанка, Југобанка и Београдска банка) који је покренут на самом крају 2001. године. Уједно, држава се обавезала и да компанију „Ју-ес Стил Србија“ субвенционише, кроз „депресирану“ цену електричне енергије.

Погледати и чланак Слободана Антонића „Операција Сартид“ на порталу Нове српске политичке мисли од 24. августа 2006. године: <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/operacija-sartid.html?alphabet=c>

За „Сартид“ су били заинтересовани немачки инвеститори, али догодио се заокрет. Гостујући у емисији „Наш гост“ на ТВ ГЕМ од 28. децембра 2012. године, економски новинар Ружа Ћирковић указивала је на врло упитну сагласност поверилаца око продаје „Сартида“ (што је тадашњи Трговински суд пренебрегао, прим. Дејана Бараћа), претње америчког инвеститора приликом преговора око преузимања компаније и обавезе Србије да изгради пругу за потребе „Ју-ес Стила“ – што се није догодило, јер је анекс уговора највероватније затурен.

РАЧУН (СРПСКОГ) КРЧМАРА

„Очекујем раст извоза у 2013. за више од 2,2 милијарде евра, чиме ће укупан обим извоза достићи 10,8 милијарди евра. (...) У такав раст нису се рачунали ефекти покретања ‚Железаре Смедерево‘ и пољопривредне сезоне, услед чега би експорт (извоз) Србије у идућој години могао да порасте и више. (...) Расту ће допринети увећање извоза ‚Фијата‘ од 1,6 милијарди евра, као и Рафинерија нафте у Панчеву од 600 милиона евра.“

(Млађан Динкић, министар финансија и привреде, РТС од 15. децембра 2012. године)

ЦЕНА ГОСТОЉУБИВОСТИ

„Одобравање значајних повластица иностраним инвеститорима је у духу програма реформисања привреде базираних на Вашингтонском консензусу, који су сачинили крајем осамдесетих година двадесетог века ММФ, Светска банка, Министарство финансија САД и USAID – који је прво примењиван у земљама Латинске Америке, а касније и у многим земљама у транзицији, као и у Србији. (...) Спроводећи наметнути неолиберални програм економских реформи, Мексико је доведен у стање велике спољне задужености (да би 1994. прошао кроз тешку финансијску кризу, прим. Дејана Бараћа), а затим је био присиљен, да би добио кредите од ММФ-а и САД, да америчким компанијама гарантује изузетно повољне услове инвестирања.

Основни финансијски приливи усмеравају су у такозване ‚макиладоре‘ (шпа. maquiladoras), односно ланац америчких предузећа изграђених дуж границе са САД. Та предузећа су екстериторијална, ослобођена су плаћања пореза у мексички буџет, радници раде у тешким условима за мизерне наднице и у овим предузећима није дозвољено никакво синдикално организовање. Штета коју Мексико има од ‚макиладора‘ процењује се да износи око 15 милијарди долара годишње.“

(Јован Б. Душанић, професор монетарне економије и банкарства, „Политика“ од 19. априла 2010. године)

МАЈСТОРИ У (НАШОЈ) КУЋИ

„Очувано радно место многоструко је значајније за државу од овог екстремно скупог од 10 хиљада евра. Када би држава понудила нама (домаћим привредницима) 10 хиљада евра да сачувамо радно место или отворимо ново, гарантујем да ћемо у једном дану запослити 500 хиљада људи. Осамдесет посто тих средстава, у маси а не у броју оних који су их добили, иду иностраним инвеститорима. (Политичари) верују да тако мењају структуру привреде. Дакле, сви су запошљавали кроз разне програме – ‚прва и последња шанса‘, ‚с’ам свој мајстор‘, ‚без алата нема заната‘. Не знам више ко све није подстицао. Знате ли шта је ефекат – милион незапослених, када се рачуна и радно неактивно становништво. Прошле године (2012) стопа незапослености је порасла за 2,2 посто, а ове године ће расти до 7 посто – јер нам преостаје решавање проблема предузећа у реструктурирању.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, емисија „Око“ РТС-а од 24. маја 2013. године)

КО МОЖЕ ДА РАЗВИЈЕ ЕКОНОМИЈУ СРБИЈЕ

У Србији су у периоду 2001-2012 претезале две врсте страних директних улагања: 1) инвестиције подстакнуте субвенцијама државе и 2) инвестиције којима се експлоатише домаће тржиште (пословне банке, осигуравајуће куће, трговински малопродајни ланци, фармацеутске компаније, телекомуникационе компаније, произвођачи дувана, цемента, млечних производа, флаширане воде, пива, сокова, кућне хемије итд). Дакле, нису у питању социјалне установе, већ правна лица која остварују профит (добит). Не треба посебно подвлачити да су иностране банке и осигуравајуће куће у Србији регистроване као домаћа правна лица с иностраним капиталом.

По издашности у давању субвенција (од 5 до 10 хиљада евра по радном месту, односно кумулативно 17 хиљада евра према процени бугарских економиста из 2012. године, који су у

обзир узели уступање инфраструктуре и трошкове обуке радника) држава Србија је испољавала синдром „пијаних сиромаша“. Наиме, која је сврха субвенција иностраној фирми која на територији Србије склапа прозводе и продаје их претежно на нашем тржишту и/или извучи профит преко трансферних цена? Овоме треба придодати и опрост пореза на профит појединим инвеститорима у првих 10 година пословања у Србији. Зато не представља изненађење што је у италијанском дневном листу „Република“ 14. марта 2012. освануо чланак о Србији као „новом елдораду“ (ита. *nuovo Eldorado*) за италијанске компаније, банке и осигуравајуће куће („Фијат“, „Интеза“, „Сан Паоло“, „Фондиарија“, „Помпеа“, „Бенетон“, „Калцедонија“ итд). Парадигматичан је пример фабрике ФАС („Фијат аутомобили Србија“) у Крагујевцу која је добијала двоструку субвенцију: 1) 10.000 евра по отвореном радном месту и 2) 1.000 евра за модел аутомобила „fiat punto“ кроз програм „старо за ново“; од почетка овог програма (април 2009. године) на тржишту Србије је продато преко 30.000 италијанских возила без царине. У међувремену је „подигнут улог“, тако да од краја марта 2013. за тржиште Србије постоји субвенција од 3.000 евра за аутомобил „fiat 500!“ (који се склапа у ФАС-у), а што се исплаћује (посредно) из буџета Србије. Зашто би сви порески обвезници Србије субвенционисали купце овог аутомобила, а истовремено и „Фијат“?

Очекивање наших политичара било је да ће ФАС – заједничко улагање италијанског „Фијата“ (67 %) и Републике Србије (33 %), као велики систем са будућим годишњим извозом из Србије од 200-300 хиљада возила постати савремена „локомотива развоја“,^[12] која ће покренути домаћа мала и средња предузећа. Међутим, главне кооперанте ФАС-а чине управо новоотворене италијанске фирме у Србији, а да не истичемо како се основни и најскупљи делови аутомобила увозе из Италије (мотор, мењач, шасија, аутоелектроника итд).

Цензурисани уговор са „Фијатом“ о заједничком улагању у Крагујевцу који је држава послала Савету за борбу против корупције 2. новембра 2011. године; фото: „Блиц“^[13]

Да констатујемо, улагање државе у ФАС (директно је уложено око 200 милиона евра до краја марта 2013. године) јесте било корисно за економију Крагујевца – где је дошло до смањења стопе незапослености и повећања куповне моћи становништва, али то је коштало целу Србију. Додатна опасност вреба из чињенице да је током 2012. године продаја аутомобила на најбогатијим европским тржиштима опала и до 60 процената. У Србији се тражња преполовила, а у Хрватској је пала три пута. „Пежо“ и „Ситроен“ су затворили фабрику у којој је радило осам хиљада људи – погони су пресељени у Кину где је радна снага јефтинија и где тражња за новим аутомобилима расте. Стручњаци сматрају да тренутно (2013) европска аутомобилска индустрија може да опстане само уз финансијску помоћ држава. У Европи „Форд“ је отпустио око 1.000 менаџера, а готово исто то је учинио и „Фијат“.^[14]

^[12] Одредница „локомотива развоја“ обилато је коришћена у социјалистичкој Југославији када су после ступања на снагу Закона о удруженом раду (25. новембар 1976. године) Основне организације удруженог рада (ООУР) почеле да се удружују у Сложене организације удруженог рада (СОУР).

^[13] У забавним емисијама гости често нису надобудни и саопште нешто што можда нису планирали. Бивши министар одбране Драган Шутановац (ДС) је у емисији „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 23. септембра 2013. године више пута поменуо обавезу Србије да инвестира у ФАС у износу од око милијарду евра. Није појаснио на који период се то односи и да ли су ту урачунате и индиректне инвестиције (устапање ФАС-у магацина Војске Србије у Крагујевцу, повлашћене цене електричне енергије и комуналних услуга итд).

^[14] „Талас отпуштања у аутоиндустрији,“ 30. септембар 2012. године, РТС, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1183138/Talas+otpu%CS%A1tanja+u+autoindustriji.html>

У емисији „Један на један“ РТВ-а од 5. априла 2012. године професор економије Миодраг Зец шаљиво је говорио о амбијенту пословања који се „негује“ у Србији – „Џаба ти дајеш хиљаду подстицаја. Када странац дође и ти њега ‚протуриш‘ кроз ове наше шалтере – то је горе него кроз веш машину“. Дописаћемо да је професор Зец одавно потцртао да је Србија продала странцима добар део тржишта (емисија „Пешчаник“ од 27. фебруара 2004. године).

Словеначки економиста Јоже Менцингер годинама се бори против догме о директним страним инвестицијама, коју су „посејале“ и „просејавале“ међународне финансијске институције. Односно, стране компаније и банке долазе у неку државу да зараде, што је разумљиво, а не да донесу високотехнолошка знања и да унапређују њену економију: „Непоречно је, односно није подложно полемици, да економију једне државе могу да развију само њени грађани. (...) Чак и да у Србију масовно похрле страни инвеститори, она ће се сучити са *клопком средње развијености* – зараде запослених неће расти, остаће мале – јер су због ниских зарада (и субвенција) странци и дошли,“ подвукао је економиста и пословни консултант из Лондона Небојша Катић у емисији „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 17. априла 2012. године.^[15]

ШКОЛСКИ ПРИМЕР ИСТИСКИВАЊА

Претпоставимо да на тржишту Србије у разменљивом сектору (нпр. у индустрији обуће или текстила) годинама послује фирма Ф1 са 200 запослених, која је потпуно „здрава“ – из године у годину остварује добит (профит), нема кредитне обавезе и редовно измирује обавезе према запосленима, добављачима и држави. Додаћемо и чињеницу да фирма Ф1 пласира своје производе и на домаћем и на иностраном тржишту.

Међутим, на сцену ступа инострана фирма Ф2 која Влади Србије шаље писмо о намерама да у Србији запосли 200 радника и то, стицајем околности, у истој делатности као фирма Ф1. Влада одлучује да фирму Ф2 „награди“ са 10.000 евра по новоотвореном радном месту, уступањем инфраструктуре за фабрику, ослобађањем плаћања пореза на добит (профит) и доприноса у наредних десет година. Оног момента када држава одлучи да „интервенише“ и субвенционира фирму Ф2, очигледно је створила нелојалну конкуренцију. Како фирма Ф2 има привилегован положај, делимично или потпуно ће „истиснути“ фирму Ф1.

Односно, између три могућности: 1) да досегне за скупим кредитима, што значи агонију кроз „умирање на рате“, 2) да смањи број запослених или 3) да одмах затвори фирму, власник фирме Ф1 ће се највероватније одредити за треће решење. Иронију судбине представља чињеница што је држава, на изванредан начин, искористила новац који је минулих година прикупљала на основу пореских обавеза фирме Ф1 да „помогне“ фирми Ф2 да „истисне“ (енг. *crowding out*) управо фирму Ф1, и остави 200 радника без посла.

Дакле, недуго после „интервенције“ државе, број запослених није повећан, директан трошак републичког буџета износи два милиона евра, у наредних десет година држава је ускраћена за порез на добит фирме Ф2, док ће преко Националне службе за запошљавање

„Europe car sales fall to lowest level since 1990,“ by Henry Foy in London and Chris Bryant in Frankfurt, Financial Times, September 17, 2013
<http://www.ft.com/intl/cms/s/0/dd07a63a-1ee1-11e3-b80b-00144feab7de.html>

Према „Танјугу“ од 1. фебруара 2014. године, извоз компаније ФАС у 2013. години био је вредан 1,53 милијарде евра. Према Министарству привреде, ФАС је од Србије само у 2013. добио директне субвенције вредности 5,88 милијарди динара (око 51 милион евра), док је компанија остварила годишњу добит од 1,13 милијарди динара (око 10 милиона евра); приходи ФАС-а били су 171,6 милијарди динара.

^[15] Небојша Катић је својевремено у колумни у „Политици“ подсетио на предавање „Страни капитал и економски раст“ (2006) Рагурама Раџана, тада економисте МИФ-а од 2013. гувернера централне банке Индије. Наиме, Раџан је указао на парадоксе токова капитала. Према теорији, капитал тече од развијенијих ка мање развијенијим земљама – односно ка земљама са јефтенијом радном снагом, прилив страног капитала доприноси привредном расту (домаћина) – с тим што би највише страних инвестиција требало да привуку најпродуктивније неразвијене земље. Међутим, оно што пркоси илити противуречи овој теорији јесте емпирија, која показала да се финансијски капитал (нето) одлива од сиромашних ка богатим (земљама). Истовремено, брже су се развијале неразвијене земље које су свој развој више финансирале домаћом штеђњом (која је била сасвим довољна), а мање страним капиталом (иако постоје и оне директне стране инвестиције које могу допринети развоју).

Према Раџану, објашњење овог парадокса је једноставно и има своју „бенигну“ и „малигнију“ страну. „Бенигно“ објашњење казује да финансијска тржишта неразвијених нису била довољно ефикасна да апсорбују велики прилив страног капитала, док по „малигнијем“ објашњењу „инострани капитал доводи до прецењивања курса домаће валуте, чиме се смањује конкурентност економије, смањује индустријски извоз и тако слаби традиционална одскачна даска за развој.“

<http://nkatic.wordpress.com/2006/09/11/dekonstrukcija-ekonomija-fraze-ko-se-n/>

морати да се одваја новац као помоћ бишим радницима фирме Ф1 (три, шест или дванаест месеци, зависно од минулог рада). Једина значајнија утеха и корист је што ће у наредном периоду фирма Ф2 да плаћа порезе на имовину и на зараде (не и доприносе). Чак и да фирма Ф2 није ослобођена плаћања пореза на добит, њени власници ће наћи начина да она у Србији послује са „позитивном нулом“, односно новац ће извучити преко трансферних цена и плаћањем прецењених или непотребних консултативних услуга повезаној фирми у иностранству.

ПРОФЕСИОНАЛЦИ КОЈЕ ЈЕ ИЗБАЦИЛА ПОПЛАВА

„Не могу да не размишљам о оних четири-пет милиона људи који ће се појавити у мом филму („Професионалац“) на демонстрацијама 1991, 1993, 1996-1997, 2000. године. То су људи који нису статисти. То су људи који су мењали судбину ове земље. А они су и данас у врло бедној, понижавајућој ситуацији због тога што се на политичкој сцени Србије појавило неких стотинак особа које ја никада пре тога нисам ни видео, ни чуо... Израсли су као из подрума, неки чак из канализације. И сада они одлучују, они причају о демократији, њих гледамо и слушамо. Да су се они питали, Милошевић би остао на власти још једно хиљаду година. Њима је свеједно, само да су негде где има моћи.“

(Душан Ковачевић, драмски писац и академик САНУ, НИН од 30. јануара 2003. године)

КАД ПРОБУ ГУСАРСКА И ХАЈДУЧКА ВРЕМЕНА

„Пре шест година сам одржао предавање нашој пословној елити. Рекао сам им – да сте читали књиге, закључили бисте да није тешко зарадити новац, поготово не у хајдучким временима и у хајдучкој држави. Проблем је сачувати новац. (...) Код Енглеза је постојао систем – пирати су отимали злато у XVII веку, а наследници уживају плодове тога и у XXI веку. Код нас људи отму – а после три године их ухапсе. (...)

Овде није матрица да се створи, већ да се отме од свог народа – јер од других не може. Енглез учи како да отме од Хиндуса, Руса, Србина – то је филозофија. А Србин се учи да отме од свог комшије. Зато су они освајачи, а ми грцамо.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 4. фебруара 2013. године)

ШАХОВСКА ПАРТИЈА

Регулаторна политика у економији Србије у раздобљу од Петог октобра (2000) до данас (2013/2014) била је погрешна – кроз парадржавни интервенционизам којима је новац свих пореских обвезника бацан у рупе без дна, прецењен курс динара и либерализацију увоза без задршке (што ћемо касније претресати). Нажалост, стиче се утисак да се наставља истим странпутицама.

Развој ситуације у економији (али и у грађењу институција) можемо да упоредимо са партијом шаха у којој је држава погрешним отварањем и „маштовитим“ стратегијама изгубила готово све фигуре, а сада са краљем, скакачем и два-три пешака треба да се избегне мат – док време незадрживо цури као песак кроз прсте. Односно, заставица само што није пала. За промену стратегије још није касно и зато треба вући брзе и промишљене потезе, како би се избегао губитак партије на један (мат) или други начин (истицање времена).

ДРУГА СЛИКА – СЕЛА ГРОФА И КНЕЗА ПОТЕМКИНА

„Да би се политичари одржали на власти, кључно је да људи остану у незнању, да живе не знајући истину, па чак ни ону истину која се тиче њихових сопствених живота. Окружени смо огромном таписеријом лажи којом се хранимо.“

Харолод Пинтер, британски писац и Нобеловац

„Ускоро ће у овој земљи бити више доктора наука, него писмених људи.“

Владимир Булатовић Виб, сатиричар

Доајен српске и југословенске демографије академик Милош Мацура је још крајем 1950-х уочио неповољна демографска кретања и нагласио да ће Србији (и Југославији) крајем XX века недостајати становништво. Процена је изречена након послератног „бејби бум“ таласа, пре првог великог таласа економске емиграције (1960-х) и пре привредних реформи у другој Југославији (1961. и 1965. године). Академик Мацура је, дакле, имао добру процену демографских кретања и био је, зашто не рећи, визионар. А Србији већ дуже време недостају визије. Нису јој више потребни маркетиншки трикови којим се фасцинира јавност – колико је само новца, „хартије и мастила“ потрошено на писање разноразних стратегија које су остале мртво слово на папиру. Треба имати идеје, затим планове и тек онда то можете да преточите у стратегију. Међутим, пре тога је важно сагледати и саопштити право стање ствари у политици, економији и образовању. Све три области тесно су повезане – већ је у претходној слици наглашено како се подразумева да презадужена земља не може да рачуна на суверенитет (а о суштинском развоју да не говоримо). Свест о постојању проблема је први корак ка њиховом решавању. Негативне тенденције у политици, економији и образовању најпре морају да се зауставе, а затим преокрену у позитивном смеру – за шта су потребне године, па и деценије.

ПОДИЗАЊЕ УЛОГА НА МИЛИОН

„Циљ Владе је да до краја 2007. године повећа број малих и средњих предузећа са садашњих 270 хиљада на 400 хиљада и отвори око милион нових радних места. Брз развој малих и средњих предузећа требало би да допринесе развоју укупне привреде у Србији и зато је то један од наших главних приоритета. Влада је почетком године већ донела Стратегију развоја малих и средњих предузећа, према којој се планира повећање њиховог броја и броја запослених.“

(Зоран Живковић, премијер Србије, отварајући дводневну конференцију „Мала и средња предузећа – нове могућности за Србију“, „Вечерње новости“ од 7. октобра 2003. године)

СПУШТАЊЕ УЛОГА НА ПЕТСТО ХИЉАДА

„Наш пут је и Косово и Европа, бирамо и европску будућност и очување суверенитета земље. Ради се о путу на коме се налази пет кључних тачака политике за коју се залажемо – то су 500 хиљада нових радних места, лечење доступно за све грађане, беспопштена борба против корупције, вредновање знања и нове инвестиције.“

(Борис Тадић, председнички кандидат, на предизборном скупу Демократске странке у хали „Језеро“ у Крагујевцу, „Бета“ од 27. децембра 2007. године)

СПУШТАЊЕ УЛОГА НА ДВЕСТА ХИЉАДА

„Када кажемо ЕУ, мислимо на 200 хиљада нових радних места, на бољи живот људи, на стандарде у борби против организованог криминала и корупције, мислимо на боље судство, школство, здравство, мислимо на бољи начин обављања јавних функција. (...)

Само Србија која је отворена ка Европи ствара услове да у њу долазе значајни страни инвеститори. Ми кажемо да ће грађани одлучити да се потврди уговор са животом, за отварање 200 хиљада нових радних места, за развој и одбрану интегритета земље, јер ми никада нећемо одустати од одбране Косова и Метохије.“

(Борис Тадић, председник Србије, на представљању парламентарне листе „За европску Србију“ у разговору са грађанима Новог Београда, „Бета“ од 4. маја 2008. године^[1])

ПОДИЗАЊЕ УЛОГА НА ЧЕТРИСТО ХИЉАДА (СВЕТЛА БУДУЋНОСТ)

„Испуњавање основних предуслова раста до 2020. године (институционалне реформе, обезбеђивање финансијских средстава и изградња инфраструктуре), уз свеобухватну реформу прописа и дефинисање нове политике раста, имаће до 2020. године следеће резултате: просечна годишња стопа раста БДП (2011-2020) од 5-6 % тако да крајем 2020. достиже око 55 милијарди евра или око 8.000 евра по становнику, две трећине раста БДП-а резултат је раста продуктивности – док је једна трећина његовог раста последица повећања запослености, број запослених се повећава за око 400.000, (...) учешће извоза роба и услуга у БДП се у посматраном периоду удвостручује – са 33 % на 65 %, раст цена се током периода стабилизује на око 3 % годишње, спољнотрговински и текући платни дефицит се одржавају у прихватљивим границама уз редовно сервисирање спољног дуга.“

(„Концепт развоја Републике Србије до 2020. године“, нацрт за јавну расправу који су предложили Демократска странка и председник Србије Борис Тадић, 18. децембар 2010. године)

ОТВОРИЛИ СМО МИНУС ДВЕСТА ХИЉАДА РАДНИХ МЕСТА

„Ми смо скоро 200 хиљада радних места отворили, али је 400 хиљада изгубљено јер је читав свет доживео економску кризу, а питање радних места је најважније питање српске будућности.“

(Борис Тадић, председнички кандидат, РТС од 16. маја 2012. године)

КЉУЧ КОЈИ ОСАМ ВРАТА ОТВАРА

„На један евро подстицаја за запошљавање радника који инвеститори добију, држави се у буџет кроз две године врати осам евра.“

(Млађан Динкић, председник Уједињених региона Србије, приликом отварања фабрике „Норма група“ у Суботици, Б92 од 7. октобра 2011. године)

НИСМО ОТВОРИЛИ ДОВОЉНО ФАБРИКА ЗА СЛИКАЊЕ

„Мање-више све што се десило у ове три-четири године урадили су министри из Уједињених региона Србије. Само гледајте сада у предизборној кампањи када буду дошли да се сликају једни, други, трећи – и они који се баве запленом дроге и они који се баве лепим речима, сви ће доћи да се сликају на отварању фабрика које смо ми (...) поставили, довели и уговорили. Нека им то буде на част. Међутим, ја нисам тужан због тога – нека свако дође да се слика, али је проблем што тога има мало.“

(Млађан Динкић, председник Уједињених региона Србије, на страначком скупу у Зајечару, „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 26. фебруара 2012. године)

^[1] Предизборно обећање Бориса Тадића било је „на линији“ обећања Млађан Динкића, тадашњег председника странке Г17+ (део коалиције „За европску Србију“). Наиме, он је у завршници предизборне кампање за парламентарне изборе, управо за Први мај 2008. године, најавио „прекретницу у будућем развоју Србије, јер ће у наредне четири године 200 хиљада незапослених добити посао“ (према „Танјугу“).
<http://www.istinomer.rs/izjava/posao-za-200-000-ljudi/>

ОД СКИЈАЛИШТА, ПРЕКО ТРЊА, ДО ФАБРИКА

„Причао сам о томе и са својом женом – жао ми је што ме више цене споља него унутра. Тако је са свима који нешто покрећу. Најбоље пролазе они који ништа не раде, јер их нико не примећује и не критикује. (...) Сада кажу – што је неке ствари добро урадио, од скијалишта до фабрика.“

(Млађан Динкић, министар финансија и привреде, на критике новинара да „у економији воли да игра на муштулук и штос“, емисија „Сведок“ РТС-а од 16. јануара 2013. године)

ОТКРИЋЕ СРБИЈЕ

„Србија је победила Америку са економским инвестиционим програмом који је направио министар (Млађан) Динкић. Србија ће за две до три године, када страни инвеститори сазнају за економско инвестициони програм Динкића, бити држава у окружењу која је направила највећи број фабрика.“

(Драган Марковић Палма, председник Јединствене Србије, о Динкићевој најави „да ће свако ко у Србији инвестира 10 милиона евра и запосли 200 радника бити ослобођен пореза на профит 10 година“, „Танјуг“ од 31. јануара 2013. године)

НАИВНИ КАО АРАПСКИ ШЕИЦИ

„Или хоћемо да радимо са Емиратима и шеиком Мухамедом, или нећемо. Они неће на тендер. У Немачкој и Сингапур у нису купили фабрике чипова на тендеру. Можемо да кажемо – ми смо транспарентни, идите у Немачку. (...)“

Продајући земљу треће и четврте категорије (...), ми смо Емираћане у неку руку ,одрали‘ – јер је у питању цена три пута већа (...) од оне по којој су пољопривредно земљиште у Србији куповали тајкуни и сељаци.“

(Млађан Динкић, министар финансија и привреде, о најави улагања фонда „Ал Дахра“ из УАЕ у Војводини, емисија „Став Србије“ на ТВ Прва од 3. фебруара 2013. године)

ПОЛИТИЧКА КОРИСТ ПРКОСИ ЕКОНОМСКОЈ РАЧУНИЦИ

„Волео бих да видим ту анализу колико је новца из буџета издвојено за субвенционисање радних места, која су овде отвориле иностране фирме и колико је људи тако запослено. И да ли је са тим истим новцем можда могло да се спречи затварање бар три пута више радних места (у реалном сектору), која су у међувремену укинута. Верујем да је могло. Ако је кроз субвенционисање отворено 20 хиљада радних места, са истим новцем могло је да се задржи 100 хиљада радних места. И шта је већи ефекат по запосленост и стандард становништва?“

(Милан Ђулибрк, економски новинар, емисија „Један на један“ РТВ-а од 29. марта 2013. године)

ПОКЛАЊАЊЕ УЗ ДОПЛАТУ

„За ‚Галенику‘ смо пре три године (2009) тражили 200 милиона евра, сада не можемо да је дамо за џабе јер је упропашћена. За ЈАТ смо тада тражили најмање 50 милиона евра, а сада не можемо да га поколонимо са све авионима а да дугове преузме држава. Ако партијски кадрови наставе да воде јавна предузећа, упропастиће и ‚Телеком‘, и ЕПС. (...)“

Када сам својевремено (пре неколико година) водио интервју са једним од директора ЈАТ-а, у систематизацији радних места имали су место чувара стада. У Вршцу је постојао аеродром за обуку пилота и стадо које је пасло траву, да се не би косила. Мени је било јасно да ЈАТ лети ка новом стаду, а не ка новом јату. Ми смо од господина (Милутина) Мркоњића више пута чули да само што није пронађен стратешки партнер за ЈАТ – из Турске, Азербејџана, УАЕ.

Не могу више да попамтим ко су биле младожење за нашу удавачу – која није ни млада ни zgodна, прилично је оронула и у мираз доноси приличне дугове.“

(Милан Ђулибрк, економски новинар, емисије „Упитник“ РТС-а од 2. октобра 2012. и „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 25. фебруара 2013. године)

ПРЕПИСИВАЊЕ СРПСКОГ МОДЕЛА

„Влада Грчка је у уторак објавила ,спајање и укидање‘ двадесетак јавних организација ради смањења буџетских расхода, што захтевају повериоци – ММФ и ЕУ. (...) Министарство за реформу управе каже да особље укинutih или спојених организација, укупно 5.256 запослених, неће бити отпуштено већ премештено на друге послове.“

(О „реформи“ грчке администрације, „Бета“ од 25. јула 2012. године)

ФИНАНСИЈСКА КОНСТАНТА ЗА НАРЕДНЕ ТРИ ДЕЦЕНИЈЕ

„Много глупости је направљено у прошлости, држава је потрошила много пара на ствари на које није смела да их потроши, а највећи број ,маштовитих‘ идеја дао је господин Млађан Динкић. Највеће чудо у јавности било је да је он постао министар финансија, али изгледа да је он константа која ће нас пратити у наредних 30 година (...) и стручна јавност се с тим готово помирила. (...)

Укидање агенција се десило, али то се претворило у једну од многобројних Динкићевих шала – трошкови нису смањени, а (неке) агенције су укинute. Те шале се ослањају на то да је јавно мњење економски неписмено. Све шале владе ми плаћамо.“

(Данијел Цвјетићанин, професор микроекономске анализе и менаџерске економије на Универзитету Сингидунум, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 30. октобра 2012. године)

ЛЕКАРИ КОЈИ ПРОИЗВОДЕ (ЕКОНОМСКЕ) БОЛЕСТИ

„Добили смо власт која је непријатељ сопственог народа и она мрзи нас као нежељене сведоке за оно што нам је учинила. Када изађем у јавност, кажем господину (Млађану) Динкићу да он не може да нас ,лечи‘, јер је он ,лекар‘ који нас је инфицирао. Он систем води у погрешном правцу верујући да економија једне земље има волан, па кад видиш да идеш у нежељеном правцу – ти скренеш. (...) Влада формирана као акционарско друштво (...) не може изградити институције, јер то би значило (...) да кажу – нећемо да владамо, зарађујемо и хранимо болесне сујете лажном важношћу. (...)

Држава је непријатељски расположена према онима који овде стварају. (...) Један мој пријатељ је отворио месару у Лос Анђелесу и показао ми је честитку градоначелника – ,град Вам је захвалан што сте запослили двојицу наших суграђана‘. (...) С друге стране, овде имате те капиталистичке повике – ,трули капиталисти, треба им узети све‘. Када нама дође инспектор – као да је ушао друг Тито у пубертету, јер је он је тај који ће да вам све одреди, да вас понизи. О нама одлучују људи који ништа не знају о привреди. (...)

Може неко да буде интелектуално на нивоу пепељаре, он је тамо неки чувар печата (...). Имате нарцисоидну администрацију која је сама себи сврха. Када уђете у општину и кажете – ,добар дан‘, а она (шалтерска службеница) вам каже – ,не може‘. Ово је земља у којој нико не зна на шта има право. И то што вам закон гарантује може да оспори портир при уласку у неку институцију.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, емисија „Пешчаник“ од 14. децембра 2012. године)

ПАРТИЈА ЖМУРКЕ И ПОПУЛИЗМА

„Предлогом закона се ограничавају зараде (у јавном сектору), али не и укупни приходи. Зараде министара су (...) несразмерне значају и одговорностима које имају, али они добијају и

„побочна примања“ преко чланства у управним одборима (...). Популизам представља да министрима, посланицима и лекарима држимо мале плате, а онда се методом „жмурења“ допушта да се са стране из јавних прихода те мале плате компензују додатним примањима.“
(Саша Јанковић, заштитник грађана, емисија „Један на један“ РТВ-а од 28. септембра 2012. године)

СКРИВЕНА ИНФЛАЦИЈА

Конкуренција у Србији постоји, али није довољно развијена – нема монопола, али има олигопола. Стога, на терет потрошача се преносе ризици произвођача, увозника и трговаца, који курс динара пројектују методом најгорег случаја. Једине утешне „кочнице“ раста цена су слаба куповна моћ грађана и родне (пољопривредне) године. На одређени начин, инфлација је и „скривени порез“ који плаћају сви порески обвезници. Међутим, постоји и „баз(ич)на инфлација“, која представља бирократски термин и користи се као „лек за умирење потрошача и извињење за неуспех званичника (...), а идеја је да се из потрошачке корпе искључе (све) оне цене које расту брже од осталих,“ подвукао је економиста Мирослав Прокопијевић. Овде ћемо изложити оправдане сумње у тачан прорачун ове економске пошасте, односно – оспорићемо званично објављиване стопе инфлације у Србији. Непорециво је да су цене услуга расле значајно брже него цене прехранбених производа, али су и цене прехранбених производа расле више него што је „прокњижено“.

Према званичним подацима, стопа инфлације у Србији за период 2002-2012 (период од 11 година) кумулативно је износила 300,41 проценат (тенденциозно је изабрана 2002. година као почетна, јер је те године у оптицај уведен евро). Међутим, реална инфлација је била већа, јер званична статистика није узела у обзир „скривено“ повећање цена робе и услуга – а што донекле претресано у чланку „Економска статистика у огледалу“.^[2] Не само да је велики број пекарских и кондиторских производа „изгубио на маси“ (данас нпр. све ређе у малопродаји можете да купите чоколаду масе 100 грама), већ је сличан случај и са млечним производима.

ГОДИНА	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Стопа инфлације (%)	14,8	7,8	13,7	17,7	6,6	11,0	8,6	6,6	10,3	7,0	12,2
Базна инфлација (%)	4,4	6,1	11,0	14,5	5,9	7,9	10,8	3,6	8,6	5,3*	8,2*
Каматна стопа (%)	-	-	-	-	-	16	21	28	22,1	20,7	20,9

Кретање инфлације у Србији (према НБС) и просечне каматне стопе на динарске кредите
*Раст потрошачких цена без цена хране, енергије, алкохола и цигарета

Почев од 2008. године сви водећи домаћи произвођачи млечних производа изражавају јогурт, воћни јогурт, кисело млеко и киселу павлаку у јединицама масе (грам, килограм), уместо у јединицама запремине (милилитар, литар). Дакле, у малопродаји не можете, као некада, да купите чашу јогурта запремине 200 милилитара, већ само чашу јогурта масе 180 грама. Уколико се ради о најпродаванијем јогурту који има 3,2 процента млечне масти, његова густина износи око 1,06 грама/центиметру³, тако да 180 грама јогурта има запремину око 170 милилитра. С обзиром на то да се густина воћног јогурта, киселог млека и павлаке налази између 1,10 и 1,20 грама/центиметру³, „скривено“ повећање цене ових млечних производа било је веће него у случају јогурта. Напоменућемо да се у месечној потрошачкој корпи у Србији још увек налази ставка „6,5 литара јогурта“ (2012).

^[2] Дејан Бараћ, „Економска статистика у огледалу“, НСПМ, 18. мај 2012. године;
<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/ekonomska-statistika-u-ogledalu.html>

Истина, у питању је мој први чланак на економске теме који, разуме се, садржи одређене мањкавости. Из данашње перспективе, отклонио бих невелик број грешака и непрецизности, али и прерадио поједине делове.

Када плаћате рачун за фиксни телефон, наплаћује вам се надокнада (провизија) за евидентирање телефонског рачуна. Од фебруара 2010. до новембра 2011. године она је износила 20 динара (за телефонске рачуне до 2.000 динара), ако сте рачун плаћали у пошти, односно 5 динара ако сте рачун плаћали у Поштанској штедионици. Међутим, од новембра 2011. године износи наведених накнада су повећани, тако да провизије у ЈП Пошта и Поштанској штедионици износиле 25 и 20 динара, респективно. Већ од октобра 2012. године поменуте провизије су уједначене на 35 динара, а сва је прилика да ће и даље расти. Дакле, ставку „просечан телефонски рачун“ треба увећати за вредност накнаде (провизије) која се плаћа. (Напоменућемо да веома мали број грађана користи могућност да плаћа рачуне преко Интернета, а ако клијент има текући рачун у појединим банкама – провизија за плаћање рачуна преко уплатнице наплаћује му се око 0,25 евра у динарској противвредности).

Још од 2007. године оператери мобилне телефоније у Србији су на основу анализе трајања просечног телефонског разговора између корисника проценили како је економски исплативије да подижу цене за „успостављање позива“, уместо да значајно подижу цене импулса. Иако је у понуди оператора велики број пакета услуга, генерални закључак је да цене импулса у мобилној телефонији јесу порасле од 2007. године, али не толико значајно колико је расла цена услуге „успостављање позива“. Цена ове услуге (са ПДВ-ом) у припејд (енг. prepaid) тарифи оператора ВИП (енг. VIP mobile) кретала се на следећин начин: 1,77 динара (2007), 8,9 динара (почетак априла 2012) и 9,9 динара (почетак априла 2013. године).

Нећемо као примере разматрати раст цена цигарета (због повећаних акциза), нити цену хлеба која није поуздан показатељ, зато што држава субвенционисе цену (народног) хлеба ниском ценом брашна из робних резерви. Узећемо за примере следеће цене: 1) бурека са сиром, 2) грејања за домаћинства у Београду, 3) евродизела и 4) електричне енергије (цене енергената „повлаче“ цене читавог ланца производа и услуга). Наиме, парче бурека са сиром од 350 грама коштало је у периоду од јануара 1994. до јануара 2002. године око једну немачку марку у динарској противвредности. Почетком јануара 2013. године парче бурека са сиром од 250-300 грама коштало је 80-100 динара (0,72-0,90 евра). Узимајући у обзир просечну цену (90 динара) и смањену просечну грамажу, израчунавамо да је цена бурека у динарима порасла 3,75 пута (275 процената). Цена грејања за домаћинства у Београду је са 15 динара по квадратном метру (јануар 2002) порасла на 106,6 динара по квадратном метру (31. јануар 2013. године) – што ће рећи 7,11 пута (611 процената). Од јануара 2002. до јануара 2013. године цена евродизела је порасла са 40 на 152 динара по литру – односно повећање је било 3,8 пута или 280 процената (квалитет горива је посебна тема). Када су у питању цене киловат-часа електричне енергије у тзв. зеленој зони (у овом раздобљу то је било до 600 киловат-часова), повећање је било 5,11 пута (411 процената) – цена „нижа тарифе“ је порасла са 24,5 пара на 125,3 пара, односно цена „више тарифе“ је порасла са 98 пара на 501,2. Комплетан прорачун раста цена електричне енергије прилично је сложен, имајући у виду тзв. обрачунску снагу и попусте за нека индустријска предузећа.

На основу изложених тривијалних примера, иако без упуштања у детаљнију анализу, извесно је да нисмо далеко од истине ако констатујемо да је реална стопа инфлације у Србији за период 2002-2012 износила неколико десетина процентних поена више од званичних 300 процената. Односно, од јануара 2002. године до јануара 2013. године цене робе и услуга у динарима су порасле више од 4 пута (можда 4,2 или чак 4,5 пута), док је у исто време евро у односу на динар порастао 1,88 пута (са 59,71 на 112,35 динара). Најједноставније речено, у Србији је 100 динара у јануару 2002. вредело више него 400 динара у јануару 2013. године. Динар као валута био је све време прецењен, што је грађанима Србије давало утисак лажног стандарда. Али, прецењеност динара је произвела бројне негативне последице – о чему ће бити речи у наредним сликама (чланцима). Друга страна медаље је што су током деведесетих цене робе и услуга били потцењени, због веома мале куповне моћи становништва и државне контроле неких цена, па су касније цене расле услед структурне инфлације. Касније ће бити

речи и о далеко опаснијим робним токовима, услед којих се нерегистрована инфлација статистички исказује кроз раст реалног БДП-а.

АНАЛИЗА БЕЗ СИНТЕЗЕ (И ОБРНУТО)

„Скоро да смо достигли идеал економски високоразвијеног друштва: да сваки грађанин има свог менаџера. Нарочито су на цени менаџери са Универзитета из Доње Сурдулице или Омољице. Менаџера у Србији има више од, рецимо, столара или зидара. Менаџере привредници дефинишу као лепо обучене људе који о послу ништа не знају. Пошто смо потпуно обесмислили занимање менаџера, сличну судбину могло би да доживи и занимање аналитичар.

Има их разних. Политички аналитичари, економски, културни, спортски итд. Како се изговори реч аналитичар, она изазива страхопоштовање, јер сугерише да су то људи посебних знања. Проблем је што је аналитичар ускоспецијализовано звање. Никад се под овим значењем није крило као сада толико бесмислених тврдњи и сазнања. Сви аналитичари растављају целину на саставне делове, интелектуално и научно третирају и сагледавају проблеме, а потом резултате својих анализе помпезно саопштавају јавности. Не постоји школа за аналитичаре. А и зашто би постојала кад аналитичари сâми себи доделе то звање. Због великог броја аналитичара, највећи део наше стварности је растављен на саставне делове. Потпуно смо изгубили смисао за сагледавања целине. Када се проблеми искажу у својој целовитости, тек тад ћемо увидети сву трагичност наше лоше бесконачности.

Чињеница да аналитичари не могу бити синтетичари. Зато предлажемо да се у образовној номенклатури усвоји занимање синтетичар. Њихов задатак би био да уобличи у целине све што су аналитичари раставили, а нису знали да саставе. Тад би из општег расула вредности поново васкрсле фигуре мрске истине.

Даље је могуће само са синтезом. Анализа нам само одмаже.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, портал „Макроекономија“ од 2. септембра 2012. године)

ШТА ЋЕМО ДА БУДЕМО КАДА ПОРАСТЕМО

„Добро сам запамтио једну конференцију студената светске књижевности у ‚петици‘ на Правном факултету (у Београду). Сала препуна, једва смо стали, толико је онда било тих амбициозних јуришника који би да освоје врхове светске литературе! (...)

Говорио нам је шеф катедре професор Воја Ђурић, више не знам шта, но на крају су питали има ли да је неке нешто нејасно. Мени је све било нејасно! Дигнем се из задњег реда где сам дремао, па на катедру да поставим питање – ‚Кажите нам, професоре, шта ћемо ми да будемо када дипломирамо?‘ Време је дало за право да је питање било на месту. Какав је то факултет који ти не нуди посао? Данас студенти то знају. Но онда се мислило другачије, па је моје питање схваћено као недостојно и малограђанско. Како су ме само студенти напали! Враћам се у задњи ред, а студенти ми добацују, прете, најрадије би ме линчовали – ‚Утилитаристо! Прагматисто! Како те није срамота?! Па ми нисмо овде дошли да правимо каријеру, него да студирамо Достојевског! (...)'.

Мало ко је од тих идеалиста нешто направио. На прсте се могу избројати они који су постали писци, већина није ни завршила факултет, готово нико не ради у струци, неки продају књиге, неки су се изгубили у администрацији, заборавили су кад су последњи пут прочитали књигу! А и зашто да читају када их то подсећа на заблуде младости! Ја сам бар постао шахиста!“

(Одломак из романа „Нишки гамбит“ Ивана Ивановића, прво издање из 1986. године)

ГОДИНА 2003. СТАЊЕ НАЦИЈЕ

„Надам се, наравно, да ће се десити неко чудо, пре свега да се заустави одлазак и да ће се људи који су отишли вратити. Без те две ствари, Србији апсолутно нема спаса, ми ћемо

отићи у протекторат најцрње врсте. Градоначелник Београда ће бити човек са Обале Слоноваче, а услов да изађемо у град биће да се мажемо ималином. (...)

Био сам пре неки дан у Краљеву. Вода загађена фенолом, цистерне по граду као за време бомбардовања. Једна политичка опција тврди оно што је тачно – да је река загађена и да фенол стварно трује људе. Друга опција доказује да то није тачно, и један лекар пред локалном телевизијом узме чашу воде и попије. Та чаша воде је симболична, то је филм – кад се неко сети да направи ту чашу воде пет пута у једном филму, тај филм добија Оскара. А код нас се то догађа најнормалније, и сад ћете ви неке да кажете да је вода у Краљеву загађена, а на телевизији ће бити приказан тај лудак који каже да је све у реду. И док се ми расправимо, и о свакој причи имамо дијаметрално супротна мишљења, отићи ће и нове генерације, отићи ће још 200 хиљада, које неће хтети да живе у земљи лудака, и које ће рећи – до виђења, док се ви посвађате и помирите, нама прође живот. Није наодмет сетити се оне узречице која је смишљена пре 200 година, која важи и која је негде суштина наше приче – ко нас је клео, није дангубио.“

(Душан Ковачевић, драмски писац и академик САНУ, интервју за новогодишњи недељник „Репортер“ од 1. јануара 2003. године)

СТО ХИЉАДА МИЉА ИСПОД ПОВРШИНЕ ЗЕМЉЕ

„Више уопште није битно да ли је неко способан, него само да ли је подобан. А између способности и подобности огромна је разлика. Читава провалија. (...) Ми заправо у свим областима имамо мало квалитетних људи. Кад бисмо формирали партију оних који нешто знају, видели бисмо да нам недостаје бар 100 хиљада људи (...) за које овде није било места па су отишли. (...)

Сваке године нас је по наталитету мање за 30-40 хиљада, на путевима изгине око хиљаду људи и унесрећи се око 20 хиљада. И неколико хиљада људи одузме себи живот. Сваке године се изврши 200-300 хиљада абортуса... Треба ли нам још неки непријатељ и са стране?“

(Душан Ковачевић, драмски писац и академик САНУ, „Блиц“ од 2. децембра 2012. године)

ФРАНЦУСКА ЛЕКЦИЈА О МОРАЛУ

Један мој колега је 2001. године био на студентској размени у Француској. У суседној соби куће где је становао биле су две Францускиње, с којима је склопио блиско познанство. Недуго затим, као џентлмен, понудио им је помоћ у изради семинарског рада (за факултет) који су њих две заједнички радиле. Одговор Францускиња је за њега био неочекиван – „У питању је наш пројекат и саме ћемо да га завршимо.“

НАЈГОРИ (СТУДЕНТИ) ПОТАПАЈУ И КРЕЧЕ СРБИЈУ

„Показало се да социологија може добро да предвиђа. Пре две године, био је студент за кога сам знао да је члан Демократске странке и да је у Студентском парламенту. После једног семинарског рада који је катастрофално одржао, казао сам му да је пред њим светла политичка будућност – јер се управо такви траже у политичким странкама: површни и потпуно незаинтересовани за оно чиме се баве. Остали студенти су се на то смејали, а он је данас у Извршном одбору Демократске странке.

Други пример, студент који је плагирао 14 страница свог дипломског рада члан је једне невладине организације – и њему предвиђам добру каријеру. Управо се такви траже – да преваре, да ,смувају‘. (Готово) сигурно их нико неће открити. Чак и ако их открију, ником ништа – јер су факултети у међувремену претворени у ,сигурне куће‘ за плагијаторе. Дакле, ми смо темељно пропали као друштво. Увек се питам – где су она паметна деца која су завршила факултет? Нема их, јер је на делу принцип негативне селекције.

Како то да од толико одличних студената које сам имао у претходних више од десет година, један од 30 посто најгорих уђе у Извршни одбор Демократске странке? Говорим о нашем апсолутном потонућу.“

(Јово Бакић, доцент на катедри за социологију на Филозофском факултету у Београду, емисија „У центру“ на ТВ Студио Б од 12. фебруара 2013. године)

АМБРОЗИЈА ЗА УБИЈАЊЕ УНИВЕРЗИТЕТА И ДРУШТВА

„Посејана је амброзија (...) тако да су сада наставници, који треба да ,производе човека', социјални случајеви и немају никаквог ауторитета. Пропала је прво основна, па средња школа, а сада пропада универзитет. Сада је лакше докторирати него положити за возачку дозволу. (...)

Овде када неко нема шта да ради – оснује универзитет и продаје дипломе. Зашто не отвори универзитет у Словенији или Немачкој? Гори од политике је проблем образовања, јер када се прода 100 хиљада лажних, фиктивних диплома – посејана је амброзија која неће да се уклони у наредних 100 година. Не дај Боже да за 20 година треба да се лечите код ,лекара' који је добио диплому медицинског факултета, па вам уместо зуба извади бубрег. (...)

Овде се прича о образовању као капиталној ствари. Који је наш концепт образовања? Неки су дошли до закључка да смо необразован народ, да је мали проценат високообразованих људи. И како ћемо то решити – тако што ћемо спустити ,праг' и продавати дипломе. Иста ствар је и са афлатоксином – не можемо произвести млеко које садржи испод 0,05 милиграма афлатоксина по литру, па ћемо повећати границу на 0,5. Како бисмо решили проблем дозвољеног алкохола у крви у саобраћају? Подићи ћемо границу са 0,3 процента алкохола у крви на 2 процента.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, из емисија „Сарапин проблем“ на ТВ Студио Б од 22. октобра 2012, „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 31. октобра 2012. и „У центру“ на ТВ Студио Б од 19. марта 2013. године)

ОСВЕТА ЛОШИХ ЂАКА

„Ја се обраћам студентима као појединцима – ако ви долазите у школу са уверењем, које вам је направила телевизија, да нема смисла учити и да су штребери будале, онда нема више друштва. (...) Студенти који лоше уче само се ‚мувају‘ по неким форумима. Видео сам на телевизији једног студента, који је код мене пао испит пет-шест пута, како носи заставу револуције и Болоњске декларације (...), а неки моји лоши студенти су постајали министри.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 4. фебруара 2013. године)

НАЈГОРИ (СТУДЕНТИ) ПОТАПАЈУ И КРЕЧЕ СРБИЈУ

„Показало се да социологија може добро да предвиђа. Пре две године, био је студент за кога сам знао да је члан Демократске странке и да је у Студентском парламенту. После једног семинарског рада који је катастрофално одржао, казао сам му да је пред њим светла политичка будућност – јер се управо такви траже у политичким странкама: површни и потпуно незаинтересовани за оно чиме се баве. Остали студенти су се на то смејали, а он је данас у Извршном одбору Демократске странке.

Други пример, студент који је плагирао 14 страница свог дипломског рада члан је једне невладине организације – и њему предвиђам добру каријеру. Управо се такви траже – да преваре, да ‚смувају‘. (Готово) сигурно их нико неће открити. Чак и ако их открију, ником ништа – јер су факултети у међувремену претворени у ‚сигурне куће‘ за плагијаторе. Дакле, ми смо темељно пропали као друштво. Увек се питам – где су она паметна деца која су завршила факултет? Нема их, јер је на делу принцип негативне селекције.

Како то да од толико одличних студената које сам имао у претходних више од десет година, један од 30 посто најгорих уђе у Извршни одбор Демократске странке? Говорим о нашем апсолутном потонућу.“

(Јово Бакић, доцент на катедри за социологију на Филозофском факултету у Београду, емисија „У центру“ на ТВ Студио Б од 12. фебруара 2013. године)

Гостовање Јова Бакића у емисији „У центру“ на ТВ Студио Б

ТУЂЕ ДРУШТВО

„Ако већина младих људи не може у овом друштву да нађе место за себе, онда то није њихово друштво (...). Не видим да ова влада, као што није ни претходна, уопште има разумевања за те проблеме. (...) Власт мисли да је главна ствар да иду од једног до другог политичара неке велике земље да им ови дају паре. То је замишљено да се ‚бомбардује‘ јавност како они нешто раде. (...)

Погледајте овај национални савет за не-знам-шта (Национални савет за привредни опоравак, прим. Дејана Бараћа). Тамо седе два-три професора економије и представници ‚предузетничке елите‘. Сем тих професора, које нико неће слушати, они (привредници) имају своје индивидуалне и, евентуално, струковне интересе. Није реално очекивати да ће они дати предлоге који не решавају њихове већ нечије туђе проблеме. (...)

Овде у последњих 20 година постоји ароганција према јавном интересу. Имамо омладину која не зна шта да ради, старе људе који чекају да умру и средњу генерацију која живи на основу чињенице да не да̑ другоме да ради. Не можемо тако даље.“

(Владимир Глигоров, економиста из „Бечког института за економске студије“, емисије „Пешчаник“ од 21. септембра 2012. и 22. марта 2013. године)

ШТА (НЕ) ПИШЕ НА ДИПЛОМИ

Ако нека млада особа заврши нпр. правни факултет, она добија формално звање (дипломирани или мастер правник). Међутим, ако се иста особа убудуће кроз праксу не остварује, не потврђује и не унапређује своје вештине, нико је неће перцепирати као правника. Другим речима, уколико неко ради као политичар, трговац, забављач или естрадни менаџер – то је његово занимање, без обзира какво је његово формално звање.

Дописаћемо још једну цртицу. Свако ко поседује диплому треба да се с времена на време преиспитује – ко му је издао ту, сликовито речено, хартију од вредности, како је стекао и колико је светско тржиште вреднује. Уколико лош систем образовања „хендикепира“ ђака, његове шансе за било какав успех у животу драматично се смањују.

ШТА (НЕ) ПРОИЗВОДИ НАША ШКОЛА

Као што смо већ назначили, када неко заврши школу, он постаје носилац дипломе и добија звање – што не гарантује да поседује и довољно знања; то ће се показати када научно почне да спроводи и остварује се кроз рад. Ако школа, која уз породицу чини темељ друштва, „посеје амброзију“ тако што ће штампати дипломе без покрића и делити их без остатка – тешко Србији. Са лажном дипломом, страначком чланском картом и благодарећи негативној селекцији, такви „стручњаци“ биће у прилици да преузму одређене полуге власти, затим да „кадрирају“ и старају се о ресурсима државе. То је спирала која сигурно води у пропаст.

С друге стране, заблуда је да је јефтина радна снага компаративна предност, јер ни домаћим ни страним инвеститорима нису потребни јефтини радници који су недовољно образовани, односно не поседују одређене вештине. Без расположивих функционално и техничких писмених радника на неком тржишту нико се неће усудити да инвеститра, док без напредних и креативних људи нема развоја државе – односно, нема стварања бруто додате вредности (БДВ).

Некада се говорило да пре (Другог светског) рата поп и учитељ није могао да буде свако, а од 1990-х је (не без основа) била популарна тврдња да (бивши) најгори студенти постају наставници и професори. Последице су да све слабије наставно особље „производи“ недоучене генерације ученика и студената – константно опада квалитет знања и вештина, што узрокује снижавање прага знања итд. Средња школа преузима од основне школе ученике са некомплетним (недовршеним) фундаменталним знањима и вештинама. Што се каже, нити ђаци имају свест о томе да поштују школу као институцију и да има смисла учити (већ посежу за тзв. неформалним образовањем), нити школа воли своје ђаке. Хаотичном стању је умногоме

кумовало Министарство просвете Републике Србије са експериментима којима су „ископане рупе“: 1) Законом о основама образовања и васпитања (2009) легализовано је бежање ученика са часова (тек 2011. овај закон је измењен јер је током школске 2010/1. укупан број изостанака у средњим школама износио око 48 милиона, у просеку око 160 по ученику), а 2) Правилником о оцењивању ученика основних школа (2011) било је прописано да „закључна оцена не може бити мања од аритметичке средине свих оцена“ (дословце, ђак са пет јединица и једном двојком имао је аритметичку средину оцена 1,17, а правилник је казивао да закључна оцена не може бити мања од ове вредности); тек новим Правилником (2013) решена је недоумица око закључивања оцена. Да не помињемо индиције да се тестови за малу матуру у Србији „проваљују“ још од 1993. године, да би у јуну 2013. овај проблем попримио драматичне размере – тестови су се продавали у дворишту малтене сваке школе, а уочи полагања су били доступни и на Интернету. Поништавање пријемног испита за средње школе створио је хаос приликом уписа у школску 2013/4. годину – стварањем прекобројних одељења у гимназијама и „гашењем“ одељења у неким средњим стручним школама.

Додатна опасност извире из поремећених критеријума оцењивања у основним и средњим школама – на пример, Вукова диплома одавно не представља „повељу ђачке изузетности“, већ парче хартије, чиме се већини њених носилаца даје лажни осећај вредности.

У својим јавним наступима крајем 2012. и почетком 2013. године, професор Миодраг Зеџ је овако описао ситуацију у високом школству Србије:

„Данас је (готово) све менаџмент. Недостаје још само предшколски менаџмент. (...) Мој најближи рођак има фирму која прави софтвер за америчко тржиште. И шта он каже – да би ти правио софтвер, мораш да имаш врхунске факултете. То су природно-математички (ПМФ) и електротехнички. То нису пи-ар менаџери. Ми сада имамо стручњаке за софтвер који су завршили те факултете до 2000. године и они чине окосницу система. На наведеним факултетима се креира знање које може касније да донесе корист. А сада се урушавају ти факултети. Професори имају плату 60.000 динара.“^[3]

Прво треба размотрити су какво и колико школство треба Србији – односно, треба установити рационалну мрежу школа и факултета, „претрести“ планове, програме и уџбенике, утврдити колико је наставника потребно у нашем образовном систему, која знања треба да поседују наставници, који образовни профили би требало да се школују, и која знања треба да поседују ученици на завршетку школовања (на крају основне и средње школе) и студенти када заврше факултете? Суочавамо се са парадоксалном ситуацијом – од 2000. број ђака у основним и средњим школама се из године у годину смањује, а број наставника се увећава. Процес повећања броја запослених у просвети, односно у основним и средњим школама у Србији, трајао је од 2001. до 2008. године. Разлог томе је и увођење изборних предмета у основном и средњем образовању (Грађанско васпитање, Веронаука, Руке у тесту, Чуvari природе итд). Међутим, проблему је допринела и политика коју су водиле школе – уместо да се запосли један наставник са пуним радним временом, ангажована су два наставника са 50 одсто норме или 5 наставника са 20 одсто норме. У фебруару 2009. министар просвете Жарко Обрадовић је за „Политику“ потврдио да у неким школама постоје „два секретара, неколико помоћника, више људи који обављају исти посао, али плату не деле, него је у целости добијају понаособ“; он је тада нагласио да је 2008. године, када је дошао на чело министарства, према подацима Управе за трезор, на платном списку на нивоу основног и средњег образовања затекао 109.499 запослених, а 2010. их је било 109.662. Рачунајући и запослене на државним универзитетима, број запослених у просвети (без приватних школа и факултета) износи око 128 хиљада (2012). У марту 2012. у Србији је у образовању, укључујући приватне школе и приватне факултете, радило 140.534 запослених, што је за 8.355 више него у септембру 2008. године.^[4]

^[3] Емисије „Речено и пређутано“ Радио Београда 2 од 28. новембра 2012. и „У центру“ на ТВ Студио Б од 19. марта 2013. године.

^[4] „Образовање: Промене броја запослених 2008-2012.“ 21. август 2012. године, портал „Макроекономија“, <http://www.makroekonomija.org/budzet/obrazovanje-promene-broja-zaposlenih-2008-2012/>

ОБРАЗОВАЊЕ	Број незапослених 2012. године	Број незапослених 1992. године
Дипломирани економиста	9152	3121
Дипломирани правник	5729	3696
Лекар	2194	3283
Дипломирани стоматолог	1289	977
Дипломирани фармацеут	474	350
Машински инжењер	1865	671
Професор енглеског језика	657	300
Дипломирани историчар	220	251
Упоредни приказ броја евидентираних незапослених за поједине високообразовне профиле у Србији у 1992. и 2012. години ^[5]		

Нипошто не треба решавати проблем вишка наставног особља по школама тако што ће се, с времена на време, смањивати прописан број ученика по одељењима. Овакав приступ, имајући у виду демографске трендове, води у апсурд – на крају би у значајном делу српских школа на једног наставника долазио један ученик (додуше, и данас има случајева таквих школа). Треба улагати у образовање, али осмишљено. Једно од решења било би да се зараде наставног особља разложе на: 1) фиксни део (финансирање по ученику) и 2) развојни део – што подразумева мотивацију и награду за наставнике посвећене раду, тј. оне чији ученици, а нарочито читава одељења остварују натпросечне резултате у образовној „писмености“.

Иако је у Србији ниска стопа запослености, недостају нпр. бродограђевински радници (већина радника на бродоградилу у Кладову је 2012. била из Румуније). Србији недостају и квалитетни зидари, заваривачи, дрвосече, уметнички столари, аутоелектричари, керамичари итд. Права питања су – које образовне профиле треба да „производи“ школство Србије, какве су могућности запослења и зашто не постоји снажна спрега између тржишта рада и образовања? У супротном, школски систем ће поспешивати структурну незапосленост.

Обавеза Министарства просвете и науке била је да направи анализу (уважавајући број оних који су пријављени као незапослени на тржишту рада, уз пројекције броја становника, ученика, студената и миграције становништва), а затим и да пружи макар грубу процену колико је у наредних 10 година потребно да се школује правника, лекара, стоматолога, учитељ(и)ца, наставника физичког образовања, археолога, историчара уметности, професора филозофије, глумаца, pilota, полицајца, медицинских сестара, угоститељских техничара, кувара, конобара, зидара, дрвосеча, електроинсталатера и других занимања, који ће моћи да се запосле на тржишту Србије. Нажалост, од деведесетих слушамо изговор да таква пројекција није могућа, јер је наше друштво „у транзицији“.

Истини за вољу, Министарство просвете и науке је 2012. године, ипак, направило мали искорак и представило „Стратегију развоја и образовања у Србији до 2020. године (нацрт за дискусију)“, ^[6] која је анализирала стање у образовном систему Србије и предлагала стратешке акције за његово побољшање до 2020. године и касније (овај временски хоризонт аутори стратегије означили су са одредницом „2020+“). Пројектовани циљеви стратегије су не само да

^[5] У питању су незапослени које је евидентирала Национална служба за запошљавање (НСЗ) Србије, <http://www.tanjug.rs/novosti/50991/sta-skolujemo-i-sta-dolazi-na-trziste.htm>

^[6] Стратегија је доступна на линку http://www.kg.ac.rs/doc/strategija_ obrazovanja_do_2020.pdf.

У Стратегији је исправно констатовано да је досадашњи концепт усавршавања наставника проблематичан, јер је био акценат на прикупљању поена од семинара, а не на „ефикасној примени научног у пракси“.

дугорочно допринесе развоју Србије – кроз образовање кадрова који ће да створе додатну вредност и повећају конкурентност српског тржишта, већ да Србија постане „компетентан део европског простора образовања, посебно високог“ и „привлачна за међународну сарадњу и пружање образовних услуга, посебно у високом образовању“. Стратегија подразумева интеракције које „систем образовања треба да развија са другим националним системима (привреда, култура, наука, технолошки развој, јавне службе, администрација итд.) да би своју улогу остварио са највећим доприносима развоју друштва“. У склопу поменуте стратегије пружен је и увид у тренутно стање незапослености у Србији, али недостаје тренутна, краткорочна и дугорочна пројекција тражње образовних профила на домаћем тржишту. Руку на срце, стратегијом је најављено оснивање институције која ће пет година унапред процењивати потребе тржишта рада, али од тога за сада (2013) нема ништа.

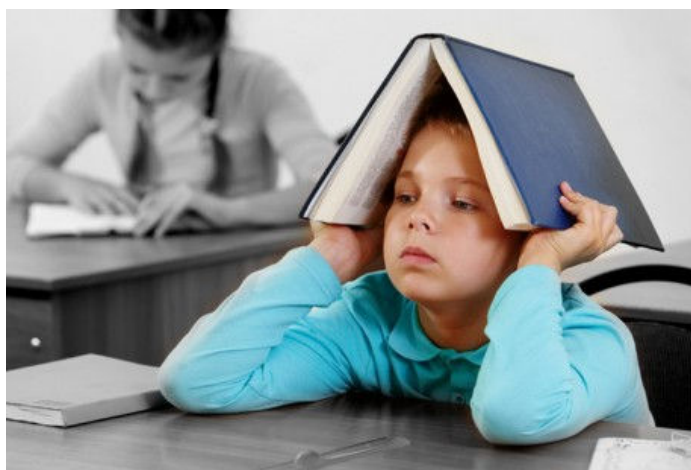

Фото: портал „salon.com“

Шта су проблеми овог подухвата? Најпре, „пара“ очи и уши што се на појединим местима уместо уобичајене одреднице „генерација“ користи војни термин из доба Старог Рима – „кохорта“ („десети део легије“, прим. Дејана Бараћа), вероватно зато што звучи модерно и моћно (и зато што исту одредницу користе демографи). Крупан недостатак је што недостају образовни профили које наше школство треба да „произведе“ у периоду обухваћеном стратегијом („до 2020“ и „2020+“), а пројекција за једну генерацију („кохорту“) доследно гласи:

„Полазак у основну школу: минимално 98 одсто кохорте. Завршавање основне школе: минимално 95 одсто оних који су уписали основну школу (93 одсто кохорте). (...) Уписује се у високо образовање: најмање 40 одсто оних који су завршили четворогодишње средње стручне школе (15 одсто кохорте) и 95 одсто оних који су завршили гимназије (35 одсто кохорте). Укупно уписује институције високог образовања најмање 50 одсто кохорте, а највероватније 55 одсто кохорте. (...) Под претпоставком да 70 одсто уписаних заврши високо образовање (струковне или основне академске студије), у року или с једном годином кашњења, учешће високообразованих у овој кохорти износило би највероватније 38,5 одсто“.

Дакле, ако у једној генерацији после завршетка школовања буде 15 одсто менаџера „опште праксе“, 10 одсто учитеља, 10 одсто правника и 10 одсто свих осталих високообразованих профила – поједини статистичари ће ускликнути да је „пројектовани план ‚производње кадрова‘ пребачен“, не водећи рачуна да постоји значајна диспропорција између занимања. Не треба заборавити ни да је некада МАЊЕ, заправо ВИШЕ – јер, увек је боље имати две хиљаде солидно образованих дипломаца, него десет хиљада носилаца диплома са сиромашним знањем. Да будемо до краја јасни, „Стратегију развоја и образовања у Србији до 2020. године“ не треба одбацити, већ је треба темељно продубити и унапредити како би постала заокружена целина. Свакако, наредних година ће се видети шта ће бити од овог подухвата, али није без основа бојазан да се поспешује опсесија факултетским дипломама.

Када зидар зида или молер кречи, резултати њиховог рада виде се још у току дана. Међутим, опиљиви резултати улагања у школовање нових нараштаја биће видљиви тек после десетак година, а последице биће присутне у наредних неколико деценија. Неквалитетно образовање је краткорочни трошак за државу и вишеструки трошак за друштво; док је квалитетно образовање само краткорочни трошак за државу, али је уједно и дугорочна инвестиција која ће се вишеструко исплатити. Систем образовања не треба схватати као „проточни бојлер“.

Простије речено, не може се „поправљањем“ статистичке слике решавати проблем броја функционално (не)писмених, незапослених, високообразованих грађана, а самим тим и развоја државе. С једне стране, ништа се неће постићи ако би се данас (2013) функционално неписменим грађанима на вечерњим школама поделило још око 1,3 милиона сведочанстава о завршеној основној школи. После таквог „стратешког подухвата“ неко би славодобитно закључио како Србија нема пунолетне становнике који су функционално неписмени (на страну чињеница што су и данас многи грађани Србије са формално завршеним основним и средњим образовањем функционално неписмени).

С друге стране, промовисање политика „факултет за сваки град“, „диплома за сваког студента“ и „лако до дипломе“ (прим. Дејана Бараћа) воде ка додатном урушавању квалитета образовног система државе. Бројне високообразовне установе, било приватне било државне, постале су замена за некадашња истурена одељења виших школа, са седиштима у покрајини САП Косово и у СР Македонији, које су ницале по Србији током социјалистичке Југославије, а чије дипломе, метафорички речено, не представљају хартију од вредности. Такве „школе“ није завршио само онај ко их није уписао. Нови факултети или нове више школе у српским градовима, додуше, значе и отварање нових радних места у сектору образовања, али поставља се питање да ли постоји тражња за звањима која те установе „производе“. Дакле, оваквим „бизнис плановима“ увећава се армија социјалних случајева и, поново подвлачимо, доприноси се увећању структурне незапослености. А о томе како многи професори спречавају студенте да полажу испит уколико не купе њихову књигу, не треба трошити речи. Неретко се дешава(ло) да професори продају своје уџбенике „на црно“.

Као један од важних корака неопходна је јединствена база података која ће показати колико одређених образовних профила (и са којим завршеним факултетима) тражи посао, колико дуго чека на запослење и колико њих раде у струци. Овако се будући студенти не би држали у незнању уз прећутни савет – „снађи се како знаш“. Упоредо, потребна је јединствена база података о пријави докторских дисертација кандидата, менторима и образложењима доктората, као и листа која вреднује квалитете факултета и виших школа по више параметара.

Квалитет образовања у Србији, системски нивои модерног образовања (глобални, национални, институционални и индивидуални), квалитет наставног особља, нелојална конкуренција приватних факултета, корупција, хиперпродукција непотребних образовних профила и положај просветних радника (материјални и положај у друштвеној хијерархији) – само су део великих проблема нашег школства. Напомињемо напоследку како едукација подразумева и васпитање и образовање. О томе бисмо умногоме могли да научимо од Финске, Немачке, Сингапура, Јапана, Јужне Кореје, али и Шангаја и Хонг Конга (Кина), да упоредимо какви су њихови образовни планови, програми, уџбеници итд. Од нечега треба почети. Можда ће зазвучати грубо, али – неким наставницима у Србији треба плаћати да не долазе на посао; на тај начин биће мања штета. Дакле, први корак у реформи школства треба да буде сасецање амброзије – што може да потраје годинама, јер то неће проћи без отпора. Следећи корак би представљао враћање достојанства наставницима и професорима.

ДРУГО ПОЛУВРЕМЕ

„Неки ђаци журе да још у школи покажу све што знају и могу. Убише се радећи, учећи, освајајући петице. Када заврше школу, биће већ сити и уморни.

Више шанси имају они који се кроз школу провлаче, који се штеде, јер знају да их чека још једно велико полувреме живота.“

(Душан Радовић, прва књига „Београде, добро јутро“ из 1978. године)

ПОНИЖЕНОСТ, УВРЕЂЕНОСТ И РАЗОЧАРАЊЕ

„Свим својим садашњим и некадашњим ђацима, мојој дјечи и мојим унуцима! Као ваша учитељица, некадашња разредница, мајка и бака, пред мировином, јавно вам се свима испричавам што сам вас криво усмјеравала у живот и криво одгајала.

Дуго ми је требало да коначно схватим да сам била у криву. Одувијек сам вам свима говорила да треба учити, учити и само учити! Знање је највеће богатство. Не може нестати ни у каквим неприликама или катастрофама. Куд год идеш, носиш га са собом. Учила сам вас и одговорности, постављању и остваривању реалних циљева, поштењу, уважавању мултикултуралности и богатству различитости.

Покушавала сам у вас развити осјећај припадности свом народу, толеранцији према другим народима, њиховој култури, конфесији и свјетоназору. Покушавала сам у вас пробудити и развијати понос и свијест о људској величини сваког човјека. Свакодневни ме живот мало помало демантирао у малим и великим стварима, догађањима и појавама. Највише ме демантирао у настојањима и филозофији како треба учити и само учити. Данас смо свјedoци да они који нису хтели учити заузимају завидна радна мјеста и функције у нашем друштву. Они нам кроје судбину и одлучују сто ћемо, како ћемо, када ћемо и гдје ћемо.

Човјек се запита како нетко са завршеном средњом опћом школом може бити на челу читавога једнога регионалног подручја и одлучивати о свему, па и оному о чему појма нема? (...) Како може учитељица с дописним дошколавањем тамо негдје у неком малом мјесту бивше државе одлучивати о важним питањима ове државе? Како може особа у сукобу више интереса дијелити правду другима и усмјеравати дискусије и дијалоге у смислу опће праведности и поштења. Како може сеоски дјечарац очаран асфалтом велеграда поштивати урбану екологију? Како се може студентка са самим двојкама запослити у знанственој установи те магистрирати и докторирати у кратком року? Како се може нетко у ратно вријеме бесрамно обогатити и темељем тог и таквог богатства постати недодирљива особа у нашем друштву?

Зар се заиста све може купити? Ја на ова и слична питања не знам одговор. То су чињенице које се виде и знају. То су чињенице које ме демантирају у мом настојању да дјецу мотивирам на учење, да у њих побуђујем вјеру и истину како се само особним радом и залагањем може досегнути потпуни особни развој, самопоуздање, срећа и радост постојања и живљења. Нећу им говорити ништа друго. (...)

На крају овог мојег узалудног монолога и набрајања, које ће ми барем на трен олакшати душу, умањити бригу о скорој мировини, засјенити очај и неизбјежни срам због нарушавања угледа и омаловажавања професије којој припадам, а тиме и мене особно, још се једном свима које сам несвјесно више од 30 година обмањивала како су учење, поштење и одговорност једини прави и исправни пут у животу сваког појединца, јавно испричавам.“

(Отворено писмо хрватске учитељице Анкице Бенчек, хрватске „Школске новине“ од 8. новембра 2010. године)

БОЛОЊСКЕ СКРЕТНИЦЕ И СТРАНПУТИЦЕ

„Данас (у Србији) имамо образовни систем у којем су хуманистичке дисциплине потпуно искључене из програма појединих факултета – природно-математичких и техничких. На њима нема општег образовања, јер се форсира формирање ускоспецијализованих стручњака. Међутим, такви (будући) професионалци, ако због поремећаја на тржишту рада остану без посла, неће знати ништа друго да раде.

Поред хуманистичког образовања, на факултетима је потребно и шире професионално образовање. На пример, грађевински инжењер могао би да се бави и нискоградњом и високоградњом, ако би теоријски овладао фундаменталним знањима (из грађевине). Исто

важи за медицину. Када одете код лекара опште праксе, видите да је он данас постао само ,скретничар‘ – што није довољно. Он мора да познаје и остале делове медицине, сигурно не као лекар специјалиста, да би могао да упути пацијента.

Кратко речено, у новом систему образовања ми смо парцијализовали озбиљне научне дисциплине у курсеве, па студент – уместо да узме све курсеве из те научне дисциплине – он бира курс који му доноси 5 бодова, из других дисциплина узме још неколико курсева и тако сакупи 30 поена за пола године, и шездесет за годину дана. Међутим, нема целину сопственог професионалног образовања.“

(Марија Богдановић, професор методологије социолошких истраживања на Филозофском факултету у Београду и бивши ректор Београдског универзитета 2000-2004, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 19. децембра 2012. године)

ЗАШТО НАМ СЕ ДОБРО (НЕ) ПИШЕ

„Разни међународни нетржишни фондови пласирају овде своје програме који су били неуспешни у Африци, у постколонијалном периоду. Онда су названи транзиционим пројектима и неуспешно су реализовани у источној Европи, а сада се, коначно, то покушава и у Србији која је једина закаснела транзициона земља. Пошто им је то последња шанса да примене програме онда, разуме се, не могу да кажу да ту све иде наопако, јер би их неко питао: „Што дајемо паре ако све иде наопако“? Зато се пише да све иде добро.“

(Мирослав Прокопијевић, економиста, „Политика“ од 1. јуна 2002. године)

ЕВРОПСКА ЛЕПА РЕЧ НИШТА НЕ КОШТА

„Када сам био у опозицији, Европска унија је обећала три милијарде марака за збацивање Милошевића. Где су оне сада?“

(Зоран Ђинђић, премијер Србије, интервју за немачки „Шпигл“ од 15. јула 2001. године)

ЗЕМЉА ВОЛШЕБНИКА

„Кроз три године Србија ће бити економски лидер на Балкану, у 2004. ће постати кандидат за чланство у ЕУ, а до краја деценије постаће пуноправни члан, биће земља која доживљава најбржи привредни раст и о којој ће се причати као о ,српском чуду‘.“

(Бождар Ђелић, министар финансија и привреде Владе Србије, децембра 2001. године^[7])

ТРКА ЗА БРИСЕЛ НА СТАЗИ БЕЗ ПРЕПОНА (И ПРЕПРЕКА)

„Позитивно су оцењене и реформе у Војсци и постоји могућност уласка у Партнерство за мир до краја године. Нико од иностраних политичара није споменуо сарадњу са Хашким трибуналом као препреку за интеграцију у европске институције. (Државна заједница) Србија и Црна Гора могла би бити примљена у Европску унију већ 2007. године, (...) заједно са Бугарском, Румунијом и Хрватском. (...) Била би национална катастрофа и издаја, уколико се не би искористила могућност брзог пријема у Европску унију. (...)

Из макроекономских показатеља, из оцена које су дале многе светске организације које прате развој цивилног друштва, затим разне институције, организације за заштиту људских и мањинских права, имамо јасне показатеље да смо у многим стварима испред ових двеју земаља (Румуније и Бугарске, прим. Дејана Бараћа), у неким на њиховом нивоу, а у мало ствари иза њих. Зато је то мени створило утисак да 2007. реално можемо да их достигнемо и да је то разлог да будемо у истом пакету. Не желим да умањим ништа од онога што су те две земље већ учиниле. Али, оне такође имају своје тешкоће и наслеђе због којих су пропустиле много тога, иако су почеле с променама још пре 13 година, дакле много пре нас. Осим тог

^[7] На саветовању „Средњорочна економска визија и главне смернице економске политике за 2002.“ које организовало Научно друштво економиста крајем 2001. године („Економски анали“, јануар 2002).

нашег пристизања ових двеју суседних држава, за регионалну стабилност и читаву Европу било би много боље када бисмо сви са Западног Балкана, како они то дефинишу, истовремено постали део ЕУ. Објективно, већи број оних с којима сам разговарао рекли су ми да је то пренаглашен оптимизам и да је велико питање да ли све то може бити остварено.“

(Зоран Живковић, премијер Србије, обраћање новинарима по повратку из посете Бриселу, Берлину и Атини 24. маја 2003. и у интервјуу за недељник „Време“ од 29. маја 2003. године)

СТО ГОДИНА НАПРЕТКА

„Ми смо били свесни да је наша историјска улога, да је наша мисија у ове две, три, четири године да померимо Србију сто година унапред и ми смо то урадили. У односу на децембар 1999, а сада смо у децембру 2003, сто година смо напредовали.“

(Зоран Живковић, премијер Србије, „Политика“ од 1. децембра 2003. године)

ЕВРОПА ЗА ПОЧЕТНИКЕ

„Не треба ми да идемо у Европу зато што нам тај одлазак гарантује да ћемо бити богатији, лепши, паметнији и шта све не обећавају они који нас воде у Европу. Приближавање ове земље неким основним европским вредностима, које многе европске владе не поштују, означава прогрес за ову земљу. И то не прогрес у неком апстрактном смислу, него напредак у смислу повећања благостања, богатства и слободе избора.“

(Борис Беговић, професор економије на Правном факултету у Београду, емисија „Поглед с Авале“ на ТВ Авала од 9. јула 2007. године)

Фото: портал „europa.eu“

ТАЧНО У ПОДНЕ (СРПСКИ ЖИВОТ И ЕВРОПСКА ПРИКЉУЧЕНИЈА)

„Пошто ме стално нервирају питањима, ја сам рекао да ћемо у ЕУ бити примљени 28. јуна 2014. године у подне. Онда су рекли – Божидар Ђелић је ‚пролупао‘, постао је видовита Вава, ко води ове наше европске интеграције! (...) Али, није то била само провокација, ја стварно мислим да је то датум. Ја мислим да ће ЕУ примити заједно све земље Западног Балкана, да би смањили трошак, ма шта ми радили. Све ми се чини да ће нас примити 2014. године.“

(Божидар Ђелић, потпредседник Владе Србије задужен за европске интеграције, ТВ Студио Б од 17. септембра 2007. године)

КОМФОРНА ГРОБНИЦА И ДВЕСТА ГОДИНА ЗАЈЕДНИЧКОГ ЖИВОТА

„Европска унија је комфорна гробница за мале народе и ниједна мултиконфесионална империја у историји није опстала. Ми смо већ били део империјалног система (...) и из тога нисмо извукли никакву корист. Знате, кад сретнете неког из Јемена или Саудијске Арабије, можете слободно да му кажете – ‚земљаче‘, јер сте двеста година били с њим у истој (османској) држави. (...) Брисел је данас замена за Москву од пре педесет година – тамо се иде по мишљење и идеју.“

(Синиша Ковачевић, драмски писац и потпредседник ДСС-а, емисија „Да можда не“ РТС-а од 29. марта 2012. године)

СВИ ИДУ У ЕВРОПСКУ УНИЈУ, А НИКО СЕ НЕ ПИТА КУДА ОНА ИДЕ

„Постоји дубљи разлози о којима се у Србији не прича. Имао сам прилику да читам Барозове папире (Хуан Мануел Барозо, председник Европске комисије од 2004, прим. Дејана Бараћа). Озбиљно је одмакао процес реконструкције Европске уније. Ми већ сада морамо да променимо наш приоритет који је био да нас бриселска бирократија безусловно воли. Док ми стигнемо тамо, то неће бити оно у шта је ишао Борис Тадић а (сада) иде Тома Николић. Оно што нам из Москве поручују је ‚мултивекторска политика‘ – треба да ојачамо у региону, да јачамо економске везе са Берлином, а Русија ће нас подржавати док јој не сметамо. Ми смо ‚Европа у трећој брзини‘ и морамо да се припремимо за нашу будућност.“

(Душан Јањић, политички аналитичар и председник Форума за етничке односе, емисија „У средишту пажње“ Радио Београда 1 од 27. септембра 2012. године)

НАШИ ПРИЈАТЕЉИ ИЗ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

„Имамо проблем са навигацијом наше укупне политике. За нас је ЕУ била тај фар који је, док је светлео, покретао оно што Србија мора историјски да уради. (...) Кина, коју одлично познајем, за само једну генерацију је прешла пут од земље у хаосу Културне револуције (1966-1976) до модерне државе. То сам гледао својим очима. (...)

Бојим се да ће се, са становишта овог што ЕУ сада очекује од Србије, неколико процената наших грађана окренути против ње. ЕУ је наши људи доживљавају кроз Брамерца, Филеа, Шокенхофа, Кацина – кроз људе који долазе да нас грде.“

(Предраг Симић, професор Факултета политичких наука из Београда и дипломата, о тзв. „седам тачака Немачке“ за чланство Србије у ЕУ, „У средишту пажње“ Радио Београда 1 од 10. октобра 2012. године)

НЕ ПРИМАЈУ ВИШЕ СОЦИЈАЛНЕ СЛУЧАЈЕВЕ

„Србију НЕ видим унутар ЕУ. Још једном наглашавам – НЕ! Зар заиста мислите да ће Унија да позива нове чланове, сада када је и сама пред колапсом? Новца има све мање у европским фондовима и не треба Унији још социјалних случајева. И Србија и Хрватска су пред банкротом као и Европска унија. Кад би се ви сви спојили, настао би прави колапс. (...)

Паре нећете наћи у Европској унији, јер и сами ‚стежу каиш‘. Што се тиче Америке, они нешто и нису заинтересовани за вас. Можда вам и дају неку ‚сићу‘, али очекујте да дате Косово. Русија вам може дати неке кредите, али знајте да имају неки интерес!“

(Најџел Фериџ, председник Независне партије Велике Британије, представник у Европском парламенту и оштар критичар ЕУ, према порталу „vestinet.rs“ од 21. октобра 2012. године)

ГОСТИ НА ОБЕЋАНОЈ САХРАНИ

„Заблуда о Европској унији је што се овде саопштава да ће нас неко, као Мојсије Јевреје, одвести у обећану земљу, где ћемо седети у вр‘ софре и јести и пити, а нећемо ништа

платити. (...) Ми ћемо уместо на свадбу стићи на сахрану Европске уније, када ће се испоставити читав низ рачуна.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Речено и прећутано“ Радио Београда 2 од 28. новембра 2012. године)

ОПШТИ КОНСЕНЗУС (БОЉЕ ДАНАС ЗА ЛОШИЈЕ СУТРА)

„Криланица ‚ЕУ нема алтернативу‘ је настала у изборној кампањи 2008. када је Демократска странка плаћала једну студентску организацију да промовише ту причу. Влада Зорана Ђинђића, иако је много тога храброг урадила, није успела да добије ни чланство у Савету Европе. У периоду 2004-2008 започети су и довршени преговори о Стабилизацији и придруживању ЕУ, који су (најпре) заустављени зато што (Ратко) Младић није ухапшен, па су обновљени, иако није ухапшен – да би Демократска странка дошла на власт, па су опет заустављени. На крају су обновљени када је (Ратко) Младић ухапшен. То је Европска унија. (...)

Европска унија би требало да буде заједница вредности – она то није, посебно према Србији и српском народу. Зато треба да тражимо други пут. Велике силе ЕУ могу да онемогуће кредите од којих зависи ‚крпљење‘ нашег буџета. Због тога и кука наша влада, јер није спремна на реформе и стварање пристојне европске државе – иначе не би добила изборе. Зато и прави компромисе. (...)

Велики проценат грађана има велике социјално-радикалне захтеве према држави и очекује да добије оно што нису зарадили. А елита је углавном клептократска, властољубива и без демократских традиција. Та елита се међусобно ‚храни‘ са ‚тихом‘ већином народа, који не жели да живи у капитализму, али демократском (...). Ако неко у иностранству и жели да ‚покрије‘ наше неразумне економске захтеве, чиниће то по цену да жртвујемо наша права. Пример за то је Косово и Метохија.“

(Чедомир Антић, историчар, емисије „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 9. децембра 2012. и „Сарапин проблем“ на ТВ Студио Б од 17. децембра 2012. године)

НЕМА АЛТЕРНАТИВЕ ЖИВОТУ СРБИЈЕ

„Претходна власт је говорила да ЕУ нема алтернативу, а делови садашње власти говоре да без ЕУ нема живота. (...) Чак и да Србија испуни сваки нови услов, нико јој не гарантује улазак у ЕУ – јер је тамо велика криза, нејасна је ситуација. Србија треба да ради на чланству у ЕУ, али истовремено и да ради на томе да може да опстане без ње. (...) Неодговорно је везивати будућност за нешто што је неизвесно. (...)

Чак и да ова и нека будућа власт испуне све будуће услове који ће се поставити, и Србија уђе у ЕУ, да ли то значи да ће сви проблеми бити решени? Проблем је што се ЕУ нуди као рај (...). Овде недостаје одговорност политичке елите да решава проблеме (...) и нема гаранција да је дезинтеграција СФРЈ завршена са Косовом. И они који дају гаранције (...) да се неће мењати границе у будућности, то су исти они који су мењали границе.“

(Обрад Кесић, политички аналитичар из Вашингтона, емисије „Између два петка“ од 15. децембра 2012. и „Речено и пређутано“ од 12. децембра 2012. године Радио Београда 1 и 2)

ВАЖАН ЈЕ ПЕЧАТ (ФОРМА ИСПРЕД СУШТИНЕ)

Чини се као да се у Србији прижељкују „родитељи“ (ЕУ, Русија, ММФ, Светска банка итд), који ће уместо нас да се брину за наше поступке и саопштавати нам шта треба да радимо. Савет за борбу против корупције, тело које је основала Влада Србије (2001), у својим извештајима је покренуо питање 24 спорне приватизације и трансакције.^[8] Не значи да је сваки од 24 случаја био противзаконит, али су постојале индиције за сумњу. Међутим, српске владе су у периоду 2003-2012, кад год су могле, игнорисале извештаје Савета. Истраге о овим спорним случајевима су се 2012. помериле са нулте тачке, тек када су то од Србије готово ултимативно затражиле бирократе из Брисела и Стразбура.

Да ли је боље имати лоше законе који се спроводе или добре законе који се не спроводе? Тешко је одговорити на ово питање које одише парадоксом. Не представља велико достигнуће ако се, сагласно традицијама „ресавске школе“, некритички препишу закони Европске уније – без уважавања локалних специфичности. Неретко не умемо сами да донесемо једноставне законе (да не мора на десетине правника да их касније тумачи) и да их спроводимо у пракси, као што не умемо да домаћински управљамо сопственим јавним финансијама. Упоредо с тим, наши политичари најчешће прижељкују да им Европска унија изда „папире“ (потврду) да је Србија успешно институционално уређена држава – па макар све остало исто. Томе слично, тражи се (било какав) аранжман са ММФ-ом само да би држава могла повољније да се задужује, а да се истовремено настави са неконтролисаним потрошњом, односно „разливањем“ буџета.

ДОБИТНИЦИ ЈАВНИХ ПОХВАЛ(НИЦА)

„Српска Влада пала је у заблуду, а то је да се сматра да добро радиш ако те Запад много хвали. А заборавља се да је Запад и Милошевића много хвалио, па га је на крају ставио у Хаг. Запад је веома хвалио и Горбачова и његове реформе, да би га на крају понизио, па се издржава тако што ради као пи-ар менаџер једне фабрике торби. Западу није циљ да Чеда Јовановић призна Косово, а највише би им одговарало када би то могао да учини Шешел.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, интервју за „Вечерње новости“ од 24. јула 2013. године)

^[8] „Сартид“, „Национална штедионица“, „Мобтел“ односно „Моби63“, „Це маркет“, „Лука Београд“, „АТП Војводина“, „Вечерње новости“, „Југоремедија“, „Срболек“, „Галеника“, извоз шећера у земље ЕУ, „Шиновоз“, „Азотара Панчево“, „Србија турист“, „Путник“, „Технохемија“, „Просвета“ из Београда, „Трудобеник градња“, „Нуба инвест“, концесија за аутопут Хоргош-Пожега, „Керамика“ из Кањиже, „Застава електро“ из Раче Крагујевачке, „Ветеринарски завод – Земун“, конверзија права коришћења у право својине 16 хектара земљишта на Новом Београду у корист предузећа „ДелРеал“ без накнаде

МИТОВИ О ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ ПРОТИВУ ЕВРОРЕАЛИЗМА

Када се у Србији каже „Европска унија“, већина становништва то повезује са бољим животом, а неки то повезују са СФРЈ из 1970-х. Међутим, чланство у Европској унији (ЕУ) не гарантује економско благостање. Данашњи (2013) примери за то су Португал(ија), Ирска, Грчка, Шпанија, Кипар па и Италија и Словенија^[9] – државе зоне евра, које нису у стању да прате „немачки темпо“, јер је евро у суштини „препакована“ немачка марка и кројен је по мери немачке економије, а о чему ће бити речи у некој од наредних слика. Да и не помињемо примере Бугарске, Румуније, Мађарске и Хрватске – иако нису чланице зоне евра, њихове економије су далеко од пожељних. Дакле, чланство у ЕУ не гарантује да ће сви проблеми Србије нестати као руком однешени. Досадашње искуство је показало да је Србији Европска унија потребна, јер у супротном не би било ни наговештаја да ће започети неке реформе. С друге стране, треба наћи праву меру односа и промишљати шта то све под велом доброг долази од бирократа из Брисела, уз уважавање чињенице да равноправност постоји само у односима (приближно) једнаких по снази. Није свеједно ни кога Србија шаље за амбасадоре у Берлин, Париз, Рим, Беч или Брисел (али и у Вашингтон, Њујорк, Москву и Лондон).

Европска унија нашој држави може послужити као путоказ како да „уведе“ неке европске институције, односно да изградимо и унапредимо институције Србије по угледу на поједине уређене државе Европе. За сада – не много више од тога, јер ова заједница држава и народа трпи озбиљну трансформацију (илити преображење) и већ за једну деценију неће личити на данашњу. Када је у питању чланство неке државе у Европској унији, не треба пренебрегнути битну чињеницу коју потцртавају готово сви политички аналитичари и дипломате – да су САД још увек „најважнији члан ЕУ,^[10] што значи да пут ка пуноправном

^[9] На пример, кипарски финансијски систем почео је да се урушава већ с „преливањем“ грчке кризе од 2010. С друге стране, Словенија има (релативно) високо извозно оријентисану привреду и уласком у зону евра (2007) изгубила је полуге монетарне политике. Што значи да су поремећаји на тржиштима која апсорбују њену робу и услуге донели Словенији проблеме током Велике рецесије (2008-2009). Ипак, далекосежније последице по словеначку економију догодили су се у годинама које су претходиле кризи (2005-2008), када се „запатила“ тзв. „тајкунизација“. Наиме, словеначке банке су, позајмљујући новац у иностранству, кредитирале куповину предузећа од стране словеначких менаџера, као и куповину обвезница и акција широм света. Већ 2008. године вредности купљених акција пале су на само 25 процената њихове првобитне вредности. Другим речима, богатство стечено кроз хартије било је виртуелно, док су дугови били реални.

<http://www.slobodanivanovic.org/2011/05/17/arsenije-i-dusanic-domace-ili-strano-vlasnistvo-u-bankama/>

^[10] Овај аргумент неретко подвлачи политички аналитичар и дипломата Огњен Прибићевић (видети емисију „Упитник“ РТС-а од 25. јуна 2012. године). Ипак, без обзира што највећу специфичну тежину у Бриселу и Стразбуру имају гласови Немачке (првенствено) и Француске, било која чланица Европске уније током преговора са Србијом може да „делегира“ нерашчишћена питања.

чланству у ЕУ и те како подразумева и америчке услове и благослов. Могуће је да Србији палета нових драматичних услова неће стизати из Брисела, али ће готово сигурно долазити из Вашингтона и Берлина – не само по питању Косова и Метохије, већ и по питању уставних промена у Босни и Херцеговини, статуса Војводине и томе сл. У прилог овоме сведочи залагање САД за исхитрен пријем Румуније и Бугарске у Европску унију (2007). Што ће рећи, геополитички критеријуми за проширење (инсталација „ракетног штита“ у овим државама) били су много важнији од Критеријума из Копенхагена (1993); секундарни разлог био је окруживање тзв. Западног Балкана као „природног простора“ у сфери утицаја ЕУ. Нису уважена ондашња мишљења немалог броја аналитичара и европских званичника, који су са нарочитом забринутостју говорили и писали о ендемској корупцији која је „расејана“ у поменуте две земље. Међутим, учећи на искуству са Бугарском и Румунијом, у Бриселу (и Стразбуру) су закључили да морају далеко више да надгледају процес приступања будућих чланица. Метафорички речено, ЕУ је повећала „густину сита“. Надобудност европских бирократа по питању корупције осетила је Хрватска, која је постала чланица 1. јула 2013. године.

Британски новинар Мартин Вулф Европску унију посматра као „брак који опстаје само зато што је висока цена његовог развода“ (2013). Он подвлачи да проблем лежи у чињеници што Европљани нису знали шта брак значи – превише су били одушевљени обећањима материјалног благостања, па су преувеличали романтична очекивања.^[11] Није далеко од истине ако констатујемо да се Европска унија (ЕУ) налази пред сличним изазовима у којима је била СФРЈ 1980-х и мораће да се определи – или ће да постане супер-држава (са јединственом фискалном и монетарном политиком, и унијом илити заједницом региона), или асиметрична заједница („Европа у више брзина“ илити „Европа концентричних кругова“ са државама „центра и периферије“); или ће, можда, да пређе на нижи степен (политичке и) економске интеграције као што је нпр. царинска унија – уколико дође до распада зоне евра. (Истина, британски поглед на ЕУ прилично одудара од немачког и француског).

Илузија, од које „болује“ приличан део домаће елите у ширем смислу, је да евроинтеграције могу да представљају одговарајућу замену за вођење државотворне политике. Неретко су бројни домаћи политичари, запљуснути таласом еуфорије (да не кажемо еврофанатизма), популистички најављивали да се пред државом кандидатом за чланство у ЕУ отварају приступни фондови – чиме се код грађана подгревало уверење како ће институције и инфраструктуру наше земље да изграде порески обвезници Немачке, Аустрије, Француске, Италије итд. Чињеница је, међутим, да ЕУ никоме ништа не даје бесплатно.

Европска унија није друштво пријатеља, већ уговорни однос између држава. Државе које усаглашавају политику желе да изборе више за себе, а не за друге. На количину новца из фондова тадашње Европске економске заједнице (ЕЕЗ) којим су осамдесетих година прошлог века биле дариване тадашње нове државе чланице (Грчка од 1981, а Шпанија и Португал од 1986. године) не могу да рачунају нове државе ЕУ, које су примане у чланство од 2004. године, а камоли кандидати за чланство.^[12] Данас гувернер централне банке, премијер или министар финансија одговорне државе кандидата за члана ЕУ немају више илузију да ће се пред њима отворити трезор Европске централне банке са поруком – носите блага колико вам драго.

Дописаћемо једну не тако безначајну чињеницу – можда су неке периферне чланице Европске уније и очекивале да ће зараде у заједници тежити да се изједначе, а заправо је доминантна тржишна тежња да се цене робе (унутар уније) изравнавају.

Дописаћемо да су првих година после Петог октобра (2000) српски политичари неретко упражњавали одредницу „евроатланске интеграције“.

^[11] Martin Wolf, „Why the euro crisis is not yet over,“ February 19, 2013, „Financial times“, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/74acaf5c-79f2-11e2-9dad-00144feabd00.html>

^[12] Главни разлог зашто ниједна од држава чланица које су допале проблема нису напустиле Европску унију управо су очекивања да ће Брисел (и Стразбур), тачније остатак заједнице, помоћи у санирању њихових проблема. Истину за вољу, Гренланд је једина земља (тачније зависна или аутономна територија Краљевине Данске) која је 1985. напустила тадашњу ЕЕЗ, због спора око риболова.

Нико не може да оспори оно што је белодано – да се од 2001. највећи део (спољно)трговинске размене Србије одвија управо са земљама чланицама Европске уније. Не треба, међутим, потиснути чињеницу да у томе и те како високо учешће имају подружнице иностраних компанија које у Србији неретко послују са „позитивном нулом“ или чак губитком, а размењују добра (робу и услуге) са својим матицама; касније ћемо претресати како се профит из Србије извлачи „кроз папире“, односно трансферне цене, прецењене консултантске услуге итд. С друге стране, док се развијеније чланице ЕУ несумњиво залажу за слободан проток капитала и либерализацију трговине, ни не помишљају да допусте слободан проток грађана унутар уније – ако ништа, унутардржавним механизмима обезбедиће усељавање и запошљавање искључиво оних образовних профила који им недостају за економски развој. Разлози су посве разумљиви – одговорне државе домаћински штите интересе својих грађана на сопственом тржишту рада.

Да ствари нису нимало идиличне и да „нема бесплатног ручка“, илустроваћемо кроз неколико сликовитих примера.

Уколики немачка влада додељује стипендије успешним иностраним студентима, рачуна да ће део тих стипендиста остати у Немачкој да ради – самим тим инвестиција би се исплатила. Немачки амбасадор у Србији (2007-2012) Волфрам Мас подвукао је „да је за време његовог мандата Немачка уложила у Србију 1,5 милијарди евра, што је 50 одсто више него раније“. Овде је проблем у терминологији. Наиме, ствари треба назвати правим именом и саопштити – „немачка привреда уложила је у своје послове у Србији 1,5 милијарди евра“. Немачки привредници су инвестирали вођени сопственим интересом. Зато сада треба окренути ствар и упитати колико је Србија уложила у немачке фирме кроз субвенције и своју прецењену валуту?

Када Европска банка за обнову и развој (енг. European Bank for Reconstruction and Development - EBRD) даје „повољне кредите“ за изградњу домаће инфраструктуре, то подразумева да ова банка дефинише и услове тендера – које ће, разуме се, задовољити само фирме из ЕУ (додуше, оне неретко ангажују српска предузећа као подизвођаче, али главну зараду остварује носилац посла).

Присетимо се само случаја изградње Моста код Бешке на Коридору 10, који је кредитирала EBRD а градила аустријска „Алпина“ (као део шпанске групе FCC). Наиме, аустријска компанија победила је на тендеру у јулу 2006. године, пошто је претходно конзорцијум домаћих грађевинских предузећа предвођен београдском „Мостоградњом“ дисквалификован. Затим је „Алпина“ као подизвођаче на овом пројекту ангажовала домаћа предузећа из поменутог конзорцијума. Да невоља буде већа, првобитна уговорена цена износила је 33,7 милиона евра, да би, према прорачуну аустријске компаније, нарасла на око 100 милиона евра (2011), а што је касније постало предмет спорења. Да не говоримо како је рок за изградњу моста „пробијен“ за две године. Иста компанија однела је победу на још неким тендерима у Србији, тако да је започела изградњу обилазнице око Димитровграда, деонице ауто-пута Димитровград-Суково-Пирот(исток) и припремала градњу железничког моста преко Велике Мораве на деоници Јовац-Ћуприја.

Дописаћемо да је „Алпина“ диљем света побеђивала на тендерима нудећи дампинг цене, а онда је по извршењу радова од наручилаца послова тражила исплате на основу „непредвиђених“ трошкова. Међутим, овакав модел пословног понашања није „пролазио“ увек и свуда. Већ 2010. године компанија је допала великих проблема, тако да није могла да добије кредите од комерцијалних банака, па је издавала комерцијалне записе по високим каматним стопама и тако, испоставиће се, оштетила приличан број финансијских инвеститора у Аустрији.

Епилог је да је јуна 2013. „Алпина“ банкротирала, са вредношћу активе од 61 милион евра наспрам (тада) процењеним обавезама према повериоцима од 2,6 милијарди евра. (Закључно са јулом 2013. године пријављена потраживања домаћих предузећа од „Алпине“

износила су око 4 милиона евра, при чему у овај износ нису урачуната потраживања „Коридора Србије“ за пропуштену добит, а за која се тада процењивало да је вишеструко већа).^[13]

Моделу које су на нашем тржишту „неговали“ ЕУ, Русија, Кина, Азебејџан итд. били су посве једноставни и одавно емпиријски проверени: држава Србија узима кредит који мора да отплаћује, а док се гради инфраструктура стопа запослености у домаћој грађевинској индустрији симболично расте – јер највећи удео у послу остварује инострана фирма, док домаћа предузећа вегетирају као подизвођачи или не учествују у конкретној градњи.^[14]

^[13] „Мостови и путеви завршавају на суду“, новосадски „Дневник“, пренео портал Б92 дана 28. јануара 2012. године,

http://www.b92.co.rs/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2012&mm=01&dd=28&nav_id=577813

<http://www.pressonline.rs/info/politika/199956/za-most-kod-beske-70-miliona-evra.html>

<http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Koridori-Srbije-Alpina-nas-jos-nije-obavestila-o-bankrotu.sr.html>

Економски новинар листа „Данас“ Ружа Ђирковић дуго и темељно се бавила овом темом, и поентирала – „Алпина њихова, дугови наши“.

^[14] На ово можемо надовезати и причу о дугорочном недомаћинском управљању бившим гигантом РТБ „Бор“, који се од 2004. године „реструктурира“, а чији су кумулирани дугови (од деведесетих до 2013. године) према банкама, држави Србији (за порезе, доприносе, гаранције за узете кредите итд.) и домаћим предузећима (нарочито према ЕПС-у) премашили милијарду америчких долара, упркос повременим отписивањима дугова од стране Владе Србије. Задржаћемо се на једној значајној епизоди из живота ове компаније, а која је тесно повезана са причом о директним погодбама, „повољним кредитима“ и корупцији.

Пројекат изградње топионице и фабрике сумпорне киселине у компанији РТБ „Бор“ започео је без ваљане студије изводљивости, о оправданости и исплативости инвестиције. Вредност пројекта је 2009. године процењивана на око 135 милиона америчких долара (око 104 милиона евра), а када се „подвуче црта“ (2014. или 2015. године), испоставиће се да је читав подухват коштао вишеструко више. Фебруара 2013. године др Миле Бугарин, заменик директора Института за рударство и металургију у Бору, изнова је говорио како је у питању промашена инвестиција: „Амбициозна и непромишљена идеја о изградњи нове топионице пре него што је обезбеђен минимум од 400.000 тона бакарног концентрата годишње, без претходне анализе о рударској производњи, започета је неуобичајено, насилнички и самовољом генералног директора РТБ-а Бор, Благоја Спасковског (кадар Динкићевог УРС-а, прим. Милета Бугарина). Он је то урадио упркос упозорењу Института за рударство и металургију. (...) Уговорена цена нове топионице и Фабрике сумпорне киселине износила је 135 милиона долара, а по садашњим рачуницама цела инвестиција премашиће 450 милиона долара.“

<http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:264791-Da-Borani-lakse-disu>

<http://www.mc.kcbor.net/2013/02/08/nova-topionica-bakra-cist-promasaj-za-bor-i-drzavu/>

За изградњу топионице и фабрике сумпорне киселине, Министарство економије и регионалног развоја (2010) постигло је директну погодбу са „Лавалином“ (енг. SNC-Lavalin), највећом грађевинском и инжењерском компанијом у Канади, зато што је канадска Агенција за подршку извозу (енг. Export Development Canada) дала „повољан кредит“. Како бисмо употпунили слику, навешћемо податак да је априла 2013. године Светска банка ставила компанију „Лавалин“ и око 100 њених подружница широм света на „црну листу“ због корупције, чиме јој је на 10 година забрањено да учествује на пројектима које финансира ова банка.

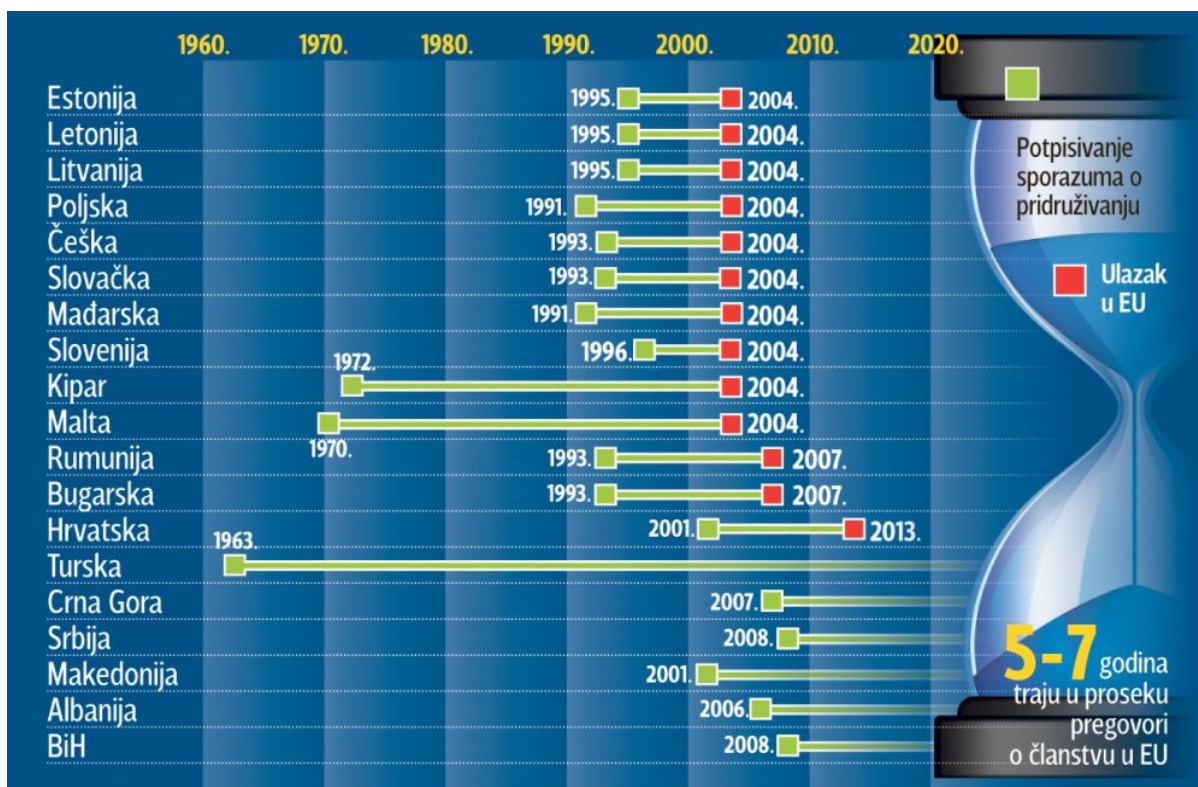
<http://www.canadainternational.gc.ca/serbia-serbie/highlights-faits/ModernizationSmelterModernisationFonderie2010.aspx?lang=en>

<http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2013/04/17/world-bank-debars-snc-lavalin-inc-and-its-affiliates-for-ten-years>

Искуства кристално јасно показују да фондови Европске уније (ЕУ) претежно служе да се подстиче тражња – креирају се послови и референце за институције и компаније из ЕУ. Грубо процењено, на сваки уложен евро у ЕУ се краткорочно враћа од 50 до 90 евроценти. С једне стране постоје донације у облику услуга (консултантске услуге тзв. twining саветника, неретко држање тривијалних едукационих курсева, техничка подршка при писању пројектне документације, закона итд), док су с друге стране донације снажан инструмент развојне политике донатора. Донацијама се подстиче увоз из државе (или заједнице држава) А, која донира, и тако истискују и домаћа и страна конкуренција у држави Б, која прима донације. Једном речју, донације су само условно речено помоћ, из разлога што донатор очекује и краткорочне, али и средњорочне и дугорочне добитке (за одржавање опреме, сервисирање итд). Да се подсетимо, политичко-економски пројекат Маршалов план (1948-1952) је школски пример донација у циљу развоја (донатора) – државе са „западне“ стране „гвоздене завесе“ на почетку Хладног рата добијале су новац од САД којим су куповале америчку робу. У одељку „Америчка одисеја и остатак света“ биће више речи о овом претежно политичком пројектом.

Руку на срце, од 2000. године Србија јесте добијала донације у правом смислу те речи: од Норвешке у енергентима (2001), али и од далеког Јапана – 93 аутобуса (2003), новчану помоћ, амбулантна возила, уређаје и опрему за медицинске центре итд.

Још једна цртица. Постоје економисти, аналитичари и новинари који тврде да је периферним земљама Европске уније (Бугарска, Румунија, Хрватска, Грчка, Кипар, Малта, Португалија, Шпанија), али и оним са тзв. Западног Бакана, намењена улога да се претежно баве пољопривредом, угоститељством, туризмом (и спортом). Истина, у другој половини ХХ века највећем броју земаља Азије наменили су судбину произвођача одеће и обуће – неке државе су избегле спремљену клопку и постале економски „тигрови“, док друге нису.

Графика: „Блиц“, јануар 2014. године

Овде се помаља питање зрелости неке нације (у државном смислу), односно њене одговорности за сопствену судбину – без обзира на савете и притиске од пријатеља и назови „пријатеља“. Завршни чин неповољног сценарија би подразумевао да економија Србије буде заснована на пољопривреди и услугама, док би њена индустрија готово ишчезла. Потпуно отворено тржиште увек фаворизује „јачег“ и боље организованог. Чак и ако би Србија, евентуално, у стању садашње правно-економске уређености (2013) и постала пуноправни члан ЕУ, таква би у будућности (средњорочно и дугорочно) и остала. На основу светских искустава, домаћа елита би требало да антиципира будућност и разреши недоумицу (ако уопште смогне потенцијал за тај подухват) – да ли држава треба да наметне дубоке промене у српском друштву, или српско друштво треба да изнедри уређену државу; или ће безбрижно препустити свој „случај“ (не)видљивој иностраној руци?^[15]

РЕЧНИК МАЊЕ-ВИШЕ ПОЗНАТИХ ФРАЗА ИЗ БРИСЕЛА (И СТРАЗБУРА)

Фраза: „Србија заостаје у примени европских стандарда.“

Превод: „Још нисмо решили ни све наше проблеме, а сад ћемо да се бавимо вама. Ено вам 20.000 наших закона, па се јавите кад их све изгласате у парламенту. (...)“

Фраза: „Охрабрујемо наставак дијалога Београда и Приштине.“

Превод: „Немој тамо да се фемкате и нећкате, него папир и оловку у руке, па да се долази овде код нас и да издиктирамо шта ко треба да прихвати. (...)“

Фраза: „Србија мора одлучно наставити борбу против корупције и преиспитати спорне приватизације.“

Превод: „Па где то има да је провизија већа него код нас? Него, деде да се види има ли шта да није пропало а да може да се купи (...)“

Фраза: „Европска унија изражава забринутост због...“

Превод: „Па ко се то нама охрабрио да ради нешто на своју руку, а да није питао да л’ може? Трком код амбасадора на координацију и немој да би нас опет звали да се жале да их не консултујете.“

Фраза: „Европска унија поздравља...“

Превод: „Видите како ништа не боли кад послушате.“

(Војислав Воја Жанетић, хумориста и креативни директор маркетиншке агенције „Мозаик“, из колумне у „Вечерњим новостима“ од 9. септембра 2012. године)

КИНЕСКА МУДРОСТ О ТОРТИ СА ВИШЕ СПРАТОВА

„Метафора коју је смислио (Михаил) Горбачов била је ‚заједнички европски дом‘, у коју су после (Борис) Јељцин и (Андреј) Козирев дуго веровали. Један кинески комунистички функционер ми је тада рекао да ће у том дому неки народи имати осунчане станове на првом спрату, други у приземљу, а неки у сутерену где је влажно и хладно. Од идеала смо дошли до реалности – тај ‚заједнички европски дом‘ има много спратова и изнад и испод земље. (...)“

Постоји парадоксална ситуација. Румунија је добила из европских фондова новац којима је опремила своје здравство. Имају све, само им недостају лекари који су отишли у Немачку, Француску, Шведску. То је једно од питања које и нас чека. Нама је најинтересантнија и најсличнија Хрватска, која је данас оно што Србија може очекивати од Европске уније. (...)“

У Загребу су ми рекли да се цена ЕУ плати одмах – чим уђете, на шалтеру вам наплате 600 милиона евра (за буџет). Пошто је Србија већа, то би било милијарду евра. Када хоћете да

^[15] Нипошто не треба сметнути с ума да се сваком (самосталном) заметку модернизације мале државе огорчено одупиру како унутрашње, тако и спољашње (не)видљиве руке. Подсетимо на једну историјску цртицу – Сретењски устав (1835) аутономне Кнежевине Србије, писан по узору на за то време веома либерални Устав Краљевине Белгије (донет 1831. године), „поживео“ је око два месеца. Односно, укинут је интервенцијом три царства – османлијског, аустријског и руског.

Дописаћемо и неке примере из новије историје Србије. Приликом формирања владајуће већине после републичких избора одржаних 11. маја 2008. године, и те како су били видљиви прсти страних дипломата, што није крио ни Камерон Мантер, амбасадор САД (2007-2009). Мантерово „чинодејствовање“ у Србији подвукао је и Николас Кралев у својој књизи „Америчка друга армија – служење САД у иностранству и дипломатија XXI века“ (енг. America's Other Army: The U.S. Foreign Service and 21st Century Diplomacy, 2012). Истина, према „Викиликсу“, тешко да је било домаћих политичара који су од 2001. били ван „гравитационог поља“ тзв. „страног фактора“.

узмете 1,3 милијарде евра који вам (теоретски) следују из фондова, кажу вам да идете на други шалтер који је затворен док не напишете пројекте. Кад напишете пројекте, ставе их све у бубањ са бугарским, румунским, мађарским... па кога извуку.“

(Предраг Симић, професор Факултета политичких наука из Београда и дипломата, „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 21. априла 2014. године)

ТРЕЋА СЛИКА – МОНЕТАРНЕ ЗАМКЕ И ИГРЕ БРОЈЕВА

„Велики део страних директних инвестиција у европским земљама у транзицији је, у ствари, представљао багателну куповину имовине у приватизацији, а та средства нису отишла у фиксне инвестиције већ у потрошњу и увоз. Управо то представља јаку везу између прилива страних директних инвестиција и огромних дефицита текућег рачуна.“

Јоже Менцингер, словеначки економиста

СКУПО (НА)ПЛАЋЕНЕ ВИЗИЈЕ

„Када су крајем 2001. године самозвани ‚визионари‘ привредних реформи, на саветовању које је организовало Научно друштво економиста, обелоданили да ће се политика фиксног валутног курса и даља либерализација увоза наставити (Лабус, Динкић и Ђелић, 2002), истакао сам да ће та политика имати за последицу врло динамичан раст увоза, дестимулисање извоза, врло динамичан раст спољнотрговинског (дефицита) и дефицита текућег платног биланса, и да ће довести до гушења домаће, пре свега индустријске производње. Те моје аргументе тада је подржао једино проф. др Љубомир Маџар.

Поводом тих критика, Млађан Динкић је на том скупу изјавио да је, док је слушао моје и Маџареве критике, имао утисак да се не налази у 2001. већ у 1970. години и да је ‚запањен таквим стањем наше свести у 2001. години и да не зна да ли смо били свесни када смо све то изговорили, јер је то залагање за статус кво‘.“

(Млађен Ковачевић, економиста и редовни члан Академије економских наука, из чланка „Светска економска криза“, „Школа бизниса“ број 3/2010)

ПЛАЋАЊЕ ПОТПИСА НА ОТПИС

Укупан дуг бивше Савезне Републике Југославије (СРЈ) јавним и приватним повериоцима износио је 2001. године око 12 милијарди тадашњих долара, при чему је 4,5 милијарди (са каматама) био дуг земљама чланицама Париског клуба. Преговоре с Париским клубом водили су Мирољуб Лабус, тада савезни министар за економске односе са иностранством и потпредседник Владе СРЈ, и Божидар Ђелић, републички министар за финансије и економију. Наши преговарачи су најпре признали камате који је Париски клуб поверилаца књижио током година спољне изолације СРЈ 1990-х, а затим су повериоци пристали да отпишу СРЈ 66 процената дуга са обрачунатим каматама по „напуљским условима“, што је износило нешто више од три милијарде тадашњих долара. Дана 28. децембра 2001. године потписан је Усаглашени записник о консолидацији дуга СРЈ. Међутим, споразум који је парафиран с Париским клубом подразумевао је још једну обавезу – отпис 51 процената дуга СРЈ *тек пошто потпише нови аранжман са ММФ-ом* (2002), и отпис још 15 процената на завршетку тог аранжмана. Уједно, споразум је предвиђао да се остатак дуга од 34 процената отплаћује 22 године, са почеком („грејс периодом“) од шест година.

Концем јуна 2004. године, тадашњи министар финансија Владе Србије Млађан Динкић и гувернер Народне банке Србије (НБС) Радован Јелашић завршили су преговоре с Лондонским клубом поверилаца, који је отписао 62 процента дуга Србији тако да су укупне обавезе Србије смањене „са 2,7 милијарди долара на милијарду и 80 милиона долара. Каматна стопа за враћање преосталих 38 процената дуга, у првих пет година, јесте 3,75 процената, а од шесте до двадесете године треба да износи 6,75 процената.“

Аранжман са ММФ-ом (2002), на који се СРЈ (односно Србија) обавезала, имао је три добре стране: 1) спречавао је државу да троши превише (држава с којом се склапа аранжман може да троши у складу са равнотежним платним билансом), 2) давао кредибилитет да је

држава способна да отплаћује кредите и самим тим 3) „мрву поверења“ код потенцијалних инвеститора у послове у Србији и српске хартије од вредности. Друга страна медаље (или ти она подмукла, „тамна“ страна) била је то што аранжман подразумевао и спољнотрговинску либерализацију, тако да разграђена српска привреда током 1990-х није могла да издржи конкуренцију, из простог разлога што либерализација тржишта фаворизује „јачег“. (Царине, које као инструмент користе државе, служе да се надомести нижа продуктивност домаће привреде).

Српску економију додатно је урушавала погрешна и недоговорна монетарна политика (прецењеност динара, индексирање кредита у страниој валути, изостанак капиталне контроле, што је ишло наруку шпекулантима итд).

Све до 2008. године последице погубне економске политике већини нису биле толико видљиве, јер је постојао прилив новца од донација, приватизације, девизних дознака, девизних пензија и кредита. Временом се број запослених смањивао, посебно у индустрији; додуше, радници неких пропалих предузећа били су само формално запослени, а нису примали зараде. Истовремено, статистички гледано, смањење броја запослених у приватном сектору делимично је замаглило „офанзивно“ запошљавање у јавном сектору и јавним предузећима.

ДЕФИЦИТ ЈЕ ДРУГО ИМЕ ЗА РОПСТВО

„Дефицит не може да се одржи вечно и значи неслободу. Политичари су рекли народу – ми ћемо наћи паре и даћемо вам. Највећи проблем је ако они нађу паре, то значи да се ништа неће поменити. Српско друштво личи на наркомана коме родитељи позајме новац да купи дрогу. Они њега не одвикавају од дроге.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 4. фебруара 2013. године)

КАД СВАНЕ ДАН

„Прекинута је игра жмурке коју смо играли четири године (2008-2012) – нисмо повећавали ПДВ, али смо се задужили 6,5 милијарди евра. Ко плаћа камату на тај дуг? Ми, грађани Србије. (...)“

Проблем је само што ће неко кад-тад загаламити и упалити светло. Тада ће овај сан нестати. (...) И за (снове) се на крају испостављају рачуни, а искуство је показало да у политичком покеру рачуне никад не плаћају играчи, већ кибицери. А ви само гледајте. И сањајте. У сновима и баксузна 2013. може бити срећна.“

(Милан Ђулибрк, економски новинар, емисија „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 16. новембра 2012. и текст у НИН-у од 3. јануара 2013. године)

ВАРЉИВОСТ ПАРИТЕТА КУПОВНЕ МОЋИ

Теорију паритета куповне моћи (енг. Purchasing Power Parity – PPP) осмислио је шведски економиста Карл Густав Касел (1866-1945) и она представља једну од основних теорија које објашњавају формирање девизног курса. Ова теорија се заснива на закону једнаке цене и подразумева да јединица валуте било које државе мора да има исту куповну моћ (куповну снагу) било где у свету (паритет куповних снага валута), а девизни курсеви се мењају управо да би се то обезбедило. Према томе, роба се продаје по истој цени на свим тржиштима. Ако килограм говеђег меса у САД кошта 7 долара (7 \$), а у Србији 700 динара – то значи да ће девизни курс природно да се успостави на нивоу 1 \$ = 100 динара. Уколико се, прибављањем стране валуте (на пример америчког долара), може купити више робе и услуга на домаћем тржишту него за домаћу валуту, доћи ће до повећане тражње стране валуте и повећане понуде домаће. Зато ће вредност домаће валуте почети да пада у односу на страну све до нивоа изједначавања паритета куповне моћи у посматраној држави и иностранству.

У свету је популаран „биг мек индекс“ (енг. big mac index), који је 1986. године, првобитно из шале, увео британски часопис „Економист“. Овим индексом се мери паритет куповних моћи у државама тако што користи само један производ, „биг мек“ хамбургер. „Биг мек индекс“ служи и за процену колико би требало да износи девизни курс једне валуте у односу на амерички долар.

У међународној трговини постоје добра која се могу размењивати, али, с друге стране, постоје добра која се не могу размењивати. Другим речима, нека роба и услуге не могу лако да се преносе из једне у другу државу. Који би, на пример, били еквиваленти буреку, кајмаку и ајвару у САД? Чак и добра којима се тргује у свету нису увек савршени супститути – није свеједно да ли је малина произведена у Чилеу, Србији или Пољској.

Да није све тако идеално, сведочи и случај Кине. Она годинама држи сопствену валуту потцењеном. Иако се тако с једне стране обара домаћа потрошња (и јавна и приватна), с друге стране подстичу се производња и инвестиције, стимулише извоз и дестимулише увоз.

Већ смо дали дефиницију бруто домаћег производа (БДП). Дописаћемо да овај макроекономски параметар исказује и потенцијале неке земље – потенцијал задуживања, потенцијал фискалне потрошње, куповну моћ тржишта итд. Степени јавног и спољног дуга мере се у односу на БДП, дефицит буџета државе изражава се у односу на БДП. Затим, када се држава задужује, требало би да води рачуна да се задужује по каматној стопи не већој од стопе раста БДП-а (међутим, и ово правило треба ставити под знак питања ако БДП није креиран на „здрав“ начин). О замкама БДП-а говорићемо у наредној слици или чланку.

Поновимо да БДП довољно не укључује додатак на богатство (природна богатства, освојена високотехнолошка знања итд). Овај макроекономски параметар најчешће се исказује на следећа четири начина: 1) према сталним ценама, 2) према текућим ценама (домаћи и светски економисти најчешће оперишу са овим параметром), 3) према девизном курсу (у доларима или еврима) и 4) према паритету куповне моћи (енг. Purchasing power parity, PPP).

На крају 2012. године, реални раст БДП-а у односу на базну 2000. годину износио је 43% и према сталним ценама (подаци РЗС) и у односу на амерички долар. Међутим, БДП је према текућим ценама износио 3.267,1 милијарду динара (око 37,87 милијарди долара или 28,69 милијарди евра) – односно 4.880 долара или 3.697 евра по глави становника (per capita), што је значило вишеструко повећање у односу на 1.142 долара (2000). С друге стране, према паритету куповне моћи, БДП Србије (2012) је по подацима ММФ-а износио 10.722 долара по глави становника (PPP per capita), што значи укупно око 76 милијарди долара.

Откуда оволике осцилације и где лежи статистичка „алхемија“? Макробиланси Србије почивају на домаћој валути, па се номинални и реални БДП исказују у динарима, а затим се статистички конвертују у стране валуте према средњем курсу НБС. Услед проблематичног интервалутарног односа, што ће рећи нереалне вредности динара у односу на долар и евро, долази се до података који само наизглед збуњују. Детаљније је дато у референцама ^[1].

НАШ ЕВРО ВРЕДИ (СКОРО) ТРИ ПУТА ВИШЕ ОД ОРИГИНАЛА

„Са просечном зарадом од око 350 евра (смо) при дну у поређењу са регионом, али да када се децембарска зарада прерачуна у евре према паритету куповне моћи, онда се види да 37 евра у Србији вреди као 100 евра у ЕУ, по чему је просечна зарада у Србији једнака 1.100 евра, што је тек нешто мање него у Словенији. (...)“

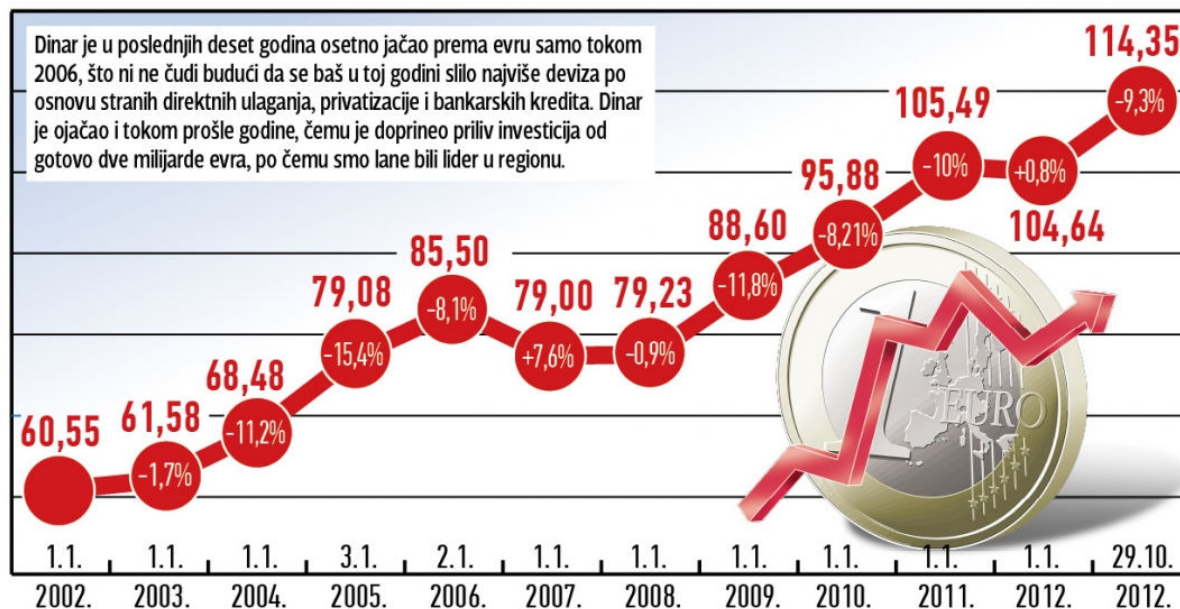
Eurostat је изарачунао да однос куповне моћи износи 2,7. Тај број помножите с просечном платом у Србији, која је у децембру износила 375 евра. И колико добијате – 1025

^[1] О овој „алхемији“ писали су, на пример, економисти Драгован Милићевић и Небојша Катић, <http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic-pokazatelji-rasta-gdp-srbije-realni-versus-nominalni/>, <http://nkatic.wordpress.com/2005/10/29/ekonomija-i-alhemija/>

Стопе привредног раста су најреалније када се рачунају на бази БДП-а исказаног у сталним ценама, при чему обрачун подразумева „уклањање“ инфлације из номиналног БДП-а како би се успоставила упоредивост временских серија (прим. Небојше Катића).

евра. У сваком случају, то показује да ми за 37 евра у Србији добијамо онолико колико добије, рецимо, становник Немачке за 100 евра. Код нас је симптоматична појава расипништва, па чак и у храни! Зависници смо од обилне и масне хране, која прилично кошта. Даћу вам пример Холанђана – они гала ручком сматрају чорбицу и салату с гауда сиром! А код нас? Погледајте како ручају сиромашне породице... Месо, иће, пиће... То се гости!“

(Миладин Ковачевић, као заменик директора Републичког завода за статистику, упадајући у замку кроз вредновање паритета куповне моћи, „Данас“ од 9. фебруара 2011. и „Курир“ од 11. фебруара 2011. године)

Графика: „Блиц“, новембар 2012. године

ДИНАР ЈЕ РЕАЛНО ПРЕЦЕЊЕН, А СТАТИСТИЧКИ ПОТЦЕЊЕН

„Не знам на основу којих рачуница је амерички економиста и Нобеловац Пол Кругман закључио да је динар прецењен, јер да је погледао квартални извештај НБС о инфлацији и графикон који се зове ‚јаз девизног курса‘ – видео би управо обрнуто, да је курс у овом тренутку вероватно потцењен.“

(Диана Драгутиновић, вицегувернер Народне банке Србије и министар финансија Владе Србије у периоду 2008-2011, „Бета“ од 5. октобра 2012. године)

ДОМАЋА ПОТРОШЊА (НЕ) СПАСАВА

Када немачке банке позајмљују „јефтин“ новац од Европске централне банке, а затим пласирају кредите становништву како би се поспешивале тражња и потрошња, Немци купују немачке производе – аутомобиле, техничку робу, намештај итд. Слично, захваљујући јефтиним кредитима Французи купују робу француских произвођача – аутомобиле, козметику, вина, сиреве итд. Када Србија поспешује потрошњу на својем тржишту, домаћи потрошачи се понашају по угледу на западне узоре – купују немачка и француска добра.

НАШ ДИНАР ВРЕДИ (СКОРО) ДВА ПУТА МАЊЕ ОД ОРИГИНАЛА

У претходном чланку смо већ констатовали и да је динар прецењен и да је било „скривеног“ повећања цена. У периоду 2002-2012 курс евра у односу на динар је порастао 1,88 пута (са 59,71 на 112,35 динара), док су у исто време цене у Србији порасле око 4 пута по званичној стопи инфлације, односно више од 4 пута ако урачунамо реалну стопу инфлације (односно „скривена“ повећања цена). Већ на основу овог једноставног примера види се

значајна неравнотежа. У јануару 2002. куповна моћ грађанина Србије са 100 евра (5.971 динара по средњем курсу НБС) била је мања него јануара 2013. године са 100 евра (11.235 динара) – што ће рећи, била је 2,13 пута мања (по званичној статистици и без урачунавања „скривеног“ повећања цена).

Без обзира да ли сте од 2001. године у Србији штедели у домаћој или страниј валути, ви сте као грађанин били на губитку – из године у годину ваш новац (иако увећан за припадајућу камату) вредео је мање, односно имали сте све мању куповну моћ. Како је динар био прецењен, грађани су имали илузија раста стандарда због раста зарада у еврима, што је давало могућност куповине више увозних производа. Због такве политике смањивала се конкурентност оно мало српских производа и на домаћем и на страном тржишту, тј. производи из Србије постајали су све скупљи. То значи да су се урушавале могућности за развој у секторима у којима Србија има колико-толико компаративне предности – пољопривреди и прерађивачкој индустрији. Смањење конкурентности домаће привреде утицало је на структуру економских активности, али и на инвестиције. До ескалације Светске економске кризе (криза је почела 2007. у САД, а већ 2008. године проширила се на читав свет), односно све време током периода 2001-2008, расли су српски увоз и услуге, а смањивала се индустријска производња и њен удео у БДП-у.

БДП се израчунава у прецењеним динарима, а затим према средњем курсу НБС изражава у еврима или доларима. Последишно, и званично објављени БДП је био прецењен, што ствара лажну слику о стању економије Србије. БДП Србије је реално мањи, а самим тим су већи удели јавног и спољног дуга у БДП-у, а о чему ћемо писати касније.

Гостујући у емисији „Да можда не“ на РТС-у дана 14. маја 2010. године, професор Миодраг Зец је читаву ситуацију са курсом евра, односно динара, објаснио на следећи начин:

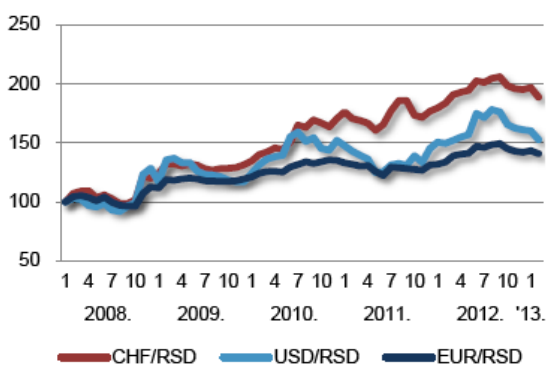
„Ми увозимо и новац и робу, да бисмо имали фиктивни стандард. (...) Шта нас економија учи о томе како се могу обогатити појединац и народ? Могуће је колонијалном политиком – односно отимањем од других, затим коришћењем властитих природних ресурса – извозом гаса и нафте као што то чине Руси (и Арапи, прим. Дејана Бараћа), људским радом – као што то чине Кинези јер је рад неограничени ‚резервоар‘, и могуће се обогатити прерасподелом у транзицији – што се десило у Србији. (...)

Наши тајкуни нису узимали кредите (само) од домаћих банака, већ (и) у иностранству – то су тзв. *cross border* кредити. Зашто је то дозволила централна банка (НБС)? На крају то постаје дуг државе (јавни дуг), што се показало на случају Грчке. Значи, неко је увезао новац кроз кредите и – направио робну кућу и увозио робу. Затим је робу продавао на тржишту Србије за динаре. Дакле, ништа не извози. Потом одлази у централну банку и жели да купи инострану валуту по цени која му одговара.

Важно је да се каже да наш извоз износи само 27 процената БДП-а (2009) – што је уз Албанију најмање учешће у региону, а наше највећи извозници уједно су и највећи увозници. (...) Питање депрецијације динара је сложено, али није довољно за повећање конкурентности и смањење спољнотрговинског дефицита. Морате знати и – ко, шта, како и колико квалитетно (производи)? Динар јесте прецењен и треба да вреди онолико да постоји уравнотежени трговински биланс – да се увози исто онолико колико се извози. То је вредност валуте. Не прави се вредност валуте на основу приспелих кредита ММФ-а или нпр. од продаје ‚Телекома‘. Овде је остварено исто оно што је спроведено у свим земљама које су биле у транзицији – све домаће валуте су биле прецењене, а цене производа су расле. На тај начин узиман је новац од (домаћих) штедиша. Ви сте некада могли да купите пиво за 10 пфенинга (пфенинг – десети део некадашње немачке марке, прим. Дејана Бараћа), затим за 20 пфеининга, а сада плаћате пиво око 50 динара, односно око пола евра. Србија је земља у којој се све може продати по цени која је већа него било где у свету, а ништа се не може произвести (по конкурентној цени). То ће трајати док постоји интерес да се Србији позајмљује новац.“

Кретање курса RSD према EUR, CHF и USD

(индекс, децембар 2007 = 100)

Извор: Народна банка Србије.

Кретање курса RSD према EUR и интервенције Народне банке Србије на МДТ-у*

(у млн EUR) (EUR/RSD)

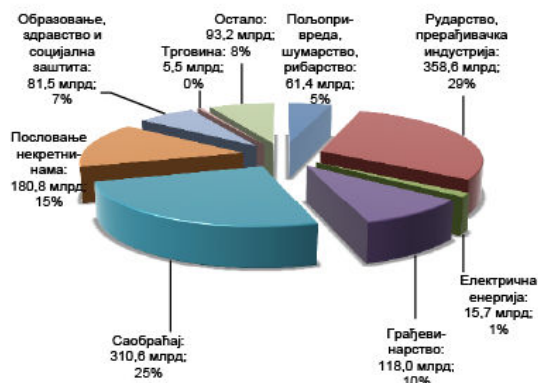

* Међубанкарско девизно тржиште.
Извор: Народна банка Србије.

Немају сви исту позицију и исте интересе на тржишту Србије. Искључивим увозницима одговара прецењен динар и (квази)фиксни курс, не питајући за цену коју држава треба да плати за ту „одбрану“ – кроз задуживање, продају „сребрнине“ (односно развојних ресурса) и/или трошење девизних резерви (од стране НБС). Јачање динара одговара и грађанину који прима зараду у динарима, а има рату кредита индексирану у еврима (номинална вредност кредита је везана за евро), јер му је тада удео рате у месечној заради мањи. С друге стране, фирми која је велики нето извозник и има доминантне „инпуте“ са домаћег тржишта одговара потцењен динар, јер су на тај начин њена добра у иностранству ценовно конкурентнија.

Потраживања банака од привреде по секторској структури

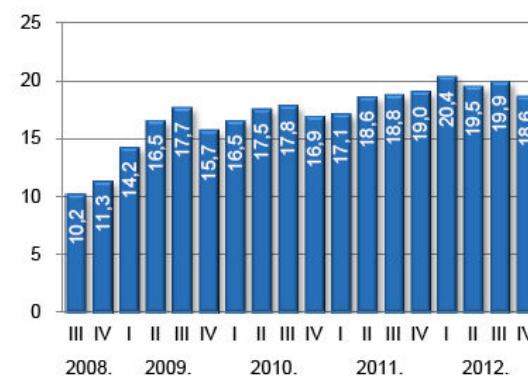
(децембар 2012. године, у млрд RSD и у %)

Извор: Народна банка Србије.

Проблематични кредити

(учешће у укупним бруто кредитима, у %)

Извор: Народна банка Србије.

У емисији „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 25. августа 2013. године економиста Мирослав Здравковић изнео је податак да је у Србију у периоду 2001-2012 званично „ушло“ око 65 милијарди евра, а чија је структура, грубо речено, следећа – око 30 милијарди од дознака, 15 милијарди кроз задуживање, 15 милијарди износиле су стране директне инвестиције, док су донације биле око 5 милијарди евра. Неке веома оптимистичне прогнозе помињу чак 110 милијарди долара, због „црног тржишта“ и зато што све девизне дознаке не улазе преко банака. Девизним приливом су „брањени“ прецењени динар и увоз, а самим тим и дефицит текућих трансакција (видети ширу одредницу **платни биланс** у Индексу економских појмова на крају књиге). За разлику од економских сила које штампају светски новац (амерички долар, евро, британска фунта, јапански јен, швајцарски франак итд), економија било које друге земље не може да издржи хроничан дефицит текућих трансакција. Кад-тад смањиће се удео дознака у

БДП-у Србије (дознаке троше физичка лица!) и понестаће „сребрине“ за продају („Телеком“, ЕПС, пољопривредно земљиште итд). Уједно је незамисливо да ће било ко да кредитира поменути дефицит, а да ће на крају отписати сва потраживања (већ је подвучено да је хронични дефицит текућих трансакција друго име за дужничко ропство). Наплата узетих и потрошених кредита зарад фиктивног стандарда сачекаће нове нараштаје (генерације) – и то са „дебелом“ каматом. Што ће рећи, када се прода целокупна „сребрина“ и дају концесије странним компанијама, једино преостаје да се дуг „отплаћује“ остатком суверенитета.

Ако увоз добара у Србију пада, а извоз остане на истом нивоу – ојачаће динар у односу на евро, без интервенције НБС. Исто ће се догодити и ако неки страна компанија инвестира у своје послове у Србији неколико милијарди евра. Уколико увоз расте, а извоз остане на истом нивоу – динар ће да ослаби у односу на евро итд. Према томе, девизни курс треба да представља цену домаће валуте у јединицама страног новца тако да се обезбеди уравнотежени платни биланс Србије, односно уједначавање понуде и тражње девиза. Додуше, овоме треба дописати проблем тржишта Србије које је „евроизирано“ и „плитко“, тако да трпи притиске услед турбуленција, а о чему ћемо писати у наставку чланка.

Учешће кредита у девизном знаку у укупним кредитима

Извор: Народна банка Србије.

Учешће депозита у девизном знаку у укупним депозитима

Извор: Народна банка Србије.

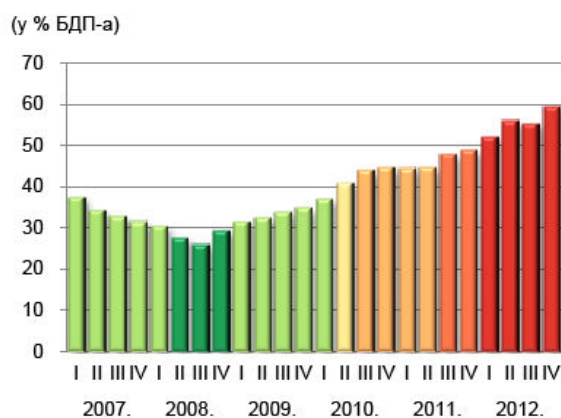
Тешко је рећи колика би требало да буде реална вредност динара, али навешћемо неколико примера који могу да послуже као репер: 1) када чоколадни крем произведен у Србији буде у нашим малопродајама бар мало јефтинији од оног који се увози из Румуније или Македоније, 2) када овде произведен кекс „petit beurre“ буде јефтинији од оног који се увози из Турске, 3) када домаћи кромпир буде јефтинији од кромпира увезеног из Словеније, 4) када увезени казастански пасуљ кошта колико и домаћи итд. Превредновање динара и динаризација су потребни, али не и довољан услов за повећање конкурентности привреде Србије. Потребно је да се у дугом трајању пласирају квалитетна размењива добра у довољним количинама, по прихватљивој цени и уз обезбеђење банкарских гаранција. Свакако је најбоље пустити да динар током одређеног периода „клизи“ ка реалној вредности у односу на евро. Касније ћемо изложити проблеме који би извирали услед депрецијације динара (нарочито у контексту „дубоке и широке“ евроизације).

БРОЈИМО ДИНАРЕ, А РАЧУНАМО У ЕВРИМА (МОНЕТАРНА ЗАМКА)

Поред прецењености динара, други велики економски грех државе Србије, тачније креатора монетарне политике, био је дозвољавање „евроизације“. Од 2002. године, када је усвојен Закон о девизном пословању, у Србији постоји двовалутни систем. Законом је уведена могућност плаћања и у девизама и у динарима с валутном клаузулом. „Последица тога је то

што је масовно уговарање обавеза с валутном клаузулом у привреди Србије изазвало знатно већу осетљивост домаћих цена на формирање курса,¹² истакао је концем јула 2012. одлазећи гувернер НБС Дејан Шошкић. Затим је додао да „задуженост грађана и привреде у девизама или динарима с валутном клаузулом чинило је да сваки губитак вредности динара отежава редовно измиривање кредитних рата и утиче на већину проблематичних кредита у нашим банкама, што угрожава финансијску стабилност дужника и банкарског система.“

Кретање јавног дуга

Извор: Народна банка Србије.

Валутна структура јавног дуга

Извор: Министарство финансија и привреде Републике Србије.

Због клопке двовалутног система, просечан грађанин и привредник Србије одавно размишљају, штеде и задужују се у еврима, иако претежно зарађују и троше динаре. Наиме, велика већина привредника и грађана су задужени или у иностраној валути или у динарима са валутном клаузулом, и биће прави подвиг изаћи из окова двовалутног система. „Када се нађете у рупи, прво престаните да копате,“ гласи афоризам америчког хумористе и глумца Вила Роџерса (1879-1935). А држава Србија урадила је управо супротно.

Пример је и јачање динара – почетком јесени 2012. године курс се променио са 120 на 111 динара за евро, првенствено због последица одлуке Министарства финансија и привреде да се новцем који је позајмила држава субвенционисао део камата на банкарске кредите за ликвидност привреде. Одобрено је 668 милиона евра кредита, од чега чак 534 милиона евра у динарима са валутном клаузулом. Како нису имале динаре, банке су продале више од 500 милиона евра и управо је тако повећана понуда евра условила „обарање“ курса, односно јачање динара. „НБС је углавном ћутке посматрала како динар јача. Руку на срце, мало се ко бунио због тога. Много је више било оних који су се радовали што је евро „девалвирао“. То је ишло наруку увозницима и дужницима, а таквих је у Србији неупоредиво више од извозника и поверилаца. НБС је, пак, погрешила што куповином евра није „неутралисала“ бар део повећане понуде, јер би то успорило нереално јачање домаће валуте. Да је то урадила, могла је да прикупи „муницију“ за одбрану домаће валуте када евро пређе у офанзиву.“^[2]

Талас субвенционисања одржао је камате на високом нивоу, док је структура субвенционисаних кредита била таква да је само око 80 милиона евра усмерено за извозне послове. Остала предузећа, који већину прихода остварују у динарима, наћи ће се у приличној невољи када почну да враћају кредите. Тада ће тражити да држава (дакле, сви порески обвезници) изнова субвенционисао кредите и изврши поново „обарање“ курса евра, а то кошта – држава ће морати додатно да се задужује и/или прода део „сребрине“. На крају се кристално јасно намеће чињеница како је заблуда да је могуће без далекосежних негативних

^[2] Милан Ђулибрк – „Слабости јаког динара,“ 25. октобар 2012. године, НИИ,
http://www.b92.net/biz/fokus/komentar.php?yyyy=2012&mm=10&nav_id=655168

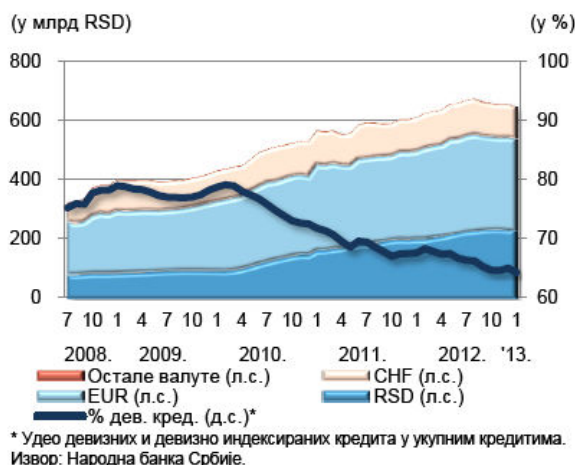
Дописаћемо да је ово и школски пример како држава директно помаже пословне банке, да одрже високе каматне стопе.

последица имати јаку домаћу валуту у слабој привреди, као што је сада српска. Ономе ко докаже супротно треба неизоставно доделити Нобелове награде за економију и (ал)хемију.

ЉУТА ТРАВКА НА ТЕШКУ РАНУ ИЗАЗИВА ДОДАТНЕ УПАЛЕ

Пуштање да вредност домаће валуте превреднује тржиште, значило би депрецијацију (умањење вредности) динара. Међутим, депрецијација динара није сама по себи довољна за стимулацију извоза. Као што је саопштено, неопходно је имати довољне количине квалитетних производа за којима постоји тражња у свету. Насупрот томе, тешко је очекивати да странке на власти у Србији смеју да допусте значајно слабљење динара, иако би оно дугорочно допринело „поправљању“ биланса текућих трансакција. Депрецијација би значила пад животног стандарда становништва, тј. живот у складу са нивоом продуктивности рада (и нивоом спољних дугова који се отплаћују), док би годишњи биланси домаћих предузећа и банака били нарушени. Грађани, привреда и државна управа који су узели кредите индексиране у страниој валути нашли би се у веома тешкој ситуацији. Упоредо с тим, смањење куповне моћи грађана повлачи мањи промет у малопродаји, јер сиромашни грађани значе „смрт“ за домаћа предузећа и предузетнике. Услед слабљења динара, удео јавног дуга у БДП-у Србије би порастао, можда и за двоцифрен број процентних поена. (Додаћемо, наведени негативни ефекти представљали би значајан „материјал“ за странке које претендују да дођу на власт).

Валутна структура кредита становништва

Просечна задуженост становништва

Ради лакше илустрације и рачунице, узећемо да је курс 120 динара за евро. Претпоставимо да грађанин има месечну зараду од 60.000 динара и рату кредита (узетог од банке) од 200 евра у динарској противвредности (24.000 динара). Пад вредности домаће валуте од 25 процената значио би курс 150 динара за евро, а цене робе и услуга у динарима би расле – што значи да је рата кредита грађанина сада 30.000 динара, али и преосталих 30.000 динара који му преостају од зараде биће „нападнуто“ (угрожено) инфлацијом. Једина утеха за грађанина била би што цене робе и услуга у динарима не би порасле за 25 процената због смањене куповне моћи услед слабљења динара.^[3] Међутим, ту не би било краја мукама. Даље би растао број спорних кредита привреде и грађана, а комерцијалне банке би додатним оптерећењима то „превалиле“ на клијенте који су у стању да отплаћују кредите. Да не помињемо како би и расле камате на евентуална нова задуживања грађана и привреде. (Показало се да су последњих година домаће пословне банке губитке услед спорних и

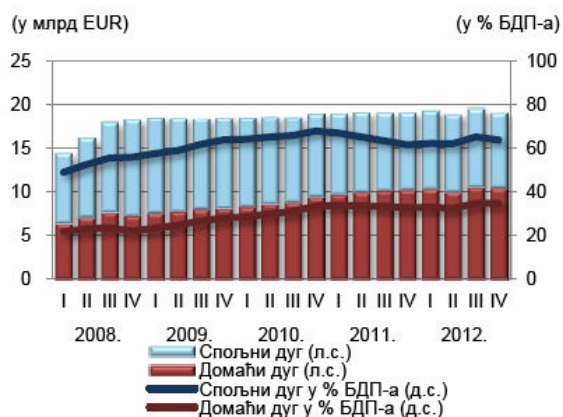
^[3] За ову прилику, пример је упрошћен. У пракси, депрецијација ће нелинерано „погурати“ и цене и зараде, тако да се њен „трошак“ не „преваљује“ само на крајње купце. Колико ће се ефективно смањити куповна моћ, а самим тим и потрошња државе као целине, највише зависи од монетарне политике (нивоа новчане масе, референтне каматне итд), али и „ширине и дубине“ евроизације или доларизације.

Куриозитет је да у Уставу Србије (2006) не пише која званична валута државе, за разлику од Устава Мађарске (2011), на пример.

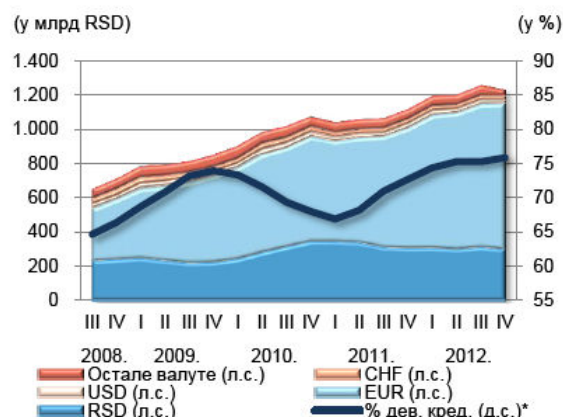
ненаплативих кредита неретко компензовале повећањем камата и на комерцијалне кредите и на „дозвољени минус“ на текућем рачуну грађана и привреде).

Кретање нивоа дуга привреде

Извор: Народна банка Србије.

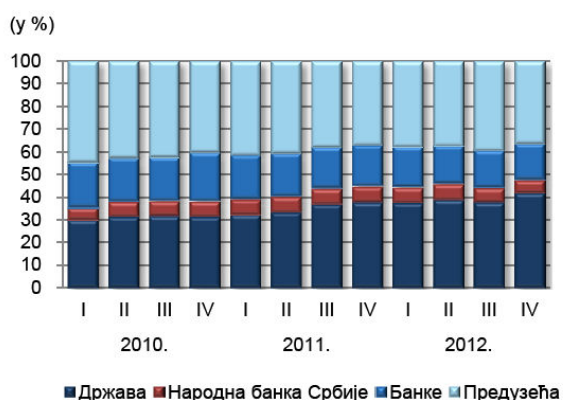
Валутна структура домаћих кредита привреди

Извор: Народна банка Србије.

Одбрану курса динара у периоду 2001-2012 плаћали су сви порески обвезници, значи и они грађани и предузећа који се нису прекомерно задуживали и били одговорни. Како се то десило? Наиме, долазило је до „социјализације“ приватних дугова, односно спровођена је регулаторна политика њиховог „преваљивања“ на државу. (Додатне погубне мере регулаторне политике биле су изостанак капиталне контроле, репо операције и дозвољавање да привреда узима прекограничне кредите, о чему ћемо писати у наставку чланка). Како је то изгледало у пракси? Држава је најпре имала девизни прилив од приватизације, а затим се задуживала у иностраној валути како би тим новцем централна банка (НБС), кроз интервенције на домаћем тржишту, „бранила“ (одржавала) прецењени динар. Тако је НБС спречавала да сви они који су били задужени у иностраној валути – грађани, предузетници, привреда (укључујући и јавна предузећа) и локалне самоуправе – финансијски „потону“.

Спољни дуг по корисницима

Извор: Народна банка Србије.

Спољни дуг по оригиналној рочности

Извор: Народна банка Србије.

Дилема која треба да се данас (2013), али и убудуће, поставља пред Србију је да ли „бранили“ неодрживи курс динара, преко продаје „сребрине“ и додатним задуживањем (не питајући за цену задуживања), без обзира на последице по конкурентност извозног дела привреде? Или, држава треба да хрли у сусрет суочавању са тешким проблемима: 1) кроз депрецијацију динара, што би значило пролазак кроз финансијску кризу која би трајала

најмање годину дана, а можда и две године и 2) динаризацију (о којој ће бити речи касније)? Односно, дилема гласи – да ли ћемо похрлити у сусрет финансијској кризи (која подразумева тешка времена за добар део грађана, привреде и банака) или пустити да нас криза спољног дуга „сачека“ када будемо у још неповољнијој позицији него што смо сада? Још простије речено – да ли треба хитати у сусрет ономе што се не може избећи? Тек када се разреши ова дилема, може да се постави питање – фиксни или „пливајући“ курс?

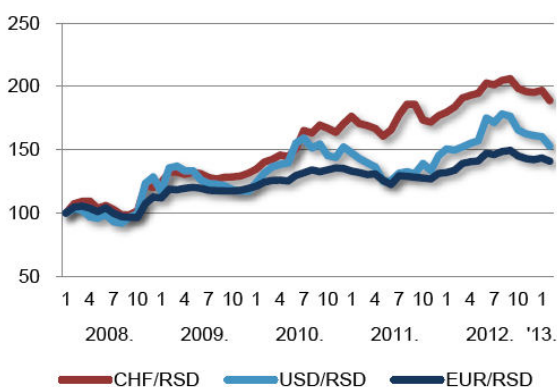
ДА ЛИ КУРС ТРЕБА ФИКСИРАТИ ИЛИ ПУСТИТИ ДА ПЛИВА?

Подсетимо се да је у време владе Анте Марковића (премијер СФРЈ у периоду 1989-1991) током 1990. године динар је био чврсто за валуту-сидро: 1 DM = 7 конвертибилних динара (овај „тврди“ фиксни курс зове се валутни одбор, енгл. currency board). Гледано у девизама, плате грађана СФРЈ су расле, а захваљујући спољнотрговинској либерализацији они су тада били у прилици да за динаре купују шаролику увозну робу, што је стварало илузију просперитета. Девизне резерве СФРЈ јесу расле, због прилива страног капитала на рачун увезене робе са одложеним плаћањем и аванса за будуће испоруке домаће робе, али и због потписаног аранжмана са ММФ-ом. С друге стране, цене домаћих добара у динарима су „скочиле“, дошло је до пада индустријске производње, тако да је Марковићево „чудо“ потрајало само 8 месеци, да би до краја 1990. девизне резерве почеле значајно да се „топе“.

Политика фиксног курса је важила и на почетку Аврамовићевог програма (1994) када је динар поново био везан за немачку марку: важило је 1 DM = 1 нови динар.

Кретање курса RSD према EUR, CHF и USD

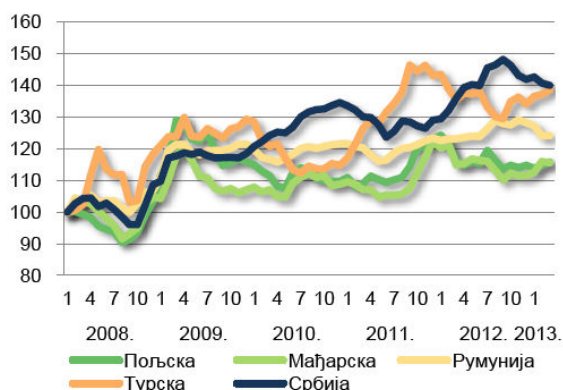
(индекс, децембар 2007 = 100)

Извор: Народна банка Србије.

Кретање курса RSD и валута земаља региона према EUR

(индекс, децембар 2007 = 100)

Извор: Reuters и Народна банка Србије.

Народна банка Југославије (НБЈ) и њена наследница Народна банка Србије (НБС) водиле су током 2001. и 2002. године политику квазификсног курса, тако што је динар био везан за немачку марку (2001), а затим за њену валуту-наследницу, евро (2002). Наша централна банка је у том периоду (али и касније) била у прилици да „брани“ курс, зато што је постојао прилив девиза од приватизације, иностраних пензија, дознака и кредита. Али, као што смо већ истакли – динарске цене су расле. Конкретно, стопе инфлације за 2001. и 2002. годину износиле су 40,7 и 14,8 процената, респективно. Као што смо подвукли, од 2003. године НБС није прешла на флукутирајући („пливајући“), већ на управљани „пливајући“ курс, којег колоквијално називају „прљаво пливајући курс“, и ова политика курса опстаје и данас (2013). То значи да је од 2003. гувернер НБС самостално, или у кругу својег тима, процењивао колика је „превелика дневна осцилација курса“ и одлучивао колико сваког дана треба да интервенише на тржишту Србије – продајом или куповином девиза. Свако управљање курсом значило је да динар остаје прецењен и да је НБС стајала на страну увозника и оних привредника и грађана

који су имали кредите индексирани у иностраној валути. Политиком централне банке су, дакле, „кажњене“ домаће штедише (о чему смо такође писали) и домаћи извозници, а награђивано дужници и увозници. Здраворазумска монетарна политика би подразумевала да курс приближно „прати“ инфлацију, што се није догодило – далеко брже су расле цене у динарима, него што је динар слабио у односу на евро.

Шта врши притисак на курс? Поновићемо како је домаће тржиште још увек мало (2013), колоквијално саопштено „тржиште је плитко“, тако да привремени пад динара може да изазове домаће предузеће које купује нешто већу количину девиза како би се раздуживало према иностраној банци (од које је узело прекогранични кредит). Перманентан (сталан) притисак на курс врши „црно тржиште“, које ван финансијске контроле и на којем се остварује, званично невидљивих, још око 20-30 процената БДП-а (процена: FREN и USAID за период 2010-2012). Још један облик краткорочног „удара“ на курс су финансијске шпекулације – када нпр. инвеститори „имају дојаву“ о томе која предузећа треба да се раздужују у иностраној валути, или у вези монетарне политике централне банке. То значи да шпекуланти, на основу својих информација, процењују када треба да „беже“ из евра у динаре, и обрнуто.

Поучени досадашњим искуствима са „прљаво пливајућим курсом“, домаћи привредници су неретко пројектовали (динарске) цене методом најгорег случаја, односно у цене су „уграђивали“ валутни ризик. Фиксни курс у одређеном периоду гарантовао би стабилност у пословању привреде, ниже цене и, уопште, стабилност цена. Али... Политика фиксног курса је повезана са утврђивањем „праве“ вредности домаће валуте, и доследној примени механизма његове „одбране“ (посебно капиталне контроле). У нашој новијој историји, кад год је наша држава фиксирала курс, он је био прецењен, тако да је производио негативне последице и био средњорочно неодржив. Либерални економиста Владимир Глигоров је, разматрајући историју фиксног курса из времена Југославије (1945-1991) и СРЈ, саопштио следеће:

„Фиксни курс је одржив (...) ако није прецењен у тренутку када се фиксира и да до тога накнадно не доведе висока стопа инфлације. То подразумева или строгу монетарну политику, или контролу прилива страних средстава, или уравнотежен буџет, или политику доходака, где је најважније да плате не расту брже од продуктивности. Уколико власти не могу да се обавезу на такву привредну политику, курс ће постати прецењен и подстицаће дефицит у спољној размени и раст страног дуга – што на крају може да доведе до тога да се не може одржати, то јест до кризе курса.

Заговорници фиксног курса полазе од тога да је овај крај, криза курса, довољно непожељан да натера привредне власти да бране фиксни курс применом управо оних мера које ће обезбедити његову одрживост. Ово, као што се види на примеру Србије, не мора да буде тачно. Проблем је у томе што неке политичке одлуке, рецимо повећање плата, могу да буду популарне, а када оне доведу до тога да је курс прецењен, корекција захтева смањење плата или запослености или јавне потрошње, што све не мора да буде политички и социјално популарно, а то значи и да је потребне мере тешко спровести пре него што их криза спроведе. То је био разлог што су Кејнс и Фридман заговарали флексибилне курсеве, јер се корекција врши тржишно и стога нема исти утицај на политичку и социјалну прихvatљивост (Џон Кејнс је сматрао злато ‚варварском реликвијом‘ и био присталица **банкора**, синтетичке валуте на којој би почивао монетарни систем света, док би у читавом финансијском систему трговински биланси земаља били уравнотежени, прим. Дејана Бараћа).

Уместо, као што је говорио Фридман, промене хиљаде цена, потребно је променити само једну. Уколико би било могуће, рецимо, обезбедити само онај раст плата који је у складу са растом продуктивности, фиксни курс је користан уколико се тиме одржи на нивоу, рецимо, благе потцењености (да би тамошња привреда била што конкурентнија, централна банка Кине је фиксирала курс јуана тако да буде потцењен и уједно спроводила капиталну контролу, прим.

Дејана Бараћа). Јер подстиче извоз и улагања у извозне секторе производње. (...) У начелу, уз флексибилни курс иду мање девизне резерве, а уз фиксни веће. (...)

Уколико се курс препусти тржишту, ризици плаћања или штедње у сопственом или у страном новцу су децентрализовани, што ће рећи да их носе сви који доносе одговарајуће привредне одлуке, било да је реч о потрошњи или о улагањима. Дакле, домаћинства, предузећа, банке и држава носе ризик промене курса, што би требало да их тера да се од њега на један или други начин осигурају. Предност овога режима је у томе што се одговорност лоцира тамо где се одлуке доносе, што би требало да повећа њихову ефикасност. Уз то, смањује се ризик повезан са могућим изненадним променама у политици централне банке, што би требало, у нормалним околностима, да утиче на повећано коришћење домаћег а не страног новца, посебно уколико се доходи стичу у том новцу и нису индексирани на страни.

У режиму фиксног курса, ризик његове промене се централизује или, друкчије речено, преузима га централна банка. Она га осигурава девизним резервама. Сви други који доносе привредне одлуке не морају да брину о курсу, осим у том смислу да би централна банка могла да одлучи да га промени изненадно.“^[4]

Фото: „Википедија“

ЕВРО У ЗЕМЉИ ЧУДЕСА

Усвајањем туђе валуте, држава губи монетарни суверенитет и добровољно се одриче инструмента монетарне политике (и сопственог развоја). Претпоставимо да се данас (2013) упркос тренутном „здрављу“ српских финансија (проблем неликвидности у привреди, висок дефицит текућих трансакција, високи и јавни и спољни дуг, висок дефицит буџета итд.) државе зоне евра и Европска централна банка сагласе да Србија усвоји евро као сопствену валуту. Усред неравнотеже између јавних прихода и расхода (дефицит буџета), Србија би морала да се определи за неко од следећих „решења“ или њихову комбинацију: 1) да обустави отплату неких кредита (што подразумева да ће убудуће све мање кредитора пристајати да позајмљује Србији новац), 2) да почне да „топи“ девизне резерве (што је сигуран пут у пропаст, јер у девизним резервама није само новац који је у власништву државе), 3) да јавни сектор обустави део плаћања предузећима за робу и услуге (што значи производњу неликвидности у привреди), 4) да држава смањи трансфере за плате у јавном сектору, пензије и социјална давања (што је у таквим околностима најмање лоша, али изузетно непопуларна мера), 5) да се позајми продајом хартија од вредности (што значи увећање јавног дуга) и сл. Наиме, ко год да је министар финансија, у једном моменту би се нашао у незавидној ситуацији када би нпр. поручио пензионерима – овог месеца нећете примити пензију од 200 евра већ 150, јер буџет није приходовао колико смо пројектовали, а није било довољног интересовања за куповину домаћих обвезница и краткорочних ХоВ.

^[4] Владимир Глигоров о девизним резервама (2013) и одрживом курсу (2011), <http://www.novimagazin.rs/stav/vladimir-gligorov-devizne-rezerve>, <http://pescanik.net/2011/09/odrzivi-kurs/>

РЕПО(ВИ) ОПЕРАЦИЈЕ

Сви они (привредници, грађани, па и држава) који се задужују у иностраној валути, најчешће не разумеју опасност девизних кретања и ризика. Златно правило гласи да је за појединца, али и за државу, најбоље да се задужује у валути у којој има највећи приход – односно у сопственој валути. Међутим, наредни редови показује да постоје изузеци – поготово ако су камате на динарско задужење нереално високе.

Нарочито после 2002. монетарна политика Србије ишла је наруку домаћим пословним банкама и иностраним инвестиционим фондовима, односно НБС их је обилато награђивала. Најпре је законски укинут порез на банкарске трансакције – другим речима, порез је важио за све осим за банке. Наиме, Закон о ПДВ-у (2002) је чланом 25 прописивао да су „кредитни послови, преузимање обавеза, гаранција и других средстава обезбеђења, пословање и посредовање у пословању депозитима, текућим и жиро рачунима, налозима за плаћање, као и платним прометом и дознакама и пословање и посредовање у пословању новчаним потраживањима, чековима, меницама и другим сличним хартијама од вредности, осим наплате потраживања за друга лица“. Како је изостајала капитална контрола, НБС је, повлачећи динаре са тржишта, током 2006, 2007. и 2008. године емитовала краткорочне хартије од вредности (краткорочне ХоВ) по изузетно високим каматама (приносима), које су куповале и домаће комерцијалне (пословне) банке и инострани инвеститори, укључујући и шпекуланте. Дана 26. септембра 2008. године (динарски) репо сток износио је 3,25 милијарди евра (по средњем курсу НБС). Овако висок степен „заробљавања динара“ значио је додатно „гушење“ домаће привреде, кроз скупље кредите (који су последично „погурали“ и цене).

И шта се тада десило. Не само да је указана добродошлица шпекулантима из света, него су и домаће банке користиле штедњу грађана Србије и позајмљивале новац од својих централа, да би куповале краткорочне ХоВ. НБС је за поменути куповину „чашћавала“ годишњим каматама које су биле двоцифрене (камата се кретала и до 24 процента на годишњем нивоу). Када су домаће банке „повлачиле“ евре од домаћих клијената (штедиша), нудиле су тада атрактивну ефективну каматну стопу од око 8 процената (просек). Стога није било реално очекивати да банке у то време одобравају становништву и привреди нпр. динарске кредите чије су годишње камате биле мање од 24 процената (без валутне клаузуле) и 12 процената (са валутном клаузулом). Јер, за сваку комецијалну банку која послује у Србији увек је било повољније да има државу као клијента, из разлога што је далеко мањи ризик улагања.

Фото: портал „sxc.hu“

Последично, тешкој дужничкој ситуацији многих привредника и грађана Србије, осим њих сâмих, и те како је „кумовала“ и политика НБС – јер су кредити за привреду и становништво постајали скупљи. Истини, неки домаћи привредници су се нешто повољније задуживали преко *cross border* (прекограничних) кредита, односно директно у иностранству. Ту се отворио нов проблем. Ако је привредник претежно увозник, *cross border* кредит се претежно „пресликава“ у јавни дуг – јер робу и услуге продаје у Србији за динаре, а раздужује се у еврима, швајцарским францима итд, које (преко пословне банке) купује од НБС.

Колике су тада биле размере зарада само домаћих комерцијалних банака од куповине краткорочних ХоВ, илустроваћемо наредним примером. Посматраћемо период од 1. марта 2006. до 28. фебруара 2007. године када су комерцијалне банке куповале краткорочне ХоВ са различитим роковима доспећа и различитим каматама (12,76-23,87 процената). Нека је у наведеном периоду једна комерцијална банка припремила 100 милиона евра за куповину краткорочних ХоВ, а ради једноставности рачунице уземамо да је просечан принос (просечна годишња каматна стопа) износио 18 процената. Сматраћемо да је поменути новац банка обезбедила искључиво из штедње српских клијената нудећи на улоге у еврима ефективну годишњу каматну стопу од 8 процената (просек). Банка је затим ове евре конвертовала код НБС за 8.715 милиона динара (куповни курс НБС од 1. марта 2006. износио је 87,15 динара за евро) и куповала краткорочне ХоВ. У тренутку када банка одлучује да престане да купује краткорочне ХоВ (1. март 2007. године), продајни курс НБС је износио 80,24 динара за евро. Наиме, динар је јачао због тражње за краткорочним ХоВ од стране комерцијалних банака и иностраних инвеститора, али и због интервенција НБС (продајом евра из девизних резерви) која се држала монетарне политике управљаног „пливајућег“ курса. Дакле, када је 1. марта 2007. године подвукла црту, горепоменућа пословна банка је приходовала 10,28 милијарди динара (као што смо навели, зарада од краткорочних ХоВ била је ослобођена пореза). Банка је тада била у прилици да код НБС изврши конверзију динарског прихода од краткорочних ХоВ у око 128,12 милиона евра. Према томе, када одбијемо депозите (са припадајућом каматом) клијената, банка је зарадила преко 20 милиона евра.

Ради боље представе, проширићемо читав контекст. Централна банка (НБС) је све време од новембра 2000. водила неодговорну монетарну политику, избегавајући да уведе капиталну контролу (како би спречила снажан прилив шпекулативног капитала) и подизање стопе обавезне резерве, да би у периоду од 2006. закључно са трећим кварталом 2008. године починила велики „грех“ обилато награђујући шпекуланте. О томе је Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, у коментарима на свом блогу (<http://nkatic.wordpress.com/>) записао следеће:

„НБС је тај ‚непотребни‘ капитал покушала да имобилише кроз репо операције. Тиме је изабран најгори и најскупљи могући метод имобилизације. Сваки динар камате који плаћен шпекулативном капиталу представља чист губитак за економски систем. Тај губитак би се могао грубо израчунати, и он чини разлику између прихода који НБС остварује преко камата на девизне резерве које имају порекло у шпекулативном капиталу и плаћених динарских камата на репо операције. Прилив и понуда шпекулативног капитала омогућили да се води политика јаког динара, а последице тога су много горе од трошкова репо операција.“

Да је курс динара био реалан, ни јавни ни спољни дуг Србије не би досегли драматичне размере. Колико је висока прецењеност валуте била неповољна по домаћу привреду и становништво, могу да посведоче и следећи показатељи. Иако је динар јачао (у периоду 2006-2008. минимални ниво средњег курса НБС достигнут је 7. августа 2008. године и износио је 75,75 динара за евро), цене у Србији су расле, односно званичне стопе инфлације су износиле 6,6 процената (2006), 11,0 (2007) и 8,6 (2008). Роба и услуге су поскупели, док је евро „појефтинио“ – што је умногоме одговарало нето увозницима. Стога су током 2007. и 2008. године остварени високи спољнотрговински дефицити, али и дефицити текућих трансакција

без донација: 5,22 и 7,22 милијарде евра, респективно; ове износе треба умањити за нето донације из иностранства које су у обе финансијске године износиле по око 165 милиона евра.

Јачањем динара грађани су били у могућности да за своју зараду купе већу количину девиза, што је многе од њих „повукло“ да узимају кредите од банака – јер тада динарска рата кредита индексираних у иностранству валути (евру или швајцарском франку) није изгледала висока. Сиријском зову нису оделели ни домаћи привредници.

Једном речју, илузија јаког динара изнова је скупо плаћена. Придодаћемо да је последњег дана 2008. године средњи курс НБС био већ 88,60 динара за евро.

ИГРА БАНКАРСКИХ БРОЈЕВА

Уколико је клијент у јануару 2008. године у домаћој комерцијалној банци орочио улог од 100 евра на период од 12 месеци по ефективної годишњој каматној стопи (номинална каматна стопа банке умањена за порез) од 4 процената, јануара 2009. подигао је 104 евра и, према томе, номинално зарадио четири евра. Међутим, право питање је колико је клијент заиста зарадио? Са становишта куповне моћи у еврима, реално није зарадио ништа, јер је 2008. инфлација у зони евра износила четири процента, што значи да је јануара 2009. за 104 евра грађанин могао да купи готово идентичну количину робе и услуга на тржишту зоне евра (енг. euro area) као за 100 евра годину дана раније. Са становишта куповне моћи у динарима, клијент је зарадио – јер је званична стопа инфлације у Србији износила 8,6 процената (2008), а истовремено је динар ослабио са 79,24 динара за евро на 88,60 динара.

С друге стране, ако би клијент који не обезбеђује властити депозит сада одлучио да у домаћој комерцијалној (пословној) банци подигне кредит у еврима по фиксној каматној стопи од 12 процената, требало би да зна да је банка у ову камату урачунала дугорочну процену стопу инфлације у зони евра, процену дугорочног кретања референтне каматне стопе EURIBOR, своју маржу (зарада), процену ризика улагања, неостварену добит због обавезне резерве коју мора да депонује код Народне банке Србије (НБС) – депозит од нпр. 30 процената вредности пласираног кредита, као и порез држави. Подсећамо да неретко банка наплаћује клијентима додатне „трошкове обраде кредита“ („накнада за пуштање кредита у коришћење“, „одржавање кредитног рачуна“ итд.) и камату на депозит (учешће) који је „заробљен“ код НБС, тако да ефективна каматна стопа (коју заиста плаћа поменути клијент) може да буде и неколико процентних поена виша од првобитних 12 процената. Према Закону о заштити корисника финансијских услуга (Сл. гласник Републике Србије бр. 36/2011), пословне банке у Србији дужне су да одобравају кредит и наплаћују рате по званичном средњем курсу НБС – а не по продајном курсу пословне банке. Међутим, то је важило само за кредите одобрене после дана примене закона, тј. од 5. децембра 2011. године (током 2014. године најављена је допуна закона, односно проширивање дејства на претходни период). На овај начин су пословне банке онемогућене да зарађују на курсним разликама, што не значи да нису ову „изгубљену зараду“ надокнадиле повећањем „трошкова обраде кредита“.

Када пласира кредите у еврима, пословна банка обезбеђује новац: 1) од девизне штедње грађана и предузећа, 2) позајмицом од других банака на тржишту Србије (по референтној каматној стопи EURIBOR) и позајмицом од своје централе (из Европе). Новац за динарске кредите домаћа пословна банка обезбеђује позајмицом од НБС (по дисконтној каматној стопи), позајмицом других банака на тржишту Србије (по референтној каматној стопи BELIBOR), од продаје девиза Народној банци Србије и, евентуално, од динарске штедње грађана и предузећа. И „дозвољени минус“ на текућем рачуну клијента је врста кредитирања, које је скупље него када клијент узме комерцијални динарски кредит.

Кредит с променљивом каматном стопом отплаћује се по каматној стопи на коју утиче више променљивих фактора: референтна каматна стопа (EURIBOR за кредите у еврима, LIBOR за кредите у швајцарским францима и америчким доларима, BELIBOR за кредите у динарима),

стопа инфлације и сл. И у овом случају пословне банке често наплаћују „трошкове обраде кредита“. Некада се клијенту може учинити да је овај кредит јефтин, али то је само у периодима када се услед значајне „производње“ новца од стране централних банака и његовог „упумпавања“ референтна каматна стопа налази у околини нулте вредности.

Дакле, комерцијалне банке које послују у Србији одобравају кредите не само од депозита грађана и предузећа, већ и од позајмица у земљи (од других пословних банака и од Народне банке Србије) и иностранству (од својих централа, а од којих су формално независни). Одговорна пословна банка води рачуна да не „преинвестира“ капитал – нпр. ако банка има депозите у противвредности од 100 милиона евра, пласираће кредите (динарске и девизне) у противвредности до 500 милиона евра (до границе 1:5). Веома неодговорна пословна банка би у конкретном случају пласирала кредите противвредности преко 2 милијарде евра.

Истина, ово је био класичан поглед на кредитну политику, из разлога што је емпиријски доказано како у савременој економији, заправо, пословне банке креирају новац, а не централне, и да се депозити креирају на основу одобрених кредита.^[5] Неким читаоцима ће ово звучати противно логици, али чињенице које „извиру“ из искуства су „тврдоглаве“.

ТРАГАЧИ ЗАКОПАНОГ БЛАГА

После Петог октобра (2000), као „хит сезоне“ лансирана је прича о откривеном новцу који је преко кипарских банака током деведесетих „одливан“ из Србије. На тај начин је код грађана „подгревана“ лажна нада да ће неко од домаћих политичара тобоже пронаћи немачке марке закопане на Кипру, било дословце било метафорички, и вратити их у Србију. То, заправо, сведочи о неразумевању новчаних токова – те паре нису „чамиле“ на рачунима кипарских банака (нити у ћупу закопаном под земљом), већ су из Србије одношене „у коферима“ и њима су располагала приватна лица „у служби државе“. Дакле, тим новцем су плаћана роба и услуге, и вештим финансијским конструкцијама им је заматнут траг.

ПРОДАЈА (ПРИЧЕ) АУСТРИЈАНЦИМА

„(Богољуб) Карић је (...) ангажовао адвоката Мартин Шлафа, који је имао добре везе с тадашњим потпредседником аустријске владе и препустио му је про форме власништво у ‚Мобтелу‘. Шлаф је све време имао задатак да заправо обезбеди да ‚Телеком Аустрија‘ добије већинско власништво Мобтела по што нижој цени. Одмах у старту питао је: ‚Хоћете ли да продате ваших 49 одсто?‘ Наш одговор био је да имамо већину, али смо још у процесу доказивања. Он се није дао: ‚Нудим Вам за Ваших 49 одсто 200 милиона евра,‘ што је била смешна цена.

Позвао сам нешто после Нове године (2006) директоре (Рајфајзен и Хипе алпе Адриа) банака у Аустрији и рекао им: ‚Господо, предлажем да Ваша потраживања према Мобтелу продате држави Србији‘. ‚А што бисмо ми то урадили?,‘ питали су. Објаснио сам да је власник ‚Мобтела‘ побегао из земље, да ‚Мобтел‘ има дугова и да ће вероватно отићи у стечај. ‚Ако нама не продате потраживања, не знам шта ће бити са Ваших 90 милиона евра‘. Тражили су неко време да размисле, дао сам им три дана. После тог рока стигао је одговор: ‚Пристајемо‘.

Позвали смо Шлафа и рекли: ‚Господине, ми сада немамо више 49 одсто него 70‘. Шлаф није имао куд и онда смо се договорили да крене међународни тендер, при чему је, наравно, он са 30 одсто и даље имао прилично велики удео.“

(Млађан Динкић, председник Уједињених региона Србије, у интервјуу магазину „Статус“ о продаји компаније „Моби 63“, пренео портал Б92 дана 4. јануара 2012. године^[6])

^[5] Michael McLeay, Amar Radia, Ryland Thomas, „Money creation in the modern economy,“ Bank of England, Quarterly Bulletin 2014 Q1, <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2014/qb14q1prereleasemoneycreation.pdf>

^[6] Сумњу у ову интерпретацију и регуларности приликом продаје компаније „Моби 63“ изразио је Савет за борбу против корупције Владе Србије и уврстио овај случај у спорне приватизације.

ИГРЕ ОПИЈАЊА, ЗАВОЂЕЊА И ВАРАЊА

„У социологији избора важи поодавно изречена максима Гаетана Моске да изборе, по правилу, добијају они који троше више и обећавају убедљивије. Народ бива опијен и заведен обећањима слаткоречивих демагога, а када се пробуди и отрезни, време је већ протраћено на непотребне експерименте. Заправо, у овој игри најчешће ниједна страна није наивна. И сами грађани зарад тренутних бенефита пристају на овај систем узајамног варања. (...)

Бугарски социолог Иван Краснев ће констатовати да све партије и коалиције на Балкану у току изборне кампање уђу у страсну љубавну везу са бирачима, а након избора ступе у брак са међународним финансијским организацијама. Речју, лако се могу мењати коалиције на власти, али ни у приближној мери могуће политике.“

(Зоран Стојиљковић, професор политичке социологије на Факултету политичких наука у Београду, колумна у „Блицу“ од 25. новембра 2008. године)

ЛЕПО (НЕ)ОБАВЕШТЕНИ

„Добар део грађана жели да буде лепо слаган. Шта је пресудило изборе 2008. године? Између два круга председничких избора била је прича о 1000 евра бесплатних акција којима је махао господин Динкић, а уочи мајских парламентарних избора било је писмо о намерама ‚Фијата‘. То није лаж већ спинована прича – било је неких акција од 50 евра, али људи воле да се надају.“

(Цвијетин Миливојевић, политички аналитичар и директор агенције „Прагма“, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 31. октобра 2012. године)

ЗА ОТАЏИНУ И БЕСПЛАТНЕ АКЦИЈЕ

„Ове бесплатне акције које сад делимо неће вредети ништа ако (Томислав) Николић победи. Ја му нисам крив што се њега инвеститори плаше и што улива ризик и несигурност.“

(Млађан Динкић, председник Г17+, завршни митинг председничког кандидата Бориса Тадића на београдском Тргу републике, 31. јануар 2008. године, Б92)

ВЕРОВАО (НИ)САМ У ОНО ШТО САМ РЕКАО

„Признајем да сам крајем 2007, када сам писао то писмо грађанима, био свестан ризика у који улазим. С једне стране, био сам потпуно уверен да је могуће добити 1.000 евра за бесплатне акције, јер се ради о највреднијим српским предузећима, али нисам предвидео светску финансијску кризу, која је урушила акције свих компанија у свету. Такође, нисам ни слутио да ће НИС бити малтене поклоњен и да ће ту пропасти део вредности предузећа. (...) Сигурно је да ће грађани добити много више новца од акција јавних предузећа него што сада очекују. (...)

Разлог због којег само ушао у то политичко обећање је страх да би Борис Тадић могао да изгуби председничке изборе, расписане за јануар 2008, од Томе Николића. Ја то нисам урадио због своје странке, која уопште није учествовала на тим изборима, већ је подржавала Тадића. Касније анализе су показале да буквално тих 100.000 гласова, за колико је победио у другом кругу, добрим делом потичу од заједничког обећања, које сам ја преузео лично на себе, о бесплатним акцијама. Значи, преузео сам на себе обећање, а преусмерио сву политичку корист Тадићу.“

(Млађан Динкић, председник Уједињених региона Србије и министар економије и регионалног развоја, у интервјуу од 27. децембра 2010. за лист „Данас“ који је ауторизовао^[7])

^[7] Видети интервју Млађана Динкића за лист „Данас“ и реакцију редакције листа после његовог гостовања у емисији „Кажипрст“, http://www.danas.rs/danasrs/politika/zbog_tadica_sam_obecavao_1000_evra.56.html?news_id=206706, http://www.danas.rs/danasrs/politika/kolegijum_danasa_dinkic_govori_neistine.56.html?news_id=206856

НИСАМ РЕКАО ТО ШТО САМ РЕКАО

„Све ово што сте прочитали (у листу „Данас“) нема никаквог смисла. (...) Слагали су што су у наслову („Због Тадића сам обећавао 1.000 евра,“ прим. Дејана Бараћа) направили конструкцију која имплицира да сам ја намерно лагао да би Борис (Тадић) добио изборе. Никад а то не бих учинио ни за кога. Ни за рођеног оца. Заиста не бих лагао ни за кога да бих добио неке политичке поене. Баш ме брига за политику. Постоји неки морал.“

(Млађан Динкић, председник Уједињених региона Србије и министар економије и регионалног развоја, у емисији „Кажипрст“ на ТВ Б92 од 29. децембра 2010. године)

НАКНАДНА ПАМЕТ

„Тржишна вредност (компаније) НИС тренутно је преко 5 милијарди евра! Ревизори су данас потврдили да је нето профит (компаније) НИС (за 2011. годину) нешто преко 400 милиона евра, што значи да је бруто профит око 530 милиона евра. Бруто профит пута мултипликатор 10 (минимални за нафтне компаније, прим. М. Динкића) даје тржишну вредност компаније од око 5,3 милијарди евра! То значи да 51 одсто тржишне вредности (компаније) НИС износи 2,7 милијарди евра, што је близу 7 пута више од оних 400 милиона које је Србија добила. То значи да би вредност бесплатних акција (компаније) НИС била око 200 евра, уместо садашњих 30 евра. Због тога што НИС није продат по тржишној цени, сваки грађанин који је добио бесплатне акције је изгубио по 170 евра, а буџет још додатних 2,3 милијарди евра.

Ја сам био против тога да се НИС поклони за 400 милиона евра. То сви знају. Вредео је скоро 7 пута више. Ево, данас имам и чврст доказ. Сви медији и новинари знају да сам био против поклањања НИС, тј. продаје по тој смешној цени. Зато су ме многи и нападали. Гласали смо на влади против уговора којим је НИС поклоњен. Све ово што пишем сада, и тада сам јавно говорио. Једино ми није јасно зашто одмах лепо нису рекли да су све договорили много раније. Него су ми још дали да „водим преговоре“.

Планирали смо почетну цену за „Мобтел“ („Моби 63“, прим. Дејана Бараћа) 800 милиона ера, па смо на тендеру пред ТВ камерама остварили 1.513 милиона евра. Почетна цена за „Робне куће Београд“ (РКБ) у стечају – 140 милиона евра, а на аукцији пред ТВ камерама (фирма је) продата за 360 милиона евра. Оба процеса („Моби 63“ и РКБ) сам водио ја, са сарадницима. То није био случај са (компанијом) НИС. Зато ми је и криво. „Разбили“ су ме у медијима што сам био против поклањања НИС-а. Разапели би ме на крст да сам због тога оборио владу.“^[8]

(Млађан Динкић, председник Уједињених региона Србије, обраћања на друштвеној мрежи „Твитер“ која је пренео портал „eizbori.com“ дана 23. фебруара 2012. године)

ЕЛЕМЕНТАРНА МАТЕМАТИКА ПРКОСИ НАКНАДНОЈ ПАМЕТИ

Када је Млађан Динкић први пут поменуо „акције од 1.000 евра“ поткрај 2007. године, талас Светске економске кризе још увек није увелико заплуснуо Европу. У то време су домаћи економски стручњаци процењивали да сваки грађанин (који на то има законско право) може да рачуна на бесплатне акције јавних предузећа у вредности од највише 300 евра. Али, прича о „акцијама од 1.000 евра“ се, ипак, неко време „примила“ у делу јавности.

Шта је проблем саопштене рачунице у вези вредности Нафтне индустрије Србије (НИС)? Млађан Динкић је срачунато пошао од тога да се јавно мњење не разуме у неке економске чињенице. Готово је извесно да је 51 проценат удела у компанији НИС продат руском „Гаспромнефту“ испод тржишне цене директном погодбом (уговор је потписан 24. децембра 2008. у Москви), али сигурно не толико колико тврди господин Динкић. (Нећемо сада да улазимо у разлоге зашто није расписан тендер и да ли је било боље сачувати стратешку компанију у већинском државном власништву, и под којим условима).

^[8] Обраћање Млађана Динкића на *Твитеру*,
<http://eizbori.com/dinkic-imam-cvrst-dokaz-zasto-sam-obecao-1-000-evra-od-akcija/>,
<http://eizbori.com/dinkic-kupio-twitterase-iskrenosc-1000-evra-je-bila-moja-greska/>

Фото: са званичног сајта Нафтне индустрије Србије

Када је руководство компаније НИС, пре приватизације, усвојило финансијски извештај – рачуница је показивала да је НИС у 2008. години пословао са добитком од 2,3 милијарде динара. Ревизорска кућа KPMG оспорила је тај финансијски извештај и утврдила да је НИС наведену пословну годину завршио са губитком од 8 милијарди динара. Незадовољна резултатима ревизије, тадашња Влада Србије ангажовала је независну ревизорску компанију „Ернст и Јанг“, која је почетком новембра 2009. године завршила специјалну ревизију – проверу биланса успеха, биланса стања и извештаја о променама у капиталу, као део годишњег финансијског извештаја НИС-а за 2008. годину. И поменута независна ревизорска компаније утврдила да је губитак НИС-а износио око 8 милијарди динара^[9] (тадашњих око 80 милиона евра). Ако следимо Динкићев модел обрачуна вредности нафтне компаније, тј. уз примену минималног мултипликатора 10, долазимо до тога да је вредност компаније НИС почетком 2009. износила „минус 800 милиона евра“. Односно, намеће се апсурдан закључак – НИС је, дакле, требало поклонити уз доплату. Истини за вољу, намера претходног излагања била је да се покаже како је Динкићева рачуница неприменљива када је у питању „раштимована“ компанија (енергетска или било која друга) која бележи губитке. Куриозитет је да господин Динкић није понудио неки показатељ којим се процењује „финансијско здравље“ предузећа – нпр. Алтманов показатељ финансијске несигурности (енг. financial distress ratios), тзв. ЗЕД-скор (енг. Z-score), који би посведочио у којој се зони налазио НИС у финансијској 2008. години.

Извор: Београдска берза

^[9] „УО НИС потврдио губитак од осам милијарди динара,“ 23. новембара 2009. године, „Блиц“, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/121994/UO-NIS-potvrdio-gubitak-od-osam-miliardi-dinara>

Крајем августа 2010. акције Нафтне индустрија Србије (НИС) нашле су се на Београдској берзи и вределе су 505 динара, да би до јануара 2013. њихова вредност скочила на 840 динара по акцији, с тенденцијом даљег раста. Ненад Гујаничић, брокер у „Синтеза инвести“, дао је процену вредности компаније НИС:

„С ценом акција од 840 динара, ова компанија вреди више од 1,2 милијарде евра. Дакле, половина фирме вреди 600 милиона, Руси су 51 одсто платили 400 милиона и на то су зарадили 50 одсто. Не сме да се пренебрегне чињеница да су Руси имали велике инвестиције, преузели су компанију са огромним губицима. Након што су компанију поставили на ноге, инвестирали знатна средства у развој, поправили корпоративну културу, повећали су вредност компаније за 50 процената. Да ли су они толико зарадили – тешко, али ће дугорочно свакако боље проћи.

Са аспекта обичног грађанина, пре три године (2009) смо имали трошну компанију која је негативно пословала и самим тим потраживала паре из буџета, док сада имамо перспективну компанију која ће само на име пореза на добит држави уплатити 60 милиона евра.“^[10]

Према томе, то што компанија НИС вреди најмање 1,2 милијарде евра (јануар 2013. године) првенствена је заслуга садашњег руководства компаније. Да би рачуница била јаснија, поновићемо да куповна моћ новца опада. У периоду 2002-2012 евро је губио на вредности у просеку 2,75 процената годишње (у зони евра). Односно, у периоду 2010-2012 (три финансијске године) вредност евра је опала готово 8,5 процената.

Тренутно (2013), „Гаспромнефт“ поседује око 56 процената акција компаније НИС, а држава Србија око 29 процената. У 2012. години компанија је остварила нето добит од 49,46 милијарди динара (око 437,2 милиона евра), а 25 процената од тога (12,36 милијарди динара) одвојила је за исплату дивиденди – што је до тада био највећи износ који је на име дивиденди исплатила нека компанија која се котирала на Београдској берзи. Истине за вољу, компанија је у 2010. и 2011. години остварила нето добит од 16,5 и 40,6 милијарди динара, респективно. Међутим, тада није било исплате дивиденди.^[11]

Свака медаља, међутим, има две стране. Током 2006. и 2007. године, у време прве и друге владе Војислава Коштунице, Србија је преговарала енергетски споразум са Русијом, који је имао и политичке обресе. Потписивању енергетског споразума 25. јануара 2008. године у Москви присуствовали су Војислав Коштуница, премијер Србије 2004-2008, и Борис Тадић, председник Србије 2004-2012. У договореном „пакету“ споразума били су продаја 51 процената акција НИС-а, већински удео у домаћем складишту гаса у Банатском Двору, а руској страни је уступљено право коришћења налазишта нафте и гаса у Србији (уз рудну ренту од 3 %). Још један уступак српске стране подразумевао је да „Србијагас“ буде мањински партнер у главној компанији задуженој за пројекат „Јужни ток“^[12] кроз Србију – South Stream Serbia AG, регистрованој у швајцарском кантону Цуг. Што ће рећи, споразум је предвиђао да таксе за

^[10] „НИС вреди 1,2 милијарде евра, 50 одсто више него 2008. године,“ 23. јануар 2013. године, портал „Каматица“, <http://www.naslovi.net/2013-01-23/kamatica/nis-vredi-1-2-mlrd-evra-50-odsto-vise-nego-2008/4427051>

Дописаћем како је ревизорска кућа „Дилоит и Туш“ на захтев Владе Србије 6. септембра 2008. године доставила процену вредности компаније НИС која је износила 2,2 милијарде евра.

<http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Diloit-i-Tush-NIS-vredi-22-milijarde-evra.sr.html>

Претпоставка је да је циљ овог извештаја био да се у преговорима с руском страном „поправи“ већ потписан уговор о купопродаји НИС-а.

^[11] „Добит НИС-а за шест месеци 19,1 милијарду динара,“ 25. јул 2013. године, „Нови магазин“,

<http://www.novimagazin.rs/ekonomija/dobit-nis-a-za-sest-meseci-191-milijardu-dinara>

„НИС први пут дели дивиденду,“ 3. април 2013. године, „Бета“/РТВ,

http://www.rtv.rs/sr_ci/ekonomija/nis-prvi-put-deli-dividendu_382657.html

Не треба пренебрегнути факат да је компанија успешно експлоатисала и домаћа налазишта, тако да је у 2013. години остварила нето добит од око 48,4 милијарди динара, илити готово 425 милиона евра.

<http://www.nis.eu/prescentar/vesti/izvestaj-konsolidovani-za-2013>

^[12] Планирани гасовод „Јужни ток“ има почетну тачку у Русији, пролази испод Црног мора, кроз Бугарску, Србију, Мађарску, Словенију и завршава се у Италији.

транспорт гаса кроз Србију одлазе ка оф-шор компанији, а затим да се прерасподељују између „Гаспрома“ (51 %) и „Србијагаса“ (49 %). Ту се сада отвара питање могућности да руска страна преко својих фирми извлачи новац из заједничке компаније South Stream Serbia AG кроз непотребне или прецењене консултантске услуге и томе сл.

УЧИТЕЉИЦА КАПИТАЛИЗМА

„Имам лошу вест за оне који мисле да ако напустимо пут ка Европској унији, да ћемо се ,отрести‘ капитализма. И (амбасадор) Славенко Терзић ће ,открити‘ да у Кремљу више не седе Стаљин, Хрушчов, Брежњев – већ Путин и Медведев. Русија је постала једна од најсуровијих капиталистичких земаља. (...)

Као икону руско-српских односа, поред цара Николаја II (Романова), треба да ставимо и Кирила Кравченка који је за три-четири године од јавног предузећа НИС направио успешну компанију, као што би то учинио сваки дипломац са Харварда. Хтели не хтели, у капитализам морамо. Ако га нисмо научили од Европљана (ЕУ), научићемо од Руса.“

(Предраг Симић, професор Факултета политичких наука у Београду и дипломата, емисија „У средишту пажње“ Радио Београда 1 од 8. фебруара 2013. године)

ЧЕТВРТА СЛИКА – ПРОТОЧНИ БОЈЛЕРИ СА ВИШЕ ЦЕВИ

„Концентрични кругови глупости и незнања, као прстење.
Оно даље не разумијем, изгледа ми да је мртва стража.

Рекох себи: Мој Боже, колико демагогије сустванно поређане у артиљеријске салве,
колико покрадених мисли иза који не стоји ништа осим мржње, сујете, власти,
и колико покварености треба да се излије пред наше ноге,
и како је до непрепознавања доведена суштина преваре.“

Бранимир Џони Штулић, „Кад фазани лете“ (1983)

СЛОБОДНО (ПРО)ПАДАЊЕ ДРЖАВЕ И НАРОДА ПО МЕРИ ВЛАДАРА

„Свако би желео да буде власт у оваквој држави. Није ни чудо што ову земљу од Тита и Милошевића (политичари) неће да мењају, јер је она и прављена да би се њоме овако управљало. (...)

„Дно‘ не постоји. Колико год да сте пропали, можете да пропаднете још – нема лимита.
„Дотак‘о сам дно живота‘ постоји само у песми Томе Здравковића.“

(Мирослав Прокопијевић, економиста и гостујући професор више факултета, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 25. јуна 2012. године)

ПОЛИТИЧКИ ГЕНИ У НАШИМ СТРУЧЊАЦИМА

„Немамо економских и социолошких стручњака који се нису ‚покварили‘ на тај начин тако што су ‚узели‘ гене од политичара. Говоре као ‚стручњаци‘ (...) у политичке сврхе.“

(Милан Р. Ковачевић, економиста, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 25. јуна 2012. године)

ПРИЧА ИЗ УНУТРАШЊОСТИ (И САДАШЊОСТИ)

Жена средњих година из унутрашњости Србије наследила је кућу од ближег рођака. Да би допунила кућни буџет, као (нова) газдарица издала је кућу непријављеном подстанару – односно, кућу је издала „на црно“ да не би плаћала порез држави. Подстанар је редовно плаћао кирију „на руке“ газдарици, али није плаћао заједнички трошкове (електричну енергију и комуналне услуге). Рачуни су се нагомилавали, али газдарица је имала поверења у подстанара, па није сумњала ни проверавала. Због неизмирених обавеза, Електропривреда Србије (ЕПС) је обуставила испоруку испоруку електричне енергије, а подстанар се одмах иселио. На адресу газдарице стигла је тужба ЕПС-а за неизмирене обавезе.

Изненађена, газдарица је позвала сада већ бившег подстанара на мобилни телефон и питала га зашто није плаћао заједничке трошкове. Добила је оперетски одговор – „ништа не плаћам држави“.

Епилог је да је газдарица платила све заједничке трошкове који су за година дана износили нешто мање од 1.000 евра у динарској противвредности.

ПРАГ НАШЕ (НЕ)ОСЕТЉИВОСТИ

Када је у Србији од 1. октобра 2012. године подигнут ПДВ за 2 процентна поена, са 18 на 20 процената (ПДВ на основне животне намирнице остао је 8 процената), то је изазвало талас поскупљења на нашем недовољно конкурентном тржишту – не за 1,7 процената колико се очекивало (производ који је коштао 118 динара, требало је сада да кошта 120 динара), већ значајно више. То се посебно осетило у случају цене јестивог уља. Јавност готово да није реаговала. Била је, додуше, претња „празном пушком“ председника Самосталног синдиката Србије Љубише Орбовића да ће (тобоже) организовати протесте широм државе „ако Влада Србије не врати цене,“ и то је било све. Како је до тога дошло? Током септембра и октобра 2012. године јавност је била фокусирана на то да ли ће се 6. октобра у Београду организовати геј парада. Где је проблем? Испоставило се да је просечан грађанин Србије осетљивији на

питање геј параде, него на оно што се тиче његовог животног стандарда. Користећи ту нашу бољку, „провучена“ је крупна ствар. (Не)срећом, није било први пут.

УЗИМАТИ ОД ВИШКА ИЛИ РАЗАРТИ СУПСТАНЦУ

Замислите ресторан који месечно има приход од 10 милиона динара уз профит од 2 милиона динара. Ако један конобар ресторан почне током месеца да присваја 0,5 процената прихода (50.000 динара), он узима „од вишка“ и власник ресторана, који има безгранично поверење у своје запослене, готово да неће да осети последице у пословању. Међутим, ако део конобара и куvara у ресторану направе „систем“ и сваког месеца присвајају 15 процената од прихода (1,5 милиона динара) – ресторан ће осећати последице, али ће „живети“ (односно опстати на тржишту). Међутим, ако „систем“ чине сви конобари и куvari ресторана, и ако месечно присвајају преко 20 процената прихода – ресторан по економским законима срља у брузу пропаст, а конобари и куvari заједно ће са власником ресторана остати без посла.

ДЕЉЕЊЕ (ПИТЕ) СА ОСТАТКОМ

„Промовише се модел (тако да) ја идем околу, звецкам касицом-прасицом и кажем – ја ћу дати Пери, а не кажем да ћу узети Жики. (...) Овде је као у једној фамилији која је у свађи, па сад неко кришом дотури комад пите најмлађем детету или најстаријој баби, и сматра да је урадио велику ствар. Није, треба произвести вишак да би се могао делити.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, о обећањима у предизборној кампањи, емисија „Око магазин“ РТС-а од 20. марта 2012. године)

РАСПДЕЛА ВИШКА ИЛИ РАСПОДЕЛА СУПСТАНЦЕ

Уколико се грађанин са просечном месечном зарадом од 500 евра задужи 2.000 евра код пословне банке, преко готовинског (кеш) кредита или кредитне картице, да би платио зимовање, летовање или купио фирмирану гардеробу, то се зове нерационална потрошња. Како у претходном периоду није успео да приштеди новац и штедњом задовољи потрошачке потребе, у будућности ће се наћи у проблему напрежући се да отплаћује дуг и то по ефективној каматној стопи (о којој смо писали) – док ће банка задовољно трљати руке.

Када сте дужни повериоцу 500 евра, а имате просечне месечне приходе од 2.000 евра уз истовремене просечне расходе од 1.800 евра – није страшно. Уз рационализацију месечних расхода и/или повећање прихода бићете у прилици да убрзо смањите или отплатите дуг.

Размотримо следећи случај. Ако сте неке дужни 2.000 долара и онда се задужите од другог повериоца 3.000 долара – 2.000 долара да вратите дуг, а 1.000 долара да потрошите. Следећег пута се задужујете 5.000 долара да бисте вратили дуг од 3.000 долара итд. Значи, покренуло сте спиралу задуживања, а не стварате (брutto) додатну вредност. Међутим, како су ваши захтеви све већи, једног дана неће бити повериоца који ће пристати да вам позајми новац, јер зна да немате одакле да му вратите. Заправо, повериоци ће бити, условно речено, широке руке све док су сигурни да поседујете „сребрнину“, односно ресурс као средство обезбеђења. Када останете без „сребрнине“, шта ћете онда? Дакле, када се задужујете, а не стварате вишак (или не добијате очекиване девизне дознаке од сестре из Француске или наследство од стрица из Аустрије), закономерно срљате у банкрот.

Ако у одређени посао уложите 1.000 долара и после обављања посла имате приход од 1.300 долара (зарадили сте 300 долара). Сада од зараде можете да одвојите 100 долара и потрошите „за своју душу“, а преосталих 1.200 долара да реинвестирате. Међутим, ако сте са почетних 1.000 долара остварили приход од 1.100 долара и одлучили да потрошите 300, ви „топите“ базу. Тада не трошите од вишка (брutto додате вредности), него растурате супстанцу.

Када као привредник или предузетник узимате кредит од пословне банке за ширење обима пословања, потребно је, грубо речено, да у годинама отплате кредита остварите допунску бруто додату вредност (кроз ширење обима пословања) најмање онолику колико износе главница и камата. У супротном, задуживање није смислено.

ВИШАК, МАЊАК И ИНТЕРЕСИ У НАШОЈ МАЛОЈ КУЋИ

Подсећамо на познату кинеску пословицу – „Ако човеку даш рибу, нахранићеш га за један дан. Ако га научиш да лови рибу, нахранићеш га за цео живот,“ а затим и на мисао Ива Андрића – „Кућа се распала јер су сви у њој остварили своје интересе“ (цитирано по сећању).

Када би сви појединци били поштени и уједно могли да разлуче шта је дугорочно добро за заједницу, држава готово да и не би била потребна. Постоје интереси колектива, групе и појединца. Свака социјална група има сопствене интересе, који се најчешће међусобно искључују. Да зло буде веће, људи се често држе у незнању, а затим убеђују да на изборима гласају за нешто што је дугорочно противно општим интересима, штетно за будуће генерације. Домаћи политичари не говоре како ће да створе окружење (амбијент) у којем ће се стварати вишак – већ како ће узети из буџета („заједничке касе“) и дати одређеној социјалној групи. Поново истичемо да држава само прерасподељује – узима од свих пореских обвезника и евентуално се задужује, а затим то дистрибуира различитим социјалним групама кроз социјална давања, трансфере за пензије, плате у администрацији, образовању и здравству, на капиталне инвестиције итд, и отплаћује кредите повериоцима. Разуме се да значајна улога државе треба да буде у образовној политици, као замајцу развоја.

Променом пореске политике, односно смањењем пореза једној групи и повећањем пореза другој групи, држава такође прерасподељује (редистрибуира). Ова прерасподела има смисла ако ће промена пореских оптерећења дугорочно поспешивати стварање вишка (односно, веће бруто додате вредности). С друге стране, ако држава претера са фискалним и парафискалним наметима, све више привредника ће „селити“ свој посао на „црно тржиште“.

Када политичари који су на власти најављују вишеструко повежање буџета за пољопривреду, то значи да ће бити мање буџетских давања нпр. за образовање, науку, одбрану, здравство и/или да ће се држава додатно задуживати.

Ако централна банка (НБС) почне да продаје девизне резерве како би (привремено) јачала динар, таква политика иде на руку увозницима и свима чији су кредити индексирани у страниј валути.

Смањење овогодишње јавне потрошње у држави Србији (нпр. реално смањење од неколико процената) у односу на прошлогодишњу, аутоматски изазива пад агрегатне тражње и самим тим пад реалног БДП-а. Међутим, ако се овогодишња јавна потрошња одржи на истом нивоу као претходне године, уз прерасподелу – по 1 проценат (реалног) БДП-а мања издвајања за пензије и за плате у јавном сектору, а 2 процента (реалног) БДП-а више издвајања за осмишљене капиталне инвестиције (грађење саобраћајне и енергетске инфраструктуре које ће да врши домаћа грађевинска оператива) – то може да произведе значајан привредни раст. Реално смањење плата у јавном сектору и пензија може да се оствари и на следећи начин – оне током године остају на истом номиналном нивоу (колоквијално речено „замрзнуте“), док би годишња стопа инфлације (од нпр. 5 процената) умањила њихову реалну вредност; или, плате и пензије могу благо номинално расту, али ће реално падати због инфлације.

ШПАНСКИ ПЛЕМИЋИ И НАШ СЛУЧАЈ

„Важне су ‚гринфилд‘ (енг. greenfield) инвестиције, односно инвестиције изнова – када неко ‚на зеленом‘ направи фабрику. Инвестиције које су дошле у Србију припадају неразмменском (неразмменљивом) сектору – банке, осигуравајуће куће и трговине. Оне на кратак рок дају илузију раста, а на дуги рок воде у апсурд. (...) Постоји историјско искуство да доток новца у неку земљу – било преко кредита, инвестиција или пљачке, није добар на дуги рок.

Често говорим о примеру Шпаније. Не постоји земља на свету која је била изложена масивном приливу страног капитала као што је шпанска држава од краја XV до XVIII века. Шпанија је била моћна држава која је направила бродове, наоружала војску и освојила амерички континент. Милиони тона злата (и сребра) довучени су у Шпанију. У време те експанзије – када су се ковали најбољи мачеви у Толеду и када су се правили квалитетни бродови, када је група од 300 људи на челу са Франсиском Пизаром срушила царевину Инка – били су пописи становништва. Па пише, у граду Бургосу било је толико ковача, седлара, вуновлачара, свештеника и толико хидалгоса (племића). Освајањем Америке стижу огромне количине злата које нема противтежу у роби, а цене расту. Све може да се купи, а ништа се више не исплати радити (и производити) у Шпанији. На крају XVIII века попис становништва показао је катастрофалну ситуацију – нема вуновлачара, ковача, механичара, а (готово) сви су хидалгоси и свештеници. И Шпанија је тада била једна од најнеразвијенијих земаља Европе. Како су црквени олтари били направљени ‚до неба‘, нису могли ни да се окрече.

Други пример је највећи ‚бум‘ некретнина у европској историји који је доживела Шпанија почев од 1990-х. Направљени су милиони кућа које су куповили Енглези, Руси итд, а које сада ‚зврје‘ празне. Уједно, Шпанија има 13.000 километара ауто-путева, највише у Европи. Немачка, на пример, има 10.000 километара аутопутева. Дакле, у Шпанији се улагало у све оно у шта ми сада хоћемо да улажемо. А Шпанија због тога грца у страховитим проблемима. Значи, није осмишљен развој. Држава је правила путеве којима нико не иде. Познајем добро Шпанију – тамо постоје ауто-писте које се плаћају и њима нико не иде, јер је поред њих направљен пут који је бесплатан. Колико је данас људи спремно да плати путарину за ауто-пут Београд-Подгорица који се овде најављује?

Значи, постоје искуства Шпаније која је добијала новац, али је тај новац погрешно инвестирала. Морате да имате индустрију. Зашто су Немци највећи (у Европи)? Зато што стварају машине које производе (друге) машине.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Речено и прећутано“ Радио Београда 2 од 28. новембра 2012. године)

Француски портрет шпанског племића из XVI века, фото: „Википедија“

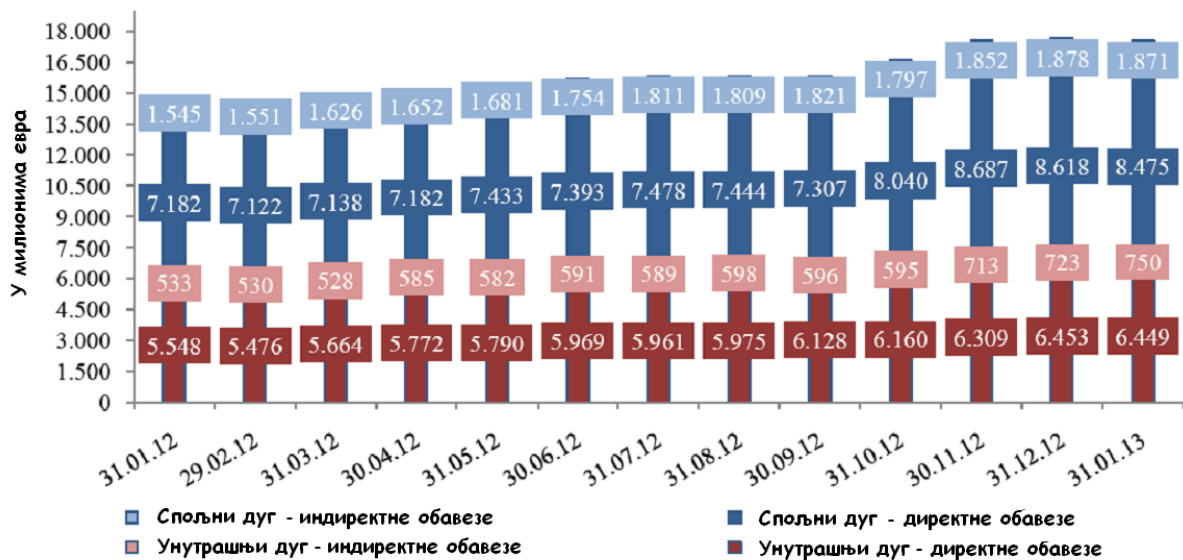
ТРИ ВАГЕ ЗА ТАЧНО МЕРЕЊЕ

Јавни дуг (дуг државе) и дефицит (државног) буџета су као ниво шећера и холестерола у крви, које сви имају – али, битно је да се крећу у одрживим границама. Током године, држава прикупља новац од пореза, добија донације и остварује остале приходе (нпр. од издавања имовине, надокнада за експлоатацију природних ресурса итд), а затим усмерава новац кроз расподелу (пензије, финансирање јавног сектора, социјална давања, субвенције итд.) и отплате кредита. Буџет једне државе можемо посматрати и као вагу – са једне стране је тас на коме се налазе приходи, а са друге стране је тас на коме се налазе расходи (државе). Неравнотежа ваге на крају године значи дефицит буџета (остварени приходи су мањи од остварених расхода) или суфицит буџета (остварени приходи су већи од остварених расхода).

Од краја XVIII века до 1930. године приходна и расходна страна буџета (готово свих) држава света биле су у равнотежи. Међутим, од поменуте године дефицит буџета је постао средство (инструмент) економске политике, како у развијеним тако и у неразвијеним државама. До 1970-х дефицит буџета био је последица или фаза економских циклуса или ратних сукоба, а од тада готово све европске државе имају тзв. структурни дефицит. Он се „покрива“ (финансира): кредитно – комерцијалним кредитима и емисијом хартија од вредности, и некредитно – продајом ресурса, давањем концесија, приватизацијом предузећа и сл. Неке државе могу са се задужују по годишњим каматним стопама од 1 проценат, друге по 2 процента, а неке по каматним стопама од 5 и више процената. САД, Велика Британија, Јапан и Немачка могу да плате дефицит буџета сопственим новцем. Проблем дефицита буџета Србије (као и дефицита текућих трансакција) представља чињеница што се последњих година претежно финансира задуживањем у иностраној валути, а висина годишњих каматних стопа дугорочно већ спутава привредни (економски) раст државе, или раст БДП-а.

Једноставно, мора да се разграничи шта треба да се финансира, а шта не. Дугови не могу да се увећавају до бесомучности и пребацују у будућност неограничено.

Стање и структура јавног дуга

Извор: Министарство финансија и привреде Републике Србије.

Буџет Србије се још увек (2013) води по моделу простог књиговодства – приходи и расходи се књиже тек када се (на)плате, тако да јавност тешко може да има увид који трошкови постоје, а нису плаћени.

Како можете да створите суфицит републичког буџета? Могуће је штедњом, распродајом, статистиком, довитљивошћу и томе слично. Ево неколико примера. Прво, ако

непланирано продате „сребринну“ (продаја сопствених ресурса). Друго, ако вам ујак из Америке, деда из Шведске и баба из Немачке током године шаљу дознаке (прилив девиза из иностранства). Треће, ако не плаћате своје обавезе (на пример, исплате две месечне пензије и плате у јавном сектору пребаците у следећу финансијску годину). Четврто, ако одустанете од зимовања (буџетом сте планирали изградњу великог зимског центра, а затим током године одустали од тог „стратешког“ пројекта). Пето, ако вас задеси изненађење (раст БДП-а буде неколико процентних поена већи од пројектованог). Шесто, присвајањем (ако новом пореском политиком у току године присвојите нешто што би припало локалној самоуправи и/или оптеретите грађане и привреду новим наметима, које не могу да избегну). Нема краја (не)маштовитим идејама.

Другу вагу чини спољнотрговинска размена. На једном тасу су роба и услуге који се увозе у Србију (нафта, гас, ауто делови, аутомобили, рачунари, кромпир, бели лук, пасуљ, банане, лимун, помаранџе итд), док су на другом тасу роба и услуге који се извозе (апликативни софтвер, аутомобили ФАС-а, обојени метали, текстил, кукуруз, пшеница, малине, шљиве, јабуке, сокови, кекс, бомбоне итд). Ако је вага у неравнотежи, значи да постоји дефицит (мањак) или суфицит (вишак) у робној размени. У случају Србије, спољнотрговинска размена је најзначајнија компонента биланса текућих трансакција (који исказује разлику између продуктивности и потрошње државе као целине илити колико нација више троши него што ствара), а последично и платног биланса. Јер, за државу која нема значајне приходе од туризма, важи правило да дефицит у спољнотрговинској размени (спољнотрговински дефицит) „производи минус“ у билансу текућих трансакција илити текућем билансу (текући рачун).

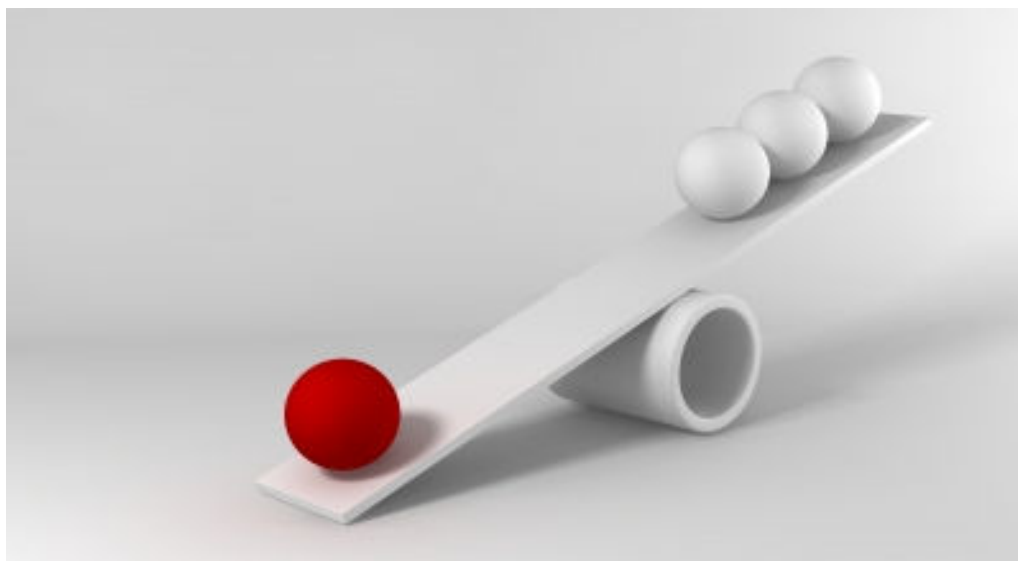

Фото: „Википедија“

На крају, трећу вагу чини платни биланс (текуће, финансијске и капиталне трансакције са иностранством) – што значи да су на једном тасу девизе од прилива, док су на другом тасу девизе које се одливају из државе. Тачније, платни биланс обухвата извоз и увоз робе и услуга, приходе од инвестиција у иностранству, расходе од страних инвестиција, прилив и одлив текућих трансфера (дознаке, пензије, помоћ, поклони), прилив и одлив директних страних инвестиција, прилив и одлив портфолио инвестиција, прилив и одлив капитала по основу кредита, смањење и повећање монетарних резерви. Уколико вага није у равнотежи, значи да постоји дефицит (мањак) или суфицит (вишак) у платном билансу.

Вратимо се буџетском дефициту. Он може да буде резултат нереалног планирања буџетских прихода и/или расхода, пораста цена робе и услуга (нпр. услед недовољне

конкуренције на домаћем тржишту, или услед општег пораста цене енергената и хране у свету), прекорачења пројектованих расхода и погрешно процењеног привредног развоја (нереално пројектован раст БДП-а). Некада се буџетски дефицит тенденциозно изазива тако што се повећавају буџетски расходи (нпр. одваја се више новца за капиталне инвестиције), да би се поспешила укупна тражња на тржишту. Дефициту буџету може да допринесе и нерационална фискална (пореска) политика – било да се ради о значајном смањењу или повећању пореских стопа. Наиме, ако су нпр. пореске стопе на рад и профит веома високе, све више привредника ће „бежати“ на „црно тржиште“, што последично значи мањак новца у буџету.

Током финансијске 2006. године, Србија је остварила суфицит републичког буџета од 30,8 милијарди динара (тадашњих око 1 проценат БДП-а), јер је исте године путем аукције продат мобилни оператер „Моби 63“ за 1.513 милиона евра (држави је припало 1.155 милиона евра, док је инвеститору Мартину Шлафу припало 358 милиона).^[1] Истовремено, консолидовани биланс државе (који обухвата буџете покрајина, локалних самоуправа, фондова итд.) био је „у минусу“ од 28,6 милијарди динара или око 340 милиона тадашњих евра, дефицит текућих трансакција (без донација) износио је око 2,54 милијарде евра, док се спољни дуг увећао за готово две милијарде евра – са 12,20 милијарди евра (2005) на 14,18 милијарди (2006). (Напомена: донације такође чине компоненту текућег биланса).

ЗВЕРИЊАК У КОЈЕМ МАЊИНА ОТИМА

„Дефицит текућег биланса и дефицит буџета кумулативно делују, и Србија је (после 2000. године) трошила пет, шест или седам милијарди евра годишње више него што је стварала. Делом је то био позајмљени страни новац, а делом смо дефицит ‚покрили‘ продајом предузећа и имовине. Дакле, овде систем ‚једе‘ сам себе – не ствара вишак, већ продукује мањак. (...)

На нивоу становништва дефицит је мали, али постоји ‚погрешна‘ имовина. Наш грађанин је жртва система – борећи се да нешто сачува, вуче погрешне потезе. Он креира имовину – има стан, викендицу или земљу на селу, али нема посао, пензију, односно нема приходе, ни перспективу.

Предузећа у Србији су у билансу стања гора него она комунистичка, јер у билансу стања имају 80 одсто имовине. Сви наши нови и стари тајкуни су се награбили имовине, а немају опрему, ни обртна средства, ни производ. Шта су они очекивали од транзиције? Да оно што су заграбили продају неком трећем, а тај трећи није дошао. (...)

Добили смо државу у којој у сваком граду има седам банака, седам партија и седам кафића. Како можемо да живимо од тога? (...) Код грађана постоји осећај да ако постоји неред и отимачина, да ће и они нешто отети. Неће отети. Мањина отима. Односно, ово је зверињак у коме само један ухвати плен, а остали гледају.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 25. новембра 2011. године)

БДП, ТРАЖЊА, ИЗВОЗ И УВОЗ У ОТВОРЕНОЈ ЕКОНОМИЈИ

Тржиште једне државе представља укупност агрегатне понуде (АП) и агрегатне тражње (АТ) на њеној територији, а макроекономска равнотежа остварује се када важи: **АП = АТ**. Агрегатна понуда (АП) представља количину финалних добара (робе и услуга) које се у одређеном периоду нуде на продају по одређеним ценама. Ефективна агрегатна тражња (АЕТ) је количина робе и услуга које су купљене у наведеном периоду по текућим ценама.

^[1] Највећи део новца завршио је у Националном инвестиционом програму (НИП), чиме је привремено одагната потреба да се овај државни инвестициони фонд финансира директно из буџета, а 320 милиона евра искоришћено је за враћање дела дуга Светској банци.
<http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Od-Mobtela-samo-27-kilometara-autoputa.sr.html>

Домаћи бруто производ или бруто домаћи производ (БДП) изражава производњу робе и услуга у домицилној држави, без обзира на власништво компанија које га остварују (на територији те државе у одређеном периоду). БДП (енг. Gross Domestic Product, GDP) се може израчунавати у номиналном и у реалном износу. Номинални износ утврђује се по текућим ценама, док се реални износ утврђује по сталним ценама. Када се номинални БДП коригује за раст инфлације (или којефицијент пораста општег нивоа цена) добија се реални БДП.

За отворену економију неке државе, по расходном приступу прорачуна, важи:

$$\text{БДП} = \text{вредност АЕТ} + \text{вредност ИЗВОЗА} - \text{вредност УВОЗА}$$

Овај показни математички израз илуструје како се из државе извозе добра (роба и услуге), и на тај начин се користи тржиште других држава као макроекономски ресурс, односно ресурс за сопствени развој. С друге стране, тржиште посматране државе је макроекономски ресурс других држава које ту пласирају добра. „Луксуз“ да имају (спољно)трговински дефицит (већи увоз од извоза) могу себи да дозволе државе чије централне банке емитују светски новац (амерички долар, британска фунта итд). Детаљније о БДП-у погледати у референци^[2] и сл.

Бруто друштвени производ или бруто национални производ (БНП) представља укупну производњу роба и услуга коју је остварила једна нација у земљи и у иностранству (у одређеном периоду). БНП (енг. GNP) укључује све дохотке домаћих физичких лица и домаћих компанија остварене у држави и у иностранству, а не укључује доходак који остварују стране компаније на територији посматране државе.

(НЕ)ЕЛАСТИЧНОСТ ЈАВНЕ ПОТРОШЊЕ

Не постоји математички израз којим би се могао одредити оптималан ниво јавне потрошње у односу на БДП. Као што нека роба има (готово) нееластичну тражњу – куповаће се без обзира на цену (хлеб, вода, гас и нафта, на пример), тако је и јавна потрошња добрим делом нееластична – одређена је површином земље, бројем становника, њиховом старосном структуром, нивоом развоја, менталитетом (отуда разлике између скандинавских и англосаксонских држава), задуженошћу итд. Грађане треба чувати (војска, полиција итд), школовати (школе, факултети итд) и лечити (медицинске установе), исплаћивати пензије итд.

Иако БДП може да се искаже на више начина, задржаћемо се на расходном приступу:

$$\text{БДП} = \text{приватна потрошња} + \text{јавна потрошња} + \text{инвестиције} + (\text{извоз} - \text{увоз})$$

Овај показни израз делује једноставно, али у себи крије читав низ узрочно-последичних веза. Узећемо да је у овој години нека држава забележила следеће „уделе“ у БДП-у: финална потрошња 110 % (приватна потрошња 65 %, јавна потрошња 45 %), инвестиције 20 %, извоз 30 %, увоз 60 %; уз дефицит буџета од 6 % који је финансиран унутрашњим и/или спољним задуживањем. Уколико, на пример, држава у пројекцији за наредну годину не очекује привредни раст (раст БДП-а има нулту вредност) и тежи да смањи дефицит за „само“ 3 % БДП-а тако што ће да „среже“ јавну потрошњу на 42 % БДП-а (нпр. смањивањем зарада у јавном сектору и пензија), покренута је опасна спирала. Наиме, овакво смањење јавне потрошње изазваће и пад приватне потрошње (што даље значи да ће се буџет мање пунити од ПДВ-а и акциза), а самим тим и пад увоза неке робе (тј. буџет ће бити „ускраћен“ за део царина, акциза и ПДВ-а). Последично, описана штедња производи мањи БДП у односу на пројектовани (који је, као што смо рекли, очекиван као прошлогодишњи) и додатно „плаћање цене“ штедње кроз процентуално већи дефицит буџета у односу на тако смањени БДП. (Са падом БДП-а приватни сектор ће бити принуђен да отпусти део радника).

^[2] Владимир Серјевић, Часлав Петровић – „Основи макроекономије“, 2010, прво електронско издање, „СКЦ Ниш“, www.prafak.ni.ac.rs/files/el_books/OSNOVI_MAKROEKONOMIJE.pdf

Термини номинални и реални БДП су се одомаћили у нашој литератури, али свакако треба бити опрезан. Реални БДП се реферише у односу на створене вредности у некој претходној (базној) години и на основу њега се израчунава реални економски раст (реални раст БДП-а).

Једини „лекови“ да се у таквој констелацији БДП одржи бар на нивоу прошлогодишњег и обезбеди дефицит буџета од 3 % БДП-а је да изазвани „мањак“ у јавној потрошњи предузећа надоместе повећаним инвестицијама и/или већим нето извозом (у случају посматране државе то је смањење спољнотрговинског дефицита). Теоретски, и са прилично смањеном јавном потрошњом могућ је привредни раст, ако инвестиције и нето извоз драматично порасту.

Да се држава којим случајем определила да задржи јавну потрошњу на истом нивоу као прошлогодишњу, и то тако што ће да је прекомпонује и више улаже у осмишљене капиталне инвестиције (финансиране домаћом валутом) и субвенције пољопривреди, дошло би до раста приватне потрошње – јер би расла стопа запослености услед запошљавања незапослених грађана нпр. на капиталним пројектима, а и до раста извоза уколико би били помагани (субвенционисани домаћом валутом) извозници чији су инпути доминантно домаћи. Ово даље значи и повећање БДП-а у односу на онај прошлогодишњи и смањење дефицита буџета.

Као допуну, изложићемо још једну могућност. Ако се куповна моћ грађана у току године смањи (било због њихове одлуке да више штеде, смањених зарада, губитка посла, оптерећености кредитима, елементарних непогода итд), смањиће се и (пројектовани) приходи у буџет државе, што даље може да произведе повећање (пројектованог) дефицита буџета, самим тим додатно задуживање државе за „покривање буџетског минуса“ итд.

Све напред речено нас на крају наводи на закључак да пад приватне потрошње и прилично „резање“ јавне потрошње тешко да могу да обезбеде исти ниво БДП-а, а камоли његов раст. Наравно да је опасно, међутим, ако и јавна и приватна потрошња расту на рачун повећања нето увоза (тј. раста спољнотрговинског дефицита) и смањења инвестиција. Уз то, и те како је битно колики је и на који начин се финансира дефицит буџета – задуживањем у сопственој валути или инострану. Зато, на крају, можемо да констатујемо како је структура јавне потрошње и БДП-а неке државе, заправо, „пола њеног здравља“.

ЗАМКЕ БРУТО ДОМАЋЕГ ПРОИЗВОДА (СТРУКТУРА ЈЕ ПОЛА ЗДРАВЉА)

Исказано кроз једну реченицу, БДП представља биланс успеха, док је друштвено богатство биланс стања посматране земље. У наредним редовима ћемо изложити примере који пружају оштрију слику о стварању БДП-а, нарочито када су у питању услуге.

1) Мањкавости обрачуна БДП-а, и пратеће аберације, извиру из чињеница што се кроз БДП валоризују (илити вреднују) само тржишна, односно статистички „видљива“ материјална и нематеријална добра. Што ће рећи да рад који ствара бруто додатну вредност (БДВ) а није плаћен, не доприноси званично исказаном БДП-у земље. Отуда када вам близак пријатељ окречи стан, поправи славину или промени термостат на бојлеру, статистика „не види“ његов труд – али бележи те услуге у случају када сте платили овлашћеној фирми. Када баке и деке у Србији чувају и васпитавају своје унуке, они то чине про боно; у Швајцарској, на пример, месечне услуге дневног боравка (радним данима) у вртићима су реда неколико стотина франака, што тамошња статистика уредно региструје. Уколико спремате ручак у домаћој радиности, мање сте допринели БДП-у него да сте ручали у ресторану (који ради легално и издаје фискалне рачуне). И тако ближе, и тако даље.

Једном речју, менталитет, који одликује одређено поднебље, и те како утиче на БДП. Отуда није до краја исправно поређење БДП-а земаља које негују традиционалне вредности са БДП-ом земаља које се чврсто држе система „чистих рачуна“.

2) Услуге државног школства и јавног здравства спадају у тзв. нетржишне услуге, и статистика их књижи као допринос БДП-у. (Француска, примера ради, држи до квалитетног државног школства и здравства. Приватизација ових сектора би готово сигурно средњорочно одржавала француски БДП на вишем нивоу, али би зато француски грађани имали веће трошкове за школовање деце и лечење).

3) Када грађани живе у властитом стану, статистика то уредно бележи као створену БДВ – као да су власници изнајмили сопствени стан по тржишним ценама. Отуда је БДВ која потиче од стамбених услуга номинално већа у државама где су лични приходи већи.

4) Просечна цена за стандардно мушко шишање у Нишу износи готово 2 евра (у динарској противвредности), у Новом Саду око 2,75 евра, у Београду око 3,5 евра, док је његова просечна цена у Хамбургу и Минхену око 20 евра, а у Берлину реда 15 евра (видети нпр. упоредне податке са портала „expatistan.com“, 2013/2014). Отуда, сређивање фризура у Немачкој далеко више номинално доприноси тамошњем БДП-у, него што је то случај у Србији. Разуме се, режијски трошкови немачког фризера, који су прилично већи од оних које има српски фризер, такође се „пресликавају“ у већи номинални допринос БДП-у. (Насупрот овоме, када се српски грађани шишају у домаћој радиности, такву услугу статистика или не књижи кроз БДП или врло непрецизно изражава на бази процена). Шта тек рећи за цене услуга козметичара, стоматолога, аутомеханичара...

Овај проблем статистика покушава да реши кроз БДП на бази паритета куповне моћи.

5) Не само да разводи бракова на Западу покрећу правну „машинерију“ (адвокати, судије, вештаци, социјални радници, психолози, судски послужитељи итд.) коју треба платити, већ се и увећава број домаћинстава – чиме се генерише домаћа тражња за становима и покућством; разуме се, она се финансира из домаће штедње и/или кредита.

Према националним истраживањима која су објављена у часопису Bloomberg (видети чланак „Worsening U.S. Divorce Rate Points to Improving Economy“ од 18. фебруара 2014. године), стопа развода у САД удвостручила се између 1940. и 1981. године, да би кризне 2009. године доживела историјски минимум – када је формирано мање од 400.000 нових домаћинстава (што је последица и развода и новоформираних бракова, прим. Дејана Бараћа). Већ у наредне четири календарске године (2010-2013), пораст стопе развода придоприносио је да се у САД (кумулативно) формира готово 5,3 милиона нових домаћинстава. Управо је ово школски пример како се негативне друштвене појаве „пресликавају“ у позитивне економске ефекте; а у поменутом чланку се наглашава да је само број новоизграђених кућа у 2013. години достигао бројку од 923.400, што је повећање за око 67 процената у односу на 2009. годину.

6) Послужићемо се апстрактним примером, да покажемо колико је БДП скопчан са девизним курсом. Претпоставимо да је динар прецењен у односу на долар и да важи курс 100 динара за долар. Нека трговац Т увози килограм пасуља за 2 долара, а продаје га на тржишту Србије за 230 динара. Производња килограма пасуља домаћег произвођача П (са искључиво домаћим инпутима) кошта 240 динара и он није конкурентан трговцу Т, осим у случају да изабере да послује с негативном калкулацијом (да продаје пасуљ испод производне цене). Када трговац Т легално прода килограм пасуља на тржишту Србије, остварио је БДВ од 30 динара или 0,3 долара, односно БДП се увећава за ову бруто додату вредност. Међутим, ако је курс реалан и износи 150 динара за долар, долази до промена. Трговац Т и даље може да увезе килограм пасуља за 2 долара, али сада је то 300 динара. Производња килограма пасуља произвођача П сада кошта 280 динара (јер су трошкови гајења нешто скупљи) и произвођач може да га прода на тржишту Србије за 295 динара, чиме је остварио БДВ од 15 динара или 0,1 долар. Ако килограм пасуља извезе по цени од 1,9 долара (285 динара), остварио је БДВ од 5 динара (0,033 долара).

Са становишта произвођача П и биланса јавних финансија, дакле, повољније је ако се поменути килограм пасуља прода на домаћем тржишту чиме је уложени рад произвођача П награђен са 15 динара (бруто), а и већи су буџетски приходи. Међутим, са становишта биланса текућих трансакција државе, боље је ако се килограм пасуља извезе чиме се остварује девизни прилив од 1,9 долара. Истине за вољу, ако произвођач П производи довољне количине пасуља, део ће продати на домаћем тржишту, а остатак ће извести.

7) Ако домаће предузеће извози џемове од малине и кајсије, остварује се прилив девиза, а уједно је раст БДП-а „плаћен“ (доминантним) домаћим инпутима. Разуме се да се

продајом поменутих ценова на домаћем тржишту такође ствар „здрав“ БДВ, а и пуни буџет Србије кроз ПДВ. Дакле, „здрав“ БДП се креира када се максимира коришћење домаћих инпута у производњи или пружању услуга, независно где се финални производ или услуга продаје.

8) Домаћа пословна банка са страним капиталом позајмљује новац од своје централе, конвертује их у динаре код наше централне банке (НБС) и пласира клијентима динарске потрошачке кредите индексиране у страниј валути. Захваљујући узетим кредитима, грађанима је порасла куповна моћ, што значи да су у могућности више да троше и допринесу БДВ-у, тј. увећању БДП-а. Новцем од кредита они су у прилици да купују робу из увоза – козметику, техничку робу, намештај итд. Ово је школски пример како се увозе и новац и роба. Међутим, овако креирана БДВ у сектору услуга (у конкретном примеру то су банкарство и трговина) остварен је на рачун краткорочног и средњорочног одлива девиза. Наиме, када клијенти буду отплаћивали рате кредита, биће им мања куповна моћ, а поменута комерцијална банка ће куповати од НБС девизе и раздуживати се према својој централи.

Штета се чини и када се увоз добара стимулише на бази домаће девизне штедње.

9) Преусмеравање кредита са приватне потрошње на капиталне инвестиције подстиче и приватну потрошњу са одређеном задршком (осмишљене државне капиталне инвестиције су облик „здраве“ јавне потрошње). На пример, ако домаћа грађевинска предузећа граде недостајућу саобраћајну инфраструктуру (истина, инпути за битуменске производе су претежно увозни), врше рециклажу струганог асфалта итд, њихови запослени примају зараде са бонусима, а од пореза на рад и ПДВ-а пуни се буџет. Захваљујући куповној моћи поменутих радника, може да расте и приватна потрошња – али на „здрав“ начин. Уз то, са новоизграђеном инфраструктуром расте национално богатство, а домаће грађевинске фирме стичу нова искуства и референце. Уколико је обим посла већи, грађевинска предузећа ће на одређено време запослити нове раднике – што значи и раст стопе запослености.

10) Развој мале државе, односно увећање њеног БДП-а, не може да се заснива на увозу новца и услугама (искуства о којима ћемо говорити показују како тај балон не може да се надувава неограничено), као ни, уопште гледано, само на експлоатацији домаћег тржишта – укључујући и градњу инфраструктуре у земљи. Што ће рећи, инсистирање само на приватној и јавној потрошњи води домаћу економију у апсурд. О „здрављу“ мале економије поуздано сведочи и удео њеног извоза у БДП-у, али и допринос БДП-у извозних компанија. Колики треба да буде извоз? Довољан да бар „држи“ спољнотрговинску равнотежу.

Да будемо до краја јасни, постоје производи које Србија тренутно мора да увози (нафта, гас, рачунарске компоненте и опрема, електронски уређаји веће сложености, кафа, јужно воће итд). С друге стране, упркос томе што постоји читав низ прехрамбених производа којима домаћи произвођачи могу да подмире тражњу на тржишту Србије (јестиво уље, млечни производи, шећер, пшеница итд), њихов увоз у мањим (боље рећи довољним) количинама је пожељан. Развијене земље користе систем квота-царина, који допушта и Светска трговинска организација (СТО), а којим се штите домаћи произвођачи и потрошачи.

Најзад, вредност БДП-а (наравно, увек се мисли на БДП у текућим ценама) је параметар којим ЕУ лимитира субвенције из буџета које њене земље чланице и земље кандидати за чланство треба да испуне. Зато, ако је граница да субвенције пољопривреди (која је српска стратешка грана) не смеју да премаше 3 % БДП-а државе, кристално је јасно чији ће пољопривредни производи, уопште гледано, бити конкурентнији.

КОЛИКО СМО (ЗА САДА) ЗАДУЖИЛИ ОНЕ ШТО СЕ ЈОШ НИСУ РОДИЛИ

Јавни дуг је заправо дуг државе. Овај параметар представља економски агрегат који показује колико држава, директно или преко гаранција, дугује кредиторима у земљи и иностранству. Спољни јавни дуг, то јест дуг државе иностранству, и унутрашњи јавни дуг чине две супстанцијалне (основне) компоненте овог економског агрегата. Ако је јавни дуг неке

државе у опсегу од 30 до 60 процената БДП-а (у текућим ценама), неки аналитичари ће тврдити да је та држава „средњезадужена“. Међутим, констатација је тачна уколико поменута држава има реалан курс валуте и бар уравнотежен биланс текућих трансакција (производња и потрошња нације као целине су у равнотежи), што са Србијом није случај – дефицит текућих трансакција (који урачунава и донације) у последње две године износио је 2.870 милиона евра (2011), односно 3.155 милиона (2012). „Покривеност“ увоза извозом била је свега 58,4 процената (2011), односно 59,8 процената (2012). Због тога се Србија перманентно задужује, и на тај начин: 1) сервисира своје обавезе (дугове) и 2) „брани“ прецењену валуту и неравнотежу (дисбаланс) између увоза и извоза. Да зло буде веће, и званичан БДП Србије је „мршав“ (иако је, прерачунато у еврима или доларима, „напумпан“ захваљујући прецењености динара), док је удео извоза у БДП-у износио око 29 процената (2011), односно 30,6 процената (2012). Девизне дознаке нису довољне да дугорочно уравнотежавају платни биланс Србије. Додаћемо да се у Србију званично „сливају“ дознаке вредности реда седам процената њеног БДП-а (просек за период 2007-2012 износио је 2,18 милијарди евра); незванично, њихов обим је између 10 и 13 процената српског БДП-а, јер део дознака долази „на руке“.

	2008.	2009.	2010.	2011.	T1 2012.	T2 2012.	T3 2012.	T4 2012.
Кључни макроекономски индикатори								
Раст реалног БДП-а (мг. стопе)	3,8	-3,5	1,0	0,7	-2,3	-0,6	-2,5	-1,5
Референтна каматна стопа - 2w репо	17,75	9,50	11,50	9,75	9,50	10,00	10,50	11,25
Инфлација (мг.)	8,6	6,6	10,3	7,0	3,2	5,5	10,3	12,2
Дефицит текућег рачуна платног биланса (у % БДП-а)	21,6	7,2	7,4	10,1	16,9	10,2	7,3	8,4
Јавни дуг (у % БДП-а)	29,2	34,5	44,0	47,7	50,7	54,7	55,9	59,2
Спољни дуг (у % БДП-а)								
<i>Дугорочни дуг</i>	64,6	77,7	84,9	77,5	77,3	78,8	82,5	85,6
Јавни сектор	58,0	70,7	78,4	75,4	75,4	77,7	81,3	84,0
Банке	19,9	26,8	32,4	34,6	34,2	36,1	36,4	40,6
Привреда	6,7	9,0	12,0	12,1	12,1	12,3	12,4	12,2
<i>Краткорочни дуг</i>	31,3	35,0	34,0	28,7	29,1	29,3	32,5	31,2
	6,6	6,9	6,5	2,1	1,9	1,1	1,2	1,6

Извор: Народна банка Србије.

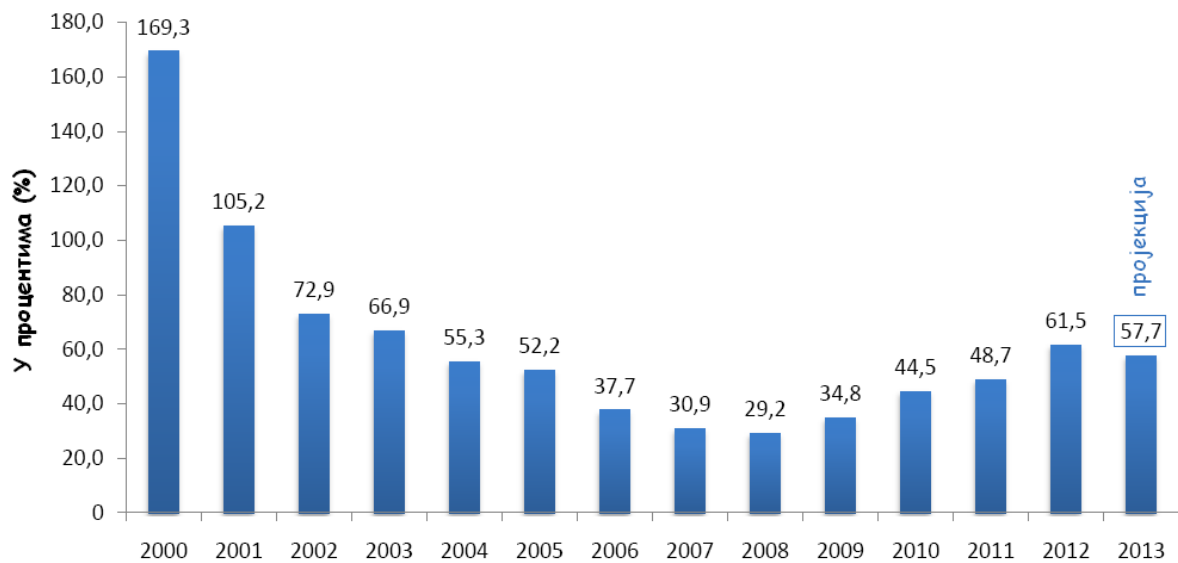
Кретање појединих макроекономских показатеља економије Србије (2008–2012)

Немачка, као најразвијенија земља Европе, имала је нпр. у 2011. години јавни дуг од 81,2 процента БДП-а, али је зато у истој години забележила суфицит у трговини са иностранством од 158,3 милијарде евра; у 2012. години немачки суфицит износио је 189,8 милијарди евра, да би у 2013. години нарастао на 200 милијарди евра (процена). Према томе, поређење задужености Србије и Немачке није примерено. Једино што може да забрине Немачку је то да ли ће њени повериоци (нпр. Грчка и Шпанија, чије су обвезнице куповале немачке банке и фондови) бити у могућности да сервисирају своје дугове.

Уколико бисмо закључно са 2012. годином подвукли црту, могли бисмо да констатујемо како је Србија високозадужена земља, али још није презадужена. Још увек постоји интересовање за куповину њених хартија од вредности (индексираних у еврима и доларима), тако да може да отплаћује своје дугове (обавезе) и уједно „брани“ неравнотежу биланса текућих трансакција. Клопка је у томе што су нпр. 2012. године годишње камате на обвезнице (индексираних у еврима и доларима) којима се задуживала Србија износиле између 5,25 и 6,625 процената, а исте године забележен је пад (званичног) БДП-а од 1,9 процената. Што ће рећи, има смисла задуживати се ако ћете тим новцем да стварате бруто додатну вредност (БДВ) од које ћете да отплаћујете обавезе.

Поново подвлачимо, и (наслеђене) „сребрнине“ ће нестати и више неће имати шта да се прода. Са оваквом економском политиком, Србија засигурно „клизи“ ка банкроту (и спољном и унутрашњем). Небитно је да ли ће та пошаст задесити садашњу или неку од следеће две владе. Послужићемо се и примером из литературе. У роману „Нечиста крв“ Боре Станковића пропадање почиње са ефенди-Трифунтом, а дефинитивно разарање породице завршава се са трећом генерацијом, односно са ефенди-Миткетом (Софкиним оцем). Напоследку, несрећна Софка плаћа све породичне рачуне.

Учешће јавног дуга у БДП-у

Извор: Министарство финансија и привреде Републике Србије.

Држава у развоју је сигурно високозадужена, ако је задовољен бар један од следећа три критеријума: 1) укупан спољни дуг већи од 80 процената БДП-а, 2) укупан спољни дуг најмање 2,2 пута већи од вредности годишњег извоза робе и услуга и 3) годишње обавезе сервисирања спољног дуга изнад 25 процената вредности годишњег извоза. Дописаћемо и додатне, не сасвим безначајне, критеријуме: испитивање брзине пораста спољног и јавног дуга, валутна структура дугова, структура камата дугова (сигнал за узбуну је ако су годишње камате веће од раста БДП-а), а за земљу у развоју треба проверити и да ли је њен јавни дуг премашио 43 процента БДП-а. Важна је и структура БДП-а (посебно структура извоза и учешће извоза у БДП-у) и бар уравнотежен биланс текућих трансакција (мада је суфицит увек пожељан), што смо већ потцртавали у претходним излагањима. Ако не промени модел економског понашања, односно ако не промени матрицу (сопствених) вредности, високозадужена држава врло лако може да „склизне“ у презадуженост.

Готово без преседана важи правило да потпис којим се узимају кредити није исти као и потпис којим се они враћају. Садашње генерације чине све како би што више задужиле будуће и оставиле их без (наслеђене) „сребрнине“.

Степен задужености државе	Низак	Средњи	Висок
Спољни дуг/БДП (%)	< 48%	48-80 %	> 80%
Спољни дуг/извоз (%)	< 132 %	132-220 %	> 220 %

Критеријуми Светске банке (енг. World Bank)

Напомена: Светска банка дефинише оквирни праг одрживости спољног дуга – када годишње рате отплате кредита износе између 15 и 25 % вредности извоза; односно, спољни дуг је сигурно одржив ако је рата отплате испод 15 % вредности извоза.

Већ смо писали о томе како је дошло да отписивања дела јавног дуга СРЈ (односно Србије) – процес је трајао закључно са 2005. годином, док је трајао аранжман са ММФ-ом. Средином 2006. продат је „Моби 63“, тако да је део прилива од ове приватизације искоришћен за отплату дела јавног дуга. Међутим, пошто Србија у периоду 2008-2012 није продала део „сребрнине“ (као што су нпр. „Телеком“ или „Државна лутрија Србије“), дошло је до драматичног повећања и јавног и спољног дуга. Јавни дуг се од 2008. до 2012. године удвостручио, гледано у његовом уделу у БДП-у. Већ септембра 2011. јавни дуг Србије је

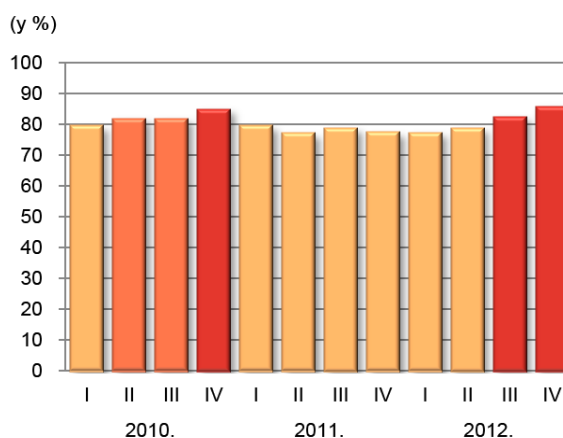
премашио (законску) границу од 45 процената БДП-а, да би на самом крају 2012. године износио 61,5 процената (званичног) БДП-а, према Министарству финансија и привреде. Узроци раста учешћа јавног дуга у БДП-у леже у следећем: 1) пад вредности БДП-а, 2) пад вредности динара у односу на евро (руку на срце, динар је 2008. био „дубоко“ прецењен) и 3) задуживање државе (и на домаћем и на спољном тржишту). Потцртаћемо чињеницу да се гаранције које је држава приложила за задуживање великих јавних предузећа („Србијагас“, „Железнице Србије“ итд.) на крају „пресликавају“ у јавни дуг – јер их на крају држава отплаћује зато што велика јавна предузећа бележе губитке, односно не стварају бруто додатну вредност од које би сервисирали кредите. Погубно државно управљање јавним предузећима, колико њихови губици оптерећују буџет и повећавају задуженост државе, посебна је тема.

Додатни тег о врату Србије је њен спољни дуг који је према НБС на самом крају 2012. године износио 85,6 процената БДП-а – односно око 25,5 милијарди евра (просечан курс током 2012. износио је 113,13 динара за евро). Подсетимо да је на крају 2008. спољни дуг Србије био на нивоу 64,6 процената БДП-а (добрим делом и због прецењености домаће валуте), а касније ћемо говорити о нарушавању „здравља“ јавних финансија током 2013. године.

Зашто економију као што је српска вреба опасност од спољног дуга? Из разлога што увоз робе и услуга доминира над извозом (спољнотрговински дефицит), већи део спољног дуга ће се на крају „пресликати“ у јавни дуг. Јер, ако нека фирма продаје увозну робу (јужно воће, кафу, аутомобиле, рачунарску опрему итд.) на тржишту Србије, она то чини за динаре. Али, да би куповала испоруке робе из иностранства, фирма (преко домаћих комерцијалних банака) купује код централне банке (НБС) страну валуту (евре, доларе) за динаре, што „топи“ домаће девизне резерве. Још ако поменути фирма има *cross border* (прекогранични) кредит, она га отплаћује такође динарима у којима остварује приход на тржишту Србије (односно купује страну валуту од НБС и исплаћује рате кредита иностраној банци).

Да не говоримо о томе како су неке државе приморане да се задужују на међународном тржишту како би субвениционисале своју привреду и спасавале сопствени банкарски сектор.

Учешће спољног дуга у БДП-у

Кретање спољног дуга Србије (2010–2012), извор: Народна банка Србије (НБС)

Напомена: Методологија обрачуна БДП-а Министарства финансија и НБС делимично се разликују. НБС обрачунава остварени БДП (у текућим ценама) у последња четири квартала, а Министарство финансија користи и очекивани БДП (у текућим ценама)

РАДИО ЈЕРЕВАН

У време Совјетског Савеза јерменски Радио Јереван био је познат по збијању шала које су најчешће биле у форми питање-одговор. Ево једног примера.

Питање: Да ли „москвич“ може да улети у кривину брзином 150 километара на час?

Одговор: Може... али само једном!

СПИРАЛЕ КОЈЕ ВУКУ У БУНАР

„Бојим се да ће нашу економску политику одређивати Међународни монетарни фонд (ММФ), а не нова Влада Србије. (...) Не можете да водите самосталну економску политику када се презадужени, када ваша финансијска стабилност зависи од странаца и ако вам је банкарски систем у рукама странаца, односно – ако немате аутономне полуге привредног развоја. Дакле, све се налази у туђим рукама, као кад путујете авионом који је на аутопилоту – можете само да гледате, а авион лети куда аутопилот каже. (...)“

Можда је грубо рећи, али ММФ је институција која Вам прво помогне да паднете у бунар, а затим прва притрчава и даје вам конопац (за спасавање). Добро је да вам неко позамљује новац, када нико други неће. Међутим, проблем са ММФ-ом је у доктрини – сва искуства везана за финансијске кризе, укључујући и ову последњу, говоре да оне нису настајале због примарног проблема у јавној потрошњи, већ због проблема у платном билансу. Јавна потрошња и екцесна јавна потрошња могу бити финансиране на два начина – великом штедњом својих грађана и нераспоређеном добити привреде како то чини Јапан, чији је јавни дуг преко 220 процената БДП-а (...), или спољним задуживањем. Супротан пример Јапану је Ирска, која је 2007. имала јавни дуг који је био испод 30 процената БДП-а. Ако је јавни дуг нешто што уводи државу у кризу, Ирска је тада требало да буде срећна и да „левуши“. Међутим, невоља Ирске је била што је имала континуиран дефицит у размени са иностранством. Дефицит текућег биланса вам говори колико држава као целина више троши него што ствара. Дакле, да би се „покрио“ овај финансијски јаз, неко мора да јој позајми новац. Тог тренутка је у рукама спољних кредитора. Када спољни кредитори кажу да је више неће финансирати, држава улази у хаос. То је оно што се дешава Грчкој, Шпанији, Ирској, Исланду, Мађарској итд.

Битно је да идентификујемо фундаменталне узроке кризе. Ово о чему говорим није пледирање за велику јавну потрошњу. Она је, наравно, опасна. (...) већ предлажем да се буџет декомпонује на два дела: потрошни – који мора да се самери могућностима привреде, односно не може да се троши више него што привреда ствара, и инвестициони део – који треба да буде „отворен“. Метод повећања ПДВ-а, смањивања плата и пензија је „спирала надоле“ – која ће одвести Србију у још већу рецесију него што сада јесте, јер тражња, оно што треба да „погура“ економију, нема одакле да дође.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 17. априла 2012. године)

Заштитни знак (логотип) Међународног монетарног фонда

СУНЦОБРАНИ ЗА ЗАШТИТУ ОД КИШЕ

Највећу куповну моћ грађанин има у тренутку када добије наслеђе, освоји награду у игри на срећу, позајми новац од пријатеља, прода (не)покретност, подигне кредит код банке итд. У наредним редовима ћемо изнети неколико цртица о домаћим комерцијалним банкама.

Наиме, пословне (комерцијалне) банке нису социјалне установе и не деле „бесплатан новац“. Једно духовито запажање Марка Твена гласи како вам банкар позајми кишобран кад

сија сунце, а тражи да му га вратите чим почне да пада киша. Звучи као zgodна метафора, али ствари стоје мало другачије. Најпре, банке се труде да кроз маркетинг продају грађанима и привреди своје услуге. Када одобравају кредит, „брину“ о томе да дужник има ресурсе (средства обезбеђења као што су редовна зарада, покретна и непокретна имовина). Једна од најопаснијих ствари која може да задеси комерцијалну банку је несолвентан дужник, односно онај који не може да отплаћује (сервисира) своје обавезе. Због тога и постоје кредити за рефинансирање којима се постојећи кредит(и) замењују новим, али под другачијим условима (мања каматна стопа, дужи рок отплате и „грејс“ период илити почек).

Одобравањем кредита, пословна банка повећава новчану масу (ова појава уобичајено се назива секундарна емисија новца која претходи примарној емисији централне банке, иако називи сугеришу друкчије), али при томе не сме да претера. Да одговорна комерцијална банка не препушта ништа случају, посведочићемо и следећом цртицом. Када процењује бонитет (кредитну способност) било предузетника било предузећа који су потенцијални дужници, она сагледава широку слику – и њихове билансе (приход, профит, потраживања, дуговања, инвестиције, стање сировина, готове робе, итд.) и билансе њихових главних пословних партнера. С друге стране, неодговорне банке деле кредите и капом и шаком, без обзира колика су средства њиховог обезбеђења; таква домаћинска илити „бећарска“ пословна политика „потапа“ банку, а самим тим и њене акционаре и депоненте. (Истина, банкарски далеко више ризикују када су сигурни да ће држава покрити њихове промашаје).

Међународни монетарни фонд (ММФ), на пример, првенствено „брине“ да државу с којом склапа аранжман оспособи да отплаћује обавезе иностраним повериоцима. Што ће рећи, не ради се о развојној финансијској институцији, већ о некој врсти (пред)стечајног управника који одржава дужника „у животу“. ММФ увек предлаже смањење јавне потрошње као „лек“ за снижавање јавног дуга, уз инсистирање на приватизацији јавних предузећа. Искуства су, међутим, показала да претерана штедња погоршава економско „здравље“ држава, водећи их у рецесију (и самим тим изазивајући повећање стопе незапосленост), јер домаћа тражња „није имала одакле да дође“; далеко целисходније је прекомпоновати јавну потрошњу и, уместо нпр. на 13. плату у јавном сектору и 13. пензију, новац преусмерити на капиталне инвестиције. Са „скупљањем“ економије неке државе, расту удели њеног јавног и спољног дуга у БДП-у. Управо је ММФ у прошлости нанео немале штете онима које је саветовао – државама Југоисточне Азије (о чему ћемо писати), Аргентини (која је банкротирала 2002. године) итд. Руку на срце, ММФ и даље инсистира на „стегању каиша“, али од Велике рецесије (2008-2009) до данашњих дана (2013) није био (препознатљиво) ригидан по том питању.

ГОДИНА 2006. У КЛОПЦИ ДВОВАЛУТНОГ СИСТЕМА

„Основни генератор проблема у монетарној сфери, у овом тренутку, јесу банке и њихово задуживање у иностранству. Банкама се нема шта приговорити. Њихово је право да чине све како би повећале профит, као и да свог клијента цеде до последње паре – ако то клијент прихвата. (...)

Држава је дозволила банкама да у Србији претежно послују у страниој валути. Тако је и официјелно успостављен двовалутни монетарни систем. Потискивањем динара ослабљена је и НБС и њена способност да води ефикасну монетарну политику. Важан инструмент монетарне политике – каматну стопу – доминантно одређују пословне банке, а не НБС, јер НБС није емисиона банка за евро.

Логика тржишта почива не само на понуди и тражњи, већ и на антиципирању и управљању ризиком. Када банка клијенту одобри кредит чија се величина мења са променом курса динара, он не може знати колико ће бити његово стварно задужење. Како дужник не може калкулисати ризик пада динара, он се неопрезније задужује. На овај начин се директно подстиче кредитна експанзија, а тиме и притисак на цене.

Курсни ризици су увек везани за пословања са иностранством. Како грађани живе, зарађују и троше динаре у Србији, нема разлога да они прихватају валутни ризик. Када је сопствени валутни ризик превалила на дужника, банка може несметано да се задужује у иностранству и тржиште затрпава девизама, чиме се бесмислено јача динар и разара платни биланс. (...)

Када би банке пословале у динарима, тада би и стварна висина каматних стопа била видљива. Банке би морале да антиципирају кретања курса и инфлације и да за толико повећавају ионако енормне каматне стопе. Потенцијални дужник би тачније могао да утврди висину своје обавезе и одлучује о томе да ли ће се задужити. Пале би или каматне стопе, или би се смањила кредитна експанзија – највероватније и једно и друго.“

(Небојша Катић, пословни консултант из Лондона, „Политика“ од 25. августа 2006. године)

ВИШЕСТРУКИ УДАР

„Дужничке муке Србије се не исцрпљују само тиме што је јавни дуг око нивоа од 45 одсто бруто домаћег производа, или још озбиљније и опасније, што је спољни дуг Србије на око 80 одсто БДП-а. Заборавља се да Србија има и додатни, имплицитни девизни дуг према грађанима од око 7,5 милијарди евра.

То је један од највећих ризика за систем, а његова разорна моћ се види само у тренуцима панике, када почиње повлачење депозита из банака. И исплата девизних депозита грађана, и увоз робе, и отплата ино-кредита може се обезбедити само из девизних резерви. У крајњој инстанци, то је једини извор. НБС не може штампати девизе па исплатити депозите и тако смиривати панику ако грађани крену да повлаче новац из банака.

Ту и јесте једна од кључна разлика између динарског и евро система. У динарском систему девизни удар долази када је заустављен прилив капитала или када странци повлаче новац из Србије. У евроизираним систему, девизни удар може доћи и изнутра, повлачењем девизних депозита грађана, и ланчаном реакцијом која са тим иде.“^[3]

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, у чланку од 28. октобра 2011. године на свом блогу <http://nkatic.wordpress.com/>)

ЗАМКЕ БРУТО ДОМАЋЕГ ПРОИЗВОДА (НАСТАВАК)

Присетимо се да, по грубој дефиницији, БДП изражава вредност финално произведених робе и услуга остварену у националној економији (тј. капитализује финалне производе) – без обзира на власништво, што значи укључује вредност производње страних предузећа у држави, а искључује активности предузећа у власништву домаћих резидената у иностранству. Међутим, БДП не даје меру побољшања или погоршања квалитета живота становника неке државе. Што ће рећи, раст БДП-а може, али и не мора да значи бољитак за велику већину грађана посматране државе – нпр. држава као целина се задужује, продаје своје ресурсе и даје концесије, од „увезеног“ новца се купују увозни производи, БДП расте, док број запослених у држави опада (сценарио вам сигурно звучи познато). Али с друге стране, пад БДП-а државе засигурно значи и пад стандарда велике већине грађанина.

Како држава Србија готово све приходе (који су претежно од пореза) остварује у динарима, у овој валути се обрачунава и њен БДП. Могуће је да економија Србије забележи реалан раст БДП-а у динарима, а да истовремено дође до његовог пада изражено у страниој валути. Зато треба бити опрезан приликом сагледавања вредности и структуре овог макроекономског параметра. Ако се држава задужује у страниој валути емитовањем доларских обвезница, емитовањем обвезница индексираних у еврима или директном позајмицом од других држава, а истовремено је домаћа валута прецењена, удели јавног дуга, увоза и извоза у (прецењеном) БДП-у дају „искошену“ слику. На тај начин ствара се илузија да је задуженост

^[3] Опасност не вреба од штедне у домаћој валути, јер у случају кризе и последичне панике реагује централна банка емитовањем сопственог новца. (Касније ће бити речи о узроцима и последицама удара на монетарне системе Аргентине 2001-2002. и Србије у јесен 2008. године).

државе нижа, а прецењена домаћа валута умањује конкурентност привреде – о чему је било речи. Утолико боље ако се држава задужује у домаћој валути без валутне клаузуле – али за то је потребно поверење инвеститора. Не тако давна прошлост показала је да су инвеститори показивали велико интересовање за домаће краткорочне хартије од вредности (краткорочне ХоВ) онда када су годишње каматне стопе биле двоцифрене (и то реда 20 процената), што је НБС поспешивала и кроз изостанак капиталне контроле и кроз „клацкање“ девизног курса.

ГОДИНА	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Раст БДП-а*(%)	5,6	3,9	2,4	8,3	5,6	5,2	6,9	5,5	-2,9	-	-	-
Раст БДП-а (%)	5,3	4,3	2,5	9,3	5,4	3,6	5,4	3,8	-3,5	1,0	1,6	-1,7
Раст БДП-а Србије (2001-2012) и лажни раст БДП-а* (2001-2009), извор: РЗС												

На додатну опрезност нагони погрешна (свесна или несвесна?) рачуница раста БДП-а коју су од 2001. закључно са 2009. годином презентовали Републички завод за статистику (РЗС), НБС и Министарство финансија Републике Србије. Већ маја 2011. године извршене су корекције званичних стопа раста не само за 2009. годину, већ за читаво раздобље 2001-2009. Ово је било готово равно скандалу. Навешћемо податак да је математичар и економиста Стојан Стаменковић израчунао да је 2009. пад БДП-а био 6,2 процената у односу на 2008. годину. Према РЗС, те 2009. сектори грађевинарства и прерађивачке индустрије забележили су пад бруто додате вредности од 19,7 и 15,8 процената, респективно. Можда је статистичка „акробација“ и изведена да би се „на папиру“ ублажио пад БДП-а у 2009. години?

Приложићемо још један пример потенцијалног „нездравог“ стварања БДП-а. Уколико би државни пројекат био да се, ради повећања извоза, ове године спроведе тотална сеча шума на неколико српских планина, то би и те како утицало на раст БДП-а. Због велике понуде, пала би цена дрвета у региону, али би упркос томе значајно порастао овогодишњи извоз Србије, и то за неколико милијарди евра. Међутим, овако створен раст БДП-а и извоза не значи и развој, јер би „добитак“ произвео катастрофалне последице по екосистем земље. Уз то, далеко би више новца било потребно да се санира штета наредних деценија.

Због свега наведеног, изузетно је важна структура БДП-а неке економије, затим удели увоза и извоза у БДП-у, структура увоза и извоза, али и бруто додата вредност (БДВ) извозних компанија. У начелу, није иста БДВ ако се извозе: 1) готови производи (са домаћим инпутима), 2) производи који се само склапају у Србији или 3) примарни пољопривредни производи (житарице, воће, поврће итд), руда и полуфабрикати. Већа БДВ остварује се нпр. кроз извоз намештаја, пројектованог од стране домаћих дизајнера и произведен од домаћих сировина – него ако се извозе балвани. Држава у развоју, као што је Србија, требало би да има удео извоза у БДП-у од реда 40 процената. Заснивање развоја на домаћој потрошњи и на малом тржишту дугорочно није могуће, већ развој земље мора да се заснива и на разменљивим производима, тј. на нечему што ће се извозити. Удео извоза у БДП-у Србије у периоду 2001-2006 био је испод 20 процената, док је у периоду 2007-2012 био у опсегу од 20 до 30 процената. Подсећамо да је од 2001. па закључно са 2008. постојала илузија раста српске економије, упркос „мршавом“ извозу. Износ БДП-а за 2008. годину износио је 2.661,39 милијарди динара, односно 32,68 милијарди евра према тадашњем курсу. Истовремено је вредност извоза била 7,43 милијарде евра (22,7 процената БДП-а), док је дефицит текућих трансакција износио 7,22 милијарде евра. Према томе, удели извоза и увоза у БДП-у, као економски индикатори, све време упозоравају као „висока температура“; чини се – залуд. Раст економије Србије од 2001. године, дакле, заснивао са на неравнотежи – све време је постојао дефицит текућих трансакција, чије су последице претежно „блажиле“ девизне дознаке и капиталне трансакције.

Навели смо да извоз Србије треба да буде реда 40 процената БДП-а, али и овде треба бити веома опрезан, нарочито по питању бруто додате вредности (БДВ) коју остварују извозне компаније. Додуше, уз осмишљену развојну политику (која ће допринети увећању садашњег БДП-а), благо потцењен курс динара, повољан БДВ извозних компанија, чак и уз учешће извоза у БДП-у од „скромних“ 30 процената могуће је остварити равнотежу у (спољно)трговинској размени. С друге стране, ако је учешће извоза у БДП-у неке земље реда 70 процената, а та земља није финансијски чвор (енг. financial hub), готово сигурно се ради о њеној пљачки.

Изложићемо један апстрактан пример. Иако ствари у економији треба посматрати и динамички, задржаћемо се на статичком моделу ради што једноставније илустрације. Замислите инострану компанију К која у Србији склапа камионе од компоненти из своје централе илити „матице“, и искључиво их пласира на инострана тржишта. На годишњем нивоу, компанија увози компоненте вредности 500 милиона долара, њени додатни трошкови (инвестиције и домаћи инпути на тржишту Србије) износе 20 милиона долара, а извози готове камионе „матичи“ вредности 521 милион долара. Што ће рећи, компанија К је остварила нето извоз од 21 милион долара и директно допринела БДП-у Србије, грубо речено, неколико милиона долара (у динарској противвредности) кроз профит, исплаћене зараде радницима и амортизацију; а индиректно – купујући добра од својих коопераната илити добављача. Питање је зашто је добит (профит) компаније мала? Једноставно, она је „кроз папире“ илити трансферне цене (и кроз скупљу куповину компоненти и кроз јефтину продају готових производа) извлачила профит из земље. Када „матица“ прода камионе на светском тржишту за 721 милион долара, зарадила је 200 милиона долара. (Дописаћемо чињеницу да се ПДВ плаћен у претходној, набавној фази враћа извознику).

Још један апстрактан пример. Фирма Ф је регистрована у Србији, нема запослених и бави се сечом шума и експлоатацијом руде бакра ангажујући подизвођаче. Поменути фирма целокупну дрвну грађу и ископану руду извози, и на тај начин остварује годишњи приход од 20 милиона евра, уз домаће инпуте и инвестиције од укупно 10 милиона евра (у динарској противвредности). Ту није крај. Повезаној оф-шор компанији у иностранству фирма Ф је током године платила око 10 милиона евра за фиктивне консултантске услуге. На овај начин фирма Ф је пословала у Србији са „позитивном нулом“, што представља њен директан допринос српском БДП-у, док ће део од поменутих 10 милиона евра дати индиректан допринос.

Дакле, не само да су битни структура увоза и извоза, њихови удели у БДП-у Србије, већ и следећа два податка – допринос БДВ-а извозних компанија БДП-у Србије, као и њихов нето извоз. Касније ће бити речи о учешћу увоза у примарном и секундарном сектору Србије.

Статистички регион Србије	2009	2010	2011	2012
Регион Београда	65	61	60	60
Регион Војводине	34	33	35	35
Регион Шумадије и Западне Србије	26	24	23	23
Регион Јужне и Источне Србије	23	22	22	21
Регион Косова и Метохије	21	22	21	22
Индекс БДП ППП по глави становника за регионе Србије (ЕУ-28=100), извор: Eurostat				

Мерено према паритету куповне моћи становника, Србија је у 2011. и 2012. била на нивоу од 35 процената просека 27 држава чланица Европске уније. Другим речима, у односу на ЕУ-28=100 овај индекс је за Србију је износио 35. Посебно „боде очи“ неравнотежа у развијености статистичких региона Србије – мада, руку на срце, развијеност делова сваког региона бележи велике дисперзије између центра и периферије. За државе из непосредног окружења, вредност поменутог индекса у 2011. и 2012. била је следећа: Босна и Херцеговина 29 (2011) и 30 (2012), Албанија 31 (2011) и 30 (2012), Македонија 36 (2011) и 35 (2012), Црна

Гора 44 (2011) и 42 (2012), Хрватска 61 (2011. и 2012), Словенија 84 (2011) и 82 (2012), Румунија 47 (2011) и 49 (2012), Бугарска 46 (2011) и 47 (2012), Мађарска 66 (2011. и 2012). Луксембург дужи низ година има највећи бруто домаћем производу по глави становника у свету, тако да је у односу на ЕУ-28=100 индекс у 2011. и 2012. износио 271.

НЕШТО БЛАЖЕ ОД ДЕПРЕСИЈЕ И ДЕПРЕСИЈА

Рецесија је макроекономска појава која означава повремена успоравања у привредној активности неке државе, праћена истовременим погоршањима макроекономских параметара – пад бруто домаћег производа (БДП), смањење инвестиција, пад запослености (стопа запослености у рецесији може, чак, и да расте ако радници пристану на мање зараде како би преживели), смањење прихода домаћинстава, низак степен искоришћења производних капацитета итд. Рецесија најчешће „производи“ нижу стопу инфлацију (због мање куповне моћи); мада на инфлацију утичу и платни биланс државе, монетарна политика итд.

Постоје три основна обележја рецесије – трајање (колико дуго траје), дубина (колико дубоко задире) и дифузија (колико се широко распростире). Поуздан показатељ рецесије је када привреда бележи опадање БДП-а у току најмање два узастопна квартала (тримесечја). Тежи и дуготрајнији (односно, дубљи, распрострањенији и дугорочнији) периоди опадања привредне активности називају се **депресија**.

Послужићемо се сада једним примером. Ако нека привреда бележи опадање БДП-а током два квартала од по 2 процента, а затим у следећа два квартала забележи привредни раст (односно раст БДП-а) од по 1 процента – то значи излазак привреде из рецесије, али не значи да је достигнута иста привредна активност као пре почетка рецесије. Дакле, заустављање негативних трендова не значи и враћање у „нулту тачку“.

Ако годинама тонете, а затим се зауставите и полако почињете да испливате – не значи да сте се нашли у истој тачки у којој сте били пре почетка (по)тонућа.

**Доприноси компоненти производне стране
реалном расту БДП-а**
(мг. стопе раста, у п.п.)

* Процена НБС.

Извор: Народна банка Србије.

ПРОГОНСТВО ЗБОГ ПРВОБИТНОГ ГРЕХА

Јавни дуг може, али и не мора да буде показатељ степена задужености државе као целине (јавни и приватни сектор). Држава (јавни сектор и јавна предузећа) може да се задужује у иностранству (спољни јавни дуг) и на домаћем тржишту (унутрашњи јавни дуг). Исто важи и за привреду и домаће комерцијалне (пословне) банке, док се становништво задужује само на домаћем тржишту (код пословних банака). С једне стране, јавни сектор може да буде веома

штедљив (ниска јавна потрошња) и нискозадужен, али с друге стране приватни сектор у ширем смислу (становништво, привреда, пословне банке) може да троши преко својих могућности. Важи и обрнуто. Најгоре је када се расипнички понашају и јавни и приватни сектор. Истини за вољу, већа јавна потрошња има смисла, ако држава нпр. улаже у капиталне инвестиције, а не директно „у стомаке“.

Азијска финансијска криза (1997-1998), која је погодила државе Југоисточне Азије и Јужну Кореју, сведочи о колико-толико штедљивој држави и расипном приватном сектору. Када је на крају 1996. године подвучена црта, јавни дуг Јужне Кореје је био „ситница“, односно свега 9 процената БДП-а, док су јавни дугови Индонезије и Тајланда износили 27 и 15 процената БДП-а, респективно. Либерали би рекли да су ове три државе биле пример нискозадужених земаља, а разлоге за задовољство подупирале су похвале званичника Светске банке и ММФ-а.

Где је настао проблем? Поштујући упутства ММФ-а током осамдесетих и деведесетих година прошлог века, Тајланд је спроводио либерализацију својих финансијских институција, што је значило прилив „врућег новца“ (високошпекулативни капитал који доноси брзи профит и уједно се брзо сели са једног на друго финансијско тржиште), што је стварало илузију привредног раста – јер су „балони“ (мехурови) надувани, нарочито у сектору некретнина. На појаву „врућег новца“ нису биле имуне ни остале државе региона. Међутим, још је 1994. године економиста Пол Кругман (добитник Нобелове награде за економију 2008) оспоравао тезе Светске банке и ММФ-а о „азијском економском чуду“ и упозоравао да привредни раст не може да се заснива само на увозу новца. Када је Тајланд доживео економски крах (1997), криза се брзо прелила на остале државе из окружења (Малезију, Сингапур, Индонезију, Филипине), али и Јужну Кореју. Најтеже последице ове финансијске кризе поднели су управо Тајланд, Јужна Кореја и Индонезија, из разлога што су њихове домаће валуте биле прецењене и зато што је њихов приватни сектор био презадужен и то у иностраној валути. За нешто више од годину дана (од јуна 1997. до јула 1998. године), националне валуте ових земаља су драматично депрецирале: Индонезија (-83,2 %), Тајланд (-40,2 %), Јужна Кореја (-34,1 %). Истовремено, забележиле су и стрмоглав пад БНП-а: Индонезија (-83,4 %), Тајланд (-40,0 %), Јужна Кореја (-34,2 %).^[4] Тешке последице су осетили Малезија и Филипини; док су се, због капиталне контроле, од напада „финансијских ајкула“ лакше одбранио Тајван, али и глобални финансијски чвор Сингапур – благодаречи чврстом и конзервативном финансијском систему који је успоставио „отац Сингапура“ Ли Гуанјао (Ли Куан Ју), премијер 1959-1990, министар сениор 1990-2004, министар ментор 2004-2011.

Другим речима, увек мора да се сагледа колико троши држава као целина (јавни и приватни сектор заједно), с посебном пажњом на начин финансирања те потрошње. Уколико јавни и приватни сектор могу да се задужују на домаћем тржишту и у домаћој валути (од домаће штедње), утолико боље за државу. Школски пример за то је Јапан, чије је јавни дуг у процентима БДП износио: 67 (1990), 140 (2000), 215 (2010), да би већ на крају 2012. јавни дуг Јапана износио импозантних 237 процената БДП-а, с тенденцијом даљег раста. Разуме се, Јапан ће у једном моменту морати да прође кроз интерни банкрот, репрограмирајући дугове.

У случајевима када држава у развоју емитује краткорочне хартије од вредности (дакле, хартије од вредности номиноване у домаћој валути и са роком доспећа до 12 месеци), и домаћи и страни инвеститори ради су да их купују једино уколико им се гарантују високе реалне каматне стопе (што је био случај у Србији у периоду 2006-2008, а о чему смо већ писали). Међутим, државе у развоју прогања оно што се економији зове „првобитни грех“ (енг. original sin), односно њихова немогућност да се задужују у сопственој валути. Што ће рећи, било на домаћем било на страном тржишту државе у развоју претежно се задужују у

^[4] 1997 Asian financial crisis, http://en.wikipedia.org/wiki/1997_Asian_financial_crisis

иностраној валути (америчком долару, евр, швајцарском франку, јапанском јену итд). Страни кредитори, дакле, финансирају државу као целину, односно да будемо прецизнији – из економских разлога пласирају свој капитал у државне хартије од вредности, кроз кредите привреди и становништву итд. Када се „првобитни грех“ поклопи са дефицитом текућих трансакција, наступа негативна спирала која незадрживо вуче економију у понор.

Србија је у периоду 1996-2012 бележила сталан дефицит текућих трансакција, а готово је сигурно то био случај и у периоду 1992-1995 (период санкција УН према СРЈ). Треба бити искрен и рећи да је ова пошаст наслеђена из социјалистичке Југославије. Дефицит текућих трансакција (или дефицит текућег рачуна) Србије претежно је изазван спољнотрговинским дефицитом, а делимично и дефицитом (републичког) буџета. Руку на срце, сасвим би друга прича била да се Србија профилисала као велика туристичка дестинација, или да су девизне дознаке и девизне пензије вишеструко веће од садашњих (прилив девиза од пензија и дознака повлачи и примарну емисију). Дефицит текућих трансакција можемо да упоредимо са деловањем повишеног доњег и горњег притиска код човека, који у садејству дугорочно разарају крвне судове организма. Упростијено посматрано, у случају да земља у развоју дугорочно „негује“ поменути дефицит, важи следећи нимало оптимистичан сценарио:

дефицит текућих трансакција → држава као целина (буџет, привреда и грађани) се задужује у иностраној валути (енг. original sin) → спољни и унутрашњи дуг расту → држава као целина постаје високозадужена (новим кредитима сервисирају се и дефицит текућег рачуна и стара дуговања) → спољни и унутрашњи дуг настављају да расту → страни кредитори процењују да је држава постала презадужена → изненадно заустављање прилива капитала (енг. sudden stop), јер страни кредитори губе поверење и престају да финансирају државу као целину и/или повлаче капитал из ње → у држави избија тешка финансијска криза → држава тражи појас за спасавање од ММФ-а → држава мора да спроводи (ригорозне) мере штедње → држава упада у рецесију → излазак државе из кризе (најчешће ефективним банкротом).

Пажњи читаоца се препоручује изузетан чланак Небојше Катића „Светска економска криза – стварност, митови и поуке“ (2013),^[5] који говори о механизмима избијања економских криза и где је кроз примере демистификована заблуда како је јавна потрошња „извор свих зала“. На трагу поменутог чланка настала је и ова краћа анализа.

ВЕЛИКИ АПЕТИТИ А КВАРНИ ЗУБИ

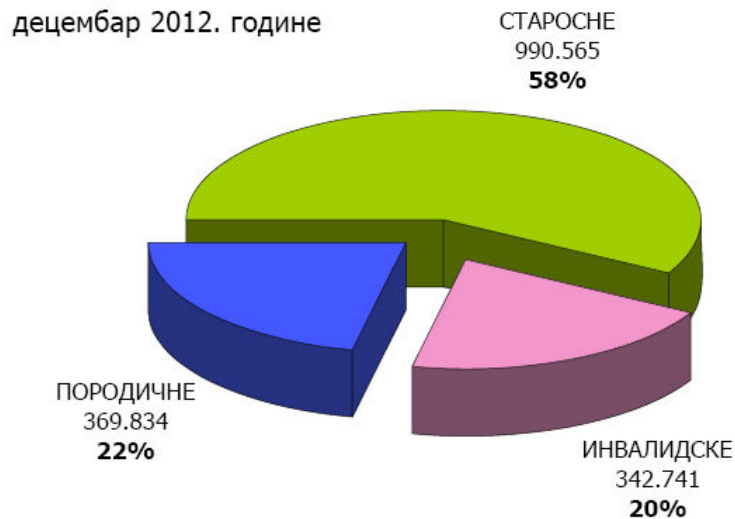
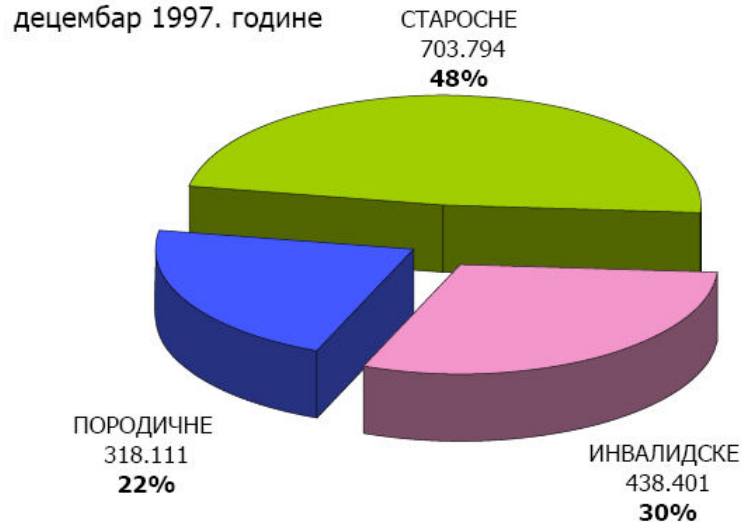
Кроз финансијски „крвоток“ мале државе треба да циркулише новац који је у равнотежи са реалним фондом роба и услуга (ФРУТ). Међутим, постоји један синдром од којег неретко „болују“ мале економије – претензија да постану значајни финансијски центри. У случају Исланда, Ирске, Кипра, па и Летоније, ово се показало као погубно, јер су ове државе од почетка Светске економске кризе или Велике рецесије (2008-2009) допале великих проблема. Када је финансијски сектор неке земље предимензиониран у односу на обим националне економије, такве државе су финансијски „ровите“ и последично „рањиве“ на прве таласе кризе – из разлога што са скромним економским потенцијалима нису у могућности да амортизују последице већег одлива капитала, и спасу сопствене банке од „потонућа“. Гола чињеница је, међутим, да привилегију да буду велики финансијски центри имају државе са моћним економијама (САД, Кина, Немачка, Јапан, Велика Британија, Швајцарска итд).

^[5] Просечан удео јавне потрошње Данске у њеном БДП-у током периода 1998-2008 износио је 54 %, Аустрије 51 %, Белгије и Финске по 50 %, Немачке 47 %, наспрам нпр. у Грчкој и Ирској, где су ови удели износили 46 % и 34 %, респективно.
<http://nkatic.wordpress.com/2013/03/18/tekst-o-ekonomskoj-krizi/>

Дописаћемо да је тим на чијем је челу био професор економије Универзитета у Бону Мориц Шуларик (Moritz Schularic) извршио анализу (2014) деведесет финансијских криза од 1870. године. Закључак студије је како је приватни сектор „далеко ризичнији“, односно да су „по правилу, финансијске кризе и колапси финансијског система резултат циклуса дуга у приватном сектору.“
<http://www.dw.de/opro%C5%A1taj-dugova-spasava-vrli-novi-svet/a-17584120>

НЕМОГУЋЕ ТРОЈСТВО

У вођењу економске политике државе немогуће је истовремено задовољити следећа три услова: 1) пуну мобилност капитала (либерализација капиталних токова), 2) одржавање фиксног девизног курса и 3) вођење независне монетарне политике.

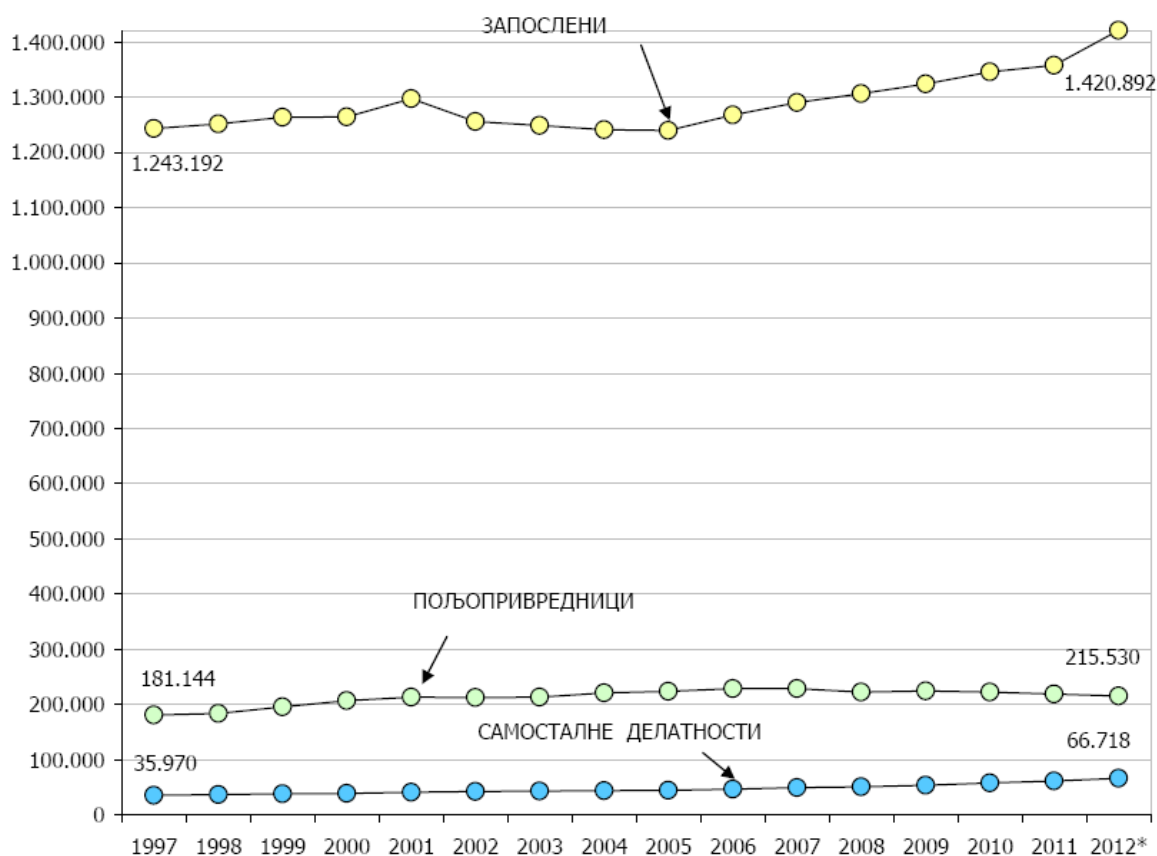
Структура корисника пензија по врсти пензије, графика: ПИО фонд

ПРАВИ ПЕНЗИОНЕРИ, ЛАЖНИ ВЕТЕРАНИ И БУДУЋНОСТ СРБИЈЕ

Иако је данас (2013) према статистици број запослених у Србији за нијансу већи од броја пензионера, према економисти Мирославу Здравковићу већ од фебруара 2012. године се сваког месеца исплаћује више пензија него зарада („Политика“, 24. април 2012. године). Узрок лежи у томе што велики број радника одавно не прима зараду редовно. Друга страна медаље је што велики број младих брачних парова живи у заједници с родитељима, тако да се неретко од родитељских пензија издржава цело домаћинство.

Када говоримо о броју запослених у Србији, у 2012. години (годишњи просек) њихов број је износио 1.727.048 (према РЗС). Истовремено, број пензионера (годишњи просек) је био око 1.696.000, а у децембру 2012. износио је 1.703.140 (према ПИО фонду). На дан 31.

децембра 2012. године од 760.680 корисника старосне пензије из категорије запослених само њих 353.525 остварило је пун радни стаж. Истовремено, од 33.311 корисника старосне пензије из категорије самосталних делатности пун стаж је остварило њих 13.625, док је у случају 176.131 корисника старосне пензије из категорије пољопривредника овај однос најнеповољнији – пун стаж остварило је само њих 2.837.^[6]

Структура пензионера у Србији (1997-2012), графика: ПИО фонд

Према томе, већ 2012. је постојао изузетно неповољан однос броја запослених и броја пензионера који је износио 1,018:1. Чак и када урачунамо запослене који нису предмет званичне статистике (91.234 запослених у органима безбедности, а који се финансирају из буџета) као и пољопривреднике који самостално уплаћују доприносе, однос свих оних који плаћају доприносе и броја пензионера је реда 1,2:1. Трендови указују да ће се овај однос надаље погоршавати, имајући у виду неколико десетина хиљада запослених у предузећима у реструктурирању (2013), а чији статус мора да се реши у догледно време. Постоји још један крупан проблем који би средњорочно могао да ескалира, а самим тим увећа трошкове ПИО фонда и продуби поменуте диспропорције. То је проблем „косовских пензија“.

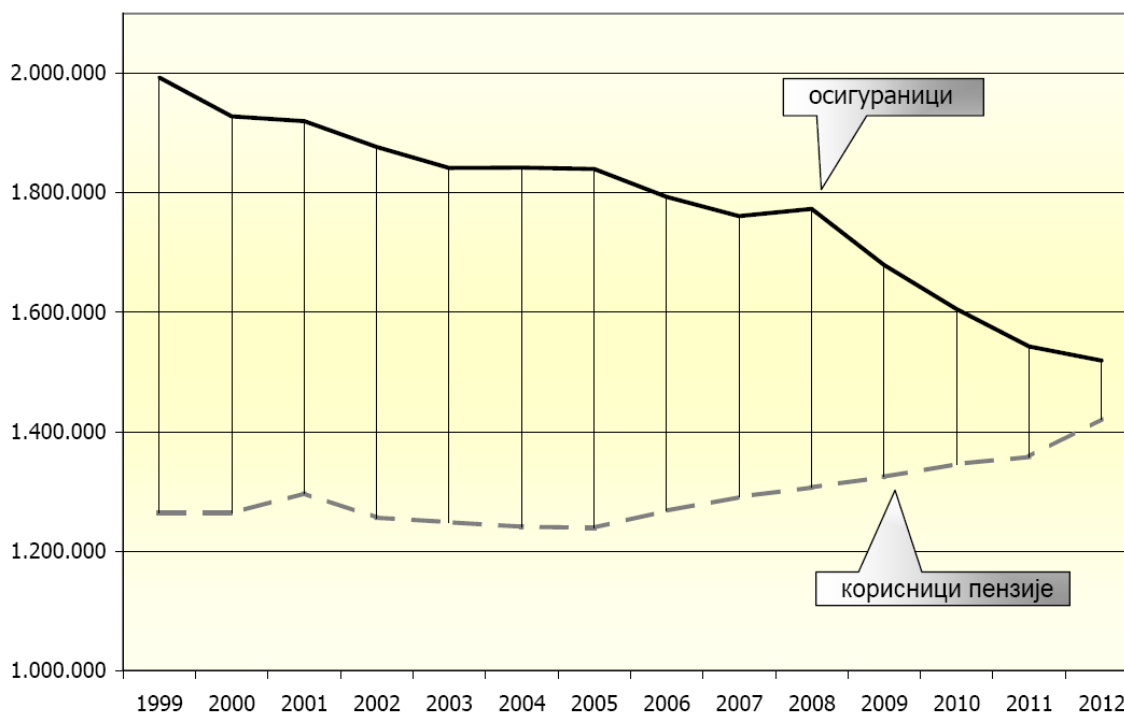
Две доминантне ставке на приходној страни буџета ПИО фонда (Републички фонд пензијско-инвалидског осигурања) у периоду 2010-2012 биле су: 1) доприноси за социјално осигурање (око 50 процената) и 2) трансфери из републичког буџета (око 48 процената). Са пореском реформом из маја 2013. године структура доприноса је прекомпонована, а о чему ћемо писати. Да би пензиони систем био дугорочно одржив, обезбедио пензије за пристојан

^[6] „Статистички месечни билтен – IV 2013,“ Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, јун 2013.
<http://www.pio.rs/images/dokumenta/statistike/2013/MESECNI%20BILTEN%20-%20APRIL%202013.pdf>

Број пензионера и њихова структура у 2013. години су се изменили: њихов број у децембру износио је 1.722.649, односно просек за период јануар-децембар био је 1.711.700.
<http://www.pio.rs/images/dokumenta/statistike/2014/MESECNI%20BILTEN%20-%20DECEMBAR%202013-lat.pdf>

живот и финансирао се без трансфера из републичког буџета, неопходно је да однос запослених и пензионера буде 3:1 (однос 2:1 већ представља „црвену границу“ одрживости).

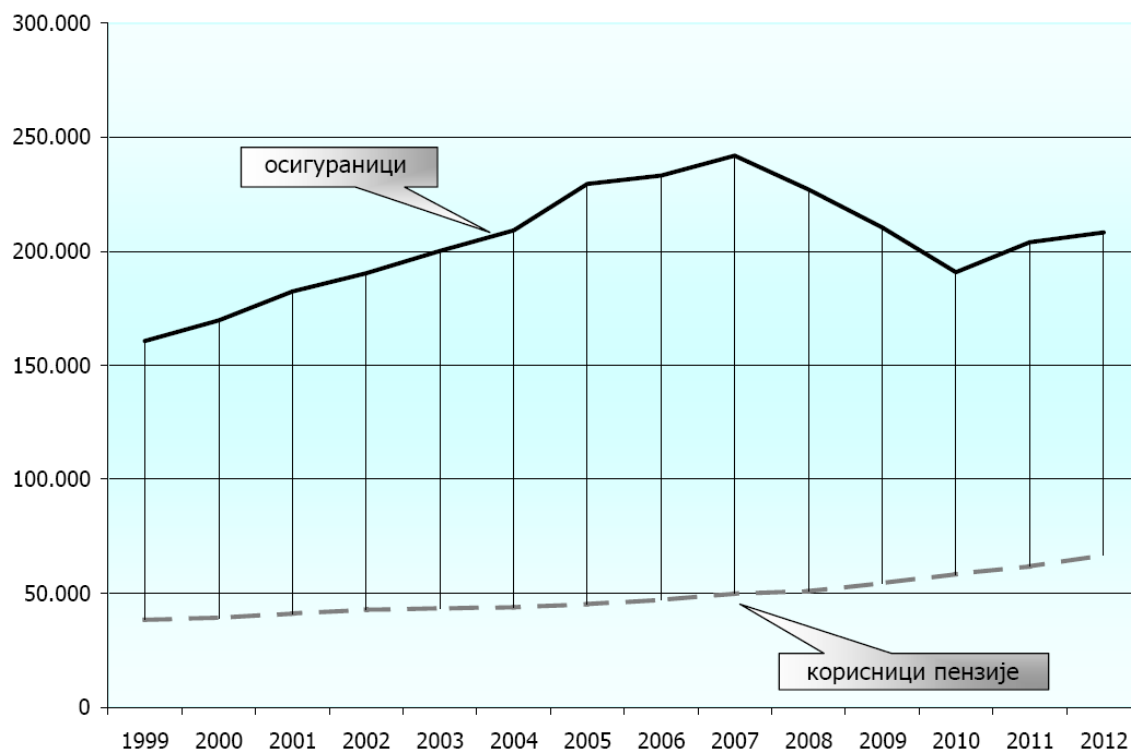
Процес изједначавања броја запослених и броја пензионера у Србији, као и стање данашњег ПИО фонда (Фонд пензијско-инвалидског осигурања) има своју богату предисторију. Наиме, вишедеценијском продубљивању проблема, односно стварању све веће диспропорције у броју запослених и броја пензионера, поред продужетка животног века и пада стопе запослености, и те како је допринела „домаћа памет“. Неразумна политика огледала се у томе да су се готово без икаквих критеријума делила права на пензију, а да се притом није размишљало како ће то да се одрживо финансира у будућности. Истовремено су изједначавана права оних који су остварили пун радни стаж са правима оних који су остварили бенефицирани радни стаж. У време социјалистичке Југославије у пензију су одлазили релативно млади људи („заслужни грађани“ и запослени у органима безбедности), да би још од 1960-х започео организован „извоз“ становништва у индустријски развијене земље Европе.¹⁷¹ Истини за вољу, „одливање“ становништва по нужности „трбухом за крухом“ траје и данас (2013).

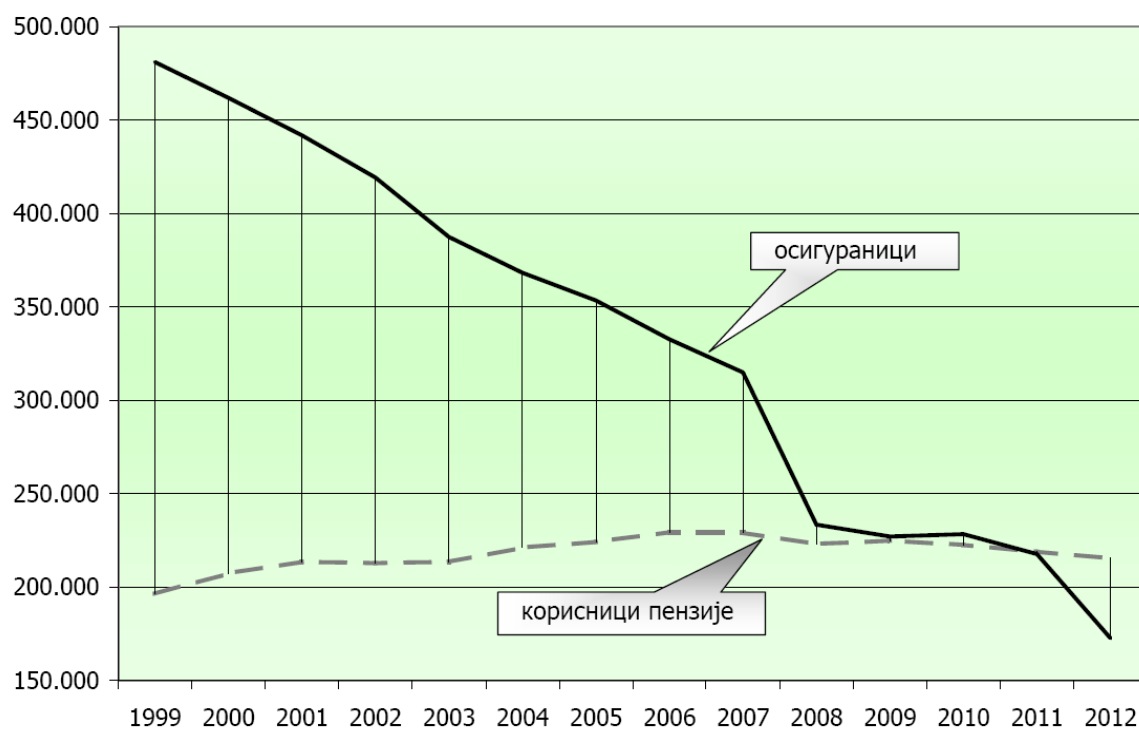
Број осигураника и корисника пензија у категорији запослених (1999-2012),
графика: ПИО фонд

Већ током 1980-х осећала се диспропорција у броју запослених и броја пензионера, уз инфлацију која је додатно урушавала ПИО фонд – да би 1993. године фонд доживео крах, услед хиперинфлације. Следећи погубан „експеримент“ био је „Марјановићев програм“ (Мирко Марјановић, премијер Србије 1994-2000) по којем је велики број запослених напустио привредне системе (ИМТ, „Застава“ из Крагујевца, „Електронска индустрија“ из Ниша, МИН, „Сартид“, „Фабрика вагона Краљево“ итд.) уз отпремнине и обавезу државе да им (преко Тржишта рада) исплаћује месечне надокнаде, све док не стекну старосни услов за пензионисање. Одлазак поменутих радника је растеретио тадашње привредне системе, али је дугорочно оптеретио буџет Републике Србије.

¹⁷¹ Дејан Бараћ – „Разграђивање супстанце економије – зашто смо ту где смо,“ 1. септембар 2012, НСПМ,
<http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/razgradjivanje-supstance-ekonomije-zasto-smo-tu-gde-smo.html?alphabet=c>

Број осигураника и корисника пензија у категорији самосталних делатности (1999-2012),
графика: ПИО фонд

Број осигураника и корисника пензија у категорији пољопривредника (1999-2012),
графика: ПИО фонд

Законом о Војсци Србије („Службени гласник РС“, бр. 116/2007, 88/2009) предвиђени су „мекши“ услови за стицање старосне пензије официра и подофицира, а што је било скопчано са реформом Војске Србије. То значи да је још од 2007. године прописано да професионална

војна лица могу да буду пензионисана и са 20 година радног стажа, „од чега најмање 10 година у својству професионалног војног лица, ако то захтевају потребе службе које настају услед организацијско-мобилизацијских промена у Војсци Србије...“

Свакако треба нагласити проблем инвалидских пензија, који се, срећом, последњих година сузбија. Према грубој процени из 2010. године, шестина тадашњих инвалидских пензионера остварили су то право злоупотребом, али охрабрује тренд смањења удела инвалидских пензија у укупном броју пензија – са 30,0 процената (1997) на 19,73 процената у 2013. години.^[8] Али, „производња“ лажних пензионера је отпочела у другим областима – гротескно звучи чињеница да су претходних година признаване године радног стажа играчима и певачима који су доносили потврде о наступима у културно-уметничким друштвима.^[9]

Разумном човеку остаје да се запита – има ли свему овоме краја? Одговор гласи – за сада, нема. Племенита намера о додели „националних пензија“ претворила се у изузетно лошу праксу. Тренутно (2013/2014), у Србији постоји око хиљаду добитника „националне пензије“ (уметници, културни радници, естрадни уметници, спортисти итд). Поставља се здраворазумско питање – да ли је оволики број националних трудбеника уистину „урекао“ толико дубоке трагове и задужило државу?

Требало би размишљати и о поспешивању рада грађана (у приватном сектору) после пензионисања, али и значајно дестимулисати превремено пензионисање (увођењем тзв. „пенала“ на пензију). Темељно преиспитивање начина функционисања ПИО фонда се подразумева, али и претресање имовине којом располаже.

Међутим, драматично забрињавају демографска кретања, а нарочито висока стопа незапослености млађе категорије радно способних (од 15 до 25 година), што Србију са Босном и Херцеговином, Грчком, Шпанијом и Македонијом сврстава у „лидере“ у Европи – јер су у питању земље где је ова упозоравајућа стопа између 50 и 60 процената (2013).^[10] Произилази да је у већини земаља са периферије (европског) капитализма људски капитал непотребан – популација се смањује и стари,^[11] а увећава се „армија“ оних без посла.

^[8] „Продаш краву, купи пензију,“ „Блиц“ од 14. септембра 2005. године,

http://www.blic.rs/stara_arhiva/tema/92255/Prodaz-kravu-kupis-penziju,

„Куљена свака шеста инвалидска пензија,“ „Блиц“ од 30. јула 2010. године,

<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/200629/Kupljena-svaka-sesta-invalidska-penzija>,

„Статистички месечни билтен – VI 2012,“ Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, јул 2012. године,

<http://www.pio.rs/images/dokumenta/statistike/Jun2012/mesecni%20kompletan%20jun%202012-lat.pdf>,

„Статистички месечни билтен – XII 2013,“ Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, фебруар 2014. године,

<http://www.pio.rs/images/dokumenta/statistike/2014/MESECNI%20BILTEN%20-%20DECEMBAR%202013-lat.pdf>

^[9] „Моравца по такту суда,“ „Политика“ од 19. августа 2012. године,

<http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Moravac-po-taktu-suda.sr.html>

^[10] „Како решити проблем екстремне незапослености младих,“ „Бизнис и финансије“ од 8. октобра 2013. године,

<http://bif.rs/2013/10/kako-resiti-problem-ekstremne-nezaposlenosti-mladih/>,

<http://www.bloomberg.com/visual-data/best-and-worst/highest-youth-unemployment-countries>

^[11] Шеф одсека за демографију Републичког завода за статистику (РЗС) Гордана Бјелобрк у свом извештају „Старење становништва – Република Србија“ од 19. марта 2014. године изнела је изузетно поражавајуће податке, које ћемо са пратећим коментарима изложити у неколико цртица:

1) Према попису из 1981. године, Србија (без Косова и Метохије) имала је 7.729.236 становника, а према попису из 1991. године – 7.759.571. Већ 1992. године забележен је негативни природни прираштај становништва.

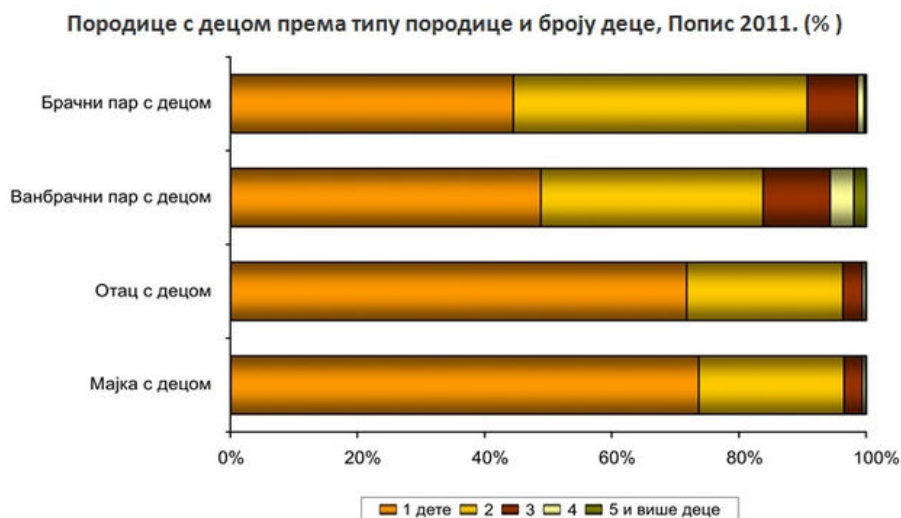
2) У Србији (без Косова и Метохије) је током деведесетих (1991-2000) у просеку годишње умирало око 14.462 људи више него што се родило. Додуше, прилив становништва из ратом погођених екс-југословенских подручја делимично је „маскирао“ проблем демографске спирале на доле – старење, исељавање у иностранство и одумирање популације.

3) Попис из 2002. године забележио је да Србија (без Косова и Метохије) има 7.498.001 становника, а попис из 2011. године – 7.186.862 становника. У периоду 2001-2012. у просеку је годишње умирало око 31.017 људи више него што се родило. Између последња два пописа, становништво Србије је у просеку старије за две године: 40,2 (2002) -> 42,2 (2011); чиме се сврстало у веома старе популације не само посматрано у европским, већ и у светским оквирима. Истина, просечна старост становника ЕУ је 41,6 година (2011), при чему предњаче Немачка (44,6), Италија (43,5), Бугарска и Аустрија (42,5), и Грчка (42,2).

4) У односу на 1961. годину, попис из 2011. године показао је да се удео младих (деца млађа од 15 година) готово преполовио, док је удео старих (65 година и више) увећан за око 2,5 пута. Уједно, попис из 2011. године је у Србији (без Косова и Метохије) регистровао 2.497.187 домаћинстава и 2.125.772 породица. Децу је имало 1.476.105 породица, док је без деце било њих 649.667 – породица са децом је у просеку имала 1,6 деце. (Ниво фертилитета је поодавно постао низак, тако да већ од 1956. године не обезбеђује просту репродукцију становништва). Удео старих у укупном становништву 2011. године износио је 17,40%, а младих – 14,27%.

5) Демографске закономерности су немилосрдне – број становника Србије (без Косова и Метохије) ће падати, смањиваће се број радно способног становништва (15-64 године), а просечна старост популације ће расти. Пројекција (средња варијанта са миграцијама и процењеним животним веком) за 2041. годину гласи да ће Србија (без Косова и Метохије) имати 6.830.008 становника са следећим уделитема: младих 14,3 %, радно способних 61,6 % и старих 24,1 %. (Рекло би се да оваква демографска пројекција звучи веома оптимистично поготово ако српска економска матрица остане иста, појача се емиграција становништва и отвори проблем одрживог финансирања здравственог система, прим. Дејана Бараћа).

	Република Србија		Београдски регион		Регион Војводине		Регион Шумадије и Западне Србије		Регион Јужне и Источне Србије		Регион Косово и Метохија
	укупно	%	свега	%	свега	%	свега	%	свега	%	свега
Укупно	1476105	100	355178	100	399871	100	413030	100	308026	100	...
1 дете	764546	51,8	192143	54,1	210779	52,7	202766	49,1	158858	51,6	...
2	591114	40,0	137986	38,8	157227	39,3	169282	41,0	126619	41,1	...
3	99368	6,7	21227	6,0	25917	6,5	33671	8,1	18553	6,0	...
4	15813	1,1	2877	0,8	4221	1,1	5732	1,4	2983	1,0	...
5 и више деце	5264	0,4	945	0,3	1727	0,4	1579	0,4	1013	0,3	...
Просечан број деце у породици	1,58	-	1,54	-	1,57	-	1,63	-	1,58	-	...

Графика: РЗС/Б92

Да закључимо, докле год само четвртина становништва Србије буде формално запослена, што уједно значи да сваки запослени има „свог“ пензионера, ниједан економски стручњак ни мађионичар не може да уравнотежи буџет Србије, „поправи“ њен биланс текућих трансакција и самим тим реши проблем одрживости спољног дуга. Повећањем стопе запослености (а посебно у разменљивом сектору) пружа се нада да наша држава може доћи на зелену грану – а то подразумева претходно темељно усаглашавање или ти симфонију развојне, монетарне и фискалне политике.

ПЕТА СЛИКА – ЧЕПОВИ КОЈИ ПРОПУШТАЈУ ВОДУ

„Свака власт квари, апсолутна власт квари апсолутно.“

Лорд Ектон, британски историчар

„Српски бизнисмени су као орхидеје – могу да расту где је топло и влажно.“

Миодраг Зеџ, професор економије

„И пад је лет.“

Душко Трифуновић, песник

ПАРКИНСОНОВ ЗАКОН

На основу искуства са британском администрацијом, афоризам „Паркинсонов закон“ први је употребио Норткот Паркинсон (енг. Cyril Northcote Parkinson) као прву реченицу хумористичног есеја објављеног у лондонском часопису „Економист“ (The Economist, 1955):

„Рад се увећава како би се испунило расположиво време за његово обављање.“

Временом је афоризам еволуирао у математички израз који дефинише стопу којом се администрација (бијократија) временом шири. Као парадигматичан пример послужило је увећања броја бијократа у време опадања британске империје после Другог светског рата, односно губитка колонија – министарство за колоније (енг. Colonial Office) имао је највећи број чиновника када је прикључен министарству спољних послова (енг. Foreign Office). Поменути раст објашњавао се тежњама:

1. Чиновник жели да умножава подређене, а не ривале.
2. Чиновници стварају посао једни другима.

Другим речима, стотине (па и хиљаде) запослених у администрацији спроводи непотребне процедуре којима себе запошљавају, што и те како повећава трошкове свих пореских обвезника и умањује ефикасност функционисања државе.

Такозвани Други Паркинсонов закон говори да „трошкови расту како би се изједначили с приходима“. Навешћемо и да једна од генерализација Паркинсовог закона гласи: „Потражња ресурса тежи да се увећа, како би се изједначила са његовом понудом. Обрнуто није тачно.“

Гостујући 5. априла 2012. године у емисији „Један на један“ РТВ-а, професор економије Миодраг Зеџ духовито је приметио како функционише администрација у Србији: „Праве такве законе које треба хиљаде људи да спроводи. Сваки дан седе и смишљају како да сопствени народ магрче – е сад, да му ја дам још једну потврду, још један документ.“

(НЕ)ПОТРЕБНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ

Ако је по нечему Србија била лидер последњих година, то је готово засигурно манија у оснивању, смислених и бесмислених, институција (установа). На крају 2011. године било је око 130 агенција, с непознатим бројем запослених.^[1] Када је, као део предизборног обећања, у јесен 2012. године извршена „реформа“ односно укидање и спајање неких агенција – трошкови „одржавања“ агенција нису смањени, а број запослених остао је исти.

^[1] „Србија у шуми агенција,“ „Политика“ од 24. јануара 2011. године, <http://www.politika.rs/rubrike/Politika/Srbija-u-sumi-agensija.sr.html>

„Немачка има шест агенција, а Србија 136,“ „Блиц“ од 29. децембра 2011. године, <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/298675/Nemacka-ima-sest-agensija-Srbija-136>

Ко се чега сетио, проглашавао је то за приоритет и оснивао институције (агенције, савете, комисије, канцеларије итд.) да би запослио своје партијске кадрове. Неке од основаних институција јесу важне, али велики је број измишљених „институција“ које нису потребне, а њихове надлежности се углавном преплићу. Да не спомињемо проблем броја запослених у агенцијама и како неке агенције немају сврху (Законом о поморској пловидби својевремено је било предвиђено оснивање Агенције за истраживање поморских несрећа). Ставка буџета за њихово финансирање није „по маси“ толико велика као што грађани перципирају, али је заиста непотребна. С друге стране, неке институције су „срушене“, као нпр. некадашњи СДК, што је изазвало далекосежне тешке последице по српске финансије.

Подсетимо и да је Влада Србије 6. децембра 2001. године, на иницијативу тадашњег министра финансија и привреде Божидара Ђелића, основала Савет за борбу корупције, чије су извештаје српске владе наредних година игнорисале (за разлику од бирократа из институција Европске унији, које су те извештаје пажљиво читале). Ако је већ постојао Савет за борбу против корупције, није требало оснивати Агенцију за борбу против корупције (2010) као својеврсну противтежу, већ је требало поменути Савет проширити и дати му већа овлашћења. Однос према двама институцијама као што су Заштитник грађана и Повереник за информације од јавног значаја и заштиту података о личности био је сличан као према горепоменутом Савету. (Не можемо да се отмено утиску да су наведене институције осниване про форме, да би се у владиним извештајима Европској унији истицало како постоје).

Када се инсистира на увођењу нових институција, најгрлатији су управо они који на тај начин виде могућност да се запосле о трошку пореских обвезника. Чланови у невладиним организацијама за промовисање „НАТО вредности“ истичу да је стратешки интерес за Србију чланство у НАТО пакту, и у будућности већ себе виде у структурама овог војног савеза, не питајући за економску и политичку цену коју би морала да плаћа држава. Сличан случај је и са онима који институтирају на „регионализацији и равномерном развоју“ Србије. У крајњем, зашто би се додатно развлашћивале општине у корист нових регионалних центара?

Жариште проблема лежи у усвојеном систему вредности, а не у „малобројности“ администрације. Ако матрица вредности остане иста, не помаже прогресивно увећавање институција – јер само додатно усложњава функционисање државе и дугорочно је урушава.

НАЦРТ ЗА ЗАКОН ЗЕЦА

„Треба учинити корак назад да би се после направила два корака напред, да би се промислило о том капиталном питању о темељу, односно платформи која може да носи социјалну структуру. Држава мора да буде мала, ефикасна и просвећена. То значи да Србија има 9.000 чиновника чији посао није да сами себе запосле смишљајући стотине процедура.

Каква је то држава у којој је подвиг извадити личну карту и регистровати возило? (...) Не може неко правити државу да би себе финансирао. Како ћете смањити администрацију када сте трајање личне карте смањили са 10 на 5 година? (...) Ако желите да смањите администрацију, смањите бесмислене процедуре. Раније су, на пример, старији људи добијали доживотну личну карту, а сада морају да је ваде на 5 година. Дакле, треба нам просвећена администрација која сама себи није сврха (...) и не ствара бесмислене трошкове за грађане.

Узмимо на пример оверу уговора у суду – ми смо тамо доказивали свој идентитет, али не и да ли постоји, на пример, стан који се (купо)продаје. Тако су хиљаде станова фиктивно продати и то је оверено у судовима – неки су продати и по десет пута. (...)

Увек постоји синдром чиновника – ако им виси у ваздуху могућност да остану без посла, онда ону смишљају начине да себе запосле: ја сам се „дочепао“ власти у министарству и онда ћу да пропишем да грађани морају да дођу код мене. Ако је његов сто празан, доћи ће шеф и закључиће да је чиновник вишак. Зато се чиновник затрпава папирима. Администрација (Србије) је узела овлашћења која не може да спроведе.

Затим, развијена је филозофија да је боље радити нелегално него легално. Пред сваке изборе се обећава легализација бесправно изграђених објеката. Ако је јефтиније радити нелегално, не треба да се чудимо зашто имамо преко милион нелегално саграђених објеката.“
(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Угломер“ на ТВ „Свет плус“ од 15. августа 2012. године)

РОБА КОЈУ НИКО НЕЋЕ ДА КУПИ

„Државник мисли шта ће бити у Србији за педесет година – (лично) мислим да ће нам се десити страшне ствари. Политичари, којих има десетак, кажу шта ће бити за четири године. А политиканти, којих има милион, шта ће бити сутра или кажу – мили Боже, дај ми данас да се „дочепам“ нечега. (...) Политичари (и политиканти) су роба коју не можемо извести.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Да можда не“ РТС-а од 24. маја 2010. године)

ПРИЗНАЈУ ПОХВАЛНИЦЕ САМО СВОЈЕ ПАРТИЈЕ

„Господин (Млађан) Динкић или господин (Божидар) Ђелић не кажу за себе – знате, ми смо одговорни зато што Србија, као вероватно једина земља у Европи, 2012. године не може да наплати порезе и доприносе; и што је разградила стари систем као што је био СДК, а на његово место није поставила нови. Нико није поднео оставку за нешто за шта би морао.

То је приступ – за ово сам одговоран, а за ово друго нисам. Влада је колективно тело. Не можете седети у њој шест година и бити њом незадовољан; и рећи – ја сам одговоран само за „Фијат“. Демократска странка је 2011. истерала из владе господина Динкића и дала му одличну прилику за предизборну кампању (...).

Није спорно да је господин Динкић „булдожер“ (...), способан политичар, али ја га не доживљавам као стратега ни као доброг економисту. (...) Влада која има булдожера и квалитетан тим иза себе може дубоко да „копа“. (...)

Међутим, ако се будуће владе буду правиле као претходне, поново ћемо имати три или четири центра моћи – и на први поветарац ћемо имати ситуацију када ће министри критиковати једни друге.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, емисија „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 3. јула 2012. године)

СКУПО ПЛАЋЕНА ШТЕДЊА

Економију Србије додатно је урушила одлука тадашњих министра финансија и привреде Божидара Ђелића и гувернера НБС Млађана Динкића да се целокупан платни промет пребаци на банке, а да се од 1. јануара 2003. године укине Завод за обрачун и плаћање (ЗОП) – раније се ова финансијска институција звала Служба друштвеног књиговодства (СДК), па Служба за платни промет. Укидање те финансијске институције, с намером „повећања ефикасности и уштеде“ (подвукао је Божидар Ђелић у својој књизи „Када ће нам бити боље“, 2006), и без установљавања одговарајуће замене, имало је тешке последице: не само да је отварање предузећа и њихово довођење у стечај било готово без икакве контроле (остајали су ненаплативе обавезе према добављачима и запосленима), већ ни држава није била у стању да наплати порезе и доприносе.

Држава је касно постала свесна веома проблематичне ситуације и тек крајем 2011. године Влада Србије Мирка Цветковића је донела уредбу којом је обавезу контроле наплате доприноса за пензијско и инвалидско осигурање пребацила на пословне банке. Уредба је почела да се примењује од јула 2012. године, али – већ је начињена непоправљива штета. Анализом објављеном у јулу 2012. године, Пореска управа Републике Србије утврдила је да је од 360 милијарди динара дугова (118 милијарди динара чине главнице, а остатак камате) на дан 30. јун 2012. могуће наплатити свега 30 милијарди динара.

Већ у јулу 2013. године Пореска управа је направила нови пресек стања на дан 30. јун 2013. који је показао да порески обвезници (предузећа, предузетници, банке у стечају итд.) дугују држави за порезе укупно 596,68 милијарди динара (са каматама). Процена је била да је од овог износа ненаплативо чак 506,16 милијарди динара, а убедљиво највећи порески дужници су не само „угашена“ правна и физичка лица, већ и она у поступку реструктурирања и стечаја. Наиме, од правних лица у поступку реструктурирања не може се вршити принудна наплата, сходно члану 20ж Закона о приватизацији (Сл. гласник РС, бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007). Исти случај је и са правним лицима у поступку реструктурирања, сходно члановима 80 и 88 Закона о стечају (Сл. гласник РС, број 104/2009), а дуг се делимично (или потпуно) може намирити тек из стечајне масе.

Док је постојала гломазна финансијска институција СДК, постојале су медијација и сравањење дугова. Претпоставимо да фирма Ф1 дугује фирми Ф2 100.000 динара, фирма Ф2 дугује фирми Ф3 150.000 динара, а фирма Ф3 дугује фирми Ф1 100.000 динара. После сравањења, само би фирма Ф2 дувала фирми Ф3 50.000 динара. Поред тога, механизми које је поседовао СДК су пружали увид у ликвидност и солвентност фирми (предузећа). Значи, никако није требало срушити такву институцију (без обзира што је „социјалистичка“ тековина), већ поједноставити процедуре и задржати добар део њених механизма. О оснивању „сестринских“ и „фантом“ фирми за утају пореза биће речи у наредној слици.

ДИРИГОВАЊЕ (ПРЕ)РАСПОДЕЛЕ У ЗАРОБЉЕНОЈ ДРЖАВИ

Током 1990-х економија СРЈ (односно Србије и Црне Горе) је под теретом санкција УН (1992-1995) и хиперинфлације (од априла 1992. до јануара 1994. године) преживљавала тешке тренутке. Тада је направљен систем за нову прерасподелу. Током деведесетих само су повлашћени могли да се баве увозом и да купују девизе по званичном курсу Народне банке Југославије (НБЈ), који је био вишеструко нижи од реалног курса (а који су користили улични дилери девиза). Хиперинфлација је не само изазвала нарушавање биланса предузећа и „брисала“ унутрашње дугове (предузећа, државе, грађана), већ је под њеним ударом дошло до делимичног разарања економије Србије. Тачније, друштвена и јавна предузећа претрпела су, уз грађане, разорне ударе. Што ће рећи, грађани и предузећа су додатно осиромашили у корист појединаца, а 1993. године дошло је и до краха ПИО фонда (Фонд пензијско-инвалидског осигурања). Једном речју, радило се о диригованој дистрибуцији у корист повлашћених. То је транзиција са „прљавим“ правилима (игре).

Након искуства с пројектом „Зајам за привредни препород Србије“ (1989), нови „државни пројекат“ деведесетих подразумевао је „преузимање“ девиза од осиромашених предузећа и грађана преко уличних дилера, увођењем „штицованог“ девизног курса и оснивањем пирамдиланих банака које су нудиле нереалне каматне стопе. Присетимо се колико је простора на српским телевизијама у периоду 1992-1993 добијала Дафина Милановић, власница „Дафимент банке“, а да и не помињемо Јездимира Васиљевића, кандидата за председника Србије (1992) и власника „Југоскандика“, који и није био регистрован као банка, што грађани нису знали. Током два месеца (март-април) 1993. године дошло је до убрзавања хиперинфлације: „пирамидалне“ банке (банке пирамиде) су се распале, да би крајем априла пооштрене су санкције Савета безбедности Уједињених нација према СРЈ. У новонасталој ситуацији оборене су камате по теорији „офанзивног подстицања производње“. Истини за вољу, „упумпавање“ јефтиног новца у привреду изазвало је пораст производње, али у смислу гомилања залиха – што ће рећи, није било тражње за тим производима. Хиперинфлација забележена у СРЈ ушла је у светске економске уџбенике и енциклопедије – једино су хиперинфлације забележене у Мађарској 1946. и Зимбабвеу 2008. биле веће. Званичан пад БДП-а Србије у 1992. и 1993. години износио је 28,1 и 30,4 процената, респективно. Другим речима, БДП је 1993. преполовљен у односу на онај из 1991. године.

Напомена: проценти пада 28,1 и 30,4 не могу да се сабирају, већ важи 1,00 (1991) → 0,72 (1992) → 0,50 (1993); дописаћемо да је обрачун БДП-а током хиперинфлације проблематичан.

Они који су били на власти или блиски власти 1980-х и 1990-х, остали су „власници Србије“ (метафора професора Миодрага Зеца) и после 2000. године. Да би утврдили своју позиције и пословне империје стваране 1990-х, домаћи пословни људи су после 5. октобра 2000. године „инвестирали“ у политичке странке – које су им, с позиције власти, толерисале неплаћање пореза и доприноса, неизмиривање обавеза малим предузећима (добављачима), обезбеђивале им монопол и привилегован положај на тендерима и при јавним набавкама.

Једном речју, успостављен је систем трговине интересима и утицајима. Такво стање зове се „заробљена држава“ (енг. captured state). Највиши вид корупције је развлашћивање државе у корист поједин(а)ца или група. Дакле, не само да је неко био привилегован код државе, већ је своје интересе „уградио“ у институције – „држава“ је такве амнестира од плаћања дела обавеза и трудила да закони буду писани у њихову корист.

Чини се да је један српски економиста, који је напустио струку и постао политичар, подстакнут „мудростима“ саветника из Светске банке саопштио како је добро што се приватизација српских предузећа обавља касније (2001), јер ће се тако избећи све „замке“ (приватизације и транзиције) у које су упале постсоцијалистичке земље источне Европе током деведесетих. Да будемо помало цинични, све те „замке“ су додатно унапређене и „уграђене“ у српске законе. Просто, озакоњена је нова диригована расподела. Најбољи примери за изречено су што је била дозвољена конверзија индустријског земљишта у грађевинско (због чега су се и куповале одређене фирме у процесу приватизације) и продавање државних монопола као што су путарска предузећа – иако историја економије говори да је од државног монопола далеко опаснији приватни. Привредник Милан Кнежевић духовито је приметио да нису (биле) рупе у законима, већ „закони су рупе“.

Како ни државна имовина није била у целости пописана, тек су кроз процес реституције и иницијативом грађана откривене бројне злоупотребе. Корисници државних непокретности (земљишта, зграда итд.) прибегавали су или да не пријављују непокретности које користе или чак да их упишу у катастру као приватну имовину, а неретко су ишли и корак даље – ставаљајући ту имовину под хипотеку. Мрежа за реституцију је до средине 2013. открила немали број „скривених“ непокретности: 35.288 хектара пољопривредног, 79.273 хектара шумског и 3.712 хектара грађевинског земљишта у државној својини, али и 3.000 службених зграда, више од 1.000 стамбених објеката, 700 гаража итд.^[2] Листа засигурно није коначна.

ПРАВИ ШВАЈЦАРЦИ У ШВАЈЦАРСКОЈ

„Швајцарско Министарство правосуђа је обавестило Владу Србије да је до сада пронашло 6 банкарских рачуна истакнутих политичара бившег режима, изјавио је за Б92 Александар Радовић, председник Владине Комисије за привредни криминал. Према овим налазима, Драгомир Томић („Симпо“) има 3 рачуна: први на износ 4,3 милиона швајцарских франака, други 650.000 и трећи 1,1 милион. Драган Томић („Југопетрол“) има 2 рачуна, на једном је 1,1 милиона, а на другом 237.000 швајцарских франака. Бивши премијер Мирко Марјановић и бивши директор Републичког Фонда за здравство Томислав Јанковић према досадашњим налазима швајцарских власти имају по један рачун. Марјановић има 1,2 милиона, а Јанковић 1,5 милиона швајцарских франака. Сви рачуни отворени су на лична имена.“

(Вест од 12. октобра 2001. године, Б92)

^[2] „Нестало 150.000 хектара земље,“ 27. јул 2013. године, „Вечерње новости“, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:446141-Nestalo-150000-hektara-zemlje>

Додаћемо како је прво требало да се донесе Закон о реституцији, а не да се продаје туђа имовина кроз приватизацију предузећа (1997-2013).

КАД СЕ ПРИВАТИЗАЦИЈА ЗАХУКТА

У периоду 1989-2013 приватизација у Србији спроводила се по четири закона, који су „поправљани“ допунама. Прво је у време савезне владе (СИБ) Анте Марковића донет Закон о друштвеном капиталу (1989), са изменама у 1990. години. Приватизација предузећа у СФРЈ по том закону није била обавезна, а идеја је била да радници постану деоничари (акционари) друштвене својине, тако што би део плате издвајали за отплату деоница. Процена је била да би смањење трошкова радне снаге допринело увећању обртног капитала југословенске привреде. Међутим, домети приватизације били су релативно скромни.

Затим је 1991. Република Србија донела сопствени закон о својинској трансформацији (Закон о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике својине, Сл. гласник РС бр. 48/91). Услед високе хиперинфлације 1993. године, значајан број друштвених предузећа у Србији постао је привремено радничко власништво, зато што је књиговодствена вредност деоница (акција) била обезвређена – па су их радници лако откупили. Међутим, већ после монетарне и фискалне стабилизације почетком 1994. године, извршене су измене и допуне закона из 1991. (Сл. гласник РС бр. 51/94), којима је извршена ревалоризација, тако да су „хиперинфлациони добици“ радника-капиталиста поништени, а приватизација је готово заустављена од почетка 1994. до новембра 1997. године.

Приходи остварени преко Агенције за приватизацију, графика: „Блиц“, април 2013. године
Напомена: Држава је приходовала још око 4 милијарде евра кроз продају пакета акција компанија „Моби 063“ (бивши „Мобтел“), ДДОР, НИС итд.

Потом су уследила још два таласа приватизација у Србији, о чему је гостујући у емисији „Ђирилица“ на ТВ Хепи дана 18. јуна 2012. године професор економије Миодраг Зећ (саветник за привреду министра за приватизацију 2001-2002) саопштио следеће:

„Донет је Закон о приватизацији (Сл. гласник РС бр. 32/97), чији је родоначелник био Милан Беко (министар за економску и власничку трансформацију у влади Мирка Марјановића, прим. Дејана Бараћа), и тада су радницима и грађанима подељене акције најбољих предузећа (на основу минулог рада с тим што приватизација предузећа није била обавезна, прим. Дејана Бараћа). (...) Међутим, Слободан Милошевић, објективно, није ни хтео да подели бесплатне акције, па је већ 1998, због велике инфлације и због нове процене вредности, то хипотетичко право (привремено) суспендовано. (...) Када је дошло до промена 2000. године и када је успостављена (привремена) Влада Србије са коминистарствима, ДОС је ушао у ДБ, медије, полицију, Народну банку. Удба је овде увек била најрентабилније предузеће. Једино министарство које није имало три коминистра било је Министарство за приватизацију, на чијем је челу био професор Оскар Ковач. Као гувернер НБЈ, Млађан Динкић потпуно лудачки подиже

ниво курса и права на бесплатну поделу акција расту шест пута – јер су права била исказана по реалном курсу, а процена вредности (капитала) била је исказана по номиналном курсу. Усвајају се измене Закона о приватизацији (из 1997), а последица је да је за само три месеца 650 предузећа где су социјалисти управљали отишло у приватизацију – на пример, Драган Томић тада приватизује ‚Симпо‘. Нови Закон о приватизацији (Сл. гласник РС бр. 38/2001) омогућио је куповину предузећа на берзи, где су били велики лоповлуци.

Ко су данас власници Србије? Они који су седамдесетих, осамдесетих (и деведесетих) били на власти – Милан Беко, Мирослав Мишковић, Драган Томић... или њима блиски људи.“

ВРЛО ДОБРО – ЧЕТИРИ ПЛУС

„Када се сагледа процес приватизације, током последње декаде у земљама Средње и Источне Европе и земљама бившег Совјетског Савеза, можемо рећи да је тај процес био позитиван, али и проблематичан истовремено.

О томе говоре и егзактни подаци. Наиме, на основу 40 анализа и истраживања која су се бавила процесом приватизације у земљама Средње и Источне Европе и бившег Совјетског Савеза, произлази недвосмислен закључак да се може успоставити јасна корелација између приватизације и економског раста. То посебно важи за земље Средње и Источне Европе у којима је приватизација извршена на прави начин. (...)

У екстремнијим случајевима, као што је, на пример, било у Русији, дешавало се да домаћа јавност доводи у питање оправданост читавог процеса приватизације. У овој земљи је приватизација, дипломатски речено, заиста била ‚разочаравајућа‘. Насупрот томе, друге земље у транзицији, попут Мађарске, Естоније и Пољске реализовале су приватизацију на добар начин. У овим земљама, такође, није било ваучерске приватизације.

Србија има једну предност која произлази из кашњења за другим земљама у транзицији. Ова чињеница јој омогућава да искористи позитивна искуства других земаља и да, истовремено, избегне грешке које су у овим земљама прављене. Србија је избегла опасност да ради по моделу ваучерске приватизације, а додатна предност је и то што се акције продају, уместо да се поклањају. Такође је позитивно и то што се купцима нуди 70 одсто државног капитала.

Понекад се, међутим, у Србији поставља питање зашто се не угледати на словеначки модел приватизације, посебно када се има у виду да је приватизација у тој земљи протекла без већих проблема. (...) У Словенији је, на почетку процеса приватизације, постојала знатно стабилнија привредна ситуација него што је то случај у Србији. Такође ваља подсетити и на то да су Словенци поделили акције менаџерима успешних предузећа и да је тај концепт био примењиван у Србији у периоду од 1997. па до 2001. године.

Дакле, реч је, у основи, о сличном моделу, али који је примењиван у битно другачијим условима и са битно другачијим предузећима. (...)

Програм приватизације у Србији, конципиран уз помоћ Светске банке, обезбедио ефикасност и истовремено транспарентност овог процеса. (...) Значајну улогу имало знање и искуство Светске банке акумулирано током рада у читавом низу земаља у транзицији које је стављено на располагање релевантним институцијама у Србији приликом прављења Закона о приватизацији.

Поред тога, Светска банка помно прати поштовање прописа у области заштите права оних предузећа која се жале на регуларност тендера. (...)

Највећи допринос Светске банке процесу приватизације у Србији је велика група младих људи која је обучена и запослена уз помоћ Светске банке. Они представљају највећу гаранцију изградње институционалних капацитета који треба да омогуће остварење транспарентности у процесу приватизације и да онемогуће корупцију.

Стога је веома важно да и нова Влада Србије задржи Агенцију за приватизацију која располаже веома квалитетним младим људима који су оспособљени да раде стручно и поштено. (...)

Што се тиче препорука шта даље радити на плану приватизације у Србији, први савет је да се истраје на курсу приватизације и реструктурирања.

Друга препорука је да се продају државне инфраструктурне фирме попут, рецимо, телекомуникационих, јер је даља приватизација у Србији практично главни извор страних инвестиција. То подразумева њихово реструктурирање и одвајање појединих делова који би ишли у приватизацију.

Трећа препорука је да се на транспарентан начин продају мањинске акције, које су настале по основу примене ранијих закона о приватизацији када је вршена њихова бесплатна подела.“

(Јицак Голдберг, експерт Светске банке, излагање на округлом столу „Приватизација – докле се стигло и куда даље“ од 26. фебруара 2004. године у београдском хотелу „Палас“, издавач зборника „Транспарентност Србија“)

КАД ПРИВАТИЗАЦИЈА УТИХНЕ

Закон о приватизацији који донет 2001. године касније је само допуњаван (Сл. гласник Републике Србије бр. 38/2001, 18/2003, 45/2005, 123/2007, 123/2007 – др. закон, 30/2010 – др. закон, 93/2012 и 119/2012), али није суштински мењан – иако су се странке на власти смењивале. Односно, не можемо да се отмоно утиску како су управо иза доношења таквог закона стајали „виши интереси“. Значајан број „рупа“ је систематично „уграђен“ у Закон о приватизацији (2001), који је донет уз препоруке Светске банке – а која је уједно и нагледала приватизацију у Србији. Није се водило рачуна о „боји“ новца инвеститора и о томе да ли купац уистину намерава да настави делатност купљеног предузећа, већ је један од најважнијих интереса био да се попуни буџет државе. Својевремено је Александар Влаховић (министар за приватизацију 2001-2004) истицао како држава неће проверавати порекло новца потенцијалних купаца предузећа, јер би то успорило процес приватизације.^[3]

Епилог је да су неки власници задржавали основну делатност предузећа про форме, а мисао водила им је најчешће била или да дођу у посед пољопривредног земљишта, или да изврше конверзију индустријског у грађевинско земљиште (како би започелу изградњу некретнина или га продали). Истина, у предузећима која су купили реномирани инострани инвеститори настављена је делатност, одлазећи радници добили су колико-толико правичне отпремнине, а друга ствар је што нису умели да их искористе. Парадигматични примери су приватизације „Беочинске фабрике цемента“ и „Апатинске пиваре“. Наиме, радници су од отпремнина и продаје сопствених акција (које су добили на основу минулог рада) куповали некретнине (претежно станове у Новом Саду и Београду), аутомобиле и техничку робу. Ретки су искористили новац за покретање сопственог посла, а немали број њих одао се пороцима (о чему је нпр. била репортажа у емисији „Око магазин“ РТС-а од 30. марта 2010. године).

Закон о приватизацији је фаворизовао куповину предузећа преко конзорцијума физичких лица (куповина до шест годишњих рата). У таквој ситуацији дешавало се да поменути конзорцијум исплати прву рату, затим подигне кредит од банке тако што заложу имовину купљене фирме као хипотеку (уз или без сагласности Агенције за приватизацију). Део поменутог кредита су задржавали за себе, а остатак искористили за уплату прве рате за куповину другог предузећа. Оног тренутка када се Агенција за приватизацију опредељивала да раскине приватизационе уговоре, предузећа су већ била упропашћена. Истини за вољу, не треба пренебрегнути ни софистицираније облике пљачке попут задуживања и докапитализације, али и режираних стечаја предузећа.

^[3] Димитрије Боаров, „Ипак се окреће - пет кључних догађаја 2002. године,“ портал недељника „Време“ од 2. јануара 2003. године, <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=330158>

Када је на почетку 2012. године (после десет година приватизације) Агенција за приватизацију подвлачила црту, закључено је да је за око 2,6 милијарди евра продато 2.350 друштвених предузећа – која су запошљавала око 680 хиљада радника, с тим што су нека „кубурила“ са вишком запослених. У истом периоду раскинуто је 650 уговора о приватизацији – нека предузећа су поново приватизована, а друга су ушла у процес реструктурирања о трошку државе. Све у свему, око две трећине приватизованих предузећа више не постоји (нека су отишла у ликвидацију, а друга су се „утопила“ у нову компанију као нпр. крушевачка „Мерима“ у „Хенкел“). Према процени Социјално-економског савета из новембра 2011. године, последице су да је у предузећима која су била предмет успешних или неуспешних приватизација остало у радном односу 286 хиљада радника, с тим што је (тада) 537 предузећа било у реструктурирању.^[4] (Држава је продавала пакете акција у компанијама независно од Агенције за приватизацију и од тога приходовала преко 4 милијарде евра).

Bez posla ostavio 2.356 radnika*

Firma	mesto	status	ostalo bez posla
FOPA	Vladičin Han	raskinut ugovor	560
Nevena	Leskovac	raskinut ugovor	350
Rudnik uglja	Kovin	raskinut ugovor	117
Hladnjača	Titel	raskinut ugovor	104
NP Pobeda	Kruševac	raskinut ugovor	20
Nova guma	Ruma	raskinut ugovor	100
Metalac	Ivanjica	raskinut ugovor	116
Vulkan	Niš	raskinut ugovor	397
Zastava metal	Despotovac	raskinut ugovor	100
Božo Tomić	Čačak	raskinut ugovor	492

* Uz "Srbijanku", Kovački je još kupio "Trajal" iz Kruševca, gde su zbog malverzacija od 80.000 eвра uhapšeni direktori. Račun je bio blokiran, pokrenut je stečaj nakon raskida ugovora, ali je „Trajal“ kupio američki „Kupertajers“ i tako sačuvao preko 3.500 radnih mesta u toj fabrici

Биланс приватизација Христа Атанасова Ковачког, графика: „Блиц“, новембар 2012. године

ГРАЂАНИ КОЈИ СУ ВИШАК

„Од 2000. године, 660 хиљада људи у Србији је остало без посла, јер нам (изгледа) није требала индустрија, већ су требали манипуланти и финансијско тржиште. (...) Скоро сам чуо веома драматичну причу – човек устаје сваког јутра и већ годину дана долази на посао, а уопште није запослен, да породица не види да он не ради.

Није посао (нешто) на нивоу хрчка, тако што ћете да обезбедите себи само егзистенцију, већ је (посао) потврда шире друштвене збиље – да сте вредни, да исказете своје стваралаштво и да заузмете своје социолошко место у цивилизованом друштву. Овако, произилази да је два милиона људи у Србији вишак и они не знају шта ће са собом.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, гостујући на ТВ „Коперникус“ дана 25. маја 2012. године)

^[4] „Неуспешна трећина приватизација“, 21. март 2012. године, РТС, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1067172/Neuspe%C5%A1na+tre%C4%87ina+privatizacija.html>; „Ефекти приватизације у Србији“, новембар 2011. године, Социјално-економски савет, <http://www.socijalnoekonomskisavet.rs/doc/efektiprivatizacijeusr.pdf>

Губитак радних места у овим предузећима делимично су „маскирала“ нерационална запошљавања у јавном сектору и јавним предузећима.

Број запослених - укупно

	Укупно		Правна лица		Приватни предузетници	
	Укупно	Жене	Укупно	Жене	Укупно	Жене
Број запослених - укупно, годишњи просек [методолошко објашњење]						
РЕПУБЛИКА СРБИЈА						
2001	2101668	900562	1752226	754714	349442	145848
2002	2066721	893740	1676835	728536	389886	165204
2003	2041395	886526	1611632	703565	429763	182961
2004	2050854	889851	1580140	687064	470714	202787
2005	2068964	900401	1546471	673462	522493	226939
2006	2025627	872908	1471750	636244	553877	236664
2007	2002344	868129	1432851	626137	569494	241992
2008	1999476	873648	1428457	630909	571019	242739
2009	1889085	837643	1396792	628252	492293	209391
2010	1795775	805256	1354637	619355	441138	185901
2011	1746138	800688	1342892	624218	403246	176471
2012	1727048	796993	1341114	626109	385934	170884

Извор података: Републички завод за статистику

ВИДЉИВИ ПРСТИ (ПАРА)ДРЖАВЕ У СЛУЧАЈУ ЈУГОРЕМЕДИЈЕ

„Случај „Југоремедије“ је парадигматичан: 42 одсто акција фирме „Југоремедија“ продато је 2002. предузећу „Јака 80“ из Радовиша у Македонији, чији је сувласник Јовица Стефановић – Нини, а уговор је обавезао купца да изврши докапитализацију „Југоремедије“ и тако постане већински власник. Он је, међутим, 2003. године покушао да докапитализацију изврши конверзијом потраживања „Јака 80“ према „Југоремедији“, насталог на основу спорне набавке сировине од његовог предузећа „Јака 80“. Сада се против њега води истрага због сумње да је „надувао“ профактуре. (...)

Око 150 радника се организовано супротстављало тврдећи да „Јака 80“ фабрику незаконито преузима, пљачка и уништава. Они су штрајковали и протестовали у Зрењанину и у Београду, и сукобљавали се приватном и државном полицијом, али су успели. Законитост приватизације у Србији требало би да контролишу Агенција за приватизацију, Комисија за хартије од вредности и Акцијски фонд.

Крајем 2006. године суд је поништио приватизациони уговор. Држава је поново постала власник 42 одсто акција, а мали акционари својих 58 одсто. Међутим, и тада је Стефановић, (већ бивши купац) покушао да спречи промену управе тако што ће „Југоремедију“ увести у стечај и преузети је као већински поверилац.

Након судске одлуке радници се 2006. ипак враћају у фабрику. Успевају да обнове производњу која је обустављена новембра 2006. године, да реконструишу фабрику и врате дугове ранијег власника. Држава, међутим, покреће акцију да изнова прода целу фирму. Настаје подела међу радницима који су обновили предузеће и других који су заинтересовани искључиво за приход од продаје акција. Управа, акционари и запослени у „Југоремедији“ су под константном полицијском истрагом, покренутом на основу анонимних пријава о наводним злоупотребима приликом реконструкције фабрике. Полиција упада у канцеларију новог директора Здравка Деурића, радника-акционара, који је претходних година предводио раднички отпор, који се сматра најзаслужнијим за поништење приватизације 2007. (...) Деурића држе у Окружном затвору у Зрењанину 52 дана и пуштају, али му плене две гарсоњере, од по 19 квадрата, у зрењанинском насељу Раде Кончар, од којих се једна води на име његове супруге Елизабете Деурић.

Сада у рукама малих акционара и државе, Југоремедија' запада у нове тешкоће. Крајем априла 2011. године то предузеће је с Хипо Алпе Адрија банком склопило уговор о реструктурирању кредита, али није могло да испуњава уговорене обавезе због тешких пословних проблема. У новембру фабрици је искључена струја и претила је опасност да ниске температуре угрозе велике количине лекова на залихама у магацину Југоремедије', које су под хипотеком банака или припадају Републичкој дирекцији за робне резерве. Наредбом Министарства здравља неки од лекова су под забраном продаје, јер је Југоремедија' због неплаћања лиценци страним партнерима изгубила право производње и дистрибуције. (...)

Привредни суд у Зрењанину донео је у четвртак, 27. децембра (2012) решење о отварању стечајног поступка у Југоремедија', упркос протесту радника и акционара Југоремедије', па и физичког сукоба између радника и припадника судског обезбеђења. Око 400 радника ће након проглашења стечаја по аутоматизму добити отказе, мада ће део радника, после отварања стечаја, остати ангажован у Југоремедији' како би привео крају отпочете послове.

Стечајни управник Радован Савић изјавио је да су доспеле и недоспеле обавезе Југоремедије' веће од њене имовине и то за око 400 милиона динара."

(„Деценија сукоба – Југоремедија,“ портал листа „Време“ од 28. децембра 2012. године)

СЕКУНДАРНА ПРИВАТИЗАЦИЈА У РЕЖИЈИ ФАНТОМА

„Савет за борбу против корупције се бави појединачним случајевима једино уколико они указују на неку ширу појаву која посебно истиче изворе крупне корупције у привреди и политици. Један од таквих случајева је концентрација власништва која је обављена у акционарском друштву Југоремедија' крајем 2005. године. (...) Тај случај је интересантан јер поседује све карактеристике 'секундарне приватизације' – процеса у коме долази до преношења акција од запослених на најбогатије људе у земљи, који имају добар 'контакт' са политичарима и државним органима.

У процесу 'секундарне приватизације' користе се 'фантомске' фирме из иностранства (предузећа без капитала и пословних прихода, прим. Савета), како би се у јавности створио утисак да се ради о иностраним инвестицијама. Куповина акција се уз бројне малверзације обавља средствима непознатог порекла (...).

После обављене трансакције нови власник обично постаје монополиста и остварује изузетне профите. Уколико се реализују планови о изградњи пословног и стамбеног простора на подручју садашње београдске луке и на околном земљишту које се убрзано запоседа, профит новог власника ће се мерити у милијардама евра. (...)

Сваки монопол јесте економски неефикасан јер обично нуди робу по вишим ценама него конкурентски понуђачи, мање производи, трошкови су му виши, а ресурси недовољно запослени. Када монопол своју позицију заштити политичком подршком, негативне последице се осећају у веома дугом року, и сва је прилика да ће се ово правило и код нас потврдити уколико Влада не предузме одлучни заокрет у свом ставу према тржишној концентрацији и манипулацијама у процесу укрупњавања власништва у стратешки важним предузећима. Концентрација власништва која је обављена у предузећу Југоремедија' пример је стварања монопола под покровитељством политичког фактора и уз активно учешће одбеглог капитала.

(...) Прво питање које се овде поставља јесте како је могуће да предузеће (Ворлдфин' из Луксембурга), које има основни капитал од 31.000 евра и није повезано са другим правним лицима, може да исплати готово 40 милиона евра за акције Југоремедија'? Готово у истом периоду (крај 2005. године) откупљене су акције малих акционара Југоремедија' на исти начин – акције је откупило друштво које нема никакав промет и никакву имовину осим минималног оснивачког капитала, а исплатило је износ од 44 милиона евра. У оба случаја је очигледно да су акције купљене за рачун неког другог купца који је остао у сенци. Како је Комисија за хартије од вредности превидела ове чињенице, односно зашто није реаговала Управа за спречавање прања новца? (...)

У ситуацији када је, као код нас, неразвијено корпоративно управљање, тј. не уважавају се интереси мањинских акционара, у пракси је важно само да се оствари натполовична већина гласова на скупштини акционара, како би се остварила потпуна контрола над предузећем и наметнула воља већинског власника. (...)

Последице тога су вишеструке: потенцијални инвеститори нису заинтересовани да инвестирају у предузећа у којима не могу да остваре већинско власништво, цена мањинских акција остаје трајно ниска, и тржиште капитала не може да изађе из зачараног круга неразвијености. Једноставно, људи су неповерљиви према улагању у мањинске акције, а већински власник није заинтересован да (их) откупи (...).

Код нас мањински акционари никад не могу бити сигурни да ће њихова законска права ико поштовати – дивиденда им се не исплаћује, чак и ако предузеће остварује профит, а профит се најчешће не исказује услед примене ‚креативног‘ књиговодства. Акционарима је веома често једина опција да продају своје акције на берзи, али и тамо се сусрећу са потцењеном вредношћу својих акција. (...)

Влада мора постати свесна ових макроекономских последица свог делања, односно неделовања. У конкретној ствари, она мора имати у виду да се концентрацијама власништва, као што је био случај у предузећима ‚Лука Београд‘, ‚Ц-маркет‘, ‚Књаз Милош‘ и многим другим, стварају услови за трајну умртвљеност тржишта капитала.“

(Савет за борбу против корупције, из „Извештаја о концентрацији власништва у предузећу Лука Београд“ влади Војислава Коштунице од 25. фебруара 2008. године)

СМЕДЕРЕВСКА ВЕЗА ЗА БАНКАРСКО ЗОМБИРАЊЕ

„Сартид‘ је један од највећих акционара Инвестбанке, (...) а истовремено ‚Сартид‘ је и (њен) највећи дужник. И то је тај проблем што ми имамо банку која је у власти својих дужника. То је једно перверзно, апсурдно стање (...). На крају се десило то да је ‚Сартид‘ не само повукао свој улог, то је тај негативни капитал, него је повукао и кредите које не може платити, а (истовремено) он доноси одлуке у оваквој банци. Зато се те постојеће (четири) банке не могу реструктурирати под тим и таквим менаџментом. (...)

Шта је урадила свака од тих банака? Прво је потрошила неке стране паре – од Париског клуба, па је потрошила друге стране паре – од Лондонског клуба, па је потрошила стару девизну штедњу, то је трећа ствар, па је сада произвела обавезе које није гарантовала држава, а које су обавезе банке у неким врло спорним аранжманима. (...) Сада буџет Србије практично обештећује и стране повериоце, Париски клуб и Лондонски клуб, и штедне улоге, бившу девизну штедњу и текуће штедне улоге а-виста (по виђењу, прим. Дејана Бараћа), који се сада преко ЗОП-а (Завод за обрачун и плаћање) исплаћују. (...)

Значи, у нормалној банци ви с једне стране имате имаоце капитала, а с друге стране имате тражиоце капитала. А овде су фиктивни имаоци капитала, то су оснивачи банке или крупна предузећа која контролишу банке, а они су истовремено њени дужници. И ови запослени (у банкама) су се нашли између, и доживљавају банку као своју ствар. У томе је различита банка од предузећа, што се она може санирати и одржавати фиктивно у животу дуже него предузеће, јер може посегнути за мојим рачуном у банци (...). Зато је банка једна опаснија, деликатнија ствар, која мора бити подвргнута јавној контроли.

Предузеће не може сад да узме нечије туђе паре, оно може да ‚једе‘ своју супстанцу и да све што има у дворишту распрода, и на крају да остане ледина и вишак од 15.000 људи. И они су уништили нешто што се зове друштвени капитал (...), ‚испумпали‘ све што је вредно и потрошили све капиталне инвестиције за текуће одржавање запослених и плате. Али ту се несрећа заврши у неком фабричком дворишту, она се не тиче других.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду и саветник за привреду министра за приватизацију 2001-2002, о покретању стечаја „Инвестбанке“, „Југобанке“, „Беобанке“ и „Београдске банке“, емисија „Пешчаник“ од 9. јануара 2002. године)

ПЛАЋАЊЕ РАЧУНА С ПОТПИСОМ КРЧМАРА

„Онај коме послодавац одбијао да исплати зараде, (...) тужио је послодавца суду, пролазио често кроз голготу судског процеса и добио извршну судску пресуду, то је крај (...). Али, донет је закон по коме, ако је фирма у реструктурирању, судске пресуде неће бити извршене. Суд у Стразбуру је рекао – не можете дезавуисати пресуду суда; ако сте одлучили да то урадите законом, онда, благо нама, уколико послодавац ‚не треба да плати‘ – онда ће да плати држава као гарант остваривања права (...), односно сви порески обвезници.“

(Саша Јанковић, заштитник грађана, емисија „Један на један“ РТВ-а од 28. септембра 2012. године)

ПАРАДРЖАВНИ ИНТЕРВЕНЦИОНИЗАМ О ТРОШКУ ГРАЂАНА

Руководство (менаџмент) и највећи број уделичара у домаћим приватним предузећима са мањинским државним уделом су навикнути да очекују како остварена добит предузећа припада свим уделичарима, док су евентуални дугови искључиво државни. У наредним редовима биће речи о два репрезентативна примера неосмишљеног директног и индиректног улагања државе, а којих је, иначе, било прегршт.

Дрвно-прерађивачко предузеће „Симпо ШИК ДОО“ је 11. фебруара 2010. године основала држава Србија на „рушевинама“ неуспешно приватизованог предузећа „ШИК Копаоник АД“ из Куршумлије. Формално, „Симпо ШИК“ је постао зависно предузеће у оквиру приватне компаније „Симпо АД Врање“, тако што је ова компанија потписала двадесетогодишњи уговор о пословно-техничкој сарадњи са предузећем „ШИК Копаоник АД у реструктурирању“. (Јасно је да су остала ненаплатива потраживања поверилаца због „реструктурирања“ предузећа „ШИК Копаоник АД“).

Хвалећи достигнућа овог подухвата, председник Уједињених региона Србије Млађан Динкић је дана 18. априла 2011. у Куршумлији саопштио следеће:

„Четрнаест милиона милиона евра које су тада уложене у обнову фабрике, нису толико важне колико нада да грађани Куршумлије могу да живе од овог посла. Да радници нису тражили да се обнови производња, ове фабрике вероватно сада не би било. Данас је ‚Симпо ШИК‘ симбол од посрнућа до васкрснућа.“^[5]

„Симпо ШИК АД“ је током 2010. и 2011. године ширио погоне и растао, да би у 2012. години имао готово 600 запослених (просек за 2012. је износио 595). Када је после 2012. године подвучена црта, „пролазно време“ је било следеће: од 2010. до августа 2012. године држава је у поменуто предузеће уложила око 17,5 милиона евра, да би оно завршило пословну 2012. са губитком од 166,6 милиона динара (готово 1,5 милиона евра), према подацима Агенције за привредне регистре (АПР).

Пратећи спиралу долазимо до приватне компаније „Симпо АД Врање“ (мегаломански називане „Швајцарском на југу Србије“), која је у власништву инвестиционих фондова и физичких лица, док је држава мањински власник; највећи акционари у 2012. били су Акционарски фонд АД Београд са 28,83 %, ПИО фонд Републике Србије са 9,40 % и Република Србија са 4,99 % акција. Према подацима са АПР-а, компанија је у 2012. години забележила губитак од 546,61 милион динара, а истовремени консолидовани губитак, који обухвата и пословање зависних предузећа, износио је 805,37 милиона динара. (Дописаћемо да су прелиминарни губици компаније у 2013. години били 3,01 милијарду динара, док консолидовани биланс није био доступан априла 2014. године).

^[5] „Симпо-ШИК отворио нови погон,“ 18. април 2011. године, Б92,

http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2011&mm=04&dd=18&nav_id=506988,

<http://www.novosti.rs/vesti/srbija.73.html:394035-Susa-gasi-quotSimp-sikquot>,

http://www.danas.rs/danasrs/ekonomija/zdrave_kompanije_postaju_taoci_propalih_firmi.4.html?news_id=257783

„Симпо“ је на дан 30. јун 2013. године дуговао Пореској управи имозантних 4,5 милијарди динара, чиме је понео „титулу“ активног правног лице са највећим дуговањима за порез (не рачунајући домаћа предузећа у реструктурирању). Независно од поменутог дуга Пореској управи Републике Србије, постоје дуговања „Симпа“ према Министарству финансија (око 12 милиона евра у динарској противвредности), Фонду за развој Републике Србије (око 17 милиона евра), комерцијалним банкама (процена је да је у питању око 42 милиона евра), око 900 милиона динара дуга РФЗО, чему треба придодати дугове добављачима и запосленима.^[6]

И након приватизације компаније 2001. године према старом Закону о приватизацији (1997), држава је наставила да помаже ову компанију и директно и индиректно. После проглашења стечаја четири државне банке почетком јануара 2002. године, дуг „Симпа“ према банкама од око тадашњих 100 милиона евра је отписан. Затим су одлуком Владе Мирка Цветковића из фебруара 2010. године овој компанији отписана „дуговања према држави од 2004. године до момента продаје у износу од око 80 милиона евра, уз клаузулу да до тада нема пореске и друге обавезе“. Исте 2010. године Влада Србије донела је одлуку да „Симпо“ стави у категорију „предузећа којима се неће наплаћивати порез док су у процесу приватизације,“ иако се ради о већ приватизованој компанији.^[7] Стиче се утисак да је прича о приватизацији пласирана само како би „Симпо“ и даље користио удобну позицију на „државним јаслама“.

Министар финансија и економије (привреде) Млађан Динкић је дана 18. јула 2013. године, говорећи о „нултој толеранцији“ за све пореске дужнике, поменуо и „Симпо“:

„Компанија ‚Симпо‘ ће, као највећи порески дужник међу активним предузећима у Србији, морати или да плати дуг, што је мало вероватно, или ће тај дуг бити претворен у државно власништво над компанијом“.

Чак и када би сви дугови приватне компаније „Симпо“ сада (2013) били отписани, она би наставила да функционише по старом – „производила“ би неликвидност у домаћој привреди, држава би била оштећена због неплаћених припадајућих пореза, а радници „Симпа“ не би могли да остваре право на пензију (због неплаћених пореза и доприноса). Већ за пет година компанија би изнова допала сличних проблема и тражила отпис дугова. Једноставно, њен „метаболизам“ је неодржив и треба га „поправити“. Ни стечај није баук, ако се спроведе у разумном року како би се „Симпо“ финансијски санирао и реорганизовао (можда постоји и „тунеловање“ капитала из компаније ка приватним џеповима које треба елиминисати).

Кристално је јасно да би конверзијом дугова у власништво, односно „подржављењем“ компаније „Симпо“, Србија постала и „већински власник“ дугова према комерцијалним банкама, Републичком фонду за здравствено осигурање (РФЗО), добављачима и запосленима. Не тако давно (односно 2. фебруара 2012. године), влада Мирка Цветковића одлучила је да од америчке компаније „Ју-Ес стил“ откупи смедеревску железару за 1 долар. То је представљено као стратешка одлука, иако су обавезе железаре биле двоструко веће од њене тадашње вредности – према грубој процени економисте и консултанта за улагања Милана Ковачевића обавезе су износиле тадашњих око 70 милијарди динара или 660 милиона евра (?), наспрам вредности имовине железаре од око 35 милијарди динара (према агенцији „Бета“ од 28. јуна 2012. године).

Државна интервенција је, додуше, пожељна приликом градње инфраструктуре (саобраћајне, енергетске, телекомуникационе, комуналне итд.) и мреже образовних, научних и културних институција, али је истовремено непожељна у највећем броју економских делатности – јер се интервенционизмом истискују „здрава“ привредна друштва. Међутим, у Србији су се одавно „одомаћиле“ интервенције државе засноване на стратегији – прво три пута сеци, онда мери. Вероватно је стога (нео)либерални економиста, и самим тим велики

^[6] „Симпо – крај мита о јужном мотору,“ *Нови магазин*, пренео портал Б92 дана 28. јула 2013. године, http://www.media1.rs/ekonomija/biznis/1229944/2142128/Simpo_Kraj_mita_o_juznom_motoru,

^[7] Исто

противник државног интервенционизма, Љубомир Маџар у емисији „Живот је...“ ТВ Коперникус од 20. јуна 2012. године изразио једно духовито запажање: „Када би ми био дат узорак од 100 случајева државних интервенција у свету од којих је 99 успешно – ја бих озбиљно посумњао да је Србија онај неуспешан случај. (...) Заговорници државне интервенције с једне стране жестоко критикују државу (...), а с друге стране траже више државе. Како не виде да су у дубокој контрадикцији. Знам све њихове аргументе. Ништа што они знају није ми непознато. Они ће рећи – не оваква држава, већ честита и ефикасна. А тога нема. То је утопија.“

NAKNADE ZA ČLANOVE UPRAVNIH I NADZORNIH ODBORA

Kompanija	Troškovi naknada članovima upravnih i nadzornih odbora		Neto dobitak/ gubitak 2011.	Neto dobitak/ gubitak 2010.
	2011.	2010.		
FAP Priboj - u restrukturiranju	14.204	4.934	-65.917	49.926
RTB Bor	34.085	21.264	-800.887	27.731
Jumko	9.612	7.297	-907.188	-553.510
HIP Petrohemija - u restrukturiranju*	9.180	8.765	-11.148.685	-6.226.399
JP PEU Resavica	9.790	8.772	-1.977.341	-1.405.771
Galenika*	5.770	4.982	-12.094.549	-1.051.574
Jat Airways	13.634	12.866	-3.191.180	-3.885.598
Srbijagas	44.488	92.339	-5.086.227	-6.014.917
Železnice Srbije	25.613	20.223	12.741.317	-17.285.827
JP Putevi Srbije*	8.633	8.061	72.808	-4.075.090

U hiljadama dinara / *Bruto iznosi / *Nekonsolidovani izveštaj o poslovanju / Izvor: APR

Графика: „Блиц“, јул 2012. године

Напомена: влада је 2011. отписала дуг „Железницама Србије“, што је предузеће књижило као приход

(П)РЕСТРУКТУРИРАЊЕ О ТРОШКУ ГРАЂАНА

Стечај већ поменуте четири велике државне банке започет је још 3. јануара 2002. године и закључно са 31. јулом 2013. није завршен, док реструктурирање и стечај предузећа трају већ годинама (чини се, вечно) – што и те како оптерећује буџет Републике Србије. Наиме, ови привредни субјекти су уједно највећи дужници Пореској управи, фонду РФЗО (Републички фонд за здравствено осигурање), ЕПС-у, јавним комуналним предузећима итд. Кључни разлог за одржавање оваквог стања је „решавање судбине“ радника „запослених“ у наведеним предузећима и банкама. Међутим, постоји и изведени разлог – у њиховом руководству (менаџменту) су „запослени“ партијски кадрови који за то примају плату, дискреционо одлучују о усмеравању средстава тих предузећа добијених од државе и „моле Бога“ да „реструктурирање“ потраје; иако је крај тог процеса најављиван од 2006. Кристално је јасно и да су руководства предузећа у реструктурирању и банака све време била свесна да (према важећем закону) њихови добављачи и Пореска управа не могу принудно да наплате своја потраживања, па су избегавали да плаћају своје обавезе кад год су могли.

„Већина великих предузећа у надлежности Агенције за приватизацију у свом тренутном стању не би могла да опстану на тржишту, и захтевала би интензивну реструктурирање, или пак решавање путем стечаја или ликвидације. Међутим, решавање статуса ових предузећа захтева политичку одлучност, јер би било повезано са губитком радних места, али и са отпорима менаџмента и неких политичара (...) У надлежности Агенције тренутно (почетак 2012. године) се налази око 600 предузећа различите величине, која запошљавају око 100.000 радника. Портфељ Агенције је хетероген: укључује двадесетак веома великих предузећа (са више од 1.000 запослених), око 60 предузећа са између 250 и 1.000 запослених, али и око 90 предузећа без запослених (већина ових предузећа је у процесу ликвидације), као и више од 130 предузећа са 1-10 запослених. Ова предузећа имају и врло различиту историју: нека од њих су у процесу реструктурирања током претходних десетак година, и најчешће су прошла кроз неколико неуспешних покушаја приватизације, док су друга враћена у надлежност Агенције

након раскидања уговора о приватизацији, трећа су релативно мала друштвена предузећа која су такође прошла кроз низ неуспешних покушаја приватизације.“^[8]

Дуговања предузећа у реструктурирању Пореској управи за 2011. и 2012. годину (у хиљадама динара) и укупни порески дуг (у динарима), графика: „Блиц“, мај 2013. године

Чињеница је да су предузећа у реструктурирању опстајала захваљујући директним субвенцијама државе (новац који добијају из републичког буџета и Фонда за развој) и „индиректним“ субвенцијама. Да појаснимо, „индиректна“ давања државе су укључивала: 1) толерисање неплаћања пореза и доприноса, као и 2) неплаћање обавеза другим јавним, државним и приватним предузећима (за испоруку електричне енергије, гаса, за трошкове комуналних услуга итд), што је појачавало великвидност српске привреде.^[9] Још једна индиректна субвенција за ова предузећа била је и „повезивање радног стажа“. Током периода 2010-2012 године поменути предузећа без ваљаног статуса годишње су коштала буџет између 1,0 и 1,5 процената БДП-а Србије (400 милиона евра у динарској противвредности), а дописујући и индиректне субвенције трошак је био између 2,0 и 2,5 процената БДП-а.

Ликвидација неких од 153 предузећа у реструктурирању, међутим, значи и замирање крајева Србије. Ипак, јула 2013. године изнова је најављивана чврста одлучност Владе Србије да реши проблем закључно са 30. јуном 2014. године; односно да оконча процес њиховог „реструктурирања“. Статистичке процене (2013) су говориле да у тим предузећима постоји између 54.000 и 63.000 радних места (са непоузданим податком о стварном броју радника). Биће прави подвиг уколико се после завршетка поменутог процеса (кад год се заврши) „сачува“ бар трећина ових радних места. Истина, готово сви квалитетни радници су већ напустили таква предузећа, а они који нису могли да се запосле код другог послодавца или да покрену сопствени посао, остали су очекујући социјални програм државе. Мизерне надокнаде поменути радницима (углавном) су касиле по неколико месеци, а ретка погодност је што им је било обезбеђено здравствено осигурање (мада је ту било изузетака).

^[8] Милојко Арсић – „Реформе државних и друштвених предузећа,“ Квартални монитор бр. 28 • јануар–март 2012. <http://www.fren.org.rs>

Дописаћемо да нису сва предузећа из надлежности Агенције за приватизацију била у то време у реструктурирању, већ само њих 179.

^[9] „Ко су 1.000 највећих пореских дужника,“ 11. октобар 2012. године, „Политика“–„Бета“, http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Objavljen-spisak-1_000-naivejih-poreskih-duznika.sr.html

ГОДИНА	2008	2009	2010	2011	2012*
Број привредних друштава (са нето добитком)	–	52.917	53.746	53.994	53.396
Број привредних друштава (са нето губитком)	–	32.592	33.269	31.828	31.498
Финансијски резултат привредних друштава (у милијардама динара)	- 44,00	- 102,20	- 101,48	+ 64,13	- 62,82
Резултати пословања привредних друштава у Србији (2008-2012)					
* До јуна 2013. године 7.263 српских предузећа није предало завршне рачуне, што је „маскирало“ висину губитака.					
Извор: Агенција за привредне регистре (АПР)					

УМИРАЊЕ НА РАТЕ ТЕШКОГ РАЊЕНИКА

Економиста и универзитетски професор Љубомир Маџар је као члан „Групе 17“ још 31. децембра 1997. године у интервјуу НИН-у употребио метафору „умирање на рате“, како би описао стање тадашње економије Србије. Касније је ту метафору поновио више пута.

У Србији је у 2012. години пословало 107.363 привредна друштва (овде не спадају предузетници). Финансијски извештаји су обрађени за 92.157 друштава, тако да према прелиминарном извештају Агенције за привредне регистре (АПР) из јуна 2013. године, салдо обрађених српских привредних друштава казује да су она у 2012. забележила губитак од око 62,82 милијарде динара.^[10] Готово сви финансијски показатељи сведоче о погоршању економских перформанси у односу на 2011. годину. Грубо речено, само око 35 % српских привредних друштава која су пословала 2012. имало је „здраве“ финансије, њих 25 % готово извесно ће отићи у стечај и ликвидацију током 2013. и 2014. године, док је судбина 40 % привредних друштава средњорочно гледано неизвесна (прим. Дејан Бараћа). Све ово говори како је значајан број радних места у актуелним привредним друштвима веома упитан.

Према извештају АПР-а, на финансијске билансе домаће привреде погубно је утицала задуженост (камате на кредите и курсне разлике), али и отписи сумњивих и спорних потраживања, средстава и имовине – што је и те како ослабило солвентност у привреди. На додатно слабљење солвентности утицало је и посезање за новим кредитима, јер домаћа привреда одавно не може да обезбеди некредитна средства финансирања, чиме је отворена спирала агоније – готово целокупна бруто додата вредност коју ствара привреда једва да је довољна за отплату камата. Следећи показатељи из финансијске 2012. године сведоче колико је домаћа привреда „тешко рањена“ (показатељи су само на основу обрађених извештаја привредних друштава):

- 1) кумулирани губици на крају године од 2.462.814 милиона динара (повећање од 8,3 % у односу на 2011. годину),
- 2) губитке до висине капитала исказала су 38.152 привредна друштва (укупно 1.489.590 милиона динара, што је повећање за 2,0 % у односу на 2011. годину), док је губицима изнад висине капитала оптерећено пословање 25.261 друштва (укупно 973.224 милиона динара, што је повећање чак за 19,5 % у односу на 2011. годину),
- 3) јавна предузећа су забележила губитке око 54,51 милијарде динара, док су губици друштвених предузећа износили 5,61 милијарду динара,
- 4) укупни кредити исказани у износу од 2.964.143 милиона динара (повећање од 10,4 % у односу на 2011. годину),

^[10] „Саопштење о пословању привреде у Републици Србији у 2012. години,“ јун 2013, АПР, <http://www.apr.gov.rs/Portals/0/GFI/Makroaopstenja/2012/Saopstenje%20privreda%20F12012%20-%20komplet.pdf>

- 5) рацио сопственог капитала од 37,5 % сведочи о структурној неравнотежи између сопственог и позајмљеног капитала – на 1 динар позајмљеног друштва користе 0,60 динара сопственог капитала (у 2011. овај однос је био 1:0,66),
- 6) три петине укупних кредита (тачније 60,1 %) свих привредних друштава и даље користе неразмљиви сектори,
- 7) негативни нето обртни капитал од 279.652 милиона динара на нивоу укупне привреде – разменљиви сектор (-297.200 милиона динара), неразмљиви сектор (+17.548 милиона динара),
- 8) највећи негативни нето обртни капитал у разменском сектору забележили су снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација (-135.042 милиона динара) и прерађивачка индустрија (-119.823 милиона динара), док је у неразмљивом сектору то било грађевинарство (-100.745 милиона динара),
- 9) забрињавајућа стопа изгубљеног капитала од 35,4 % (у односу на 33,8 % у 2011. години) итд.^[11]

Губици привреде морају негде да се појаве као трошак – кроз умањење нераспоређене добити предузећа, смањење основног капитала предузећа (трошење супстанце), ненаплатава потраживања поверилаца (друга предузећа, пословне банке, држава), јавни дуг итд. Већ смо говорили како се комерцијални кредити јавних предузећа која бележе губитка на крају „пресликавају“ у јавни дуг – јер је држава дала гаранције за њихово враћање.

ГОДИНА	2012*		2011	
	Износ	Број банака	Износ	Број банака
Укупна добит банака које су пословале са добитком (у милионима динара)	36.348	22	36.967	21
Укупан губитак банака које су пословале са губитком (у милионима динара)	27.902	10	38.993	12
Нето финансијски резултат банака (у милионима динара)	8.446		- 2.026	

Резултати пословања комерцијалних банака у Србији (2011-2012)
* Само од сигурних послова накнада и такси банке су у 2012. зарадиле око 36 милијарди динара.
Извор: Агенција за привредне регистре (АПР)

КУМУЛАЦИЈА МИНУСА

„Озбиљне економске тешкоће у нашој привреди нису последица глобалне кризе, јер те тешкоће код нас већ дуго трају. (...)

Од 1995. до 2007. године кумулирани губици у привреди достигли су 1.092,94 милијарди динара што значи да су порасли за 287,4 пута или за – 28.740 одсто!

Кумулирање губитака условило је потребу за додатним капиталом, па је вредност дугорочних и краткорочних зајмова повећана са 9,98 на 1.483,3 милијарди динара. Тако су финансијске обавезе порасле за 148,62 пута, то јест за 14.862 одсто.

Четвртину губитака имају предузећа у којима вредност губитака превазилази висину њиховог основног капитала. Таквих, зрелих за стечај, има 17.951, а то је 21,23 одсто свих предузећа.

^[11] Исто

Само губици „Србијагаса“ и „Железница Србије“ износили су 37,66 и 16,66 милијарди динара, респективно.

Ситуација је, међутим, још озбиљнија ако се зна да је 64,2 одсто свих губитака концентрисано у само 814 великих предузећа у којима, међутим, ради више од 42 одсто свих запослених...”

(Јован Ранковић, универзитетски професор економије у пензији, на саветовању 28-29. јануара 2009. године у београдском хотелу „Палас“ у организацији компаније „Art of Business“, „KWh“)

ЗАПИСИ ИЗ ЗЕМЉЕ ЧУДА

„Ево шта је мени као аналитичару чудно и шта треба да буде предмет пажње истражних органа. Како је могуће да је толико година (трговински ланац) ‚Идеа‘ пословала без сопственог капитала? Или да је тренутно највећи губиташ у Србији мобилна мрежа VIP, са губитком од 35-40 милијарди динара? Шта ће, дакле, бити са повериоцима у Србији, ако VIP престане да послује и остане дуг од око 350 милиона евра? ‚Меркатор‘ се, на пример, ширио по Србији, иако је био без капитала до спајања са компанијом ‚Родић‘. То су озбиљна питања на која се не обраћа пажња.

Када причамо о малини и јабуци, познато је да је код нас растурина вертикала од произвођача до пласмана робе – сељак је остао без могућности да пласира робу преко земљорадничких задруга које су разорене, породична трговина је уништена, а трговински ланци у Србији претежно су у страном власништву.“

(Мирослав Здравковић, економиста, „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 26. августа 2013. године)

ПОСЛОВНИ ЉУДИ ЗА СВЕ (БЕСПЛАТНЕ) ПАРЕ

Просечан српски тајкун у јавности се представља(о) као велики српски привредник који запошљава хиљаде српских радника. Међутим, он никада не истиче како је његова „фирма-матича“ заправо регистрована у иностранству – у Луксембургу, на Кипру или острвима тропске климе и егзотичних назива; а када допадне мука због погрешних инвестиција, неретко траже да их сви порески обвезници, илити држава Србија, санирају.

Писали смо већ да различите социјалне групе имају различите интересе. Многи пословни људи у Србији су већ навикнути да им држава константно обезбеђује привилеговану позицију на тржишту – кроз отпис потраживања од стране јавних предузећа, неплаћање пореза и доприноса, монополе,^[12] „бесплатан новац“ кроз разноразне фондове и домаће банке у којима постоји дискреционо одлучивање, али и да држава подстиче тражњу за њиховом робом и услугама; пример је инсистирање да држава субвенционисање стамбене кредите и тако допринесе спасавању „заробљеног“ капитала неких пословних људи.

Док је постојала значајна база која може да се (дириговано) прерасподељује, пословне империје српских тајкуна су расле. Међутим, многи од њих су касно схватили да није било могуће неограничено експлоатисати домаће тржиште, нити неограничено урушавати јавна предузећа, али ни мала и средња предузећа кроз вишемесечно неплаћање робе и услуга. Јер, временом се смањивало оно што може да се прерасподељује, а притом је тржиште Србије почело да се колико-толико отвара према страним улагачима. Додатни проблем за српске тајкуне представљала је чињеница да су „преинвестирали капитал“ улажући претежно у српско тржиште некретнина и грађевинског земљишта. Ово тржиште је расло док се Светска економска криза није преселила у Европу (2008). Последице такве пословне политике је да од тада тешко отплаћују (скупе) кредите банкама и траже интервенције државе – и кроз субвенционисање кредите за ликвидност и кроз уливање („упумпавање“) новца из Фонда за развој. Ваљда је пословно коректно да продају нека своја предузећа или уделе у њима, и тако делимично или потпуно санирају проблеме – а не да траже новац свих пореских обвезника?

^[12] Примена Закона о заштити конкуренције (Сл. гласник РС бр. 51/09) почела је тек од 1. новембра 2009. године.

Гостујући у емисији „Око“ на РТС-у дана 12. септембра 2012. године Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, саопштио је следеће:

„Може се уштедети 80 посто на страни буџетског минуса (дефицита) само ако се они који управљају фондовима одрекну приватних и институционалних утицаја, и ,арчења‘ државних пара. (...) Не мења се структура привређивања, већ се људима на власти прибавља новац који ће они ,арчити‘ кроз субвенције тако што ће ,Горењу‘ плаћати 10 хиљада евра по радном месту, тако што је држава јуче дала 6,7 милиона евра субвенција ,Мури‘ да купи фирму ,Први мај‘ из Пирота за 2,1 милион евра. (...) У последње три године држава је заједно са банкама пласирала 3,2 милијарде евра субвенционисаних кредита делу привреде, чему сам се противио, да би на крају привреда завршила у рецесији.“

Једна ствар је обогатити се у „хајдучким временима“ (метафора професора Миодрага Зеца) и у системима са „прљавим“ правилима, а сасвим друге ствари су одржавање и увећавање стеченог богатства у колико-толико уређеном систему – кроз унапређивање постојећих производа или осмишљавање нових за којима ће постојати тражња и на домаћем и на иностраним тржиштима.

КОЛО СРЕЋЕ (КОЈЕ СЕ НЕ ОКРЕЋЕ)

„Исти људи чине увозни и извозни лоби (у Србији). Када извозна политика постане привлачнија – увозни лоби постаје извозни, и обрнуто.“

(Мирослав Прокопијевић, економиста и гостујући професор више факултета, на трибини „Ко је одговоран за економску кризу“ у Горњем Милановцу дана 26. јуна 2009. године)

ГОРЧИНА ШЕЋЕРА

„Србија је имала преференцијални статус на извоз шећера у Европску унију (2001-2003) – шећер се извозио по цени од 600 евра по тони, иако је цена на светском тржишту износила (око) 200 евра. Нажалост, то се претворило у шверц шећера у којем је учествовала Влада Србије тако што је омогућила (Миодрагу) Костићу и људима блиским Демократској странци да извезу преко 150.000 тона шећера више него што је у земљи произведено. Шећер је препакиван у Босни (и Херцеговини) и Црној Гори. Влада Србије је то знала, али је заташкавала. Држава није реаговала како је морала и по закону. Ниједна потврда о пореклу шећера, односно утврђивање да ли је шећер произведен у одређеној (домаћој) шећерани, није проверавана. (...)

Због шверца су уведене санкције Европске комисије (суспензија преференцијалног извоза шећера од 22. маја 2003. године, прим. Дејана Бараћа). Да би се те санкције укинуле, наша влада је морала да обештети стране компаније које су биле оштећене. Али, у нашој земљи није покренут никакав поступак за накнаду штете, јер је влада заштитила све оне који су у том шверцарском ланцу учествовали.“

(Верица Бараћ, председник Савета за борбу против корупције, емисија „Распакивање“ РТС-а од 21. октобра 2010. године)

ТРИДЕСЕТ ГОДИНА У СЛУЖБИ ПОРЕЗА НА ДОДАТУ ВРЕДНОСТ

„Нападали су ме да сам узео државне паре, а чињеница је да ову субвенцију од државе може и данас да узме свако ко хоће да подигне виноград и да се бави овим послом. Држава вам да новац да покренете производњу, а кроз ПДВ њој се уложено врати за две године. Ако је моја производња 250.000 боца годишње, а цена једне флаше у малопродаји је око 800 динара, држави на име ПДВ-а од 18 одсто, од једне боце иде око 140 динара, односно 1,4 евра. Помножите то са 250.000 боца и видећете да ће држава од моје фирме само у току једне године добити око 350.000 евра.“

Ja sam 500.000 евра добио једном у животу, а тридесет година ћу производити вино и плаћати ПДВ. То је једноставна рачуница. Прошле године, од када је започела харанга ‚жуте штампе‘, обилазиле су ме све инспекције осим археолошке.“

(Зоран Живковић, виноградар и бивши премијер Србије, о власништву винограда површине 41,7 хектара у Крчедину на обронцима Фрушке горе, „Данас“ од 13. фебруара 2011. године)

ЕНЕРГЕТИКА БЕЗ ГУБИТАКА (ОСИМ АКО СЕ НЕ ОДЛУЧИ ДРУГАЧИЈЕ)

„У енергетику се до сада није улагало, тако да је сада отворен простор за инвестиције. Енергетика је таква грана да губитака нема и не може да буде у наредном периоду (...). Ништа лично, али (...) треба испитати зашто јавна предузећа ЕПС, ‚Електромрежа Србије‘, ‚Транснафта‘ и ‚Србијас‘ имају огромне губитке. Није нормално да се предузеће ‚Србијас‘ бави гасом, а да (до сада) има дугове преко 800 милиона евра.“

(Зорана Михајловић-Марковић, министар енергетике, развоја и заштите животне средине, емисија „Упитник“ РТС-а од 11. децембра 2012. године)

ГУБИЦИ ГРУПА ГРАЂАНА СУ ВЛАСНИШТВО СВИХ ПОРЕСКИХ ОБВЕЗНИКА

„Да ли је домаћи фудбал једина сфера живота где можете да направите неколико десетина милиона евра губитака, а да не сносите никакву кривичну одговорност за то? Овде се иде у затвор за много мање паре, уколико не плаћате порезе или ако направите 100 хиљада евра штете, јер вас правни систем препозна као преступника. Када се све рашчивија, види се да то није интерес људи који су иницијално из спорта, него да је у питању спрега политике и тајкуна. Једино њима одговара овакво стање.“

Када је клуб регистрован као група грађана, значи да је свачији и ничији. У јавности постоји мит који се ‚храни‘ – да су Црвена звезда и Партизан клубови који су важни и непроцењиви у европским размерама. Израз ‚вечити дерби‘ је наслеђен из времена комунизма. Прво смо наследили митологију да ће комунизам бити вечит, а после и да ће та два клуба бити вечита. (...) Постоји невероватан модел пословања. Имате изјаву Ивице Тончева да Црвена звезда може и без (Драгана) Џајића и без (Небојше) Човића. Питам – ко је тај Тончев и да ли Звезда може без Тончева? На челу Партизана је човек чијих је двадесет фирми у блокади, (...) а укупан износ блокаде је неколико десетина милиона евра. А он је на чело Партизана дошао као послован човек.“

Погледајмо Реал из Мадрида и Барселону, на које се овде многи позивају. Предраг Мијатовић нам је био домаћин у новембру (2012) на ‚Сантјаго Бернабеу‘. Годишњи буџет Реала је око 500 милиона евра, а председник клуба мора банкарском меницом да гарантује 15 посто буџета. Значи, гарантује 75 милиона евра сопственом имовином. Ако не напуни буџет, то се наплаћује са његових приватних рачуна, или од његове имовнине. Да се то применило у Србији, колико пара би било на рачуну Горана Весића, Владана Лукића, Драгана Ђурића, Топлице Спасојевића? (...)

Колики удео у дуговима клубова има финансирање функционера политичких странака, или самих странака? Фудбалски клубови Партизан и Црвена звезда су имали спонзоре који се појављују у аферама. Агробанка као велики спонзор Партизана и Црвене звезде, ‚Галеника‘ и ‚Нибенс група‘ као спонзори Партизана. Сада се све више прича о афери везаној за ‚Дунав осигурање‘, у којем ће губици бити приближно исти губицима у Агробанци.“

(Жељко Пантић, новинар листа „Данас“, емисија „Речено и прећутано“ Радио Београда 2 од 28. јануара 2013. године)

ЕЛИОТ НЕС И ЧИКАШКА ЛЕКЦИЈА

„Сада постоје дугови за допринос који се мере милијардама евра. Да ли неко у овој држави верује да ће ти дугови икада моћи да се наплате? Неће. Дуг се мора наплаћивати одмах. Онај који не плаћа порезе, аутоматски крши закон. Усталом, тако је ‚пао‘ и Ал Капоне.“

Ако је ,пао‘ Ал Капоне, тако морају да ,падну‘ сви (...) привредници у Србији који избегавају плаћање пореза.“

(Милан Ђулибрк, економски новинар, „Шта радите, бре?“ РТС-а од 29. маја 2012. године)

ЗАКОНИ ИСТОКА

„Одувек сам у шали говорио да сам за процес приватизације као на Дивљем западу – да нам поделе заставице и ко шта ,убоде‘ за пет минута, његово је. (...) Да ли у тренутку када се овде вршила приватизација некоме требало самостално тужилаштво и независно судство? Мислим да не. Душко Радовић је то најлепше рекао: ,Кад лопови почну да бране оно што су стекли, неће бити љућих бораца за поштење, а против лопова‘. У једном тренутку, свима ће одговорати и ред и правна држава.“

(Омер Хаџиомеровић, заменик председника Друштва судија Србије, емисија „Упитник“ РТС-а од 18. децембра 2012. године)

ВРЕМЕ КАЗАНА И КУТЛАЧА

„Направљен је систем дириговане прерасподеле. Је ли (Мирослав) Мишковић прво кренуо са банком, када (готово) није било конкуренције, када је била примарна емисија и када су дугови били амнестирани (током деведетих)? Када су овде (после 2000. године) дошле стране банке, тј. каква-таква конкуренција – мада је код нас присутан олигопол, прелази у трговачке ланце и (полако) напушта банкарски сектор. Када многи овде почињу да праве трговинске ланце, смислене и бесмислене, он (полако) излази из тог посла и прелази на тржиште (обрадиве) земље и некретнина. Дакле, прелазио је на тржишта на којима није имао конкуренцију.

Али, истовремено ,пада‘ зато што је очекивао да ће да оствари капитални добитак изласком из једног система у други. Пошто се урушило тржиште продаје станова, Мишковић је био у озбиљним проблемима – независно од свега овога (због чега је ухапшен). Зашто је био у проблемима? Зато што није креирао систем који ствара вишак. Ја то стално говорим, овде се сви боре за прерасподелу – Србија је један казан, сви се боре за кутлачу и на крају ћемо преврнути казан. И нема више.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Сарапин проблем“ на ТВ Студио Б од 17. децембра 2012. године)

НЕПОЗНАТИ СИМБОЛ ПОЗНАТИХ СИМПТОМА

„Хапшење Мишковића је свакако симбол, само још не знамо чега. Може да буде симбол озбиљне борбе против корупције, али може и да буде политички реванш ,садашњих‘ против ,бивших‘. Може да буде најаву уклањања домаћих тајкуна (...), да би се створио простор за нове домаће или стране ,играче‘. Треба критиковати симптоме, а то је да таблоиди најављују хапшења.“

(Ђорђе Вукадиновић, главни уредник „Нове српске политичке мисли“, емисија „Око“ РТС-а од 1. јануара 2013. године)

ДВА СЛУЧАЈА ДЕЛТА

Белгијска компанија „Делез“ постала је нови власник 100 процената трговинског ланца „Делта Макси“ потписивањем уговора 3. марта 2011, при чему су у цену од 932,5 милиона евра укључена и нето дуговања „Делта Максија“ од око 300 милиона евра према добављачима. Домаћа статистика је, разуме се, цео износ прокњижила као страну директну инвестицију. У тренутку продаје, овај трговински ланац имао је око 450 малопродајних објеката – од Србије, преко Босне и Херцеговине, Црне Горе, Бугарске и Албаније, и седам дистрибутивних центара.

Када су почети разговори о продају, уследио је приговор и позив тадашњег председника Србије Бориса Тадића компанији „Делта“ да „изрази патриотизам“, тако што ће

трансфер пореза платити у Србији, а не преко „оф шор“ зона како је тада помињано. Како се компанија „Делта Макси“ налазила у власништву компаније „Хемсладе“ са Кипра која није била порески обвезник Републике Србије, одлуком „Делта холдинга“ формирано је правно лице „Делта капитал“ са седиштем у Београду и тако је створен правни основ да се порез на капиталну добит плати у Србији. Дана 12. марта 2012. компанија „Делта холдинг“ је саопштила како је платила порез на капиталну добит од 2,63 милијарде динара (по тадашњем средњем курсу НБС то је износило око 23,75 милиона евра) у буџет Републике Србије.¹³¹

Подсећања ради, када је „Делта банка“ својевремено (2005) продата италијанској „Интеза групи“, порез није плаћен у Србији – јер је банка била регистрована на Кипру.

БЕЛЕШКЕ ИЗ ДНЕВНИКА ЈЕДНОГ Б.К.

Година 2001. Алан Форд, Сони бој Вилијамсон и ко беше трећи: „Не треба заборавити да су и Форд, и Сони, па и БК кренули из гаража до светских висина... Моје дружење са (Слободаном) Милошевићем је била чиста пропаганда непрофесионалних новинара.“

Година 2004. Никад робом (уз зелену салату дома мог): „До сада смо ћутали, више нећемо. Видели сте, власници капитала више неће да ћуте. Ни (Мирослав) Мишковић, ни (Зоран) Дракулић, ни (Родољуб) Драшковић, ни (Слободан) Радуловић, нико неће да буде роб естрадних политичара и да они управљају са нашим парама, а нама да прете хапшењем, убијањем, киднаповањем. Пристајемо на све то и све ћемо прихватити, али се предати њима нећемо. Никада!... Не читам белетристику, обично читам биографије успешних бизнисмена као што су били Рокфелер, Форд и тако даље; али ми понекад жена „ували“ књиге у којима се пише о љубавима, варањима и преварама... Нисам стигао да докторирам, јер сам се бавио бизнисом. Међутим, на ономе што сам радио и постигао написано је неколико десетина докторских дисертација... Ако ја дођем из Пећи и направим усред Београда банку, телевизију, Интернет, мобилну телефонију, универзитет, десет новина, радио, осигурање – је л’ то није производња? Је л’ бисте више волели да правим косе и мотике?... Ако си сејао жито добићеш жито, а ако си сејао глупост, као што раде многи у политици, не можеш добити кукуруз него само глупост... Ја сам био шеф своје (изборне) кампање заједно са читавом породицом. (Зелена) салата је наш породични изум и метафора.“

Година 2005. Кад гласачку машину ухвати халуцинација: „Ја не могу да спавам; кад сањам, размишљам – људи моји, како је могуће да гласају још за те људе?! Ја сам гласао петнаест година за све те људе, нема ниједан за ког ја нисам гласао!... Нећу куповати посланике, већ ћу прихватити незадовољне и поштене патриоте који не могу да гледају како Србија пропада. Политичка и економска ситуација у земљи обавезује ме да што пре формирам посланички клуб... Обећавам да ће за један мој премијерски мандат Србија економски достићи Словенију... Колико језика говорим? Српски, и то половично!“

Година 2012. Промашене инвестиције и тајкуни: „Финансирао сам готово све странке у Србији... У Србији ће бити – не један, већ четири „Санадера“! Нова власт ће морати да докаже како се 30 милијарди евра државне имовине прелило на рачуне двадесетак тајкуна.“

ТАЈКУНИ У СЛУЖБИ ДРУШТВА И ДРЖАВЕ

„Највећи део пословне елите је у затвору. Хапшење су избегли само они који су се случајно затекли у иностранству, или су на време опоменути да се хапшења спремају. Ово није прича о Србији 2013. године. Реч је о Јужној Кореји непосредно после државног удара (ненасилног војног удара, прим. Дејана Бараћа) који је 16. маја 1961. године извршила војна хунта предвођена генералом Парк Чунг Хијем.

У периоду који је претходио државном удару, Јужна Кореја је била у економском смислу пропала држава, на самој ивици глади и социјалног незнања, држава без самопоуздања

¹³¹ „Делта платила порез за Макси,“ 12. март 2012. године, 592,
http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2012&mm=03&dd=12&nav_id=590270,
http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2011&mm=10&dd=28&nav_id=553052

и самопоштовања, огрезла у корупцији и некомпетентности политичара и државне администрације. (...)

Боравак (тајкуна) у затвору није трајао дуго, тек неколико недеља, и већ 30. јуна су сви пуштени – уз један, не баш тривијалан услов. Сви су потписали уговор са државом у коме су се обавезали да ће сву имовину дати држави када и ако то буде потребно за националну обнову. Исту изјаву су потписали и тајкуни који су се затекли у иностранству. Претња конфискацијом и национализацијом имовине служила је као моћна дисциплинска и контролна мера.

Локални тајкуни су све до војног удара своје богатство и моћ градили у пословима са државом, тамо где држава може арбитарно давати и ускраћивати, поклањати или продавати испод цене, намештати тендере итд. Тајкуни су се бавили грађевинарством и некретнинама, финансијама и трговином. Производили су тек понешто што није захтевало висок технолошки ниво, па и то само за домаће тржиште. Тајкуни нису ништа извозили и нигде се нису сусретали нити одмеравали са иностраном конкуренцијом. Како би то рекао бивши гувернер НБС (Дејан Шошкић) у српском контексту, они нису били у стању ни пеглу (фен, прим. Дејана Бараћа) да произведу, мада су производили богатство за себе.

Генерал Парк, тврди националиста, није своју државу видео као економску колонију којом влада страни капитал, нити је у страним инвестицијама видео велику врлину. Јужна Кореја је одредила стратешке гране које жели да развија, а своје тајкуне је присилила да буду носиоци тог развоја. (...)

Тим чином је започело индустријско подизање Јужне Кореје и фантастичан економски раст који није дошао преко ноћи и који је планиран и стратешки усмераван.^[14] Један стуб тог фантастичног успеха је чинила способна, пажљиво бирана администрација у којој је владала готово војна дисциплина. Други стуб су чинили локални тајкуни. Од 1961. године до данас, Јужна Кореја је превалила огроман пут и постала индустријска и економска велесила. Од нације која није умела да направи ни пеглу, постали су нација која је у самом технолошком светском врху.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, 21. мај 2013. године, блог на порталу <http://nkatic.wordpress.com/>)

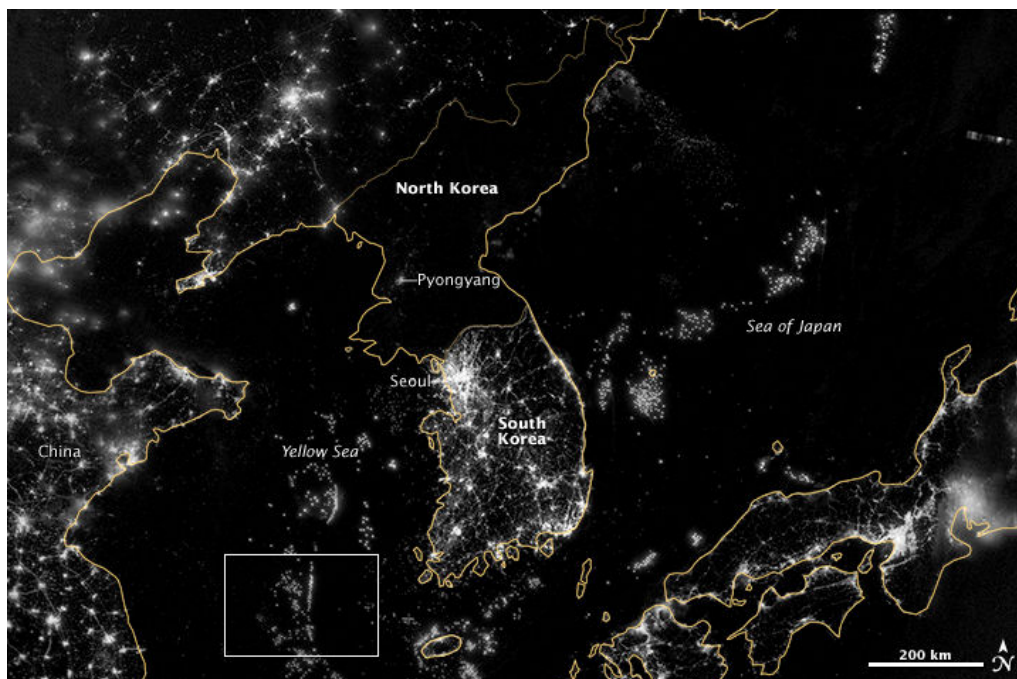

Фото: портал „nationalgeographic.com“

^[14] у периоду 1962-1990 економски раст износио је у просеку 7,6%, уз важну напомену да је овој држави било отворено тржиште САД.

ЏЕНТЛМЕНИ КОЈИ ПУЦАЈУ У ЦЕНТАР

„Породични пријатељ је у социјалистичко време био директор фирме у Србији. Раних седамдесетих отишао је у једну западну земљу да купи индустријске машине. Западна компанија му је приликом куповине поставила услов да му се уплати новац (провизија) на приватни рачун у Швајцарској. Он је два-три дана одбијао понуду, али је на крају одлучио да прихвати. По повратку у земљу (надлежним органима) је пријавио свој рачун. Он ми је (касније) рекао – видиш, то сам ја урадио, а колико је било оних који то нису.

Транснационалне компаније су (после Хладног рата) потписивале велики број џентлменских споразума о неподмићивању, јер су (претходно) те исте компаније кроз подмићивање припремале пад источног блока и социјализма, као што су доводиле до неоколонијализма у Африци и Латинској Америци. Односно, „гађали су право у главу“, подмићујући кључне политичаре и директоре.

Мислим да су и данас главни носиоци корупције велике стране компаније. На пример, према Светској трговинској организацији „Фијат аутомобили Србија“ (ФАС) сада највећим делом књижи свој извоз из Србије у Италију. Истовремено, Јапан је укњижио увоз аутомобила из Србије, иако ми у нашим царинским подацима немамо забележен извоз у Јапан. Шта то значи? По једној цени се (кроз папире) прода производња Италији, а затим се одатле дистрибуира у треће земље. То даље значи да Србија неће „видети“ профит (ове компаније). Прошле године (2012) је ФАС исказао губитак (око 222 милиона динара према подацима АПР-а, прим. Дејана Бараћа) и сумњам да ће ове године исказати добит. (...)

Око 90 одсто извоза ФАС-а је покривено увезеним ауто-деловима. Истовремено, трошак радне снаге по аутомобилу износи 60-70 евра, или око 0,5 посто његове извозне цене.“
(Мирослав Здравковић, економиста, „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 26. августа 2013. године)

ДВОГЛАСЦИ У СКУПШТИНИ СРБИЈЕ (ИСТИНИТА АНЕГДОТА)

На Берлинском конгресу (1878) Кнежевина Србија се обавезала да изгради пругу Београд-Ниш са крацима према Врању и Пироту. Године 1881. у време владе Милана Пироћанца, председника Српске напредне странке, најбоље финансијске и друге услове (уз подмићивање) понудило је париско друштво „Генерална унија“ (фр. L'Union générale), које је добило посао финансирања, изградње и експлоатације пруге Београд-Врање. Међутим, јануара 1882. „Генерална унија“ је банкротирала, а тадашњи министар финансија Чедомиљ Мијатовић не часећи часа отпутовао је у Париз и тамо постигао споразум са банком „Есконтни контоар“ (фр. Comptoir National d'Escompte), којим је избегнута већа штета по Србију.

„Железничка афера“ драматично је узбуркала духове у тадашњој Србији, а опозиција коју су чинили радикали напустила је Народну скупштину – што је значило блокаду њеног рада. Подсећамо да је по Уставу из 1869. године важило правило да једну четвртину посланика именује кнез (на свака три изабрана посланика долазио је један кнежев), а да је кворум за седнице скупштине износио три четвртине (75 процената).

Организовани су, затим, допунски избори за скупштину на 50 изборних места и изабрано је 45 радикала и 5 напредњака (а владајућој већини је за кворум требало 12 посланика). Поново изабраних 45 радикалских посланика одбили су да предају своја пуномоћја, па су били искључени из Народне скупштине. На новим изборима за непопуњена посланичка места, поново су изабрани сви искључени радикалски посланици (њих 45). Овакво стање је изузетно ражестило краља Милана Обреновића (крунисан је 22. фебруара/6. марта 1882. године у цркви манастира Жича), који је потом преко верификационог одбора скупштине издејствовао одлуку која слободније саопштена гласи – У НАРОДНУ СКУПШТИНУ НЕ УЛАЗЕ КАНДИДАТИ СА НАЈВИШЕ ДОБИЈЕНИХ ГЛАСОВА, ВЕЋ ДРУГОПЛАСИРАНИ. Тако су посланици постали и они кандидати који су на изборима добили свега два гласа, па је радикалско гласило „Самоуправа“ читаву ову групу од 45 посланика, углавном напредњака, назвало погрдним именом – ДВОГЛАСЦИ.

ВЛАДИСЛАВ ПЕТКОВИЋ ДИС – НАШИ ДАНИ (1910)

„Развило се црно време опадања,
Набујао шљам и разврат и пороци,
Подиг'о се трули задах пропадања,
Умрли су сви хероји и пророци...

Прогледале све јазбине и канали,
На високо подигли се сутерени,
Сви подмукли, сви проклети и сви мали,
Постали су данас наши суверени...

Покрадени сви храмови и ћивоти,
Исмејане све врлине и поштење,
Понижени сви гробови и животи,
Упрљано и опело и крштење...

Закована петвековна звона буне,
Побегао дух јединства и бог рата,
Обесисмо све празнике и трибуне,
Гојимо се од грехова и од блата...

Од пандура створили смо великаше,
Достојанства поделише идиоти,
Лопови нам израђују богаташе,
Мрачне душе назваше се патриоти...

Своју мудрост расточисмо на изборе,
Своју храброст на подвале и обеде,
Будућности затровасмо све изворе,
А поразе прогласисмо за победе...

Место светле историје и гробова,
Васкрсли смо све пигмеје и репове,
Од несрећне браће наше, од робова,
Затворисмо своје очи и џепове...

Остала нам још прашина на хартији,
К'о једина успомена на џинове,
Сад сву славу пронађосмо у партији,
Пир поруге дохватио све синове...

Под срамотом живи наше поколење,
Не чују се ни протести ни јауци,
Под срамотом живи наше јавно мњење,
Нараштаји, који сишу к'о пауци...

Помрчина притиснула наше дане,
Не види се јадна наша земља худа,
Ал' кад пожар подухвати на све стране,
Куда ћемо од светлости и од суда!..."

ШЕСТА СЛИКА – ДИСАЊЕ НА ШКРГЕ

„Има извесних патриота због којих нам омрзне отаџбина,
и свештеника због којих нам омрзне црква и вера,
и војсковођа због којих нам омрзне војска и херојство,
и жена због којих нам омрзне љубав.“

Јован Дучић, „Благо цара Радована“

„Нигде човек није толико мали као пред шалтером,
и нигде мали људи нису већи него иза њега.“

Матија Бећковић

„Илузија о знању гора је од незнања.“

Александар Воргучић, професор електротехнике

„Пре рата нисмо имали ништа, а онда
су дошли Немци и узели нам све.“

Брана Црнчевић

ЖИВОТ У НАУЧНОФАНТАСТИЧНОЈ ДРЖАВИ

„Ако не дозволите да је преко корупције могуће остваривати лични интерес, добићете политички зрелије друштво. Оног тренутка када неко зна да своју функцију не може уновчити кроз трговину, он ће се бавити нечим другим. Овако, сви се баве трговином утицајима. (...)“

Ми бисмо остали без политичара када бисмо их лишили њихових утицаја и апанажа. (...) Наша држава је ближа научној фантастици него било каквом утемељењу. Демократија је развлашћивање појединаца у корист институција. Само ми радимо обрнуто. Овде је министар Мрка институција, какво министарство. (...)“

Немогуће је комунистичким навикама и комунистичким погледом на свет направити демократско друштво. Имамо комунистичку администрацију у којој хиљаде бесмислених људи седе тамо (у канцеларијама) као у Кафкином ‚Замку‘. Морамо ‚прочистити‘ администрацију, јер држава почива на њој, небитна су имена и презимена. Битно је да тај сервис вас достојно опслужи, јер сте га ви за то платили.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, гостујући на ТВ „Коперникус“ дана 25. маја 2012. године)

КРШИТИ ИЛИ НЕ КРШИТИ ЗАКОН

Главни разлог због којег се људи опредељују да крше законе и/или да постану део „коруптивних шема“ је тај што су краткорочни и дугорочни добици многоструко већи од евентуалне штете. Ако појединац или одређена група процене да је казна за корупцију, утају пореза или неко друго кривично дело несразмерно мала, определиће се за максимизирање своје користи (понашају се по рационалним очекивањима). Корупција, утаја пореза и слично подмукло ниподаштавају и разарају институције друштва, поткопавају развој државе и краткорочно и дугорочно спутавају најбоље појединце и привреднике. Зашто се већина оних који овде крше законе не понаша тако када се нађе у уређеним земљама као што су Канада, Швајцарска, Француска, Велика Британија, Аустрија, Немачка, Норвешка? Одговор је веома једноставан – зато што корупција у уређеним државама доноси малу добит, уз велики ризик.

Историјска искуства сведоче како и спољнополитичка стабилност неке земље може да буде „оправдање“ за унутрашњи терор, недемократију и корупцију. Примери за то су Чиле у време генерала Аугуста Пиночеа (1973-1990) и Индонезија у време генерала Сухарта (1967-1998). Обе државе су уживале подршку САД и Велике Британије. С друге стране, није далеко од истине ако потцртамо да је корупција део наше османске и социјалистичке баштине, уз додатна „унапређења“ током транзиције економије и друштва која траје од деведесетих

година прошлог века. Неретко се дешава да економска и друштвена криза једна другу поспешују. Када је у питању Србија данас, коруптивни канали тешко се затварају, јер нико добровољно не жели да се одрекне стечених „привилегија“. Систем је нарочито од 1990-х поспешивао корупцију, а корупција је „хранила“ систем – чиме је покренута „црна“ спирала.

Најједноставнији облик је „ситна“ или поданичка корупција – мали поклон лекару, учитељици, службенику итд. Други распрострањени облик корупције је када државни службеници посежу за неким ресурсима који им не припадају: 1) користе службени мобилни телефон и аутомобил за приватне потребе, 2) праве непотребне рачуне за путовања и у ресторанима, 3) дискреционо одлучују о расподели средстава, што најчешће доводи до ненаменског трошења државног новца (нпр. новац се усмерава према циљној групи од које се очекује прилив гласова на следећим изборима). Најозбиљнији облик корупције свакако представља трговина утицајима – личним, политичким и/или институционалним; ту се издваја један посебан облик корупције који се зове *клијентилизам* – клијент плаћа и наручује од службеника (функционера) незаконите услуге и/или заступање интереса (лобирање).

Графика: „Блиц“, септембар 2012. године

Гостујући у емисији „Око“ РТС-а од 28. новембра 2012. године, професор Миодраг Зећ је говорио о опасностима дискреционог одлучивања:

„Најопаснији облик корупције је када се законски омогући да нешто ‚тече‘ према некоме. Огроман број наших закона садржи претпоставку о дискреционом одлучивању. Човек је ‚кварљива роба‘, склон је да узме и не смеш му дати дискреционо право да одлучује. Погледајте о коликом делу буџета (Србије) се одлучује дискреционо. Дакле, корупција је када неко узима нешто од друштва (и усмерава) према себи. (...) Ако је у закону садржано да некоме дајете моћ прерасподеле или корупцију, на суду не можете ништа доказати. Системско решење би било да буде што мање дискреционог одлучивања. (...) Овде су расписивани тендери, где је само фалила слика (победника), а под фирмом стимулације потрошње давали су се кредити предузећима итд. (...)

Амерички Устав (и амандмане на њега, прим. Дејана Бараћа) писали су уз претпоставке да су људи склони да узму и отму (...), а писци комунистичких устава су веровали у лепоту људске природе.“

Судови у Србији баве се корупцијом пост фестум, односно када се она већ догодила и направила штету. Право питање гласи – зашто је до корупције дошло и који механизми је одржавају. Не треба посебно подвлачити како се корупција тешко открива, јер од ње имају користи обе стране – и они који корумпирају и они који су корумпирани. Због тога је битно изградити систем у коме нико неће моћи да оствари незакониту корист, а да се то не сазна. Можда би, чак, требало размишљати на тему да се у прелазном периоду кривично гоне само они који примају мито, а не и они који корумпирају.

ГРОТЕСКО ПИСМО ГРАЂАНИНА

„Добио сам ,фантастичну‘ притужбу. (...) Ја ћу мало драматизовати. Пише човек – ,Био сам општински одборник и мојим гласом је изабран директор болнице. Ја сам гласао, и са једним гласом ЗА више, он је изабран. Обећао ми је, заузврат, да ће да ме запосли. Запослио ме, хуља и битанга, само на одређено време. Више нисам одборник и он неће да ме запосли на неодређено (време). Молим Вас, реагујте‘.

Дакле, (...) човек не види да је свој глас поклонио зарад личног интереса.“

(Саша Јанковић, заштитник грађана, емисија „Један на један“ на РТВ-у од 16. марта 2012. године)

КРШИТИ ИЛИ НЕ КРШИТИ ПРАВИЛА

„Поремећена је вредносна структура. Овде моји студенти више времена потроше да смисле како ће преписати, а једноставније је било научити. Овде нико не поштује црвено светло (у саобраћају). Сви скачу и туку се да уђу у аутобус, па уђу спорије него Швеђани који улазе један по један. Овде је вредносни систем поремећен. Где се тај вредносни систем учи? Он се учи у школи, у бази друштва. (...)

Овде је потпуно погрешна матрица. Ако ви плаћате струју (електричну енергију), ви сте идиот. Ако не плаћате, опросте вам дуг. Ако платите грађевинску дозволу – у реду, ако не платите – касније вам за један динар легализују.

Развијен је систем у којем је исплативије радити незаконито, него законито. И зато већина становништва прелази на незаконито (...). Када ви пчеле пустите из кошнице, не можете их тако лако вратити назад. Само вас могу изуједати. Овде је направљено вашариште и тешко је успоставити ред.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Седмица“ Радио Београда 1 од 3. јуна 2012. године)

ИЗ ЛЕКСИКОНА МУДРИХ ИЗРЕКА И (САМО)ЦИТАТА

„Сви врте ону моју изјаву на ауто-путу која гласи – ,Ја сам мислио да ви мало крадуцкате, али много крадете‘. Е, то је одлична изјава. Ја и сада стојим иза те изјаве.“

(Велимир Илић, председник Нове Србије, конференција за штампу, емисија „Шта радите, бре?“ РТС-а од 17. јула 2012. године)

ДОМАЋЕ ПЕРИОНИЦЕ

Као што значајан број студената у Србији добар део времена проводи у размишљању како да вара на испитима (иако би за њих дугорочно било корисније да су научили градиво), тако и немали број српских привредника више времена проводи у осмишљавању „шема“ којима ће да превари државу, а не како да (легално) створи додатну вредност. Иако пореска управа Србије годишње поднесе око 1.700 кривичних и око 40.000 прекршајних пријава, због

утаје пореза у затвору је завршило само тридесетак људи. Око 99 процената осумњичених је или ослобођено или кажњено условно и новчано. „Блиц“ је 20. маја 2012. године објавио чланак^[1] о пет најзаступљенијих начина привредне преваре:

1. Оснује се предузеће које је регистровано на непостојећу особу кроз фалсификовану личну карту или на човека који је „уступио“ своје податке за новац. Таква „фантом фирма“ затим издаје фиктивне фактуре о промету добара или услуга у којима је садржан ПДВ. Повезано регуларно предузеће које је добијало такве фактуре умањује за ту суму обавезу по ПДВ-у.

2. Оснује се предузеће за „прање новца“ које ствара привид регуларног пословања, уредно пријављује порез који је несразмерно мали у односу на промет и број запослених.

3. Отварају се „сестринске фирме“ које нису у систему ПДВ-а због малог промета и преко њих се стварају расходи који умањују добит. Таква фирма током године може да „покрије“ до осам милиона динара (граница после које је сада обавезан прелазак у режим ПДВ-а.) У пракси неколико таквих предузећа „покривају“ годишње главно предузеће, углавном су легална и готово је немогуће доказати да су отворена ради умањивања добити главне фирме.

4. Да не би ушла у систем ПДВ-а, фирма своје расходе покрива уплатама позајмица власника за ликвидност. Ово „решење“ често практикују угоститељски објекти који издају минималне рачуне преко фискалне касе, а недостатак пара надокнађују уплатом позајмице.

5. Избегава се плаћање пореза по основу капиталног добитка. Наиме, инвеститор као физичко лице не подноси пореске пријаве за приходе које остваре продајом станова за разлику од правних лица и предузетника чији су приходи обухваћени контролом пореза на добит предузећа, односно порезом на приход од самосталне делатности.

МИ НИСМО НАДЛЕЖНИ (ВЕЋ НЕКО ДРУГИ)

Један од већих „грехова“ државе Србије био је и остао то што није санкционисала правна лица која се региструју за једну делатност, а затим несметано обављају (и) неку другу делатност, без икакве контроле. Парадигматичан је случај фирме „Елита интернационал“, о којој ће бити речи у наредним редовима, а на основу документарног филма „Лекције о превари“ (ТВ Б92, 2011). Реч је не само о немару државу, већ и о (зашто не рећи) похлепи дела грађана. Наиме, поменута фирма се регистровала за „спољнотрговински промет“ са претежном делатношћу „остале пратеће делатности у саобраћају“, а годинама се бавила купопродајом некретнина, али и „банкарским пословима“ (новчаним позајмљивањем), нудећи повериоцима високе камате (3 процента месечно). Иако се фирма несметано рекламирала у медијима нудећи услугу „новчаног посредовања“, ниједан орган државе није се осетио позваним да реагује – све док се „шема“ није распала у децембру 2008. године, а власник Никола Лазивић нестало. Оштећено је око 4.500 клијената за преко 30 милиона евра (укупно). Закључно са 2008. годином, фирма је имала само једну контролу пословања и то марта 2003. године, када је Девизни инспекторат у оквиру тадашњег Министарства економије Србије утврдио следеће: „Фирма ради као посредник између купаца и продаваца у купопродаји непокретности између физичких лица. За своју услугу је наплаћивала провизију у динарима. (...) Контролом нису утврђене повреде прописа везано за предмет контроле.“

Правдајући се, Министарство економије и привредног развоја је у допису (2011) истицало да контрола пословања привредних субјеката „није у њиховој надлежности“ и упућивали су на Министарству трговине и услуга, Народну банку Србије и Министарство финансија. Из Министарства финансија, у оквиру којег је и Пореска управа, стигло је обавештење (2011) да је у поменутој фирми вршена „контрола правилности обрачуна и

^[1] „Лажне фирме за утају пореза“, 20. мај 2012. године, „Блиц“, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/324489/Lazne-firme-za-utaju-poreza>

плаћања ПДВ-а и пореза по одбитку на друге приходе, за период 1. јануар 2007 - 21. јануар 2009. године. (...) Маја 2009. године, фирми Елита интернационал одузет је ПИБ (порески идентификациони број), јер је утврђено да се не налази пријављеној адреси у Агенцији за привредне регистре“. У то време, власник фирме је већ „иселио“ фирму и нестао. Контрола које је извршена 2009. уједно је била „једина контрола од стране Пореске управе“, која ни током периода 2009-2011 није могла да утврди да ли је плаћан порез на девизне позајмице и упућивала је на Народну банку Србије – која је саопштила да је у њеном „опису посла контрола регистрованих банака и других финансијских институција, а не и привредних друштава“.

Заменик начелника београдског Одељења за сузбијање имовинских деликата Зоран Ковачевић је поводом случаја фирме „Елита интернационал“ посведочио следеће (2011):

„Ником од оштећених, док је улагао новац и подизао камату, није пало на памет да подигне кривичну пријаву. Кривичне пријаве су почеле да пристижу у полицију (јануара 2009. године) тек пошто је систем „пукао“ и када су грађани изгубили новац или добар део свог новца. (...) Оштећени који су давали новац, а затим подизали камату (рату), не могу се сматрати превареним. Правих преварених има око 1.500 – то су они који су дали новац, а нису успели да подигну ниједну камату. Ако је неко, на пример, позајмио 150.000 евра, а затим подигао камату од 100 евра, то значи да нема кривичног дела преваре, јер нема намере. Самим враћањем дела дуга искључује се постојање намере преваре (...), без обзира што је главница вишеструко већа. Нажалост, вишегодишња искуства (полиције) говоре да наш закон иде у прилог преварантима и зато раде овакве ствари.“

У овом случају се не ради толико о маштовитости превараната, већ о слабостима преварених и раштимованости државе. Како бисмо поткрепили тврдњу, дописаћемо и следећу чињеницу – на крају се испоставило да нико од надлежних органа и институција не зна ко је и када требало да реагује, и предупреди превару. С друге стране, за неверицу је да су фирми „Елита интернационал“ позајмљивали новац и грађани који су већ били жртве „Дафимент банке“ и „Југоскандика“ током деведесетих (узгред буди речено, главнице депозита у овим двома „банкама“ Србија је 2002. године признала као своје и отплаћивала на рате из буџета). Каже се да паметан човек учи на туђим грешкама, међутим – део наших грађана није у стању да научи ни на својим. Грађани су изнова поверовали у брзу и laku зараду.

НИСМО НАДЛЕЖНИ ЗА ЦВЕЂАРЕ (И ОСТАЛЕ СЛИЧНЕ УСТАНОВЕ)

Заштитник грађана Саша Јанковић је у емисији „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 6. марта 2013. године навео случај вртића који је 12 година био регистрован као цвећара. Тек када је власник „цвећаре“ отпустио васпитачице (без икакве отпремнине), жалиле су се заштитнику грађана. Међутим, постоји још проблематичнији пример. „Православни центар за лечење болести зависности СРЕТЕЊЕ“ у Јадранској Лешници код Лознице, којим је руководио свештеник Бранислав Перановић. Наиме, „православни центар“ се није налазио у регистру издатих сагласности за обављање здравствене делатности, па према томе није био у надлежности инспекције Министарства здравља. Тек после смрти једног од штићеника (2012), „центар“ је привукао пажњу државе која га је затворила.

Не треба изоставити ни амброзију звану „дивљи факултети“. У Србији је једно време радио „Универзитет УНМ“ који је нудио „школовање“ и „дипломе“ за звања: „естрадни стилиста“, „саветник естрадних личности“, „психотерапеут и духовни саветник“, „таке-уп артиста“ итд. Пошто је поменути „универзитет“ регистрован као „удружење грађана“, нико није био надлежан за његову контролу, јер „није акредитован као образовна установа“. Самим тим, не спада у домен просветне инспекције и Комисије за акредитовање универзитета и факултета. Зато, просветна инспекција упућује да је то посао инспекције рада и полиције. Једино што Комисија за акредитацију и Министарство просвете могу да учине је да „саветују будућим

студентима да уписују искључиво акредитоване универзитете“ и провере „релевантност универзитета на сајту Министарства просвете“.^[2] Где лежи корен проблема? Пропуст државе је то што законски није спречавала злоупотребу назива установа – као што су факултети, универзитети, академије итд. Зато у Србији постоје „фризерске академије“ – чији назив треба да упути да је занатска вештина уздигнута на ниво науке и уметности, „фудбалске академије“, „тениске академије“, „занатске академије“, „народни универзитети“ и томе слично.

СТРПЉИВО ГРАЂЕНЕ ПИРАМИДЕ ЗА СВЕ НОВЦЕ

Својевремено (почетак 1993. године) је власница „Дафимент банке“ Дафина Милановић, отварајући сеф и показујући девизе у њима, поручивала да су депозити клијената „банке“ сигурни. Међутим, непорецива је чињеница да ако банка држи депозите сложене у сефу и не пласира их кроз кредите, засигурно ће пропасти.

Пирамидална шема може да функционише само док се пирамида шири, јер не постоје послови и улагања којима се ствара додата вредност, већ се прилив остварује уплатама нових чланова овакве „структуре“. То је облик прерасподеле (боље рећи пљачке) који тече од обичних чланова ка организаторима шеме, а који је у данашње време најчешће „маскиран“ параванима као што су „продаја књига“, „едукација“, „стручно усавршавање“ и сл. Неретко се дешава да грађани позајме паре (од пријатеља или банке), како би их поклонили преварантима. Већина постаје свесна преваре тек када уплати новац организаторима пирамиде. Тада се преварени суочавају са дилемом – ако не пристану на „игру“, изгубиће новац, а ако пристану – изгубиће пријатеље које ће увести „у игру“. Останак „у игри“, међутим, за многе преварене представља наду да ће повратити уложени новац.

ЗАПИСИ ИЗ ПОДЗЕМЉА (И МРТВОГ ДОМА)

„Погледајте насловне наших дневних новина, које више личе на извештаје из марсејског подземља – украо министар, украла банка, украла Пореска управа, украо синдикат, украо благајник.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 3. априла 2013. године)

ПРОВЕРАВАЈУ СКЛАДНОСТ, А НЕ ВЕРОДОСТОЈНОСТ

„ (...) Када је Агенција за привредне регистре (АПР) утврдила да је надлежна, онда она мора проверити да ли су испуњени сви услови за регистрацију. Другим речима, АПР проверава да ли су јој достављени сви документи који јој, по закону, морају бити достављени. Ако сте као подносилац пријаве случајно пропустили да доставите неки документ, АПР ће Вас позвати да у накнадном периоду (најчешће осам дана), доставите недостајући документ. У случају да то не урадите, сматраће се да сте одустали од регистрације друштва.

Када АПР утврди да су сви документи ту, онда проверава да ли је садржај тих докумената складан. Другим речима, провериће да ли је у свим документима име ДОО-а исто, да ли је неко друго привредно друштво регистровано под истим именом итд.

Оно што је битно је да АПР не проверава да ли су ти подаци тачни нити проверава да ли су ти документи веродостојни (чл. 22, ст. 2 ЗРПС).

Када Агенција одради свој део посла, она донесе одлуку (чл. 23 ЗРПС). АПР је дужан да у року од пет дана од дана подношења регистрационе пријаве, донесе одлуку о самој регистрацији.“

(Предраг Поповић, из чланка „Оснивање друштва са ограниченом одговорношћу (у Србији)“, портал „besplatnapravnapomoc.rs“)

^[2] „Како до дипломе естрадног стилисте,“ портал Б92 од 26. јула 2012. године, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=07&dd=26&nav_category=12&nav_id=629649

ПРЕДИЗБОРНО БРВНО

„За кратко време урадићемо приступне путеве после активирања асфалтних база и урадићемо ударне рупе. (...) Ниш има своју ‚Газелу‘ и то је мост преко (Јужне) Мораве, али и овај од седам метара у селу Доње Власе некемо живот значи. Сада смо поставили и ограду, да неко случајно не би упао у реку.“

(Бранислав Јовановић, извршни директор Дирекције за изградњу града Ниша и члан УРС-а, свечано отварајући брвно преко Влашке реке, 29. март 2012. године, „Блиц“/Youtube)

Брвно у селу Доње Власе код Ниша, фото: Youtube, март 2012. године

ОТОМАНСКО И СОЦИЈАЛИСТИЧКО БРЕМЕ

И дан-данас се у Србији осећају два тешка наслеђа – османлијско (отоманско) и социјалистичко. Током живота у Османлијском царству научили смо да не волимо државу, а избегавање обавеза и корупција биле су саставни део тадашњег свакодневног живота. Чак је и кнез Милош Обреновић током своје прве владавине (1815-1839) успевао да обезбеди привилегије (и за себе и за народ) тако што је подмићивао београдског пашу, а да не говоримо о томе колико је закинуо султана за годишњи царски харач.

Део грађана и привредника Србије је још од 1980-х и 1990-х навикнут на ситуацију када инфлација обезвређује динарске кредите и дугове, па гаји уверење да ће и данас дугови бити отписани или умањени. Ово уверење додатно је појачавала држава која је с времена на време нудила „опросте“ – пореска амнестија, легализација бесправно саграђених објеката, умањење рачуна за утрошену електричну енергију и комуналне услуге итд. Другим речима, они који измирују своје обавезе су „кажњени“, а несавесни привредници и грађани су „награђени“.

Социјализам је константно креирао многа права, а мало обавеза, па је у том систему право питање било – шта држава може да учини за мене (као појединца)? Један од разлога што је овај систем пропао је тај што није могао да ствара довољан вишак којим би се поменута права плаћала. Али, старији грађани се с носталгијом сећају времена социјализма, јер људски мозак по својој природи највише „памти бољу прошлост“, што би рекли психијатри. Уколико

грађанин тешко живи у садашњости, појачава се осећај о социјалистичкој прошлости као „златном добу“ у којем је „све било бесплатно“. Мора се, додуше, признати да је безбедност велике већине грађана онда била на релативно високом нивоу (неретко је Служба државне безбедности „извозила жестоке момке“ на Запад). Међутим, често се заборавља да су у социјализму неговане проблематичне радне навике тако да су били заштићени и највећи нерадници (док у транзицији, чини се, нису били довољно заштићени ни најбољи радници). Друштво социјалистичке Југославије изградило је какав-такав систем вредности (настрану то да ли је био праведан и дугорочно одржив), нарочито у култури и образовању, док у транзиционом и посттранзиционом периоду Србије није успостављена нова матрица вредности. Кроз потоњу анализу и неколико примера представити слабости економског система самоуправног социјализма, који је изнедрила и развијала друга Југославија.

Рушење Берлинског зида новембра 1989. године, фото: „Википедија“

(ИСТОЧНО)НЕМАЧКА ПРИЧА И НАШ СЛУЧАЈ

„Источнонемачка привреда је показатељ као на длану да је систем привреде успостављен у време комунизма инвалидан. Источна Немачка имала је доходак од 8.000 долара по глави становника и била је најразвијенија у Источној Европи. Затим се уједињењем Немачке 18 милиона Источних Немаца „утопило“ у 60 милиона (Западних Немаца) и направљен је ‚фидуцијарни уред‘ који је требало да источнонемачку привреду ревитализује, приватизује и ликвидира. Ангажовано је 3.500 чиновника, а три или четири човека су убијена. И шта се десило? Када се на крају сабрао резултат, испоставило се да предузећа нису вредела толико колико се мислило и укупан губитак после приватизације био је 3.500 милијарди немачких марака – јер многе фабрике нису успели да ревитализују, а многи (Источни Немци) нису хтели да раде за тржишну цену. Комунизам је толико ‚покварио‘ те Немце. Анкете становништва показују да становништво које је срушило Берлински зид (1989) и побегло из комунизма сада има индивидуалну перцепцију да је у комунизму било боље. Источна Немачка је, дакле, школски пример.

То је и наш случај. Људи који су учествовали у револуцији очекују плате и пензије, а не очекују да раде. Додуше, у Немачкој је било нешто другачије. Једна идеологија је пала, а професори марксизма нису постали транзициони управљачи, него су отпуштени и сада возе таксије. Остали су професори математике и физике. Студије о Источној Немачкој говоре да ће се држава ревитализовати тек када они који су рођени деведесетих, после рушења Берлинског

зида, буду ступили на сцену и преузели управљање. То говори о дубинама развалине једног система. Нажалост, ми то не схватамо и мислимо да су неке ствари могуће.

Да се разумемо, уопште не браним наш (транзициони) систем данас – ту (готово) нема добре ствари. Код нас постоји олигархија, сви су са свима увезани, не зна се ко је сарадник ДБ-а (некадашње Службе државне безбедности, прим. Дејана Бараћа), ко комуниста а ко антикомуниста. Деца (наших) бивших комунистичких функционера, који су сељацима чупали бркове и терали их у комунизам и задруге, сада терају сељаке из (тих) задруга.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 18. јуна 2012. године)

ПАРАДОКСИ ЛОШЕ БЕСКОНАЧНОСТИ

„Неко је у једном чикашком листу објавио:

„Има на Балкану једна земља, која се граничи сама са собом. Где живе најлепше жене, а наталитет опада. Где незапослени највише раде, где на најплоднијој земљи живе људи који гладују. Где возови касне по реду возње. Где сви играју фудбал, а побеђују у ватерполу, кошарци, рукомету или одбојци. Где сви журе на посао, а нико не стиже на време. Где осмочасовно радно време траје 12 сати. Где је здравство бесплатно, а лечење скупо. Где су новинари слободни да напишу шта год им се нареди. Где је светска криза добила држављанство. Где су јавне набавке тајне, а државне тајне јавне. Где се ратови никад не завршавају. Где се историја понавља сваки дан‘.

Додао бих и ово:

Где су најбогатији они који никад нису радили. Где је страна валута узета за домаћу. Где људи славе славу, а псују Бога. Где паметне због неразумевања проглашавају лудацима, а лудакне способнима. Где неписмени пишу историју. Где су закони незаконити, а анархија нормално стање. Где власт презире грађане као нежељене сведоке. Где се живи од будућности, јер на садашњост немају право. Где се свако свакоме смешка, а нико никоме не жели добро. Где судски поступци трају дуже од живота. Где су само поплаве начин наводњавања земљишта. Где призивају диктатора, а демократију сматрају порезом на будале. Где сматрају да ће земља више напредовати ако што више назадује. Где ниси нормалан, ако не полудиш. Где живиш само зато да би умро, где је време бесконачно, а власт бесмртна.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, у колумни у „Политици“, пренео портал „Макроекономија“ 20. јануара 2012. године)

ПАРАДОКСИ ЛОШЕ БЕСКОНАЧНОСТИ (ДОПУНА)

Где готово свако дете има четири родитеља – маму, тату, телевизор и „Фејсбук“. Где се више цене велике речи од великих дела. Где државни монополи постају приватни. Где пензионери издржавају децу и унуке. Где запослени за прелазак из једне у другу институцију јавног сектора добијају високе отпремнине. Где се прво пројектује расходна, па тек онда приходна страна буџета. Где немали број социјалних група успева да свој појединачни проблем делегира као главни. Где се политиком баве неостварени људи. Где влада штеточински однос према јавним добрима. Где политичари болују од потребе да приписију себи заслуге и својатају („ја сам изградио“, „ја сам обезбедио кредит“, „ја сам дао новац“, „ја сам запослио“ и томе сл). Где су најгрлатији они који немају шта (паметно) да кажу. Где се малом лопови скида глава, а великом (крупном) лопову – капа. Где су готово све социјалне групе декларативно за промене – подразумевајући да треба да се мења неко други. Где се новцем свих пореских обвезника субвенционишу иностране фирме да би биле конкуренција домаћим. Где су битнији дужници од поверилаца. Где су највећи дужници уједно и најбогатији људи. Где је систем направљен тако да сиромашни грађани (који плаћају обавезе) субвенционишу најбогатије (који су „амнестирани“ од плаћања). Где странке на власти инвестирају у градове и регионе одакле очекују прилив гласача на наредним изборима. Где се тргује личним, политичким и

институционалним утицајима. Где спортски клубови служе за „удомљавање“ политичара и „испумпавање“ новца од свих пореских обвезника. Где се најмање 400.000 хектара пољопривредног земљишта не обрађује. Где већина посланика не чита предлоге закона већ само подиже руке. Где су „рупе“ и прегршт изузетака саставни делови закона, јер се доносе по наруџбини одређених интересних група. Где су корупцијом прожете неке институције које би требало да се против ње боре. Где су коруптивне шеме пример доброг пословања. Где је мито често једини начин да се дође до дипломе, посла, грађевинске дозволе, лекара итд. Где је вишеструко исплативије радити нелегално, него легално. Где се део грађана држи гесла – ако не можеш да их победиш борећи се против корупције, придружи им се. Где поједини лекари не виде пацијента као угроженог човека коме треба помоћи, већ као потенцијалних 300 евра. Где је урбанистички хаос достигао малтене космичке размере. Где немали број извођача радова гради објекте мимо пројекта и из своје памети. Где је могуће продати исти стан седамнаест пута. Где се за нове изазове нуде стара и „потрошена“ решења. Где статистички подаци представљају замену за закономерности. Где толерисање и поспешивање „црног“ тржишта представља меру социјалне политике. Где су небројене истраге против криминала упропашћене у „Бермудском четвороуглу“ полиција-тужилаштво-судство-политика. Где велики број новина преживљава захваљујући нарученим текстовима. Где држава нема попис имовине коју поседује. Где је поседовање имовине далеко јефтиније него запошљавање радника. Где је готово 80 процената вредности предузећа у некретнинама. Где је малтене целокупан банкарски сектор у рукама странаца. Где влада уверење како је могуће ангажовати стручне и способне људе за месечну зараду до 1.000 долара. Где чистачица у ЕПС-у прима плату која је на нивоу плате професора средње школе. Где се „извозом“ становништва у најбољој животној и радној снази решава проблем незапослености. Где су највећи извозници природно-математички и електротехнички факултети. Где преко 90 процената буџета Министарства просвете и науке одлази на плате запослених (у просвети и науци). Где намештеници у јавним установама и јавним предузећима наручују непотребне радове и опрему о трошку свих пореских обвезника. Где железница купује брзе возове који ће се кретати домаћим пругама просечном брзином 30 километара на час. Где железница конкурише за европске кредите, а држава плаћа „пенале“ за њихово неповлачење. Где вам у кафићима сервирају пиће у отвореној флаши. Где трговине рекламирају лажне распродаје, а права снижења цена производа готово да не постоје. Где се хлеб умешен од 10 процената интегралног и 90 процената пшеничног брашна проглашава „интегралним“. Где се хлеб умешен од 10 процената раженог и 90 процената пшеничног брашна, и са додатком какаа, проглашава „раженим“. Где се течни производи изражавају у јединицама масе. Где је деловање стручњака без политичке подршке готово јалово. Где се филигранским умећем под НИШТА продаје СВЕ. Где су се поједини факултети претворили у штампарије додељујући својим студентима звање без и мрвица знања. Где политичари и политиканти на власти из своје памети и новцем свих пореских обвезника граде бесмислену инфраструктуру – без пројекција исплативости инвестиције, трошкова дугорочног одржавања и користи за домаћу грађевинску оперативу. Где се исте групе „учењака“ увек крећу ка владајућим странкама, нудећи своје „услуге“. Где једни политичари уочи избора проналазе нафтне изворе и наслаге уљних шкриљаца, док други свечано отварају пластенике, штале, оборе, шупе за дрва и брвна преко река. Где су краткорочна и привремена решења важнија од дугорочних. Где је импровизација замена за системски приступ. Где је много политиканата, нешто мање политичара, а нема државника. Где се избегавају суштинске реформе које мање боле, већ се ишчекују стихијске промене које нико неће моћи да контролише. Где, бизмарковски речено, политичари и део грађана имају велике апетите, а кварне зубе. И тако ближе и тако даље.

ШТА ДА СЕ РАДИ?

У Петропавловској тврђави, очекујући суђење због позива на револуцију и повезаности са лондонском емиграцијом, руски писац, критичар, револуционар, идеолог утопијског

социјализма и сељачке револуције Николај Гаврилович Чернишевски (1828-1889) написао је роман „Шта да се ради?“ (1863). У поменутом роману Черишевски је изложио идеју о стварања новог и праведнијег друштва, уводећи протагонисте који представљају „новог човека“ а који ће бити носилац промена. Дакле, то је било само две године после укидања кметства у Русији (1861) и око пола века пре него што је окоштала руска империја дефинитивно потонула у магле револуција, ратова, интернационализма, колективизма, немаштине и глади.

КУЛАЦИ И ВРАПЦИ (ПОЛИТИКА ЛОШЕГ ИЗБОРА)

У првим годинама живота Совјетског Савеза сматрало се да богати сељаци (кулаци) „присвајају вишак вредности“, па се држава сурово обрачунавала са њима а затим спровела колективизацију. Последице су биле да је народ Совјетског Савеза гладовао, јер је производња хлебног жита (и хране уопште) била драматично мања него у време царске Русије.

Ево још једног примера катастрофе коју је изазвала људска „памет“. У раздобљу 1958-1962 у НР Кини спровођен је општенародни план „Уништења четири штеточине“. Неприкосновени кинески вођа Мао Цедунг закључио је 1957. године, без научног покрића и из своје памети, да је неопходно уништити комарце, муве, пацове и врапце. Прокажени да су једни од главних криваца за приносе житарица испод очекиваних, врапци су се нашли на мети готово свих Кинеза. Да се мало слободније изразимо, врапци су били осуђени због „присвајања вишка вредности“ хлебног жита. Процењује се да је тих година широм Кине убијено преко милијарду ових птица. Последично, природна равнотежа у ланцу исхране драматично је нарушена, док је број инсеката (посебно скакаваца) вртоглаво растао. Приноси житарица су се драматично смањили, а Кином је завладала Велика глад (1958-1961) која је по званичној статистици однела око 15 милиона живота (процене демографа су да је број жртава био између 20 и 45 милиона). Да би делимично санирала штету, Кина је тајно почела да увози врапце из Совјетског Савеза.

ПОСЛЕРАТНА ПРИЧА (АНЕГДОТА СА СЕЛА)

Агитатор: Знате ли ви да су у Совјетском Савезу одгајили пчелу величине кошнице.

Сељак: Како толика пчела уопште улази у кошницу?

Агитатор: То је њен проблем.

БЕСПЛАТАН РУЧАК (ИЗ ФИЛМА ОРИГИНАЛ ФАЛСИФИКАТА)

Уча: Другарице и другови, ево стигли смо. Са нама је стигла и слобода. Је ли тако? Хвала вам на овом дивном дочеку. (...) Сада ћемо да изградимо нашу земљу и направимо комунистичку земљу по угледу на нашу браћу из Совјетског Савеза. Је ли тако, другови? Тако је, него како.

Један сељак: Немамо жита.

Уча: Слушај, да ти нешто кажем. Ако нема жита и ако нема хлеба, има да дођу наша браћа из Совјетског Савеза с авионима и да баце сваком испред прага по џак жита. Је ли тако, људи моји? Тако је, него како.

ШТА ЈЕ ТО КОМУНИЗАМ (ИЗ ФИЛМА ВРЕМЕ ЧУДА)

Учитељ Лазар: Ко зна шта је комунизам? Марко!?

Ђак Марко: Комунизам је када имам да једем.

Учитељ Лазар: Само ти?

Ђак Марко: Сваки дан.

Учитељ Лазар: Само ти?

Ђак Марко: Само ја.

Ђак Даринка: Друже учитељу, комунизам је кад сви имамо да једемо.

Учитељ Лазар: Тако је, Даринка! Комунизам је правда. А шта је правда?

Сви ђаци: Кад имамо сви да једемо сваки дан.

Учитељ Лазар: Тако је. Има ли где на свету комунизма?

Један ђак: Има код газда у селу.

(Пауза.)

Учитељ Лазар: А зашто?

Један ђак: Зато што они сваки дан имају да једу, друже учитељу.

(Пауза.)

Учитељ Лазар: Сад ћемо сви да певамо.

АЛАЈБЕГОВА СЛАМА

Наставник: Где ти ради отац?

Ученик: У фабрици.

Наставник: Шта ради?

Ученик: Поправља сијалице.

Наставник: Како?

Ученик: Од куће односи неисправне сијалице, а с посла доноси исправне.

САМОУПРАВНА ПРИЧА

Крајем 1987. године на Радничком савету медицинског центра у Нишу један лекар (хирург) предложио је да се од вишка средстава на жиро-рачуну купи опрема за операционе сале. Међутим, после његовог обраћања, јавиле су се чистачице и саопштиле како не може то тако, већ тај новац треба да се искористи за исплату тринаесте плате. Чистачице су подржали портири, техничари и медицинске сестре. Упркос томе, поменути лекар је остао доследан у свом ставу да новац треба уложити опрему, а не „у стомаке“. Када је видео куда води ток расправе, саопштио је како је можда најбоље да лекари почну да потиру ходнике, а чистачице да оперишу пацијенте. Но, његова беседа је била залуд – већином гласова донета је одлука о исплати тринаесте плате.

У Уставима СФРЈ из 1963. и 1974. године писало је да „нико нема право својине на друштвена средства за производњу, нико – ни друштвено-политичка заједница ни организација удруженог рада, ни група грађана ни појединац – не може ни по ком правно-својинском основу присвајати производ друштвеног рада, ни управљати и располагати друштвеним средствима за производњу и рад, нити самовољно одређивати услове расподеле.“

Есенцијални „дефект“ самоуправног социјализма, или система са радничким управљањем, била је што није могао да превлада парадокс Furobotn-Рејович (1972); односно јаловост самоуправљања лежи у неспособности да оптимизира два супростављена циља – акумулацију (штедња) и личне дохотке (плате).^[3] Просто-напросто, највећи део створеног вишка није се преусмеравао у инвестиције. Што ће рећи, ако профит (добит) предузећа припада свим запосленима, они ће радије изабрати поделу (готово) целокупног профита кроз плате и бонусе, уместо усмеравања профита у инвестиције; а неинвестирање у опрему и нове послове дугорочно урушава предузећа. (Истина, неретко су политичари доносили одлуке о инвестицијама, не питајући *раднике-самоуправљаче*). Искрсавао је и проблем како отпустити нерадника, а који као *самоуправљач* руководи предузећем.

Када је социјалистичкој држави понестајало новца за социјална давања, она се опредељивала за његово штампање, односно за „производњу“ инфлације – што је урушавало билансе предузећа и банака, и смањивало куповну моћ грађана. Поставља се питање – чији су

^[3] Миодраг Зеџ, Огњен Радоњић, „Економски модел социјалистичке Југославије: сага о аутодеструкцији,“ Социологија, vol. LIV (2012), №4

били дугови друштвених предузећа и банака? Одговор је једноставан – државни, тј. дугови свих југословенских грађана. Под притиском иностраних поверилаца, тадашња савезна влада морала је да прихвати „суверенизацију дуга“ (1983), којим је СФРЈ преузела отплату свих кредита узетих у иностранству (и предузећа и банака), чиме је цео спољни дуг постао јавни. (Ово треба посматрати и у контексту „федерирања федерације“, о чему ће бити речи).

ШТА ЈЕ ТО СОЦИЈАЛИЗАМ

Кетрин Вердери, амерички антрополог румунског порекла, једном свом научном раду дала је следећи афористичан мото.

Питање: Шта је дефиниција социјализма?

Одговор: Најдужи и најмучнији пут од капитализма до капитализма.

ЖАЛ ЗА МАДОСТ

У време социјалистичке Југославије однеговано је очекивање код грађана да ће их видљива рука државе љуљати од колевке па до гроба. Људи данас, заправо, не жале за југословенским социјализмом у његовом „пуном сјају“ (једнопартијски систем, гушење личних слобода, контрола готово свих сфера јавног живота, идеолошко застрањивање, нерационална и недовољно функционална администрација, изузетно скупи и неоправдани пројекти – непотребне фабрике, подземни војни бункери, војни аеродроми итд), већ за идејом о томе какав би социјализам, према теорији, могао да буде – нарочито са становишта расподеле.

НАРОДНИ НЕПРИЈАТЕЉИ

„У њиховим иступањима глорификована је и западна демократија и вишепартијски систем, те негирана демократија у нашем систему, истицана угроженост слободе говора и мисли у социјализму, који је по њиховом мишљењу синоним за сиротињу у којем су људске слободе угрожене. Нападана је наша несврстана спољна политика, којој су дани одбројани и слично.

Грубо су клеветали, нападали и вријеђали личност и дјело друга Тита, наводећи претјеран раскош, трошење огромних средстава, задуживање земље, култ личности. За Предсједништво СФРЈ говорили су да је *вијеће стараца* које ће због неспособности земљу довести до пропасти и рата.“

(Из званичног саопштења Општинског комитета Савеза комуниста Бања Лука из маја 1986. уочи протеривања др Јована Б. Душанића и мр Миодрага Зеца са Економског факултета у Бања Луци, а на основу „доказа“ Службе државне безбедности)

Поштанска марка са ликом Јосипа Броза штампана у Совјетском Савезу, фото: „Википедија“

ЦРВЕНИ КРАЉ ЈЕ УМРО НА ВРЕМЕ

У периоду 1945-1991 је исцрпљено више модела финансирања економског система друге Југославије – најпре национализацијом (1946-1953), а затим се економија одржавала преко следећих неколико „модела“: 1) преко бесповратне помоћи из иностранства и то од СССР-а (1945-1948) и САД (1949-1966), 2) девизним дознакама (почев од 1960-их), 3) задуживањем државе (1957-1990), 4) инфлаторним финансирањем (1979-1991) и на крају 5) посезањем за девизном штедњом грађана и предузећа (1990-1991).

Летак за пругу Брчко-Бановићи (преузет са „Википедије“):

„Југославија добија зајам. Без икаквих преговора југословенској држави одобрен је зајам у неограниченом износу. Прва велика транша овог великог зајма у износу 50.000.000 динара испоручена је 7. новембра 1946...“

Током процеса „совјетизације“ Југославије (1945-1948), „пресликаван“ је политички и привредни модел из Совјетског Савеза – имовина је конфискована и национализована (боље рећи, отимана), вршена је колективизација, нове власти су се преселиле на Дедиње, укинута су све политичке странке сем Комунистичке партије Југославије (КПЈ), усвојен је Први петогодишњи план (1947), многи првоборци постали су руководиоци у фабрикама, спровођен је принудни откуп пољопривредних производа итд. Услед објављивања Резолуције Информбироа (1948), односно Стаљиновог раскида са КПЈ и обрнуто, помоћ Совјетског Савеза Југославији је ускраћена. Како се млада социјалистичка земља нашла у проблемима, обратила се за помоћ САД. Да није било говора о идиличном стању, сведочи и прва велика оружана побуна (1950) коју су, због принудног откупа, дигли сељаци Цазинске крајине предвођени својим бившим партизанским командантима. Упоредо с тим, неостварен петогодишњи план је завршен 1951. године, да би потом влада ФНРЈ напустила совјетски тип социјалистичке економије и усвојила радничко самоуправљање (1952).

Да је и нови економски систем имао озбиљне мањкавости сведоче и „поправке“ које су спроведене 1961. („Мини реформа“) и 1965. године („Привредна реформа“). Како би смањила нарастајућу и претећу незапосленост и дефицит текућег биланса (и тако „поправила“ платни

биланс), социјалистичка Југославија је почев од 1960-их година покренула пројекат организованог слања грађана „на привремени рад“ у развијене индустријске земље Европе (претежно у СР Немачку, али и у Шведску, Аустрију, Француску, Италију, Швајцарску итд). Већ половином 1968. године око 400 хиљада Југословена радило је ван земље. Гледано у релативном односу, 1960-их је од девизних дознака „покривано“ око 50 процената дефицита трговинског биланса земље. (Дописаћемо овде један занимљив податак који је навео публициста Перо Симић у емисији „Сведок“ РТС-а од 19. маја 2010. године – већ 1972. године 65 процената ратног састава ЈНА налазило се на „привременом раду у иностранству“). Југословенски исељеници су правили куће у свом родном крају и, између осталог, то је давало „имулсе“ домаћој грађевинској индустрији. Међутим, последица поменутог „извоза становништва“ је да су потомци ових југословенских исељеника постали интегрисани чланови друштва у којима су рођени (Немачка, Шведска, Аустрија, Швајцарска итд), односно – већина је готово „изгубљена“ за државе-матице, које се сада суочавају са недостатком становништва.

Једине године у којима је друга Југославија остварила суфиците у текућем билансу биле су 1972. и 1973. Међутим, после Прве нафтне кризе (1973-1974) наступила је рецесија на Западу (1975), која се почетком 1980-х проширила на читав свет – чему је и те како допринела и Друга нафтна криза (1979-1980). Услед рецесије, камате на узете кредите су расле, а део југословенских радника се вратио из иностранства. Све у свему, два значајна скока цене нафте, смањење дознака из иностранства и пад натуралне размене („клиринг“) са СССР-ом (због тамошње економске кризе) узроковали су да се неефикасна и недовољно функционална југословенска економија додатно задужује (некада и под неповољнијим условима) како би „покривала“ галопирајуће дефиците. Просто речено, СФРЈ је једно време „дисала плућима“ кроз помоћ и кредите – да би напослетку „дисала кроз шкрге“ (прим. Дејана Бараћа).

Као и у свим социјалистичким земљама, степен индустријализације се сматрао мером развоја – тако да су диљем државе грађене и смислене и бесмислене фабрике. Пољопривредни производи били су потцењени – јер је држава дириговала цене, а убрзана индустријализација тражила је миграцију становништва у најбољој животној снази са села у градове. Тешке последице виде се нарочито данас (2013) – села широм Србије су замиру или су замрла. Додуше, индустријализација јесте била пожељна, али она добро осмишљена. Која год група тадашњих политичких функционера се чега сетила, то је проглашавала за стратешку инвестицију и државним новцем градила фабрике – боље рећи, споменике за живота. Прављена је фабрика целулозе и папира у равници и далеко од шума („Матроз“ – Сремска Митровица), железара далеко од рудника гвожђа (ширење капацитета смедеревске железаре), фабрике алуминијума далеко од рудника боксита („Јадрал - Обровац“), а неостварена идеја била је да се највећа млинско-пекарска индустрија направи на приморју (у Сплиту).

У складу са политиком „федерирања федерације“, у време савезних влада Митје Рибичича (1969-1971), Џемала Биједића (1971-1977) и Веселина Ђурановића (1977-1982) донети су Уставни амандмани (1971), Устав (1974) и спроведена економска децентрализација (1976-1977) – кроз доношење Закона о удруженом раду (Службени лист СФРЈ бр. 55/76) и Закона о финансирању федерације (Службени лист СФРЈ бр. 15/77). Ово је последично отежало вођење економске политике: 1) савезна влада није више водила независну фискалну политику, већ је морало да долази до усаглашавања између влада република и покрајина, 2) половина прихода од савезне царине је преусмерена на удружена предузећа (на републичком и покрајинском нивоу) ангажованих у спољној трговини, 3) одлуке у Народној банци Југославије (НБЈ) доношене су консензусом, а не већином гласова. Поред централне банке (НБЈ), постојало је, дакле, још осам народних банака република и покрајина, при чему је свака од њих била у прилици да емитује новац, односно да пушта динаре у оптицај. С друге стране, довољно је било да једна влада и једна банка буду против неке одлуке, то је аутоматски значило „парализу“ било какве акције у фискалној и монетарној политици државе. Стога се од 1977. године може говорити о СФРЈ као конфедерацији у економском смислу (нпр. удео федерације у укупним јавним расходима шездесетих био је реда 55 %, а осамдесетих реда 20 %).

Савезно извршно веће (СИВ) – званичан назив југословенске владе, на чијем челу је био Веселин Ђурановић, дало је 1979. године гаранције за задуживања у висини од око 8,43 милијарде тадашњих долара, иако је земља већ крајем те године дуговала 14,95 милијарди долара. Наиме, републике су наставиле да „преинвестирају“ добијене иностране кредите, иако се велики део инвестиција показао као нерентабилан или крајње промашен – „Јадрал-Обровац“ (у СР Хрватској), „Фени“ (у СР Македонији) и други. Кредити су стварали утисак просперитета, иако се живело на нивоу који није био покривен одговарајућом продуктивношћу. Да је СФРЈ још 1970-х срљала у економску пропаст, сведоче истраживања публицисте и новинара Пера Симића који је написао серију књига о Јосипу Броз и његовом времену – а о чему је говорио дана 4. маја 2012. године на ТВ Студио Б: „Ми смо прошли катаклизмичну серију година – од распада Југославије, живота под санкцијама, губљења тла под ногама и било какве перспективе, и то је створило заборав у каквом смо ми то свету живели седамдесетих година прошлог века, односно у последњој декади Титове владавине. Заборавили смо околности у којима је била та земља већ за Титовог живота, што показују серије докумената са најповерљивијих седница Председништва СФРЈ и Председништва Централног комитета, где савезни министар финансија Петар Костић (савезни секретар за финансије 1978-1982, прим. Дејана Бараћа) каже да је СФРЈ „појела“ супстанцу и да је банкротирала. Југославија је прешла „црвену линију“ и дуговала је 18,6 милијарди долара, што је по курсевима Народне банке данашњих (2012) 186 милијарди долара. (...) Од 1974. до 1980. године СФРЈ је годишње трошила 15 процената више него што је производила, (...) земља је (немилице) трошила своју будућност, а просечна искоришћеност (дневног) радног времена била је 4 часа и 32 минута. Дакле, држава је већ била поприлично „раштимована“. (...) Ми смо заборавили да се (део) платног дефицита покривао од дознака из иностранства. После свега што смо преживели, тај период (Југославије) нам се чини као провиђење.“

Позитивне стране социјалистичке Југославије је што је улагала у образовање, здравство, културу, дипломатију, прехранбену индустрију, па и инфраструктуру. Али, за њеног живота створено је изузетно мало робних „брендова“. Што ће рећи, невелик је број готових производа који су представљали искључиви резултат домаће памети: шпорети на дрва фабрике „Милан Благојевић“ (популарни „смедеревци“), чувена јунетина „бејби-биф“ (енг. baby beef), шунка у лименци, „Бамбијев“ кекс „плазма“ (који се, ипак, разликовао по рецептури од италијанског „плазмона“), „Подравкин“ зачин „вегета“, „Фрукталови“ сокови, лосиони „Брион“ земунске „Далије“ и „Ралон“ загребачке „Неве“ итд.

Истина, београдски „Клуз“ је шио одела за „Hugo BOSS“, „Прва петолетка“ из Трстеника је производила поједине делове за амерички „Боинг“ (енг. Boeing), а кикиндска „Ливница“ за амерички „Џенерал моторс“ (енг. General motors). Али, с друге стране, приличан број производа „Електронске индустрије“ из Ниша рађен је у кооперацији са немачким „Сименсом“ и холандским „Филипсом“, краљевачки „Магнохорм“ је некада производио термо-акумулационе (ТА) пећи по лиценци немачке компаније AEG, производња „еурокрема“ горњомилановачке фабрике „Таково“ била је по лиценци италијанске „Гандоле“, кекс „јафа“ се производио у Црвенки (и још увек се производи) по лиценци британске компаније United Biscuits, аутомобили „голф“ су се склапали у сарајевској фабрици ТАС („Творница аутомобила Сарајево“) која је представљала заједничко улагање (енг. joint venture) УНИС-а и немачког „Фолксвагена“ (нем. Volkswagen), аутомобили „застава 750“ и „застава 850“ (популарни „фића“), као и „застава 101“, „застава 128“, „југо 45“, „југо 55“, „југо 60“, „југо 65“, „југо Америка“ и „југо флорида“ – рађени су по лиценци италијанског „Фијата“ итд. ИМТ (Индустрија машина и трактора) је најпре производила тракторе по лиценци америчког „Фергусона“ (енг. Massey Ferguson), да би тек производња модела трактора „ИМТ 555“ (1964), а затим и „ИМТ 575“ (1970) била делимично према сопственој документацији. Хеликоптери „соко-газела“ склапали су се по француској лиценци у мостарској фабрици „Соко“, док су по совјетској лиценци и по узору на тенк Т-72 произвођени тенкови М-84 и М-84А – њихова финализација била је у фабрици „Ђуро Ђаковић“ (Славонски Брод), а у производњу компоненти било је укључено око

240 југословенских предузећа.^[4] Укупни трошкови освајања производње овог тенка коштали су СФРЈ око три милијарде тадашњих долара (тачније 3.085 милиона америчких долара). Током 1980-х постојала је и мегаломанска идеја да се производи авион радног назива НА („нови авион“, „надзвучни авион“), без визије колико ће то да кошта и коме ће моћи да се прода у свету поред јаке конкуренције из САД, Совјетског Савеза, Велике Британије и Француске.

Истина, југословенска грађевинска предузећа („Енергопројект“, „Енергоинвест“, „Трудбеник“, „Хидротехника“, „Аероинжењеринг“ и др.) изводила су значајне радове у несврстаним земљама попут Либије, Ирака, Индије, Кеније, Танзаније, Анголе и др. С друге стране, свеукупна робна размена са тим земљама није била толико велика као што се некима чини. Ево примера – 1981. године робна размена СФРЈ са земљама из Покрета несврстаних износила је тадашњих 4,5 милијарди долара, од чега се 45 процената (или око 2 милијарде долара) односило на југословенски извоз који су чинили опрема и машине, индустријски и прехрамбени производи, производи војне индустрије, док су истовремено југословенски увоз из тих земаља чинили нафта, памук, кафа, јужно воће, кожа итд.^[5] Иако је тржиште Покрета несврстаних тада обухватало 55 процената светског становништва (радило се, ипак, о земљама „трећег света“ и земљама у развоју), извоз СФРЈ на то тржиште износио је мање од четвртине њеног годишњег извоза. Поређења ради, званично прокњижене девизне дознаке током 1981. износиле су 2,04 милијарде долара.^[6]

Нећемо погрешити ако кажемо да је највећи „бренд“ социјалистичке Југославије био ТИТО. Многи ће рећи да је „умро на време“. Наиме, југословенски председник Јосип Броз Тито је напустио историјску сцену 4. маја 1980. године, а нагомилани економски проблеми дочекали су његове наследнике. Старо правило гласи да „страда“ онај ко се затекне на власти када надувани балон (мехур) пукне. Држава је била високозадужена и настале су тешкоће у сервисирању иностраних кредита, јер су камате на кредите расле. Балон је дефинитивно пукао непосредно пре него што је југословенску савезну владу (СИВ) преузела Милка Планинц (1982-1986); марта 1982. доспела је рата коју није могла да плати Привредна банка Загреб и покренута је спирала. Уведено је ограничење своте девиза која је могла да се изнесе из земље, а те године је СФРЈ потрошила све девизне резерве (укључујући и девизну штедњу грађана у домаћим банкама) на отплату рата иностраних кредита које су износиле око 4,5 милијарди долара – по критеријуму инфлације у САД то износи данашњих (2013) око 11 милијарди долара, а по критеријуму промене цене злата износ је преко 20 милијарди данашњих долара. У таквој ситуацији, СФРЈ се обратила Међународном монетарном фонду (ММФ) за помоћ (1982). У жеку велике југословенске дужничке кризе, СИВ је 1983. године, под притиском иностраних поверилаца, прихватио већ поменућу суверенизацију дуга.

Изнуђене мере штедње владе Милке Планинц, како би се отплаћивали кредити, драматично су потресали привреду и животни стандард становништва. Целокупни увоз који није био намењен производњи био је забрањен, укључујући и робу широке потрошње. Грађани су се сусретали са вишечасовним рестрикцијама електричне енергије и несташицама кафе, шећера, уља, детерџента, бензина (1982-1984). После 1982. готово сви економски индикатори су били негативни и у сталном погоршању. Закључак државне Крајгерове комисије (1982) био је да „нагомиланим проблемима у привреди и друштвеним противречностима“ (бирокуратски еуфемизам за стање дубоке економске и друштвене кризе, прим. Дејана Бараћа) треба решити дубоким захватима у структуру економије и у постојеће друштвене односе. Комисија је предложила Дугорочни програм економске стабилизације – који није примењен до краја. У 1979. години извоз робе и услуга „покривао“ је увоз са 48,5 процената, у 1989. години са 88 процената, а у 1990. долази до смањења „покривености“ увоза извозом на 76 процената и то због спољнотрговинске либерализације и значајног повећања увоза (о чему ћемо писати).

^[4] „Тенк М-84,“ <http://stef124.tripod.com/m84.htm>, <http://en.wikipedia.org/wiki/M-84>

Дописаћемо да је систем управљања ватром (СУВ) тенка М-84 настао из сарадње са шведском компанијом „Бофорс“ (енг. Bofors).

^[5] Игор Ивашковић, „Између две ватре,“ 13. јануар 2012. године, портал „monopolist.com“, <http://monopolist.com/?p=370>

^[6] Ибрахим Латифић, „Југославија 1945-1990, развој привреде и друштвених дјелатности“ (1997), <http://www.znaci.net/>

Југословенски бон из 1984. године за ограничену куповину пет литара бензина

Због императива отплате кредита, СФРЈ је 1980-х настојала да по сваку цену извози робу за конвертибилну валуту (амерички долар, немачка марка), понекад и испод производне цене. Навешћемо само два примера: 1) државни и „Заставин“ пројекат „југо Америка“ и 2) извоз ватросталних опека краљевачког „Магнохрома“ на тржиште тадашње Западне Немачке. У таквој ситуацији, биланси предузећа су „поправљани“ кроз продају на домаћем тржишту.

Југословенски дуг је од 1,4 милијарде тадашњих америчких долара (1966) нарастао на око 20 милијарди (1980), јер су кредити за отплату (сервисирање) претходних кредита узимани под све неповољнијим условима. Из земље је у периоду 1979-1981. кроз отплату кредита „одливано“ 10,2 милијарде, а у периоду 1981-1990. 57,3 милијарде тадашњих долара (уз истовремено узимање нових позајмица). Дописаћемо да је у периоду 1981-1990. нето одлив капитала износио 22,4 милијарде долара, док су камате износиле 18,5 милијарди долара.^[7]

„Штицунг“ (нем. *Stützung*) у привреди постојао је од седамдесетих, да би осамдесетих држава смишљала нове начине како да прикупи девизе од грађана да би отплаћивала спољне кредите, па је легализована „куповина“ радних места – повратници са „привременог рада из иностранства“ могли су да „удружују средства са радним организацијама“, тако што би уплатили предузећу нпр. 15.000 DM за заснивање сталног радног односа. Интересантан пример је и незванично увођење „система 1:3:9“ – грађанину који би тада у неку домаћу пословну банку донео одређену своту девиза, поменута банка је одобравала кредит у троструко већој динарској противвредности; затим је исти грађанин са одобреним динарским средствима куповао девизе на „црном тржишту“ и одлазио у другу домаћу банку да подигне нови кредит, који је сада био деветоструко већи у односу на почетну своту девиза коју је имао. Оба одобрена кредита је наредних година инфлација обезвређивала, а државне банке су, на крају, биле на губитку. Многи југословенски грађани су на овај начин изградили или довршили куће, куповали аутомобиле и слично – што ће рећи да су лично били на добитку.

„Немачки изум“ менице биле су облик „привредног креирања новца“ и коришћене су и СФРЈ као инструмент плаћања, да би доживеле компромитацију афером „Агрокомерц“ (1987). Привреда је „боловала“ од неликвидности због међусобних неплаћања, а вештачки прилив је стваран штампањем новца, тако да је инфлација „рушила“ билансе и „здравих“ предузећа и банака. Истовремено, југословенски извоз је био „мршав“. Већ смо говорили о томе да раст БДП-а, односно развој економије, не може да се заснива на неограниченој експлоатацији домаћег тржишта и неравнотежи (задуживањем и одливањем ресурса). Од момента када је спољни дуг ескалирао (1979-1980), југословенска економија је доживљавала драматичан пад. Последице инфлације и високог нивоа сервисирања дугова у периоду 1981-1990, допринеле су да томе да СФРЈ изгуби (најмање) 14 процената националног дохотка (Косово и Метохија 33 %, Црна Гора 22 %, Хрватска 18 %, Босна и Херцеговина 12 %, Словенија 12 %, централна Србија 8 %, и Војводини 7 %).^[8] То је и те како утицало на пад стандарда становништва и додатно распиривање сукоба између савезне, републичких и покрајинских власти.

^[7] Слободан Вуковић, „Економски узроци разбијања/распада Југославије,“ Социолошки преглед, vol. XLV (2011), № 4, стр. 477–504

^[8] Исто

ГОДИНА	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Стопа инфлације (%)	31	39	31	40	54	72	90	120	194	1240	121
Дефицит текућег рачуна (милиона \$)	3891	3728	4012	2958	2723	2374	2054	1811	2382	4215	2360
Годишњи губици предузећа (% БДП)	–	~2,1	~2,1	~2,1	~2,1	2,8	3	6,6	5,7	15	–
Стопа незапослености (%)	13,3	13,5	14,1	14,6	15,3	16,0	16,2	15,7	16,4	17,9	20,2

Инфлација, дефицит, губици предузећа и незапосленост у СФРЈ (1980-1990)

РАСТ И ПАД (ЈУГОСЛОВЕНСКЕ) КУЋЕ АШЕР

Треба потцртати две аномалије и један дисбаланс који непоорециво сведоче о томе како је економски систем социјалистичке Југославије био „дисфункционалан и аутодеструктиван“: 1) слаба међурејубличка размена (која је временом постајала све мања), 2) регионални диспаратети у степену економске развијености (упркос улагањима у неразвијена подручја, регионалне разлике бивале су све веће) и 3) низак удео извоза у БДП-у. Размена између шест република је 1968. године износила 25 процената њихове производње, да би 1987. пала на око 20 процената. Корени ове аномалије леже у томе што је свака од њих у послератном периоду тежила самодовољности, па су неретко капиталне инвестиције дуплиране. Републике су настојале да буду заокружене и политичке и привредне целине.^[9]

Економски гледано, социјалистичка Југославија је функционисала као лабава федерација (1971-1976), а затим као конфедерација (1977-1991) – због уставних промена седамдесетих (1971, 1974), мера економске децентрализације државе (1976-1977) и поменути две аномалије.

Иако је постојао савезни Фонд за неразвијене преко којег су средства била трансферисана из вишеразвијених југословенских административних јединица (Словенија, Војводина, централна Србија, Хрватска) ка мањеразвијеним (Босна и Херцеговина, Црна Гора, Македонија, Косово), велике регионалне економске разлике су се временом увећавале. Примера ради, (процењени) однос БДП-а по глави становника између СР Словеније као најразвијеније републике и СР Македоније као најнеразвијеније повећао се са 2,67 (1955) на 3,1 (1988). У поређењу СР Словеније и САП Косово (и Метохија) поменути однос се са 4 према 1 (1955) повећао на 8 према 1 (1988),^[10] односно 9,2 према 1 (1990). Подвући ћемо како су неки од главних разлога зашто су интелектуалци и политичари из Словеније још средином 1980-х хтели да „побегну“ из социјалистичке Југославије били управо издвајање у поменути фонд и висока задуженост државе. Што ће рећи, проценили су да југословенски „воденички камен“ (прим. Дејана Бараћа) спутава њихов развој.

Просечне годишње стопе раста званично исказаног БДП-а у раздобљу 1947-1990 биле су следеће: Словенија 4,8 % (по становнику 4,0 %), Хрватска 4,5 % (по становнику 4,0 %), Босна и Херцеговина 4,3% (по становнику 2,9%), Македонија 4,8 % (по становнику 3,3 %), Црна Гора 4,2 % (по становнику 2,9 %), Србија 4,5 % (по становнику 3,4 %) – односно Војводина 4,5 % (по становнику 4,0 %), централна Србија 4,5% (по становнику 3,6 %) и Косово и Метохија 4,0 % (по становнику 1,6 %). Разлике између два показатеља (укупне стопе раста и раста по становнику) биле су последица демографских кретања – наталитета, просторне покретљивости, емигрирања становништва „на привремени рад у иностранство“ и слично.^[11]

^[9] Миодраг Зец, Огњен Радоњић, „Економски модел социјалистичке Југославије: сага о аутодеструкцији,“ Социологија, vol. LIV (2012), №4
Ибрахим Латифић, „Југославија 1945-1990, развој привреде и друштвених дјелатности“ (1997), <http://www.znaci.net/00001/120.htm>

^[10] Исто

^[11] Слободан Вуковић, „Економски узроци разбијања/распада Југославије,“ Социолошки преглед, vol. XLV (2011), № 4, стр. 477–504
Као базна година узимана је 1952, у којој је остварен БДП нижи него у нпр. 1948. години (прим. Дејана Бараћа).

Наравно, треба бити опрезан и разграничити три периода економског развоја социјалистичке Југославије: 1) период убрзане индустријализације (1947-1965) који је омеђен почетком Првог петогодишњег плана (1947) и Привредном реформом (1965), 2) период средишње индустријализације и успоравања темпа привредног раста (1966-1980) и период економске стагнације и кризних поремећаја (1981-1990). Чињенице говоре да је раздобље 1947-1965 обележио просечан годишњи раст БДП-а од око 7,5 процената услед „ефекта сустизања“. Овај економски и социолошки израз подразумева да неразвијене земље у првој фази модернизације (грађење инфраструктуре и индустрије) имају већи економски раст у односу на развијене земље. У другој фази земља у развоју пролази кроз „шок модернизације“, што подразумева развој модерне индустрије и препознатљивих производа. Ову фазу социјалистичка Југославија није успела да преброди. Међутим, иако се привредна активност током 1970-х успоравала, стандард грађана је растао благодарећи задуживању и усмеравању средстава у јавну потрошњу. Зато се југоносталгичари радо присећају „златних седамдесетих“.

Економски раст до 1980. године (благодарећи и помоћи од САД, Совјетског Савеза итд, дознакама и кредитима) допринео је томе да је Југославија успела да статистички ублажи јаз у развијености у односу на европски просек. Национални доходак по глави становника 1973. износио је 57 процената од европског просека – поређења ради, 1938. године је износио 50 процената.^[12] Дописаћемо да се варљиви добитак, односно развој заснован на неравнотежи, касније вратио као бумеранг. Убрзана послератна индустријализација (као мера развоја) по цену девастације села, „извоз“ становништва у најбољој стваралачкој снази на Запад, повећавање регионалних разлика и последице нерационалног задуживања земље – довели су до тога да је већ током осамдесетих година прошлог века југословенски национални доходак по глави становника пао испод 50 процената европског просека.

РАТНИ ПРОФИТЕР И СИНАТРА

За социјалистичку Југославију (1945-1991) обично се тврди(ло) да је била један од „профитера“ Хладног рата (1946-1989/1991). Иако је до 1960-х добијала бесповратну финансијску, војну и робну помоћ са Запада (посебно из САД), није у довољној мери умела то да претвори у нешто ефективно. Међутим, остао је мит о просперитету и Брозовој вештој руци. Као што смо поменули, економија се претежно заснивала на експлоатацији домаћег тржишта, док је извоз робе и услуга био реда 10 процената званично исказиваног БДП-а (односно, касније ћемо видети да се у периоду 1985-1989 удео извоза у реалније процењеном БДП-у кретао од 12,2 до 22 процента). У складу са традицијима тадашње договорне економије, велики послови са земљама источне стране „гвоздене завесе“ и земљама Покрета несврстаних склапани су на највишем државном нивоу. Тако су и југословенски производи на основу лиценце западних компанија могли да се извозе на поменуто тржишта.

Михаил Горбачов (совјетски генерални секретар 1985-1991) покушао је да постепено реформише Совјетски Савез (СССР) ка моделу тадашњих скандинавских социјалдемократија – кроз „гласност“ (либерализација јавног живота од 1986. године) и кроз „перестројку“ (привредна реформа спровођена од 1987. године); а испоставиће се да је заправо убрзао

^[12] Слободан Вуковић, „Економски узроци разбијања/распада Југославије,“ Социолошки преглед, vol. XLV (2011), N° 4, стр. 477–504.

Цена убрзане и често неосмишљене индустријализације, и раста БДП-а у просеку од 7,5 % (1947-1965) „плаћена“ је урушавањем села – кроз принудни откуп и потцењене пољопривредне производе, што је нагонило становништва да напушта пољопривредну делатност, али и да неконтролисано мигрира из села у градове. У књизи „Југославија 1918-1988, тематска збирка докумената,“ од Бранка Петрановића и Момчила Зечевића, наведено је кретање удела пољопривредног становништва у укупном становништву Југославије: 67,0 % (1948), 50,0 % (1961), 38,0 % (1971), 19,9 % (1981). Податак за 1981. није обухватао југословенске држављане „на привременом раду у иностранству“.

Истаћи ћемо једну цртицу коју је записао економиста и пословни консултант из Лондона Небојша Катић на свом блогу:

„Југославија је обрачун макроагрегата вршила по битно другачијој методологији од западне; дакле, никада није израчунавала БДП. Инфлација, фиксни курсеви, деноминације динара додатно отежавају праћење и упоређивање. Упоредити данашње податке за бивше југословенске републике са подацима из југословенског периода ми се чини титанским подухватом, на граници немогуће мисије.“

<http://nkatic.wordpress.com/2013/12/29/svako-dobro-u-novoj-godini-i-hvala-vam-na-posetama-i-komentarima/#comment-5175>

Отуда у литератури налазимо ‚шаролике‘ податке везане за југословенски БДП, компоненте платног биланса итд. (прим. Дејана Бараћа).

пропаст државе. (Дописаћемо да је одредницу „перестројка“ највероватније први вербално употребио Јуриј Андропов, совјетски генерални секретар 1982-1984 и ментор Горбачова). Да не говоримо да се Горбачовљева „антиалкохолна кампања“ (1985) – кроз казне, ограничену производњу и више цене алкохола – изродила у супротност, јер су совјетски грађани почели да производе алкохол у становима илити „домаћој радиности“; многи су се на тај начин отровали.

Започета привредна реформа није могла да се контролише, држава се до 1990. задужила око 120 милијарди тадашњих долара и истовремено упала у дубоку економску кризу. Совјети су 1989. године напустили „Брежњевљеву доктрину“ (1968-1989), која је подразумевала политику интервенционизма илити ограниченог суверенитета осталих социјалистичких земаља Варшавског пакта. Свакој земљи Варшавског пакта омогућено је тада да слободно одлучује о сопственим унутрашњим питањима, па је ова спољна политика шаљиво названа „Синатрина доктрина“ (као инспирација је послужила песма Френка Синатре „Мој пут“, енг. „My way“). Последице су биле убрзано рушење социјалистичких режима у Источној Европи и пад Берлинског зида (9. новембра 1989. године).

Ствари су се и у Европи и свету, дакле, те 1989. године тектонски промениле, а „расклимана“ југословенска федерација није успела да пронађе своје ново место под (новим) сунцем. Тржиште бивших социјалистичких источноевропских земаља почело је да се отвара према остатку света, посебно према Западу – што је значило губитак великог дела тог тржишта за предузећа из СФРЈ. Слична ситуација је била и са тржиштима земљама из Покрета несврстаних, јер је ова организација непосредно после завршетка Хладног рата готово изгубила на значају. (Затвореност наведених тржишта до 1989. године „успавала“ је југословенску привреду, која је одустајала од сопственог развоја и често се ослањала на склапање илити асемблажу производа по лиценци компанија са Запада).

Поуздани показатељи политичке нестабилности у релативно краткој историји социјалистичке Југославије (ДФЈ 1945, ФНРЈ 1945-1963, СФРЈ 1963-1991) били су доношење чак четири Устава (1946, 1953, 1963, 1974), који су затим додатно „поправљани“ амандманима. Само на Устав из 1963. донето је 42 амандмана до доношења Устава из 1974. године, да би на овај последњи Устав СФРЈ (до распада земље) усвојено 48 амандмана. Поприлично „расклимана“ земља одржавала се на ауторитету Јосипа Броза Тита, а у Уставу из 1974. године „недостајало је само упутство за раздруживање,“ подвукао је публициста Перо Симић у емисији „Сведок“ РТС-а од 19. маја 2010. године.

ДРЖИ БУРЕ ВОДУ ДОК (ВЕЛЕ)МАЈСТОР ОДЕ

Говорити о Јосипу Брозу као бравару и аустроугарском каплару је неумесно. Ова комплексна личност, коју је тешко описати у неколико редова, оставила је широк траг у историји двадесетог века и остварила готово све личне амбиције. Током живота обезбедио је себи положај на домаћој и светској позорници који је увелико надишао оквири његовог породичног порекла и формалног образовања.

Француски социолог Робер Ескарпи (1918-2000) писао је како се о вредности било ког уметничког дела које настаје у једној историјском тренутку, без обзира колико то дело било популарно и од критике валоризовано, може говорити тек тридесет година после смрти аутора. Односно, потребно је да дело издржи зуб времена илити историјску „ерозију“ (фра. l'érosion du temps; видети ESCARPIT, Robert. L'écrit et la communication. Paris: PUF, 1973).

Као што Југославију између два рата треба поредити са државама света њеног времена, тако и социјалистичку Југославију треба поредити са њеним „савременицама“. Како је прошло више од 30 година од Брозове смрти (1980), можемо да се запитамо шта је остало од његовог „уметничког“ дела и како је бирао „кадрове“? Градио је државу у којој је у конфликтним и кризним ситуацијама управо он био једина функционална и „дејствујућа институција“. Ради лакшег разумевања ствари, поједноставићемо пресек стања. На унутрашњем плану, Броз је са

својим следбеницима „неговао“ братство и јединство „свих наших народа и народности“, неодржив политички систем, радничко самоуправљање и „федерирање федерације“, а на спољнополитичком плану – несврставање. Довољно је са ове историјске дистанце подвући црту на крају 1989. године и видети у каквом су стању још тада биле поменуте „грађевине“ овог неимара.

Јосип Броз приликом сусрета са председницима САД Ричардом Никсоном (1971) и Џејмсом (Џимијем) Картером (1978) у Белој кући, фото: „Википедија“

Није далеко од истине ако сада извучемо на први поглед парадоксалан закључак – да је Броз био илузиониста и политичар светског формата, и истовремено државник испод европског просека. Једноставно, иза њега нису остале функционалне државне институције и релативно брзо су „потонуле“ у амбис тековине његовог стваралаштва.

ТЕЖИНА ИЗБОРА (ПОГЛЕД СА ВЕДРЕ СТРАНЕ)

„Марковићу је сада најтеже. Он је одиграо своје. Не бих му био у кожи, вјеруј ти мени. Сада да мени неко каже – хоћеш ли бити шеф владе или ево ти два милиона долара, ма ја бих узео та два милиона долара.“

(Из забавне емисије „Топ листа надреалиста“ ТВ Сарајево од 31. децембра 1989. године)

ЧУДО КОЈЕ ЈЕ ТРАЈАЛО ОСАМ МЕСЕЦИ

Економска реформа југословенског премијера Анте Марковића (1989-1991) из 1990. године спроведена је на трагу Вашингтонског консензуса (1989) и уз савете америчког професора Џефрија Сакса (1954), тадашње економске „мегазвезде“ и „белог поглавице“.

Први дан 1990. године СФРЈ је дочекала са конвертибилном валутом – извршена је деноминација домаће валуте, која је затим била „везана“ за немачку марку (1 DM = 7 конвертибилних динара). Упоредо с тим, либерализација увоза, започета још концем мандата Микулићеве владе (1988), већ се тада (1990) односила на око 88 процената врсте робе, при чему је поменутом либерализацијом обухваћено чак 94,5 процената робе широке потрошње. Отуда су током 1990. године широм СФРЈ отворани „фришопови“ (енг. free shop) у којима су грађани могли да купују и недовољно квалитетну и релативно квалитетну увозну робу широке потрошње за динаре (нарочито се куповала техничка роба), што је и те како утицало пораст популарности југословенског премијера. Међутим, динар је био прецењен, плате су расле номинално и изражено у немачким маркама (према званичном фиксном курсу), али је расла и инфлација – после првих шест месеци 1990. скок цена био је реда 80 процената.^[13]

Савезна влада (СИВ) тврдила је да стабилност курса гарантују девизне резерве које су непрестано расле – августа 1990. оне су достигле 10 милијарди (тадашњих) долара. Друга

^[13] Димитрије Боаров, „Сећање на бољи живот“, 1. децембар 2011. године, „Време“, <http://www.vreme.rs/cms/view.php?id=1022082>

страна медаље је како је до тога дошло. Један од разлога је и аранжман из предострожности са ММФ-ом (потписан 16. марта 1990. године), али и аванс за робу која ће тек бити извезена. Објашњење се налази у извештајима организације ГАТТ (претеча Светске трговинске организације, СТО) из 1991. године:

„Од почетка 1990. године девизне резерве су порасле за 3.332 милиона долара (...), због прилива страног капитала на рачун увезене робе са одложеним плаћањем и аконтације за будуће испоруке домаће робе“.

Већ децембра исте године девизне резерве (које нису биле само под контролом централне банке) су пале на око 7 милијарди долара и наставиле су да се „топе“ и у наредној години. Уместо планираног суфицита од 1,3 милијарде долара, СФРЈ је завршила 1990. годину са дефицитом текућег биланса од 2,36 милијарди долара, падом (званичног) БДП-а од 6,5 процената и стопом инфлације од 121,3 процента, уместо пројектованих 13 процената. Последњих дана децембра уследио је „упад“ Београдске банке у платни систем СФРЈ, када је емитовано око 14 милијарди динара.

Политичке тензије су драматично расле током кампања уочи вишестраначких избора у југословенским републикама (1990), а већ у јануару 1991. године није могло да се говори о СФРЈ као о јединственом економском простору – између већине република готово су прекинути финансијски токови, а додатно је уздрмано финансирање федерације.

Нећемо погрешити када констатујемо да су реформама Марковићеве владе само продубљене „ране“ ровите југословенске економије. Распад државе и рат делимично су „маскирали“ негативне последице „чуда“ заснованом на увозу новца, либерализацији увоза, услугама (посебно у трговини увозном робом) и прецењеној домаћој валути (која је била дестимулативна за домаће извознике). Ипак, у нешто измењеним околностима, девестирана српска економија ће се запутити добро утабаном стазом и 2001. године – иако су и те како постојала нагомилана, негативна светска искуства из деведесетих о „чинодејству“ *консензуса*.

БРАНКОВИЋИ ПО ДРУГИ ПУТ НА СРПСКОМ ПРЕСТОЛУ

„Када се вратимо историји, па када прочитате неке књиге о Средњем веку, ви кажете – зар је могуће да је то било пре неколико стотина година, то је као данас. Професор Момчило Спремић је написао књигу о династији Бранковића која је (релативно) дуго владала (Србијом). Сада када се погледа економски модел Бранковића, то је исто као што је радио Мирко Марјановић (премијер Србије 1994-2000, прим. Дејана Бараћа), потпуно исто. Имате унутрашњу дистрибуцију политичке моћи, двор у Смедереву продаје право на царињење, право на со, право на ово, право на оно. Политички исто – ту су међународни посредници, амбасадори. Спољни трезор постоји не на Кипру већ у Дубровнику, деспот из Смедерева носи новац у Дубровник и одатле се (све) плаћа.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Пешчаник“ од 19. јуна 2002. године)

ГОДИНЕ ГОРДОГ ПОСРТАЊА

„Простор који зовемо Србија загађен је примитивизмом, живимо у политичкој канализацији. (...) Друге нације су лакше прешле из фараонског комунистичком система у други систем вредности без крви и пепела. Наметнуте су паролe ‚живи како знаш‘, ‚не постоји светиња за коју треба да се бориш‘. И упали смо у моралну клоаку. (...)

Онолико година колико је трајало гордо посртање, толико бар треба да траје и обнова.“
(Синиша Ковачевић, драмски писац, емисија „Један на један“ РТВ-а од 17. јануара 2013. године)

ПОСТРАДАЊЕ И ПРЕОБРАЖЕЊЕ

„Овде су пострадали стил живљења и (...) морал. Ниједна форма живота није била ослобођена моралног колапса. Врши се морално самоубиство нарочито од деведесетих. (...)“

Политичари (овде) долазе на власт с обећањима да ће променити свет. Нисам још приметио да су рекли да ће створити ‚новог човека‘, али то се вероватно подразумева. Не тако давно (социолог Ралф) Дарендорф је рекао да ће земљама у транзицији бити потребно 50 година да промене свој менталитет, своју душу, ако хоћете, унутрашње биће појединца и заједнице – да би дошли до цивилних облика живота. Мислио сам да је то претерано и неадекватно, и да ће опште убрзање довести до промена политичких, културних и других образаца. Кад видим шта се овде десило, сада мислим да он није рђаво пророковао.“

(Ратко Божовић, социолог културе и универзитетски професор у пензији, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 15. маја 2013. године)

РУКА СПАСА

Процене економиста у саветима тадашње опозиције биле су да ће током 1997. Република Србија банкротирати (подвукао је у емисији „Око“ РТС-а од 15. октобра 2012. историчар Чедомир Антић, који је био председавајући Главног одбора Студентског протеста 1996/1997. године). Међутим, на изненађење свих, Слободану Милошевићу (председник Србије 1990-1997, председник СРЈ 1997-2000) притекли су у помоћ „пријатељи са Запада“ – продато је 49 процената акција „Телекома“ италијанској компанији STET (29 процената) и грчком компанији ОТЕ (20 процената), што је домаћој јавности представљено као „стратешко партнерство“. Саветник Србије у послу била је британска инвестициона банка „Натвест маркетс“ (енг. NatWest Markets), чији је главни преговарач у продаји мањинског пакета „Телекома“ био Даглас Херд, бивши британски министар иностраних послова и послова Комонвелта (1989-1995).

Сума за коју је продат мањински пакет акција износио је тадашњих сасвим пристојних 1,57 милијарди немачких марака (око 1,01 милијарду тадашњих америчких долара). Када се одбију све провизије за саветовање и посредовање, Србији је остало „чисто“ 1.536 милиона немачких марака. Због релативно високе плаћене цене, узетих провизија и мита, у Италији је касније избила афера (2001), а српска Влада Зорана Ђинђића је 29. децембра 2002. договорила са италијанским „Телекомом“ реоткуп целокупног удела компаније STET у српском „Телекому“ за 195 милиона евра (италијанској компанији је исплаћена последња рата у 2008. години).^[14]

БРИСАЊЕ НЕ ПОМАЖЕ

Уређена, или добро „наштимована“ држава, наплаћује своја права и плаћа (сервисира) своје обавезе. Међутим, ако је систем направљен тако да се носећи стубови љуљају, а некад и урушавају. То значи да је његов метаболизам био такав да „самог себе једе“ (метафора професора Миодрага Зеца).

Од априла 1992. до јануара 1994. године (дана 24. јануара 1994. уведен је нови динар) хиперинфлација је у тадашњој СРЈ, односно Србији, потпуно „обрисала“ (обезвредила) унутрашње динарске дугове (то су међусобна дуговања предузећа, обавезе пореских обвезника, обавезе државе кроз социјална давања, дугови између привреде и банака, дугови грађана за електричну енергију и комуналне услуге, дугови предузећа и установа за доприносе

^[14] „STET одлази са великим губитком,“ 30. децембар 2001. године, „Блиц“,

http://www.blic.rs/stara_arhiva/ekonomija/39646/STET-odlazi-sa-velikim-gubitkom,

Димитрије Боаров, „Милијарда од приватизације,“ 1. јануар 2004. године, „Време“, <http://www.vreme.rs/cms/view.php?id=362553>.

„Телеком Србија“ је 5. децембра 2006. године дао најбољу понуду (646 милиона евра) за преузимање 65 процената „Телекома Српска“. Потом је 30. децембра 2011. године „Телеком Србија“ потписао уговор са грчким ОТЕ о откупу 20 процената акција (дакле, целокупан грчки удео у компанији „Телеком Србија“) за 380 милиона евра.

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=12&dd=05&nav_category=9&nav_id=222402,

<http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Telekom-Srbija-otkupio-20-odsto-akcija-od-OTE.sr.html>

итд). Не само да је држава прибегавала монетарним ударима како би прикупљала девизе од грађана и привреде, већ су то и за њен и за свој рачун чинили и њени „миљеници“ из привреде и банкарства. Камате на динарске кредите биле су занемарљиве у односу на стопе (хипер)инфлације. Последично, хиперинфлација је „казнила“ повериоце и уједно изазвала крах Фонда пензијско-инвалидског осигурања (ПИО фонд). На врхунцу хиперинфлације прикупљени приходи чинили су свега један проценат буџетских средстава, а преосталих 99 процената обезбеђивало се примарном емисијом новца. Приликом прве фазе „Аврамовићевог програма“, који је почео да се спроводи од јануара 1994. године, економски систем СРЈ привремено је саниран; друга фаза програма која је подразумевала дубље економске реформе и трансформацију привреде није спроведена.

Међутим, већ почетком 1997. године Србија је била у великом проблему – за три године је дошло до акумулације унутрашњих дугова, јер је метаболизам економског система био неправилан. Период 1994-1996. није искоришћен да се изврши прекомпоновање привреде и банака, односно да се санирају банке и предузећа који генеришу велику ликвидност. Додуше, нека предузећа и банке су тада били несолвентни и могли су да функционишу једино са уливањем бесплатног новца државе. Продаја мањинског пакета акција (49 процената) „Телекома“ у јуну 1997. године значила је инјекцију која још три године „продужава живот“ како великвидној тако и несолвентној српској привреди.

Истину за вољу, проблеми великвидности и спорадичне несолвентности српске привреде нису се драматично осећали у периоду од 5. октобра 2000. до почетка 2007. године, јер је постојао значајан прилив новца од приватизације, дознака, донација и кредита.

Парадигматичан је, међутим, случај отписивања дугова у здравственом систему – иако је држава 2006. регулисала све дугове, проблем је поново ескалирао 2012. године, јер је у међувремену систем наставио да функционише по старим моделима и навикама.

ХРОНИЧНЕ БОЛЕСТИ ЗДРАВСТВЕНОГ СИСТЕМА

Горуће проблеме (2013) здравственог система Србије и даље чине: 1) нерационална политика здравствених центара, 2) неповољна структура запослених у државним здравственим центрима (нпр. упадљив је вишак немедицинског особља а мањак лекара специјалиста за одређене области) и 3) велика дуговања – српски послодавци дугују Републичком фонду за здравствено осигурање (РФЗО), а фонд дугује произвођачима и добављачима за лекове и потрошни материјал (постоје и међусобна дуговања добављача и произвођача лекова и потрошног материјала); треба дописати и намештање тендера за куповину опреме и услуге.

Најмање у два наврата током 2011. и 2012. године, тадашњи министар здравља Зоран Станковић саопштио је драматичне податке:

„Држава Србија је 2006. отписала све дугове здравственом систему и од тада је настао дуг (за лекове и потрошни материјал) од око 300 милиона евра. Тај дуг је последица не само понашања директора здравствених установа, већ и новостворених околности. Фонду (РФЗО) се дугује по основу здравственог осигурања око 840 милиона евра (крај 2011. године), јер неке фирме нису плаћале здравствено осигурање 20 година. Неке здравствене установе су прошириле своју делатност и обим рада, па је примљено око 13.600 неуговорних радника, за чије плате се (годишње) издваја 8,7 милијарди динара, а све установе кроз комерцијални програм зараде укупно 5,8 милијарди, од којих половина „иде“ за лекове и потрошни материјал. Новац за превоз, јубиларне награде и слично, преусмераван је за плате оних чије запошљавање није одобрио и не финансира РФЗО (...). Морам рећи и то да се држава није понашала коректно према произвођачима и добављачима лекова“.^[15]

^[15] Погледати интервју министра Зорана Станковића „Вечерњим новостима“ од 6. децембра 2011. године и његово гостовање у емисији „Један на један“ РТВ-а од 11. априла 2012. године.
<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:356574-Stankovic-Zdravstvu-treba-infuzija>,
http://media.rtv.rs/sr_ci/jedan-na-jedan/2458

Не треба ни спомињати да (готово) нико од директора и чланова управних одбора здравствених установа, за сада (2013), није одговарао за „преусмеравање“ државног новца.

Дакле, иако је држава Србије 2006. године измирила обавезе здравствених установа, због усвојене политике здравствених центара и неплаћања здравственог осигурања од стране српских послодаваца, на крају 2011. дуг здравствених центара само за лекове достигао је 24 милијарде динара (и наставио да расте у 2012). Влада Србије је 29. марта 2012. усвојила програм мера за измирење дугова од 19 милијарди динара Републичком фонду за здравствено осигурање (РФЗО) у 12 кварталних рата, према коме би сви произвођачи и дистрибутери требало да се одрекну 40 процената дуга, линеарно. Међутим, ни произвођачи ни дистрибутери лекова нису тада на то пристали. Примера ради, „Хемофарм“, чији је власник „Штада“, у 2011. је отписао око 60 милиона евра дуговања „Велефарма“, а 2012. отписао је додатних 40 милиона евра, највећим делом због банкрота поменутог „Велефарма“. Да су отписали још 40 процената дуга својим дужницима (укључујући и РФЗО), њихово пословање било би озбиљно угрожено.^[16] Случајеви фабрика лекова „Галеника“ (пример домаћинског пословања државе и, зашто не рећи – школски пример корупције), „Југоремедија“ из Зрењанина и „Хабитфарм“ из Ивањице захтевају посебна разматрања.

Фото: „Актер“

У јулу 2012. дуг српских послодаваца за доприносе према РФЗО износио је 126 милијарди динара (дуг пољопривредника је био 23 милијарде, правних лица 78 милијарди, док је дуг предузетника износио 25 милијарди динара) – при чему 84,5 милијарди динара није наплативо. Поређења ради, годишњи буџет РФЗО је за 2012. годину пројектован на 205 милијарди динара (средња вредност курса у јулу 2012. била је 1 € = 116 динара) – половина буџета је намењена за исплату зарада запослених у здравству, а за лечење преостаје једва 125 евра по глави становника. Свакодневни трошак за лекове на рецепт достиже 100 милиона динара, јер се сваког дана просечно изда око 200 хиљада рецепата. Неколико месеци раније, односно на крају 2011. године, када је прављен пресек колико здравство Србије дугује добављачима за лекове, санитарски и други потрошни материјал, а колико потражује за неизмирене доприносе – дуговања за доприносе износила су око 850 милиона евра, а 750 послодаваца је тражило да им се „отпише“ дуг. Новинар Д. Радивојевић је подвукао следеће:

„Кад год овај проблем ‚исплива на површину‘, реши се тако што се заостала дуговања ‚замрзну‘, а послодавац обавезе да ће почети да сервисира текуће обавезе, чиме испуњава услов да његови запослени овере здравствене књижице. (...) Чињеница је и да је 2008. године на здравствено осигурање по основу запослења био пријављен 2,1 милион људи и за већину су послодавци плаћали здравствено осигурање. Сада је на основу радног односа здравствено осигурано 1,6 милиона људи, а за велики број њих послодавци не уплаћују осигурање. То

^[16] „Тржишту лекова прети колапс,“ 14. април 2012. године, „Блиц“, <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/317207/Trzistu-lekova-preti-kolapsa>

драматично утиче на приход РФЗО, који се финансира од доприноса које сви заједно уплаћујемо.^[17]

Октобра 2012. држава Србија је поново преузела дугове у здравству. Од 2013. године РФЗО је добио рок за измирење својих обавеза од 150 дана, сваке наредне године рок ће бити скраћиван за 30 дана, да би 2016. године износио 60 дана. Здравственим установама је за 2012. отписано 13,5 милијарди динара дуга (око 120 милиона евра), а од јануара 2014. планира се увођење централизованог снабдевања у здравству.^[18] Какви ће бити ефекти овог подухвата, показаће не тако далека будућност. Да не спомињемо то како је допунски рад лекара у државној служби (тзв. приватни рад за државне лекаре), који је важио до средине 2013. године, био легло системске корупције. Поменути допунски рад доводио је малтене до хаоса – непрегледни редови у чекаоницама медицинских центара, мамутске листе чекања, непоштовање процедура, уз оправдано незадовољство пацијената.

У периоду 2008-2012 број запослених у здравству незнатно је повећан, са 161.341 на 161.680 (РЗС), иако је истовремено дошло до смањења броја становника Србије за преко 140 хиљада. У укупан број запослених у здравству од 161.680 (2012) урачунат је и приватни сектор, али не и око 13.600 „неуговорних радника“ које су државни здравствени центри запошљавали на своју руку. Ако не рачунамо „неуговорне раднике“, проблем државног здравства Србије није толико у броју, колико у структури запослених – јер постоји мањак медицинског и вишак немедицинског особља. Од 104.500 запослених у државној служби (без „неуговорних радника“), 28 процената (готово 30.000) су немедицински радници, а свега око 20 процената (20.900) су лекари. Србија је далеко од европског стандарда, према којем немедицински радници чине до 15 процената укупно запослених, а у свету има и здравствених система са само 8 процената немедицинског особља. Према рачуници Министарства здравља Србије (2012), вишак је (најмање) 2.500 немедицинских радника, а недостајало је око 400 лекара, 2.600 медицинских сестара и 500 осталих здравствених сарадника.^[19]

Како европски стандард подразумева 3,6 лекара на хиљаду становника, то значи да треба очувати број запослених у државним здравственим центрима на садашњем нивоу, али неопходно је извршити следећа прекомпоновања: 1) делимично изменити структуру запослених у корист броја лекара (посебно треба водити рачуна о старосној структури), 2) рационализовати мрежу домова здравља и амбуланти, 3) санкционисати одговорне у здравственим центрима који ненаменски троше („преусмеравају“) новчана средства; али и 4) сачинити отворену и детаљну базу података о учешћу фармацеутских кућа у финансирању усавршавања лекара.

Јасно је да је регулисање плаћање доприноса за здравствено осигурање у тесној вези са реформом фискалног и монетарног система, а које ћемо детаљно претресати касније.

^[17] „Цаба здравствене књижице, кад нема пара,“ 16. јул 2012. године, „Вечерње новости“, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:388732-Dzaba-zdravstvene-knjizice-kad-nema-para>, http://www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/233156/Dve+tre%C4%87ine+duga+prema+RFZO+nenaplativo.html

^[18] Интервју министра здравља Славице Ђукић-Дејановић за „Вечерње новости“ од 9. априла 2013. године, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:428594-Diukic-Posao-za-hiljadu-lekara>

^[19] „У здравству нема места за лекаре,“ 1. мај 2012. године, „Нови магазин“, <http://www.novimagazin.rs/vesti/u-zdravstvu-nema-mesta-za-lekare>; „Здравство – промена броја запослених 2008-2012,“ портал „Макроекономија“ од 29. августа 2012. године, <http://www.makroekonomija.org/zaposlenost-nezaposlenost-zarade-fond-zarada/zdravstvo-promena-broja-zaposlenih-2008-2012/>

СЕДМА СЛИКА – ИЗАБРАНЕ (НЕ)БАЈКОВИТЕ ПРИЧЕ

„Знање је моћ.“

Френсис Бејкон, енглески филозоф

„ЗНАТИ не значи БИТИ. Морате покушати да научено пренесете у свакодневни живот.“

Блез Паскал, француски математичар, физичар и филозоф

Кроз низ слика (чланака) већ увелико истичемо како неку државу могу да изграде и унапреде само њени грађани. Од нечега треба почети, а као огледни примери могу да послуже историјска искуства других држава. Постоје позитивна искуства и институције које се могу „увозити“ и прилагодити домаћим условима, док лоше примере свакако не треба понављати. Просперитетне нације су се изградиле тако што су освајале нова знања и промишљено улагале своју енергију и новац. Друге нације су правиле додатне искораке и ширењем своје моћи постајале регионалне и светске силе, а неке су се уздигле до империје.

ТРАЖЊА КАО ЗАМАЈАЦ И НАСУШНА ПОТРЕБА

Здрави конкурентски односи на одређеном тржишту гарантују да ће цене производа и услуга заиста бити у духу понуде и тражње. Када је понуда одређених роба и услуга **мања**/већа, при истој тражњи (за тим робама и услугама) нормално је да цене **расту**/падају. С друге стране, када је тражња одређених роба и услуга **већа**/мања, при истој понуди цене **расту**/падају. Цене робе и услуга могу да падају и због слабе куповне моћи становништва, или да расту са порастом куповне моћи. Економију, дакле, покреће тражња. Уколико нема тражње за одређеним производима, не помаже то што ће се они производити више – јер се тиме само гомилају залихе. Што ће рећи, не треба стимулирати продукцију неких производа, већ тражњу за њима. Велике компаније и банке троше огроман новац на маркетинг управо да би поспешивали тражњу за својом робом и/или услугама.

Графика: „Блиц“, мај 2013. године

Исто тако, данашњи произвођачи стварају техничке производе са „програмираним веком трајања“ који је мало дужи од трајања гаранције: савремени телевизори су програмирани да функционишу до 20.000 радних часова, савремене машине за прање веша или судова могу да издрже од 2.000 до 2.500 прања, а неки „паметни телефони“ (нпр. Apple iPOD друге и треће генерације) нису имали одвојиве батерије, па кад батерија после око 18 месеци престане да функционише, кориснику је једино преостајало да купи нов уређај, итд.

Нека нпр. у једном кварту града раде само две пекаре и нека дневно продају укупно око 600 хлебова. Ако се у поменутом кварту као конкуренција отвори трећа пекара, доћи ће до прерасподеле продаје хлебова, али ће дневна тражња (око 600 хлебова) остати иста. Тражња за хлебовима може да се, евентуално, повећа за неколико процената ако се трећа пекара издвоји од конкуренције тако што ће да пече хлеб знатно бољег квалитета и/или продаје хлеб по нешто нижој цени – тако да ће потрошачи сваког дана куповати мало више хлебова него других прехрамбених производа.

И када би се сви незапослени фризерски у Србији запослили, то не би покренуло тражњу за фризерским услугама, већ би дошло само до прерасподеле (посла) између фризерских салона. Исти случај би био и са кројачким радњама, козметичким салонима, стоматолошким ординацијама, ресторанима, удружењима такси возила итд.

Шта је у раздобљу од деведесетих до данас (2013) претежно „гурало“ тражњу на тржишту Србије? Зараде у јавном сектору и јавним предузећима, пензије (домаће и девизне), девизне дознаке и „црно тржиште“.

Ево неколико сликовитих примера који добро илуструју подстицање тражње (енг. demand side):

1. „Британска источноиндијска компанија“ је производила велике количине опијума који је, између осталог, пласирала и на тржиште Кине преко луке Кантон. У периоду 1821-1837 извоз опијума у Кину вишеструко се повећао, тако да је око 2 милиона Кинеза (око 0,5 процената тадашњег становништва Кине) постало зависно од ове дроге. Из тог разлога, али и да би смањила одлив сребра (као средства плаћања) из земље, кинеска влада је забранила увоз опијума. Последица ове одлуке била је да је Британска империја је покренула Први опијумски рат (1839-1842). Пошто није поседовала модерно наоружање, Кина је поражена и морала је да потпише неповољан Споразум из Нанкинга (1842). Главне тачке овог мировног уговора биле су следеће: 1) Битанци су добили екстратериторијални статус у Кини, 2) Хонг Конг је припао Великој Британији, 3) пет кинеских лука требало је да буде отворено за све трговце и 4) кинеска влада се обавезала да плати Великој Британији репарације за уништени опијум и ратне трошкове.

Једном речју, Британска империја је штитила своје економске интересе тако што је оружаном силом „бранила“ тражњу за опијумом на иностраном, односно кинеском тржишту; оно што је представљало добитак за Британце, за Кинезе је представљало трошак.

2. Када САД покрећу ратове и војне интервенције, на тај начин даје снажне „импулсе“ сопственој економији – што је пример и те како видљиве руке државе која генерише тражњу. Другим речима, улива („упумпава“) се новац у војни буџет и на тај начин се покрећу и развијају све оне компаније које директно или индиректно чине америчку војну индустрију. Довољно је, на пример, погледати списак компанија које су од 2003. учествовале у обнови инфраструктуре Ирака и у пословима са ирачком нафтом.

3. СФРЈ је пласирала кредите у иностранство, претежно у земље Покрета несврстаних – које су куповале наоружање произведено у југословенској наменској индустрији и у којима су југословенске грађевинске фирме изводиле радове. На пример, 1985. године укупна вредност

ових кредита била је на нивоу 1,9 милијарди тадашњих долара, 1988. око 3,4 милијарде долара, да би 1990. износили око 3,18 милијарди долара. Друга ствар је што су многи кредити остали ненаплативи, односно неке несврстане земље нису биле савесне платише – тако да су се неки аранжмани каткад показивали као нерентабилни; свакако је било и позитивних и негативних примера.

4. Фондови Европске уније (ЕУ), Европска инвестициона банка (ЕИВ) и Европска банка за обнову и развој (ЕБРД) најчешће служе да се креирају послови и референце за институције и компаније из ЕУ. На пример, када ЕБРД даје повољне кредите за изградњу инфраструктуре, подразумева се да она расписује тендере чије услове, разуме се, задовољавају компаније из Европске уније – о чему смо већ писали. Сличан приступ данас „негују“ Светска банка, Светска банка за обнову и развој (ИБРД), Кинеска развојна банка (China Development Bank) итд.

5. Својевремено (2009-2010) су власници српских грађевинских фирми пласирали идеју како Београду недостаје неколико десетина хиљада станова и да држава треба да покрене грађевинску индустрију тако што ће да субвенционише стамбене кредите на територији Града Београда. Вођени искључиво мотивом да остваре профит, они нису улазили у суштину ствари. Све ово отвара читав низ питања. Да ли је у Београду заиста потребно још нпр. педесет хиљада станова и да ли то значи политику стимулације пражњења читавих крајева Србије? Зар би требало новцем свих пореских обвезника Србије поспешивати пресељавање становништва из Суботице, Зајечара, Ниша или Ужица у Београд? Да ли држава треба да се задужује и на тај начин подстиче апсурдну тражњу? Да мало карикирамо – зашто власници грађевинских компанија не оснују пословну банку која ће давати стамбене кредите и тако поспешивати станоградњу у Београду – ако је то заиста изванредна идеја?

Истини за вољу, у Србији, према попису из 2011. године, има око 30 процената више стамбених објеката него домаћинства (3.243.587 станова и кућа наспрам 2.497.187 домаћинства). Све у свему, субвенције државе Србије би имале смисла једино ако би грађевинска индустрија била ангажована у иностранству, а подстицање станоградње, када је то тржиште у околини сатурације, води у апсурд. (Правац у којем треба размишљати је нпр. поправка постојећих стамбених зграда ради побољшања енергетске ефикасности).

6. Приватни факултети у Србији, посебно „менаџерске провинијенције“, подстичу тражњу тако што привлаче будуће бруцоше акцијама типа „лако до дипломе“, али изостављају да саопште три чињенице – шта ће студенти да буду када дипломирају (када заврше факултет), која знања ће да поседују и где ће моћи да се запосле. (Пракса је показала да бројни студенти који не могу да положи пријемни испит за упис на државни економски, правни или неки други факултет друштвених наука, без проблема уписују кореспондирајуће приватне факултете и релативно лако их завршавају).

7. Присетимо се само колико су банке у Србији током 2007. и 2008. трошиле новца на рекламе убеђујући клијенте да је најповољније да се задужују у швајцарским францима. Наравно, грађани и привреда су се само књиговодствено задужили у овој валути (што ће рећи, франке нису ни видели), а затим су кредити конвертовани у евре или динаре којима су плаћана добра. Банкарски стручњаци су, разуме се, још тада очекивали драматичан раст швајцарског франка у односу на евро и долар, јер је тренд био да се светски инвеститори, због финансијске кризе, ослобађају долара и евра да би куповали швајцарске франке и злато.

8. У свету је настала тражња за вакцинама против грипа (додуше не онолика колико су очекивале фармацеутске компаније), након што је 11. јуна 2009. године Светска здравствена организација (енг. World Health Organization - WHO) прогласила Пандемију грипа А (H1N1).

9. Када је у питању понуда генетички модификованих семена (ГМО), подсетићемо како она поседују „терминатор технологију“ која доводи до губитка способности клијања (чиме семе

нема способност репродукције), па су пољопривредни произвођачи приморани да сваке године купује ново семе од ГМО произвођача. Да не говоримо о томе како уз ГМО семе компаније производе и продају одговарајуће пестициде и хербициде (пример је мултинационална компанија „Монсанта“ са седиштем у америчкој метрополи Сент Луис).

КО ПЛАЋА ПОВЕЋАЊЕ ПОРЕЗА НА ПОТРОШЊУ

Када данас (2013) као потрошач (крајњи корисник) у домаћој продавници купите флашу увозног вина за 600 динара и добијете фискални рачун, платили сте порез на потрошњу (царину, акцизу и ПДВ) који је „уграђен“ у цену. Приликом куповине хлеба произведеног у домаћој пекари, такође плаћате порез на потрошњу (у овом случају то је само ПДВ). Сасвим је друга ствар ако вам продавац изда лажан фискални рачун или вам уопште не изда рачун – тада сте порез платили продавцу, чиме је ускраћен државни буџет. Није тајна да се у уређеним државама утаја пореза сматра крађом од заједнице (свих грађана), односно од здравства, школства, пензионог система, социјалних давања итд.

Узећемо сада пример малопродајне радње у Србији како бисмо што сликовитије приказали како се повећање ПДВ-а „пресликава“ на цену производа. Ако држава повећа стопу ПДВ-а са 20 на 25 процената, неко ће рећи да то значи увећање цене производа за 5 процентних поена које ће платити потрошач. Што ће рећи, ако је неки производ коштао 120 динара (основна цена од 100 динара и ПДВ од 20 динара), сада кошта 125 динара. Међутим, није баш тако. Наиме, продавац се суочава са следећом ситуацијом – поскупели су му режијски трошкови пословања услед повећања ПДВ-а (електрична енергија, грејање, гориво, комуналне услуге, телефонирање итд). Стога он мора да се определи за неко од следећа три решења: 1) задржаће исту цену производа и умањиће свој профит (зарада), 2) „превалиће“ повећање ПДВ-а и повећање трошкова на цену својих производа (односно на потрошача), или ће 3) повећати цену производа изнад повећања ПДВ-а и повећања својих трошкова, и самим тим ће увећати свој профит. Истина, могућ је и компромис између првог и другог решења.

	Набавна цена без ПДВ-а	Продајна цена без ПДВ-а	Продајна цена са ПДВ-ом	Режијски трошкови по јединици производа	Коментар
ПДВ 20 %	80	100	120	2	Продавац зарађује 18 динара по јединици производа ($100 - 80 - 2 = 18$).
ПДВ 25 %	80	96	120	4	Продавац зарађује 12 динара по јединици производа, тј. одрекао се дела зараде ($96 - 80 - 4 = 12$).
ПДВ 25 %	80	102	127,5	4	Продавац зарађује 18 динара по јединици производа, јер је повећање својих трошкова „превалио“ на потрошача ($102 - 80 - 4 = 18$).
ПДВ 25 %	80	104	130	4	Продавац зарађује 20 динара по јединици производа ($104 - 80 - 4 = 20$).

Упростиљена илустрација „пресликавања“ повећања ПДВ-а на цену једног производа
Цене су изражене у динарима.

ДА БИ СЕ ШТЕДЕЛО, БАР ЈЕДАН МОРА ДА РАЗБАЦУЈЕ (И ОБРНУТО)

„Основи проблем развијених земаља је што имамо вишак производње, а недовољно тражње – а када се као решење уводи штедња, то је по мом мишљењу сасвим погрешно. Ако један штеди, а други разбацују – то је добро за њега, а ако сви штеде – то је пропаст (за све).“

(Јоже Менцингер, словеначки професор економије, на Менаџерском форуму Југоисточне Европе у Београду, 19. септембра 2012. године, „Танјуг“)

МАНТРЕ ДОМАЋЕ ПРОИЗВОДЊЕ

У Србији се политичари с времена на време досете различитих (економских) мантри – „брзе пруге“, „Европолис: Београд на Сави“, „реиндустријализација“, „породична предузећа“, „мала и средња предузећа као развојна шанса“, „регионализација и равномерни развој“, „економске дипломате“ (које ће довести инвеститоре из света), „пољопривреда је наша шанса“ и многе друге. Овде се за реиндустријализацију Србије неретко залажу они политичари и пословни људи који су доприносили њеној де(з)индустријализацији. Чак и ако би се сада отварале фабрике на све стране, прави ефекти би се видели кроз неколико година. Свакако би био погубан неосмишљен државни интервенционизам – јер чега год би се неко сетио, то би проглашавао за стратешку инвестицију (као што су у време друге Југославије била улагања у „Фени“, „Јадрал-Обровац“, „Смедеревску железару“ итд), а буџетски новац би се непотребно „растакао“ којекуде или на све стране.

Поново подвлачимо да држава ствара (правно и економско) окружење за колико-толико равноправну тржишну борбу између домаћих привредника; али, постоје стратешке области које доминантно треба да „држи“ држава (електропривреда, путарска предузећа, хидроградња итд). У реалном сектору, природа и обим посла стварају тражњу за радницима. Тржишно правило гласи – привредници треба да отварају нова радна места када шире обим пословања, а отпуштају раднике када се обим пословања смањује. Уколико послодавац вештачки одржава број запослених без обзира на смањење обима пословања, то значи да води фирму (предузеће) у сигурну пропаст. Друга страна медаље је што су бројни српски привредници навикли на прерасподелу јавних добара у своју корист и на „бесплатан новац“. У економским кризама држава треба да се укључи и кроз већу јавну потрошњу на смислене капиталне пројекте одржи агрегатну тражњу; иначе, економија ће „заронити“ у рецесију.

Септембра 2012. године одржан је Менаџерски форум Југоисточне Европе у Београду. Том приликом је Јоже Менцингер, словеначки економиста и професор на Правном факултету у Љубљани, указао да је један од проблема Србије то што је скоро 20 година ишла низбрдо док су други ишли узбрдо – а да се сада када је цела Европа у проблему, то „прелива“ и на Србију и повећава њене проблеме. Затим је потцртао:

„Преко ноћи не може пуно да се уради, ту треба стрпљивост која траје десет година. (...) Србија има проблем и са тим што је у актуелним условима веома тешко доћи на тржиште, јер оно што се производи већ задовољава целу потражњу. Код вас је проблем и то што не производите довољно производа са којима би конкурисали на европском тржишту где ионако има превише производа.“

Није довољно што ће неко Србији дати повлашћени статус на одређеном тржишту, ако она не може то да искористи. Поред квалитета и прихватљиве цене робе и услуга, наши извозници треба да приложе банкарске гаранције, поштују рокове испоруке и обезбеђују довољно велике количине производа – што тренутно (2013) није случај с великом већином домаћих извозника, уз невелик број изузетака. Додатни проблем представља већ поменути прецењеност динара, која дестимулативно делује на извоз, и недовољан број препознатљивих производа („брендова“) које наша економија може да понуди светском тржишту. Треба почети стратегијом малих корака, и не треба корачати на све стране – већ тамо где постоје колико-

толико компаративне предности Србије, односно у областима где су „инпути“ (сировинска база, енергенти, услуге, људски рад итд.) претежно домаћи. Ова тема изискује шири оквир и дубља разматрања, тако да ћемо о њој говорити касније.

ПРОДАВАЦ ХЛЕБА КОЈИ НИЈЕ ИСПЕКАО (МЕНАЏЕРСКИ) ЗАНАТ

„Ако владу већински буду сачињавали радикали, цена хлеба ће бити три динара. (...) Нећу се смирити док цена хлеба не буде три динара (4,4 евро цента, прим. Дејана Бараћа). Јер, сви кажу да је то реална цена.“

(Томислав Николић, председник Српске радикалне странке, 12. новембар 2003. године, „Блиц“)

(НЕ)СОЦИЈАЛНЕ КАРТЕ

Светска банка је до 2005. дефинисала екстремно сиромаштво (апсолутна граница сиромаштва) као живот појединца са мање од једног америчког долара дневно, а просечно сиромаштво као живот са мање од два долара дневно. Процењује се да је у 2001. години у свету живело око 6,2 милијарде људи, при чему је била 1,1 милијарда оних испод апсолутне границе сиромаштва. Поменуто 2005. године Светска банка је кориговала границу и дефинисала како апсолутно сиромашан човек дневно располаже са мање од 1,25 америчких долара (еквивалентно једном долару из 1996. године). Међутим, тешко је од државе до државе са прецизношћу утврдити праву вредност овог економског и социолошког показатеља (већ смо указали како треба разликовати традиционалне државе од држава где важе „чисти рачуни“). На пример, у 2010. години у САД је као граница (линија) апсолутног сиромаштва дефинисан приход од 15,15 долара на дан, тј. годишњи приход од 22.000 америчких долара за четворочлану породицу. Истовремено, у Индији је граница апсолутног сиромаштва била 1,00 долар на дан, у Кини 0,55 долара; док је у Србији износила 266,67 динара (8.000 динара месечно) – при чему социјалну помоћ примало око 235 хиљада људи.

Уобичајени стандарди за мерење сиромаштва у значајном делу света, као и у Србији, често нису примењиви. Због тога се дешава да подаци броју сиромашних и екстремно сиромашних варирају у огромним распонима. Услед високог учешћа „црног тржишта“ и „сиве економије“ у привређивању, тешко могу да се поуздано утврде стварна примања српских домаћинстава. Додуше, ово би било могуће утврдити озбиљним анкетама, под условом да домаћинства у Србији хоће да сарађују. Званичне статистичке податке „кваре“ дознаке које пристижу из иностранства и развијање различитих механизма преживљавања становништва као нпр. избегавање плаћања рачуна (за електричну енергију, комуналне услуге итд).^[1]

Стварно сиромашна домаћинства у Србији су она која немају довољно новца ни за храну, и не могу да преживе без социјалне помоћи или помоћи хуманих особа. Од око 2,5 милиона домаћинстава (2011. године је пописано 2.497.187 домаћинстава у Србији без покрајине Косово и Метохија), процењује се да је у 2012. њих око 400 хиљада било испод границе сиромаштва – с тим што право на социјалну помоћ не могу да остваре породице чији макар један члан поседује више од 50 ари земље, чак и ако су те породице објективно угрожене. Да зло буде веће, постоји још између 700 и 750 хиљада домаћинстава која су озбиљно угрожена, тако да нека од њих врло лако могу да „склизну“ испод апсолутне границе сиромаштва.

Изоловано помагање једног члана домаћинства, без обзира колике приходе остварују остали чланови домаћинства, води ка неправедној расподели. Држава Србија није направила

^[1] Зорица Жарковић, „Замке половичних реформи,“ гласило Европског покрета у Србији „Европа плус“, мај 2001. године, www.emins.org/sr/publikacije/evropa-plus/arhiva/pdf/33-eplus.pdf, <http://www.emins.org/sr/publikacije/evropa-plus/arhiva/serija1/broj33/2zamke.htm>.

У Европи се од почетка XXI века исказује релативна мера сиромаштва, тако да се у ризику од сиромаштва убрајају сви они који имају приходе мање од 60 % медијане прихода за дату земљу. Према томе, овај показатељ је од земље до земље „растегљив“.

социјалне карте како би се установило која домаћинства су заиста материјално угрожена и колико коме треба помоћи – новчано, кроз умањење рачуна за електричну енергију и комуналне услуге, кроз права на регресирање трошкова боравка деце у предшколским установама, трошкове за школске уџбенике итд. Зашто, кроз умањење рачуна за електричну енергију и бесплатне школске уџбенике, истовремено субвенционисти и оне који имају и оне који немају? Изолован пројекат израде социјалних карти не би био јефтин (процене трошкова су реда 30 милиона евра), а његова реализација трајала би бар две године. Међутим, далеко ефикаснији приступ био би стварање јединственог пореског система у којем би сваки грађанин добио свој порески број, што би пружало увид у приходе и власништво над покретном и непокретном имовином. У таквој ситуацији било би могуће генерисати тренутну социјалну карту сваког домаћинства. Јединствени порески систем омогућио би и да се изврши поређење имовине сваког појединца са стањем опорезованих прихода, што је изузетно важно.

Помоћу добро умрежених система, становници Европске уније имају тзв. карте социјалног осигурања из којих се види да ли имају здравствено и пензијско осигурање, потом да ли користе социјалну помоћ и које погодности (повластице) на основу свог социјалног положаја уживају.

ЖЕТВА БЕЗ СЕТВЕ

„Када нашег човека ставиш у систем, нпр. у ‚Филипс‘ – он има продуктивност. Ако га вратиш у ‚Прву петолетку‘, он нема ту продуктивност. Зато је друштво велика тековина – ми се тиме нисмо бавили и нисмо покушали да ‚увеземо‘ неке институције. То треба да траје дуго, а треба почети од образовања. (...)“

Никада нисмо ни хтели да направимо нешто квалитетно да траје. Да ли је врхунска вредност креирати нешто ново или је врхунска вредност прерасподељивање онога што је затечено као ратни плен? Чак је и Вук Караџић (својевремено) тражио за себе пашалук у Тршићу. (...) Увек је овде био циљ да се развласти једна елита, а постави друга. (...)“

Неки народи кажу – направићемо, па ћемо жњети. Овде се само о жетви прича и зато је симбол комунизма био срп, а не плуг – јер су сви хтели само да жању. (...) Да ли можемо да направимо малу, некорумпирану државу која ће стимулисати, а не прерасподељивати? (...)“

Нисмо уредили наше политичко тржиште. Овде се не зна шта је политички производ – нуди се једно, а продаје се друго. Ја га поредим са производом за који се каже да је за мршављење, а од кога се дебља. Какав је ‚турбо-шланк‘, таква је и турбо-политика. (...)“

Док сте овде на власти, радите шта хоћете и не плаћате казне. Када паднете с власти, онда вас позову и кажу – тада сте прошли на црвено. (...) Овде се држава злоупотребљава и користи као песница или топуз једних против других. (...)“

Ми смо адолесцентан народ и тражимо тату да нам реши проблеме. Неки кажу – тата је у Бриселу, други кажу да је у Москви. Нема тате, постоје само интереси. Ми смо народ који је тражећи покровитеља изгубио себе (...). Руси су велики народ, а велики народи траже следбенике – а не пријатеље, и намећу своје интересе. Њих интересује свет глобално.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 4. фебруара 2013. године)

МНОГО ПРЕТПОСТАВКИ КОЈЕ ПОТКОПАВАЈУ ТЕОРИЈУ

„Прво треба да имате озбиљне и одговорне странке. Такве странке треба да добију значајан број гласова, односно да се бирачко тело одлучи за њих, уместо за популистичке странке. Затим такве странке треба да направе владу са озбиљном концепцијом и да покушају нешто да ураде. Дакле, сувише је много услова, што значи да је мало вероватно да ћемо за нашег живота видети нешто од тога.“

(Мирослав Прокопијевић, економиста и гостујући професор више факултета, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 25. јуна 2012. године)

КАО ДА ЈЕ БИЛО ДАНАС

„Савремени младић сматра да није његово да обезбеђује живот држави, него да је држава дужна да њему прибави све како би он могао да води што је могуће пријатнији живот. За њега је држава права крава музара.

Отуда и она јурњава младих за функцијама. Сви би да буду чиновници, и младићи и девојке. Видите, млади оба пола јако добро знају да сада у вашој земљи није потребно никакво знање или способност да би неко постао чиновник, потребно је само да га погура неки посланик, министар или утицајни политичар-странчар. За све су чиновници кадрови њихове биначке војске и свеједно им је да ли они ваљано обављају посао за који их плаћа држава. Њима је стало да они раде као њихови изборни агенти. Међутим, број чиновничких места се до крајности увећао. Природно, пошто је оптерећење државе постало превелико, она даје чиновницима смешно мале плате, недовољне за живот, који је постао врло скуп. Онда чиновници покушавају да то надокнаде стварањем оног понижавајућег обичаја подмићивања, ако већ не могу да директно узимају из касе коју им је држава поверила. А политичари који су се побринули за та места допуштају да се то чини, јер су купили изборног агента-чиновника том дозволом да прибавља новац свим средствима. (...)

Ваша омладина која трчи за чиновничком службом добро зна да јој плата неће бити сјајна, али рачуна да ће то надокнадити митом и другим ситним радњама. Уз то, она кани да живи безбрижно са што је могуће мање рада. Чак јој ни на памет не пада да је у добро уређеној држави сваки чиновник мала карика у ланцу који покреће точак државе и да свака карика мора пратити то кретање како би тај точак произвео максимум корисног рада.“

(Рудолф Арчибалд Рајс, „Чујте Срби“, 1928)

МЛАДИ СРБИЈЕ У ПЕТ КОЛОНА

Прва релативно велика група младих у Србији маше заставама револуције и демократије, јер су од својих старијих партијских колега видели како је чланска карта значајан ресурс за савладавање животних стаза и богаза. Њихове животне девизе (крилатице) су – „снађи се“ и „одиграј брзо“.

Друга група младих су они који су научени су да буду издржавани. Што би се рекло – вољени, мажени и пажени. Такви се увек питају шта су им деда, баба, родитељи или ујак из Америке оставили. Готово да не постављају здраворазумска питања – шта сам ја створио/ла и шта намеравам да створим? Другим речима, највећи број очекује дарове било блиских било даљих рођака (кроз наследство, помоћ при стицању звања и при запошљавању). Због тога, ова група младих не само да је прожета несигурношћу, поготово ако није вођена видљивом руком старијих, већ нема прави осећај вредности. Јер, сваки појединац (свесно или несвесно) далеко више поштује нешто што сам заслужи и заради, него оно што му се поклони. Животне девизе ове групе су – „мама ће то“ и „тата ће то“.

Трећу групу младих у Србији чине они који би можда нешто мењали у друштву, али не знају како – јер им недостају иницијатива и креативност, а радо би се прикључили првим весницима промена (набоље). Негују животну девизу – „ја сам са вама“.

Четврта релативно мала група су они креативни млади људи који стварају у тишини, одбијајући јш увек да „уплове“ у колотечину странчарења, али и јавног живота. Ова група баштини Сократову мисао – „Знам да ништа не знам“. Или се држе мисли Марка Аурелија, која је кроз историју претрпела више мена, а чија једна варијанта гласи – „Боже, дај ми снаге да издржим оно што не могу да променим, дај ми храбрости да променим оно што се може променити, и дај ми мудрости да разликујем то двоје.“

Пету групу чине креативни млади људи који су и срцем и по попису становништва у Србији, али су физички у иностранству. Многи од њих би се радо вратили – али једноставно немају где. Дугорочно, постоји реална опасност да се интегришу у тамошња друштва. Потажно, у свакоме од њих тиња она ничеанска мисао – „И тек кад ме се будете сви одрекли, вратићу вам се опет.“

ЗАКОН ЗЕЦА (ПРЕЛАЗНЕ И ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ)

„Ово је персонализована држава – није *res publica* или јавна ствар, већ *res privata*. Зато се људи толико и боре за власт. Да је то уређена и зрела држава, политичка борба не би изгледала овако. Тада би министар, као државни ‚слуга‘, морао да следи неку процедуру. Међутим, овде је министар господар. Политичка елита, није едукована, није оспособљена и нема намеру да направи ‚производ‘ који се зове СРПСКА ДРЖАВА. Нешто што је изнад нас и што ће нас надживети. (...) Када Срби праве кућу, а држава је кућа – онда се скупе, закољу прасе, купе гајбу пива и сами копају темеље. То раде из своје памети, без икаквог пројекта. Зато је у Србији оволики урбанистички хаос. Када дођу до плочица, онда ставе најскупље плочице и ангажују најскупљег мајстора – а кућа им пуца после три године и све се урушава. Овде је кључно питање зашто нисмо направили државу. Нисмо то учинили ни осамдесетих, ни деведесетих, а немамо државу ни данас – 2012. године. Овде сада имамо три ‚државе‘ које (заједно) не функционишу. Једна је ‚комунистичка држава‘ коју чине на десетине људи који седе у сваком министарству, а које нико ништа не пита, али примају плате. Друга држава је партијска – како који министар долази, доводи своје чланове кабинета и тај део (по)нешто ради. И на крају имамо европску бирократску државу, која нам се намеће и која треба да има своје институције. Ми више не можемо да платимо толику државу, која ничему не служи. (...)

Овде је привреда постала јавна, а држава је постала приватна. Зато се толико политичари и боре за власт, да би поставили директоре јавних предузећа (...). Свако јавно предузеће је партијска својина. Нема државе, јер су је ‚појеле‘ партије. Да ли постоје конкурси за чланство у управним одборима јавних предузећа? (...)

Морамо да поставимо питања каква нам је безбедност, какво нам је здравство итд. Бојим се да ћемо наставити да тонемо. Србија у својој историји није имала нормалну промену концепта од Хаџи-Проданове буне до 2000. године. Немамо снагу институција, а ниједна власт не жели да чује истину. Не желе да чују критику. Све се доживљава лично. Ја саветујем нашим политичарима да послушају критике и размисле, а не да окупљају истомишљенике који им аплаудирају.

Мора се успоставити ДРЖАВА. Треба да се постави питање шта она представља и колико кошта. Међутим, политичари то неће да ураде, већ кажу – ми ћемо нашој циљној групи, нашим гласачима ‚избоксовати‘ неки привилегијицу на терет других. Ту логику имају све наше странке и свако планира да отме нешто из заједничке касе – једни за младе, други за старе итд. Та политика кратког даха довешће све њих до безизлаза. То су млади људи. Они су ушли у матрицу и постали политичка предузећа и баве се политичком производњом. Зато не могу да реформишу државу. Политичко тржиште функционише тако што имамо конзервирану политичку структуру. То читава Европа ради. Политичка класа постаје политичка олигархија. Није у Грчкој тек тако настао проблем. Тамо су били и отац и син на власти – стари и млади Папандреу. Проблем грчког дуга од 300 милијарди евра је следећи – 100 милијарди је узело 10 породица, 100 милијарди су била социјална давања и 100 милијарди представља реалан дуг. Не може функционисати тржишна привреда ако постоји систем који не даје шансу да се артикулишу различите политичке идеје. Ја видим где је проблем. Ако то не схватају грађани, срећно им било. Политичари додају гас, а налазе се пред зидом. (...) Економски систем који је направљен има погрешан метаболизам – сам себе урушава. И може да се као аждаја храни спољним задуживањем. (...)

Наши политичари се не удубљују у меритум ствари. Они народу говоре оно што жели да чује, да би их народ изабрао. Ја другачије логицирам. Политичари кажу – повећаћемо плате а смањимо порезе, радићете мање а примаћете више. Држава не може да реши питање опште анархије у наплаћивању – нити плаћа држава своје обавезе, нити то чине грађани. Овде ко плаћа своје обавезе, плаћа све више и више – док се систем не распадне. Ово личи на зграду у којој ће на крају само један станар да плаћа грејање. И без обзира колико он буде плаћао, грејања ће нестати и сви ће се смрзнати.“

(Миодраг Зеца, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 24. јуна 2012. године)

(БЕ)СМИСЛЕНА ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА

Децентрализација има смисла ако се на пример Министарство пољопривреде и Уставни суд Републике Србије преселе у Нови Сад, Генералштаб у Ниш, Министарство привреде у Крагујевац итд. А не да се у Нишу, Крагујевцу или Ужицу стварају нове регионалне владе чије ће се надлежности преплитати са републичком, а које ће служити да се „удоме“ страначки кадрови о трошку свих грађана Србије. Каже се – много бабица, килаво дете. Видели смо већ на случају социјалистичке Југославије куда је одвело „федерирање“ државе – неки од тадашњих аргумената били су да ће то довести до равномерног регионалног развоја, а временом су се разлике, заправо, прошириле и продубиле.

ПРЕВРЕДНОВАЊЕ МАТРИЦЕ ИЛИ КОЛАПС

„На Бизнис форуму на Копаонику чули смо збир фраза које су ментално оболеле. Када бисте свима њима, чији су наступи били плаћени, поставили два питања – када и како, они би се разбили као мехур од сапунице. Милан Ћулибрк из НИН-а је седам дана унапред написао извештај са Копаоника и ниједну реч после није морао да измени. (...) На Копаонику је било као на Олимпу – имали сте Зевса, свиту, тајкуне и лепотице. Када сиђете доле у Брус, ту видите стварност – зарада је 80 евра и није примљена четири месеца. Наравно, то се са ‚Олимпа‘ од магле не види. Треба сићи до народа и видети. (...)

Морамо извршити структурне реформе, контролу јавних средстава, успоставити нову матрицу вредности и нову филозофију, да не могу да руководе земљом људи које питате – колико имају до краја факултета, а они одговарају – 1200 евра. (...)

Демократија је диктатура институција. У њој су имена небитна, битно је да се спроводе Устав, закони и процедуре. Ми смо извршили персонализацију министарстава – Веља гради, Мрка разграђује, Бекута бекуће. Постаје несношљиво. (...)

Говори политичара су преместили нашу реалност у будућност – све што нама треба данас, десиће нам се у будућности. Понашају се као мађионичари који знају да нас обмањују, али све више усавршавају своје трикове и измишљају нове. (...)

Не можемо сваки пут мењати довитљиво и ревијално за суштинско, које боли. (Политичари) морају да схвате – изгубиће популарност, биће смењени, прокужени и од свог народа презрени, али ће се Србија изнова родити и кренути напред. (...) Ако се Србија изнова не роди на постулатима уређене земље, са институционалном управом – велики проблеми ће настати већ за годину-две. Пре шест година сам четворици (тадашњих) министара говорио да ћемо доживети колапс, јер негативни трендови упорно конотирају позитивне – што се мора зауставити. То се у логици зове лоша бесконачност. Пошто нисмо успели да ефикасно спроведемо транзицију, доживели смо транзициони колапс.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, емисије „Кажипрст“ на ТВ Б92 од 20. марта 2013. године и „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 15. априла 2013. године)

РУСКА НЕБАЈКОВИТА ПРИЧА

„Прошле године Естонија је заузела четврто место у свету по извозу обојених и ретких метала. Да нагласимо, Естонија нема ниједан грам руде у својим недрима. Мала земља са исправном историјском биографијом, која изазива симпатије, претворила се за две године у професионалног препродавца крадене робе.

Озлоглашени принцип социјализма: свако краде оно што чува. Е, а онај што не чува, шта он краде? Краде оно што се не чува. (...)

Раније, док пљачка још није постала суштина државне политике, лопови су нешто измишљали, напрезали мозгове. Рецимо, није се смео извозити бакар из фабрике. Плати се директору, и првокласни бакар се претварао у бакарну струготину. Струготина, тј. отпаци, могу се извозити.

Или, лопате од титана. Јесте ли чули за то? Ја сам чак и видео. На обичну, чак неотесану, јалову дршку стављена је лопата од чистог титана. Тиме су убијена два зеца. Прво, извозио се чист титан, а друго – (у питању је) наводно готов производ, и (тадашња извозна) царина је била два-три пута нижа.

Да се тачније изразимо: кренула је интеграција у светску економију. Тамо – роба, отуда – ваздух. Својим очима сам видео овакав уговор, (...) по коме је руска страна испоручила 18 КамАз-а (тип камиона велике носивости) у замену за 18 тона жвакаће гуме. (...)

Недавно су ми донели чланак енглеског економисте Џона Роса. Ја сам га „прогутао“ наискап – као детективски роман.

Године 1992. и 1993. (период економске катастрофе Русије, прим. А. Говорухина) биле су године највећег благостања у земљама Велике Седморице (група Г7, тј. тадашњих седам најразвијенијих држава, прим. Дејана Бараћа). Инфлациони процеси су се смањили готово до нуле, повећала се инвестициона активност, смањила незапосленост.

Којом ценом је плаћено то благостање, читалац вероватно погађа и без помоћи енглеског економисте. Плаћено је Русијом.

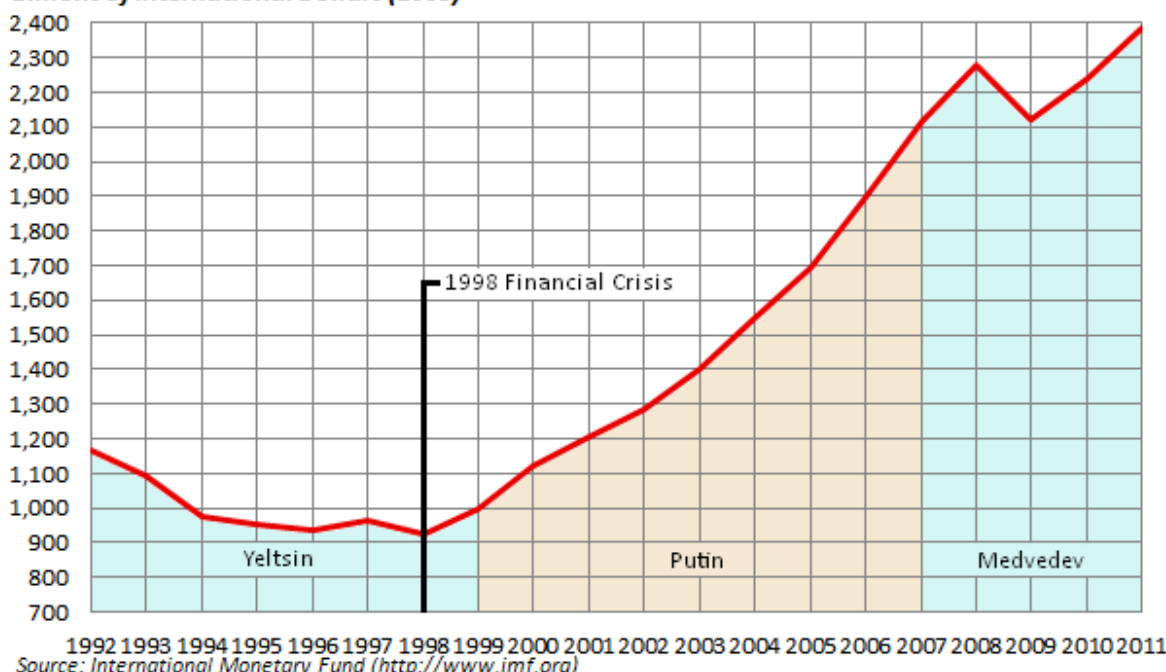
Суштина Гајдарових реформи (према Росу) је следећа. За последње две године Русија је значајно повећала извоз енергената и метала. При томе се и једни и други у земљи све мање производе. На рачун чега је плаћен њихов извоз? На рачун нагле редукције снабдевања домаћих грана, пораста њихове цене, као и стреловитог пада индустријске активности у самој Русији. Ту нам ништа не треба објашњавати, то видимо и својим очима – бројна предузећа су потпуно затворена. (Суфицит биланса текућих трансакција Русија је, дакле, остваривала девастацијом сопствене индустрије, прим. Дејана Бараћа).

Извоз је повећан, а добит од извоза умањена. Наравно, ми смо сами оборили цене. Сада Запад може мирно сачувати своје изворе нафте, угља, метала; они леже као у банци. А кад се залихе Русије истроше, тада...

То је први стадијум одлива капитала. Други (стадијум) је крађа новца. Према Џ. Росу, до две милијарде долара месечно одлази на Запад. Тај новац потпомаже повећање западног капитала, инвестира се у западну индустрију.

Russian GDP (PPP) Since Fall of Soviet Union

Billions of International Dollars (2008)

Кретање руског БДП-а по паритету куповне моћи изражено у вредности долара (\$) из 2008.

И на крају – трећи.

У априлу 1993. године, у дане спровођења референдума, земље Велике Седморице су изјавиле да додељују Русији помоћ од 43 милијарде долара. Сећате се? То навелико рекламирано обећање Запада одиграло је велику улогу: становништво Русије је гласало за Јељцина и Гајдарове „реформе“.^[2] (...) Али, обећање – лудом радовање. У ствари, ММФ и Светска банка су уплатили Русији само две милијарде долара.

„Зато – пише Џон Рос, тврђење да Русија помаће Седморицу Великих, а не обрнуто, то није изјава екстремно настројених руских националиста. То је објективна констатација чињеничног стања. (...) Русија је доживела највећи индустријски крах у својој целокупној историји, фактички, то је највећи крах индустријске економије у мирнодопско време који се икада догодио у историји“.

И зато се Западу свиђају Гајдарове „реформе“.

Не помаже Запад Русију, већ измучена, искрвављена земља храни добростојећи западни свет. Слика је јасна и разумљива.“

(Станислав Говорухин, „Велика криминална револуција, има ли Русија будућности?“, 1. руско издање књиге је из 1993. године, а српско издање је из 1995. од издавача „Филипа Вишњића“)

ОСВАЈАЧИ, ЗНАЛЦИ И ИНОВАТОРИ

Постоји неколико модела по којима се нека држава може развијати и богатити: 1) експлоатацијом сопствених природних богатстава (стратешке сировине као што су нафта, гас, злато, дијаманти итд), 2) захваљујући људском раду, посебно креативном, 3) освајачком или колонијалном политиком (којом се експлоатишу тржишта и природни ресурси других земаља), 4) у (светској) транзицији – било да је ратна, револуционарна или постепена. Историјско искуство говори да су се поменути модели често међусобно преплитали – што ћемо касније детаљно изложити на примеру Сједињених Америчких Држава (САД).

Искрцавање Кристифора Колумба на тле Америке (Новог континента), фото: „Википедија“

^[2] Аутор мисли на референдум о проширењу Јељцинових председничких овлашћења и реформе тандема Гајдар-Чубајс по неолибералном концепту америчког професора економије Џефрија Сакса, уз свесрдну помоћ Андерса Ослунда, Стенлија Фишера, Андреја Шлајфера, Лоренса Самерса и др.

Истаћи ћемо поново случај колонијалне империје Шпаније. Ова држава је крајем XV и у XVI веку имала веома моћну армију и флоту, што јој је омогућило да освоји широка пространства у унутрашњости америчког континета, укључујући налазишта сребра и злата, затим да на америчком континенту направи плантаже кафе, памука, шећерне трске, дувана итд. Хиљаде тона сребра и злата „слили“ су се у империјалну Шпанију, а да при том није постојала равнотежа између ових драгоцених метала, с једне стране, и реалне економије (односно робе и услуга), с друге стране. Готово ништа није било исплативо да се ствара на Пиринејском полуострву, па се скоро све увозило за поменуте драгоцене метале. Већ крајем XVIII Шпанија је постала једна од најнеразвијенијих држава Европе. У време Наполеонових ратова (1803-1815) имала је веома слабу војску, да би до краја треће деценије XIX века изгубила готово све колоније на америчком тлу, а већ 1898. године после Америчко-шпанског рата (1898) изгубила је статус колонијалне империје – остала је без Кубе, Филипина и острва Гуам. Недвосмислено се намећу закључци да је Шпанија погрешно инвестирала своје богатство стечено колонијалном политиком и како неограничени прилив новца није гарант развоја неке државе. Метафорички речено, новац је као кисеоник у крви човека – његов недостатак води одумирању органа, док превише кисеоника изазива „панични синдром“.

У данашње време Кина је пример велике државе (боље рећи, империје у настајању) која се развија захваљујући сопственим људским ресурсима. С друге стране, државе као што су нпр. Уједињени арапски емирати (УАЕ), Кувајт, Саудијска Арабија, па и Русија, развијају се претежно благодарећи својим природним ресурсима, односно стратешким сировинама. Некада је власништво над природним ресурсима било предуслов развоја неке земље. Данас су најважније информационе технологије, што не значи да су стратешке сировине небитне. Поседовање информациононих технологија значи ангажовање великог броја стручњака и развој средње класе као „кичме“ друштва. (Да појаснимо, средња класа није средњи платни разред, она постоји у сваком друштву – питање је само колико је јака, односно колика је њена снага. Просперитет друштва, дакле, може да се мери према развијености средње класе. Слично томе, просперитет друштва не може само да се мери према просечној заради).

Модел капитализма Норвешке ћемо претресати касније. Међутим, за ову прилику ћемо истаћи њену одговорну економску политику – новац који ова нордијска земља зарађује од извоза нафте и гаса не инвестира толико у домаћу потрошњу, већ претежно у информационе технологије, у куповину акција (компанија и фондова) широм света. Другим речима, свесни да неће моћи неограничено да експлоатишу енергенте као стратешке сировине, Норвежани улажу у секторе који ће им доносити највећу бруто додату вредност.

Велике компаније су настале захваљујући иновацијама и високој радној етици. Динамичан развој држава као што су САД, Немачка, Велика Британија, Јапан, а у новије време и Кина, дугују, између осталог, и великим компанијама које су креирале препознатљиве производе („брендове“) за којима је постојала тражња не само на домаћем, већ и на светском тржишту. Када се нека велика компанија чврсто позиционира на светском тржишту, онда је у могућности да диктира услове – јер тржиште фаворизује „јаче“. Што ће рећи, светско тржиште није толико отворено, јер се и те како осећују (не)видљиве руке великих држава и великих компанија, док мали и необавештени понекад олако усвајају (псеудо)мантре.

Адут САД био је (и још увек је!) то што је створила светски новац – долар, за којим постоји тражња и који се мења за реална добра. На америчком долару почива платформа светске економије, постоји тражња за доларским обвезницама и он је као валута доминантан у светским девизним резервама. С друге стране, Кинези су за једну генерацију „испливали“ из понора Културне револуције (1966) и наметнули као економска империја. Почетком XXI века процењивало се да ће економија Кине сустићи економију САД за око 50 година, сада (2013) је то питање године. Не треба заборавити да је наруку Кини ишао и западни финансијски лоби „одгајан“ у неолиберализму. Наиме, промовисана је политика смањења трошкова, што је пресудно утицало на измештање индустријске производње у Азију. На Западу су, релативно касно, закључили да се БДП не може неограничено стварати у сектору услуга. Последице

поменуте економске политике, по диктату финансијског лобија, биле су смањење броја радних места у реалном сектору на Западу. Стога је западним компанијама веома тешко да врате индустрију у своје земље и колико-толико поврате раније позиције, односно конкурентност домаће привреде – јер је упошљавање радника вишеструко јефтиније у Кини или Индонезији, него у САД, Немачкој, Великој Британији или Француској.

ДУХ КОЈИ ЈЕ ВРЕМЕНОМ ПРОЖЕО (СКОРО) ЧИТАВ СВЕТ

„Само на Западу постоји наука у оном стадијуму развоја који данас (1905) прихватамо као важећи. (...) Неуморан, истрајан, систематски рад у неком световном позиву, што је истовремено најсигурнији и највидљивији доказ препорода и истинске вере, зацело је био најснажнији замисливи замајац (полуга) за експанзију духа капитализма. (...)“

Капитализам данас представља огроман космос у којем је појединац рођен, и који је пристан у њему у оној мери у којој је он укључен у систем тржишних односа, а у складу са капиталистичким правилима деловања.“

(Макс Вебер, из књиге „Протестантска етика и дух капитализма“, 1905)

Урбанизација долине реке Роне у предграђу Сиона, фото: „Википедија“

ШВАЈЦАРСКА ПРИЧА

Швајцарска конфедерација од 1848. године има федерални устав. Ова држава је последњи пут ратовала у доба Наполеона I Бонапарте, њена сувереност и територија су заокружене још на Бечком конгресу (1815) и од тада се чврсто држи своје неутралности. Стога је у последња два века „однеговала“ своју „меку моћ“ (енг. soft power), односно била уточиште и за финансијски и за интелектуални капитал, посебно у време превирања и ратова у Европи. Без обзира што припада категорији земаља (готово) без географских предности, данас је Швајцарска међу државама са највишим стандардом у свету и са једном од најквалитетнијих валута (франак); њен банкарски систем је веома развијен и представља „десну руку“ домаћој привреди. Пошто нема природна налазишта и лако обрадиву земљу, ова држава деценијама улаже новчана средства у високостручно и специјализовано образовање. Креативна и

продуктивна високообразована радна снага у областима у којима се стварају високи приноси илити висока бруто додата вредност – фармација, банкарство и финансије, техника, медицинске услуге итд, јесте скупа, али у исто време и те како привлачна и средњорочно исплатива и за домаће и за стране улагаче.

Дописаћемо да су Швајцарци 1992. године одбили да се од 1993. године прикључе Европској унији, али је зато 1999. Швајцарска потписала седам секторских уговора са овом заједницом држава: о слободи кретања људи, пољопривреди, јавним набавкама, уклањању препрека за трговину, сарадњи на истраживачким програмима ЕУ, железничком и друмском саобраћају.

Како је држава децентрализована на 26 кантона и полукантона, развијен је систем доношења одлука на локалном илити кантоналном нивоу да би се што ефикасније испуниле потребе сваке административне области. Швајцарска, за разлику од велике већине европских земаља, нема разгранату бирократију, а грађани данас имају веома значајну улогу у одлучивању. Ниво грађанских слобода, седиште глобалних компанија, висока радна етика, одмереност и реалност приликом доношења одлука, Нобелове награде за научна достигнућа, квалитет сâмих научника, привредника, предузетника, уметника – само су неки од показатељи по којима Швајцарска заузима водеће позиције, не само у Европи, већ и у читавом свету.

Високу радну етику Швајцараца подупире и следећа епизода. Када је на иницијативу тамошњих синдиката 11. марта 2012. године спроведен референдум, око 66,5 процената изашлих грађана изјаснило се против продужења годишњег одмора са четири на шест недеља и одређивања минималне зараде од 4.000 франака. Кампања коју су спроводили послодавци истицала је како би успех референдума значио смањење конкурентности швајцарске економије и самим тим пресељење послова у иностранство, што последично производи губитак радних места у земљи. На основу искустава из сличних референдума у прошлости, закључак је како су Швајцарци, уз Јапанце, (готово) једини запослени који су се добровољно одрицали повластица и на тај начин исказивали поверење према својим послодавцима.

Норвешка из ваздуха, фото: „Википедија“

НОРВЕШКА ПРИЧА

Исте године када је Норвешка, претежно лутеранска земља, изгласала независност од Шведске, Макс Вебер је објавио „Протестантску етику и дух капитализма“. Не треба подвлачити да је Норвешка тада била једна од најсиромашнијих држава Европе. Међутим, од тренутка када нам је Исидора Секулић својим путописима дочарала Норвешку као земљу „камења, леда и сиромашних људи“ (1914), догодиле су се крупне промене. Норвешка је постала просперитетна земља не само благодарећи налазиштима нафте и гаса (откривених 1960-х), већ и због однегованог система вредности и освојених знања. Норвежани су свесни да су њихови природни ресурси ограничени и зато не улажу у домаћу потрошњу, већ инвестирају новац од извоза нафте и гаса у светске компаније, а нарочито у високе технологије. Само је „Теленор група“ у 2011. години поседовала активу од 166,34 милијарде норвешких круна, што је износило тадашњих око 29 милијарди америчких долара.

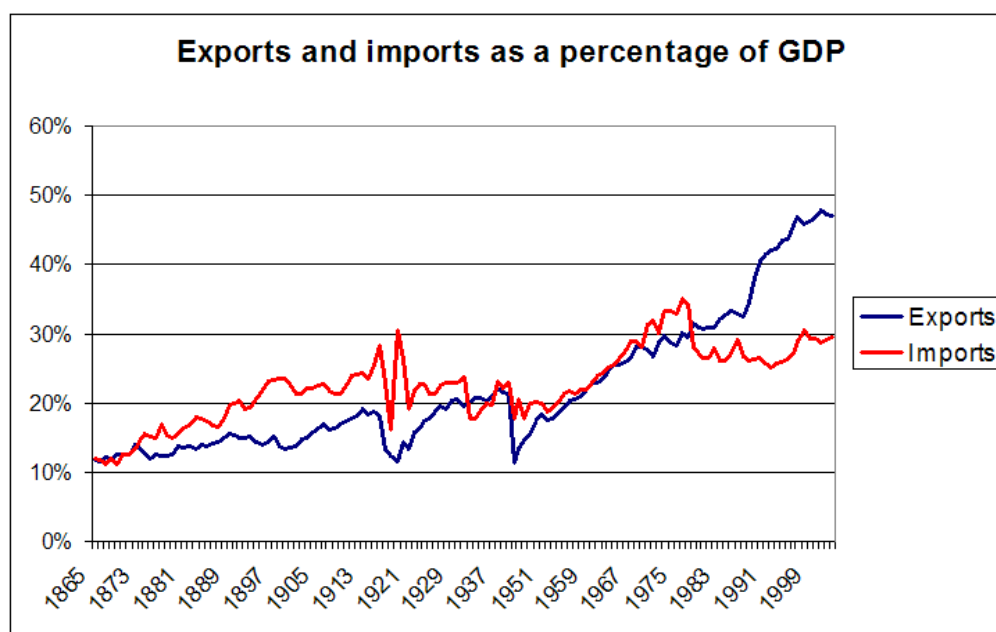

Градић Å из ваздуха, фото: Петр Шмеркл, „Википедија“

Норвешка има око пет милиона становника (тачније, имала је 5,03 милиона у 2012. години) и БДП од безмало 500 милијарди америчких долара (2012), што је квалификовало не само у државе са веома високим животним стандардом, већ и у оне са релативно малим социјалним разликама. Око 45 процената БДП-а остварује се у сектору индустрије. Од јануара 2013. број имиграната (усељеника) или деце чија су оба родитеља имигранти који живе у Норвешкој износио је 710.465, односно 14,1 проценат од укупног броја становника (што је 3,88 пута више у поређењу са 1992. годином). Број усељеника је нагло порастао од 2005, услед повећаног прилива становништва из Европске уније, посебно из Пољске. Годишњи прилив становништва је износио 13.613 у периоду 2001-2005, затим је нарастао на 37.541 у периоду 2006-2010, да би већ 2011. достигао 47.032. Структура усељеника (2013) била је следећа: из Пољске (11,63 процената), из Шведске (5,27 процената), из Пакистана (4,73 процената), из Сомалије (4,66 процената), из Литваније (4,3 процента), из Ирака (4,17 процената) итд.^[3] Другим речима, Норвешка „увози“ становништво како би се даље развијала, управо онако како су то некада чиниле, а и сада чине, Сједињене Америчке Државе (САД) – како се не би суочили са падом наталитета и старењем становништва попут Јапана, Русије итд.

^[3] Подаци о Норвешкој, <http://en.wikipedia.org/wiki/Norway>.

Поменућемо како је Норвешка један од оснивача Европске асоцијације за слободну трговину (EFTA), а која је настала 1960. године. Није приступила Европској економској заједници (ЕЕЗ) 1973. године (када су то учиниле Велика Британија, Ирска и Данска), нити њеној наследници Европској унији (ЕУ) 1995. године (када су то учиниле Аустрија, Шведска и Финска). Ипак, Норвешка заједно са Исландом и Лихтенштајном припада јединственом Европском економском простору (енг. European Economic Area – ЕЕА), односно Европској економској зони. У пракси Норвешка усваја политику и регулативе Европске уније (ЕУ). У периоду 1992-2011, норвешки парламент (нор. Stortinget, енг. Storting) гласао је о 287 европских питања, од којих је 265 једногласно усвојено, док је 22 усвојила већина посланика. Више од 6.000 прописа Европске уније (ЕУ) „уграђено“ је у Европски економски простор. Међутим, истраживања јавног мњења (2013) показују да око 70 процената Норвежана не жели да њихова држава постане пуноправни члан Европске уније (првенствено стрепећи за своја налазишта нафте и гаса); с тим што треба назначити да Норвежани стоје на становишту да је политика која се креира у Бриселу погрешна и како је комитет за Нобелову награду за мир у Ослу направио пропуст што је за лауреата изабрао управо Европску унију (2012).^[4]

Удео извоза и увоза у БДП-у Норвешке (1865-2003), графика: „Википедија“

Однегована етика велике већине Норвежана сматра расипање новца непристојним, а давање и уживање повластица недопустивим. Нећемо погрешити ако констатујемо да је већ дуже време Норвешка школски пример капиталистичке земље са изузетно развијеним социјалним механизмима, што је (вероватно) највише приближило идеалу државе благостања. Ова уређена мала држава штити домаће тржиште тако што спроводи рестриктивну увозну политику, нарочито у области пољопривреде. Либерализација увоза дугорочно би значила девастацију домаће пољопривреде, што нико од Норвежана не прижељкује.

„Богата земља с великим извозним суфицитом сиромашна је увозном робом. Нема ни швајцарске чоколаде, ни француског сира, нити се излози с италијанским ципелама могу лако наћи. (...)

^[4] „Норвешка и ЕУ: Демократски дефицит, економски суфицит,” 18. јануар 2012, портал „euractiv.rs”, <http://www.euractiv.rs/eu-prioriteti/3452-demokratski-deficit-u-odnosila-norveke-i-eu.html>

Норвешка је на референдумима 1972. и 1994. године одбила чланство у ЕЕЗ (1973), односно ЕУ (1995). На првом референдуму за чланство се изјаснило 46,5 %, а на другом – 47,8 % изашлих бирача.

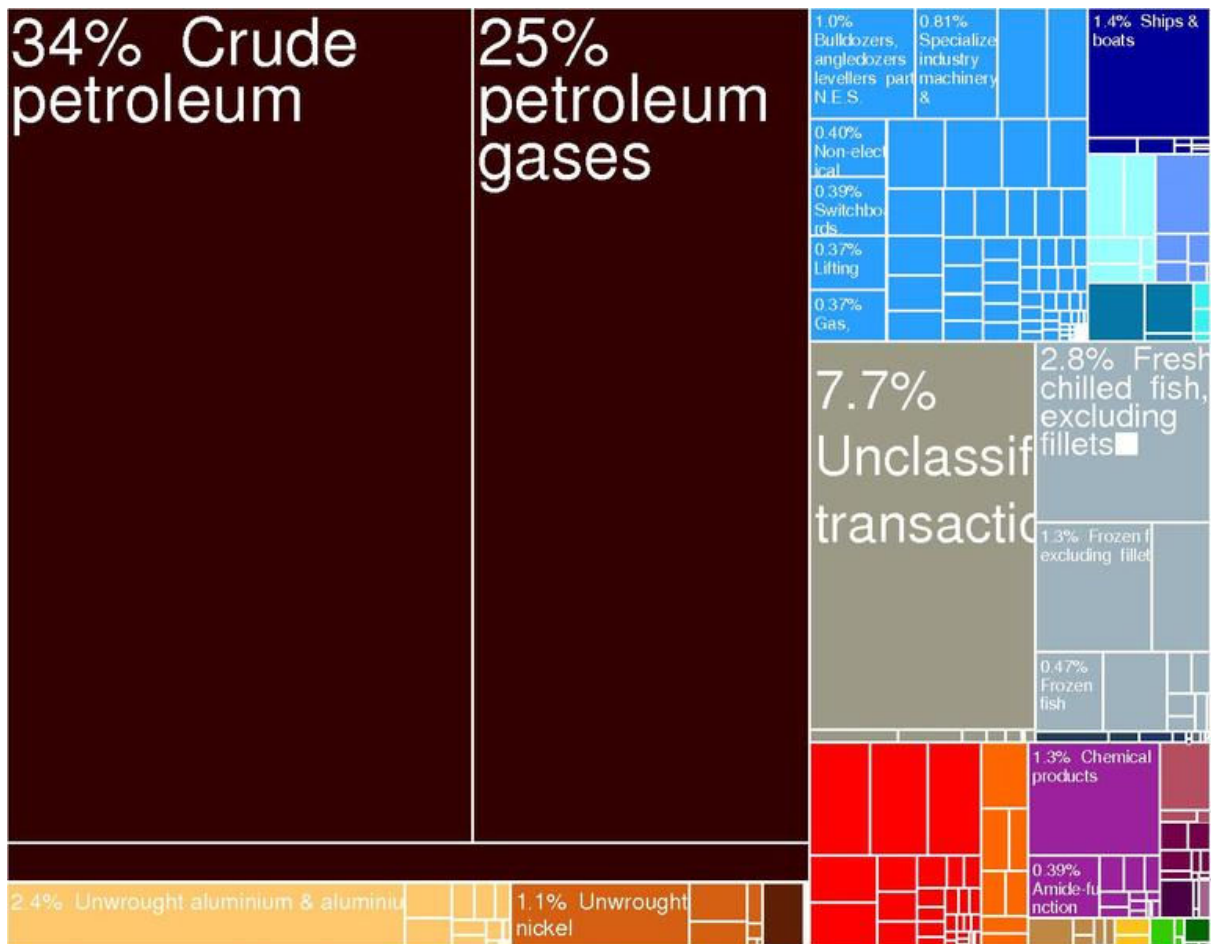
http://www.upi.com/Business_News/Energy-Resources/2013/08/29/Poll-finds-70-of-oil-rich-Norwegians-against-EU-membership/UPI-8556137783443/

Улице и тргови у Ослу не личе ни на Дубаи, ни на Сингапур. Нема париских светлости, ни римских ресторана, нема чак ни спектакуларних здања, још је мања жеља да се с конструкцијама оде небу под облаке. (...)

Норвешки премијер лети у Париз економском, а краљ са зембиљом чека у реду пред касом у самопослузи. Урођена национална аверзија према привилегијама чини да их се и ретки ,изроди' клоне. (...) Опет, Норвежани се жале како последњих година имају све више ,непристојно' богатих земљака.

Ритам раста највећег светског инвестиционог фонда може да прати у сваком тренутку сваки од пет милиона Норвежана којима тај новац и припада. У новембру (2012) је он нарастао на 660 милијарди долара и стручни тим у Министарству финансија наставља с паметним улагањем широм света. Тренутно Норвежани преко фонда имају акције у 8.000 највећих компанија на свету.

И поред огромног новца у норвешкој ,касици-прасици', Нордијци су пре других Европљана подигли доб за пензионисање на 67, а ускоро ће се у пуну пензију одлазити и са седамдесет година. Ову одлуку подржава већина и образлаже је старењем друштва и потребом да се и за будућност задржи потпуна социјална одговорност.^[5]

Структура норвешког извоза у 2009. години, графика: „Википедија“

^[5] Зорана Шуваковић, „Нордијски модел“, „Политика“ од 2. децембра 2012. године, <http://www.politika.rs/pogledi/Zorana-Suvakovic/Nordijski-model.sr.html>

ОСМА СЛИКА – КРОЗ СВЕТ И ВЕКОВЕ

„Они који не знају нека уче, а они који знају нека налазе задовољство у томе да се подсећају.“

Латинска изрека

„Упамти да је време новац (...) и да ништа није сигурно осим смрти и пореза“

Бенџамин Френклин, амерички физичар и државник

АМЕРИЧКА ОДИСЕЈА И ОСТАТАК СВЕТА

Од доношења Декларације о независности (1776) на Другом континенталном конгресу, односно стицања међународно признате независности (1783), није прошло ни 150 година а Сједињене Америчке Државе (САД) су се позиционирале као светска велесила – војна, политичка, економска и научна. То је до сада сигурно најбржи успон неке државе од стицања независности до империје. Тешко је на неколико страница сажети војно-политичку и економску историју САД, па ћемо стога повући неке глобалне контуре и подвући одређене историјске цртице. Пример САД је парадигматичан управо зато што се ова држава уздигла и постала „Рим нашег доба“ експлоатишући и комбинујући више модела развоја – људски рад и знање, коришћење сопствених природних ресурса, ширење сопствене територије, интервенционистичком (односно колонијалном) политиком, прерасподелом у светској транзицији (Први светски рат, Други светски рат итд.) и формирањем светског економског система базираног на америчком долару.

Како је све почело? Како енглески колонисти на америчком континенту нису могли да утичу на британске законе и из разлога што је британски краљ Џорџ III (владао 1760-1820) уводио америчким колонијама и увозне и извозне царине, тринаест америчких колонија се побунило и започело рат за независност (1775-1783). У почетку војевања променљива ратна срећа била је наклоњенија Британцима који су освојили Бостон (1775) и Њујорк (1776), али и Филадельфију (1777) – која је била главни град проглашене младе државе, односно седиште Континенталног конгреса. Дефинитиван преокрет донела је материјална и војна интервенција Француске (1778), која је против Британаца ангажовала и своју армију и своју моћну флоту. Касније су се Француској придружиле Шпанија (1779) и Холандија (1780), свака из својих интереса. Амерички рат за независност формално је завршен Споразумом у Паризу (1783).

Први председник САД Џорџ Вашингтон (1789-1797) је 1796. године одржао опроштајни председнички говор у којем је истакао: „Поступајте у доброј вери и праведно према свим нацијама, негујте мир и слогу са свима; религија и морал налажу овакво понашање; може ли нека политика бити ваљана ако управо то не налаже? Зашто се одрећи предности тако посебне ситуације? Зашто напустити своју земљу да би се стајало на туђој земљи? Зашто бисмо уплитањем сопствене судбине са судбином било ког дела Европе уплели и наш мир и просперитет у мрежу европских амбиција, ривалстава, интереса, ћуди или каприца?“

После непуних пет година трећи амерички председник Томас Џеферсон поновио је изнете Вашингтонове ставове и то у свом инаугуралном председничком говору: „Једнака и стриктна правда за све људе, из било које државе и било ког убеђења – верског или политичког; мир, трговина и искрено пријатељство са свим народима, без уплитања у савез било са ким.“^[1]

^[1] Оба цитата су из чланка: Geoffrey Wheatcroft, „Once Upon a Time in Westphalia,“ који је пренео портал НСПМ 3. маја 2013. године, <http://www.nspm.rs/prenosimo/bilo-jednom-u-vestfaliji.html?alphabet=c>

Томас Џеферсон је био „прво перо“ Декларације о независности (1776), државни секретар (1790-1793) и председник (1801-1809), али и творац кованице „империја слободе“ (енг. Empire of Liberty) – која је, додуше, касније служила као изговор за амерички интервенционизам.

За време Џеферсоновог председничког мандата САД су 1803. године од Француске купиле Луизијану (територија од 2.144.000 квадратних километара), јер је Наполеону Бонапарти био потребан новац за ратне походе у Европи (1803-1815). Међутим, већ за мандата четвртог председника Џејмса Медисона (1809-1817), неискусна северноамеричка држава (иако тада велика по површини) чини непромишљене кораке и баш у време Наполеонове инвазије на Русију (јун 1812. године) започиње поход ка северу, што су осујетили Британци. Наиме, без обзира што САД тада нису имале респектабилну војску и морнарицу, започеле су инвазију на британске колоније Горњу и Доњу Канаду, што је значило почетак Британско-америчког рата (1812-1815). Већ после Наполеоновог пораза у Европи и његовог првог свргавања с власти (1813), Британија је прешла у офанзиву, заузела Вашингтон и спалила Белу кућу (1814). Американци су успели да одбране Њујорк, Балтимор и Њу Орлеанс, а рат је завршен потписивањем мировног споразума децембра 1814. у Генту (Фландрија), при чему су предратне границе остале непромењене; иако су борбе настављене и током 1815.

Ширење територије САД до 1853. године, извор: World Maps Online

Пети амерички председник Џејмс Монро (1817-1825) је сковао крилатицу „Америка америчким народима“ (односно „Америка Американцима“: енгл. *America for the Americans*), која је одражавала тежњу САД као младе државе да загосподари тржиштима и сировинским ресурсима на америчком континенту, уз потискивање европских сила. Заједно са Џоном Квинси Адамсом (амерички државни секретар 1817-1825 и председник 1825-1829) промовисао је 1823. тзв. Монроову доктрину (мада се ова одредница помиње тек од 1853. године), што је требало да означи престанак колонијалистичке политике европских држава на америчком континенту и одрицање САД од мешања у европску политику и спорове, али није искључивала интервенцију америчких држава међусобно. Другим речима, Монроова доктрина је означила почетак империјализма (и интервенционизма) САД према Латинској Америци, уз истовремени изолационизам према остатку света. У једној „допуни“ председника Теодора Рузвелта (енгл. *The Roosevelt Corollary*) из 1904. године, закључује се да САД имају право да наступају као „светска

полиција“ (енг. international police power) уколико се средњоамеричке и карипске државе „понашају нецивилизовано“.

Како се територија САД ширила на исток северноамеричког континента, врата ове државе у експанзији била су нашироко отворена за милионе усељеника који су хрлили из Европе, али и остатка света, најчешће бежећи од сиромаштава. Подсетићемо само на једну епизоду из америчке историје – током Златне грознице у тадашњој Калифорнији (1848-1855), стотине хиљада трагача злата, трговаца и других усељеника из целог света похрлило је на ту територију. Само број становника Сан Франциска је нарастао са 500 (1847) на преко 20 хиљада (1852), да би већ 1870. године град имао око 150 хиљада становника. „Увоз“ становништва није значио само прилив просте радне снаге за потребе убрзане индустријализације, већ и талената чији су проналасци касније променили свет. САД су свима пружиле колико-толико једнаке шансе да се својим прегалаштвом изборе за припадајуће место под сунцем. Руку на срце, историја памти само оне који су успели, а заборавља оне који су пропали у обећаној земљи.

Америчком територијалном ширењу потпомагала је снажна економска експанзија, и обрнуто. Током XIX века САД су значајно прошириле своју територију на исток северноамеричког континента – преко потискивања Индијанаца у резервате, ратом са Мексиком (1846-1848) после којег су на основу Споразума у градићу Гвадалупе Хидалго (1848) САД анектирале око 3,1 милион квадратних километара тадашњих територија Тексаса и Калифорније, куповином Аљаске од Русије (1867) – територије површине око 1,5 милиона квадратних километара. На тај начин, Сједињене Америчке Државе су до краја XIX века постале држава-континент.

Државе Уније и Конфедерације током Америчког грађанског рата (1861-1865)

Амерички грађански рат (1861-1865) током мандата председника Абрахама Линколна (1861-1865) и тежак период враћања националног јединства, укидања ропства и послератне обнове, односно „Реконструкција“ (1865-1877), представљају драматичне и трауматичне године америчке историје. Корени рата били су укидање ропства, а дубљи разлози представљали су опречне економске интересе између индустријски развијених северних држава и индустријски неразвијених јужних робовласничких држава (које су извозиле огромне

количине памука). Укидање ропства би, дакле, значило и слабљење економске снаге јужних држава на чијим плантажама памука су радили робови. Једанаест јужних робовласничких држава (Јужна Каролина, Северна Каролина, Вирџинија, Џорџија, Алабама, Тенеси, Арканзас, Тексас, Луизијана, Флорида) прогласиле су сецесију од САД (1861) и формирале Конфедерацију Америчких Држава („Конфедерација“ или „Југ“), што је означило почетак рата са остатком САД („Унија“ или „Север“). Четири тзв. граничне државе (енг. border states) биле су робовласничке (Мисури, Кентаки, Делавер и Мериленд), али су остале у окриљу Уније, а њима се касније прикључила Западна Вирџинија, која се 1862. одвојила од Вирџиније.

Упоредна табела за државе Уније и Конфедерације уочи рата (1860)		
	УНИЈА	КОНФЕДЕРАЦИЈА
Укупно становника	22.100.000 (71 %)	9.100.000 (29 %)
Слободно становништво	21.700.000	5.600.000
Број робова	400.000	3.500.000
Број војника	2.100.000 (66 %)	1.064.000 (34 %)
Дужина железничке пруге	21.800 миља (71 %) (35.064 км)	8.840 миља (29 %) (14.223 км)
Индустријска роба	10 %	90 %
Производња оружја	97 %	3 %
Производња памука	занемарљиво	4.500.000 бала
Извоз САД	30 %	70 %
Carter, Susan B., ed. The Historical Statistics of the United States: Millennial Edition (5 vols), 2006.		

После четири године крвавих борби које су резултирале са око 600 хиљада мртвих војника и уништењем већег дела инфраструктуре јужних држава, Конфедерација је пропала (последњи остаци армије Конфедерације су се предали код градића Апоматокса у Вирџинији 12. априла 1865. године), а ропство је укинато. У очима Јужњака појам „Реконструкција“ била је и остала „синоним за политички опортунизам, корупцију, спекулацију и нескривену отимачину имовине коју су спроводили (...) читави ројеви ратних профитера са Севера“.^[2]

Мандат америчког председника Вилијама Макинлија (1897-1901) обележио је амерички излазак из „тесних ципела“ изолационизма (односно, крупан искорак из оквира Северне Америке) и позиционирање као светске силе, и то на најпре на рачун ослабљене колонијалне империје Шпаније. Амерички контраадмирал и геостратег Алфред Тајер Махан (1840-1914), један од родоначелника геополитике, сматрао је да САД не могу да постану империја без моћне морнарице. Новоизграђена америчка морнарица била је импозантна и омогућила је САД да загосподаре морима и полако преузму примат од Велике Британије. САД су израсле у светску силу оног тренутка када су се умешале у трећи Кубански рат за независност од Шпаније (1895-1898). Непосредан повод за овај Америчко-шпански рат (који је трајао од априла до августа 1898. године) била је неразјашњена експлозија и потонуће америчког ратног брода „Мејн“ (енг. USS Maine) у фебруару 1898. године, који је крајем јануара исте године

^[2] Петар В. Шеровић, „Сто педесет година од рата између Севера и Југа у САД“, 5. октобар 2011. године, НСПМ, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/povodom-godisnjice-americkog-gradjanskog-rata.html>

упловио у хаванску луку ради „заштите америчких интереса“; наравно, америчка штампа је једва дочекала да за овај инцидент оптужи Шпанце. Веома моћна америчка флота је на Карибима и на Пацифику врло брзо поразила шпанску, омогућивши искрцавање америчке војске на територије шпанских колонија. Рат се формално завршио мировним уговором у Паризу (децембра 1898. године) којим је Куба стекла независност (иако је дефакто постала протекторат САД), док су Филипини, Порторико и пацифичко острво Гуам постали део (неслободне) територије САД. Исте 1898. године председник Макинли одлучио је да анектира Републику Хаваји, што је потом подржао амерички Сенат.^[3]

Следећи крупан амерички потез на међународној позорници био је запоседање незавршеног Панамског канала. Изградњу канала започели су француски инвеститори (1881-1889) на челу са Фердинандом де Лесепсом (градитељем Суецког канала 1859-1869), али је пројекат доживео потпуни крах. САД су потом потписале споразум са Колумбијом, која је управо изашла из „1.000 дана“ грађанског рата (1899-1902), о концесији за изградњу и експлоатацију Панамског канала (Хеј-Херан споразум из јануара 1903. године). Међутим, колумбијски Сенат одбио је да ратификује споразум, па је амерички председник Теодор Рузвелт (1901-1909) променио приступ – подржао је сецесију Панаме од Колумбије, да би потом САД прве признале нову државу и с њом потписале споразум о концесији за канал (све се одиграло муњевито новембра 1903. године). Панамски канал је прокопан деценију касније и пуштен у саобраћај 15. августа 1914. године. САД су директно управљале овим светским ресурсом закључно са 31. децембром 1999. године.

Поједини макроекономски параметри САД (1916-1920)					
ГОДИНА	1916	1917	1918	1919	1920
Индустријска производња (1916 ≡ 100)	100	132	139	137	108
Приходи буџета (у милионима \$)	930	2.373	4.388	5.889	6.110
Расходи буџета (у милионима \$)	1.333	7.316	15.585	12.425	5.710
Трошкови армије и морнарице (у милионима \$)	477	3.383	8.580	6.685	2.063
Новчана маса, М2 (у милијардама \$)	20,7	24,3	26,2	30,7	35,1
Бруто национални производ (БНП) (у милијардама \$)	46,0	55.1	69.7	77.2	87.2
Реални БНП (у милијардама \$ из 1916)	46,0	46,0	49.6	48.1	47.1
БНП дефлатор (1916 ≡ 100)	100	120	141	160	185
Просечна годишња зарада радника производње са пуним радним временом (у \$ из 1916)	751	748	802	813	828
Укупан број запослених (у милионима)	40,1	41,5	44,0	42,3	41,5
Војна лица (у хиљадама)	174	835	2.968	1.266	353
U.S. Economy in World War I, http://eh.net/encyclopedia					

^[3] Драган Живојиновић, „Шест разлога због којих кина неће бити следећа светска суперсила,“ ФПН - Годишњак 2009, III део, <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2010/05/27-mr-Dragan-%C5%BDivojinovi%C4%87-%C5%A0est-razloga-zbog-kojih-Kina-ne%C4%87e-biti-sljede%C4%87a-svetska-supersila.pdf>

Почетак Првог светског рата (1914-1918) представљао је нови снажан подстицај за америчку економију, односно рат је поспешео њену експанзију и раст броја запослених. Извоз робе САД у Европу је растао – током 1917. износио је 4,06 милијарди долара, што је номинално било 2,74 пута више него 1913. године. Све до званичног уласка САД у Први светски рат (априла 1917. године), велики амерички банкар Џон Морган Јуниор (1867-1943) био је званични агент (посредник) британске владе у САД за куповину челика, памука, хране итд. Морган је организовао „синдикат“ од 2.200 банака које су силама Антанте пласирале кредите од око 500 милиона тадашњих долара (око 1,1 одсто америчког бруто националног производа из 1916. године). Поред тога и влада САД је одобравала државама Антанте високе зајмове. Вероватно је најзначајнији разлог зашто су САД ушле у Први светски рат на страни Антанте био економски интерес и „спасавање“ поменутих кредита. Немачко потапање брода „Луизитанија“ код ирске обале (мај 1915) и Цимерманов телеграм – дипломатски предлог из јануара 1917. који је министар иностраних послова Немачког царства послао председнику Мексика како би га наговорило да објави рат САД уколико ове уђу у рат на страни Антанте, били су само непосредни поводи. Индустијски и финансијски центри су до почетка Првог светског рата били у Европи (Великој Британији, Немачкој, Француској), а током рата су се САД уздигле као водећи светски произвођач и робе и новца. Пре рата дуг САД према европским земљама био је реда четири милијарде тадашњих долара, док су након рата европске земље дуговале САД око десет милијарди тадашњих долара. Нећемо погрешити ако констатујемо да су САД једини прави победник Првог светског рата међу светским силама.

Велика америчка флота транспортовала је преко милион и по америчких војника на европско бојиште (1917), што је пресудно допринело победи сила Антанте (11. новембар 1918). На Версајској мировној конференцији (1919) у суштини је прихваћен *План у 14 тачака* који је још 8. јануара 1918. године (док је рат трајао) у Конгресу представио амерички председник Вудро Вилсон (1913-1921). Овај план је између осталог подразумевао право народа на самоопредељење, транспарентност мировних споразума и оснивање Друштва народа (Лига народа, 1919) као организације колективне безбедности у свету (што се, додуше, касније показало као недовољно успешан пројекат), чиме би био замењен претходни систем равнотеже снага између светских сила. Иако су врата за америчку доминацију била широм отворена, САД су устукнуле због противљења у Конгресу и Вилсонове нефлексибилности, тако да амерички Сенат није ратификовао оно што је амерички председник већ прокламовао. Сједињене Америчке Државе никада нису постале члан Друштва народа.^[4]

Велика криза (1929-1939), позната и као Велика депресија (енг. Great Depression), изазвала је разорне културно-социолошке последице по америчко друштво, „рањавајући“ га готово као што је то учинио Амерички грађански рат (1861-1865). Глобална економску катастрофа је формално започела у САД падом берзе 29. октобра 1929. године (дан који је у историји познат као „црни уторак“, енг. Black Tuesday), а затим се прелила на остатак света. Био је то (до тада) најдужи и најоштрији економски суноврат који је доживео индустријализовани Запад, али и читаво човечанство – додуше, ударе таласа кризе лакше су поднеле економије нпр. Јапана, Бразила и Аргентине. Услед пада агрегатне тражње, финансијске панике и „јуриша“ поверилаца на банке, несинхронизоване економске политике националних влада великих држава (САД, Велике Британије, Француске, Немачке), дошло је до страховитог пада производње робе и услуга, уз вртоглави раст незапослености и оштру дефлацију.

Иако је много фактора значајно утицало на изазивање кризе, пресудни разлози Велике депресије представљају следећу комбинацију узрока: 1) тежње САД да буду водећи светски банкар, индустријалац и извозник, 2) међуратни повратак на златни стандард, 3) неједнаке (боље је рећи, неравнотежне) дистрибуције богатства и дохотка у друштву, 4) шпекулације у преткризном периоду које су „помериле“ берзански промет на неприродно висок ниво.

^[4] Исто

САД су тих година настојале да кроз царинске и нецаринске баријере троше што мање новца на увоз робе из европских земаља. Међутим, покушај да се одржава константан и висок спољнотрговински суфицит није могао да опстане дугорочно. Већ смо поменули како је током Првог светског рата влада САД одобрила европским савезницима високе зајмове. Велика Британија и Француска су се раздуживале и увоз робе из САД финансирале и новцем прикупљеним од ратних репарација које је плаћала Вајмарска Немачка; док је Немачка била принуђена да се задужује код САД како би измиривала ове обавезе. Истовремено, тих година било је преко једне милијарде тадашњих долара америчких инвестиција у немачку привреду. Што ће рећи, постојала је илузија да покретање механизма кредитирања Немачке доноси САД двоструку корист. Међутим, европске државе су све теже остваривале приходе од размене, а позајмице и репарације (које су опадале, јер је Немачка допала проблема и није могла да их редовно плаћа) нису могле вечно да замене новац зарађен од производње робе и међународне размене. Последично, амерички извоз у 1929. пао је за око 30 процената у односу на 1928. годину и наставио да стрмоглаво пада – са 5,24 милијарде тадашњих долара (1929) на 1,67 милијарди (1933). Увоз САД из европских држава драматично је опао са 1.334 милиона тадашњих долара (1929) на 390 милиона (1932), док је истовремено извоз САД у европске државе опао са 2.341 милиона долара (1929) на 784 милиона долара (1932).^[5]

Пре Првог светског рата важио је златни стандард (1870-1914) који је подразумевао да резерве централних банака држава буду искључиво у злату, а златници су представљали законско средство плаћања. С друге стране, како понуда злата није могла да задовољи послератну монетарну тражњу, златни стандард 1920-х (тачније златно-девизни стандард) подразумевао је да резерве централних банака буду делом у злату, а делом у националној валути. Овакав стандард, који је блиско повезивао све државе света у мрежу фиксних девизних курсева, одиграо је кључну улогу у „преливању“ суноврата америчке економије ка остатку света. Високи спољнотрговински дефицити са САД морали су да се „покривају“ одливањем златног капитала из европских држава ка америчким финансијским центрима.

Надокнаде за рад илити наднице у САД су током периода 1923-1929 расле по стопи која је била око четири пута нижа од стопе раста продуктивности. Дакле, трошкови производње су се смањивали, наднице их нису пратиле, док су цене добара остајале константне (захваљујући монетарној политици златног стандарда). Речју, готово све ефекте повећања продуктивности присвајали су послодавци. Према студији Института „Брукинг“, крајем двадесетих година не само да је 0,1 проценат Американаца држао 34 процената целокупне штедње (чак 80 процената Американаца није имало депозите у банкама), већ су и имали доходак збирно једнак доходу 42 процената становништва САД. Велики и растући диспарат између становништва са високим, средњим и малим приходом учинио је америчку привреду нестабилном. Да би економија стабилно функционисала, агрегатна тражња мора да буде једнака агрегатној понуди. У тадашњој америчкој економији, са веома израженом неједнакошћу у расподели дохотка, агрегатна тражња била је значајно мања од агрегатне понуде не зато што није била потреба за робом и услугама – већ чињенице да оне нису могле да се задовоље. Просто речено, огроман део становништва САД није имао новца да их купује. Да би се поспешила тражња, банке су у преткризном периоду становништву нудиле могућност да купује робу на кредит, по начелу „купи сада, плати касније“.

Берзанске шпекулације су „надувавале мехур“ – само од почетка 1928. до септембра 1929. године берзански индекс Дау Џонс (енг. Dow Jones index) забележио је вртоглави раст са 191 на (за то време) рекордних 381. Брз и лак начин зараде на берзама био је неодољив за финансијске инвеститоре. Брокери су били у прилици да готово неконтролисано увећавају свој капитал кроз шпекулације и да зарађују без иједног уложеног долара. Ипак, „берзанско лудило“ је утихнуло већ 3. септембра када су цене почеле да падају, да би се систем распао на „црни уторак“, тј. 29. октобра 1929. године. Како су инвеститори у потпуности изгубили

^[5] The Smoot-Hawley Tariff Act of June 1930, http://future.state.gov/when/timeline/1921_timeline/smoot_tariff.html. U.S. IMPORTS, EXPORTS, AND TRADE BALANCE: 1940-2005, <http://www.econdataus.com/trade05.html>. Погледати и детаљне чланке „Велика депресија“ на „Википедији“ (српску, енглеску и немачку верзију).

поверење у тржиште, вредности акција су толико пале да нико није желео да у њих улаже. Инвеститори, укључујући и банке, били су финансијски урушени, а многи су пропали. До 1933. покренута је спирала надоле која је разарала америчку економију и друштво у целини. Индустриска производња је опадала, отпуштен је велики број радника, а кредити које су узели привреда и грађани нису могли да се отплаћују. Зато, аутомобили и радио-пријемници, два производа која су до тада грађани најчешће куповали на кредит, морали су да буду враћени. Уследио је пад тражње за кредитима због веома високих камата и из страха грађана од губитка посла. Између 1929. и 1933. године 40 процената банака које су пословале у САД је банкротирало (9.490 од укупно 23.697 банака), а новчана маса се смањила за 27 процената у односу на преткризни период. Цене робе и услуга на домаћем тржишту падале су драматично (јер није имао ко да их купи), а бруто домаћи производ (БДП) САД се „сурвао“ – 1932. године био је за око трећину мањи од вредности из 1928. године. Извоз САД био је у дубоком паду. Генерално, међународна трговина је у периоду између 1929. и 1934. године смањена за око 66 процената. Преткризни обим извоза САД су готово достигле ратне 1941. године (5,1 милијарда долара), да би извоз био надмашен 1942. године – када је износио 8,1 милијарду долара, уз истовремени увоз од 2,8 милијарди долара.^[6]

Опоравку света од Велике депресије у великој мери су допринели одбацивање златно-девизног стандарда и усвајање политика фискалне и монетарне експанзије (што је значило и слабљење националних валута), која не би била могућа у „оковима“ златног стандарда. Велика депресија довела је до фундаменталних промена економских институција, а у жижу тадашње економске теорије и економске политике „лансирала“ је британског професора и економисту Џона Кејнса (1883-1946), који се сматра „оцем“ макроекономије и који је тих година пласирао крилатицу: „Дуг рок не постоји. На дуги рок сви смо мртви.“

ГОДИНА	Стопа инфлације (%)	Номинална годишња каматна стопа (%)	Реална годишња каматна стопа (%)	Стопа незапослености (%)
1929	0	5,3	5,3	3,1
1930	-2,5	4,4	6,9	~ 10,0
1931	-9,2	3,1	12,3	16,1
1932	-10,8	4,0	14,8	~ 20,0
1933	-5,2	2,6	7,8	25,2

Кретање инфлације и каматних стопа у САД (1929-1933), извор: „Википедија“

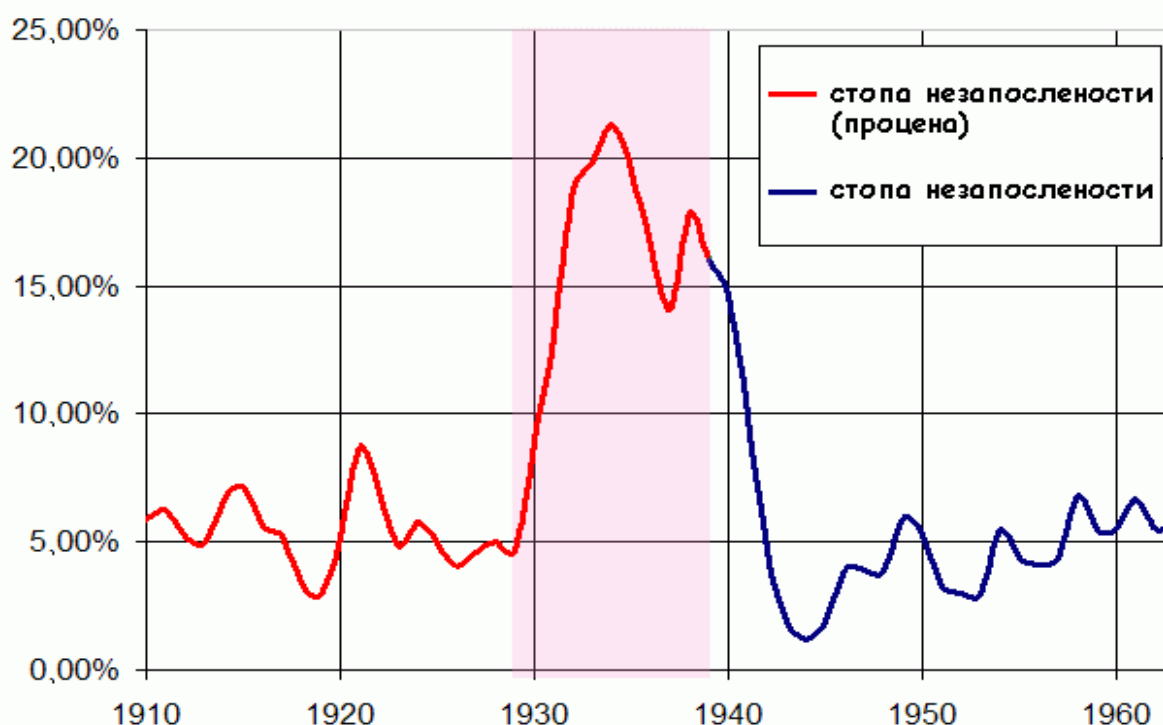
У свом делу „Општа теорија запослености, камате и новца“ (енг. *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936), Кејнс је нанео снажне ударце тадашњој владајућој посткласичној економској школи (која се претежно бавила проблемима тржишта, цена и расподеле) и настојао да покаже како слободно тржиште не поседује механизме који га воде у равнотежу (укључујући и достизање пуне запослености), већ управо неравнотежама које се манифестују кризама. Кејнсова економска теорија објашњавала је зашто слободна тржишта не могу сама себе да коригују и зашто је потребна регулација – односно важна улога владе у економији државе. По Кејнсу, у случају тешких криза, изолована монетарна политика вероватно неће бити ефикасна. Зато је препоручивао смањење каматних стопа, смањење пореза ради повећања укупне ефективне тражње и јавне радове. Касније ће Кејнс, кејнзијанци и новокејнзијанци бити изложени оштрој критици Милтона Фридмана (1912-2006) и других монетариста. Истина, Фридман је у књизи „Монетарна историја САД 1873-1960“ (енг. *A Monetary History of the United States, 1867-1960*), која је објављена 1963. и коју је написао са Аном Шварц, окривио је америчке Федералне резерве (ФЕД) за Велику депресију – не толико

^[6] Исто

због неконтролисане експанзије кредита током 1920-х, већ зато што нису успеле да одрже стабилан ниво цена (што је он као монетариста сматрао идеалом). Због тога је и дошло до дефлаторног удара – цене робе и услуга стрмоглаво су падале. Другим речима, Фридман је сматрао како је требало да Федералне резерве штампају новац (монетарна експанзија) за комерцијалне банке у циљу одржавања ниске каматне стопе. Руку на срце, у оно време монетарна теорија и политика нису биле толико развијене, а САД су се чврсто држале златно-девизног стандарда. Мада је велико питање колики би били домети решавања кризе искључиво монетарном експанзијом, без примене других инструмената.

Велика Британија је извесно време избегла да „потоне“ у оштрију депресију, све до 1930. када је индустријска производња доживела суноврат. Одлука државе да напусти режим златног стандарда септембра 1931. године, последично је убрзала опоравак британске привреде. САД су задржале златни стандард до 1933, а Француска чак до 1936. године, што је произвело одложени економски опоравак обеју држава. Најделотворнију економску политику спровеле су Немачка и Јапан, које су нарочито користиле дефицит буџета као инструмент фискалне политике и развоја. Наиме, немачки буџетски дефицит на у почетку кризе износио свега неколико процената, да би после 1934. константно растао због високих трошкова за јавне радове и наоружавање. У Јапану се јавна (државна) потрошња, посебно војни издаци, повећала са 31 проценат (1932) на 38 процената (1934), што је увећавало дефицит државног буџета. Коришћење дефицита као фискалног инструмента, уз монетарну експанзију и потцењену домаћу валуту (јен), веома брзо је довео Јапан у стање економског опоравка и пуне запослености радно способног становништва.^[7]

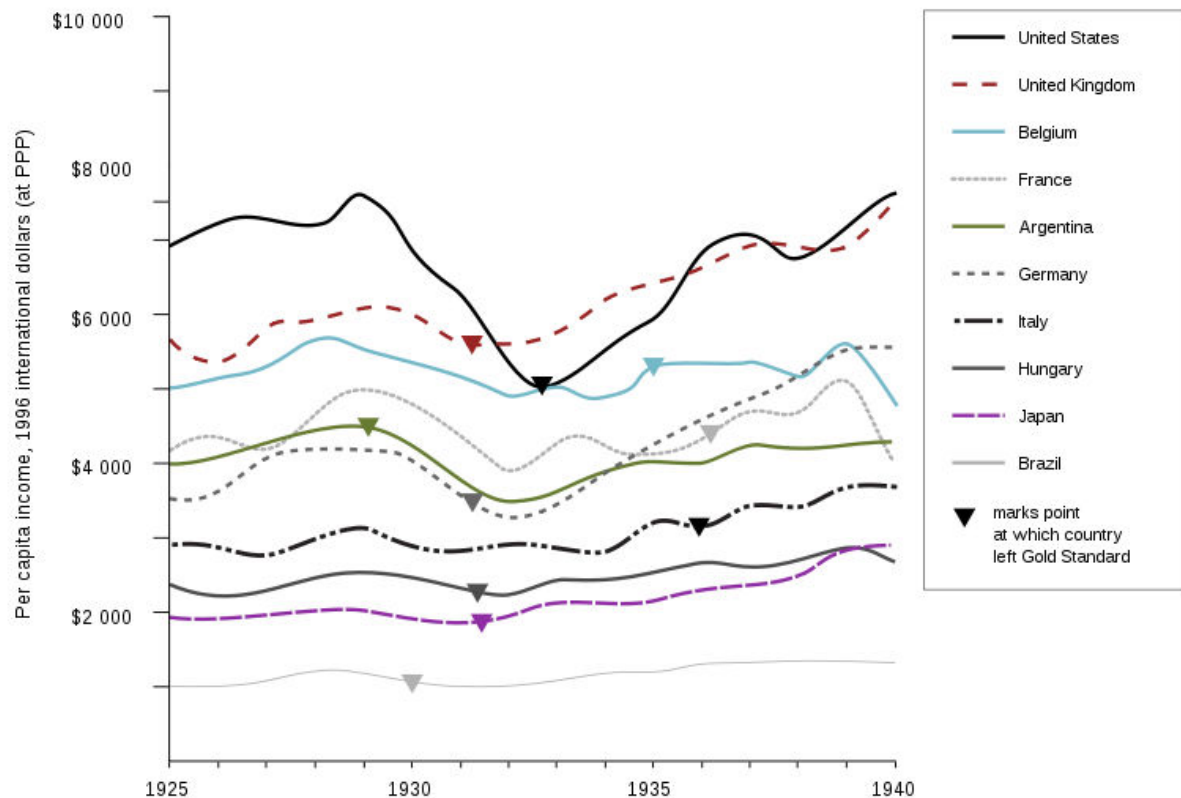

Стопа незапослености у САД (1910-1960), извор: „Википедија“

Амерички председник Френклин Делано Рузвелт (1932-1945) је у свом инаугуралном обраћању нацији, са стопом незапослености од преко 20 процената, саопштио како је „једина ствар које треба да се плашимо сâм страх“. Рузвелтов одговор на економску кризу у САД био је

^[7] Исто

програм Нови договор (1933-1939) или „Њу дил“ – како је гласио наслов књиге америчког економисте Стјуарта Чејсија („A New Deal“, 1932) – што је подразумевало социјалну помоћ, субвенције фармерима и извођење јавних грађевинских радова (које је финансирала федерална влада) у циљу смањења незапослености. О понуђеном програму је од 9. марта до 16. јуна 1933. трајала дебата у америчком Конгресу, да би на крају „Њу дил“ био усвојен а златни стандард напуштен. Међутим, повећана државна потрошња (преко буџетског дефицита) била је релативно мала у односу на величину америчке привреде, тако да је програм имао ограничене домете на опоравак америчке економије. Преткризни ниво (1928) индустријске производње, БДП-а и извоза достигнут је тек ратне 1942. године.^[8]

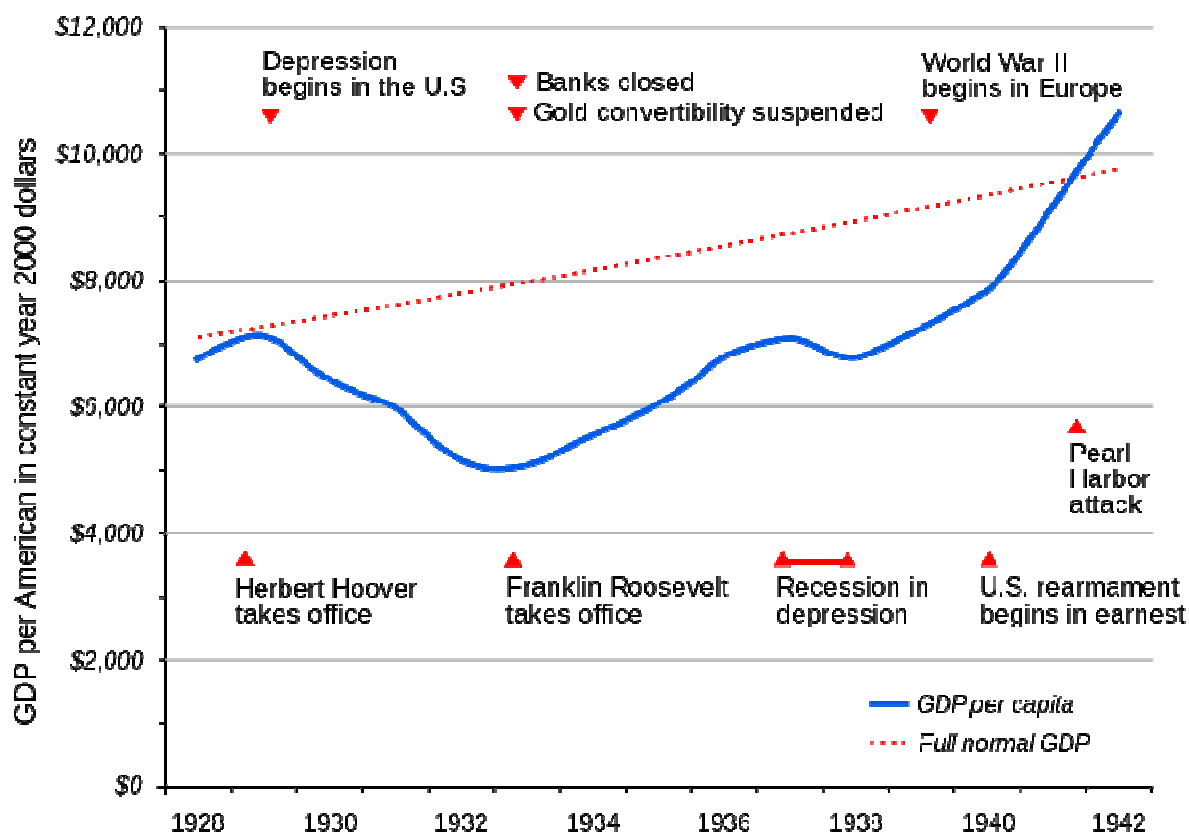

Кретање БДП-а (PPP) по глави становника (1925-1940) за десет држава Европе и Америке, изражено у вредности долара из 1996. године; извор: „Википедија“

Ограничена експанзивна фискална и монетарна политика током „Њу дила“ делимично је смањила стопу незапослености у САД, али је она и даље била висока. План је донео увођење регулативе у финансије и, у неку руку, повлачење контура социјалне државе. Успостављање дипломатских односа са Совјетским Савезом (1933), а посебно опоравак британске, немачке и јапанске економије (државе које су биле велики спољнотрговински партнери САД између два светска рата), значили су додатни стимуланс за опоравак америчке економије. Са Другим светским ратом (1939-1945) настала је нова тражња и ново задуживање Велике Британије – од америчких кредита купована је роба америчке војне и цивилне индустрије. Почев од марта 1941. године до краја рата, САД су Савезницима испоручиле наоружање, храну и медицински материјал и опрему вредности 50,1 милијарди тадашњих долара – а од тога се 31,4 милијарда односила на испоруке Великој Британији. Након јапанског бомбардовања Перл Харбура 7. децембра 1941. године, америчке објаве рата Јапану наредног дана и опште ратне мобилизације у САД, већ почетком 1942. стопа незапослености се вратила на преткризни ниво

^[8] Исто

с тенденцијом даљег пада. Током рата годишњи раст америчког БДП-а био је реда 10 процената, док је БДП осталих зарађених страна благо растао или опадао. У последњој години Другог светског рата (1945) амерички БДП био је готово два пута већи него БДП Велике Британије, Совјетског Савеза и Француске заједно. Рат је значио и већи амерички војни буџет и последично већа издвајања за научна истраживања (односно освајање нових знања). САД су држале „монопол“ на атомску бомбу од августа 1945. године до августа 1949. када је Совјетски Савез извршио своју прву успешну нуклеарну пробу.

Кретање америчког БДП-а по глави становника (1928-1942), изражено у вредности долара из 2000. године; извор: „Википедија“

Како се после Другог светског рата наставила и проширила доминација САД? Просто-напросто, САД су замислиле изградњу послератног „новог света“ на две основе: економској (кроз стварање светског тржишта) и безбедносној – кроз оснивање организације Уједињених нација^[9] (у Сан Франциску 25. априла 1945) као „глобалног удружење влада које сарађују на пољу међународног права, глобалне безбедности, економског развоја и социјалне једнакости“. Док је рат у Европи и Азији још трајао, на Конференцији у америчком граду Бретон Вудсу (1944) ударени су темељи будућег светског финансијског система оснивањем институција као што су Светска банка и Међународни монетарни фонд (ММФ), уз дефинисање златно-доларског стандарда (што је значило поновно успостављање система фиксног девизног курса).

^[9] Драган Живојиновић, „Шест разлога због којих Кина неће бити следећа свестска суперсила,“ ФПН - Годишњак 2009, III део, <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2010/05/27-mr-Dragan-%C5%BDivojinovi%C4%87-%C5%A0est-razloga-zbog-kojih-Kina-ne%C4%87e-biti-slede%C4%87a-svetska-supersila.pdf>

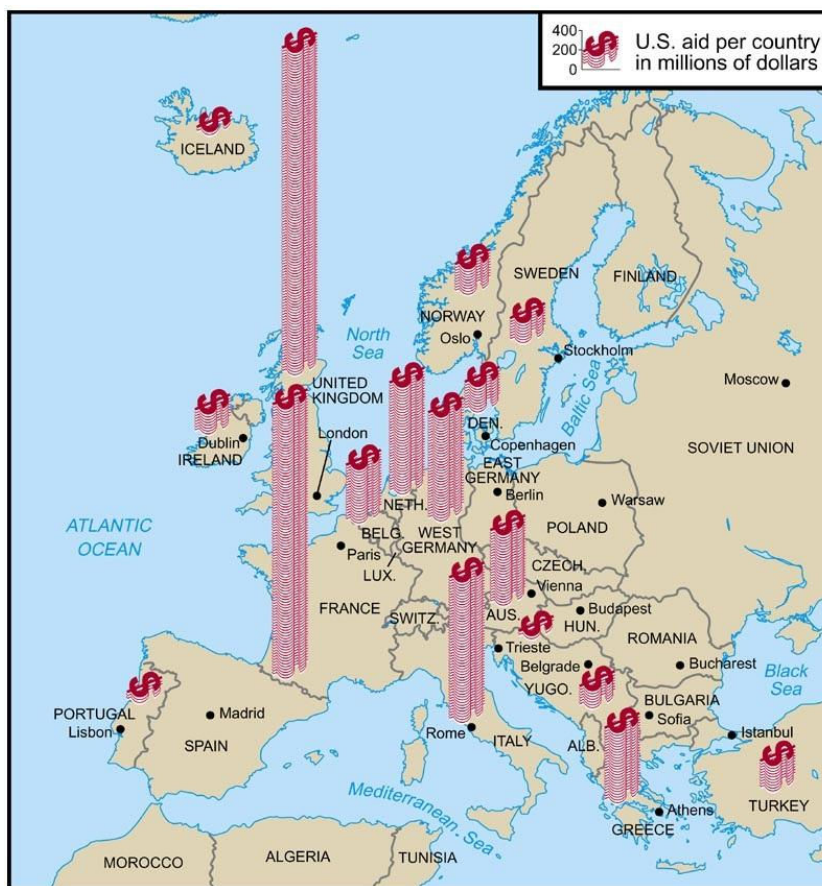
БДП држава Савезница и Сила осовине у периоду 1938-1945 изражен у милијардама долара и ценама из 1990. године								
ДРЖАВА	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945
САД	800	869	943	1094	1235	1399	1499	1474
Велика Британија	284	287	316	344	353	361	346	331
Француска	186	199	164	130	116	110	93	101
Совјетски Савез	359	366	417	359	274	305	362	343
Италија	141	151	147	144	145	137	117	92
Немачка	351	384	387	412	417	426	437	310
Аустрија	24	27	27	29	27	28	29	12
Јапан	169	184	192	196	197	194	189	144
Однос укупног БДП-а Савезници/Силе осовине	2.4	2.3	2.1	2.0	2.1	2.3	3.1	5.0
Mark Harrison, „The Economics of World War II: an Overview,” Cambridge University Press (1998), http://www.onwar.com/articles/0302.htm								

Амерички државни секретар генерал Џорџ Маршал (1947-1949) је током јуна и јула 1947, у сарадњи са званичницима Стејт департмента, предложио План европске обнове, касније забележен као „Маршалов план“ (1948-1952). Процењује се да су током примене овог политичко-економског пројекта САД уложиле око 13 милијарди тадашњих долара (нешто више од 5 процента америчког БДП-а из 1948. године), што је по критеријуму инфлације у САД данашњих (2013) око 125 милијарди долара. Помоћ су одбиле социјалистичке државе источне Европе (Совјетски Савез, Пољска, Источна Немачка, Чехословачка, Румунија, Бугарска и Албанија), с тим што је Југославија касније добијала донације (колоквијално назване „Труманова јаја“) после захлађења односа са Совјетским Савезом (1948) и приближавања ка САД (1949). Највећи део помоћи добиле су Велика Британија (25,9 %), затим Француска (18 %), Немачка (11,4 %), Италија (9,5 %), Холандија (8,9 %) итд.

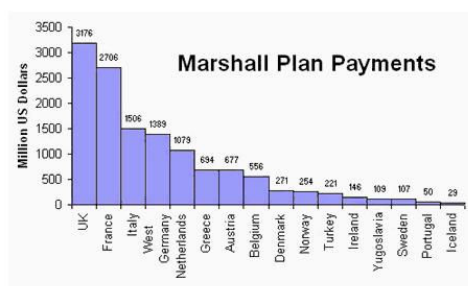
Поводом педесете годишњице Маршаловог плана за Немачку, недељник „Шпигл“ објавио је специјално издање посвећено том политичко-економском пројекту. Тада (1998) је шира немачка јавност била у прилици да се упозна са првобитним, Моргентауовим планом за послератну Немачку (1944). Наиме, Хенри Моргентау Јуниор (министар финансија САД 1934-1945) предложио је план кажњавања тако што би индустрија Рурске области била значајно ослабљена, док би немачка тешка индустрија, уопште, била потпуно девастирана. Немачка је требало да постане претежно пољопривредна земља, са спорадичном лаком индустријом. Парадоксално, западнонемачку индустрију спасли су Британци који су сматрали да би њена девастација значила узлет француске индустрије,^[10] али и „спуштање гвоздене завесе“, што је дефинитивно допринело промени планова западних Савезника. Дописаћемо да се послератни западнонемачки успех чврсто ослањао на акумулираном техничко-технолошком и индустријском знању. „Велики“ дometri „Маршаловог плана“ су у светској литератури оспорени (јер су европске државе донираним новцем куповале робу из САД), а овде ћемо се подсетити запажања чувеног лингвисте и филозофа Ноама Чомског:

^[10] Ружа Ђирковић, „Маршалов план с неба,“ „Данас“ од 18. августа 2013. године,
http://www.danas.rs/danasrs/kolumnisti/marsalov_plan_s_neba.884.html?news_id=266190;
http://en.wikipedia.org/wiki/Henry_Morgenthau,_Jr.

„Од 13 милијарди долара помоћи од Маршаловог плана, око 2 милијарде долара отишло је управо америчким нафтним компанијама. То је био део напора да се економија Европа која је била базирана на угљу трансформише у економију базирану на нафти (...). Веома мало тог новца је напустило Сједињене Америчке Државе. То је ишло из једног џепа у други. Ако погледате пажљивије, помоћ Француској само је покрила трошкове француског настојања да поново освоји Индокину (1945-1954). Дакле, амерички порески обвезници нису обновили Француску – они су плаћали Французима да купе америчко оружје како би сломиле отпор становништва Индокине. Слична ситуација важила је и у раној фази спровођења Маршаловог плана кроз давање помоћи Холандији – и шта се догодило у (холандској колонији) Индонезији (1945-1949)? То је комплексан ток помоћи и користи.“^[11]

MARSHALL PLAN AID TO EUROPE, 1948-1952

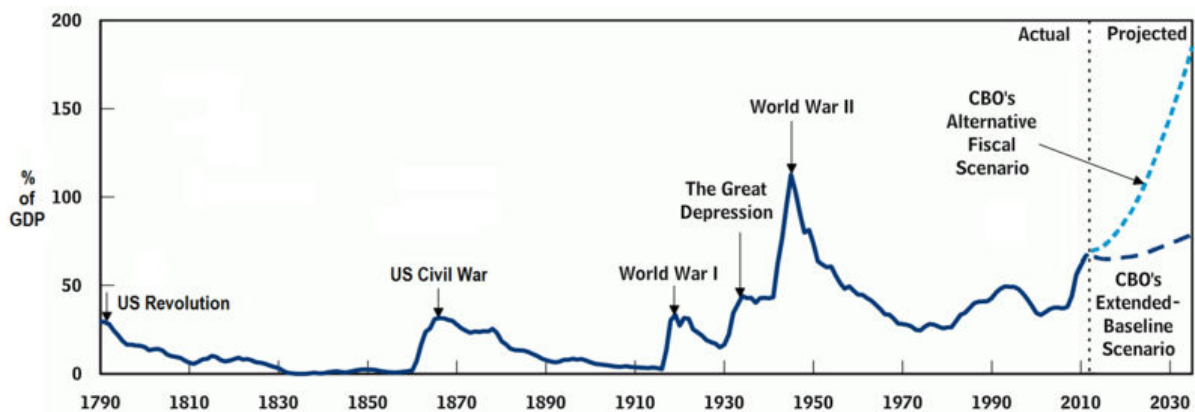

Графика: портали „vho.org“ и „hum3di.wikispaces.com“

^[11] Noam Chomsky interviewed by David Barsamian, International Socialist Review, November-December 2003, <http://www.chomsky.info/interviews/200311--.htm>

Истина, случај Западне Немачке је редок пример где је страни капитал (ограничено) помогао послератном развоју, јер ова окупирана земља у почетку примене Маршаловог плана готово да није поседовала сопствени (капитал) – који јој је био неопходан.

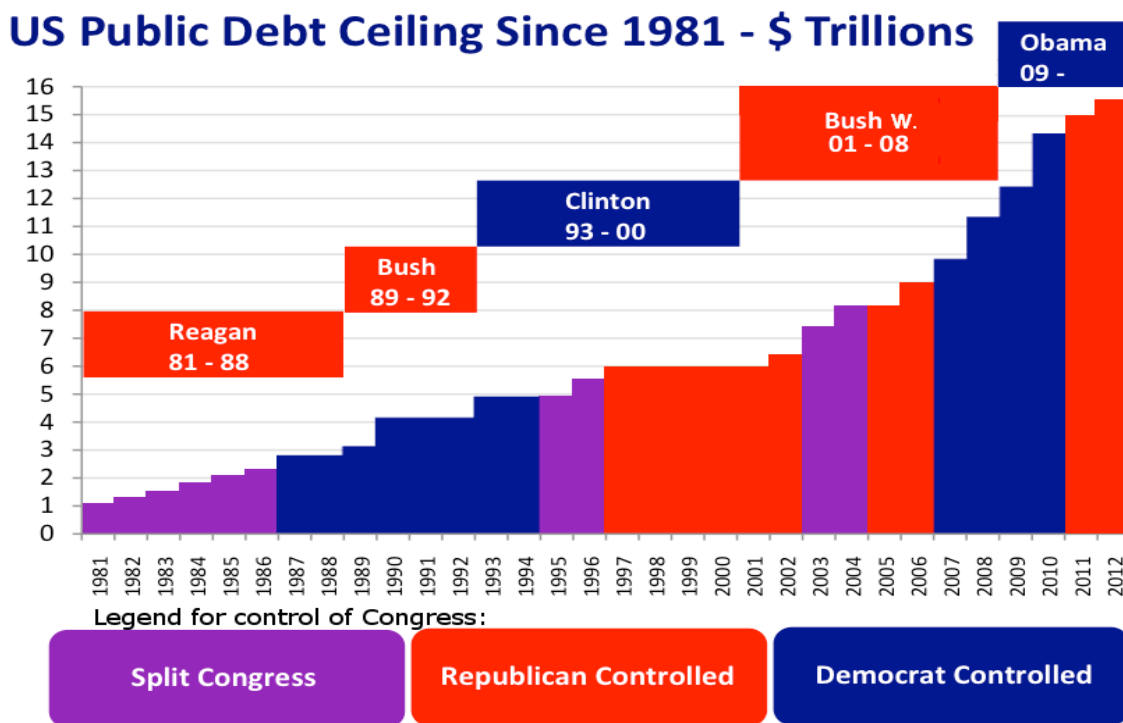
Готово четврт века важио је златно-доларски стандард (1947-1971) по којем су САД гарантовале директну конвертибилност долара у злато по фиксној цени од 35 долара по (финој) унци. Многе земље су везале своје валуте управо за амерички долар, што је последично значило и утврђени однос њихових валута према цени злата. Међутим, када се посумњало да САД штампа доларе без покрића, Француска је почела да смањује своје резерве долара почев од мандата председника Шарла де Гола (председник 1959-1969), купујући за њих злато од владе САД по поменутом фиксном курсу. Овај моменат, укључујући и велике трошкове током Вијетнамског рата (1955-1975) у који су САД формално укључиле 1964. године после Инцидента у Тонкинском заливу (мада су преко војних инструктора и саветника биле укључене и раније), приморали су америчког председника Ричарда Никсона (1969-1974) да објави укидање златно-доларског стандарда (1971), односно престанак директне конвертибилности долара у злато. Тиме су и долар и остале савремене светске валуте изгубиле материјалну подлогу, док су централне банке држава добиле теоријску могућност издавања новца у неограниченим количинама. Систем фиксних девизних курсева у свету (за које се до тада залагао ММФ) напуштен је 1973. у корист „пливајућих“ – што је значило дефинитиван крај Споразума из Бретон Вудса (1944).

Кретање јавног дуга (без интерног дуга) САД у процентима БДП-а (1790-2012),
извор: „Википедија“

Захваљујући економско-политичкој доминацији САД, односно како је у већем делу света већ успостављена трговина базирана на америчком долару и како је ова валута била доминантна у девизним резервама држава света, задржан је његов примат као резервне светске валуте. Међутим, последице напуштања златно-доларског стандарда и две Нафтне кризе (1973-1974, 1979-1980) проузроковале су да САД од седамдесетих година XX века бележе константан дефицит у спољнотрговинској размени са иностранством. Наравно, сада је немогуће вратити златну подлогу доминантним светским валутама, чак и да неко хоће – јер су количине овог драгоценог метала ограничене и тешко да би могле да иду у корак са експанзијом глобалне трговине. Према томе, два најзначајнија производа САД су долар, за којим постоји тражња у свету и који се мења за реална добра, и америчка обвезница. Не треба заборавити ни да је „кичма“ светског финансијског система у Њујорку и да је готово цела платформа светске економије изграђена на америчком долару. САД су преко долара, на чију вредност могу да утичу, до почетка Велике рецесије (2008-2009) биле у могућности да терет својих дугова преваљују на остатак света – што, додуше, чине и данас. Међутим, од 2001. амерички расходи (посебно за здравство и војску) расту драматично брже од прихода и БДП-а. Укупан јавни дуг САД је 2012. године достигао вредност од око 15,6 билиона или 15.600 милијарди долара (око 105 процената америчког БДП-а), уз истовремени дефицит федералног буџета од 1.089 милијарди долара (око 7 процената БДП-а) и дефицит у спољнотрговинској размени од 540,4 милијарде долара (око 3,5 процената БДП-а). Ове одлике америчке економије, као ниво шећера или холестерола у крви, упозоравају потенцијалне инвеститоре.

Уколико они почну да губе поверење у сигурност америчких обвезница и амерички долар, па почну масовно да улажу у злато, швајцарски франак, европске обвезнице итд, САД ће се наћи у проблему – што ће се ланчано пренети на читав свет у којем би готово сигурно настао „рат валута“ са далекосежним последицама. Због тога је данашњи међународни приоритет САД да сачувају поверење инвеститора у своја два највреднија производа (не и једина).

Кретање укупног јавног дуга САД у милионима* долара (1981-2012), извор: „Википедија“^[12]

Већ смо потцртали како било да САД покреће ратове, било војне интервенције – на тај начин даје снажне „инјекције“ сопственој економији, јер се политиком монетарне експанзије долари штампају и уливају у војни буџет, што покреће све оне компаније које посредно или непосредно чине америчку војну индустрију. С друге стране, ширењем војног и политичког утицаја империје, учвршћује се њена економска доминација, и обрнуто. Раздобље Хладног рата (1946-1989/1991) и постхладноратовска ера (током деведесетих свет је био униполаран) обележили су наставак политике војног, политичког и економског интервенционизма САД широм света, а нарочито у државама Латинске Америке и Азије.^[13]

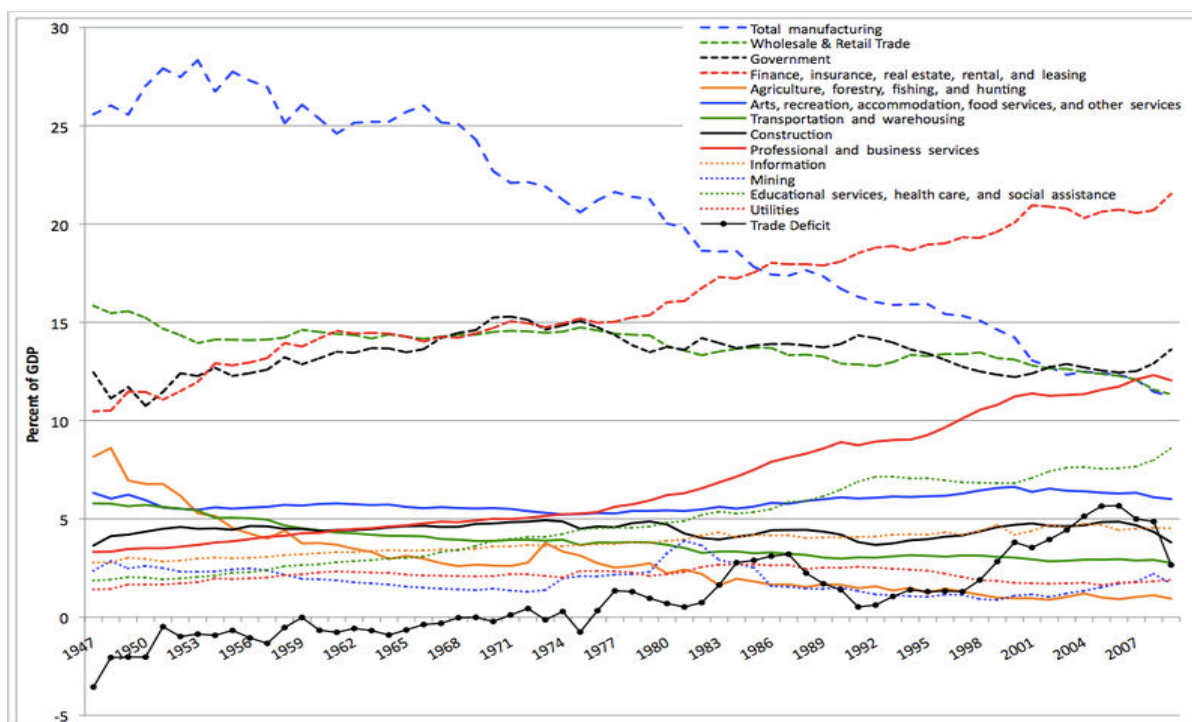
Ото фон Бизмарк, председник Владе Краљевине Пруске (1862-1890) и канцелар Немачког царства (1871-1890), тврдио је како империја мора непрестано да се територијално шири како би се одржала (цитирано по белешкама Дејана Бараћа). То је био један од разлога зашто се залагао да се на Берлинском конгресу (1878) омогући (будућем) немачком савезнику Аустро-Угарској да окупира Босну и Херцеговину. Ово је представљало „мелем на рану“ Бечу, који је био увелико фрустиран после пораза од француско-пијенмонтовске коалиције код Солферина и последичног губитка Ломбардије (1859), губитка Венеције и права на немачко наслеђе после пораза од Пруске код Садове (1866) и пристајања на нагодбу са Угарском (1867).

^[12] Укупан јавни дуг обухвата и интерни дуг (енг. intra-governmental debt), тј. државне позајмица из социјалних фондова. Почев од 2007. године, укупан јавни дуг САД увећава се у просеку 9,5 % годишње, да би 12. децембра 2013. износио 17.226 милијарди долара – од чега је интерни дуг 4.914 милијарди долара, док су страни инвеститори (првенствено Кина и Јапан) „држали“ око 5.717 милијарди дуга САД. Неповратна спирала увећавања „рупе“ у буџету САД покренута је у време „реганоекономије“, о чему смо већ писали.

^[13] Timeline of United States military operations, http://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_United_States_military_operations

Током два мандата Роналд Реган није драматично увећао војни буџет САД и није се истицао по војним интервенцијама (Гренада, Либан, Либија), али је зато поткопавао СССР и социјализам помажући војне покрете у Никараги, Авганистану итд, а нарочито протесте у Источној Европи. http://www.usgovernmentspending.com/defense_spending

Савремено доба, међутим, подразумева другачију стратегију ширења империја. Далеко је значајније држати „монопол“ на светски новац (још увек је амерички долар доминантна светска валута), енергетске ресурсе и доминацију у областима које обезбеђују техничко-технолошки (и последично економски) напредак – наука, образовање и војна индустрија. Стога, САД и даље прибегавају пракси да „увозе“ најбоље стручњаке из читавог света, а америчко Министарство одбране је 2012. године кроз буџет потрошило око 682 милијарде долара (при чему је тај износ био већи него збир издавајања за војску десет држава које су на листи иза САД). Полеђина медаље сведочи да је у првој половини XX века важило правило да годишње на сваких десет патената у свету девет настаје управо у САД, док је од почетка XXI века тај број четири до пет. У науку данас и те како улажу и њихови велики конкуренти – Јапан, Кина, ЕУ.^[14]

Кретање удела америчког БДП-а по секторима (1947-2009), извор: „Википедија“

Не треба занемарити опасност да би, хипотетички, у даљој будућности САД могле да посегну за бомбардовањем својих поверилаца. Иако поређење није до краја уместо – подсетимо да су управо Француска и Италија 2011. године бомбардовале свог повериоца Либију и помогле да се свргне Гадафи. Ако одемо даље у прошлост, сетићемо се како су у Средњем веку монарси решавали проблем поверилаца. Вероватно је најпознатији пример краља Филипа IV Лепог (владао је Француском у периоду 1285-1314). Како су га ратови са Енглеском и Фландријом поприлично коштали, овај монарх не само да се није либио да присваја имовину Јевреја и Католичке цркве (чак је 1309. преселио папу из Рима у Авињон), већ се 1308. сурово обрачунао са својим највећим повериоцима – Темпларима. Тако је „решео“ проблем њихових потраживања и уједно присвојио остатак темпларске имовине.

Пол Кенеди је у својој књизи „Успон и пад великих сила“ (енг. „The Rise and Fall of the Great Powers,“ 1987) говорио о „империјалном прегревању“ – када наступи неравнотежа између економије и финансија, с једне стране, и стратегије употребе војне силе, с друге стране. Кроз историју су империје, услед поменуте неравнотеже, у тренуцима велике моћи

^[14] World Patent Report: A Statistical Review - 2008 edition, http://www.wipo.int/ipstats/en/statistics/patents/wipo_pub_931.html, http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2013&mm=03&dd=20&nav_id=697108, http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_military_expenditures

доживљавале или лагано или оштрије опадање. Односно, „потонуће“ империја не дешава се преко ноћи. Илустроваћемо изречено једним примером из не тако далеке прошлости. Османско царство се у време своје највеће моћи (1683) простирало на три континента на површини од око 10,45 милиона квадратних километара, а осипање царства до момента оснивања Републике Турске (1923) трајало је готово два и по века.

Истина, савремена историја се „убрзава“ и тешко је антиципирати будућност империја.

ПОТОНУЋЕ ЈЕДНЕ ИМПЕРИЈЕ

„Прича о Кини и мору није једноставна. Деведесетак година пре Колумба, кинеска флота је напустила кинеске луке и запутила се на дуго путовање морима, све до обала источне Африке. Била је то огромна флота, не само по броју бродова већ и по њиховој величини; највећи је био четири пута већи од ‚Санта Марије‘, највећег од три брода којима је Колумбо успео да ‚погоди‘ амерички континет. (...)

У том часу је Кина и технолошки и економски била испред Европе. И управо се тада нешто догодило. Не само што је цар прекинуо сва поморска путовања већ је декретом, под претњом смртне казне, забранио да било ко гради брод са више од две катарке. У царским архивама уништени су сви записи о путовањима кинеске флоте. Кина се затворила према свету. О разлозима тог потеза расправљали су и расправљају бројни теоретичари друштва и историчари и, уобичајено, објашњења је колико и тумача. Но једно је сигурно, у Кини су закључили да им је остатак света, који су и иначе, не сасвим неоправдано, сматрали варварским – сувишан.

У наредних неколико столећа Кина ће се забављати сама собом, кинески изуми, од барута до штампе, развијаће се на другим местима. Када се европски колонијалисти појаве на његовим границама, Небеско царство неће имати никакве предности, нити ефикасне одбране.“
(Радослав Петковић, писац, колумна у „Блицу“ од 21. октобра 2012. године)

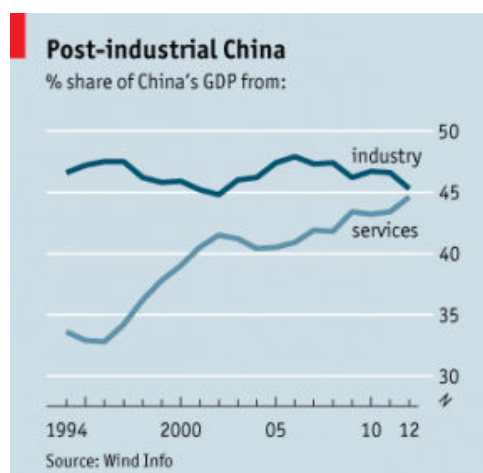
СА КОШТУНИЦОМ У „ЦРВЕНОЈ“ КИНИ

„Као саветник председника СРЈ Војислава Коштунице, повео сам га јануара 2002. године у Кину да види оно што је из наше перспективе изгледало као ‚црвена Кина‘. У авиону изнад шангајске луке био је прилици да види како изгледа град XXI века, који боље изгледа и од Њујорка и од Вашингтона, којем су (једино) равни Сингапур, Хонг Конг или Дубаи. Мој циљ је био остварен, јер сам хтео да покажем како једна паметна нација, која је патриотска и чије руководство патриотско, успела да се за једну генерацију уздигне од Културне револуције. Када сам био у Кини 1972. године, на сваком кораку сам видео људе у униформама, а гледао сам својим очима становништво како лови пуноглавце по барама и носи кући да прави супу.

Пошто сам докторирао на тему Кине, знам да је она пример земље која није доводила у питање национални интерес. Кинези су чак велики националисти, (...) јер су их белци дуго посматрали као нижу расу. Двеста година колонијализма Запада оставило је последице – нешто од тога и ми осећамо, односно знамо како је када Запад неког узме ‚у машину‘.

Творац кинеских реформи Денг Сјаопинг, када је (дефакто) преузео власт 1978. године (на историјском Трећем пленуму ЦК КП Кине, прим. Дејана Бараћа), направио је велики уступак САД – покренувши рат против суседног Вијетнама (1979), наводно због пограничних проблема. Подсетићу, Кина је 1968. замало ушла у рат са САД бранећи (Северни) Вијетнам. И дан-данас тај кинески напад на Вијетнам није разјашњен, ако се не посматра из другог угла. Денг Сјаопингу је то било потребно да (тадашњем америчком председнику) Џимију Картеру демонстрира да Кина није на супротној страни и да је започела дугорочно стратешко партнерство са САД. Иако је Америка земља коју је тешко волети – да парафразирам једног француског дипломату, без ње модернизација Кине није била могућа.“

(Предраг Симић, професор Факултета политичких наука у Београду и дипломата, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 18. марта 2013. године)

Кретања удела индустрије и услуга у кинеском БДП-у (1994-2012)

АНТИИНДУСТРИЈСКИ ЛОБИ И УЗДИЗАЊЕ ЦРВЕНОГ АЗИЈСКОГ ЗМАЈА

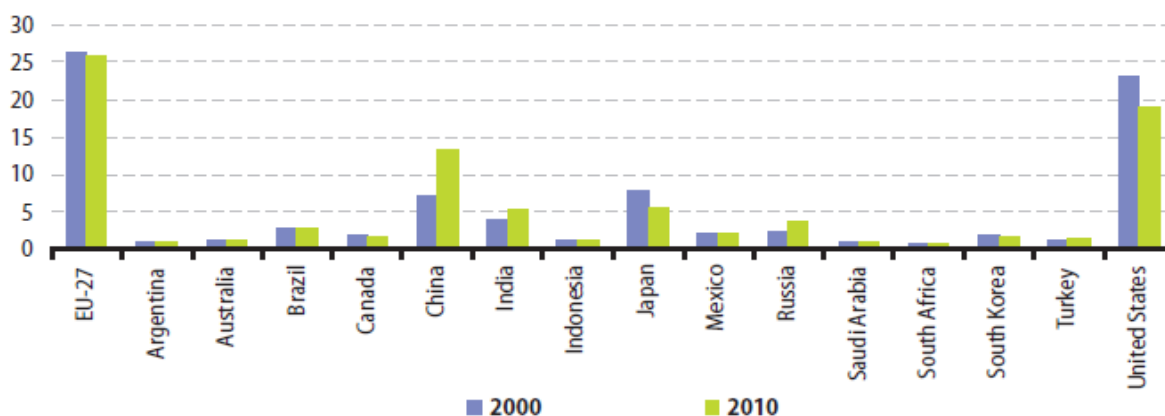
Финансијски лоби на Западу промовисао је политику смањења трошкова (енг. cutting costs), што је посебно од 1990-х допринело премештању индустријске производње (енг. outsourcing) у Азију – претежно у Кину, Индију, Индонезију и Индокину. Последице такве економске политике биле су смањење броја радних места у реалном сектору на Западу и замирања читавих градова, метропола, региона. Парадигматичан пример за то је амерички аутомобилски центар Детроит – управа града је 18. јула 2013. поднела захтев за проглашење банкрота (прелиминарна процена је била да је дугорочни дуг ове метрополе био између 17 и 20 милијарди долара), који је два дана касније суд у Мичигену одбио.

Благодарећи „извозу“ индустрије са Запада на територију њихових држава, Кинези и Индијци су марљиво радили и учили, како би овладали техничким и технолошким знањима. Због тога је сада западним компанијама изузетно тешко да врате индустријску производњу, а самим тим радна места, у своје матичне државе – јер радни сат индустријског радника у Кини и даље кошта неколико пута мање него радни сат његовог колеге у САД сличних квалификација. У 2012. години процењени удео услуга (терцијални сектор) у бруто домаћем производу (БДП) САД износио је 79,7 процената, док је удео индустрије (секундарни сектор) и пољопривреде (примарни сектор) износио 19,1 и 1,2 процената, респективно (према The World Factbook, CIA.gov. 2013); слична расподела је и у економијама Француске и Велике Британије. Када се каже „кока-кола“ и „пепси кола“, мисли се на аутентичне и препознатљиве америчке производе. Међутим, ови „брендови“ се данас производи диљем света. На територији САД ствара се све мање реалних добара, а доминантно се „производе“ услуге (у областима банкарства, осигурања, трговине, образовања, здравства, туризма, транспорта, сервиса за одржавање производа итд). Некада је обим извоза услуга у иностранство био мали, док новија историја сведочи о америчкој иновативности кроз стварање глобалне рачунарске мреже Интернет (истина, Енглеz Тимоти Бернс-Ли је креирао World Wide Web), коју је усвојио цео свет. Развој електронског банкарства и трговине ишли су укорак са развојем Интернета, тако да су САД (али и друге западне земље) биле у прилици да продају велики део својих услуга широм света. Чињеница је, међутим, да се БДП не може неограничено стварати у сектору услуга, нити се у том сектору може креирати или отворити неограничен број радних места.

Кина се током већег дела XIX и XX века налазила у хаосу ратова, колонијализма, окупације, устанака, који су оставили веома дубоке и тешке последице у економском, политичком и културолошком смислу. Први опијумски рат (1839-1842), Тајпиншки устанак (1850–1864), Други опијумски рат (1856-1860), Први јапанско-кинески рат (1894-1895), Боксерски устанак (1900), јапанска окупација Манџурије (1932), Други јапанско-кинески рат (1937-1945), Кинески грађански рат (1926-1937, 1946-1950), Велика глад (1958-1961), Културна револуција током владавине Четворочлане банде (1966-1976), елементарне непогоде итд,

однели су неколико десетина милиона кинеских живота. Обрачун са Четворочланом бандом, напуштање „тековина“ Културне револуције и отварање према свету (посебно према САД) значило је крупне искораке ка осавремењавању Кине. Од седамдесетих година прошлог века до данашњих дана (2013), Кина је израсла у светску силу у економском, политичком, научном и војном смислу. Отац модерне Кине није Мао Цедунг, већ творац њеног економског преображаја Денг Сајопинг (1904-1997), који је и аутор знамените реченице: „Није важно да ли је мачка црна или бела, важно је да лови мишеве“ (1962).

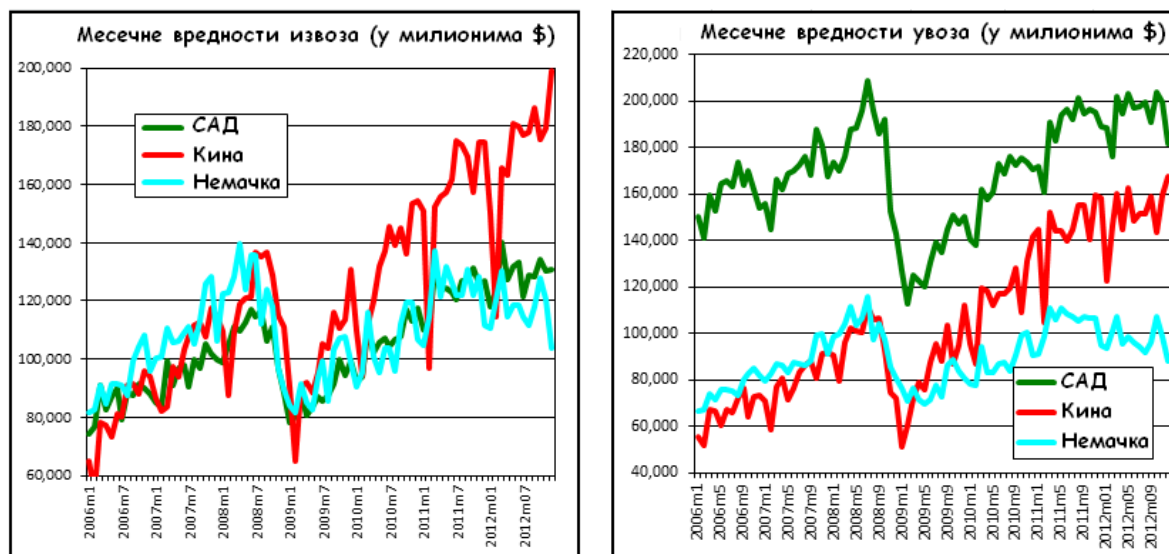
БДП Кине је други по величини у свету (одмах иза САД). Међутим, када је у питању БДП по глави становника (енг. GDP per capita), Кина се не налази ни међу првих 50 држава света. Према листи ММФ-а, Кина је у 2012. години имала БДП по глави становника од 6.071 америчких долара (у номиналном износу) што је квалификовало на 87. место међу светским економијама, док су истовремено САД и Тајван (Кинески Тајпех) имали БДП по глави становника од 51.704 и 20.336 америчких долара, респективно. Водећи на овој листи био је Луксембург са БДП-ом од 106.406 америчких долара по глави становника (преко 85 % БДП-а Луксембург остварује кроз услуге), другопласирани је био Катар (104.756 \$), док је трећепласирана Норвешка имала БДП од 99.170 америчких долара по глави становника. Истина, већ смо говорили како БДП (а самим тим и БДП по глави становника) може да завара ако се посматра изоловано од других економских показатеља, јер не исказује нпр. расподелу дохотка међу становницима, али и када се пореде земље које су задржале неке традиционалне породичне вредности са земљама „чистих рачуна“. Ипак, нећемо погрешити ако сада (2013) констатујемо две чињенице: 1) Кинез са 100 \$ има већу куповну моћ у својој домовини, него Американац са истом количином новца у САД и 2) просечан Американац има неколико пута већу куповну од просечног Кинеза.

Удео у светском бруто домаћем производу (БДП) за 2000. и 2010. годину, извор: EUROSTAT

Економски раст је праведан и задовољавајући уколико пружа могућност великој већини становништва да има користи од њега. У супротном, са порастом социјалних неједнакости и сиромаштва доводе до тензија, а последично и до политичке нестабилности. Што ће рећи, велики изазов за Кину није само како да увећа укупни БДП (просечан годишњи раст БДП-а у периоду 1993-2007 износио је импозантних 10,5 процената), већ и како да побољша квалитет живота обичних грађана. Тешкоће у остваривању тог циља представљају бројност становништва, продубљивање социјалних разлика у друштву, али и немогућност да се једноставно и брзо прекомпонује досадашња економска стратегија кинеског развоја – „прелаз од екстензивног ка интензивном развоју утемељеном на употреби иновација и унутрашњег тржишта“.^[15] (Разуме се, са јачањем куповне моћи, средња класа ће тражити и трошити и квалитетнија добра).

^[15] Сергеј Лузјанин, „Пекинг мења свет“, 27. април 2013. године, портал „slobodanijovanovic.org“, <http://www.slobodanijovanovic.org/2013/04/27/sergej-luzjanin-peking-menja-svet/>

Кретање извоза и увоза робе и услуга САД, Кине и Немачке на месечном нивоу (2006-2012),
извор: портал „Макроекономија“

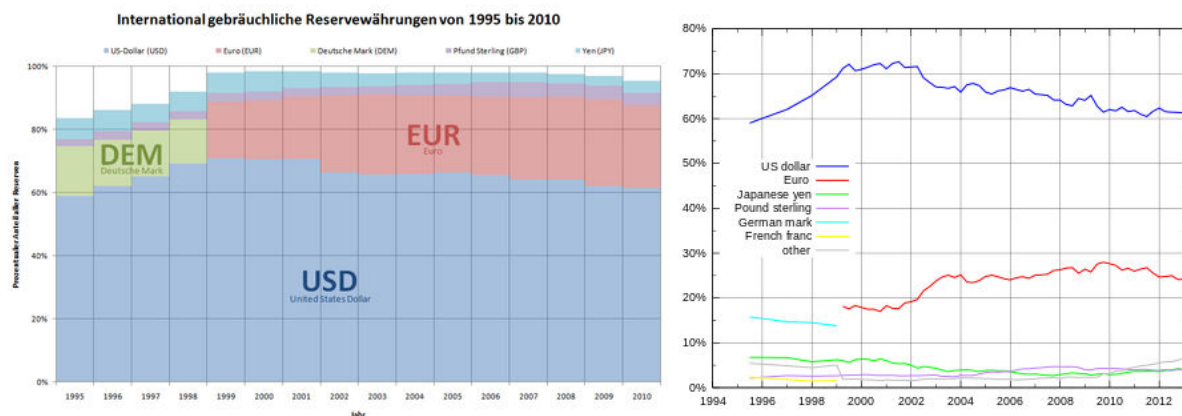
Иако њоме влада Комунистичка партија, Кина је држава веома суровог капитализма. Кинески политичари не руководе државом доживотно, већ се мењају кроз унапред планирану смену генерација. Иронија судбине је да је успону Кине од 1970-х најзначајније допринело стратешко партнерство са Сједињеним Америчким Државама – без којих, као што је потцртано, није ни била могућа модернизација. Право питање није КАДА ЋЕ, већ ДА ЛИ ЋЕ Кина постати суперсила која ће сустићи САД – не само у економији, већ и у војној сили, науци и политичком утицају у свету? То ће зависити не само од будућих кинеских стратешких одлука, већ и од америчких одговора. Не треба заборавити ни на Немачку, Русију, Велику Британију, Јапан, Француску, Италију, које нису светске силе ранга САД, али су сигурно фактори на које се и те како мора рачунати у међународним односима. Постоји о овој теми занимљив чланак Драгана Живојиновића – „Шест разлога због којих Кина неће бити следећа светска суперсила“ (Међународна политика и међународни односи, 2009). Међутим, једно је готово извесно – са садашњом стопом раста БДП-а Кине, питање је године када ће кинеска економија надмашити америчку (највероватније ће се то догодити око 2020, уколико свет не погоди већи рат или разарајућа економска криза налик на Велику депресију).

ГОДИНА	1985	1990	2000	2010	2011	2012
Увоз Кине из САД (у милионима \$)	3.855,7	4.806,4	16.185,2	91.880,6	103.939,4	110.590,1
Извоз Кине у САД (у милионима \$)	3.861,7	15.237,4	100.018,2	364.943,9	399.361,9	425.643,6
Суфицит Кине у размени са САД (у милионима \$)	6,0	10.431,0	83.833,0	273.063,2	295.422,5	315.053,5

Кретање трговинске размене Кине и САД, <http://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html>

Ренминби (кин. „народна валута“) је званична валута у Кини (без регија Хонг Конг и Макао), а њена основна јединица је јуан – због чега се ренминби често поистовећује са јуаном. Висок спољнотрговински суфицит у размени са САД (и остатком света) Кина остварује и захваљујући својој потцењеној валути. „Вишак“ долара инвестира у акције компанија широм света, кредите који служе као инструмент развоја (нарочито кинеских грађевинских компанија),

куповину америчких и европских обвезница. Подвлачимо да је Кина не само највећи спољнотрговински партнер САД, већ је током 2012. године постала и највећи амерички кредитор (зајмодавац) – преузимајући примат од Јапана. Дуг САД који поседују инострани зајмодавци износио је на крају 2012. године 5.573,8 милијарди долара. Истовремено, Европа је други спољнотрговински партнер Кине, а четвртину кинеских девизних резерви чине обвезнице европских држава (2013). Уколико би, хипотетички, Кина пустила све доларске и евро обвезнице које поседује, срушила би све берзе и настао би хаос на светском тржишту.

International gebräuchliche Reservewährungen (Angaben in Prozent)

	1970	1972	1976	1980	1982	1983	1984	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
USD	77,2	78,6	76,6	67,2	68,4	68,5	65,8	59,0	62,1	65,2	69,3	70,9	70,5	70,7	66,5	65,8	65,9	66,4	65,5	64,1	64,1	62,1	61,8	62,2	61,2
EUR	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	17,9	18,8	19,8	24,2	25,3	24,9	24,3	25,1	26,3	26,4	27,6	26,0	25,0	24,2
DEM	1,9	4,6	8,8	14,8	12,4	11,2	12,1	15,8	14,7	14,5	13,8	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
GBP	10,4	7,1	1,9	2,9	2,4	2,6	2,8	2,1	2,7	2,6	2,7	2,9	2,8	2,7	2,9	2,6	3,3	3,6	4,4	4,7	4,0	4,3	3,9	3,8	4,0
JPY	–	0,1	2,1	4,3	4,6	4,7	5,4	6,8	6,7	5,8	6,2	6,4	6,3	5,2	4,5	4,1	3,9	3,7	3,1	2,9	3,1	2,9	3,7	3,5	4,0
FRF	1,1	0,9	1,6	1,7	1,3	1,1	1,0	2,4	1,8	1,4	1,6	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
CHF	0,7	1,0	2,2	3,2	2,7	2,3	2,0	0,3	0,2	0,4	0,3	0,2	0,3	0,3	0,4	0,2	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,3
and.	8,7	7,7	6,8	5,9	8,2	9,6	10,9	13,6	11,7	10,2	6,1	1,6	1,4	1,2	1,4	1,9	1,8	1,9	1,8	1,8	2,2	3,1	4,4	5,3	5,8

Quellen:

1970–1984: BIZ (Bank für Internationalen Zahlungsausgleich): [The evolution of reserve currency diversification, December 1986](#) (engl.)

1995–2012: IMF (Internationaler Währungsfonds): [Currency Composition of Official Foreign Exchange Reserves](#)

1999–2005, EZB (Europäische Zentralbank): [The Accumulation of Foreign Reserves](#), Occasional Paper Series, Nr. 43

Процена расподеле глобалних девизних резерви, извор: „Википедија“

Напомена: Државе чије централне банке емитују резервну валуту, благодарећи монетарној експанзији, у прилици су да омогуће својим компанијама да „за хартију“ купују реална добра (нпр. ресурсе) широм света

Велика опасност за САД биће тренутак када Кина, можда и уз подршку (тренутно) лабаве заједнице БРИКС (BRICS – Бразил, Русија, Индија, Кина и Јужна Африка), буде убрзала успостављање новог светског монетарног поретка, који се неће заснивати претежно на америчком долару.^[16] Диверсификација девизних резерви или увођење синтетичке валуте која

^[16] Високо учешће америчког долара у светским девизним резервама (реда 60 %) не одсликава измењену констелацију економске моћи, што се може тумачити инерцијом светског финансијског система. Истину за вољу, инерција је „потпомогнута“ напорима САД да одрже стечене позиције у светској финансијској архитектури. Подсетимо да је релативно високо учешће британске фунте у светским девизним резервама после Другог светског рата било последица колонијалног наслеђа. Како је опадала империјална, политичка и економска моћ Велике Британије, долазило је до „истискивања“ фунте као резервне валуте. „Истискивање“ се одвијало са одређеном инерцијом до седамдесетих, да би се тада убрзало услед економске кризе у овој држави која је продубљена „нафтним шоковима“ (1973-1974 и 1979-1980).

Кина је на крају 2012. године поседовала 1.220,4 милијарде долара у америчким обвезницама, а на крају 2013. године – 1.268,9 милијарди. Укупна вредност америчких обвезница у власништву страних држава била је око 5.794,9 милијарди долара (децембар 2013), од чега је (другопласирани) Јапан „држао“ 1.182,5 милијарди, Карибски банкарски центри 290,9 милијарди, Белгија 256,8 милијарди, Бразил 245,4 милијарде, Извозници нафте 238,3 милијарде, Тајван 182,2 милијарди, Швајцарска 175,1 милијарду, Велика Британија 163,6 милијарди долара, Хонг Конг 158,8 милијарди, Русија 138,6 милијарди, Луксембург 134,4 милијарде долара итд. Истину за вољу, преко финансијских система Карибских банкарских центара, Швајцарске, Хонг Конга, Луксембурга итд. америчке „хартије“ превасходно купују странци.

<http://www.treasury.gov/resource-center/data-chart-center/tic/Documents/mfh.txt>

У свету постоји „тихи рат“ између валута и о томе је веома поучно писао економиста и пословни консултант из Лондона Небојша Катић:

би временом „истискивала“ долар био би увод у тектонске потресе светских размера – веома висок јавни дуг, спољнотрговински дефицит и висок дефицит америчког федералног буџета незадрживо би покренули спиралу економије САД надоле, уз „преливање“ проблема на читав свет са тешко сагледивим последицама.

ИГРА БРОЈЕВА – ИЗВОЗНИЦИ УДАРНИЦИ

Када говоримо о извозу одређене државе, треба да разматрамо њен укупан извоз, али и извоз по глави становника. На пример, процењује се да је извоз Кине, која има 1,34 милијарде становника, у 2011. години износио око 1.898 милијарди долара, док је извоз Белгије, са њених 11 милиона становника, био око 332 милијарде долара. То значи да је извоз Белгије по глави становника 2011. био око 20 пута већи него извоз Кине. Већ у 2012. години извоз Кине износио је око 2.050 милијарди долара наспрам белгијских око 314,6 милијарди.

ВИРТУЕЛНА ЕКОНОМИЈА

„Очигледно је да ово време које ми живимо захтева једно дубље пропитивање концепта друштва, неких традиционалних економских закона који функционишу, јер што је се економски систем више развијао, он је постајао све више виртуелан. И сад је изгледа дошло време да се поново поставе основна питања. А основна питања су врло једноставна и тривијална, и то основно питање постоји и у Америци (САД) и у Србији. Да ли дужник мора да плати дуг? Какав је концепт новца? Ми имамо сада очигледан пример да је манипулисање традиционалним економским законом доживело свој крах. Шта су то традиционални економски закони? Две ствари морају бити у равнотежи. Једно је свет роба, свет реалних производа – банана, ципела, грашка итд, и (друго је свет) количине новца који то покрива (...) и служи да се размене реални производи.

Ми имамо сада новчану политику, од Америке до Европе, и до Србије, која је постала сâма себи сврха, која је постала виртуелна – да не производиш робу, него да производиш новац и да стално производиш неку платежно способну тражњу коју можеш да изазовеш на два начина. Један начин је да некоме узмеш, а да другоме даш. Други начин је да као не узмеш никоме, а да даш некоме. Ми смо сад ту велики мајстори, јер сваки наш економски подухват личи на то да ће (наша) влада некоме нешто дати, а никад не каже коме ће узети. У Америци је то могуће, зато што се тај новац емитује у Америци, а њиме се служи читав свет. И они манипулацијом новцем на неки начин терет својих дугова пребацују у свет. Али, Америка је дошла у проблем, јер је уништила квалитет новца (долара). Зато је на новцу краљ, зато је на новцу Вашингтон, јер је он суверен. Америка штампа новац, измирује неке обавезе и сматра да се сетила генијалне ствари. А чега се сетила? Па сетила се тога да једном фиктивном ствари плаћа реалну ствар.

Ја разумем да Америка хоће да производњом новца купи нафту, купи ципеле, купи ташне. Тамо неки Кинез ради 18 сати, прави ту ташну, а он каже – ево 2 долара. И то је испало као идеална ствар. Сад се поставља питање – да ли знамо зашто то Американца ради? Он значи својим папирним новцем добио право светског новца тако што је обећао да ће га држати

„Систем који почива на једној националној валути, без обзира како моћна сила стајала иза те валуте, дугорочно је неодржив. Да би светски систем функционисао на таквим основама, да би био ликвидан, долара мора бити у изобиљу. Али, да би долара било у изобиљу, Америка мора имати стални и велики дефицит текућег биланса.

Овај феномен се у економији назива „Трифинова дилема“, по економисти Роберту Трифину, који је проблем објаснио далеке 1947. године. Кејнс је такође уочио проблем и понудио другачије решење за светски монетарни систем (увођење синтетичке резервне валуте и концепт уравнотежених трговинских биланса, прим. Дејана Бараћа). САД су биле превише моћне да би одустале од решења које јој давало огромну предност на светској економској сцени.

Почетком шездесетих година долари у оптицају далеко превазилазе америчке златне резерве на којима је долар номинално почивао. Паритет долара према злату је неодржив, и то постаје свима јасно. „Трифинова дилема“ се поново актуелизује, понајвише у анализама познатог француског економисте Жака Руфа. Из тог времена потичу и кованице које су и данас актуелне. Једну је сковао тадашњи француски министар финансија Жискар д’Естен, који је позицију долара назвао „прекомерном привилегијом“. На истој линији, Руф је писао да само Америка може имати „дефицит без суза“. Ту прекомерну доларску привилегију (Владимир) Путин данас, прилично непоетски, назива паразитизмом.“

<http://nkatic.wordpress.com/2011/10/13/rat-dolara-i-evra-i-deo/>,
<http://nkatic.wordpress.com/2011/10/18/rat-dolara-i-evra-ii-deo/>,
<http://nkatic.wordpress.com/2011/10/19/rat-dolara-i-evra-epilog/>.

везаног за вредност злата. Кажу да свака земља која у својим девизним резервама држи доларе, моћи ће на своје тражење неограничено да замени те доларе за злато. Злато је ,побегло' у Америку. Када је свет видео да Америка инфлаторно штампа новац без покрића, онда су они затражили да се тај споразум поштује и шта се десило. Чим су затражили, споразум је пропао (1971). Већ 1973. установљен је такозвани петро-долар, и од тада се њиме манипулише. Добро, мени је сад јасно зашто они то раде. Ако могу да штампају те папирне признанице, а да ми њима дајемо реалне робе – у реду, зашто не би то радили. Али питање је зашто то други раде. Зашто Кинези то раде? Зашто би Кина то радила, која је била ван западног система? Ја мислим да је Кина свесно ушла у ту игру, да просто учествујући у том трансферу, финансирајући тај (амерички) дефицит, да купује знање. Нису знали како да произведу аутомобил. Међутим, тамо су (са Запада) донели технологију, јер је све било јефтино. Кинези су размишљали – када ми то научимо, онда ћемо после видети шта ћемо. И Кина је (у међувремену) доста тога научила. Још јој фале бомбардери, стратешки јој фали и неко оружје, да може неког свог хипотетичког дужника да присили да плати. (...)

Али се сада појављује један губитак и са становишта Америке, и са становишта Европе, који тада није био идентификован, а мислим да га Немци постају свесни. Ако ти извезеш технологију и ако ти друге научиш нечему, ти добијаш на кратак рок, а на дуги рок губиш. Ти губиш економску техничку супериорност. Значи, онај (Кинез) није знао ништа да направи пре 25 година, сад прави аутомобил какав хоћеш. (...) Шта да раде људи у Америци и где иду? Они одлазе у такозвани финансијски сектор, с једне стране. С друге стране, човек је постао сувишан. Поставља се филозофско питање – ако машине производе робу, то је добро, оне су јефтиније, не штрајкују, не иду на боловање, нити на трудничко. Али, ко ће куповати производе? Ко ће куповати аутомобиле? И Америка се сад сусреће са проблемом, који је још Форд идентификовао 1905-1906. Када је направио прву фабрику са покретном траком, он је повећао плате пет пута у односу на сличне плате радника у неким другим деловима бизниса. Кад су га питали зашто подиже наднице, одговорио је – људи, ко ће да купи аутомобил ако они који га праве не могу да га купе. Тај приступ Форда показао се као исправан.

Шта се сада десило у Америци? Читава једна класа (становништва) у ствари не може више да купује. Истовремено, систем расподеле тече тако да богати све више и више узимају, и то њима изгледа природно и добро. Али, ако ови (обични грађани) узму премало, нема ко да купи (робу и услуге). Круг се затвара и ево шта је наступило у Америци – имају јефтину увозну робу, имају ресурс, али нема ко да купи. И како да купи? (Становништву) су дали кредите, људи су покуповали куће, а сада не могу да отплаћују те кредите и прети да се систем уруши. Шта су се досетиле америчке банке? (...) Смислили су (кредину) картицу са којом грађани имају право да потроше 15 хиљада долара, па да касније то плате. (...) Значи поново се вратило питање равнотеже производње и потрошње, односно расподеле. Није само марксистичка ствар и социјална ствар кад нема смисла да богати постану толико богати, а сиромашни толико сиромашни. То је вредносно неприхватљиво. (...) Систем (тако) не може више да функционише. Имају робе које нико не може да купи и ту је привремено ,улетео' кредитни систем да то покрије, сви (амерички грађани) су се на то ,нахватали' и десило се да се (амерички) дефицит акумулирао.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Пешчаник“ од 3. фебруара 2012. године)

ТЕКТОНСКИ ПОРЕМЕТАЈ – ЗАМЕНА ПОЗИЦИЈА

„Разговарао сам са једним холандским економистом који је анагажован при Европској комисији. Године 2008. догодио се велики тектонски поремећај – сељење ,центра света' из англо-саксонског дела у Кину. Тада је Кина имала око 30 посто мање инвестиција од САД, а сада (2013) готово 60 посто више инвестира од САД (ради се о инвестицијама унутар ових земаља што говори да су стране директне инвестиције само део укупних инвестиционих улагања, прим. Мирослава Здравковића). Данас инвестиције значе економску снагу за

наредних 7 година, колико износи технолошки циклус. Поменути холандски економиста ми је саопштио да не треба да се чудимо ако већ за 10 година ЕУ и Кина замене улоге – Кина ће постати (претежно) потрошач као САД, а Кинези ће производњу из своје земље селити у ЕУ. (...) Односно, ЕУ ће постати кинески подизвођач.“

(Мирослав Здравковић, економиста, „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 25. августа 2013. године)

КИНЕСКА ЕКОНОМСКА ШКОЛА

„Кина је исконска, традиционална земља која чува своје тржиште. Све оно што ми не радимо, они раде. Када су представници (америчке) Сити банке (енг. City Bank) дошли и тражили да се тржиште Кине отвори за иностране банке, одговор Кинеза је био – знате, нисмо ми толико глупи да не знамо да продајемо свој новац сопственом народу уз камату.

Ко год хоће да продаје производе у Кини, мора да (их) производи у Кини. То је земља која је кренула логичком трговачком парадигмом – производила је велике количине јефтине робе ниског квалитета и тако развила интензиван обим извоза, и заузела значајан део светског тржишта. Затим је почела да ради на квалитету производа и на изједначавању социјалних разлика. Био сам у пар наврата у Кини – на једном месту се налази тржни центар за XXV век који може да прими 350 хиљада људи, а поред њега ‚камено доба‘ где неки деда чува малу патку у некој локви. Кину могу да сустигну та социјална раслојавања и доведу до бунта.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 15. априла 2013. године)^[17]

ЗОНА (ЕВРОПСКОГ) СУМРАКА

„Оно што је за Југославију било братство и јединство, то је за Европску комисију евро. Не може се ни питање поставити да ли је са евром све у реду или није. И тако се појављује оно што ја називам југословенски синдром: кад почну сви (да тврде да су) искоришћавани. То је, после десет година стагнације, било карактеристично за Југославију. То би се десило и у ЕУ у некој дужој стагнацији. Уколико криза буде кратко трајала, неће јако утицати на ЕУ, али ако би стагнација потрајала десет година, ЕУ то не би преживела.“

(Јоже Менцингер, словеначки економиста, НИН од 13. августа 2010. године)

КОЛИКИ ЈЕ РАЧУН ЗА УЈЕДИЊЕЊЕ НЕМАЧКЕ И ЕВРОПЕ

„Кад је створен евро, ево шта је по мом мишљењу било кључ. Да ли је могуће да је Европа направила такав један механизам, који је школски ‚инвалидан‘? Значи постоји монета без земље. Још од времена Хамурабија важи – владар кује златник, његови су рудници и он наплаћује порез. Сада су одједном направили европски новчани систем где неко емитује новац, а нема фискални и територијални суверенитет.

Највећи проблем у Европи је немачки проблем. Најјача држава у центру Европе била је подељена и по природи је хтела да се уједини. То је могло да се догоди као последица глобалног ‚тумбања‘. Берлински зид (у метафоричком смислу) је био тако чврсто направљен да није било могуће извадити само једну циглу. Када је зид срушен (и буквално и метафорички, прим. Дејана Бараћа), поставило се питање у Немачкој, као и код нас – ко ће то уједињење да плати? Шта је, заправо, суштина новца? Суштина новца је да буде квалитетан облик имовине и да чува своју вредност – кад штедим данас 100 долара, 100 марака или 100 евра, да могу сутра да купим више. Значи, ако новац нема квалитет, онда је боље складиштити грашак или ајвар. Али ајвар мора да чуваш, па се поквари или га поједу деца. Природа новца је таква да ја своју

^[17] Проблем социјалних разлика дубоко потреса и САД. Око 47 милиона Американаца, односно сваки седми грађанин САД, живи испод границе сиромаштва (2013). У време прве године мандата (2009) председника Барака Обаме уведени су бонови (маркице) за храну, како би угрожени грађани преживели. Обамина администрација је, заправо, обновила програм помоћи најсиромашнијима из седамдесетих.

<http://www.dw.de/%C5%BEivot-na-bonovima-za-hranu/a-17326042>

О „цени неједнакости“ писао је амерички економиста и Нобеловац Џозеф Стиглиц (Joseph Stiglitz) у истоименој књизи (2012):

<http://pescanik.net/2012/06/cena-nejednakosti/>

имовину најлакше чувам у њему, а то подразумева да он има своју вредност и да носи свој принос. Међутим, они су направили новац чија вредност пада, уместо да остане иста или расте.

Уједињење (Немачке) је коштало, нико не зна колико (тачно), али најмање је коштало три хиљаде милијарди тадашњих немачких марака. Ко је то требало да плати? Да плате Немци. Међутим, ако то плате, треба и да се повећају порези – а кад се повећају порези, национални романтизам се мало успорава. Зато су створили овај европски простор, који треба једну валуту – и то је добро, али суштину чине немачки грађани. Како је њима требало узети? Узето је преко евра. Значи, ја сад постављам питање, зашто је кад је марка замењена за евро, зашто је направљен курс два према један (2:1)? Зашто није био однос један према један? Једну марку би заменили за један евро, при чему цене остају у равнотежи и ти посматраш шта ће (после) бити. Однос два према један припремио је платформу за инфлацију. Затим су се практично преко евра изравнале цене у свим овим земљама еврозоне, и то према централној држави, Немачкој. Постало је нормално да један капућино, парадајз и BMW свуда коштају исто. Шта се тиме добило? Немачка је као експортна (извозна) држава добила – Грк пије немачко пиво, не пије грчко пиво. Значи, Немачка је дошла у позицију да може свој производ да прода по ценама по којима раније није могла због царина.

Шта је сада проблем са тим пивом и са Немцима? Ја сам њима рекао на једном предавању – отворили сте овде немачку банку, па сте нам дали кредит да ми купимо фрижидер и дали сте нам кредит на дужничку (кредитну) картицу да купимо пиво. Затим ставимо пиво у тај ваш фрижидер и пијемо га, а на крају нећемо да платимо. И то се десило сада Европи. Они су пласирали те кредите, камате су пале и Грчка је почела да узима кредите и да купује робу. Кад је ђаво дошао по своје, они (Грци) те кредите не могу да врате и прети да се сруши систем. Ја кажем (Немцима), ви морате нас да научите бар да перемо флаше, да нешто радимо уопште, како само да седимо пред кафићем и пијемо пиво. Ваше пиво, ваш кафић, ваше паре и ви испадате идиоти. Проблем је како сада то наплатити. Територијом или ресурсима? Сада кажу Грци – они (Немци) су нас окупирали 1941. Свако ту има неки аргумент. Овде је сада у проблему не само Грчка, него и Немачка. Јер, како (Грчка) уопште може да врати паре?“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Пешчаник“ од 3. фебруара 2012. године)

СЕВЕР И ЈУГ

„Треба одустати од катастрофалне заједничке валуте, како би се омогућио опоравак јужне Европе. Актуелни курс води у пропаст. (...) Немци још нису схватили да ће јужна Европа, укључујући и Француску, због економске кризе у којој се тренутно налази, пре или касније, бити пренуђена да се супростави немачкој хегемонији. Канцеларка Ангела Меркел ће се пробудити из свог препотентног сна, када се удруже европске земље у невољи како би изнудиле промене у политици решавања кризе на штету Немачке. (...)“

Наде да ће стварање евра подстаћи рационално понашање националних економија биле су узалудне. Политика принуде Шпаније, Португалије и Грчке да спроведу интерну девалвацију била је катастрофална. Готово је с мерама штедње. Ово је преломни тренутак у историји ЕУ после увођења евра. Сведоци смо краја догма мере штедње. Ово је победа француског става.“

(Оскар Лафонтен, један од лидера Лево партије и министар финансија Немачке 1998-1999, који је био један од твораца евра и остао упамћен по томе што је 1998. године предложио стварање „уједињене Европе“ и најавио „крај националне државе“, „Блиц“ од 6. маја 2013. године)

ТРАГОВИ ЈАХАЧА АПОКАЛИПСЕ НА (НЕ)СЛОБОДНОМ ТРЖИШТУ

„Тржиште је најјачи потенцијал неке државе. Ми смо се ‚упецали‘ на потпуно бесмислене тезе – да треба отворити тржиште (према иностранству), јер је слободно тржиште

услов за конкурентност привреде. То су такве флоскуле и глупости. Ми смо познати по томе што (усвајамо) и изричемо највише фраза на свету о најсудбоноснијим питањима. (...)

Вршено је једно сјајно истраживање на чему почивају привреде и економије земаља које су у последњих десет година имале раст бруто домаћег производа преко 5 посто. На првом месту су све земље које су имале ограничени протекционизам, чиме су штитили своје тржиште. Има код нас много тих екстремних либерала који говоре како ће слободно тржиште довести (праву) меру. То говоре управо они (државе) који врше монополизацију свог тржишта. Не дâ нико своје тржиште.

Прича о томе да ми имамо слободан извоз у Европску унију обична је флоскула и лаж. Европска унија се ‚брани‘ сертификатом EUR.1 (то је уверење о домаћем пореклу робе, прим. Дејана Бараћа). Да бих ја (као привредник) извезао џемпер (у Европску унију), он мора да буде мајоритетно произведен, дакле 51 посто, у домицилној земљи – односно у Србији. Када је у питању текстил, Србија је некада била велесила. Сада извози текстил вредности око 700 милиона долара и има покривен увоз извозом – иако је целокупно понашање државе против те гране. Шта Немци раде? Они имају фабрике које су преселили у Кину и Индију, тамо производе предиво које увозе у Немачку, а затим га продају мени (мом предузећу). Али, ја не могу да им продам џемпер направљен од тог предива, јер на њиховом предиву пише да је произведено у Кини, односно Индији. Када би нама Европска унија дозволила слободан извоз, ми бисмо за годину дана утростручили извоз текстила. Србија би (у текстилној индустрији) могла да буде ‚европска Кина‘. Нажалост, нисмо ‚европска Кина‘ и зато што смо уништили сву производњу примарних тканина, зато што текстилна индустрија никог (од политичара) не интересује, зато што је обим ‚црног тржишта‘ (текстила) доминантнији од легалног и због тога што се нисмо изборили да можемо да извозимо своје (готове) производе без обзира где смо набавили тканину. (...)

Све што представља приоритет (држава Европске уније), они ће као разумни људи то чувати, а нама ће послати банке као јахаче апокалипсе савременог доба, осигуравајућа друштва, узеће нам цементаре – јер њима и будала може да управља. Дакле, нама ће узети све индустријске потенцијале који са собом носе монополе на тржишту. Ми смо колонизована земља у којој простор за самостални развој малтене не постоји.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 15. априла 2013. године)

ДЕВЕТА СЛИКА – ЧИНОДЕЈСТВА (НЕ)ВИДЉИВЕ РУКЕ

„По плодовима њиховим познаћете их.“ (Матеј. 7, 16)

„Свако од нас поред сопственог живота вуче на плећима и у души део заједничког терета, учествује у колективној судбини.“

Милован Данојлић, писац

„Ми смо ишли путем. Пут је био дуг.
Касно опазисмо да је тај пут круг.“

Тин Ујевић, хрватски песник, „Фисхармоника“

„Криза ће проћи када се навикнемо на њу.“

Јоже Менцингер, словеначки економиста

НЕВИДЉИВА РУКА ТРЖИШТА

Шкотског филозофа Адама Смита (1723–1790), аутора обимног дела „Богатство народа“ (енг. *Wealth of Nations*, 1776), сматрају родоначелником либералне школе у економској науци, а каткад и оцем савремене економске науке. Темељна Смитова идеја била је да рад појединца у сопственом интересу у слободној економији води ка повећању благостања свих. Што ће рећи, сугерише се да слободни и неуређени тржишни систем поседује своју унутрашњу логику и природно се саморегулише, или ти – покорава се „невидљивој руци тржишта“. (Касније ће бити речи о наличју Смитове филозофије).

Да би појединац зарадио новац за себе, он мора да на конкурентском тржишту понуди другима нешто што они сматрају одговарајућом противвредношћу; на тај начин, сваки појединац несвесно потпомаже све оне с којима послује. Либерализам у економији, дакле, полази од тога да се људи добровољно опредељују да међусобно сарађују, што ће рећи да те одлуке нипошто нису наметнуте силама закона државе.

У складу са изложеним, Смит је био жестоки критичар у то време преовлађујућег концепта – меркантилизма, по коме је једна од најважнијих мера благостања државе нето прилив количина злата и сребра у трезорима, што је подразумевало политику држава да подстичу извоз, а дестимулише увоз робе. Насупрот томе, овај филозоф и економиста био је заговорник и унутрашње и спољне слободне трговине; и на становишту како слободна трговина између држава повећава доходак сваке од њих појединачно. Истина, иако је био поборник слободног тржишта, Смит је био мишљења како држава има обавезу да унапређује окружење заштитом уговора и патената, пружа образовање за сиромашне и гради инфраструктуру (путеви, мостови итд). Позната је његова реченица: „Мало тога је потребно да се од најгорег варваризма стигне до највишег благостања осим мира, ниских пореза и ваљаног дељења правде; све остало доноси природан поредак ствари.“ (према „Википедији“)

ВИДЉИВА РУКА ДРЖАВЕ

Либерализам заговара дерегулацију, односно дехомогенизацију тржишног понашања. То значи да треба препустити тржишним актерима (појединци, фирме, фондови, банке) да сâми себе регулишу. На тај начин добра пословна политика временом опстаје на тржишту, док лоша ишчезава – из разлога што појединци, фирме и банке беру плодове сопствених добрих и лоших избора (улагања, неулагања итд). Тржиште има неке своје закономерности, али често није предвидиво. Ако (на основу ограничених информација којима располаже) неки тржишни актер улаже у нешто за шта процењује да ће бити профитабилно (некретнине, репо папири, акције неке компаније итд), а испостави се да је лоше инвестирао – грешку треба да плати својим новцем, а не да га нпр. финансијски санира држава новцем свих пореских обвезника.

Насупрот томе, регулацијом се хомогенизује тржишно понашање. Све грешке регулаторне политике, „произведене“ било из најбољих било из најгорих побуда, „преливају“

се на цело тржиште, односно плаћају их сви тржишни актери. (Истина, и све добре стране регулаторне политике и те како доприносе развоју тржишних актера, што они каткад одричу).

Кризу хипотекарних кредита у САД (2007) изазвало је садејство регулаторне политике америчке државе, банкарске похлепе и недозвољених финансијских спекулација, да не кажемо деловање „финансијских ајкула“ – а о чему ћемо писати у наставку текста. Напомињемо овде да не треба свакој финансијској спекулацији додавати негативан предзнак, али постоје бројне „креативне“ спекулације које нису дозвољене; да не говоримо о манипулацијама.

Либерализам је, на пример, био присутан у САД уочи Првог светског рата. Међутим, како су банке у САД у то време често банкротирале (нарочито је била критична 1907. година), што је повлачило са собом губитак новца депонената, током прве године мандата председника Вудроа Вилсона (1913-1921), односно 23. децембра 1913. године, створена је квазидржавна институција Федералне резерве (енг. Federal Reserve District). Ова централна банка добила је задатак да спроводи регулацију и контролу америчких финансијских институција, монетарних институција и тржишта. Нешто касније је донет и низ закона којима су се ограничавале тржишне слободе у САД. Право питање је да ли је данас потпуна либерализација светског тржишта уопште могућа? Видели смо већ да свако штити сопствено тржиште царинским, а нарочито нецаринским баријерама – то су увозне квоте, стандарди о квалитету производа и њиховој мајоритетној производњи (од 51 проценат) у држави порекла, еколошким таксама, затим тзв. антидампинг (антидампиншким) законима итд. Другачије саопштено, делимичну или потпуну регулацију тржишта спроводи и те како видљива рука сваке државе.

МЕРДЕВИНЕ ПРОТЕКЦИОНИЗМА

„У свом делу ‚Богатство народа‘ (1776), Адам Смит (...) свечано саветује Американце да не развијају производњу. Тврдио је и да покушајима да ‚зауставе увоз европских производа‘ ометају, уместо да промовишу ‚напредак своје земље ка правом богатству и величини‘. Многи Американци су се сложили с тим, укључујући и Томаса Џеферсона (...), али су се други томе жестоко успротивили. (...)

Године 1841. немачки економиста Фридрих Лист критиковао је Британију због тога што другим земљама проповеда слободну трговину, док је своју економску доминацију остварила кроз високе царине и екстензивне субвенције. Оптужио је Британце да ‚измичу мердевине‘ уз које су се сами попели да би достигли водећу економску позицију на свету. (...)

Дакле, када је неко досегао врх, он измиче мердевине којима се попео и тако онемогућава друге да се попењу после њега.“

(Ха Џун Чанг, јужнокорејски економиста и професор на Универзитету Кембриџ, у књизи „Лоши Самарићани – мит о слободној трговини и тајна историја капитализма“ из 2007. године)

МАНТРЕ НЕОЛИБЕРАЛИЗМА

Неолиберализам је политичка филозофија чији поборници заступају економску либерализацију, слободно предузетништво, отворено тржиште, слободну трговину, приватизацију, дерегулацију, смањење величине јавног сектора, уз повећање улоге приватног сектора у савременом друштву. Што значи, неолиберале не треба само посматрати у контексту слободе тржишта, већ и кроз њихов однос према друштву и држави. Творац израза „неолиберализам“ (1938) био је немачки социолог и економиста Александер Рустов (1885-1963). Како није у питању монолитна политичка (и економска) филозофија, неолиберализам чини више праваца – Фрајбуршка школа (условно), Аустријска школа, Чикашка школа и тзв. Липманов реализам.

„Меку“ варијанту доктрине неолиберализма представљао је Вашингтонски консензус (1989), смернице које су усагласили ММФ, Светска банка и америчко министарство финансија (Управа за трезор САД), а које су се односиле на економије латиноамеричких држава; да би се препоруке касније прошириле и на остатак света. Смернице су подразумевале буџетску

(фискалну) дисциплину, пореску реформу којом се смањују пореске стопе а проширује основ за опорезивање, заштиту приватне својине, приватизацију, дерегулацију тржишта, спољнотрговинску либерализацију итд. Проблем није био у принципима, већ у њиховим имплементацијама које су дале поразне резултате. Без намере да изложимо оштрој критици све носиоце и поборнике неолибералне филозофије, поставићемо здраворазумска питања – шта се све под фирмом неолиберализма, тј. политичких и економских слобода, „продавало“ земљама трећег света и земљама у развоју и до какве (пре)расподеле је то довело?

МОМЦИ ИЗ ЧИКАГА

Кејнзијанизам и монетаризам нису хомогене економске школа и током свог развоја имали су више струја и фаза. Писало смо већ о томе како је Велика депресија (1929) „лансирала“ енглеског економисту Џона Кејнса (енг. John Maynard Keynes, 1883-1946), којег сматрају оснивачем макроекономије. Међутим, Кејнсову економску теорију је почев од 1950-х жестоко критиковао оснивач Чикашке школе Милтон Фридман (1912-2006), који је започео „монетаристичку револуцију“ против тада владајућег кејнзијанизма.¹¹

Иако је докторирао на њујоршком Универзитету Колумбија, Милтон Фридман је читав радни век провео на Чикашком универзитету. Био је један од највећих либерала XX века. Залагао се за добровољну војску, негативан порез на доходак, ваучерски систем образовања и препуштање (државног и приватног) школства тржишту, укидање лиценцирања за лекаре, смањивање јавне потрошња како би привреди и становништву остајало више новца итд.

Одрицао је способност државе да исправља (коригује) грешке тржишта, већ је то требало да чини слободно тржиште. У књизи „Капитализам и слобода“ (енг. Capitalism and Freedom, 1962) указивао је да систем који се заснива на слободама даје најбоље резултате.

Милтон Фридман, фото: „Њујорк тајмс“

Девалвација британске фунте и француског франка (1969), раст америчких трошкова у Вијетнамском рату, америчко напуштање златно-доларског стандарда (чиме је већ 1971. године Споразум из Бретон Вудса постао умногоме „окрњен“) и економски шок изазван Првом

¹¹ Као извори за текст о монетаризму претежно су коришћени подаци са „Википедије“ и из референци:

Бојан Димитријевић, „Монетаризам – теорија и економска политика,“ Економски факултет у Београду,

http://www.ekof.bg.ac.rs/nastava/osnovi_makro_ekonomije/radovi/b-d/B-D-1.pdf,

Петар Манојловић, Бранка Дамњановић, Драгана Минић, „Монетаризам,“ Економски факултет у Београду,

http://www.ekof.bg.ac.rs/nastava/osnovi_makro_ekonomije/studenti/09-07.ppt

нафтном кризом (1973-1974) показале су немоћ кејнзијанске политике да се избори са инфлацијом и изгради „државу благостања“, а којој је до тада тежила већина западних држава.^[2] Зато је Фридманова звезда заблистала пуним сјајем 1973. године када је монетаризам постао доминантна теорија (и школа) у академским круговима на Западу и када су уведени „пливајући“ (флукутирајући) девизни курсеви – како је он предлагао још од 1950. године, а што је значило дефинитиван крај Споразума из Бретон Вудса из 1944.

Најпростије речено, док су се кејнзијанци залагали за државни интервенционизам у смислу (сложеног) механизма управљања агрегатном тражњом, монетаристи су понудили једноставан механизам економске политике – управљање понудом новца, којом се уједно решавају проблем инфлације и флукуације стопе (не)запослености.

Подсећамо да је монетаризам, као појам, увео швајцарски економиста Карл Брунер 1968. године, мада је ова теорија настала раније у радовима Милтона Фридмана. Монетаристи и Фридман су, заправо, оживели, модернизовали и доградиле класичну „квантитативну теорију новца“ (из XVI века). Заједно са супругом Роуз, 1980. године је приредио књигу „Слобода избора“ (енг. *Free to Choose*) која је постала бестселер, а истовремено је снимљен истоимени документарни серијал који је додатно допринео Фридмановој популаризацији широм света. Готово као идеал, он је истицао отворену економију Хонг Конга (који је касније, тј. 1997. године, враћен под суверенитет Кине, али економски систем није мењан).

Чикашка школа (економије) имала је генералну пробу у Чилеу почев од 1975. године (две године пошто је генерал Аугусто Пиноче успоставио војну хунту), када су економске позиције у влади почели да преузимају бивши Фридманови студенти. У документарном серијалу „Слобода избора“ из 1980. године, Фридман је подвукао следеће: „Чиле нема слободан политички систем, и ја га не оправдавам. Али, људи су тамо слободнији него људи у комунистичким друштвима, јер влада има мању улогу. (...) Животни услови грађана у последњих неколико година постају све бољи, а постали би далеко бољи ако би се Чиле отарасио хунте и успоставио слободан демократски систем.“

Канадски друштвени активиста и критичар корпоративног глобализма Наоми Клајн је у својој књизи „Доктрина шока – успон разарајућег капитализма“ (енг. *The Shock Doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*, 2007) немилице критиковала учинке и примене либералних теорија Милтона Фридмана и „чикашких момака“ широм света – од Чилеа (1975) све до 2007. године. Писала је како се већ током прве године примене Фридманове „шок терапије“ (одредница коју је он „изнедрио“ 1975. у Сантјагу посећујући своје бивше студенте и Пиночеа) економија државе „грчила“, а незапосленост у Чилеу достигла 20 процената – иако је у време председника Салвадора Аљендеа (1970-1973) била око 3 процента.

Као светле примере процвата монетаризма неолиберали истичу Велику Британију у време премијера Маргарет Тачер (1979-1990) и САД у време мандата председника Роналда Регана (1981-1989). Реганова администрација је, истина, наследила економију у рецесији, да би реформама „произвела“ високе буџетске дефиците и то: мање 1) услед трошкова покретања „крсташког похода“ против социјализма, а далеко више 2) због одлуке о смањењу пореза. Очекивања од *supply-side* доктрине била су да ће се тако стварати нова радна места – заправо, новом расподелом богатство се „сливало“ ка 2 % најбогатијих Американаца, док је према средњој и радничкој класи недовољно „капало“. Економиста Сајмон Џонсон (1963) сматра да је у периоду тзв. „реганекономије“ (неки је зову и „вуду економија“) девастирана средња класа у САД. Амерички председник ишао је толико далеко да је говорио како су сиромашни сами криви за своју немаштину. (Видети документарни филм Јуџина Јарецког: *Reagan*, 2011).

Ради илустрација, Фридман се обилато користио крилатицама. Навешћемо неке:

^[2] Кејнс се залагао за монетарни систем заснован на синтетичкој валути **банкор**, није предвидео политику ширења мултинационалних компанија кроз глобализацију, нарочито не њихову непрестану тежњу да селе производњу у земље где је радна снага јефтинија итд.

- „Нема бесплатног ручка.“
- „Инфлација је једна форма опорезивања која може бити уведена без закона.“
- „Државно решење неког проблема обично је лоше колико и сам проблем.“
- „Када би поставили државу да управља Сахаром, за пет година дошло би до несташице песка.“
- „Ако посматрамо прохибицију дроге са чисто економске тачке гледишта, улога владе је да штити нарко картеле.“
- „Само криза, стварна или перципирана, производи стварну промену.“
- „Социјална одговорност бизниса је да повећава свој профит.“

Монетаризам претпоставља да је привреда саморегулишућа, да контрола понуде новца сама по себи води ка смањивања цена, и како нема битније разлике између робноновчане и кредитно-новчане привреде. Ова школа је жестоки критичар регулаторне политике државе. Срж монетаристичке критике интервенционизма државе можемо да представимо следећим узрочно-последичним низом: прекомерна улога државе → експанзија буџетских програма → дефицит буџета (државе) → увећање новчане масе → инфлација.

Монетаристи су „неговали“ следеће постулате: 1) новчана маса треба да прати промену (раст или пад) реалног бруто националног производа (БНП), 2) промене количине новца претходе променама цена робе и услуга, 3) после промена новчане масе, постоји закономерност у кашњењењу у променама цена (одложено деловање промена новчане масе на цене), 4) инфлација представља монетарни (новчани) феномен, а однос новца и цена је „једнолинијски, ригидан и механички,“ 5) стабилност тражње за новцем обезбеђена је перманентним дохотком, 6) само у кратком року монетарни раст (који не прати раст БНП-а) повећава производњу и запосленост, док су на дуги рок ове промене готово занемарљиве, 7) смањење инфлације не доводи до смањења незапослености, али повећање инфлације ће довести до повећања незапослености.

Према монетаристима, дакле, новчана маса и БНП морају да буду у сразмери. Послужићемо се једним примером (прим. Дејана Бараћа). Ако је реалан пад БНП-а државе у овој године био 1 проценат у односу на претходну, а истовремено је централна банка увећала новчану масу за 2 процента (у односу на претходну годину) – инфлација ће се увећати за 3 процентна поена. Уколико би, теоретски, тржиште једне државе било потпуно отворено и са слободним формирањем цена (дакле, без монопола у одређеним гранама и без утицаја државе на формирање цена хране, енергената итд), инфлацију би било могуће контролисати кроз промене новчане масе на тржишту.

Међутим, инфлација није само монетарни феномен (видети индекс појмова).

ЕКОНОМИЈА У КЛОПЦИ ВЕРОВАТНОЋЕ (И БУДУЋИХ НОБЕЛОВАЦА)

„Неолиберализам се ослања на економску теорију која се најчешће назива неокласична економија. Њен најснажнији центар, њен ЦеКа или бар идеолошка комисија (у терминима социјализма, прим. Небојше Катића), налази се на чувеном Чикашком универзитету. Утицај ове академске институције је без преседана и превазилази моћ било које сличне светске институције.

До данас (2010) је 10 Нобелових награда за економију додељено професорима овог универзитета, док је чак 25 економиста-нобеловаца у некој фази своје каријере било везано за Чикашки универзитет. (...) Поређења ради, други најбоље пласирани универзитет по броју Нобелових награда за економију јесте Беркли (Калифорнијски универзитет) са укупно 5 нобеловаца. Следе затим Колумбија, Харвард и Принстон са по 4 Нобелове награде. Неокласичну економију подупиру три теоријска стуба: хипотеза о рационалним очекивањима, теорија о реалним привредним циклусима и теорија о ефикасним финансијским тржиштима.

(...) Хипотеза о рационалним очекивањима (...) подразумева да сви учесници на тржишту увек имају све потребне информације на основу којих могу донети рационалне

одлуке о будућности. То не значи да је будућност детерминисана, већ да се вероватноћа сваког од могућих исхода може израчунати. (...)

Теорија о реалним привредним циклусима у својој основи има такозвани Сејов закон по коме понуда увек креира тражњу. Понуда и тражња су зато у равнотежи, па нема хиперпродукције, а тиме ни привредних циклуса. Ако на тржишту дође до поремећаја понуде, до њеног повећања или смањења свеједно, равнотежа ће се брзо успоставити, јер ће се цене и наднице прилагодити новој ситуацији. Овде је кључно да нико не опструира или отежава процес прилагођавања. У овом концепту нема незапослености, и свако ко жели да ради може наћи посао. (...)

Теорија о ефикасним финансијским тржиштима почива на сличним премисама као и теорија о рационалним очекивањима. Базни концепт подразумева да су цене свих финансијских инструмената увек објективне и да су сва тржишта увек у равнотежи. Цене су одраз свих, и свима доступних тржишних информација и то објашњава због чега су цене управо онакве какве треба да буду. Тржишни ризици увек постоје, али се они могу израчунати на исти начин на који се израчунавају и ризици од поплава, саобраћајних несрећа или смрти. Могућност квантификовања финансијских ризика као и могућност заштите од њих су кључ стабилности система. Отуда и став да нема потребе за било каквим уплитањем државе – финансијско тржиште има развијене механизме и ефикасне инструменте самозаштите и нема потребе за старатељем. (...)

Модерна економија је већ деценијама фасцинирана математиком, посебно теоријом вероватноће, и снажно се ослања на математичко моделирање. У методолошком смислу, економија очајнички покушава да себе представи као егзактну науку и тај напор је можда највидљивији код припадника неокласичне школе. Вера у егзактност економије, мање или више експлицитна, једна је од најкрупнијих модерних заблуда. (...)

Неокласична школа је изградила теоријски кохерентан систем који почива на претпоставци да се рационални економски актери могу прилагодити свакој ситуацији, под условом да их нико не омета. Само су државно уплитање, њени закони и регулатива, сметња тржишном успостављању економске равнотеже. Држава је та која спречава да се тржишни актери понашају рационално. Неспутано тржиште и његови рационални учесници би имали довољно знања, флексибилности и моћи да постигну стање економског оптимума и пуне запослености, или да бар достигну стопу коју (Милтон) Фридман назива стопом природне незапослености.

Сметња савршеном функционисању тржишта су такозване sticky цене или наднице. Реч је о нефлексибилним ценама и надницама које онемогућавају да се тржиште врати у равнотежу и да се понуда и тражња поново изједначе. Све оно што омогућава опстанак оваквих цена наноси штету економији. Отуда неолиберални повик на синдикате, или на законску регулативу која, на пример, фиксира минималне наднице и тиме отежава деловање тржишта. На истој линији је и захтев да се токови новца и робе либерализују, и тиме укине сметња конкуренцији. Процес глобализације само је екстензија исте идеје. (...)

Наравно, ни државе нису безгрешне и бесмислено их је глорификовати. Разлика је само у томе што се државама грешке не опраштају, нити се пред њиховим грешкама жмури. (...) Управо су ексцеси државе, њено превелико трошење, корупција и повлађивање интересима моћних лобија (били они пословни, или синдикални), вратили неолиберализам на сцену током седамдесетих година прошлог века. Исте слабости државе се и данас користе у промоцији неолибералне идеје у источној Европи.

Долазак на власт Маргарет Тачер (1979) и Роналда Регана (1981) – званичан почетак неолибералне ере – био је логичан одговор на проблеме у којима су се нашле пре свега англосаксонске земље. Када је дошло до великог скока инфлације током седамдесетих, када је незапосленост почела да расте а привредни раст да се успорава, 'преобучена' стара идеја била је једина 'нова' идеја у економском интелектуалном театру. (...)

Сумрак неолиберализма је почео крајем деведесетих година прошлог века кризом југоисточне Азије. (...) Динамичан регион у великом успону, поведен новим економским

мантрама, доведен је на руб пропасти. Капитални токови су либерализовани, али су државе у региону, упркос одговорној буџетској политици, изгубиле контролу над својим финансијским системима и једна за другом улазиле у валутну и финансијску кризу. Голгота кроз коју је југоисточна Азија прошла крајем деведесетих претворена је у отрежњавајуће искуство. Државе су промениле економску политику, схватиле значај капиталне контроле, важност суфицита текућег биланса и девизних резерви изграђених на здравој основи. Али пре и изнад свега, регион је схватио погубност неолибералних идеја, за разлику од источне Европе, која до данас као да ништа није схватила.

Председник САД Роналд Реган и премијер Велике Британије Маргарет Тачер,
фото: J. Scott Applewhite/AP Photo

Следећи жесток ударац неолибералној идеји стигао је у првој половини 2008. године, када је Комисија за раст и развој (председавао је Нобеловац Мајкл Спенс, прим. Небојше Катића) саопштила своје резултате. Ова комисија је била основана са циљем да лидерима земаља у развоју понуди препоруке у вези са оптималном и одрживом стратегијом развоја.

Комисија је проучила искуства и развојне моделе 13 економски најуспешнијих држава у последњих шест деценија (...) и закључила да нема јединственог рецепта за развој, али да постоји најмањи заједнички садржалац економског успеха. Сви успешни модели базирају се на интегрисаности у светску економију, имају велику покретљивост радне снаге, високу стопу штедње и инвестиција и имају способне владе које су посвећене економском расту. (...)

Суштински, у налазу Спенсове комисија нема ничег сензационалног. Она је само потврдила оно што је одавно било јасно свакоме ко је теоријске економске закључке желео да изводи из емпирије, а не из метафизике. Ауторитет Комисије која је имала 21 сталног члана (из 18 земаља) и приближно 300 угледних сарадника дао је потребан стручни кредибилитет њеним налазима. Захваљујући томе, лондонски „Фајненшел тајмс“ је свој уводник од 22. маја 2008. започео реченицом „Вашингтонски консензус – стабилизуј, приватизуј и либерализуј – је мртав“. По провереном методу убијања ћутањем, извештај Комисије полако је гуран под тепих. Сва је прилика да би извештај под тепихом и остао да средином септембра 2008. није дошло до пропасти финансијске куће „Лиман брадерс“. Светска криза је тиме званично почела, а постулати неолиберализма су дошли под удар у њеним најјачим центрима, у САД и Великој Британији.

Да је „цар го“, више није могло бити дилеме. Било је кристално јасно да су у самом темељу економске кризе управо неолибералне заблуде и да систем не функционише онако како је то тврдила неокласична школа. Као и у социјализму, грађани и привреда су неувиђавно изневерили теорију. Ниједан неолиберални интелектуалац са грамом памети није стао у одбрану неодбрањивог система.

Шта се догодило, и где су фундаментални узроци кризе било је тако јасно, да је и Ален Гринспен, председник Федералних резерви САД (1987-2006), крајем октобра 2008. наједном прогледао. У исказу пред комисијом америчког Конгреса, Гринспен је признао да је имао

превише вере у моћ тржишта и да је открио грешку у идеологији слободног тржишта. Човек који је две деценије суверено владао светском монетарном политиком жестоко је закаснио, и његов исказ у најбољем случају звучи фарсично, а у најгорем цинично.

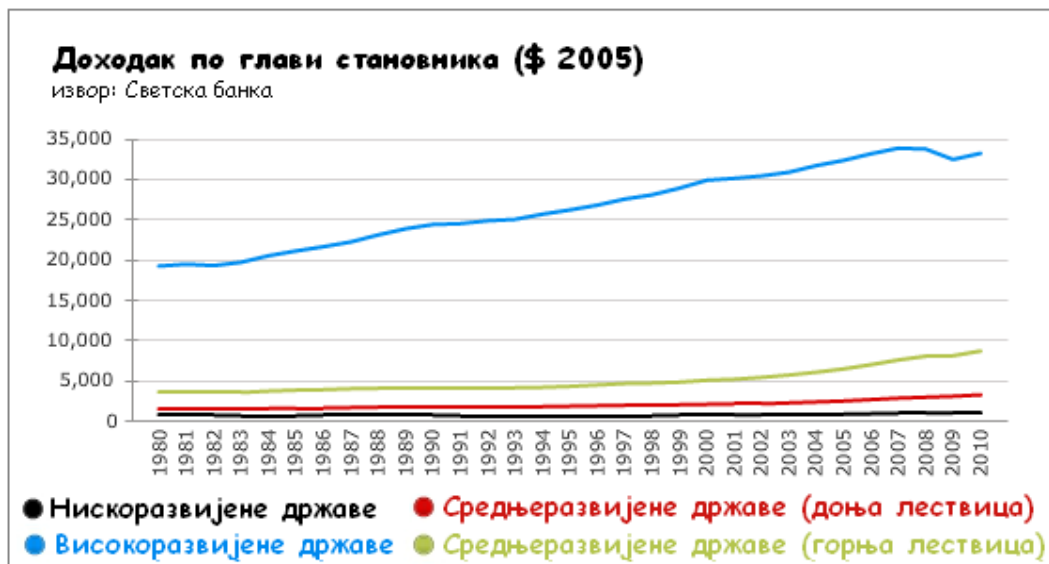
Уместо рационалних и одговорних тржишних учесника, систем је открио неодговорне кредиторе и милионе неодговорних и наивних дужника. Све што се догодило, догодило се у оквиру приватног сектора. Уместо ефикасних финансијских тржишта, дерегулација је створила моралне хазардере аморалног кова. За њих ниједан ризик није превелик, ако се може превалити на државу. Као и много пута до сада, показало се да они сјајно познају унутрашњу логику система и да ће губици финансијског сектора бити социјализовани и преваљени на буџете и пореске обвезнике. (...)

Тешко је наћи идеју која у судару са стварношћу увек губи, и која се упркос томе, непрекидно одржава и изнова појављује у некој новој инкарнацији. Ако чињенице не одговарају теорији, тим горе по чињенице – овај исказ који се приписује Хегелу, на најбољи начин осликава модус операнди неолиберализма, те последње *laissez-faire* инкарнације. (...)

Нешто касније, могли би се појавити и радови у којима ће се држава, а не приватни сектор, директно оптужити за изазивање кризе. Некакав разлог ће се већ наћи. Укратко, могле би се појавити анализе које ће по својој суштини бити сличне оној, какву је о узроцима кризе из 1929. године дао Милтон Фридман (са Аном Шварц) у свом чувеном делу „Монетарна историја САД, 1867–1960“. По њему, за Велику кризу није био одговоран приватни сектор и бесомучне, сумануте берзанске шпекулације које су кулминирале 1929, већ је кривица на Централној банци која није штампала новац и обезбедила довољну ликвидност систему.

За све то време, у економским и интелектуалним недођијама попут српске, бакља неолиберализма ће поносно горети као да се ништа није догодило, као да свет није дошао на ивицу финансијске катастрофе поводећи се за метафизичким конструктима (како би то Кејнс рекао, прим. Небојше Катића).“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, из чланка „Неолиберални корени светске економске кризе“ објављеног 19. јануара 2010. године на порталу НСПМ)

ИСПОВЕСТ И ОКАЈАЊЕ ГРЕХА

„Економске убице су изузетно добро плаћени професионалци који земљама широм планете отимају хиљаде милијарди долара. Они усмеравају паре из Светске банке (енг. World Bank), Америчка агенција за међународни развој (енг. U.S. Agency for International Development – USAID) и других страних организација за „помоћ“ у новчанике великих америчких „интернационалних“ корпорација и џепове чланова неколико богатих фамилија које

контролишу планетарне природне ресурсе. Њихова оруђа укључују фабриковане (фалсификоване) финансијске извештаје, намештене изборе, подмићивање, изнуђивање (уцене), секс и убиства. Они играју игру која постоји од кад постоје империје, с том разликом да се садашња игра, у ово време глобализације, додатно усавршила и прешла на још виши застрашујући ниво. Требало је да будем свестан да сам постао економски убица. (...)

Због мог колеге ЕНМ (Е-Ха-Ем) и мене, Еквадор је данас (2004) у значајно горем стању него што је био пре него што смо ми представили 'чуда' модерне економије, банкарства и инжењерства. Од 1970. године, у раздобљу који је еуфемистички назван нафтни бум, званична стопа сиромаштва порасла је са 50 на 70 процената, стопа незапослености се попела са 15 на 70 процената, а јавни дуг се повећао са 240 милиона на 16 милијарди долара. (...)

Нажалост, Еквадор није усамљен случај. Готово свака земља коју смо ми довели у окриље глобалног царства, доживела је сличну судбину. Дуг Трећег света нарастао је на више од 2.500 милијарди долара, а цена његовог годишњег сервисирања (отплате) износи више од 375 милијарди долара (2004) – што је више него што Трећи свет потроши за здравство и образовање, а двадесет пута више него што земље у развоју годишње добијају од иностране помоћи. Више од половине људи у свету преживљава с мање од два долара дневно, а то је отприлике једнак износ какав су добијали почетком седамдесетих година (двадесетог века). У међувремену, један проценат 'одабраних' породица Трећег света поседује укупно приватно богатство између 70 и 90 процената свих приватних доходака и власништва некретнина у својој земљи. (...)

У њиховом стремљењу да увећају своју глобалну империју коју чине корпорације, банке и владе – које заједно представљају 'корпоратократију' – користе своју финансијску и политичку снагу да осигурају да наше школе, компаније и медији подржавају како погрешни концепт тако и његове последице. Они су нас довели до тачке када је наша глобална култура чудовишна машина која захтева експоненцијално растуће количине горива и одржавања, толико велике да ће на крају прождрети све у видокругу и биће остављена без другог избора осим да уништи саму себе. (...)

Јахте и приватни млазни авиони су представљени као узор који нас инспирише да трошимо, трошимо и још више трошимо. Свака прилика се користи да нас убеди како је куповина ствари наша грађанска дужност, да је пљачкање земље добро за економију и да зато служи нашим вишим интересима. (...) Ако затајимо, далеко злоћуднија врста убица – шакали, излазе на сцену. А ако шакали затаје, онда посао прелази у руке милитариста који изазивају сукобе. (...)

Историја нас учи да ако не променимо ову представу, сигурно ће се све завршити као трагедија. Империје не трају вечно. Све до једне су доживеле ужасан крај. Оне уништавају многе културе стремећи већој доминацији и на крају се и саме уруше. Ни једна земља нити група земаља не могу дугорочно напредовати кроз искориштавање других.

Ова књига је написана да би могли да постанемо пажљивији и променимо нашу судбину. Сигуран сам да када довољно нас постане свесно тога да смо искоришћавани од стране економских чудовишта која стварају незаситу глад за светским ресурсима, стварајући систем који гаји робовласништво, онда ћемо престати да га толеришемо. Преиспитаћемо нашу улогу у свету у коме мањина плива у благостању док се већина дави у сиромаштву, загађењу и насиљу. Ми ћемо се посветити управљању курса према људскости, демократији и социјалној правди за све.

Признање да проблем постоји је први корак према проналажењу решења. Исповедање греха је почетак спаса. Нека ова књига онда буде почетак нашег спасења. Нека нас инспирише да достигнемо више нивое посвећења и поведе нас према испуњењу сна о уравнотеженим и праведним друштвима.^[3]

(Џон Перкинс, из књиге „Исповести убице економија“, 2004)

УТЕШНА НАГРАДА

Рафаел Висенте Кореа Делгадо је крајем новембра 2006. године на председничким изборима у Еквадору победио богаташа (неко би рекао тајкуна) Алвара Нобоу, а на дужност је ступио јануара 2007. године. Иако се данас (2013) признаје да је Кореа заслужан за смањење нивоа сиромаштва, немаштине и незапослености у земљи, критичари му мерејају гушења слободе изражавања. Задржаћемо се овде на једној епизоди из његове владавине.

Наиме, председник Рафаел Кореа, по образовању економиста који се школовао у Еквадору, Белгији и САД, децембра 2008. прогласио је јавни дуг „неморалним“ и „нелегалним“, истичући како су се име Еквадора задужили претходни корумпирани режими. После претњи да ће иностране кредиторе да тужи пред међународним судовима, успео је да обезбеди пристанак поверилаца да се укупна сума еквадорског дуга умањи за преко 60 процената и тек тада наставио да их сервисира (отплаћује).^[4]

ЛИНИЈА ФРАЈБУРГ - БОН

У литератури Фрајбуршку школи често сврставају међу неолиберале, вероватно зато што је 1938. Александер Рустов (којег убрајају у члана ове школе иако то формално није био) сковао одредницу *неолиберализам*, како би се либерали XX века разликовали од класичних. Истина, две највеће „перјанице“ ове школе Франц Бем (оснивач ордолиберализма и Фрајбуршке школе) и Валтер Ојкен касније су одбијали категоризацију да су неолиберали. Дописаћемо да су припадници Фрајбуршке школе названи ордолибералима по часопису око којег су се окупљали, а који су покренули Ојкен и Бем 1948. године (нем. ORDO – Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft).^[5]

Неоспорно је да су ордолиберали залагали за личне и политичке слободе, слободу тржишта, сарађивали са Фридрихом Хајеком и Лудвигом фон Мизесом (Аустријска школа), Милтоном Фридманом и Џорџом Штиглером (Чикашка школа), односно са свим члановима друштва Монт Пелерин^[6] – али су били миљама далеко од односа какав је неолиберализам

^[3] Два приказана графика су преузета из чланка World Income Inequality – Is the world becoming more unequal?, <http://www.conferenceboard.ca/hcp/hot-topics/worldinequality.aspx>

^[4] „Avenger against oligarchy“ wins in Ecuador, April 27, 2009, The real news, http://therealnews.com/t2/index.php?option=com_content&task=view&id=31&Itemid=74&jumival=3622, http://en.wikipedia.org/wiki/Rafael_Correa

^[5] Погледати о Фрајбуршкој школи и ордолиберализму на „Википедији“: http://en.wikipedia.org/wiki/Freiburg_School, <http://en.wikipedia.org/wiki/Ordoliberalism>, [http://en.wikipedia.org/wiki/ORDO_\(journal\)](http://en.wikipedia.org/wiki/ORDO_(journal)),

Божо Стојановић, „Допринос Валтера Ојкена равоју науке и његова актуелност“, Економски анали бр. 149-150, 2001, <http://hellostudent.wordpress.com/2013/04/03/veliki-ekonomisti-valter-ojken/>

^[6] Ово друштво, које је касније окупљало веома широку лепезу либерала из редова економиста, филозофа, историчара, пословних људи итд, основали су 1947. године у Швајцарској Фридрих Хајек, Лудвиг фон Мизес, Џорџ Штиглер, Милтон Фридман и Карл Попер. Хајек је био његов председник од оснивања до 1961. године. http://en.wikipedia.org/wiki/Mont_Pelerin_Society

имао не само према тржишту, већ и према друштву и држави. Колико су „прави“ неолиберали ниподаштавали државу, третирајући је као „нужно зло“ које треба минимизовати („тржишта што више, а државе колико мора“), толико су ордолиберали сматрали државу као темељни стуб који ће снажно обезбеђивати ваљано функционисање тржишта кроз сузбијање монопола и олигопола, стабилност цена, правну заштиту својине итд. Како су били веома социјално одговорни, у послератној Западној Немачкој (1949-1990) су својом економском филозофијом утицали не само на социјалдемократе (SDP), већ и на демохришћане (CDU).

Управо је на постулатима ордолиберализма и хришћанске (тачније, католичке) етике Конрад Аденауер (CDU), први послератни канцелар Западне Немачке (1949-1963), градио социјалну тржишну економију, као посебан илити „трећи пут“ за (Западну) Немачку – насупрот слободној тржишној економији и централно-планској (илити социјалистичкој) економији. Књига, и крилатица, Лудвига Ерхарда (министар економије 1949-1963 и канцелар 1963-1966) звала се „Благостање за све“,^[7] што је прилично одударало од стандардних неолибералних мантри, нарочито од оних које су обилато експлоатисали Фридман и Чикашка школа.

Другим речима, социјална тржишна економија је стајала насупрот и *laissez-faire* политици и социјализму, комбинујући приватно предузетништво са регулацијом и интервенцијама државе како би се успоставили поштени (фер) тржишни услови и одржавала равнотежа између (релативно) високе стопе економског раста, ниске стопе инфлације, ниске стопе незапослености, квалитетних услова рада, социјалне заштите и јавних служби. Ако хоћемо до краја да упростимо, западнонемачки „трећи пут“ успешно је комбиновао принципе слободе и социјалне одговорности. Социјална давања су колико-толико пратила економски раст државе. Висока радна етика доприносила је конкурентности економије Западне Немачке, тако да је она бележила немале суфиците и у робној размени и у текућем билансу.

Специфичност немачког банкарског система још увек лежи у избалансираном и успешном „укрштању власништва“ – предузећа имају власнички удео у банкама, а банке у предузећима која кредитирају. Идеја о стабилности цена коју је спроводила Бундесбанка у периоду 1974-1999 (подсетимо да је 1973. године дефинитивно напуштен Споразум из Бретон Вудса јер су уведени „пливајући“ девизни курсеви и да је Прва нафтна криза 1973-1974 изазвала „ценовни шок“ у свету) потекла је од Фрајбуршке школе. Успостављање Европске монетарне уније (1979) имало је потпис управо Бундесбанке, при чему је незванично „сидро“ уније била њена убедљиво најквалитетнија валута – немачка марка (Велика Британија је приступила монетарној унији тек 1990. године). Седамдесетих година нешто мање од 10 процената девизних резерви у свету било је у немачкој марци, да би овај удео нарастао на око 20 процената до краја осамдесетих (1989); услед трошкова после уједињења (1990), који су подразумевали и (галантно) замену источномемачке марке, удео немачке марке у светским девизним резервама се деведесетих смањило за неколико процентних поена. Међутим, поткрај деведесетих „родио“ се „евро“ као немачки економско-политички пројекат (тачније, далеко више немачки него француски). Неретко се ова валуту с правом доживљава као „префарбана“ немачка марка. Када је промовисан 1998. године (уведен је у оптицај 2002. године), самерен је снази немачке економије и монетарној политици Бундесбанке. Статут Европске централне банке (ЕЦБ, основане 1998. године са седиштем у Франкфурту) писан је на основу статута (тачније, акта) Бундесбанке,^[8] а наслеђена су настојања да се у зони евра одржи стабилност цена. (Биће још речи о статистици и начину обрачуна инфлације у свету и тршковима немачког уједињења).

^[7] Social market economy, http://en.wikipedia.org/wiki/Social_market_economy, „Немачка социјална тржишна привреда,“ издање Фондације „Конрад Аденауер“, 2012, http://www.kas.de/wf/doc/kas_33628-1522-14-30.pdf?130225151447

^[8] Karl Kaltenthaler, „Policymaking in the European Central Bank: The Masters of Europe's Money,“ The Rowman & Littlefield Publishing Group Inc, 2006 Only independent central banks ensure sustainably stable prices, Bundesbank, 2013 http://www.bundesbank.de/Redaktion/EN/Topics/2013/2013_03_07_independent_central_banks_ensure_sustainably_stable_prices.html, http://www.mongabay.com/history/germany/germany-the_deutsche_mark_as_an_international_currency.html, <http://nkatic.wordpress.com/2014/02/14/valutna-kriza-kao-velika-repriza/#comment-5342>

ТЕОРЕМА О ИСТИСКИВАЊУ У ПРАКСИ

„Осим у залагању за евроатланске интеграције, странке (у Србији) се слажу у још једној ствари, што нас економисте ужасава – то је политика економског популизма и економских интервенција. Нажалост, све су странке против економских слобода – обећавајући субвенције у послу, већа социјална давања, државне инвестиције кроз бесповратне кредите. Све су то били гробари наше привреде. Када је велики степен интервенционизма у економији, политичке странке имају велику моћ и могу да наплате страначки ‚рекет‘. Зато обећавају све већу, све ширу и све дубљу интервенцију – јер ће онда бити све више оних који ће тражити њихову заштиту. Међутим, биће и све више оних потиснутих који се неће усудити да улазе у инвестиционе подухвате, ако немају партијску заштиту.

То не може тако да се тек тако ‚пресече‘, али може да се бар да се наговести крај те приче која траје. Знате, политичаре је јако тешко наговорити да отворе тај процес од којег имају велике користи. Када тога не би било – верујте, 70 одсто тих активиста, који су покупљени по кафанским ‚буџацима‘ и доведени на политичке функције, не би се бавило политиком. Што да се баве, када не би од тога имали користи. Какво опште добро, какви бакрачи! Хоћу да управљам, да ме поштују и испоштују. Односно, ‚испоштовати‘ је синоним за ‚корумпирати‘.

Ипак, мере штедње ће доћи саме од себе када евроатлански пријатељи заврну славине својих банака. Штедеће се не зато што се жели, већ зато што се мора. Неће бити одакле да се финансира (оволика) потрошња, осим ако се неко не досети инфлације, као најгоре популистичке мере.

Једна економска теорема гласи – кад год се држава бави пословима привреде, она истискује привреднике. Ако држава инвестира, она искључује друге инвеститоре. Да ли бисте ви инвестирали у неки посао у који инвестирам и ја, а мене помаже држава тако што плаћа моје раднике, моје камате, уступа ми инфраструктуру? Та теорема о истискивању делује.

Што се тиче отворености, потпуно отворена привреда трпи ударе из иностранства. Најразвијеније земље су последње мере либерализације донеле баш у области спољнотрговинске размене. Ми смо прво увели либерализацију спољнотрговинске размене под притиском евроатланских пријатеља – из ММФ-а, Светске банке, Берлина, Вашингтона, Брисела. Значи, увели смо прво оно што је требало да урадимо последње, што је упропастило добар део наше привреде. Дакле, у цивилизованом свету прво је извршена унутрашња либерализација, па тек онда спољашња.“

(Данијел Цвјетићанин, професор микроекономске анализе на Универзитету „Сингидунум“, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 7. маја 2012. године)

РЕЈТИНГ У ОГЛЕДАЛУ ПОСЛОВНОГ ПАРТНЕРА

„Ревизија је једна од трагичних прича у Америци, као и у Србији. Ви дођете, на пример, код ‚Дилојта‘ и наручите извештај какав желите, а они вам кажу колико то кошта. Значи, извештаји (ревизора) се ‚фризирају‘. Зашто? Зато што је америчка држава дефакто дала монопол трима кућама – ‚Фич‘, ‚Мудиз‘ и ‚Стандард енд Пурс‘, које једине имају (државну) лиценцу да рејтингују фирме, банке, осигуравајуће куће, савезне државе, општине (и хартије од вредности) у САД (и свету). Њихов интерес није да открију скандал, јер би тако изгубили клијенте и велике зараде. Ко открива проблеме? Приватни пословни партнери, који имају највећи интерес да то сазнају. (...)

Током јавног саслушања у америчком Конгресу дошао је главни менаџер једне од највећих банака на (америчкој) Западној обали – извесни Ковачевић из Сан Франциска, син исељеника из Црне Горе. Његова банка је добила 13 милиона долара из Обаиног пакета помоћи, јер је неко сматрао да су оштећени због сарадње са осигуравајућом кућом АIG. Ковачевић им је поручио – ‚Ми јесмо радили са тим осигурањем, али нисмо имали штете јер нисмо будале, и можете тај новац (13 милиона долара) да повучете с нашег рачуна‘. Настало је комешање у сали. Ковачевић је наставио – ‚С ким год имамо мало више посла, ми се заинтересујемо како он стварно финансијски стоји. Иако је то осигурање (званично) имало

(највиши) рејтинг AAA, ми смо му давали (најнижи) рејтинг Це. Кад год смо нешто радили с њима, правили смо конструкцију која чува баланс'. Али, мало је било оних који су се тако понашали.“

(Мирослав Прокопијевић, економиста, на трибини „Ко је одговоран за економску кризу“ у Горњем Милановцу дана 26. јуна 2009. године)

ВЕЛИКА РЕЦЕСИЈА (2008-2009)

Августа 2007. године у САД је ескалирала криза хипотекарних кредита, да би септембра 2008. године после банкрота финансијске корпорације „Лиман брадерс“ (енг. Lehman Brothers), иначе поноса америчког инвестиционог банкарства, започела до тада најдужа рецесије у савременом свету. По званично исказаним подацима, ова корпорација је од 1994. до 2008. године повећала годишњи профит са 2,73 милијарде долара на 19,2 милијарде. Међутим, чињенице су стајале другачије – у моменту проглашења банкрота „Лиман брадерс“ био је дужан импозантних 613 милијарди америчких долара.

Поменута криза има своју предисторију и претежно је последица „синергије“: 1) америчке регулације (поспешивање „надувавања“ мехура на тржишту некретнина и политика јефтиног новца), 2) америчке дерегулације – три водеће америчке приватне агенције добиле су монопол за давање рејтинга и, нарочито, 3) финансијских спекулација и манипулација.

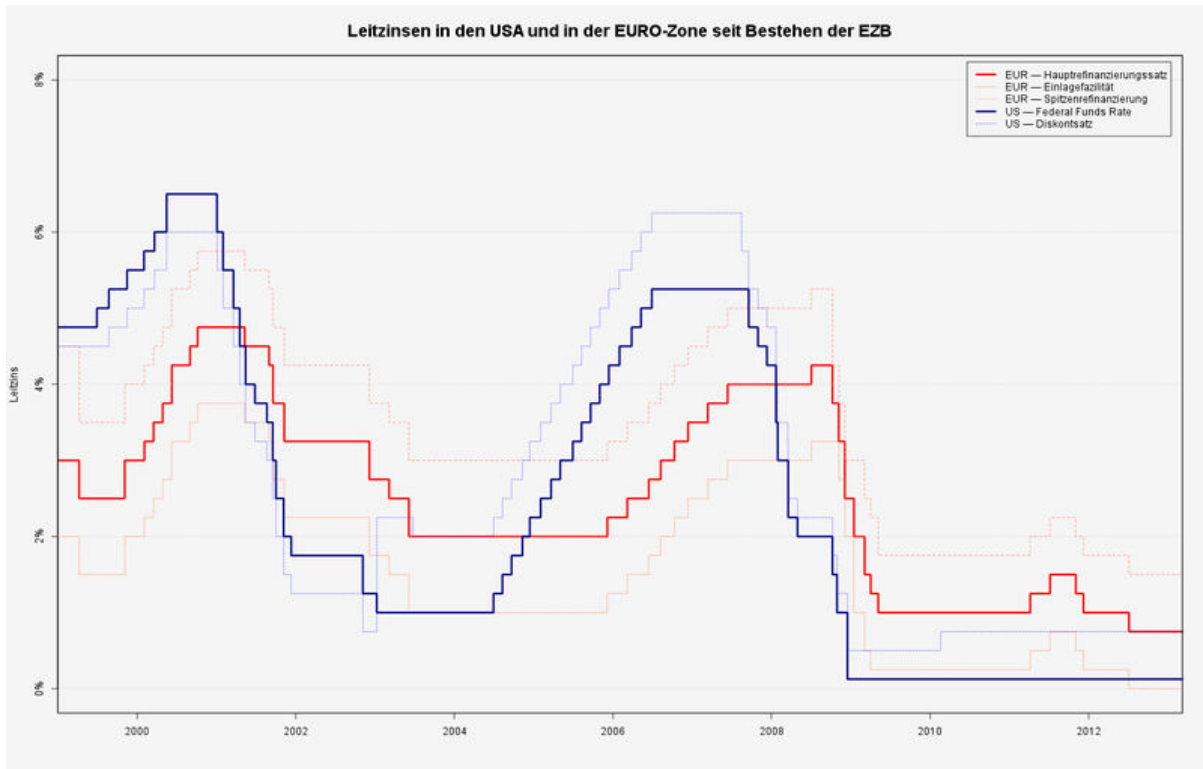
Као меру америчког просперитета, политичари су сматрали како треба што већем броју Американаца омогућити да купе кров над главом. У време администрације Џимија Картера (1977-1981) донет је закон о одобравању кредита угроженим категоријама (Community Reinvestment Act, 1977), који је касније допуњаван амандманима у време администрација председника Џорџа Буша Старијег (1989-1993) и Била Клинтона (1993-2001). Једна од последица овог закона је поспешивање америчких банака да позајмљују новац клијентима, без обзира какав имају кредитни рејтинг (односно, било да су дужници сигурни са становишта отплате кредита, било да су спорни). Банке су, дакле, охрабриване да одобравају тзв. другоразредне кредите (енг. subprime) грађанима са ниским приходима и лошим кредитним рејтингом. Ове кредите су шаљиво називали НИНЈА (енг. NINJA – No Income, No Job, No Assets) кредитима, јер су одобрани и становништву без прихода, посла и имовине. Дакле, финансијски лоби и амерички политички лоби спроводили су „надувавање“ тржишта некретнина и монетарну политику нереално јефтиног новца (преко америчке централне банке, односно Федералних резерви).

Подсећамо да свака централна банка „производи“ новац и даје га за ликвидност пословним (комерцијалним) банкама по дисконтној (есконтој) стопи, док се према референтној каматној стопи управљају друге каматне стопе и она одражава просјечну тржишну каматну стопу обрачунату на средњорочне и дугорочне зајмове. И дисконтну и референтну стопу процењује и утврђује централна банка.

Зашто је вођена монетарна политика јефтиног новца? Важни историјски моменти догодили су се 2001. године – пад електронског тржишта у САД („пуцање ‚дот ком‘ балона“ – енг. Dot Com Boom, односно Internet bubble), терористички напад на Њујорк 11. септембра и банкрот највеће америчке енергетске компаније „Енрон“ (то је до тада био највећи банкрот у историји САД). Како би се ублажиле последице по америчку привреду и избегла рецесија, Федералне резерве (ФЕД) су континуирано „обарале“ референтну каматну стопу – која је са 6 процената, колико је износила у јануару 2001, пала на историјски минимум од 1 процента (јануар 2003. године). Односно, у периоду 2001-2005 референта каматна стопа била је нижа од оне коју је прописивало Тејлорово правило (енг. Taylor rule).

Три кључне америчке приватне агенције за давање рејтинга (Standard & Poor's, Moody, Fitch), као продужена рука америчке државе (тачније лобија у САД), од седамдесетих година XX века уживале су статус „национално признатих агенција за давање рејтинга“ државама света,

банкама, осигуравајућим кућама, америчким савезним државама, општинама, хартијама од вредности итд. Према томе, рејтинг било ког субјекта на тржишту које су оне саопштавале имао је готово снагу закона и коришћен је за регулацију. Поставља се здраворазумско питање – а ко је оцењивао агенције за давање рејтинга? Нико. Оне су се на изврстан начин саморегулисале, при чему су све остале агенције „преписивале“ налазе три водеће.

Кретање референтне и дисконтне каматне стопе (2000-2012) у САД и зони евра, извор: „Википедија“

С друге стране, америчке комерцијалне банке су позајмљивале новац и од Федералних резерви и тако што су емитовале сопствене хартије од вредности (хипотекарне обвезнице). Поменути обвезницама три агенције давале су највиши рејтинг ААА (понекад и АА), што је био поуздан сигнал за улагаче из целог света да их купују јер су сигурне (неризичне). Тако су у поменуте хартије од вредности инвестирали су Арапи и Руси (од продаје нафте и гаса), али и бројни светски фондови, кинески и јапански инвеститори итд. То је касније произвело „преливање“ кризе на остатак света (2008). Док је тржиште некретнина расло (некретнине су куповали грађани, фирме, али и шпекуланти), комерцијалне банке нису биле у проблему. Наиме, чак и да дужник не може више да отплаћује рате кредита за кућу, банка је заплени и прода – тако да није на губитку. Међутим, било да се ради о тржиштима аутомобила, некретнина или сировина, ниједно од њих не може неограничено да расте – наступају и периоди стагнације и пада. Тако је 2006. продаја некретнина готово стала (знаци успоравања тржишта били су присутни још 2005), продајне цене престале су да расту, а камате комерцијалних банака (које су такође биле на историјском минимуму) почеле су да расту – јер су Федералне резерве континуирано подизале референту каматну стопу – уз инфлацију у САД која је претила да их још више подигне. Истовремено, проценат ненаплативих кредита бивао је све већи, при чему су доминирали кредити клијената са нижим (кредитним) рејтингом. Цене некретнина почеле су драматично да падају (2006), тако да су дужници дошли у ситуацију да дугују више него што њихова некретнина реално вреди. Када је балон „пукао“ (август 2007), банке су биле у поседу великог броја кућа које нису могле да продају на тржишту. Наравно, ни тржиште акција није било имуно на сва ова дешавања. Цела криза утицала је да индекс Дау

Џонс (енг. Dow Jones Industrial Average) опадне са дотадашњег историјског максимума од 14.000 (19. јул 2007) на испод 13.000 (15. август 2007). Ускоро је пад забележен на свим осталим светским берзама.

Економиста Славиша Тасић је кризу америчких хипотекарних кредита објаснио овако:

„Огромна већина кредита била без или са веома малим учешћем (депозитом). Ако сте већ платили учешће, онда вам се мање исплати да напуштате некретнину. Али, учешће у стамбеном кредиту је у типичном случају износило 0-3 %. Зашто тако мало? Банке су давале кредите без учешћа, јер су знале да те кредите могу брзо ‚упаковати‘ у MBS (хипотекарне обвезнице, енг. mortgage backed securities) и продати купцима. (...) Други разлог су опет били регулаторни притисци. У већини држава постојала је регулација да банке морају понудити рефинансирање зајмова клијентима. Ако је ваш кредит 80.000 \$; вредност куће вам је током претходних година бум порасла са 80.000 \$, добили сте кредит са 0 % учешћа, на 100.000 \$, ви сте имали право на *cash-out* рефинансирање. Пошто ваш залог сада вреди 100.000 \$, могли сте добити додатних 15.000 \$ кеш (готовинског) зајма од банке, тако да сада ваш укупан кредит износи 95.000 \$. Људи су ово право обилато користили. Тако је однос вредности залога у односу на кредит стално смањиван на минимум. (...)

Америка је земља са најблажим правилима банкрота. Посебно је у случају хипотекарних кредита, закон на нивоу држава је штитио зајмопримце од банака. У скоро свих 50 држава ви можете узети кредит на хипотеку и одлучити да га не вратите, без криминалних последица и чак без обавезе да вратите цео кредит. Банка узима вашу некретнину, али вас не може приморати да вратите кредит, јер закони или експлицитно то забрањују или предвиђају такве правне препреке да се банкама не исплати да вас туже за цео износ кредита, већ им је лакше да се задовоље оним што имају. Зато је пад цена некретнина довео до тога да су људи масовно напуштали куће под хипотеком, само да би престали са враћањем кредита који сада износи више од нове вредности куће. Ако сте узели кредит на 100.000 \$ и још нисте отплатили ништа, кућа је када сте је купили вредела 110.000 \$, а сада вреди 80.000 \$, најбоље вам је да напустите кућу јер сте тако практично уштедели 20.000 \$.“^[9]

Током 2008. године, са променљивим успехом, у САД је започела најопсежнија операција спасавања финансијског система која је забележена у дотадашњој историји света. Марта 2008. године започело је урушавање америчког инвестиционог банкарства пропашћу „Бер Стернса“ (енг. The Bear Stearns Companies, Inc), да би се септембра месеца агонија вишенедељног спасавања „Леман брадерса“ завршила потпуним „потонућем“ ове корпорације. Истог месеца „Банк оф Америка“ је купила „Мерил Линч“ (енг. Merrill Lynch) и спасила га пропасти, док је америчко Министарство финансија (енг. Department of the Treasury) ефективно национализовало „Фани Ме“ и „Фреди Мек“ (енг. Federal takeover of Fannie Mae and Freddie Mac), финансијске институције које су биле носећи стубови сложеног механизма финансирања хипотекарних кредита у САД. Како би се сагледале размере ове (до тада) највеће национализације у историји света, саопштићемо да се ради о вредности реда 40 процената тадашњег америчког БДП-а.^[10]

Последица кризе генерисане у САД било је поскупљење новца у свету, односно камате на кредите су почеле да расту. Ово је значило и опадање светског тржишта – на пример, мања

^[9] Славиша Тасић, „Узроци финансијске кризе,“ портал „trzisnoresenje.blogspot.com“, trzisnoresenje.blogspot.com/2009/12/uzroci-finansijske-krize-1.html, trzisnoresenje.blogspot.com/2009/12/uzroci-finansijske-krize-2.html

^[10] Небојша Катић, „Хазардери без подршке, слом америчких гиганата,“ „Политика“ од 16. септембра 2008. године, <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Hazarderi-bez-podrske.sr.html>,

Погледати и чланке на „Википедији“:

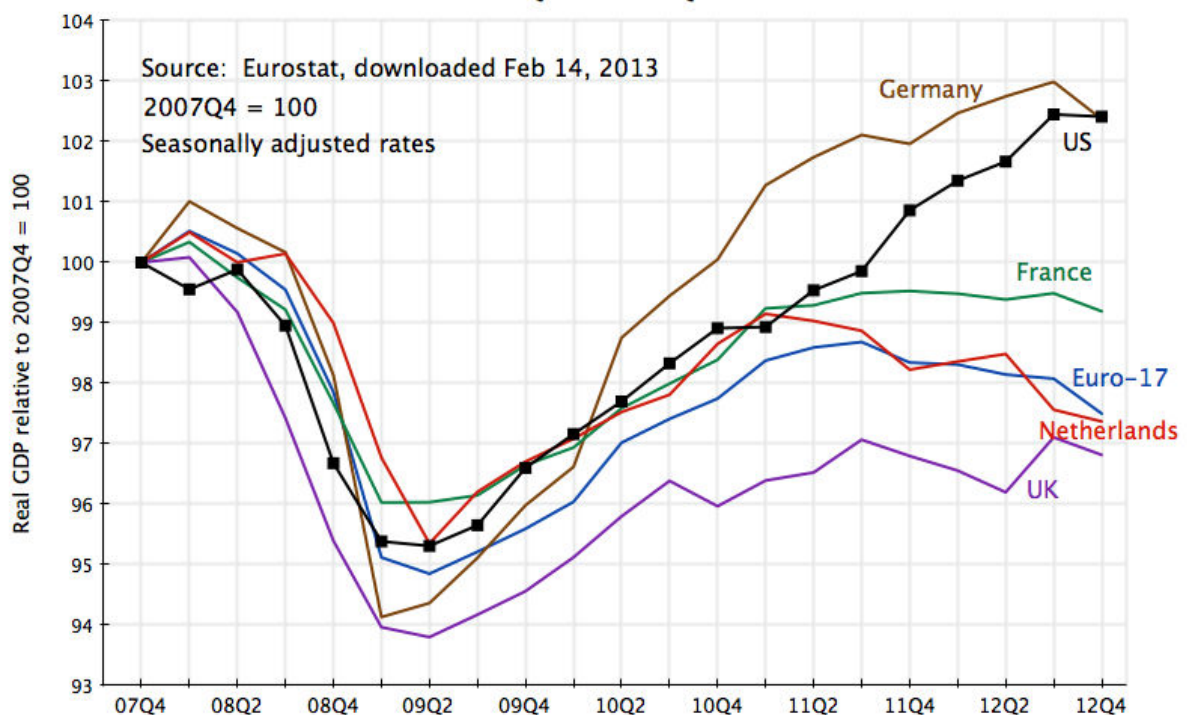
http://en.wikipedia.org/wiki/Merrill_Lynch,

http://en.wikipedia.org/wiki/Lehman_Brothers,

http://en.wikipedia.org/wiki/Federal_takeover_of_Fannie_Mae_and_Freddie_Mac

тражња за аутомобилима последично изазива пад производње у аутомобилској индустрији, и самим тим пад производње у свим повезаним секторима (индустрије метала, електронике, коже, гуме итд). Три тада највеће централне банке (америчке Федералне резерве, Европска централна банка и Јапанска банка) определиле су се за политику монетарне експанзије и јефтиног новца, како би смириле ситуацију на финансијским тржиштима. Све то није много помогло, тако да се светска економија 2009. године нашла у дубокој рецесији. Већ 2010. године наступила је криза европских државних дугова (Грчка, Шпанија, Португал, Ирска, Италија) и криза евра. Иако већина европских држава бележи опоравак од рецесије из 2009. године, ни 2012. године заједнички БДП држава зоне евра није достигао ниво из 2008. године. Насупрот свим осталим чланицама ЕУ, Пољска је кризу дочекала на ногама и једина није имала годишњи пад реалног БДП-а током раздобља 2009-2012. Ова држава је, наиме, задржала своју валуту (злот) и стрпљиво чека разрешење кризе евра.

European GDP Growth – Euro 17 and Selected Countries 2007Q4 to 2012Q4

Кретање БДП-а од четвртог квартала 2007. закључно са четвртим кварталом 2012. године у САД, 17 држава зоне евра (збирно), Немачку, Француску, Холандију и Велику Британију

(ФИНАНСИЈСКИ) ПАРАЗИТИ НА РЕАЛНОМ СЕКТОРУ

„Финансијски деривати постају важан предмет берзанских шпекулација и њихова вредност у време избијања кризе (2008) више него десетоструко премашују вредност глобалног БДП-а, мада је само пре три деценије вредност финансијских деривата била занемарљива. Ове промене водиле су значајном повећању потреба за „штампањем“ нових долара и невероватно брзом расту финансијских тржишта на којима се шпекулативност временом претворила од периферне у његову основну карактеристику. Финансијским шпекулацијама може да се створи профит, али се њима не ствара нова вредност и оне представљају извлачење вредности створене у реалном сектору. Тако данас имамо две паралелне економије, једну – реалну која ствара производе и услуге и другу – виртуелну која „ствара“ новац берзанским шпекулацијама и која постаје све доминантнија у односу на реалну

економију. Виртуелна економија не може да постоји без реалног сектора, јер она од њега живи, односно на њему управо и паразитира.

До 1999. године на снази је био GSA закон (Glass-Steagall Act) из 1933. године којим је извршено раздвајање комерцијалних и инвестиционих банака (комерцијалне банке нису могле да се баве берзанским шпекулацијама), а биле су прописане ригорозне санкције за борбу против корупције, недозвољених шпекулација и коришћења инсајдерских информација на финансијским тржиштима. Законом о финансијској модернизацији из 1999. године замењен је GSA закон и тако избрисана разлика између класичног и инвестиционог банкарства, те омогућено поновно спајање комерцијалних и инвестиционих банака. Дошло је до опасне концентрације у банкарском систему, па је тржишно учешће пет највећих банака са 8 % крајем 90-их година повећано на 30 % у садашње време (2012), а у њима је доминирао начин резонувања и пракса из инвестиционог банкарства, односно берзанска шпекулација. (...)

Знајући да су сувише велике да би држава дозволила да пропадну, банке су свесно улазиле у све ризичније послове и када су остваривале велике профите, менаџери су награђивани огромним бонусима, а када је избила глобална финансијска криза (којој су, у великој мери, и кумовале) власти САД су за спашавање банака потрошиле хиљаде милијарди долара. Тако је ризик учињен заједничким – када доноси профит он се приватизује од стране менаџера и акционара, а када настају губици они се социјализују, односно пребацују на државу, тачније на све пореске обвезнике. Не само да нико није одговарао него су менаџери банака добијена средства од државе за њихово спашавање користили за нове исплате великих бонуса и сада, под новим образложењем и називом – бонуси за лојалност (остајање) менаџера.“

(Јован Б. Душанић, професор монетарне економије и банкарства, чланак „Седам митова о светској економској кризи“, 15. новембар 2012. године, портал НСПМ)

ВРАНИ ГАВРАНИ КОЈИ ДОНОСЕ РЂАВЕ ВЕСТИ

„До сада је капитализам преживео, уз веће потешкоће. Надам се да ће тако и наставити, али са мање потешкоћа. Мислим да не постоји алтернатива глобалном капитализму, али капитализму требају боље институције. (...)

Врло сам забринут због стања у Европи. Евро је у процесу уништавања Европске уније. У одређеној мери, то се већ и десило, у смислу да је ЕУ замишљена као добровољна заједница равноправних држава. Ова криза је претворила ЕУ у нешто потпуно другачије: однос повериоца и дужника. А у финансијској кризи повериоци воде главну реч, тако да то више није равноправан однос. Судбину Италије, на пример, више не одређује италијанска политика, већ – дужнички однос. То је оно што заправо диктира политику. (...)

Пре свега, криза евра је директна последица финансијске кризе која је започела 2007. године у САД. Глобална криза открила је те недостатке зоне евра, иако неки од њих нису препознати ни данас. (...)

Увек сам био отворен када су у питању моје активности. Не чуде ме тврдње да су финансијски шпекуланти заправо криви за кризу. Финансијска криза није узрокована деловањем шпекуланата, него због власти које су створиле регулативу која шпекулантима омогућује да раде то за шта их се оптужује. Да буде јасније, шпекуланти су гласници који доносе лоше вести.“

(Џорџ Сорос, амерички инвеститор, који је постао увелико познат по „црној среди“ када је 1992. шпекулацијама „оборио“ британску фунту, портал Б92 од 21. маја 2013. године)

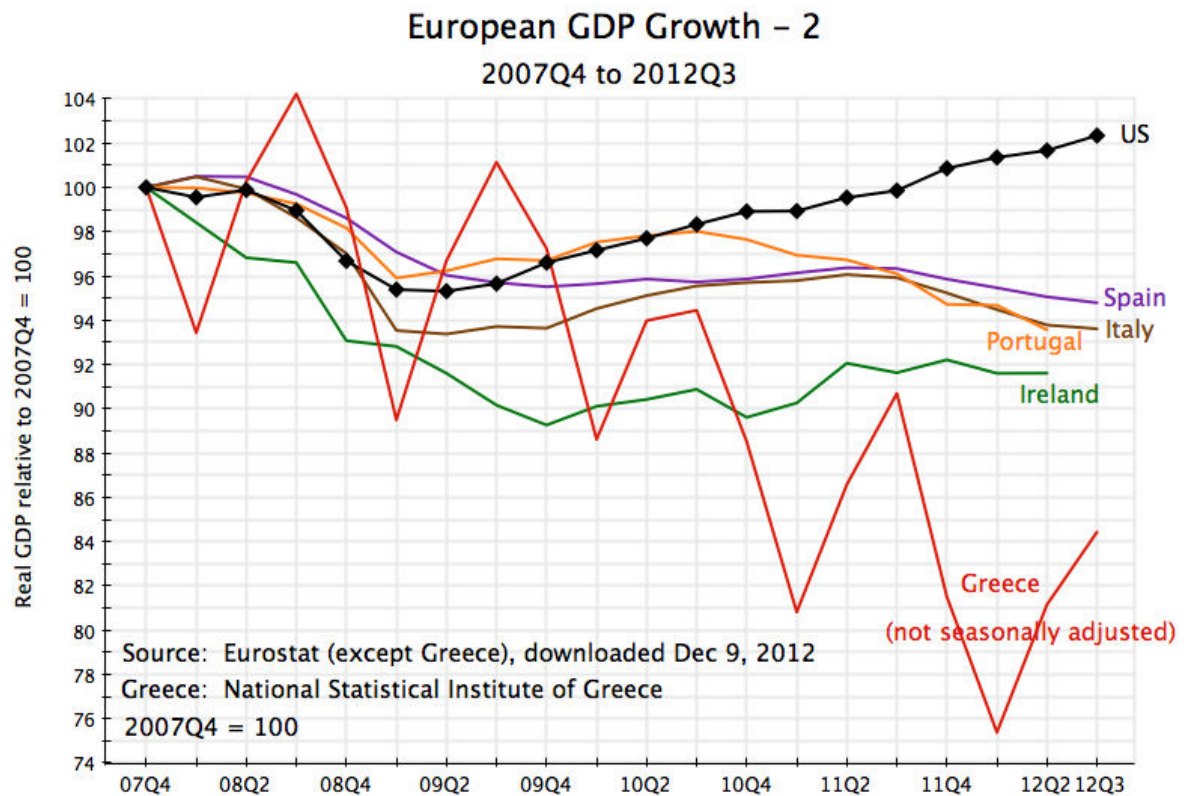
МНОГО АЈКУЛА, НЕКОЛИКО ВЕСЕЛИХ ЦВРЧАКА И МРАВ

„Верујем да би много центара моћи у свету волело да види распад еврозоне. (...) Финансијска тржишта су као ајкуле – када намиришу крв, „јуришају“ чак и на онога ко мало крвари. Да употребим другу метафору, када виде државу која се приближава понору, радије би да је гурну. Дакле, у овој кризи има и јуриша шпекулативног капитала на државу (...)

И Ирска и Грчка су државе које су трошиле преко могућности. У Грчкој је превише трошила држава, а у Ирској је држава била изузетно рационална, али је преко мере трошио приватни сектор (грађани и компаније). Дакле, државу у дубоку кризу може да гурне не само (прекомерно) трошење државе већ и енормно трошење приватног сектора. То се у Србији не препознаје довољно. За Шпанију кажу да је ‚Мажино линија‘ (зоне евра), јер је њена економија већа од економија Грчке, Ирске и Португала заједно. Проблем Шпаније је такође приватна потрошња, не потрошња државе. Често понављам да државе не улазе у проблем због буџетског дефицита, већ због дефицита текућег биланса. (...) Невоље настају када превише трошите и када то финансирају странци, а онда странци одбију да вам више позајмљују новац.

(...) Немачка је кључна (европска) држава. Она је мрав Европе. Прилагодила се светској кризи и новим односима снага, постигла је унутрашњи консензус о томе да плате у Немачкој не могу да расту и да буџетски дефицит мора да буде под контролом. С друге стране, имате медитеранске цврчке који су веома ‚весели‘.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, емисија „Кажипрст“ на ТВ Б92 од 30. новембра 2010. године)

Кретање БДП-а од четвртог квартала 2007. закључно са трећим кварталом 2012. године у САД, Шпанију, Италију, Португалију, Ирску и Грчку

ГРЧКА ТРАГЕДИЈА СА ГОГОЉЕВИМ ЧИНОМ

Структуру грчког дуга (2012) од око 340 милијарди евра (око 171 проценат грчког БДП-а) чинило је неколико компоненти – реалан дуг, смислена и бесмислена социјална давања, тринеста и четрнаеста плата у јавном сектору, преваре (лажни инвалиди, лажне пензије, утаје пореза, лажни повраћај ПДВ-а итд.) и дуг који је направило десетак најмоћнијих грчких породица. Економска криза и презадуженост државе приморала је грчке владе да од 2009. године почну да претресају стање у јавним финансијама (из којих се немилице „цедио“ новац кроз малверзације), укључујући и увођење пореза од 20 процената на бруто приход грчке

цркве (2010). Претрага у пензионом фонду довела је и до невероватног открића неколико хиљада „мртвих душа“ које су „подизале“ пензију; многи од њих су имали преко 110 година. Што ће рећи, неке породице су наставиле да подижу пензије својих преминулих чланова. До априла 2012. откривено је и укинута око 200 хиљада различитих „фантом“ пензија.^[11]

Како је почело? Од 1981. када је постала члан Европске економске заједнице (која је 1993. еволуирала у Европску унију), а нарочито током осамдесетих и деведесетих година прошлог века, Грчка је осећала благостање јер је „засипана“ донацијама из европских фондова – захваљујући којима је градила сопствену инфраструктуру. Иако није била спремна да прати темпо водећих европских економија, није одолела сиренском зову јединственог економског тржишта и заједничке валуте. Наравно, иза јединственог тржишта и заједничке валуте стајали су виши интереси великих европских економија (посебно Немачке и Француске) које су тако могле да продају своје производе без нецаринских (стандарди, контингенти, квоте итд.) и царинских препрека. Додуше, чланство у зони евра Грчкој јесте омогућило да се повољно задужује, али су цене робе и услуга на домаћем тржишту расле – уз неконтролисани раст дефицита текућих трансакција и буџетског дефицита, а самим тим и јавног и спољног дуга до момента ескалације (2009). Влада Грчке је 2001. године прибегла „егзибицијама“ у књиговодству ради прикривања дефицита, што би је квалификовало за усвајање заједничке европске валуте. Америчка инвестициона банка „Голдман Сакс“ (енг. Goldman Sachs Group) је 2001. у тајности „асистирала“ грчкој влади да испуни критеријуме за чланство у зони евра, помоћу сложене „девизне замене“ (енг. currency swap), чиме се „маскирала“ висина и буџетског дефицита и јавног дуга.^[12] Подсећамо да су још Уговором у Мастрихту (потписан 7. фебруара 1992, а ступио на снагу 1993. године) дефинисани лимити буџетског дефицита (3 процента БДП-а) и јавног дуга (60 процента БДП-а). Ове границе су чланице зоне евра масовно кршиле – нарочито Француска, али и Немачка. Међутим, највећи скандал је избио после открића (2010) да је дефицит буџета Грчке у 2009. био на нивоу 12,7 процената БДП-а, док је тадашња прогноза јавног дуга за 2010. годину процењивана на 125 процента БДП-а.

Једна од варијација америчке изреке гласи: „Ако дугујете банци 100 долара, то је ваш проблем; а ако јој дугујете 100 милиона долара, то је већ проблем банке“. Читав случај презадужености Грчке није од 2010. почео да се решава због сâмих Грка, већ због поверилаца – око 70 процената грчког дуга поседовале су тада немачке и француске банке. Према препоруци ММФ-а, Грчка је прибегла „резању“ јавне потрошње (можда је било целисходније да је јавна потрошња прекомпонована, прим. Дејана Бараћа), што је изазвало пад БДП-а – тако да је удео јавног дуга у грчком БДП-у на крају 2012. износио 171 проценат (процена).

Истини за вољу, Грчка дужи низ година није остваривала толику продуктивност да би приуштила релативно висок ниво животног стандарда, укључујући и трошкове организације Летњих олимпијских игара 2004. године (иза које су остале новоизгађени спортски терени и спортске хале које је скупо одржавати). Према подацима агенције Eurostat из фебруара 2012. године, минимална зарада у Грчкој за пуно радно време износила је 877 евра – док је истовремено у Француској износила 1.398, у Великој Британији 1.202, у Шпанији 748, у Пољској 336, у Румунији 162, а у Бугарској 138 евра. Под притиском међународних кредитора, грчка влада је фебруара 2012. године пристала да убудуће минимална зарада у Грчкој буде смањена за 22 процената – тако да је у јулу 2012. године износила 684 евра (односно 586 евра за запослене који годишње примају 14 зарада), наспрам минималне зараде у Чешкој од 312 евра (која је у то време имала готово идентичан број становника као Грчка и уз напомену да је чешки БДП у 2012. години био већи од грчког).

Да би се наплатили порези и друге обавезе, чије плаћање многи Грци избегавају кад год су у прилици, Министарство финансија је објавило попис 4.000 највећих дужника који су

^[11] Economy watch, <http://www.economywatch.com/in-the-news/greece-catches-200000-cases-of-fraudulent-pension-claims.26-04.html>

^[12] Дајана Џонстон, „Пад Грчке,“ портал НСПМ од 1. марта 2010. године, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/pad-grcke.html>

државу ускратили за барем 150.000 евра и чији свеукупни дуг износио 14,9 милијарди евра (2012). На листи се налазио и један пастир са Крита – Парасирис Стелиос, од кога је држава потраживала 10,8 милиона евра. Наиме, Стелиос се 1995. године удружио са сарадницима како би на име лажне пореске пријаве добио 88.000 евра (у противвредности у тадашњим драхмама) повраћаја „преплаћеног пореза“. Тих почетних 88.000 евра је кроз године управног поступка захваљујући казнама, „пеналима“ и каматама нарасло на 10,8 милиона евра, што је готово хиљаду пута надилазило укупну вредност 50 коза од којих се издржавала Стелиосова породица. Ипак, „лидер“ поменути листе био је извесни Никос Касиматис, који је као рачуновођа од 1993. до 2001. године оснивао десетине лажних фирми, преко којих је оштетио државу за невероватних 952 милиона евра на основу повраћаја ПДВ-а. Непосредно пре изрицања пресуде, Касиматис је побегао 2004. године; у међувремену је естетским операцијама потпуно променио физички изглед, да би 2009. пронађен у редовној полицијској контроли и то на основу отисака прстију. Након хапшења, Касиматис је открио имена чак 50 службеника грчке пореске управе који су му помагали у непочинствима. Овај грчки „стручњак за порез“ служи збирну затворску казну у трајању од 504 године.^[13]

Фото: портал „capital.ba“

МАНИПУЛАЦИЈЕ И ЛЕТЕЋИ АКЦИОНАРИ

Светска економска криза је, дакле, имала прву „епизоду“ са Кризом хипотекарних кредита у САД (август 2007. године), а затим је добила још три „наставка“ – Глобална финансијска криза (2007-2008), Велика рецесија (2008-2009) и Криза јавног дуга у зони евра (од 2009. године).

Професори економије Вилијам Лазоник и Ха-Џун Чанг^[14] потцртали су до чега је довела политика „максимизирања вредности акције“ (енг. maximizing shareholder value), и самим тим поспешивање „летећих акционара“, што је на крају урушило тржишну позицију великог броја

^[13] „Грк преварио државу за милијарду евра,“ 7. фебруар 2012. године, Б92, http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2012&mm=02&dd=07&nav_id=580801, <http://www.pressonline.rs/svet/globus/202615/od-grcke-ukrao-milijardu-evra.html>

^[14] Видети Чангову књигу „Двадесет три ствари које вам нису рекли о капитализму“ (2010) и Лазоников извештај „The Fragility of the US Economy: The Financialized Corporation and the Disappearing Middle Class“ (2010), <http://www.theairnet.org/files/research/lazonick/Lazonick%20FUSE%2020101003.pdf>

западних компанија. Шта се догодило? „Летећи акционари“ били су најмање посвећени дугорочном развоју компаније, зато што су имали слободу да је било када напусте (односно да продају акције једне и купе акције неких других компанија). Што ће рећи, менаџери компанија били су под сталним притиском да смањују трошкове (енг. cutting costs) – кроз селидбу делова компаније у иностранство (где је радна снага јефтинија), отпуштање запослених и све мањег улагања у опрему, истраживање и развој. Чанг је саопштио податак да су у Великој Британији шездесетих година власници држали акције у просеку од пет година, да би у првој деценији XXI века овај период износио око седам месеци.

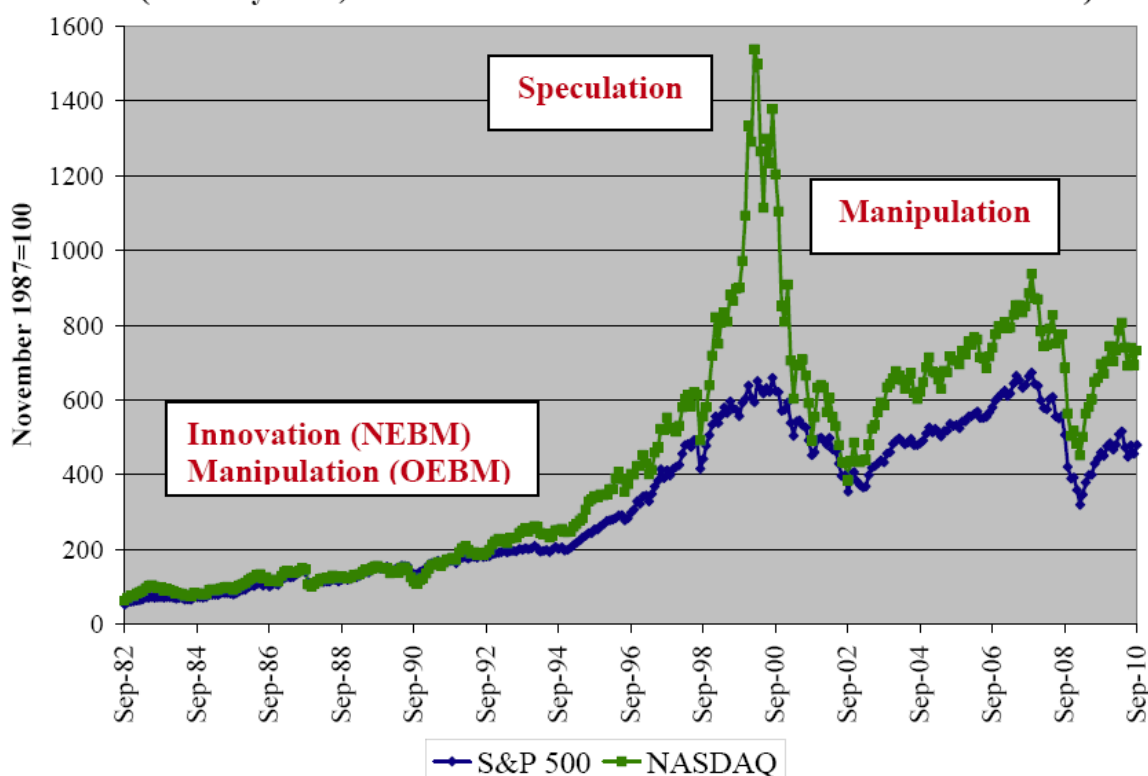
Table 1: Average annual US corporate stock and bond yields (%), 1960-2009

	1960-1969	1970-1979	1980-1989	1990-1999	2000-2009
Real stock yield	6.63	-1.66	11.67	15.01	-3.08
Price yield	5.80	1.35	12.91	15.54	-2.30
Dividend yield	3.19	4.08	4.32	2.47	1.79
Change in CPI	2.36	7.09	5.55	3.00	2.57
Real bond yield	2.65	1.14	5.79	4.72	3.41

Stock yields are for Standard and Poor's composite index of 500 US corporate stocks. Bond yields are for Moody's Aaa-rated US corporate bonds.

Source: US Congress 2010, Tables B-62, B-73, B-95, B-96.

Figure 1. S&P 500 and NASDAQ Composite Indices, Sept. 1982-Sept. 2010 (monthly data, standardized for the two indices to 100 in Nov. 1987)

As of September 2010 the S&P 500 Index consisted of 500 stocks, of which 406 were NYSE and 94 NASDAQ; and the NASDAQ Composite Index consisted of 2,910 stocks.

Source: Yahoo! Finance at <http://finance.yahoo.com> (Historical Prices, Monthly Data).

Конкретно, Лазоник је анализирао је пословање највећих 500 компанија из САД у периоду 1960-2009. Један од његових закључака био је да су оне у 2007. години потрошиле

(фантастичних) 94 % своје зараде (профита) на дивиденде и откуп акција (поступак када компаније купују сопствене акције како би увећале њихову вредност). Затим је подсетио како постоје три различите тенденције које покрећу цене акција – иновација, спекулација и манипулација. Иновација генерише виши квалитет, ниже цене производа и одрживи раст цена акција. Спекулација, која је често „охрабрена“ од стране иновација, усмерава цене акција навише – јер постоји очекивање да ће цена акција у будућности расти, па ће се наћи „већа будала“ која ће бити спремна да их плати по вишој цени. Манипулација, међутим, догађа се онда када компаније врше алокацију ресурса, тако да дивиденде (зараде од акција) расту – упркос томе што су изостале иновације.

Упрошћено приказано, сценарио је изгледао овако (прим. Дејана Бараћа):

компанија отпушта раднике и готово да не улаже у развој → дивиденде од акција расту (јер се готово целокупан профит исплаћује акционарима) → не само да су радници деморалисани (због претње отказом која све време лебди), већ и технологија компаније застарева → компанија временом губи тржишну позицију → вредности акција опадају → акционари масовно почињу да продају акције и купују акције других компанија (које обећавају веће приносе) → компанија или пролази кроз банкрот или се спасава интервенцијом државе.

Према Чангу, банкрот компаније „Џенерал моторс“ (2009) историјски је значајнији догађај од распада Совјетског Савеза (1991), наводећи податак да је ова компанија 1955. године произвела 3,5 милиона аутомобила насупрот 70.000 аутомобила, колико је произвело 12 јапанских произвођача заједно („Тојота“ је тада нпр. произвела 35.000 аутомобила). Око педесет година касније, јапанска „Тојота“ постала је водећи светски произвођач аутомобила, а већ 2009. године „Џенерал моторс“ (енг. General Motors Corporation) прогласио је банкрот.

Дописаћемо чињеницу да је (до тог тренутка) у питању био највећи банкрот у америчкој индустрији и трећи по величини банкрот у америчкој историји. Актива „Џенерал моторса“ у тренутку проглашења банкрота (првог дана јуна 2009. године) износила је 82,29 милијарди долара, насупрот дуговима од 172,81 милијарду долара.^[15] На рушевинама старе основана је нова, мања компанија (енг. General Motors Company, LLC), која је неке брендове возила задржала, а друге одбацила.

ГОДИНА 2007. БЛАГОВРЕМЕНА НАЈАВА БУЏЕТСКИХ И ПРИВРЕДНИХ МУКА

„Странце не морате превише саветовати у шта је најбоље улагати. Они добро познају светско тржиште и структура улагања у Србију то јасно показује. Улаже се у индустрију окренуту искључиво домаћем тржишту коју увозна конкуренција не може угрозити због високих трошкова транспорта. Цемент, пиво, вода, млекарска, пекарска индустрија су од те врсте. Исто важи и за банкарство, телекомуникације, трговинске ланце. Улаже се и у део индустрије, попут дуванске, који је добро заштићен акцизама. Домаћи инвеститори су учили и да је пољопривредно земљиште изузетно јефтино, па су ту улагања велика. Улаже се, наравно, и у некретнине, али ми се чини да би тај балон могао брзо „пући“. Вероватно би се исплатило улагање у луксузније старачке домове у градским центрима, као и у хотеле. (...)

Издвојио бих два основна проблема српске економије. Први је хронична незапосленост и одлазак у иностранство квалитетних младих људи. Други је дефицит текућих трансакција. Кад је о овом првом реч, чини ми се да је он у Србији потцењен. Ако статистика не греша, апсолутан број запослених је и даље у паду, упркос статистички солидном привредном расту. То је катастрофа. Држава се већ данас суочава са старом популацијом и огромним трошковима социјалне и здравствене заштите. Продаја државне имовине неће моћи задуго да скрива и ублажава овај проблем. Буџетске муке тек предстоје. (...)

^[15] Humbled GM files for bankruptcy protection, <http://www.nbcnews.com/id/31030038/>

Велики дефицит текућег рачуна (дефицит текућих трансакција) и раст спољног дуга, уз убрзано задуживање грађана, други је комплекс проблема. Најкраће речено, Србија превише троши и има једну од најнижих стопа инвестиција у Европи. Домаћа привреда налази се тако између ,чекића и наковња'. На једној страни су прецењени девизни курс динара и претерана либерализација увоза, а на другој огромне банкарске камате и провизије. А познато је да прецењени курс стимулише увоз и дестимулише извоз. Он и вештачки подиже куповну моћ становништва јер се за релативно мање динара може купити више робе.

Један од основних (узрока проблема) је прилив шпекулативног капитала. Њега стимулишу огромне разлике између високих домаћих камата и ниских иностраних. Тај новац преко кеш (готовинских) кредита врши сталан притисак на цене и одржава прецењени курс динара. Држава не само да не предузима адекватне мере да то заустави, већ и избегава да ову врсту капитала назове правим именом и тако идентификује проблем.

Стални инфлациони притисак је само резултат ових проблема. Контрола инфлације кроз реално јачање динара и контрола цена јавних предузећа је катастрофално лоша дугорочна политика. Она креира велике ценовне диспаритете, не решава проблем инфлације, а погубна је за биланс текућих трансакција. (...)

Шта би се морало урадити? Осим девалвације, теоретски гледано, могуће је и подизање царина – али је то тешко изводљиво, јер би наишло на снажан отпор трговинских партнера Србије. Уз то, Србија треба ускоро да ратификује споразум СЕФТА (Централноевропски споразум слободне трговине, прим. Дејана Бараћа), па то не оставља маневарски простор за тако нешто. Проблем је и у томе што је царине лако спустити, али их је тешко касније подићи. Мудрије нације су отуд веома пажљиве кад либерализују увоз. Због чега је Србија прибегла брзој либерализацији, не да се рационално објаснити. (...)

Већи извоз је оно што треба да буде стратешки циљ. Проблем је управо у томе што се данас у Србији, због потцењених страних валута, не исплати производити за извоз, ни улагати у производњу за супституцију увоза. Након значајније корекције курса, то би се променило. При уласку на ново тржиште најбитнија је ценовна конкурентност.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, из интервјуа за „Економетар“, пренео портал Б92 дана 3. септембра 2007. године)

ОНИ КОЈИ СЕ (НЕ) ЗАДУЖУЈУ НА ЦРТУ

„Најважније је да се јавни део дуга смањује, јер кад држава позајмљује новац она га углавном не троши рационално. Понекад средства из иностранства оду и у јавну потрошњу, што је најгори начин трошења пара. Кад грађани и приватне фирме узимају кредите, они увек направе више од онога што су узели ,на црту'. Кредит узимају да би инвестирали, направили нешто од тих средстава. То је, по правилу, профитабилно трошење. Да висок ниво задужености у економији не мора ништа да значи, најбоље показује амерички пример. Просечан Американац је задужен 100.000 долара, а сви им завидимо на високом стандарду.“

(Мирослав Прокопијевић, економиста и директор Центра за слободно тржиште, „Политика“ од 21. августа 2008. године)

ГОДИНА 2008. ИЗВЕШТАЈ СА КРАЉЕВСКОГ ДВОРА

„У тренутку када са светских берзи стижу вести које више говоре о катаклизми него о финансијској кризи, из Владе Србије долазе ведре најаве о новом циклусу снижавања царина. Повод за ову иницијативу је у вези са идејом о једностраној примени Прелазног трговинског споразума са ЕУ. Сама помисао о снижавању царина у овако критичном тренутку указује на потпуну изолованост власти од домаће економске реалности, као и на апсолутно неразумевање дубине светске економске кризе. Владица иницијатива није шала, није реч о театру апсурда и не догађа се на двору краља Ибија.

Идеја се, ипак, многим допада. Захвални грађани нестрпљиво чекају да царина на аутомобиле буде снижена, па да скокну до банке по кредит и обаве куповину. Део стручне

јавности који подржава сваку владину меру, која иде у правцу либерализације, сматра да је то добро за здравље привреде и да неће превише утицати на раст увоза.

Народна банка Србије (НБС) поздравља најављене мере, тако да и са те стране влада добија подршку. Снижење царина ће помоћи да се успори раст цена које НБС ионако већ годинама вештачки обара одржавањем суманутог курса динара.

Кључни проблем са којим ће Србија морати да живи наредних година у вези је са успоравањем раста светске економије и вероватном рецесијом. У таквом окружењу, протекционистичке тенденције ће глобално снажити и свако ће гледати да заштити домаће тржиште и подстакне извоз. Србија ради сасвим супротно. Преко прецењеног курса годинама се снажно стимулише увоз и помажу туђе економије. Ново снижавање царина била би несхватљива мера у истом, погрешном смеру. Повећање увоза не мора бити спектакуларно, али је сваки, па и најмањи додатни раст веома опасан.

Србија је презадужена, али то не види, или не жели да види. Један од кључних индикатора задужености једне земље у вези је са односом између њеног бруто домаћег производа (БДП) и висине спољног дуга. Када висина спољног дуга пређе 80 процената БДП-а, сматра се да је држава презадужена. Србија у својим статистичким прегледима исказује спољни дуг на нивоу од око 65 процената БДП-а, па је стога све уреду. Није.

Проблем презадужености је прикривен методологијом обрачуна БДП-а која почива на текућим ценама. Величина БДП-а је услед тога (у случају Србије) мањим делом производ реалног раста домаће економије, а много већим делом резултат је кумулирања вишегодишње високе инфлације. Овако инфлаторно увећани БДП затим се исказује у доларима. У том процесу долази до још једног вештачког увећавања, јер се ради конверзија по курсу који је тешко потценио долар. Овде није реч о проблему слабог долара, већ о прецењености динара. БДП је на овај начин вештачки увећан за више десетина процената. (...)

И сви остали показатељи код којих се реалне девизне величине упоређују са нереалним девизним БДП-ом показују исту деформацију. Дефицит текућег биланса Србије је у првих шест месеци прешао 20 процената БДП-а. Овај дефицит је уједно и најбољи показатељ колико Србија годишње више троши него што ствара. Тај показатељ је астрономски висок чак и на нивоу прецењеног БДП-а. (...)

Да би се галантно српско трошење наставило, прилив девиза би се морао појачати. У том светлу, питање актуелне светске финансијске кризе постаје изузетно важно. Ако своју економску будућност Србија данас повезује искључиво за прилив страног капитала, а тако изгледа, ситуација је да не може бити гора. Капитала је на светском тржишту све мање, и светски финансијски систем у овом тренутку има озбиљне проблеме са ликвидношћу.

Овакав амбијент не охрабрује инвестирање. Прилив новог капитала, кредитног или инвестиционог, свеједно, биће изузетно успорен. Ако Србија краткорочно потражи спас у одлуци да прода и преостале државне монополе (Телеком, ЕПС, Аеродром, нпр), цена која би се могла добити биће много нижа од оне која би се добила да ове кризе нема. Истовремено, и ново задуживање ће бити све теже и све скупље.

Коначно, НБС мора добро размислити и о оне три или вероватније четири милијарде долара шпекулативног новца који се налази у Србији. Ради се о капиталу које је тренутно депонован у НБС, уложен у њене вредносне папире и који убира огромну камату. Тај капитал је имобилисан, не врши никакву корисну економску функцију, али зато исцрпљује НБС и тера је у губитак. Међутим, ако би се овај капитал сада покренуо под притиском актуелне кризе и почео убрзано да напушта Србију, дошло би до огромног притиска на динар. То би могао бити увод у кризу великих размера. У том процесу, постало би јасно колико су високе девизне резерве НБС само химера.

Светској економији, српској посебно, предстоји опасан, тежак и неизванпут. На тај пут није паметно кренути новим, јефтинијим аутомобилом – може бити удобно, али се неће далеко стићи.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, из чланка „На двору краља Ибија“ објављеног у „Политици“ од 23. септембра 2008. године)

СВЕЧАНИ ДОЧЕК КРИЗЕ

Месец је септембар, а година 2008. САД и државе Европске уније боре се са последицама финансијске кризе. Народна банка Србије (НБС) објављује како су укупне девизне резерве Србије последњег дана претходног месеца (август) износиле 9,98 милијарди евра. Динар је јак као земља. Политичари на власти шаљу позитивне сигнале. Да за Србију нема зиме, сведочи и намера Владе Србије да изврши ванредно повећање пензија за 15 процената (5 процентних поена редовног повећања и још 10 процентних поена ванредног повећања). Једном речју, концем лета те 2008. у Србији ништа не слуги на зло. Укупна вредност (тзв. репо сток) краткорочних ХоВ са роком доспећа од четрнаест дана, чијом продајом је Народна банка Србије (НБС) повлачила динаре, достигла је максималну номиналну (реоткупну) вредност 26. септембра 2008. године – око 248 милијарди динара (што је износило импозантних 3,25 милијарди евра према курсу од 76,39 динара за ево који је важио на тај дан).^[16]

Месец је октобар, а година 2008. Српски репо сток почиње да опада, јер су инвестициони фондови и домаће комерцијалне банке почеле да се повлаче из репо послова. Већ 31. октобра средњи курс евра достигао је ниво од 85 динара (тачније 84,99), а вредност репо стока по тадашњем курсу износила је око 2,2 милијарде евра. Централна банка (НБС) нашла се тада под троструким ударом – банке извлаче новац који је био „заробљен“ у поменутих репо операцијама, динар је значајно ослабио према евр (упркос снажним интервенцијама током којих је НБС у октобру продала око 250 милиона евра), а део грађана је под психолошким притиском похрлио да повлачи своју девизну штедњу из домаћих банака – што је подразумевало да пословне банке повлаче обавезне резерве из централне банке. Оптимизам политичара на власти не јењава, тако да и даље сеју охрабрујуће поруке – „криза је шанса за убрзани развој Србије“, „Србија је у знатно повољнијој ситуацији него многе друге земље света, па и нашег региона“, „Србија има банкарски систем који је релативно јачи од банкарских система у Европи“ – упркос стварности која их демантује.

Да би ублажила ефекте кризе, држава Србија је од 21. октобра 2008. године најавила пакет мера, а који је реализован до краја јануара 2009. Међу овим мерама биле су и следеће три: 1) подизање нивоа осигуране штедње са 3.000 на 50.000 евра (штедња за коју је гарантовала НБС), 2) укидање пореза на капиталну добит и пореза на пренос апсолутних права код хартија од вредности и 3) укидање пореза на камату на девизну штедњу. (Подсетимо, порез на камату на девизну штедњу био је 20 процената, у јануару 2009. године је укинут, да би од 1. јануара 2010. висина овог пореза износила 10 процената). Последњег дана 2008. године девизне резерве Србије износе 8,15 милијарди евра. Само у децембру су смањене за 892,4 милиона евра, превасходно зато што је НБС вратила комерцијалним банкама 638,3 милиона евра издвојених по основу обавезне резерве.

Како би спречила колапс сопственог банкарског система, Србија је затражила и добила појас за спасавање од Међународног монетарног фонда (ММФ). Влада је већ 13. новембра 2008. године договорила са ММФ-ом аранжман из предострожности, а потом је 27. марта 2009. године потписан и Бечки споразум. Наиме, представници матица највећих банака у Србији, састали су се у Бечу под покровитељством ММФ-а и НБС, када је договорено да поменуте банке задрже ниво кредитне активности у Србији на нивоу с краја 2008. Другим речима, домаће комерцијалне банке страним капиталом обавезале да неће извлачити новац из Србије, а сигурност им је пружао поменути „стендбај“ аранжман Србије са ММФ-ом, чија је реализација већ договорена за период од почетка 2009. до краја марта 2010. године.

^[16] „Ефекти светске финансијске кризе на Србију,“ Економски институт и Билтен МАТ, пренео портал Б92 дана 4. новембра 2008. године, http://www.b92.net/biz/fokus/analiza.php?yyyy=2008&mm=11&nav_id=327083

ГОДИНА 2008. КРИЗА КАО КОНСТАНТА ДОМАЋЕ ЕКОНОМИЈЕ

„Очекујем да ће криза бити санирана пре него што би се ти негативни ефекти одразили на нашу земљу. (...) Финансијска криза изазива глобалне потресе, а Србија је у ситуацији која је знатно повољнија него у многим другим земљама света, па и нашег региона. (...) Србија се у оваквој позицији нашла захваљујући опрезној и строгој монетарној као и одмереној генералној политици наше земље, која не производи конфликте, већ стабилност.“

(Божидар Ђелић, потпредседник Владе Србије и министар за науку и технологију, за листове „Дневник“ од 3. октобра 2008. и „Политика“ од 12. октобра 2008. године, портал „Истиномер“)

„У оваквој светској финансијској кризи и могућој рецесији, налази се шанса за убрзани развој Србије. И зато је кључно питање за Србију у наредних неколико месеци – питање буџета. Мора бити добро пројектован и осмишљен, не сме бити повећања јавне потрошње. Последице глобалне финансијске кризе могу се превазићи, уколико буџет буде стабилизујући.“

(Борис Тадић, председник Србије, на предавању са темом „Србија, Европа, свет“ које је одржао студентима Универзитета „Мегатренд“, 20. октобар 2008. године, „Вечерње новости“)

„Светску финансијску кризу схватам врло озбиљно, јер овакву до сада нисмо доживели. Међутим, сада се показало да Србија има банкарски систем који је релативно јачи од банкарских система у Европи. Када се криза заврши, инвеститори ће увидети да смо током ње били много стабилнија земља од других. Ми смо једна од ретких земаља која није потрошила ниједан динар од новца пореских обвезника за спасавање банака, јер таква помоћ државе до сада није била потребна. А када глобална криза прође, верујем да ће инвеститори подвући црту и израчунати где су изгубили, а где добили. Показаће се да су имали највеће губитке у Сједињеним (Америчким) Државама и највећем броју европских земаља, а да су зарадили у Кини, Србији и у можда још неколико земаља! После такве ситуације ми ћемо први пут имати прилику да једну велику кризу преокренемо у своју корист!“

(Млађан Динкић, потпредседник Владе Србије и министар економије и регионалног развоја, за „Прес“ од 26. октобра 2008. године, пренео портал „Истиномер“)

„Ванредно повећање пензија од 10 одсто, као ни усклађивање пензија на 70 одсто од просечне зараде у Србији, најављено за идућу годину, неће угрозити макроекономску стабилност земље. (...) Овом исплатом (обећаног повећања) прекинут је социјални геноцид над пензионерима, а да ли ће то тако остати или ће то неко срушити, не зависи од мене. Ја то сигурно рушити нећу.“

(Јован Кркобабић, потпредседник Владе Србије, за „Курир“ од 2. октобра 2008. и „Прес“ од 15. новембра 2008. године)

„То свакако неће бити криза која је била деведесетих година прошлог века у Србији, него ће то бити привремено успоравање раста привреде. Буџет за следећу годину (2009) неће бити толико рестриктиван да би захтевао драстична одрицања грађана, већ ће бити стабилизационо-развојни. (...) Када је реч о пензијама, идуће године биће испоштована уредба о њиховом ванредном повећању од 10 одсто, што с редовним повећањем чини укупно 15 одсто. Зараде буџетских корисника повећаваће се у складу са растом трошкова живота, тако да ће плате моћи да буду у маси повећане највише осам одсто, колики је планирани раст кумулативне инфлације следеће године.“

(Мирко Цветковић, премијер Србије, 15. новембар 2008. године, „Танјуг“)

„Баш у оваквој светској кризи можда се налази шанса за убрзани развој Србије, не на онакав начин какав смо замислили, али на начин који морамо да осмислимо.“

(Борис Тадић, председник Србије, за „Прес“ од 16. новембра 2008. године, портал „Истиномер“)

ГОДИНА 2008. ЛОШЕ ВЕСТИ ЗА ГЛЕДАОЦЕ СА ЈЕФТИН(И)ОМ УЛАЗНИЦОМ

„Немам лепе вести за вас. Економска криза настала у САД неће заобићи ни регион у којем се налази Србија, јер су земље источне и југоисточне Европе веома зависне од дешавања у развијеним земљама Европе, а прогнозе показују да ће се ефекти светске економске кризе на територији Старог континента осетити у већој мери него у САД.“

(Џозеф Штиглиц, економиста и Нобеловац, „Данас“ од 11. децембра 2008. године)

ГОДИНА 2009. ЈЕДАН ПОЗИВ МЕЊА СВЕ

„Србија неизоставно мора да закључи аранжман са ММФ-ом, да задржи лањски износ cross border кредита, да револвира краткорочне зајмове, да убеди банке да не смањују кредитну активност... да учини све не би ли одржала девизну ликвидност. Без тога прети нам сценарио из 1980, када смо као држава банкротирали.“

Јасно је да ћемо уместо кресања расхода из буџета посегнути за повећањем дефицита – са 1,75 на свих три процента БДП. То су чиниле и друге земље, али ММФ ће се одмах успротивити таквом предлогу. Ако га и прихвати, захтеваће да се тај дефицит искористи за инвестиције у инфраструктурне објекте, а не за друге видове потрошње.

Где је излаз? Да влада што пре изађе са што разумнијом економском политиком за савладавање кризе и рецесије у којој ће штедња и смањивање јавне потрошње бити на првом месту. Ако она то не учини – урадиће то инфлација и курс. Отуда ће инфлација 2009. бити око 15 одсто, а ни раст курса евра не може бити ни за промил мањи. Можда чак и већи.

Прошлонедељни копаонички сусрет политичара, привредника и економиста само је још један доказ олаког односа наше елите према све оштријој рецесији. И уместо да чујемо шта ћемо и како да урадимо не бисмо ли њене последице што више ублажили, јер на узроке не можемо да одговоримо, ми смо поново били сведоци подгревања климе како је све мање-више нормално. Тако је било почетком октобра, када смо први пут упозорили да светска финансијска криза и рецесија долазе с несагледивим последицама, тако је и сада.“

(Стојан Стаменковић, математичар, економиста и уредник часописа МАТ, „Политика“ од 10. марта 2009. године)

Индустријска производња 2001-2009.
индекси, $\emptyset$ 2008=100

Графика: МАТ/„Политика“

ГОДИНА 2009. ВИСОКА ТЕМПЕРАТУРА

„Верујем да ни (Јован) Кркобабић не памти овакву кризу. (...) Сада имамо ситуацију која је много гора него што је било прошле године, а да ли може да буде још горе? Може. Људи у

државној управи сада треба да буду срећни што имају посао. За разлику од других, наша влада избећи ће банкрот државе. Преживећемо (...).“

(Млађан Динкић, потпредседник Владе Србије и министар економије и регионалног развоја, „Блиц“ од 27. марта 2009. године)

ГОДИНА 2009. НИЈЕ (ЈОШ) КАТАСТРОФА

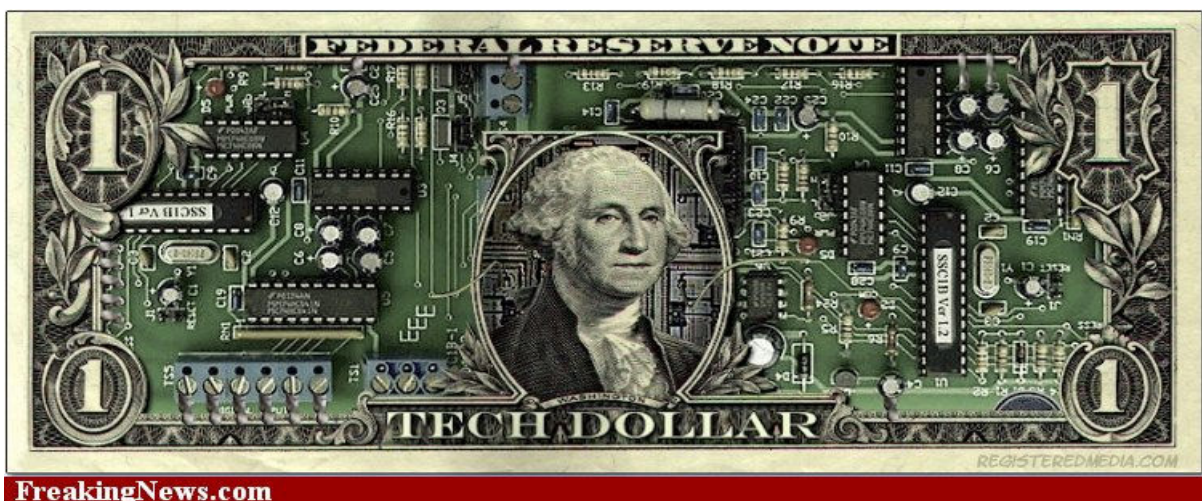
„Србија има два дела (спољног) дуга, приватни – који је велики, и државни – који је мали и који држимо под контролом. Приватни део дуга је врло ‚здрав‘ и заснован је на (прекограничним) кредитима које су људи (привредници) узели у страним земљама, зато што су овде каматне стопе огромне. Било који нормални привредник би се задужио у иностранству по нижој каматној стопи. У питању су ‚здрави‘ кредити, јер су покривени хипотеком. За те кредите су увезли репро материјал и опрему, све оно што је потребно за производни процес. Проблем јесте када настане криза, и зато нам је био потребан ММФ, да неко оде и каже тим банкама да им продуже рок отплате, јер привредници сада нису криви што не раде фабрике аутомобила у свету па не можемо да извозимо свој челик итд. Стране банке су прихватиле то здраворазумско објашњење и немамо разлога да се плашимо да ће било каква криза тог типа да дође, јер нема довољно великог дуга који би изазвао ту кризу.

Приговори да се ми задужујемо на рачун будућих генерација долазе од оних који не познају економију. Увек се треба задуживати на ниском нивоу дохотка и отплаћивати онда када имате многи виши доходак. (...) Зато постоје банке. Задуживање је један начин да се Србија брже развије, а бољи начин од тога су стране директне инвестиције – али се стране инвестиције не могу привући док се не уреди амбијент. (...)

Ја, као неко ко је узео стамбени кредит, (била) сам свесна девизне калузуле и ако се деси тај најгори сценарио, ја ћу остати без 10 до 15 процената своје имовине. Ако онај који се тако задужио није рачунао да то може да му се деси, заиста ми је жао. Ово је као утакмица у којој се игра по чврстим правилима. (...) Ако се деси катастрофа, која не може тако брзо да се деси, изгубиће део своје имовине, не може све да се изгуби. (...)

Ова средина је постала потпуно популистичка – хајде да узмемо од свих и не дамо никоме. Не видим у томе ни лепоте ни спаса. Ако желите гувернера који је светска класа, морате добро да га платите. Некадашњи мађарски гувернер је зарађивао 30.000 евра месечно, то је 1.000 евра дневно. После његовог мандата и с том референцом, тај човек је после радио за 50-60 хиљада месечно, јер су то плате директора великих банака у Европи. Ако желимо да се интегришемо у Европу, морамо да идемо тим правцем (...) То је онај амерички, европски и аустралијски пут који гледамо на филмовима. На тај пут ће отићи сва наша деца када буду сутра емигрирала, а ми ћемо одавде да им машемо. Зашто тај пут не направимо овде?“

(Даница Поповић, професор Економског факултета у Београду, емисија „Сведок“ РТС-а од 27. априла 2009. године)

ГОДИНА 2009. ДОБРО СМО ПРОШЛИ, АЛИ ЗАТО МНОГИ ДРУГИ НИСУ

„Влада се од почетка мандата сусрела са два велика ограничења. Прво, то су наслеђени проблеми, произашли из вишегодишњег модела понашања где је лична и јавна потрошња расла много брже од оствареног БДП-а, што је у земљи стварало инфлаторне притиске и, с друге стране, појачавало спољнотрговински и платни дефицит земље. Друго, светска економска криза у великој мери троши енергију и капацитете владе на решавање текућих економских и социјалних проблема, у условима опадајуће економске активности и раста незапослености. Слична ситуација је и у многим другим земљама. Упоређујући се са њима, може се рећи да Србија до сада у тој кризи и није тако лоше прошла.“

(Јуриј Бајец, професор Економског факултета и саветник председника Владе Србије Мирка Цветковића, „Политика“ од 5. јула 2009. године)

ГОДИНА 2010. ПРАВАЦ ЈЕ (БИО) ДОБАР, АЛИ ЈЕ СМЕР ПОГРЕШАН

„Модел развоја Србије, који је важио до почетка светске кризе, није више одржив, јер се у оквиру њега од кредита финансирали потрошња која је затим ишла у повећање увоза. (...) Потребне су инвестиције у секторе који ће произвести извоз, а не само у трговину, телекомуникације и оно што се продаје на домаћем тржишту. Непходно обезбедити економију засновану на знању, јер Србија има неповољну демографску слику, тако да је једини начин за раст да мали број људи производи велико богатство.“

(Божидар Ђелић, потпредседник Владе Србије и министар за науку и технологију, 10. март 2010. године, „Танјуг“)

ГОДИНА 2010. И СИНУ ВИЂЕЛО (ИЗ РОВОВА)

„Ови кредити су добри и јефтини (...), зато што грађани у првој години не плаћају главницу, већ само камату. У другој и трећој години плаћају рату. Ево, даћу вам пример. Ако неко купи фрижидер који се производи у фабрици „Горења“ у Ваљеву, месечна рата у првој години је 90, а у другој и трећој – 650 динара. (...) Желимо да омогућимо људима да сада, када имају „замрзнуте“ плате и пензије, могу да купе нешто што им треба, а када им плате и пензије буду повећане – а сигурно ће бити по свим калкулацијама од ММФ-их до мојих, да могу лако да отплаћују рату у другој и трећој години. То је помоћ да се подигне стандард грађана, јер сам убеђен како је у Србији потребно подстаћи тражњу. (...) Када људи имају мале плате и пензије, мало и купују. Због тога се и мање производи. Што се више робе буде куповало, више ће да се производи и биће веће плате оних који производе, што значи и веће (буџетске приходе) због пореза.“

Знам да то није једина мера која ће покренути српску економију, али хоће у пакету са кредитима за инвестиције и ликвидност у привреди, плус са радовима у инфраструктури. Знам да су ме критиковали пре годину дана када смо увели субвенционисане кредите за ликвидност у привреди, а на крају године су се сви економисти сложили да је то била најбоља владина мера за спас привреде у условима кризе, јер смо имали мањи пад од многих других земаља.

(...) Овај пакет (мера) је копија једног пакета који је у сличној ситуацији примењен у Америци пре сто година. То је тзв. кејнзијанска политика. Када је тамо у време Велике депресије била криза тражње, јер људи нису имали новца за куповину зато што су изгубили посао – тадашња влада (САД) дала им је да копају ровове, па да их затрпавају. Само да добију плате како би могли да купе хлеб и млеко. Мало сам упростио, али тако је покренут циклус.“

(Млађан Динкић, потпредседник Владе Србије и министар економије и регионалног развоја, о субвенционисаним потрошачким кредитима за робу произведену у Србији, емисија „Сведок“ РТС-а од 24. марта 2010. године)

ГОДИНА 2010. ОПОРАВАК ПОСЛЕ ПРЕЛЕЖАНЕ БОЛЕСТИ

„Било је лако и популистички критиковати некога у кризи (...). Прошле године је била најдубља криза (...), а сада је прошла. Ми смо суштински одбранили економски и финансијски систем од онога што се десило Исланду и балтичким земљама.“

(Млађан Динкић, потпредседник Владе Србије и министар економије и регионалног развоја, у Скупштини Србије, „Шта радите, бре?“ РТС-а од 7. априла 2010. године)

ГОДИНА 2010. ИЗАШЛИ СМО ИЗ КРИЗЕ (СТАТИСТИЧКИ)

„Тренутно смо формално изашли из кризе, јер је пораст бруто домаћег производа у првом кварталу ове године био око један одсто, али се то још не одражава на живот људи.“

(Мирко Цветковић, премијер Србије, 18. мај 2010. године, „Бета“)

ГОДИНА 2010. ЖАЛБА ДЕДА МРАЗУ ПРОТИВУ ФАРАОНА

„Постоји један континуитет у ‚фараонском‘ понашању власти, а реч је о упорном игнорисању свих привредних проблема које су биле обавезне, и добро плаћене, да решавају. Ниједан закон на том колосеку у последњих 10 година није донесен. Напротив, привреда тренутно плаћа 65 различитих обавеза и свакодневно јој се погоршавају услови привређивања. Због тога сам, у име групе привредника забринутих за судбину земље, као последњи апел упутио писмо у Лапонију.

„Драги Деда Мразе,

Организуј нам државу којом владају институције а не партије, у којој владају професионалци а не страначки јуришници, у којој обим црног тржишта и сиве економије не прелази 50 одсто. Изврши нам структурну пореску реформу, реформу јавног сектора, побољшај образовни ниво у државним институцијама, донеси Закон о занатству, побољшај ефикасност рада судова, смањи зеленашке каматне стопе на кредите, спроведи до краја гиљотину прописа. Развласти комунистичку бирократију и демократске олигархе, да кадрове убудуће бирамо међу грађанима а не партијским послушницима. Забрани онима који су на позицији актуелне власти употребу футура и суочи их са стварношћу. Реци им да више неће бити јефтино поседовати, а скупо запошљавати...

Реци »демократским комунистима« да не прете више, иначе ћемо јавне набавке ставити под контролу и уштедети држави милијарду евра. Извршићемо лицитацију пословног простора и државне имовине. Отећемо комунистима легате којим незаконито управљају. Почећемо и ми трошити оно што зарађујемо. Није то резервисано само за буџетске кориснике. Ми знамо да ти знаш и можеш. На систематске проблеме само систем може дати одговоре. Упозори оне горе у замку, да се милион незапослених не може запослити довитљивим решењима. Реци им да криза није олуја која дође и прође сама од себе. Много знања, труда, рада и функционисања система може привреду покренути са дна.

А она је јадна и чемерна. Негативан салдо има 30 одсто предузећа. Двоструко смо више дужни ове него прошле године. Краткорочни субвенционисани кредити су омча око врата привредника. У 58.000 блокираних предузећа и предузетничких радњи запослено је 128.000 радника. Сто хиљада запослених радника не прима плату дуже од годину дана. Сви привредни трендови су и даље негативни, без изгледа да се у наредној години било шта побољша. Само ће извоз благо расти.

Власт ће и даље привреднике и грађане презирати као »нежељене« сведоке сопствене политичке импровизације.

Деда Мразе, иако није могуће, с тобом барем има наде. Са фараонима никако‘.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, 28. децембар 2010. године, портал „Макроекономија“)

ГОДИНА 2011. ПОНОВНО СМО ИЗАШЛИ ИЗ КРИЗЕ (СТАТИСТИЧКИ)

„Знам да се од статистике не живи, али она, ипак, показује да стандард није пао. (...) Просечна плата нам уопште не пада упркос томе што се прича. Она чак реално расте. И то је сад један виртуелни свет. Кад питате човека како живи, он каже – ужасно. И ја сам дошао до закључка да су у суштини и статистике и људи у праву.“

(**Мирко Цветковић, премијер Србије, „Вечерње новости“ од 11. фебруара 2011. године**)

ГОДИНА 2011. РУЧАЈ ДАНАС, ПЛАТИ КАСНИЈЕ

„Пре две године власт је саветовала да се узму кредити, зато што ће бити боље за годину и по дана. Прошао је тај период, а људи који су узели кредите не могу да их врате. Сада помињу ‚грејс период‘ за кредите, зато што ће бити боље за две-три године. Несумњива чињеница је да нема бесплатног ручка. Свако одлагање дугова кошта. Ако се данас не промени нешто капитално у фондусу односа државе и привреде, не видим да ће бити боље. Грађани живе у уверењу да ће им влада нешто дати, а влада живи у уверењу да ће јој Европа (ЕУ) нешто дати. Мора да се схвати ситуација да се мора радити више, а трошити мање.“

(**Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Седмица“ Радио Београда 1 од 13. марта 2011. године**)

ГОДИНА 2011. САМО ШТО НИСМО ИЗАШЛИ ИЗ КРИЗЕ

„Криза која је погодила читав свет, погодила је и Србију. Нећу да кажем да је она завршена, али нема никакве дилеме да се виде јасни знаци (нашег привредног) опоравка. У последња два месеца, први пут у последње три године, расте број запослених у Србији.“

(**Борис Тадић, председник Србије, на отварању погона фабрике „Леони“ у Прокупљу, 10. јун 2011. године, ТВ Б92**)

ГОДИНА 2012. СВЕ ВРЕМЕ СМО У КРИЗИ

Од парола да је „криза наша развојна шанса“, затим да ће нас светска криза миомићи, да ће нас само окрзнути јер смо на њеној периферији, да се са кризом боље носимо него остатак Европе па и света – неки домаћи политичари на власти су невољно изнедрили признање да је Србија у дубокој кризи, док су се други позивали на кризу као изговор за лоше стање у економији.

Када смо писали о рецесији, навели смо да ако економија дуже време „тоне“, а затим почне да „испливава“ – не значи да се нашла у истој тачки као пре почетка „потонућа“.

ЗАПАЉЕЊЕ ЈАВНО, ФИНАНСИЈЕ ТАЈНЕ

„Курс је само ‚висока температура‘, иза које стоје неодрживе јавне финансије као ‚запаљење‘.“

(**Павле Петровић, професор Економског факултета у Београду и председник Фискалног савета, објашњавајући непрекидно слабљење динара према евр, 30. мај 2012. године, РТС**)

ПОЗОВИТЕ М(МФ) ИЛИ ЋЕ ОН ПОЗВАТИ ВАС

„Ситуација у српским финансијама није тако катастрофална као што се износи (...), али новој влади препоручујем да одмах по формирању уђе у разговоре са ММФ-ом и да са њима усагласи ставове.“

(**Мирко Цветковић, одлазећи премијер Србије, 4. јул 2012. године, „Танјуг“**)

ДАНИ ГРМЉАВИНЕ

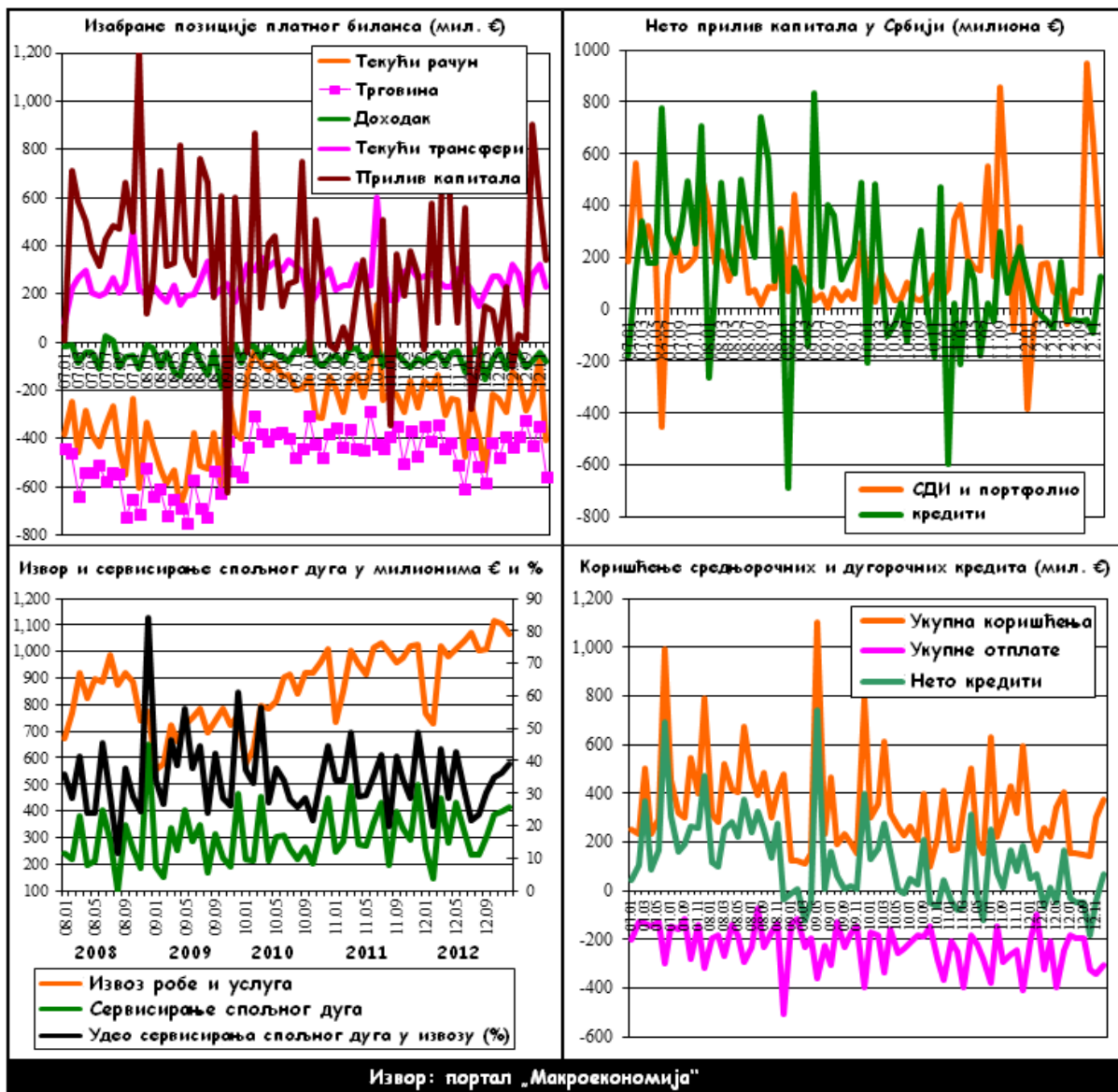
„Раст јавног дуга Србије упоредио бих са растом температуре у Београду и Србији. После таквих врућина обично следи грмљавина, а да би се то избегло неопходно је спровести одређене мере.“

(Лу Брефор, шеф канцеларије Светске банке у Србији, 4. јул 2013. године, „Танјуг“)

ЛАЂА ДОМАЋЕ ПРОИЗВОДЊЕ

„Наши политичари се често ,ваде‘ на утицај споља. То вам је као када имате два брода – један солидно саграђен и други који је крхке грађе. Онај што је солидно саграђен и у великим невољама се добро држи. Рецимо, у великој економској кризи 1930-х, Немачка и Велика Британија биле су веома погођене, а скандинавске и балканске земље, из различитих разлога, нису. Према томе, такав случај је и сада. Имамо проблем што (данас) наш брод не ваља, сувише је крхке грађе и склон је распаду при најмањим таласима, а камоли при великим таласима који се тек спремају да дођу. Наравно, људи то не знају и склони су да поверују политичарима.“

(Мирослав Прокопијевић, економиста, „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 25. јуна 2012. године)

ЕНДЕМСКА КРИЗА НАРУШАВА ЗДРАВЉЕ

„Није било кључних промена. Није дошло до промене смера. Зато је важно да се за једно друштво постави паралела. (...) Нама је наша елита саопштавала да смо ми тамо где би било лепо да се нађемо. Ми смо жмурили пред чињеницама. Зато наша криза није увезена. Ми смо у кризи одавно, а она се само драматично повећала (...)

Сада сви грме на тзв. неолиберални модел, а код нас либерални концепт није никада ни примењен (до краја). Када је почела ова транзиција 2000. године, она јесте била идеолошки, што кажу, наслоњена на либерални концепт, али је имала неке претпоставке које би требало да буду база да евентуално тај модел покаже неке добре резултате. (...)

Прва претпоставка је да се обезбеди монетарна стабилност, да се не троши више ни на нивоу појединца, ни на нивоу предузећа, ни на нивоу друштва – него што се оствари. Значи, ми смо једна од земаља која има најмању монетарну стабилност од свих земаља у окружењу, највећу стопу инфлације и најбрже растуће дефиците по свим овим фронтovima. Значи, то се једноставно није десило. Не можеш ти сад оптуживати доктора који ти је прописао терапију, а ти ниси узимао те пилуле. Можда не би деловале, али ниси ни узимао.

Друга претпоставка тог модела је либерализација цена, курса, кретања капитала итд. Да ли се то десило? Да ли имамо либералан курс? Па, немамо либерални курс, имамо курс који погодује увозницима, а који кажњава извознике итд. Ни тада, ни 2000. године, а ни данас нису се поставила озбиљна питања – да се резимирају неке социјалне идеје, да се каже шта се у ствари хоће. Једна је идеја да ли ми желимо социјалдемократско друштво, и то вероватно преовлађује, али ми желимо социјалдемократско друштво са становишта његове расподеле, а не са становишта његовог стварања – што би било добро, али није могуће (...).“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Пешчаник“ од 16. новембра 2012. године)

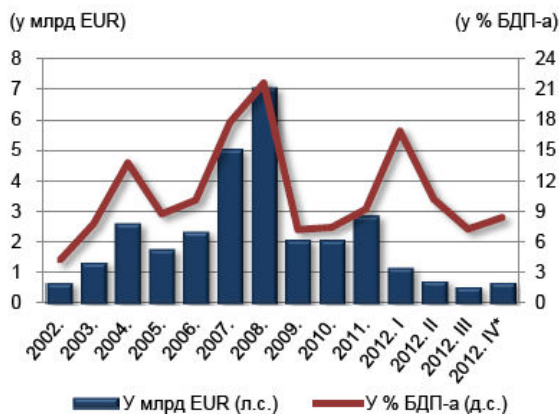
ЗВОНА КОЈА ГРМЕ НА УЗБУНУ

Дуги низ година економију Србију оптерећују дисбаланси који је краткорочно увелико урушавају, а дугорочно прете да је „потопе“. С једне стране, неки дисбаланси су наслеђени из прошлих времена, а последњих година су само продубљени. Други дисбаланси су, с друге стране, новијег датума. Када се после 2012. године подвуче црта, попис тридесетак дисбаланса и неповољних показатеља, који се међусобно поспешују, изгледа овако:

- 1) изузетно ниска стопа запослености (годишњи просек од 35,5 процената, односно 37,5 процената ако се узму у обзир и запослени у органима безбедности),
- 2) стопа неформалне запослености (обухвата оне раднике који „раде на црно“) износила је 17,5 процената,
- 3) висока стопа незапослености (годишњи просек од 24 процената),
- 4) неповољан однос број активног и издржаваног становништва,
- 5) убрзано старење и смањење броја становника (што значи све мање оних који треба да стварају, издржавају неактивно становништво и враћају дугове),
- 6) неповољан однос броја оних који уплаћују доприносе и броја пензионера – 1,018:1 без органа безбедности, 1,072:1 рачунајући и запослене у органима безбедности, односно 1,187:1 ако се узме у обзир и око 195 хиљада пољопривредника (просек) који су самостално уплаћивали доприносе (број пољопривредних пензионера је пао са 217,7 хиљада из децембра 2011. на 172,5 хиљада у децембру 2012. године),
- 7) неповољна расподела запослених – око 415 хиљада запослених у јавном сектору и око 100 хиљада „запослених“ (у неприватизованим предузећима али и оним „у реструктурирању“) према 1,26 милиона оних који стварају БДВ (приватна предузећа, предузетници, јавна предузећа, јавни сервис, локална комунална предузећа),
- 8) пензије (годишњи просек 1.696.000), зараде у јавном сектору (око 415 хиљада, укључујући и 91.325 запослених у органима безбедности), јавним предузећима,

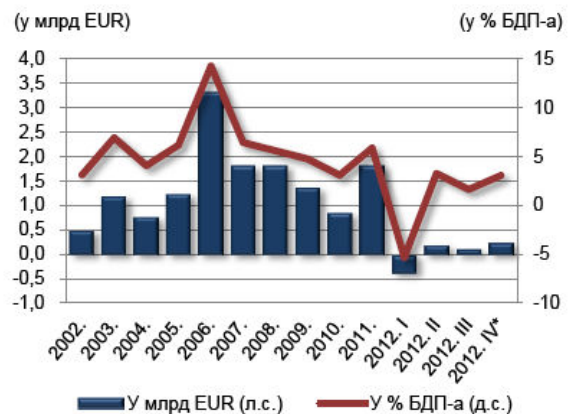
- локалним комуналним предузећима и јавним сервисима доминантно су редовне – док већина зарада у приватном реалном сектору касни,
- 9) просечна исплаћена месечна зарада у јавном сектору је за 35-40 процената већа него (званична) просечна исплаћена зарада у приватном сектору (имајући у виду образовну структуру запослених, зараде у јавном сектору би требало да буду око 20 процената веће него у приватном реалном сектору, прим. Дејана Бараћа),
  - 10) у сваком месецу број исплаћених пензија је већи од броја исплаћених зарада,
  - 11) мали број индустријских радника (око 312.000, мада неки извори наводе 287.000),
  - 12) регионалне разлике се увећавају, јер се центри (Београд, Нови Сад, Крагујевац, Ниш) кудикамо брже развијају у односу на периферију државе, због концентрације знатно више услужних делатности (посебно оних које су високософистициране),
  - 13) диспропорција између дохотка и потрошње, који се одражава кроз висок дефицит текућих трансакција или ти „минус“ текућег рачуна (10,6 процената БДП-а или 3,16 милијарди евра, с тим што је велика вероватноћа да је овај дефицит већи услед „црног тржишта“, односно шверца увозне робе из иностранства),
  - 14) диспропорција између нивоа инвестиција и штедње – у грубим цртама, Србија улаже око 20 процената БДП-а, а истовремено штеди (штедња плус потрошња) око 10 процената БДП-а, разлика представља поменути дефицит текућих трансакција (видети детаљну одредницу **платни биланс** у Индексу економских појмова на крају књиге),
  - 15) велики дефицит буџета (6,6 процената БДП-а),
  - 16) прецењен динар (што не погодује нето извозницима),
  - 17) висока стопа инфлације (12,2 процента) упркос релативно високом задуживању државе како би „бранила“ курс динара,

Дефицит текућег рачуна платног биланса

* БДП је процена НБС.
Извор: Републички завод за статистику и Народна банка Србије.

Нето стране директне инвестиције

* БДП је процена НБС.
Извор: Републички завод за статистику и Народна банка Србије.

- 18) нарастајућа диспропорција у расподели богатства,
- 19) скроман БДП (32,67 хиљада милијарди динара, односно 32,67 билиона),
- 20) неповољна структура БДП-а (само око 16 процената БДП-а остварује индустрија),
- 21) још 20-30 процената (званично исказаног) БДП-а остварује „црно тржиште“,
- 22) релативно мали удео извоза у БДП-у (око 30 процената),
- 23) дефицит спољнотрговинске размене (извоз од 11,83 милијарди евра према увозу од 17,15 милијарди евра, што значи „покривеност“ увоза извозом од скоро 69 процената),
- 24) висок и растући спољни дуг (85,6 процената БДП-а на крају године према НБС),
- 25) висок одлив за отплату спољног дуга (828 милиона евра) у односу на БДП и извоз,
- 26) висок и растући јавни дуг (59,7 процената БДП-а на крају године, према НБС),
- 27) растућа јавна потрошња, мада њен ниво још није критичан (49,7 процената БДП-а),

- 28) изузетно неповољна структура јавне потрошње (највећи удео у БДП-у чине пензије 14,5 % што Србију чини европским „лидером“, затим плате у јавном сектору 11,5 %, куповина робе и услуга 8,4 %, капитални расходи 3,9 %, субвенције 3,4 %, камате на задужења 2,1 %, нето буџетске позајмице 0,5 %, затим расходи за субвенционисање зарада у јавним предузећима итд),
- 29) „заробљеност“ у замци двовалутног система (индекс евроизације је реда 90 %) – домаће цене су веома осетљиве на слабљење динара у односу на евро, приватна и увезена штедња су деноминоване у страном валути итд, што ствара и високу осетљивост тржишта на појаву валутних криза тако да цене могу да расту и независно од нивоа динарске новчане масе,
- 30) према годишњој листи Светског економског форума која је обухватила 144 земље, по „одливу мозга“ Србија је заузимала поражавајуће 141. место, по независности судства била је на 129. месту, по стопи организованог криминала на 118. месту, а по конкурентности на 95. месту,^[17]
- 31) релативно висока перцепција корупције (39 поена од 100 могућих квалификовало је Србију за 80. место од 176 земаља на годишњој листи организације „Транспаренси интернешнел“, при чему би земље оцењене са 100 поена, теоретски, биле „чисте“ по питању перцепције корупције),
- 32) „тешко рањена“ привреда – кумулирани губици на крају године од 2.462,81 милијарду динара, негативни нето обртни капитал од 279,65 милијарди динара, укупни кредити у износу од 2.964,14 милијарди динара (што је ослабило њену солвентност), рацио сопственог капитала од 37,5 %, стопа изгубљеног капитала од 35,4 % итд.

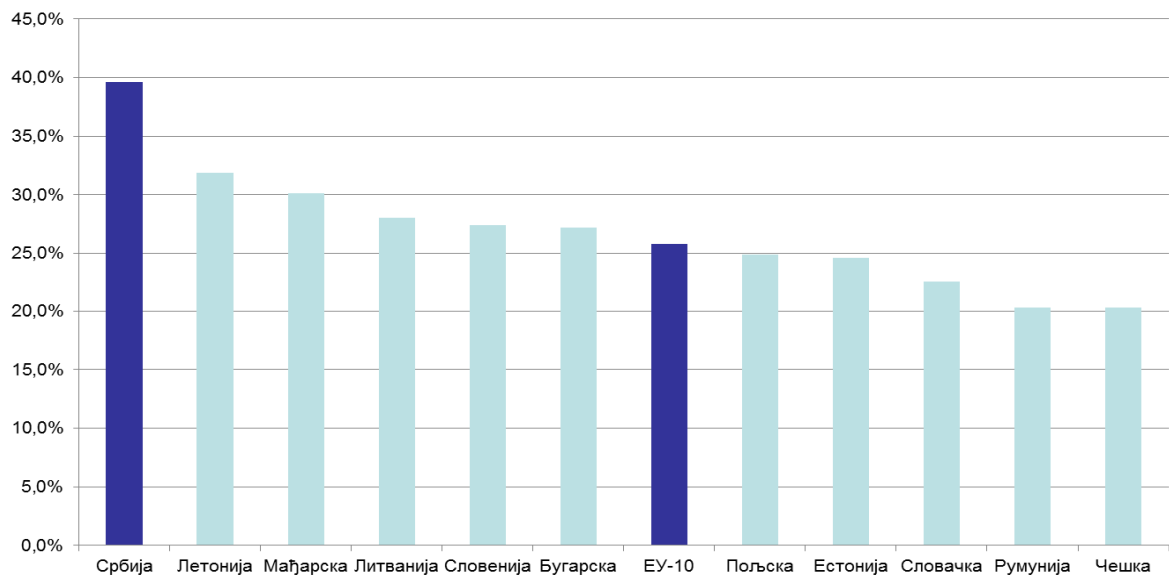
Допринос сектора расту бруто додате вредности (БДВ)

Извор: Фискална стратегија Владе Србије за 2013. годину

^[17] Ранг-листе светских организација треба прихватати са задршком, јер се некада заснивају и на личној перцепцији, а не само на анализама. Највећи број таквих анализа спроводе домаћи економисти, статистичари, социолози, политиколози итд. за потребе иностраних организација.

Предност плата у јавном сектору над привредом

Извор: Фискални савет Републике Србије, мај 2012. године

ГЛАС СА АПЕНИНА

„Моја ‚луда идеја‘ је да Италијанска банка треба да одштампа или евре, или своју сопствену валуту. (...) Морамо одлучно рећи да Европска централна банка треба да почне са штампањем новца. Ако Европска централна банка не жели да предузме тај корак, требало би да имамо снаге и напустимо еврозону а останемо у ЕУ, или да кажемо Немачкој да треба да напусти еврозону ако се не сложи са таквим решењем.“

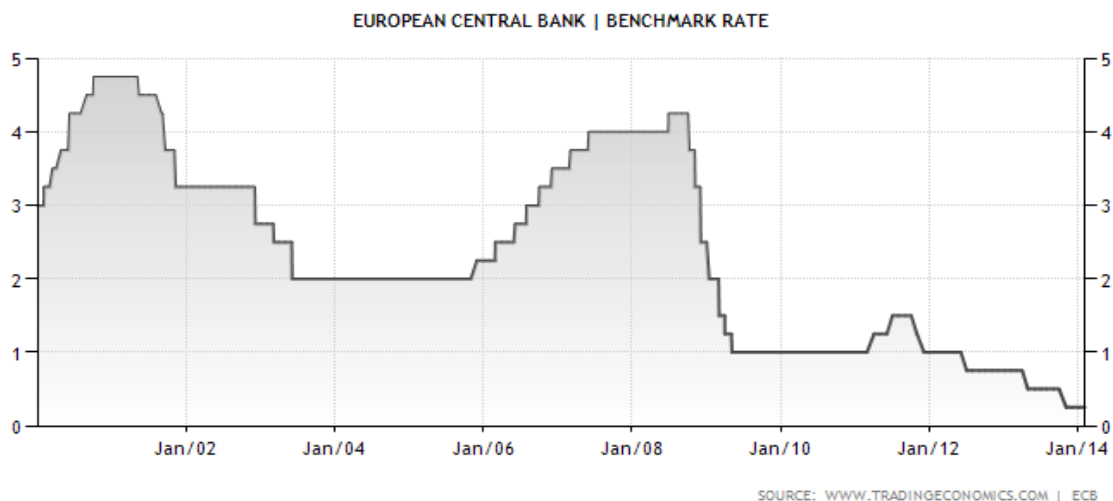
(Силвио Берлускони, бивши премијер Италије, у обраћању на „Фејсбук“, пренео портал „capital.ba“ дана 1. јула 2012. године)

ПОСЛЕ ПОПЛАВЕ ПРЕТИ СУША

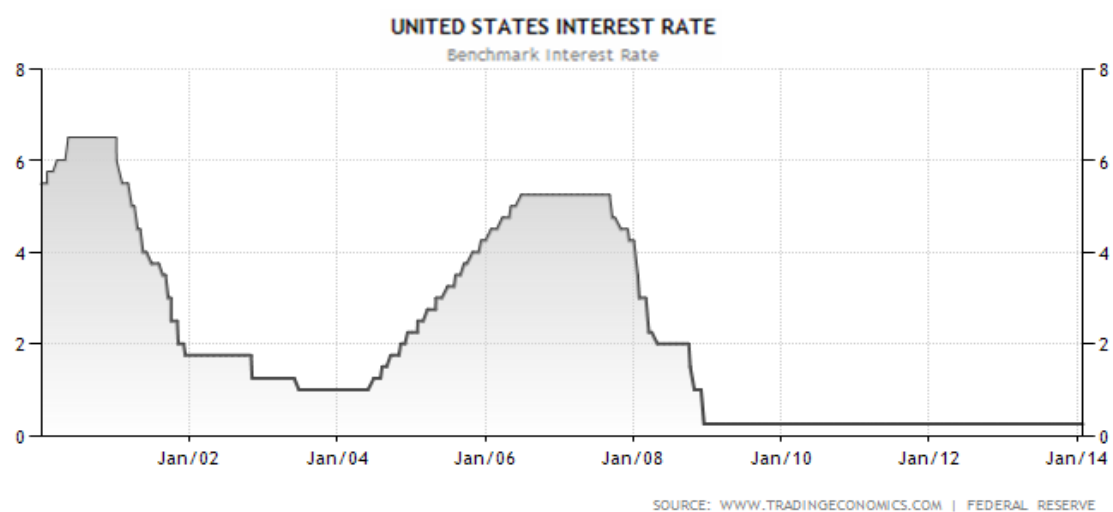
Већ смо помињали како је Милтон Фридман у делу „Монетарна историја САД, 1867–1960“ (1963), чији је коаутор Ана Шварц, кривио Федералне резерве за Велику депресију (1929) због тога што нису наштамале довољно долара (монетарна експанзија) за комерцијалне банке у циљу одржавања ниске каматне стопе и тиме спречиле стрмоглав пад цена робе и услуга (1929-1933). Подсећамо, тражња је тада била латентна (тражња која постоји, али потрошачи не могу да је задовоље због мале куповне моћи).

Антикризна економска политика којој су од 2008. године прибегавале владе развијених држава и заједнице држава (САД, Јапан, ЕУ итд.) пре свега је била монетарна експанзија и самим тим спасавање банака, што ће рећи да никако није на трагу кејнзијанске економске школе – јер би Џон Кејнс засигурно инсистирао на поспешивању тражње, а на томе и дан-данас инсистира и Нобеловац Пол Кругман. Јасно је да је Кејнсов „лек“ за излазак из рецесије кроз већу потрошњу (већих) држава успешно испробан, док Фридманов, признаћемо, није.

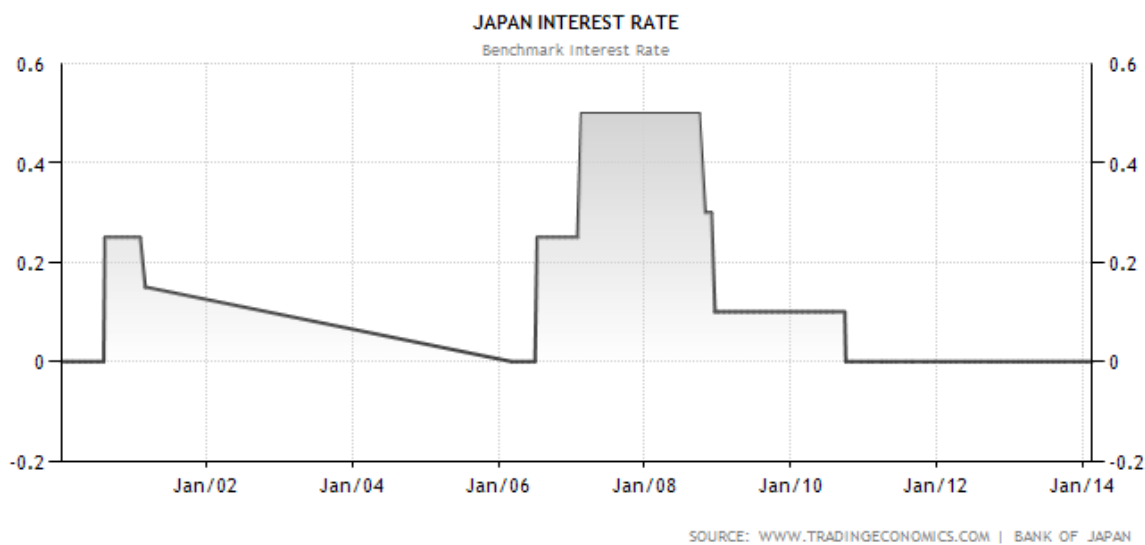
Направићемо малу дигресију. У јесен 2012. европске комерцијалне банке и инвестициони фондови били су у прилици да се задужују по референтној каматној стопи од 0,75 процената (и ниже), а затим су тим новцем куповали српске обвезнице индексирани у еврима са годишњим приносом од око 5,5 процената; док је новембра 2013. на међународном финансијском тржишту Србија продала евро обвезнице са приносом 5,785 процената. Однос између каматних стопа сâм за себе говори о ризику улагања и перцепцији стања српске економије. Како се услед „поплаве јефтиног новца“ део ликвидности из ЕУ „прелио“ и на Србију, рате на кредите грађана и привреде (везане за EURIBOR) биле су ниже.

Кретање референтне каматне стопе Европске централне банке

Кретање референтне каматне стопе америчких Федералних резерви

Кретање референтне каматне стопе Јапанске банке

Критикујући експанзивну монетарну политику и износећи ризике које она са собом носи, економиста Небојша Катић је на домаћој дебати „Глобална криза и економска наука – неолиберализам и алтернативе“ од 16. марта 2013. године саопштио следеће:

„Фокус је ван сваке сумње на спасавању банкарског система на терет свих осталих сектора. Дакле, интервенционизам и помоћ финансијском сектору, али контракција за све остале. (...) Кејнс никада не би сугерисао резање јавне потрошње у рецесији нити би тако дуго игнорисао проблем незапослености. Уместо ослањања на стимулисање понуде, Кејнс би инсистирао на стимулисању тражње, пре свега кроз инвестирање државе.

Драстично обарање каматне стопе и њено свођење готово на нулу је опасна политика. (...) Упркос великом паду камата, ефекат на потрошњу је непропорционално мали. (...) Када тражња приватног сектора стагнира или опада, инвестициони ‚бум‘ се не може подстаћи ниским каматама. Колико год каматне стопе биле ниске, бесмислено је улагати у производњу када за робама и услугама тражња опада или стагнира. (...) Када се ниво каматних стопа приближи нули и када такво стање дуго траје, монетарна политика постаје беспомоћна.

У амбијенту негативних реалних каматних стопа нема финансијског профита, па се нужно траже нови извори зараде који се могу наћи само на спекулативној страни. Отуда и парадокс да берзански индекси расту све брже, док привредна активност или стагнира, или расте много спорије. Чини се да овај монетарни лек призива исту ону болест која је до кризе и довела.^[18]

ИЗ ЦРТАНОГ ФИЛМА БРЗИ ГОНЗАЛЕС И ПАНЧО ВАНИЛА

Миш: Панчо Ванила им је украо сав новац. Зар то није добар штос? Сада ће (грађани) морати да отерају све мачке, које неће моћи да издржавају.

Брзи Гонзалес: То није добро, него лоше. Ако не буду имали пара да купе храну, јешће мрвице – тако да неће остати ништа за нас (мишеве). Онда ћемо ми умрети од глади.

НЕКАД И САД

Кроз три примера ћемо изложити проблеме око упоредивости статистичких података:

1) Да ли уопште има смисла поредити потрошачку корпу из 2001. и ону из 1901. године? Или вредност БДП-а неке државе из 2011. са оним из 1971. или 1931. године? Нека материјална и нематеријална добра (роба и услуге) једноставно нису постојала. Захваљујући техничко-технолошком напретку не само да су створени нова добра, већ је и велики број постојећих добара и унапређен и појефтинио. Примера ради, постоји податак да је у општини Нови Бечеј у периоду 1930-1940 просечан принос по катастарском јутру (1.600 хвати или 57,55 ари) износио 10-12 метричких центи пшенице, односно 15-18 метричких центи кукуруза.^[19] Што ће рећи, принос пшенице и кукуруза по хектару износио је просечно 1,91 и 2,87 тона, респективно. Године 2011. у поменутој општини принос пшенице и кукуруза по хектару износио је просечно 4,3 и 5,5 тона, респективно.

2) Увек је пожељно и исправно поредити Југославију између два светска рата са њеним „савременицама“ – тадашњом Грчком, Бугарском, Румунијом, Мађарском, Чехословачком, Пољском итд, него на пример са социјалистичком Југославијом из седамдесетих.

3) Када се отвара питање о де(з)индустријализацији, не треба потиснути следећу чињеницу – некада су фабрике запошљавале и пратеће, помоћно особље, које је статистика бележила као индустријске раднике. Данас, међутим, фабрике не запошљавају помоћно

^[18] Небојша Катић, „Светска економска криза – стварност, митови и поуке“, 18. март 2013. године, <http://nkatic.wordpress.com/2013/03/18/tekst-o-ekonomskoj-krizi/>

Дописаћемо како је Џон М. Кејнс инсистирао да је „право време за штедњу време раста, а не време кризе.“

^[19] Лазар Мечкић, „Пољопривреда – Нови Бечеј и Врањево кроз историју“, портал „novibecej.com“, <http://www.novibecej.com/index.php/novi-becej-i-vranjevo-kroz-istoriju/268-polioprivreda>

особље као некад, већ склапају уговоре с фирмама које пружају услужне делатности у областима обезбеђења, исхране, транспорта, одржавања хигијене, одржавања опреме итд.

КОМПЛИКАЦИЈЕ У ОБРАЧУНУ БРУТО ДОМАЋЕГ ПРОИЗВОДА

Постоји предлог да се од 31. јула 2013. године заврши се досадашњим моделом обрачуна бруто домаћег производа (БДП) у САД. Идеја је да се убудуће кроз БДП капитализује „знање“,^[18] односно интелектуална својина (улагања у истраживања и развој, затим књиге, филмови, емисије на ТВ програмима, уметничка дела итд). Генерална ревизија обрачуна БДП-а извршила би се ретроактивно за период од 1929. године. Нова калкулација би повећала амерички БДП за неколико процентних поена, али то не би отворило нова радна места у САД нити повећало куповну моћ тамошњег становништва.

За сада, једина видљива „предност“ новог обрачуна БДП-а је што ће се смањивати удели буџетског дефицита, јавног и спољног дуга у БДП-у. Истовремено, психолошки пријатније звучи када се каже да је „раст БДП-а 5 процената“ (захваљујући капитализацији „знања“) него да је привреда забележила „нулти раст“.

Наступајуће године биће најбољи тест одрживости нове калкулације БДП-а. Најављује се да ће Немачка кренути истим стопама и припремити се да започне генералну ревизију БДП-а од септембра 2014. године.

Дописаћемо како је и до сада обрачун БДП-а у отвореним и глобализованим економијама био релативно сложен, а нове промене учиниће рачуницу још компликованијом. Примера ради, стопа инфлације није битна само да би анализирано кретање цена, већ и да би се рачунао раст реалног БДП-а. Због тога је својевремено (2009) економиста и пословни консултант из Лондона Небојша Катић писао о неким феноменима и ефектима (стандардно) обрачунатог БДП-а и „скривеној“ инфлацији:

„Учешће услуга у БДП-у све је веће, и тешко је разлучити колико је овај раст последица сталног повећавања цена услуга, а колико реалног пораста њиховог обима. Данас је јасно да су финансијски сектор или тржиште некретнина, на пример, током последње деценије стварали више илузију вредности него што су стварале вредност. Та илузија се затим статистички материјализовала као пораст реалног БДП-а, креирајући привид економског успеха. Летонија и Исланд су најснажнија и најнесрећнија илустрација овог феномена.

Глобална економска међузависност, раст спољнотрговинског промета, разноврсност понуђене робе, као и стално креирање нових производа стварају додатне проблеме за статистику. Географска диверсификација производње довела је до тога да је финални производ, више него икада, збир компоненти произведених у различитим државама, које имају различите нивое продуктивности и трошковну структуру. Због свега тога, статистичка анализа цена финалних производа постаје огроман проблем који отежава и обрачун реалног БДП-а.

Ако се на Далеком истоку роба купи за долар, а потом на домаћем тржишту прода за три, ефективни пораст БДП-а земље увозника ће бити два долара. Што је ниво маржи које трговци зарачунавају већи, домаћи БДП ће бити већи. (...) Монополизована и картелизована тржишта поготово омогућавају увећавање маржи, што доводи до још већег статистичког прецењивања домаћег БДП-а. Идентичан процес се одвија и у индустрији која се базира на увозним компонентама.

Овакви робни токови могу сакрити стварну инфлацију – ако набавне цене увозних производа падају, а домаће продајне цене остају исте или падају спорије, долази до

^[20] Why is US' new method of calculating GDP making headlines, Jared Bernstein and Dean Baker, NY times, July 31, 2013,

http://www.nytimes.com/2013/08/01/opinion/what-is-seinfeld-worth.html?_r=0

„БДП порасте чим Лејди Гага запева,“ 31. јул 2013. године, Б92,

http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2013&mm=07&dd=31&nav_id=738037

инфлаторног повећавања маржи које статистика тешко уочава. То повећање је нерегистрована инфлација која се прелила у реални БДП, а да никаква нова вредност није створена.

На овај начин раст продуктивности иностраних извозника (отуда снижавање цена) може довести до фиктивног статистичког раста БДП-а земље увозника. Исти ефекат има и прецењени курс валуте земље увозника – и он снижава набавне цене увозних производа.

Што је (хронични) трговински дефицит земље већи, што је курс домаће валуте прецењенији, и/или што је веће присуство монопола и картела на домаћем тржишту, већа је и вероватноћа да БДП такве земље буде статистички прецењен. Ово је само хипотеза, али она најбоље може објаснити чудне феномене и вишегодишња дивергентна кретања БДП-а и стопе запослености у Србији.“^[21]

---

^[21] Небојша Катић, „Стварност и статистичка илузија,“ „Политика“ од 28. октобра 2009. године, <http://nkatic.wordpress.com/2009/10/28/stvarnost-i-statisticka-iluzija/>

ДЕСЕТА СЛИКА – ФИСКАЛНЕ ПРЕПРАВКЕ

„Држава је добра када су грађани који учествују у власти добри и пуни врлина. За врлину људи потребне су три ствари – природа, навика и разум.“

Аристотел

„Човек је врло специфична роба – лако се навуче на грех, а на врлину – веома тешко.“

Миодраг Зеџ, професор економије

„Свака љубав са протоком времена јењава, само љубав према власти са протоком времена јача.

(...) Поручујем, водите рачуна да се не осилите.“

Из најаве емисије „Између два петка“ Радио Београда 1

БЕЛИ МЕДВЕДИ И ПИЈАНИ СИРОМАСИ

Терет Велике рецесије (2008-2009), тачније њене последице по Србију од 2009. године па надаље, неравноправно су поднели запослени у јавном сектору и јавним предузећима (који су, и тада, били запљуснути партијским таласима запошљавања) наспрам запослених у приватном сектору. Заправо, радна места у Србији су се „губила“ у приватном реалном сектору, али и у неформалном сектору („рад на црно“). Не треба да чуди што највећи број младих жели да ради за државу или у предузећима и установама којима управља држава. Само за 285 места у компанијама ЕПС, „Телеком“ и РТС је током 2011. конкурисало преко 40 хиљада пријављених кандидата. Млади су, сва је прилика, схватили да рад у овим предузећима подразумева да је плата редовна, док је добијање отказа готово незамисливо.

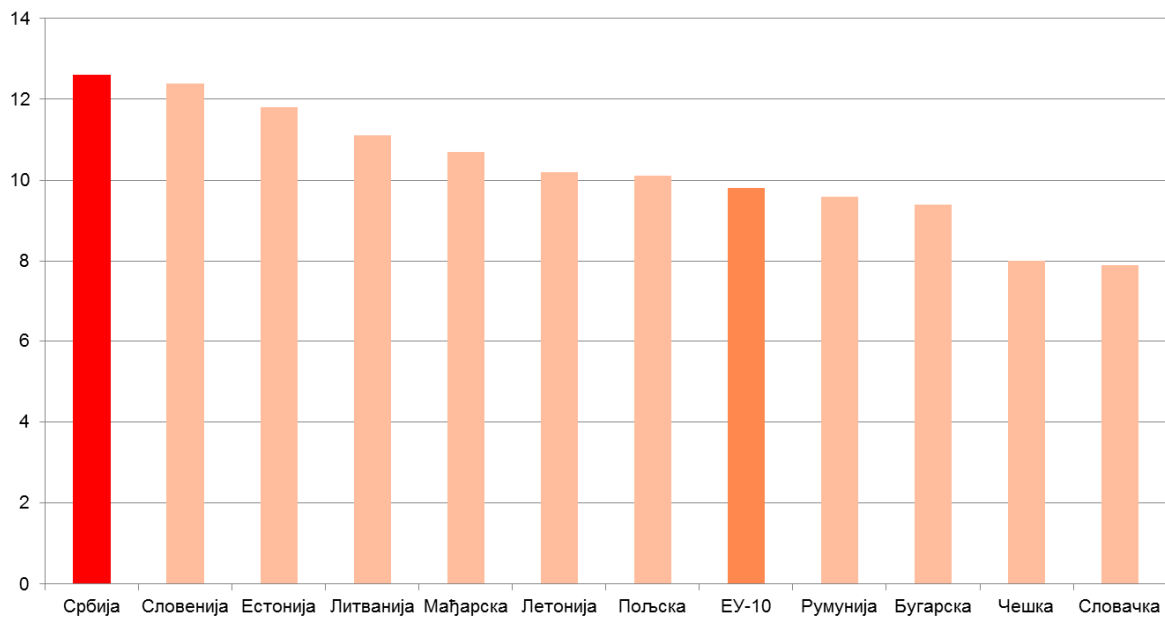
Плате у јавном сектору и јавним предузећима, уз пензије, нису пратиле промене БДП-а. Присетимо се да је председник Партије уједињених пензионера (ПУПС) и потпредседник Владе Србије Јован Кркобабић у јесен 2008. запретио „рушењем“ тадашње владајуће коалиције ако пензије не буду номинално повећане за 15 процената (5 процентних поена представљало је редовно повећање, док је 10 процентних поена чинило ванредно повећање). Последице ове политике лошег избора биле су инфлација, већи буџетски дефицит и додатно задуживање државе – а пензије су врло брзо постале реално мање него пре повећања.

Јавни сектор Србије (2012) чини између 411 и 415 хиљада стално запослених (то је око 22,7 процената укупног броја запослених у Србији) са следећом расподелом: око 70 хиљада запослених у локалној самоуправи, републичкој и покрајинској администрацији, око 105 хиљада запослених у државним здравственим установама, око 128 хиљада запослених у државном школству, око 12 хиљада запослених у правосуђу, око 91 хиљада запослених у органима безбедности и до 10 хиљада запослених у културним установама, институтима, различитим агенцијама и регулаторним телима, а који примају новац из буџета. Управо због тога што поједина привредна друштва добијају дотације из републичке, покрајинских и касе локалне самоуправе, неки аналитичари као запослене у јавном сектору (погрешно) убрајају и око 180 хиљада запослених и то: у јавним предузећима (ЕПС, „Железнице Србије“ итд), у локалним комуналним предузећима и јавним сервисима (РТС, РТВ); али и (не)уговорне раднике у јавном сектору, „запослене“ у предузећима у реструктурирању итд.

Ако буду сви тежили да раде у јавном сектору, ко ће да ствара бруто додатну вредност која ће да се прерасподељује? С друге стране, обично се каже да је јавни сектор Србије „хипертрофиран“ – несразмерно велики у односу на реалан сектор (слаба српска привреда не може да га плаћа), али и недовољно ефикасан, нерационалан и неефективан. Са становишта нпр. обичног грађанина, то значи да количине и квалитет услуга које добија (у образовању,

здравству, безбедности, администрацији) нису задовољавајуће, а као порески обвезник их плаћа. Поредџи с другим државама Европе, јавни сектор можда није велики сразмерно укупном броју становника државе (5-6 процената становништва без Косова и Метохије), али је проблематичан по укупним издвајањима за његово финансирање (посебно за плате) и по структури. Већ смо говорили о структури запослених у здравству Србије, нерационалној мрежи школа и факултета, нерационалној политици запошљавања у школама и државним здравственим установама (уместо да се запосли један наставник са пуним радним временом, ангажована су два наставника са 50 процената нормe, постоје школе са више службеника који обављају исти посао, немали је број неуговорних радника у здравственим центрима итд).

Плате у јавном сектору, % БДП

Извор: Фискални савет Републике Србије, мај 2012. године

Упоредо с наведеним, поставља се питање – које вештине поседују нпр. запослени у администрацији, школама, здравству? Непорекливо је да унапређења и повећање ефикасности јавног сектора нису могућа, уколико се не постави „гушће сито“. То би био средњорочан процес (трајања неколико година), који не би протекао без опирања запослених и синдиката, а подразумевао би следеће: 1) формирање детаљног централног регистра запослених у јавном сектору (да би се видело ко и са којим квалификацијама обавља одређене јавне послове), 2) рационализацију јавног сектора (укључујући и преквалификацију запослених) и 3) постепено разлагање плате запослених у јавном сектору на две компоненте – доминантни фиксни део (са увођењем платних разреда) и развојни или стимулативни део (финансирање по пројектима, учинку итд). Утврдила би се динамика којом би учешће фиксног дела плате опадао до одређене границе (нпр. 70 %), а стимулативни део растао – јер уравниловка није „здрава“. Сличан приступ треба да важи и за јавна предузећа.

Међутим, искуства од Петог октобра (2000) до 2013. године сведоче како се ниједна странка на власти у Србији није усуђивала да изврши детаљно пребирање по јавном сектору и јавним предузећима, јер то односи (потенцијалне) гласове на будућим републичким, покрајинским и локалним изборима. Власт једино може да натера (дужничка) нужност, односно криза јавног и/или спољног дуга. Ту се сада помаља и следећи проблем. Уколико би највећа странка на власти А и одлучила да (до краја) загризе ту „киселу јабуку“, изгубила би популарност, а вероватно и следеће изборе. На њено место би могла да дође странка из опозиције Б, која ће да освоји популарност тако што ће да покрене реверзибилан (повратан)

процес, кроз пароле „сви на државна јасла“ и „политика испред стручности“. Епилог би био да се Србија враћа у почетну тачку (пре поменутих реформи јавног сектора и јавних предузећа), с тим што би странка Б уживала огромну популарност, док странка А можда не би имала прилику да се врати на власт у скорије време. Глобално гледано, џаба је ако се странке на власти одреде за домаћинско понашање (рационалну потрошњу), када ће, можда, да их наследе они који ће да се разбацују као „пијани сиромаси“ на одушевљење одређених социјалних група. Због тога се намеће насушна потреба за што ширим консензусом између српских политичких партија о суштинским питањима.

ДРЖАВА	Пензије (процента БДП-а)	ДРЖАВА	Плате (процента БДП-а)
Италија	14,9	Србија	12,6
Србија	14,0	Словенија	12,4
Аустрија	13,9	Аустрија	11,8
Француска	13,2	Француска	10,9
Португалија	12,8	Мађарска	10,8
Грчка	12,0	Летонија	10,2
Пољска	11,3	Пољска	10,1
Мађарска	10,5	ЕУ-10	9,8
ЕУ-10	8,4	Румунија	9,6
Чешка	7,4	Бугарска	9,4

Предвиђена издвајања из буџета (2012) за пензије и плате у јавном сектору
Извор: Фискални савет Републике Србије, 30. мај 2012. Године

ФОНД СА РАСТУЋИМ ДЕФИЦИТОМ

Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање (ПИО фонд) је децембра 2012. године имао 1.703.140 корисника, а структура пензија је била следећа: 1) старосне 990.565 (58,16 %), 2) инвалидске 342.741 (20,12 %) и 3) породичне 369.834 (21,72 %). За период јануар-април 2013. године, структура 1.708.543 пензија (просек периода) је изгледала овако: 1) старосне 999.677 (58,40 %), 2) инвалидске 339.448 (19,95 %) и 3) породичне 369.418 (21,65 %).^[1] Оно што је поражавајуће је да је од 760.680 корисника старосне пензије из категорије запослених њих 46,47 % има уплаћен пун стаж (бар 35 година уплаћеног радног стажа за жене и бар 40 година за мушкарце). Када су у питању пензионери из категорије пољопривредника – од укупно 176.131 само је њих 2.837 (1,61 %) остварило пун стаж; а у случају самосталних делатности пун стаж има 13.625 пензионера од укупно 33.311 (40,90 %).

Темељна реформа пензијско-инвалидског система је неопходна како би се овај систем учинио одрживим (у смислу финансирања) и правичнијим. Већ смо писали о изједначавању броја запослених и броја пензионера у Србији, о томе да родитељи издржавају децу својим пензијама и о томе како су две доминантне ставке на приходној страни буџета ПИО фонда у периоду 2010-2012 биле: 1) доприноси за социјално осигурање (реда 50 процената) и 2) трансфери из републичког буџета (реда 48 процената). Додуше, трансферима из републичког буџета се више од две деценије „покрива“ дефицит ПИО фонда. У 2012. години јавни расходи чинили су 49,7 процената српског БДП-а, при чему у овим расходима доминирају пензије (14,5

^[1] „Фискална консолидација,“ Фискални савет Републике Србије, 30. мај 2012. године,

http://fiskalnisalet.rs/images/fiskalna_konsolidacija.pdf;

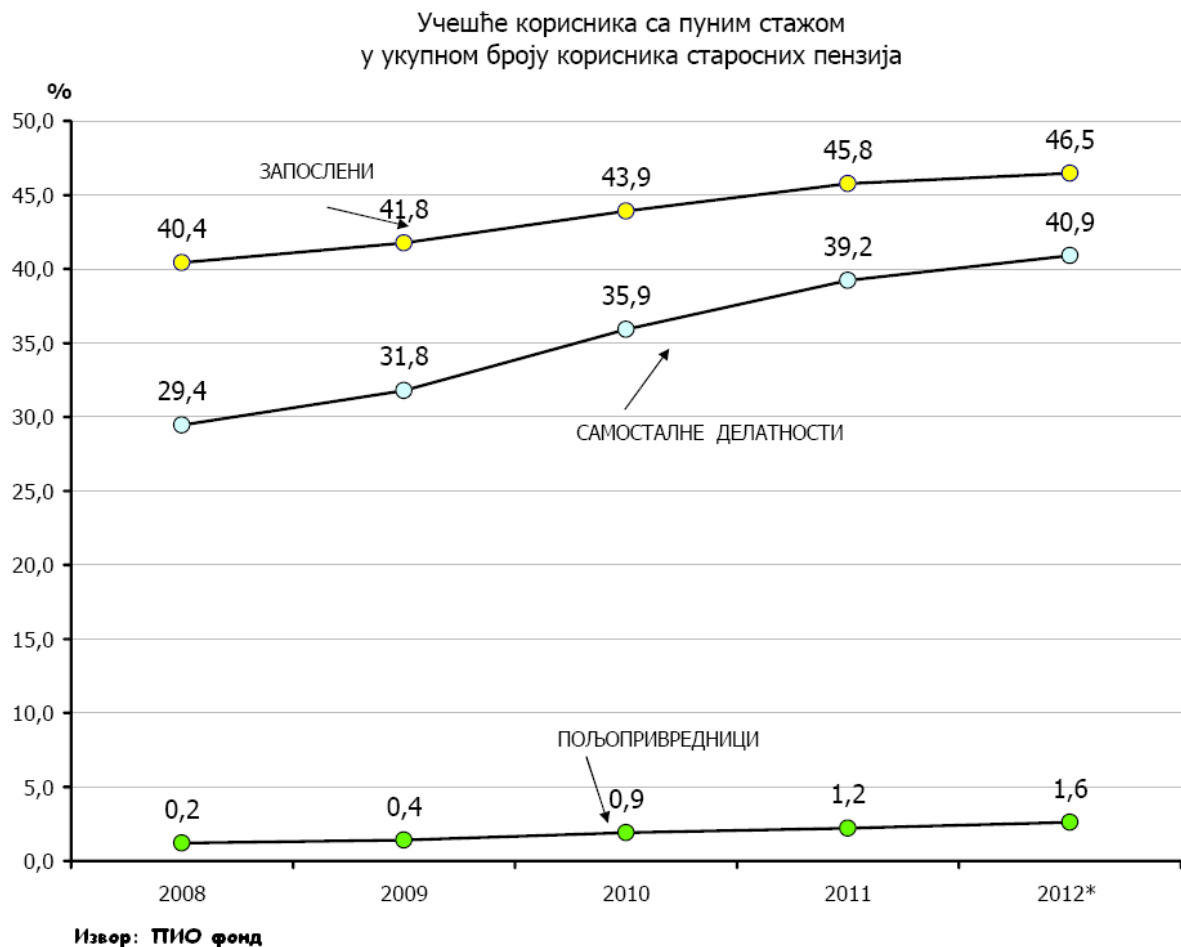
„Статистички годишњи билтен – 2012,“ Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, јун 2013.

<http://www.pio.rs/images/dokumenta/statistike/2013/STATISTICKI%20GODISNJI%20BILTEN%202012.pdf>;

„Статистички месечни билтен – IV 2013,“ Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, јун 2013.

<http://www.pio.rs/images/dokumenta/statistike/2013/MESECNI%20BILTEN%20-%2020APRIL%202013.pdf>

процентата БДП-а, што је било више за 0,5 процентних поена од плана) и плате у јавном сектору (11,5 процентата БДП-а, што је било мање за 1,1 процентних поена од плана). Другим речима, само расходи за пензије чинили су око 29 процената укупне јавне потрошње.

Звучи наизглед парадоксално, али – пензије у Србији јесу и мале и неодрживе. Просечна пензија за период јануар-јун 2012. била је 22.719 динара, у децембру 2012. износила је 23.047 динара, док је у период јануар-април 2013. била 23.685 динара.^[2] Без обзира што је просечна пензија током 2012. реално била мања у односу на 2008. годину, удео у јавној потрошњи за пензије повећао се са 12,2 процената БДП-а (2008) на 14,5 процената (2012), због повећања броја пензионера, смањења броја запослених и реалног смањења БДП-а. У Европи, једино је у Италији овај удео већи (око 15 процената БДП-а). Непорекливо је да је горући проблем то што је број исплаћених зарада у Србији изузетно несразмеран броју пензија (однос је реда 1:1, док би сигурност и одрживост обезбеђивао однос 3:1), а што представља велико оптерећење за републички буџет. Уколико број запослених у Србији буде и даље опадао, смањиваће се и доприноси – тако да ће морати да се повећавају трансфери из републичког буџета према ПИО фонду. Додуше, у мају 2013. године извршене су „поправке“ у фискалној (пореској) политици Србије, тако да се Министарство финансија и привреде „досетило“ како да заустави овај тренд. Сprovedен је „маневар“ којим се смањују поменути трансфери, а о чему ћемо писати у наставку чланка.

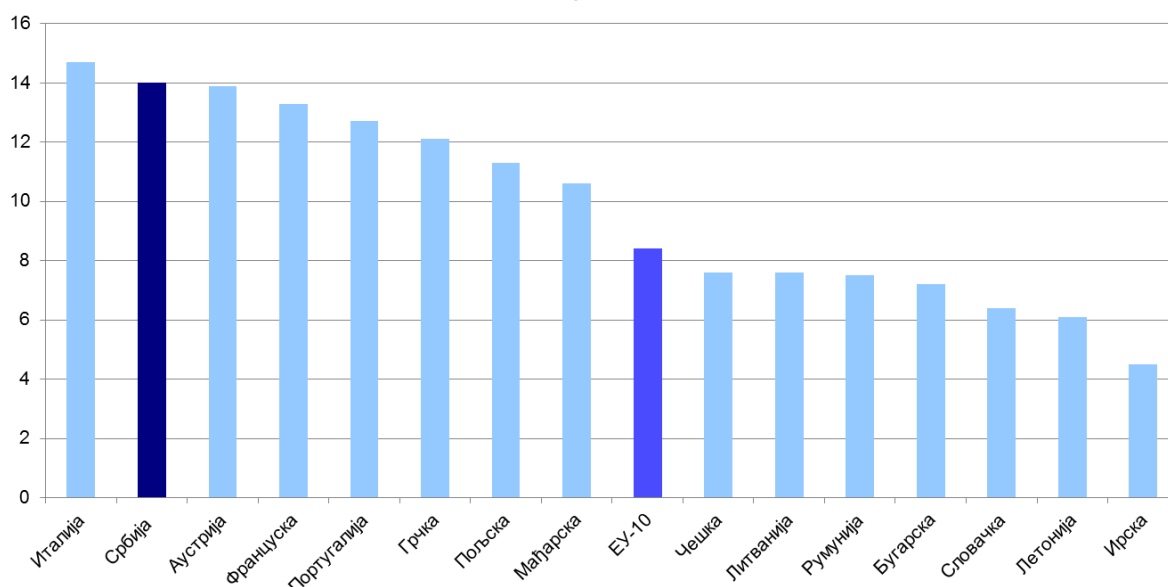
Јасно је да озбиљна реформа пензијско-инвалидског система Србије треба да се одвија паралелно са реформом здравственог и пореског система. Већ смо подвукли и како пензије не треба „везивати“ за плате у јавном сектору, већ као основу и за пензије и за плате у јавном

^[2] Исто

сектору треба узети зараде у реалном сектору. Ево смерница како би могла да се спроведе реформа пензијско-инвалидског система Србије у неколико корака.

Први корак била би обавеза државе да престане да „производи“ нове лажне пензионере – кроз признавање непостојећих година радног стажа, и да изврши ревизију система бенефицираног радног стажа (подразумева се да би послодавац морао да плаћа додатни допринос за бенефиције). Други корак би подразумевао прављење разлике између оних који су остварили пун радни стаж и оних који су превремено пензионисани. Наиме, увели би се „пенали“ за превремено пензионисање и „награде“ за дужи радни стаж (што примењују уређене државе), уз дугорочно повећање старосне границе, у складу са повећањем животног века становништва, и евентуално повећање старосне границе за пензионисање жена (треба размотрити предлог Фискалног савета од 30. маја 2012. године о фискалној консолидацији и сличне предлоге). Паралелно с другим треба спроводити и трећи корак који би подразумевао усаглашавање дела буџета ПИО фонда који се односи на пензије (укупне новчане масе) са зарадама у реалном сектору и променама реалног БДП-а почев од 2008. године. Четврти корак би подразумевао аутоматско генерисање социјалних карти на основу централног регистра пореских обвезника Србије из кога би се тачно видело којим домаћинствима (укључујући и пензионерска) треба робно и новчано помоћи, а о чему смо већ писали.

Пензије, % БДП

Извор: Фискални савет Републике Србије, мај 2012. године

Уз све наведено, треба средњорочно размишљати и о три „стуба“ пензионог система – први „стуб“ представља свеобухватно и обавезно јавно пензијско осигурање (финансира се из текућих доприноса), други „стуб“ (који у Србији још није постављен) би представљало свеобухватно и обавезно приватно пензијско осигурање (део текућих доприноса би се улагао у приватне инвестиционе фондове), док трећи „стуб“ чини добровољно, допунско осигурање (које запослени самоиницијативно финансирају).

Међутим, странке на власти су у периоду од 2008. до марта 2014. године инсистирале на популизму, нису уважавале макроекономске показатеље, опирале се било каквом покушају реформе и успостављању дугорочно одрживог пензијско-инвалидског система, као и „претресање“ управљања портфолиом ПИО фонда. Суморна прогноза би гласила – проблем ће бити „решив“ тек када ескалира и почне да га „решава“ стихија.

ПЛАЋАЊЕ И НА МОСТУ И НА ЋУПРИЈИ

Код домаћих јавних предузећа се све нерационалности у пословању (структура запослених и зарада, непотребни трошкови, ненаплаћивање потраживања од корисника итд.) и технолошка заостајалост „преливају“ на цену услуга које плаћају савесни потрошачи, и то два пута. Ево објашњења. Ако нпр. јавно предузеће „Електропривреда Србије“ (ЕПС) има неприхватљиве губитке при преносу електричне енергије и преко својих пет зависних предузећа не успева да наплати трећину својих потраживања од корисника – принуђено је да „троши“ своју супстанцу (до одређене границе) или да „преваљује“ терет на државу, односно на све пореске обвезнике. Другим речима, држава Србија ће се најпре појавити као гарант кредита који ће да подигне ЕПС како би „покрио“ губитке, а затим ће та иста држава да отплаћује поменути кредит – јер ЕПС са својим старим приступом пословању неће бити у прилици да то чини.

Део грађана, привреде, јавних предузећа и јавних установа у Србији не плаћа рачуне за електричну енергију очекујући делимичне или потпуне опросте дуговања. Истини за вољу, онај угрожени део грађана не плаћа рачуне зато што нема одакле. Међутим, целисходније би било да ЕПС не буде социјална установа већ „здрава“ компанија, а да се социјална политика води преко социјалних карти (о чему смо писали).

МОНОПОЛ КОЈИ ЈЕ ОПАСНИЈИ ОД ДРЖАВНОГ

Приватизација јавних предузећа, у начелу, води ка повећању ефикасности – исти или већи обим производње робе и/или пружања услуга остварује се уз мање ангажованог капитала и мање радне снаге. Тако се елиминише лажна запосленост. Међутим, ако се приватизује јавно предузеће које држи монопол, нови власник ће настојати да повећа ефикасност и понудиће (мада се то не дешава увек) боље услуге грађанима, јавном сектору и привреди, али ће истовремено повећати цене – јер природно тежи да максимизира свој профит (добит).

Стварање приватног монопола настаје ако се, на пример, прода водовод са водоводно-канализационом мрежом у неком граду, или ако се продају путарска предузећа (што се десило у Србији). Обично се каже да је од државног једино опаснији приватни монопол. Ако се приватизује све, то не значи да ће „невидљива рука тржишта“ увести домаћу привреду у зону среће и просперитета. Зато, пре сваке (евентуалне) приватизације треба добро самерити добитке за државу (на основу будућих већих прихода од пореза) и повећане трошкове за државу, привреду и грађане. С друге стране, каткад се чини да би најбоље било платити стране директоре да унапреде домаћа јавна предузећа, јер би запослени то лакше прихватити.

НЕШТО ВИШЕ ОД СРЕБРНИНЕ

„Против сам продаје ‚Телекома‘ из неколико разлога. Прво, Србија је продала ‚Мобтел‘ (‚Моби63‘, прим. Дејана Бараћа) и НИС за лепе, пристојне паре, и није инвестирала ништа. Сигуран сам да кад би Србија сутра продала ‚Телеком‘, те паре би трошила исто као што је потрошила све паре до сада. Дакле то је један, али не и најважнији разлог. ‚Телеком‘ је једина високотехнолошка компанија коју заправо Србија има, и ова компанија остварује добит која није мала. По логици своје делатности она је софтверски орјентисана и ‚троши‘ софтверске услуге, а које је Србија прогласила за свој приоритет. Сада постоји шизофрена ситуација, с једне стране говорите како желите да подржите софтверски развој који је велика шанса и стратешко опредељење Србије, а истовремено компанију која ће наручивати те послове на домаћем тржишту желите да продате странцима. Ако продате ‚Телеком‘ странцима, видећете како ће се тржиште катализovati са три страна учесника (у мобилној телефонији).

Либерали пружају аргумент да ће продаја побољшати услуге мобилне телефоније и да ће њихове цене пасти, али га никада нису цифарски образложили. (...) Цене ће ‚пасти‘ као што су ‚пале‘ цене цемента (после приватизације цементара) и свих осталих добара (из домаћих фирми, банака и осигуравајућих кућа) где су дошли странци. (...)

Кина има веома ефикасна државна предузећа и из њих је ,очистила' више од 50 милиона (вишка) запослених. Немам дилеме да од нешто више од девет хиљада запослених у ,Телекому' сигурно има која хиљада вишка и то треба ,очистити', али велико је питање да ли је сада тренутак за то. Поента је у томе да оног тренутка када кажемо да државна предузећа треба приватизовати зато што их држава злоупотребљава, ми пристајемо на злоупотребу државе и тиме дајемо право држави да буде таква. Кажемо, ви сте такви какви јесте и одговор на то је да ћемо све дати странцима.

,Телеком' је толико јачи од своја друга два конкурента (,Теленор' и ,VIP mobile', прим. Дејана Бараћа) и из разлога што поседује фиксну телефонију. Један од конкурената ,Телекома' (,VIP mobile', прим. Дејана Бараћа) је у дубоким губицима годинама, а власници га још увек не продају.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, емисија „Око“ РТС-а од 10. јула 2013. године)

ПРОИЗВОЂАЧИ НЕЛИКВИДНОСТИ (ДУЖНИЧКИ БЕРМУДСКИ ТРОУГАО)

Према Унији послодаваца Србије просечан рок наплате износио је 134 дана (јун 2012), а према истраживању „Блица“ од 23. јула 2012. године стање ненаплаћених потраживања изгледало је овако:

- 360 милијарди динара износио је дуг пореских дужника према Пореској управи,
- 91 милијарду динара је био дуг домаћинстава и правних лица за електричну енергију,
- преко 20 милијарди динара дуговала су домаћинстава и правна лица за грејање,
- 4 милијарде динара дуговало је тридесетак градова (без Града Београда) за комуналне услуге,
- 13 милијарди динара дуговао је Републички фонд за здравствено осигурање (РФЗО) апотекама,
- 11,34 милијарде динара дуговале су здравствене установе за лекове произвођачима, мимо уговора који имају са РФЗО,
- 1,5 милијарди евра (у динарској противвредности) дуговала су предузећа у реструктурирању држави (порез, доприноси итд.) и јавним предузећима.

Држава на републичком, покрајинском и локалном (општинском, градском) нивоу, јавна предузећа и компаније које су под заштитом државе (страначки миљеници и предузећа у реструктурирању) представљају највеће генераторе неликвидности са дугом према остатку привреде од око 110 милијарди динара (септембар 2012), тадашњих око милијарду евра, уз просек наплате од 128 дана (у неким случајевима рок наплате је био чак 300 дана).^[3] Други велики генератор неликвидности је „промашена“ монетарна политика, а трећи – несавесни привредници који отварају и затварају предузећа остављајући за собом дугове.

Велика унутрашња неликвидност, посебно у грађевинарству, последица је и незнања понашања државних намештеника. Примера ради, локалне самоуправе су често уочи избора наручивале радове (најчешће асфалтирање путева), које касније нису могле да плате. Право питање гласи – како би се понашали политичари и намештеници на јавним функцијама када би личном имовином одговарали за незнањем однос према јавним добрима?

Када држава не плаћа своје обавезе предузећима (за испоручену робу, пружене услуге, повраћај ПДВ-а итд), негативна спирала се протеже на следећи начин: поменута предузећа касније са плаћањем својим добављачима, сва предузећа у „ланцу“ ће закинути на зарадама својих радника – што све значи неликвидност привреде и мању куповну моћ грађана итд.

^[3] „Држава и њене фирме дугују 110 милијарди,“ 9. септембар 2012. године, „Вечерње новости“, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.239.html:396255-Drzava-i-njene-firme-duguju-110-milijardi>, http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2012&mm=10&dd=26&nav_id=655115

Консолидовани биланс државе Србије за период 2005-2012 (у милијардама динара)								
ГОДИНА	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
БДП	1.683,5	1.962,1	2.276,9	2.661,4	2.720,1	2.881,9	3.175,0	3.267,1
Индекс цена	100	112,7	120,0	134,1	145,3	154,8	171,8	185,2
Курс евра у динарима (просек)	83,00	84,10	79,96	81,44	93,95	103,04	101,95	113,13
ЈАВНИ ПРИХОДИ	724,5	870,2	1.004,1	1.142,1	1.146,5	1.223,4	1.302,5	1.405,4
1. Текући приходи	721,5	868,1	997,5	1.139,0	1.138,6	1.212,8	1.297,8	1.393,8
1.1. Порески приходи	637,9	756,0	870,0	1.000,4	1.000,3	1.056,5	1.130,9	1.225,9
Порез на доходак грађана	94,3	118,6	115,8	136,5	133,5	139,1	150,8	165,3
Порез на додату вредност	215,9	225,1	265,5	301,7	296,9	319,4	342,4	367,5
Акцизе	71,3	86,9	98,6	110,1	134,8	152,2	170,9	181,1
Царине	39,0	45,4	57,4	64,8	48,0	44,3	38,8	35,8
Остали порески приходи	24,2	30,3	32,8	35,6	37,1	46,0	43,5	42,6
Доприноси	183,0	231,4	270,3	312,7	318,8	323,0	346,6	378,9
1.2. Непорески приходи	83,6	112,1	127,5	138,7	138,3	156,3	166,9	167,9
2. Капитални приходи	0,2	0,3	5,3	1,5	1,4	3,3	2,0	8,7
3. Донације	2,9	1,9	1,3	1,5	6,5	7,4	2,6	2,9
ЈАВНИ РАСХОДИ	705,2	898,8	1.048,5	1.212,5	1.267,9	1.359,9	1.460,9	1.622,8
1. Текући расходи	651,1	806,5	919,0	1.154,2	1.224,8	1.224,8	1.324,7	1.479,9
Расходи за запослене	170,0	204,4	238,3	293,1	301,8	308,1	342,5	374,7
Куповина робе и услуга	123,3	155,9	189,8	203,1	211,2	225,5	248,0	273,1
Плаћање камата кредита	17,7	30,2	17,9	16,3	22,4	34,2	44,8	68,2
Субвенције	54,9	55,6	63,7	78,0	63,1	77,9	80,5	111,5
Социјална помоћ и трансфери	285,7	360,4	409,3	496,8	555,6	579,2	609,0	652,5
при чему пензије износе	186,1	227,7	259,9	331,0	387,3	394,0	422,8	473,7
2. Капитални расходи	45,9	81,4	114,2	105,9	93,3	105,1	111,2	126,3
3. Нето буџетске позајмице	7,8	10,9	15,3	19,3	20,5	30,0	25,0	16,6
Консолидовани резултати	+19,3	-28,6	-44,4	-70,4	-121,4	-136,5	-158,4	-217,4
Удео јавних прихода (% БДП-а)	43,0	44,4	44,1	42,9	42,1	42,5	41,0	43,0
Удео јавних расхода (% БДП-а)	41,9	45,8	46,0	45,6	46,6	47,2	46,0	49,7
Извор: портал „Макроекономија“								
http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/konsolidovana-javna-potrosnja-drzave-2005-2012/								

Изменама и допунама пореских закона, мала и средња предузећа у Србији од 1. јануара 2013. почела су да плаћају порез на додату вредност тек кад наплате фактурисану робу и услуге, а не по издавању фактуре (рачуна). С друге стране, од 31. марта 2013. године примењује се Закон о редовности плаћања, а којима се ограничавају плаћања државе привреди на 45 дана, а између фирми на 60 дана. Међутим, овај закон је полазио од претпоставке да предузећа (фирме) имају новац, али не желе да плаћају обавезе. Пре свега требало је направити пресек стања свих предузећа у Србији, и у првој фази раздвојити несолвентна предузећа од неликвидних и ликвидних.

РАЗВОЈНА ДРЖАВА ИЛИ ДРЖАВА БЛАГОСТАЊА?

Држава благостања (енг. welfare state) је организација државе која обезбеђује висок ниво задовољења индивидуалних и колективних потреба грађана. Концепт је изграђен на кејнзијанској економској теорији и на теорији економије благостања. Државу благостања, која је представљала послератни одговор неких држава Запада на социјалистички систем централнопланске привреде, одликује социјалдемократска владавина са високим друштвеним консензусом и (релативно) високим нивоом опорезивања. Оваквом концепту државе тежила је и Француска, али су му се од краја Другог светског рата до данашњих дана (2013) највише приближиле скандинавске државе Шведска и Норвешка. Западна Немачка (1949-1990) је, на пример, била и тржишна и социјално одговорна држава.

У време владавине Моамера Гадафија (1969-2011) Либија није била држава благостања у потпуном значењу тог израза, јер је била недемократска земља (није постојао друштвени консензус) и није имала високе порезе. Међутим, ова држава је обезбеђивала економско благостање својим грађанима захваљујући нафти, од чијег извоза је то могло да се плаћа.

Најопасније је, међутим, ако се у прокламованој држави благостања неконтролисано деле нека права (кроз пензије за „заслужне грађане“, бенефицирани радни стаж категоријама које то не заслужују, бесмислене стипендије, „измишљање“ радних места да би се људи запослили итд), независно од тога да ли привреда може дугорочно да их плаћа. Питање би у случају данашње Србије могло да гласи мало другачије – расподела већег „колача“ или расподела (све већег) сиромаштва? Прерасподела сиромаштва подразумева спиралу надоле, односно – држава троши своју будућност (додатно задужује будуће нараштаје), неодговорном монетарном политиком (која „негује“ високе камате), додатним фискалним и парафискалним наметима „гуши“ шансе за развој – јер се сваки нерационални трошак „уграђује“ у цене робе и услуга, док ће се истовремено смањивати оно што има да се дели. Видели смо како се смањење „колача“ несрећно завршило на примерима СФРЈ и колонијалне империје Шпаније.

Потребно је изградити државу колико-толико једнаких шанси, а не једнаке расподеле. Квалитетно школовање и пружање основних здравствених услуга треба да буду доступни свим грађанима, али зато треба да се изврши пребирање осталих непотребних трошкова, тј. да се раздвоји оно што мора да се плаћа из државног буџета од онога што не мора. Другим речима, треба укинути поједина непотребна социјална давања, а неке установе (поједине агенције, институте, позоришта итд.) препустити тржишту. Овакав концепт гарантује да ће систем бити уравнотежен када се на једну страну ваге ставе права, а на другу обавезе. Међутим, готово свака социјална група у Србији некако успева да нађе пут ка државној каси. Ево илустративног примера о вишедеценијском проблему, што смо већ назначили, а који је пустио дубоке корене још у социјалистичкој Југославији, а који се, нажалост, протежу и до данашњих дана. Изједначавани су они који су током радног века остварили бенефицирани радни стаж са онима који су остварили пун радни стаж, а последњих година су „књижене“ године „радног стажа“ и онима који су доносили потврду да су наступали у културно-уметничким друштвима. „Људи су одлазили у пензију тако што су изједначени они који су радили 40 година и они који су радили 2 године у Удби и војсци, а на крају је признат стаж онима који су играли у културно-уметничким друштвима. Зато сада имамо још 1.500 лажних пензионера. Ако је неко играо (и

певао) у културно-уметничком друштву, то је његова приватна ствар. (...) Овде неко ко води државу мора да зна колико магарац, односно привреда, може да носи. Ако га претоваримо, магарац ће да крепа.“^[4]

Не треба посебно потцртавати како расподела мора да постоји као социјална категорија – то је „вентил“ који треба да обезбеди да благодети раста дохотка (који остварују креативни и предузимљиви домаћи грађани) може да ужива што више социјалних група. Подразумева се, наравно, да расподела не треба да буде ни линеарна ни по принципу „сваком према потребама“. Апсолутна једнакост између грађана у држави (и друштву уопште) могућа је једино у апсолутном сиромаштву – и тада ће све социјалне групе бити несрећне. У земљи која претендује да буде држава благостања, а притом нема природне ресурсе или друге капацитете којима би то финансирала, „колач“ који се дели биће све мањи – што значи да негативна спирала повлачи са собом мање зараде и пензије, мање издвајања за образовање, науку, здравство, пољопривреду, културу, спорт итд.

Према томе, Србија као развојна држава не би гарантовала својим грађанима друштво једнаке расподеле, али би им давала колико-толико једнаке шансе да се остваре (у економском смислу), односно да „умесе“ не само обилат лични „колач“, него и већи и богатији заједнички „колач“ који ће да се (пре)расподељује. Подразумева се да је ширење социјалних права скопчано са економским развојем.

ДИНАМИЧКИ ЕКОНОМСКИ МОДЕЛ У ПРАКСИ

„Ти исти који су ми критиковали због предлога да треба умерено повећавати плате а затим и пензије, тражили су пре годину дана или да се повећа ПДВ или да се уведе тзв. солидарни порез, и подржавали су ММФ у тој идеји. Хрвати су, без обзира што су повећали ПДВ и увели солидарни порез на плате, имали прошле године (2009) пад прихода у буџет за осам одсто у односу на претходну (2008), а у Србији је повећан за један одсто. Ако људима умерено повећате плате, више ће трошити и више пара ће ући у буџет. Ствари у економији треба посматрати динамички, и директне и индиректне ефекте. Они који читају теорију и гледају право не виде шта се догађа са стране.“

(Млађан Динкић, министар економије и регионалног развоја, емисија „Сведок“ РТС-а од 24. марта 2010. године)

ИСПАРАВАЊЕ ПЕНЗИЈА

„Замрзавање пензија не долази у обзир, а још мање њихово смањење. То би створило социјални геноцид.“

(Јован Кркобабић, потпредседник Владе Србије и председник ПУПС-а, коментаришући предлоге Фискалног савета о смањењу расхода, 31. мај 2012. године, „Бета“)

БЕСПЛАТНИ САВЕТИ (КОЈЕ ВЕРОВАТНО НЕЋЕ ПОСЛУШАТИ)

„Једино дугорочно и трајно решење је раст запослености. Пензије ће у сваком случају падати, делом кроз инфлацију и успорено индексирање, делом кроз кашњење у исплати. Битно је заштити најниже пензије, а код пензионера који имају имовину развити свест о томе да је боље продати стан и купити мањи, променити скупљу локацију за јефтину, скупљи град за јефтину, него живети у беду чекајући раст пензија до кога неће доћи.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, у коментару од 11. јула 2013. године на свом блогу <http://nkatic.wordpress.com/>)

^[4] Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Седмица“ Радио Београда 1 од 3. јуна 2012. године, <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/Radio+Beograd+1/1113544/Sedmica.html>

ММФ ИМА СРЕЋУ ДА ГА НЕ БИРА НАШ ПАРЛАМЕНТ

„Фискални савет (...) је упутио парламенту мишљење да не треба да се усвоји Закон о фискалној децентрализацији – то је онај чувени „Динкићев закон“ (који је тада нарочито подржао градоначелник Београда и заменик председника ДС-а Драган Ђилас, прим. Дејан Бараћа), а који је омогућио УРС-у да пређе цензус. То је дно српске политике. (...)

Из тог разлога је ММФ овде потребан, зато што га не бирају српске политичке странке и на њега не могу да утичу.“

(Борис Беговић, професор економије на Правном факултету и председник Центра за либерално-демократске студије, емисија „Између два петка“ Радио Београда 1 од 2. јуна 2012. године)

БАБИНО УНУЧЕ И ФИНАНСИЈЕ

„Финансијски сектор је наш највећи непријатељ, јер има за циљ да опљачка овај народ. То тако више неће моћи. (...)

То баба моја зна да се тако води политика – смањи потрошњу и повећај порез. Свако од нас може да буде министар финансија.“

(Ивица Дачић, председник Социјалистичке партије Србије и мандатар за састав Владе Србије, критикујући ММФ, из емисије „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 15. јула 2012. године)

ИЛУЗИОНИСТА КОЈИ ЈЕ НАШЕ ГОРЕ ЛИСТ

„До сада се Млађан Динкић показао као „политички Худини“ – излазио је као победник из невероватних ситуација. Ево прилике да се покаже као „економски Худини“, да видимо шта може да уради.“

(Радојка Николић, економски новинар и уредник магазина „Бизнис“, емисија „Између два петка“ Радио Београда 1 од 30. јуна 2012. године)

МАРШ ЖУТИХ СЛОНОВА (ПРЕД ЗАТВОРЕНИМ ОЧИМА ГУВЕРНЕРА)

„Без обзира на сазнања о дубиозама у Агробанци, Приведној банци Београд и Развојној банци Војводине одлучио је да зажмури да се током изборне кампање не би замерио Демократској странци, односно Борису Тадићу. (...) Шта је радила супервизија банака? С једне стране су терали мак на конач, а слоновима су им пролазили. (...) Да сам на месту гувернера (НБС) Дејана Шошкића, ја бих сâм поднео оставку.“

(Млађан Динкић, председник Уједињених региона Србије и кандидат за министра финансија и економије у новој Влади Србије, 23. јул 2012. године, РТС)

ДОКАЗИВАЊЕ ПРЕМА ЕВРОПСКОЈ ТЕОРИЈИ И СРПСКОЈ ПРАКСИ

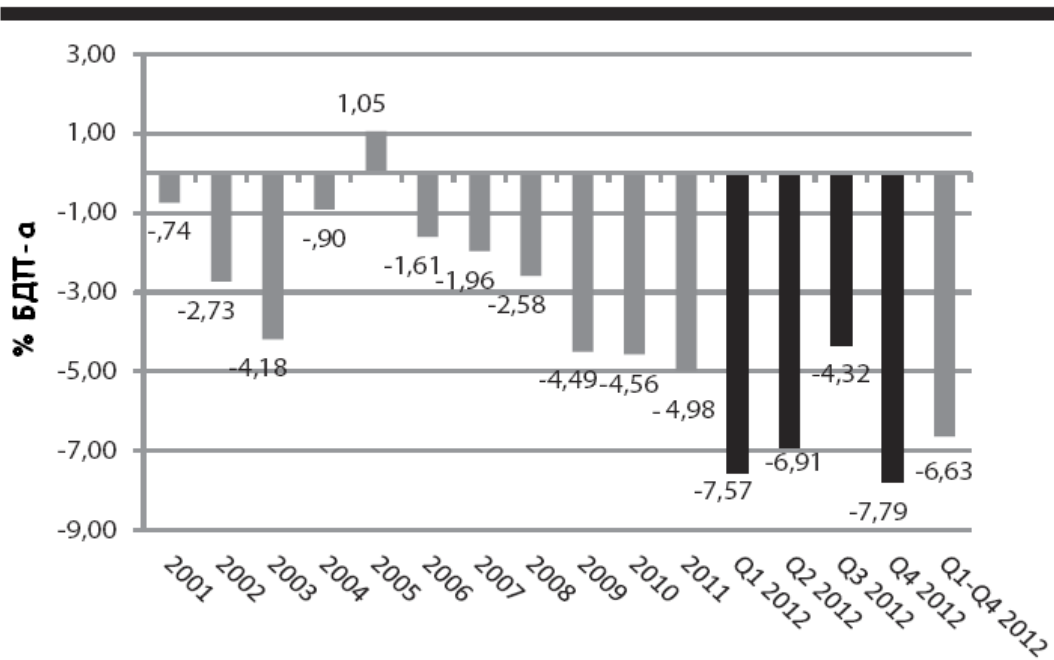
„Прво осетно смањење буџетског дефицита може се осетити тек следеће године, јер је 2012. „пропала“. (...) Доказаћу да дефицит може да се спусти на испод три одсто бруто домаћег производа (БДП), односно на европски стандард.“

(Млађан Динкић, председник Уједињених региона Србије и кандидат за министра финансија и економије у новој Влади Србије, 23. јул 2012. године, „Бета“)

СТУДЕНТ ГЕНЕРАЦИЈЕ

„Читао сам извештај Фискалног савета до касно у ноћ и људи су апсолутно у праву. Код професора Павла Петровића, председника Фискалног савета, имао сам десетку из економетрије. Убеђен сам да ће ми дати десетку и за предлог буџета за 2013. Буџет за 2012. није мој, јер не могу за три месеца поправим оно што је неко унередио за првих девет месеци.“

(Млађан Динкић, министар финансија и привреде у Влади Србије, емисија „Седмица“ Радио Београда 1 од 16. септембра 2012. године)

Консолидовани фискални биланс, извор: Квартални монитор (QM)

Консолидовани јавни приходи и расходи Србије (% БДП), извор: QM

КУМА ЈЕДНОМ ДАЛА, КУМА ВИШЕ ПУТА УЗЕЛА

Великој „дубини“ дефицита републичког буџета у 2011. години (4,98 процената БДП-а) и у 2012. години (6,63 процената БДП-а), делимично је „кумовао“ управо Млађан Динкић, због инсистирања на усвајању Закона о фискалној децентрализацији (2011) у време владе Мирка Цветковића (2008-2012). Али, преокрети су „режирани“ већ током првих 10 месеци мандата наредне владе, када су вршене „поправке“ (у септембру 2012. и мају 2013. године). Наиме, као министар финансија и економије, Млађан Динкић је направио заокрет и два пута од локалних

самоуправа узео оно што им је, условно речено, дао поменутиим законом. Што би се рекло – локалним самоуправама је једанпут плаћено на мосту, али им је зато два пута одузимано на ћуприји.

Подсећамо, Закон о финансирању локалних самоуправа (2007) предвиђао је да 40 процената прихода од пореза на зараде припада локалној самоуправи, док је Закона о фискалној децентрализацији (2011) предвиђао да локалној самоуправи припадне чак 80 процената прихода од пореза на зараде (са изузетком Града Београда коме би припало 70 процената поменутих прихода). С друге стране, овај закон је предвиђао да се трансфери из републичке касе са 1,7 проценат БДП-а смање на 1,1 проценат – с тим што се надлежности локалних самоуправа не би мењале. Стручна јавност је упозоравала како ће то довести до повећања дефицита републичког буџета за око 250 милиона евра годишње и како модерна фискална пракса подразумева да већи део пореза на зараде претежно (доминантно) припада централном нивоу власти. Истовремено, Фискални савет Републике Србије је почетком јуна 2011. године у први план истицао неодрживост овог закона који би „довео до повећања буџетског дефицита од 1,1 одсто бруто домаћег производа (БДП) на годишњем нивоу, односно близу 40 милијарди динара у (следећој) 2012. години“. Међутим, поменути закон је 27. јуна 2011. године усвојен у Скупштини Србије, а значио је већу концентрацију новца у „центру“ (превасходно у Београду и Новом Саду, али и другим већим урбаним центрима као што су Ниш, Крагујевац, Суботица, Зрењанин, Панчево итд.) и мале или готово симболичне добитке за „периферију“. Неке локалне самоуправе искористиле су овај додатни прилив за непотребне расходе, укључујући и подизање плата локалне администрације.

Већ смо навели да је Фискални савет 30. маја 2012. године изложио детаљан краткорочни и средњорочни план фискалне консолидације (2012-2016), са више варијанти „расплета“, упозоравајући на кризу јавног дуга већ у текућој години (2012) и опасност од великог дефицита буџета, пада вредности динара, инфлацију, пада запослености и пада стандарда становништва. Предложене мере штедње, према процени савета, довеле би да 2016. године републички буџет буде уравнотежен (дефицит од 0 процената), док би јавни дуг био смањен испод (законске границе од) 45 процената БДП-а. План је подразумевао „замрзавање“ плата (у јавном сектору) и пензија, као и свеобухватне реформе: 1) пензијско-инвалидског система (увођење „пенала“ за превремено пензионисање и подизање старосне доби за пензионисање жена), 2) јавног сектора и 3) пореске политике (повећање пореза на потрошњу и смањење пореза на рад). Крупан недостатак приступа стручњака из Фискалног савета је што су у плану инсистирали на „стежању каиша“ (саобразно доктрини ММФ-а), односно смањењу јавне потрошње на око 40 процената БДП-а. Јер, када се јавна потрошња претерано смањује, тада „пресушују“ извори који би могли да генеришу тражњу.

У септембру 2012. године, радна група српског Министарства финансија и привреде анализирао је 370 такси, намета и дажбина. Закључак је да од октобра 2012. треба укинути чак 104 парафискална (квазифискална) намета, а „држава ће прописати максималне износе такси, али и објединити поједине намете“. Већ 11. септембра министар финансија и економије Млађан Динкић је представио предлог ребаланса буџета Републике Србије за 2012. и пакет мера које (почев од 1. октобра 2012. године) подразумевају укидање једног броја парафискалних намета, укидање и спајање појединих државних агенција и повећање опште стопе ПДВ-а са 18 на 20 процената (док би нижа, посебна, стопа ПДВ-а од 8 процената остала иста) и повећање пореза на профит (добит) правних лица са 10 на 15 процената. Међутим, повећање било ког пореза оптерећује све (тј. „уграђује“ се на свим позицијама) у трговачком ланцу – од произвођача до потрошача, а о чему смо писали на примеру повећања ПДВ-а. Од поменутих 104 парафискална намета, значајна већина се односила на оне које је наплаћивала локална самоуправа. Другим речима, кроз повећање ПДВ-а, акциза и пореза на профит, и кроз промене у таксама, наметима и дажбинама, замишљена је нова прерасподела – више новца за републички буџет, мање новца за буџет локалних самоуправа. Али, не лези враже. Ни локалне самоуправе нису остале наивне. Да би ублажиле или чак елиминисале (потрле) ефекте укидања парафискалних намета, убрзо су подигле износе осталих такси, намета и дажбина.

На предлог ребаланса буџета за 2012. годину реаговао је и Фискални савет извештајем којим је поново упозорио на опасност избијања дужничке кризе, јер су дефицит буџета и јавни дуг брзо расли. Процене овог савета су биле да ће на крају 2012. дефицит буџета износити 6,5 процената БДП-а (износио је 6,63 процената БДП-а), а да ће јавни дуг достићи, а можда и престићи, границу од 60 процената БДП-а (према прелиминарном обрачуна Министарства финансија и привреде износио је 61,3 процената БДП-а). Даље је овај савет изнова упозоравао како је за фискалну консолидацију неопходно успоставити „три стуба“: 1) пореска реформа, 2) ограничење раста плата у јавном сектору и пензија и 3) свеобухватна реформа јавних расхода. Ако се поставе прва два стуба, а реформа јавних расхода (промена пензијског система, субвенције за запошљавање и за предузећа у реструктурирању, субвенционисање камата на кредите које су узели привредници итд.) изостане – остваривање фискалне консолидације неће бити могуће. У наставку поменутог извештаја Фискалног савета писало је и следеће:

„Ребалансом буџета дефицит се повећава уместо да се смањује, што је последица повећања расхода кроз тринеасту пензију, субвенције и друге мере, што превазилази уштеде које ће се остварити умањењем раста пензија и зарада и повећањем пореза. (...) За финансирање дефицита и отплаћивање главнице јавног дуга до краја године потребно је обезбедити око 1,7 милијарди евра, а у 2013. додатних четири до пет милијарди евра, што ће представљати озбиљан изазов. (...) Укидањем појединих агенција, фондова и сличних институција биће остварене мале суштинске уштеде у буџету Србије и то углавном на зарадама запослених у њима и у неким случајевима на закупнинама. Није поента само у укидању агенције као појма, већ треба видети шта је са њиховим расходима. Права реформа настати онда када се види да ли су сви раније планирани пројекти и програми тих институција потребни. (...) Следећи корак требало би да буде да се ‚пречешљају‘ јавне набавке, специјализоване услуге и услуге по уговору тих институција и тек кад се на томе смање расходи биће направљене праве уштеде.“^[5]

Поново подвлачимо како се буџет Србије води по принципу простог књиговодства (бележи се приход када се оствари и расход када се плати), тако да једино у министарству финансија поуздано знају колики су трошкови направљени а да нису плаћени. У првом кварталу (тримесечју) 2013. године, у Министарству финансија и привреде и Фискалном савету констатовали су како реализација буџета не иде планираном динамиком, односно да буџетски приходи и расходи значајно одступају од пројектованих (нарочито су пројекцијом били прецењени приходи очекивани од пореза на потрошњу).

Већ маја 2013. године, мисија ММФ-а у Србији је упозорила да ће држава завршити 2013. годину са јавним дугом од преко 65 процената БДП-а и буџетским дефицитом од око 8 процената БДП-а, уколико се не изврши фискална консолидација – која подразумева смањење трошкова за плате у јавном сектору и пензије. Стога су се у министарству финансија определили за веће „поправке“ усред буџетске године.

Пореске промене усвојене у Скупштини Србије 29. маја 2013. године подразумевале су, између осталог: повећање неопорезивог износа месечне зараде са 8.776 динара на 11.000 динара, смањење пореза на доходак са 12 на 10 процената, уз истовремено повећање доприноса за пензијско-инвалидско осигурање са 22 на 24 процената. Трошкови послодавца су на овај начин остали готово на идентичном нивоу, али је „произведен“ дефицит буџета локалних самоуправа у Србији, а које су већ биле испланирале и делимично реализовале

^[5] „Касе пуније без шумарине,“ „Вечерње новости“ од 26. августа 2012. године,

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.239.html:394402-Kase-punije-bez-sumarine>,

<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/342281/Dinkic-privrednicima-predstavlja-paket-mera>,

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1172552/Fiskalni+savet+kritikuje+rebalans.html>.

Пореским променама, министар финансија је законски добио још једно право дискреционог одлучивања. Наиме, Закон о пореском поступку и пореској администрацији (Службени гласник РС, бр. 80/02, 84/02 – исправка, 23/03 – исправка, 70/03, 55/04, 61/05, 85/05 – др. закон, 62/06 – др. закон, 61/07, 20/09, 72/09 – др. закон, 53/10, 101/11, 2/12 – исправка и 93/12) дефинише да „у циљу обезбеђења јединственог спровођења прописа из надлежности министарства надлежног за послове финансија, акти (објашњења, мишљења, инструкције, упутства и сл.) о примени тих прописа које даје министар надлежан за послове финансија, односно лице које он овласти, обавезујући су за поступање Пореске управе.“

буџете за 2013. годину. Овај маневар био је срачунат тако да се око 14 милијарди динара, које би припадале локалној самоуправи на основу 80 процената пореза на доходак (70 процената у случају Града Београда), преусмери у ПИО фонд. Грубо речено, како се половина буџета ПИО фонда финансира из републичког буџета док се друга половина финансира из доприноса за пензијско-инвалидско осигурање, на овај начин смањени су расходи републичког буџета. Међутим, консолидовани годишњи биланс Србије, тј. биланс целог домаћег финансијског система, остао би на идентичном нивоу.

Првобитни предлог Министарства финансија о порезима, графика: „Блиц“, мај 2013. године

Напомена: Амандманима на предлог закона су адвокати, лекари и зубари изузети вођења пословних књига

Као гост у емисији „Седмица“ Радио Београда 1 дана 26. маја 2013. године, већ поменути привредник Милан Кнежевић жестоко је критиковао нове фискалне „поправке“:

„Дуже време Србија води економску политику која би се на трагу креативне ироније могла дефинисати као ‚шминкање мртваца‘. Та ‚рејтинг политика‘ се заснива на једном постулату – како државно, или заједничко, трошити без икакве контроле, обезбедити себи што дужи опстанак на власти и задовољити личне и партијске интересе. (...)

Када су прошле године (2012) подизали ПДВ, порез на добит и акцизе, упозорили смо их да ако падају сви агрегати – куповна моћ грађана, инвестиције, запосленост грађана итд, имаћете још мање приходе. И управо се то десило. Не могу да верујем, чак ни предшколском логиком, да је неко наиван да помисли да ће подизањем (пореских) стопа имати више. Они не разумеју да ће тако што пројектују ВИШЕ, добити МАЊЕ. Ако је то могуће, ми смо им тада предлагали да подигну ПДВ на 40 процената и тако ‚реше‘ проблем. Сада се поново прави бесмислена конструкција, јер они (...) ни на основу сопствених грешака не могу да промене мишљење. (...) Улази се у све већи број импровизација које стварају све веће последице. Наравно, сада (готово) нико не говори о приходној страни (буџета). Знате, у марту је пала потрошња за 16 посто (у односу на март 2012). Знате ли шта то значи? Привредници се не могу опоравити. Ми смо у десетогодишњој депресији у којој и грађани и привреда у континуитету располажу са (све) мањим. (...)

Треба бити ‚геније‘, па у планирању буџета за 2013. промашити буџетски дефицит за 80 посто.^[6] Ми (привредници) смо дали предлог како на четири позиције (на приходној страни) може да се ‚покрије‘ дефицит. Прво – радикална контрола царине („аутистична организација коју нико не контролише,‘ прим. М. Кнежевића) и претходног ПДВ-а, друго – радикална контрола сваког динара у јавном сектору и враћањем свих фондова који су алоцирани ван буџета да се њима дискреционо управља, трећи – (порески) обухват ‚црног тржишта‘, ‚сиве економије‘ и јавних набавки, четврти – рационализација јавног сектора. Тврдим, тако ће се убрзати 1,2 милијарде евра (...). Плате и пензије у јавном сектору се морају ‚замрзнути‘ и мора да се изврши његова реформа (...); неко мора да отпусти 10 посто запослених у јавном сектору и укине (непотребне) агенције.

У првом кварталу (2013) сви трендови (били) су негативни, једино плате у јавном сектору нису и још су за 35 процената веће него плате у реалном сектору. Морамо стати и на крај ‚фараонским‘ фирмама у реструктурирању, јер њима 175 смо у последњих 5 година дали 4,5 милијарде (евра). Нико није схватио шта се у њима реструктурира, при чему је свакој од тих фирми све горе – односно ниједна није на путу бољитка. Да ли ћемо спровести политички непопуларне мере или ићи у још већу дубиозу?“

(НЕ)РЕФОРМСКА ТРАВКА НА СРПСКУ РАНУ

„(Искуство) земаља у развоју које су достигле задуженост коју (сада) има Србија, а то је (јавни) дуг од 60 процената бруто домаћег производа, (говори) да је број оних које су банкротирале већи (...) од броја оних које су успеле да избегну банкрот. Проблеми у јавним финансијама Србије акумулирају се још од 2006. године наовамо. (...) Када су приватизациони приходи потрошени, започело је задуживање, а дошла је и (светска) криза – тако да брод српских јавних финансија иде ка амбису и да су потребне мере штедње. (...) Ми, као друштво и економија који су већ 13 година у транзицији, трошимо више него што производимо. Јавни дуг се акумулирао, нарочито од 2008. године, тако да смо од једне најмање задужених земаља у региону стигли до друге најзадуженије земље, одмах иза Мађарске. Тај тренд ће пре или касније постати неодржив. (...)“

Свака реформа боли у периоду од годину-две и тек онда даје резултате. Када би реформе одмах могле да дају резултате, сви би их спроводили. Међутим, проблем са реформама у Србији је што се о њима само прича. Када погледате стање јавне финансије, никакве реформе у смислу штедње нису биле од 2006. године, када се завршио последњи велики аранжман са ММФ-ом. Очигледно немамо као друштва у развијених земаљама довољно јаке институције које би обезбедиле одрживост јавних финансија и одрживост економије, а то је да трошите онолико колико производите.“

(Никола Алтипармаков, члан Фискалног савета Републике Србије, емисија „Став Србије“ на ТВ „Прва“ од 26. маја 2013. године)

ТЕРАПИЈЕ ОД КОЈИХ ЈЕ ПАЦИЈЕНТУ СВЕ ГОРЕ

„Пре девет година ми није било потпуно јасно шта се догађа у Србији – толико се прича о реформама и све се реформише, а стандард грађана пада. Тада сам питао једног уваженог професора из Јапана у вези реформи, а он ми је кратко и јасно одговорио да су реформе добре ако већина грађана од њих има корист. Волео бих да ме неко подсети да ли је (овде) у (последњих) 13 година спроведена нека реформа од које већина грађана имала корист.“

(Мирослав Здравковић, економиста и главни уредник портала „Макроекономија“, емисија „Став Србије“ на ТВ „Прва“ од 26. маја 2013. године)

^[6] Епилог је да се 30. јула 2013. године премијер Србије Ивица Дачић захвалио Млађану Динкићу и Уједињеним регионима Србије на једногодишњој сарадњи у влади. Коментар Милана Кнежевића у емисији „Око“ РТС-а од 31. јула 2013. године је гласио: „Највећи проблем је у том ‚мамут‘ министарству (финансије и економија) које је формирао господин Динкић. Он, без коалиционих партнера, има подршку 3 процената гласача, а руководи готово целим економским потенцијалима земље. Човек то не може физички стићи. Овај део њега у министарству финансија не може да одоли делу њега у министарству економије, односно привреде.“

ЕВЕРГРИН РАСПЛЕТ

„Већ нам се дешавало да банкротирамо неколико пута, није то ништа ново за нас. Подсетићу на банкрот из јануара 1994. године. У последњих 150 година Грци су пола раздобља провели у стању банкротства, а Шпанија је банкротирала шест-седам пута. Да не помињем Аргентину и многе друге државе. (...)“

Чекаће се да банкротирамо, а онда ће (влада) рећи – видите, народе, више не можемо да се задужујемо, имовину (која вреди) смо продали, а остала нам је безвредна имовина, и сада морамо да делимо оно што имамо. Онда ће наступити неколико година када ће плате и пензије бити ниже, као и куповна моћ, инвестиције. На крају ћемо да повратимо кредитни рејтинг тако да ћемо моћи да се поново задужујемо, и тако унедоглед. То је овде евергрин.“
(**Мирослав Прокопијевић, економиста и гостујући професор на више универзитета, емисија „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 26. маја 2013. године**)

САБИРАЊЕ МИНУСА ИСПОД ЦРТЕ

„Према грубом прелиминарном рачуну, ако би се ‚замрзле‘ плате и пензије у 2014. години, то би решило тек пола проблема у 2014. и 2015. години, односно уштеду око 1,2 посто БДП-а. Треба уштедети још 1,2 посто БДП-а и то на јавним предузећима као што су ‚Галеника‘, ‚Србијагас‘, железара (Смедерево), ‚ГСП Београд‘ итд. Ту само ‚цуре‘ паре. Већина тих предузећа би могли комерцијално да раде, ако се (заиста) реструктурирају. (...)“

Њихови трошкови представљају ону разлику у нашој процени дефицита (буџета) од 5,5 до 6 процената (БДП-а) и процене ММФ-а да ће дефицит ове године (2013) бити око 8 процената. Та разлика је (отуда) што нама ‚испод црте‘ долази плаћање дугова тих јавних предузећа. Раније је држава давала гаранције за кредите тим предузећима и то се није приказивало у (буџетском) дефициту, а сада ти кредити долазе на наплату.

Следећа два блока су реформе пензионог система (...) и јавног сектора.“
(**Павле Петровић, председник Фискалног савета Републике Србије, емисија „Око“ РТС-а од 30. маја 2013. године**)

УЗИМАТИ КОЛИКО (КОМЕ) ТРЕБА

„НИН је још средином фебруара (2013) писао да ће приходи буџета ове године бити за око 1,5 милијарду евра мањи од оних који су планирани. Последња рачуница, која се односила на прва четири месеца говори да ће ти приходи бити мањи за 2 милијарде евра. Плашим се да ће у јулу и августу процене бити да ће овогодишњи приходи подбацити за 2,5 милијарде евра.

Наш буџет се прави према томе колико нам новца треба. Дакле, ми не правимо буџет према томе колико реално можемо да наплатимо пореза и других прихода, већ свакоме према потребама – малтене као у комунизму. Када се све сабере, ми прорачунавамо колики нам БДП треба да бисмо све потребе задовољили. Не може тако. Сада смо дошли у ситуацију да је сада јасно да је цар го. И то неко треба да каже. (...) Дефицит (буџета) у прва четири месеца био је већи него (за исти период) прошле године која је била изборна (и када се више троши, прим. Дејана Бараћа). То се до сада није дешавало. Једини расходи који ‚држе‘ планирани темпо су плате (у јавном сектору) и пензије. Премијер (Ивица) Дачић данас је рекао да морамо да имамо дефицит, зато што хоћемо да се развијамо. Међутим, од педесетак милијарди динара за капиталне инвестиције у прва четири месеца потрошено је само четири (милијарде). (...)“

Морам да подсетим на септембар 2008. године; у то време је просечна пензија била око 250 евра. Затим је била једнократна повишица пензија од 10 посто (као део тадашњег предизборног обећања ПУПС-а, прим. Дејана Бараћа), да би данас просечна пензија била око 210 евра. Дакле, пензионери су изгубили 40 евра. Хоћемо ли опет да идемо на повећање пензија, а да курс евра буде 120-130 динара? Тако може. Ако хоћемо ни из чега да направимо нешто, то на крају мора да се превали на курс и инфлацију. (...) Ако се ‚замрзну‘ плате и

пензије, то ће бити удар на стандард грађана. Међутим, не можете (вештачки) креирати тражњу, ако немате реалне изворе којима ћете то да ,покријете‘.“

(Милан Ђулибрк, економски новинар и главни уредник НИН-а, емисија „Око“ РТС-а од 30. маја 2013. године)

ШЛАГ БЕЗ ТОРТЕ

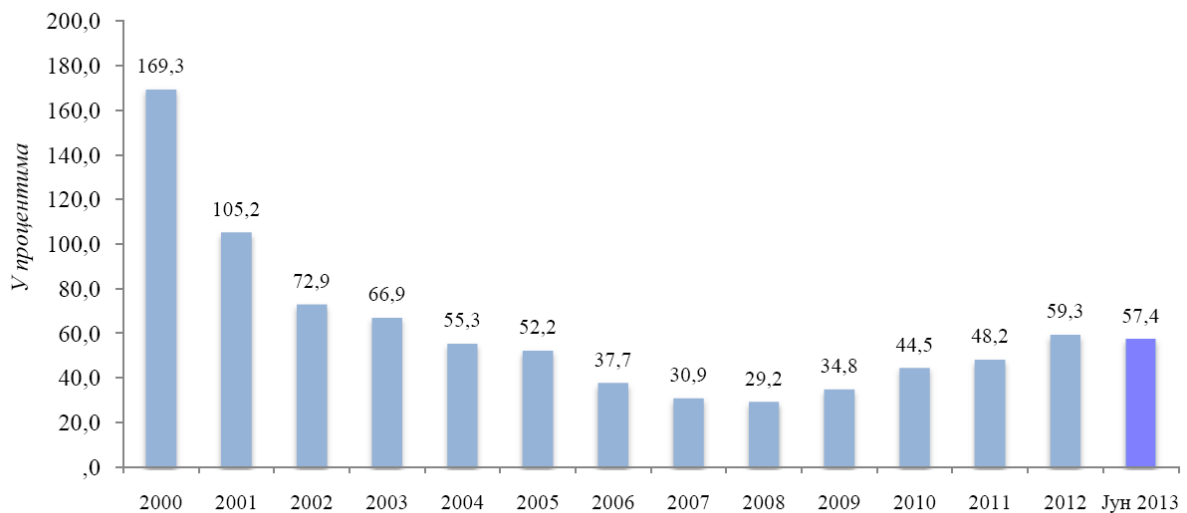
„Очекујемо да ћемо са истим мерама и истим приступом да добијемо различите резултате. Већ 12 година водимо промашену економску политику. То море да престане. (...)

Нама привреда ,умире‘, приватни сектор умире, где су зараде значајно ниже него у јавном сектору. Ништа нисмо урадили на том плану. Ми стално говоримо о страним инвеститорима, који су шлаг на торту – а нама торта недостаје. Односно, нестаје нам економија. Главна мера која је морала да буде спроведена још за мандата претходне владе била је смањење намета на рад. То мора да се уради, како би се смањила ,сива економија‘ и повећао профит у производним делатностима које запошљавају људе. Онда ће и капитал ићи ка производним делатностима уместо ка ,транге-франге‘ (економији). Када пропустите ту прилику, па подигнете само ПДВ, а не смањите намете на рад – десите се оно што се нама управо десило, тј. пад прихода (у буџет). Када се подигне порез на имовину, а не смањите порез на рад – опет ће доћи до пада прихода. То је једно врзино коло у коме се распадамо. (...)

Да су посланици размишљали о државној каси, не би подржали наставак паушалног опорезивања адвоката. То није подржао само СНС, већ и ДС, ЛДП и друге партије. У Србији од 220 хиљада предузетника, 20 хиљада води пословне књиге, а остали су ,паушалци‘ (плаћају порез на основу процењеног дохотка и остварују га предузетници који нису у могућности да воде пословне књиге, прим. Дејана Бараћа). Ако 200 хиљада не плати месечно 100 евра пореза, то је 20 милиона евра, односно 240 милиона евра ,сиве економије‘ годишње.“

(Саша Радловић, економски аналитичар, емисија „Око“ РТС-а од 30. маја 2013. године)

Учешће јавног дуга централне државе у БДП%

Извор: Министарство финансија

Због валутне структуре јавног дуга, његов удео у БДП-у Србије и те како зависи од вредности динара у односу на еуро и амерички долар

СИСТЕМСКА ГРЕШКА У ИДЕОЛОГИЈИ

„Међународни монетарни фонд (ММФ) и Фискални савет (Републике Србије) су, рекао бих, тела једне димензије – једино ,виде‘ јавни дуг. Уз то, ММФ инсистира на приватизацији свега постојећег (у држави).

Бојим се да већ двадесет година Међународни монетарни фонд ,продаје' идеологију ,упаковану' у економију. Њихови савети су увек исти – морате смањивати јавни дуг. Наоко, то изгледа логично. Али када погледате емпиријске податке, ради се о неутемељеном захтеву. Волим да дам пример Македоније, која има јавни дуг око 30 посто БДП-а, стопу инфлације 2-3 посто и већ деценију стабилан денар – што је фантастично. Међутим, у свој тој красоти, Македонија има стопу незапослености од 30 посто. Дакле, питање за ММФ и стручњаке из Фискалног савета гласи – како се одговорна политика буџета не претвори у економско чудо и Македонија не спусти стопу незапослености на макар 15 посто? Ради се, дакле, о миту како ће вас снижавање јавног дуга извући из кризе. (...)

Државе као Србија немају развојну политику ни аутономне полуге развоја – централна банка ,брине' само о инфлацији, а Фискални савет ,брине' о односу буџетског дефицита и БДП-а. Ако кроз фискалну политику ,режете' трошкове и ако вам је монетарна политика неутрална, како ћете креирати развој? Тада добијате одговор да ће то чинити странци. Они то чине (у Србији) већ дванаест година и ту смо где смо.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, емисија „Око“ РТС-а од 10. јула 2013. године)

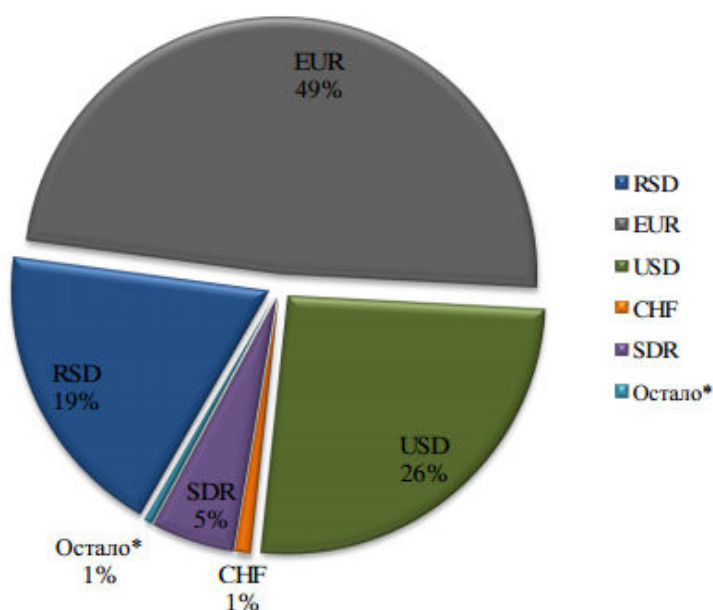
Министарство финансија и привреде Републике Србије – Управа за јавни дуг

Валутна структура јавног дуга

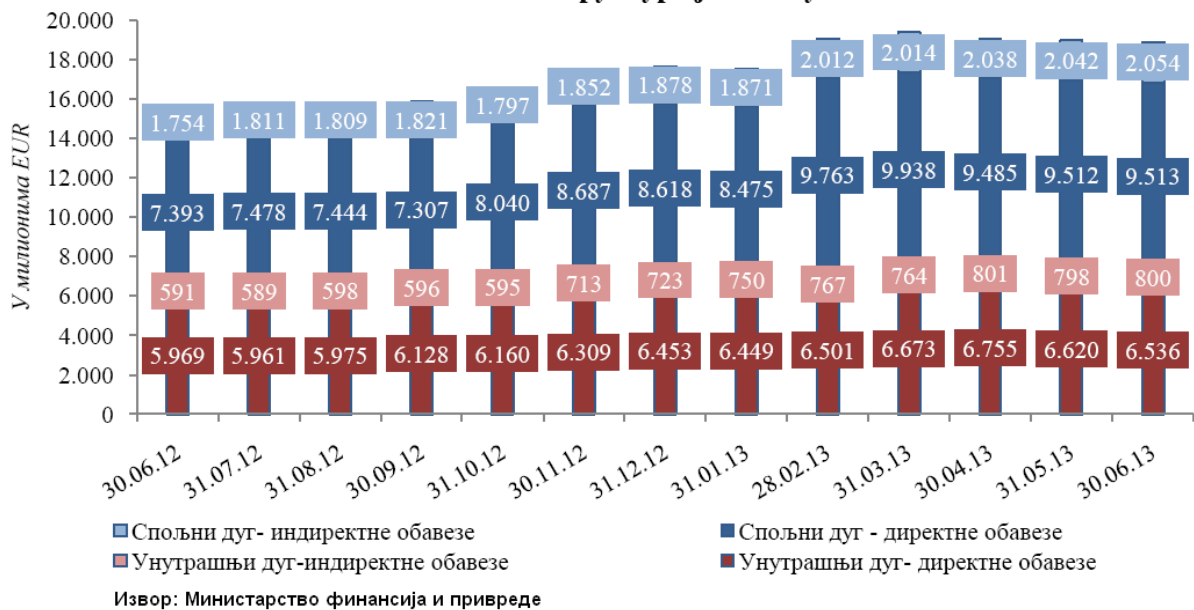
30. јун 2013.

Валута	Износ у оригиналној валути	Валута RSD	Учешће %
RSD	404.883.527.101	404.883.527.101	18,76%
EUR	9.212.833.880	1.051.843.063.358	48,74%
USD	6.381.957.475	557.873.068.947	25,85%
CHF	228.407.502	21.137.743.905	0,98%
SDR	845.161.519	111.096.312.677	5,15%
Остало*		11.347.442.058	0,53%
Укупно		2.158.181.158.046	100%

* GBP, JPY, DKK, SEK, NOK

Стање и структура јавног дуга

ПРОТЕЗАЊЕ ПРЕМА ГУБЕРУ

Јавну потрошњу свакако треба самерити могућностима домаће економије (привреде). Светска искуства сведоче како одржавање чак и релативно високе јавне потрошње (нпр. у границама од 44 до 54 процената БДП-а Србије) не мора да буде проблематично, ако се она осмишљено прекомпонује. Уколико се приштеди на укупним (реалним) издвајањима за субвенције за радна места и кредите приведи, пензијама, платама у јавном сектору и јавним предузећима, а затим тај „вишак“ усмери на осмишљене капиталне инвестиције (већа улагања у образовање кроз пројекте, унапређење саобраћајне и енергетске инфраструктуре, које су далеко од сатурације, уз ангажовање „преживелих“ остатака домаће грађевинске оперативе итд.) и субвенције у аграр, може да се средњорочно очекује значајан привредни раст. Да и не помињемо како се у јавном сектору може уштедети ако се не „одлива“ новац кроз непотребну куповину (било да се ради о намештају за канцеларије, техничким уређајима или софтверу), затим уколико се самери возни парк јавног сектора и томе слично. У супротном, истовремена штедња на пензијама, платама, капиталним инвестицијама и субвенцијама произвела би мању агрегатну тражњу на домаћем тржишту и српска привреда би „потонула“ у „дубине“ рецесије – што даље „производи“ губитак радних места у реалном сектору. Друга страна медаље је што је далеко непопуларније смањивати плате (у јавном сектору и јавним предузећима) и пензије, него нпр. не градити саобраћајну и енергетску инфраструктуру (иако се градњом инфраструктуре подстиче тражња, додуше на домаћем тржишту). Заправо, када се определе да штеде, владе најчешће то чине на капиталним инвестицијама и образовању, што је погрешан приступ. Заборављају да буџет државе није само биланс јавних прихода и расхода, већ и моћан инструмент економске политике.

ПИСМО ПРИЈАТЕЉА ИЗ КАНАДЕ

„Знаш да сам два пута пробао да тамо купим нешто или отворим фирму, али није ишло. Сада само луд, мафијаш или неко ко је сигуран да иза себе има Ангелу (Меркел) или Обаму, може доћи тамо (у Србију) да почне неки бизнис. Ако више челних људи не поштују ни Устав, како да неко очекује поштовање закона или правила пословања. Производња нема шансе да опстане док се истрајава на једностраној примени ССП (Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ из 2008. године, прим. Дејана Бараћа), чиме омогућава да нелојална роба из увоза нема конкуренције на домаћем тржишту. То нико не би могао да издржи.

Из те ситуације има само један излаз, али Србија није на то спремна. Жао ми је, друже, али чека вас судбина Зимбабвеа или Малија. (...)

Да бих регистровао фирму овде (у провинцији Алберти, Канада), треба ми пола сата и то ме кошта око 200 \$. ПДВ у Алберти је 5 %, а у осталим провинцијама је већи и иде до 12 %. Сви становници Алберте имају бесплатно неопходно лечење. (...) Моји порези на бруто доходак су 8 % годишње. Колико је то у Србији? Мој порез на зараду фирме је 15 %. А у Србији?

(...) Зато ми је смешно када у Србији причају о доласку страних инвеститора. Који је то нормалан, здраворазумски страни инвеститор који ће ове поменуће услове пословања заменити тим у Србији? Значи ко долази? Долазе они којима (Млађан) Динкић плати све те трошкове из буџета, плати пола личних доходака радника из буџета и да им земљиште бесплатно.

И на крају порески обвезник у Србији, уместо да има корист од страних инвестиција као што му причају, има само додатни трошак који кроз додатни порез за попуну буџета мора платити тим такозваним инвеститорима. Да не говоримо да се у сваки од тих послова ,уградило' и по неколико људи из ваше Владе, а богами и понеки странац који покушава да избегне плаћање пореза у својој земљи, као што се да види на примеру послова са полагањем оптичких каблова.

Мој закључак је да би ,здрав' капитал који би дошао у Србију био изложен неповољнијим условима пословања, несигурној политичкој и законској политици, политичком ,рекетирању'. (...)

Пре неких пола године поново нам се придружио човек који се пре неку годину ,залетео', узео кредит од банке овде и купио неку фирму у Војводини. Наравно, дошао је са овдашњим навикама и очекивао само да тако настави и тамо. Заборавио је да тамо вреде друга правила и да ако ,не знаш људе', можеш да се ,сликаш'. Укратко, изгубио је ,лову' (...).

Да си ти мени жив и здрав, друже, и желим ти да Србија што пре тотално банкротира, јер ја то видим као једину могућност да раја нешто укапира и нешто подузме да се ствари промене. У противном ово мрцварење ће се наставити у недоглед, јер је раја навикла да трпи. Док има ,Фарме' и Цеце, раја је задовољна и боље јој не треба."

(Из писма старог пријатеља привреднику Милану Кнежевићу, објављено дана 2. јуна 2013. године на порталу „Макроекономија“)

ЈОШ ЈЕДАН ФАНТОМ У ДОМАЋОЈ ОПЕРЕТИ

„Постали смо информативно ,инвалидни', не пратимо шта се дешава у свету. Односно, пратимо само селективно и то оно што нам пласирају наши политичари. Не знам чему нашој влади служи Интернет? Говорим о фирми („Секјурити еквити партнерс“) које је хтела да у Србији прави соларни парк (на површини од 3.000 хектара, прим. Дејана Бараћа). Претраживањем Интернета могли су да закључе да та фирма (формално) постоји само у Србији и неким оф-шор зонама. Нигде ни речи о њеним пословима. Шта раде толики службеници владе? Не би ме зачудило ако на крају будемо морали да ,надокнадимо штету' тој ,фантомској' компанији.“

(Ружа Ђирковић, економски новинар листа „Данас“, о „инвестицији од 1,75 милијарди долара“ компаније са Кајманских острва, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 26. августа 2013. године)

СКИЦА ЗА ПОРЕСКУ ПОЛИТИКУ У ТРИ КООРДИНАТЕ

У Србији је поседовање имовине релативно јефтино (многе компаније исказују књиговодствено већу вредност својих објеката у односу на реалну вредност, како би платили мањи порез), а упитна је тврдња да је запошљавање радника скупо (мисли се на порез на доходак и допринос) у односу на фискалну политику у државама света. У краћим цртама, од око 12,42 милијарди евра (у динарској противвредности) прихода у буџет Србије за 2012. годину, структура је била следећа: 5,17 милијарди евра од пореза на потрошњу (ПДВ, акцизе,

царине), 4,82 милијарде евра од пореза на рад (порез на доходак и доприноси за здравствено и пензијско-инвалидско осигурање), 484 милиона евра од пореза на профит (добит) правних лица, 377 милиона евра од осталих пореских прихода, 1,48 милијарди евра од непореских прихода, капитални приходи од 77 милиона евра и донације од 29 милиона евра. Према томе, постојала је „чудна“ сразмера у опорезивању коју би требало ублажити.

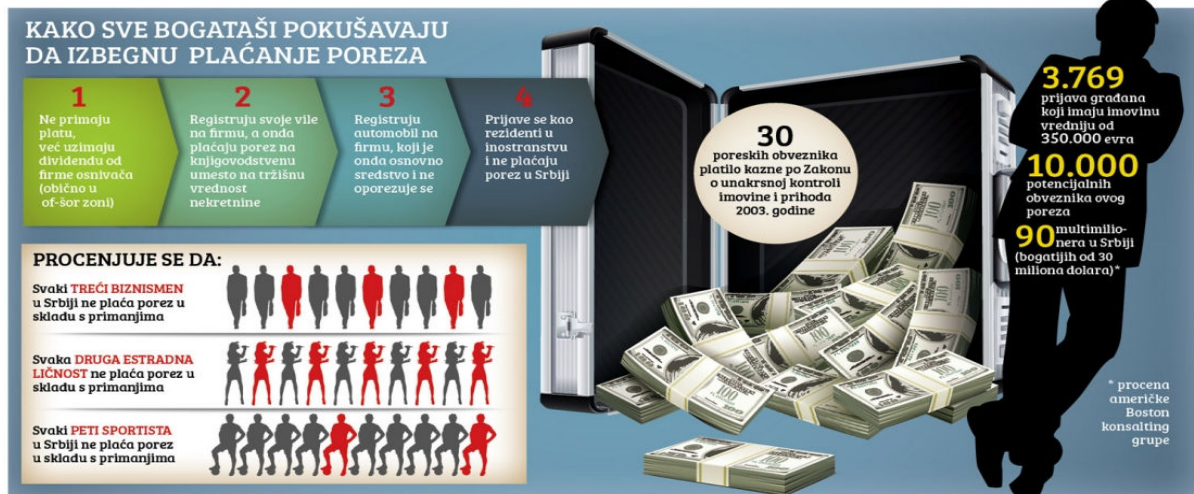

Фото: „Блиц“, август 2013. године

Порез треба да садржи следеће три „координате“: 1) да буде свеобухватан – да „захвата“ што шире и да (готово) нико не буде изузет од плаћања, 2) оптималан у смислу дугорочне одрживости – да оптерећује пореске обвезнике тако да они могу да га плате и 3) подстицајан – стимулативан за стварање бруто додате вредности. Уколико држава постане неразумна и посегне за великим „захватима“, све више привредника ће „бежати“ на „црно тржиште“.

Већ смо писали о томе како је држава у време министра финансија и привреде Божидара Ђелића од 1. јануара 2003. године укинула Завод за обрачун и плаћање (ЗОП) – некада се ова финансијска институција звала СДК; у пословни простор ЗОП-а је тада усељена Национална штедионица. Ова непромишљена мера (коју је тада подржао гувернер Динкић) донета је под изговором „повећања ефикасности и уштеде“, да би држава после неколико година (2011) закључила како постоје деформације у наплати пореза и доприноса.

Ево примера из Италије. Током предизборне кампање 2008. Силвио Берлускони је обећао укидање пореза и на стан у коме порески обвезник живи. Пошто је добио изборе, он је као премијер испунио предизборно обећање, али то је изазвало мањак прихода у државни буџет. Његов наследник на месту премијера Марио Монти поново је увео овај порез од 2012. године, с тим што је стару пореску стопа увећао за 60 процената, уз истовремено повећање пореза на други стан. Само у првој половини 2012. године италијанско министарство финансија је на овај начин „прикупило додатних 9,5 милијарди евра, да би за целу годину (...) очекивани приход (износио) око 20 милијарди. Захваљујући овом новом порезу Италија је отказала аукцију државних обвезница“. Монтијева влада прибегла је и „симболичној“ мери – увела је порез на луксуз (јакте, аутомобили, депои хартија од вредности), да би приходовала још око 2 милијарде евра. (Напомена: изузев пореза на непокретности, у Италији не постоји порез на имовину).^[7] Наведени италијански модел би могао да буде једна од смерница Србији приликом утврђивања прогресивног пореза на непокретности и луксуз.

^[7] „Пореска решења у кризи“, ТА3, пренео портал „Пешчаник“ 26. јула 2012. године, <http://pescanik.net/2012/07/poreska-resenja-u-krizi/>

Фото: „Википедија“

Порез на профит (добит) правних лица у Србији износи 15 процената (2013), с тим што је током министровања Млађана Динкића у српским финансијама два пута мењан. Прво је 2004. донет закон којим је овај порез са 14 процената умањен на 10 процената,^[8] да би септембра 2012. године овај порез повећан на 15 процената. Међутим, када се узму обзир све олакшице (укључујући и то што су неке иностране компаније ослобођене пореза на профит у периоду од 10 година) – ефективни порез на профит је мањи за око трећину.^[9]

Како треба реформисати порески систем Србије? Треба добро самерити однос пореза на рад, с једне стране, са порезом на добит и порезом на имовину, с друге стране. Потенцијално благо смањење пореза на рад (порез на доходак и доприноси) је подстицајна мера уз услов да највећи део користи од тога има радник – који је уједно и потрошач на домаћем тржишту (разуме се, погубљено би било следити логику „реганоекономије“). Преостаје да се подробно осмисли модел „прогресивног синтетичког“ пореза на доходак, који је далеко праведнији од јединствене стопе пореза (на доходак), али и да се самери величина доприноса. Што ће рећи, домаћи порески модел треба креирати тако да запошљавање радника буде јефтиније него поседовање имовине, с тим што би нпр. привредници из разменљивог сектора који поседују фабричке хале (које су у функцији производње) добили и олакшице на порез на имовину.^[10] Дакле, треба мотивисати привреднике да стварају бруто додату вредност у разменљивом сектору, али и јачати куповну моћ грађана. Проблем ликвидности привреде треба решавати и увођењем дела механизма некадашњег СДК, а нарочито великим заокретом у монетарној политици (ова тема ће бити претресана у дванаестој слици читанке).

^[8] „Порез на добит предузећа,“ Министарство финансија Републике Србије, мај 2004. године, http://www.srbija.gov.rs/uploads/pps/porez_na_dobit_preduzeca.pps, <http://otvoreniiparlament.rs/2004/07/14/page/6/>

^[9] „Буџету од пореза 60 милијарди у 2013. години,“ „Блиц“ од 12. августа 2012. године, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/337486/Budzetu-od-poreza-60-milijardi-u-2013>

Ефективни порез на профит у Србији је, дакле, реда 10 процената (2013) – што значи да није висок, како се каткад перципира.

Однос између (просечне) бруто и нето зараде у 2013. години је оријентационо износио: Италија (1,25), Аустрија (1,35), Немачка (1,65), Летонија (1,54), Литванија (1,29), Естонија (1,27), Пољска (1,40), Чешка (1,30), Словачка (1,30), Мађарска (1,53), Словенија (1,53), Хрватска (1,44), Босна и Херцеговина (1,56), Македонија (1,46), Црна Гора (1,52), Румунија (1,38), Бугарска (1,28), Грчка (1,14), Србија (1,39) итд. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_European_countries_by_average_wage

У случају Србије, порез код нижих зарада је већ дуже време готово линеаран, а код виших – дегресиван.

^[10] Ако порески обвезник поседује два стана, с нижом почетном пореском стопом треба опорезовати стан у којем живи, уважавајући зону града у којој се стан налази. Свакако треба увећати пореску стопу за непокретности правних лица који нису у функцији производње. Не треба, међутим, губити из вида да је у питању мач са више оштрица, јер се повећањем пореза на имовину предузећа повећавају трошкови амортизације итд. С друге стране, погрешна прекомпоновања у фискалној политици могу да уруше финансијску стабилност. Нобеловац Пол Кругман инсистира да је упркос смањивању пореза у САД (паду удела пореза у БДП) расла и стопа незапослености (2000-2010). <http://www.nybooks.com/articles/archives/2012/may/24/how-end-depression/?page=2>

О заблудама supply-side доктрине (према којој привреда и грађани више инвестирају када се порези снижавају и ублажава њихова прогресивност) и зашто је важно ко присваја ефекат (евентуалног) смањења пореза на рад писао је и економиста Небојша Катић:

<http://nkatic.wordpress.com/2010/05/08/vrabac-u-ruci-i-golub-na-grani/>
<http://nkatic.wordpress.com/2011/03/10/jereticka-pohvala-porezima/>
<http://nkatic.wordpress.com/2011/10/25/bruto-plata-neto-plata-i-zasto-nije-svejedno/>

Руку на срце, чак и када би се спровела добро осмишљена реформа пореског система Србије, краткорочно не би требало очекивати спектакуларне резултате, јер би се променама извршила само праведнија прерасподела пореских оптерећења. Међутим, реформа пружа наду да би се, деловањем институција, део радника из неформалног сектора – око 19,3 процената радно способног становништва Србије који „ради на црно“ (просек за 2013. годину) – „прелио“ у приватни сектор; што би последично увећавало стопу запослености и самим тим произвело додатни прилив у државну касу. Уједно, домаћи привредници би због измењене пореске политике били мотивисани да измене портфолио своје имовине и више улажу у разменски сектор; односно, мање би им се исплатило улагање у некретнине.

Формирањем централног регистра српског увоза постали би транспарентни основица на коју се увозна роба царини, количине и токови робе од граничног прелаза до малопродаје. Тако би се ублажили ефекти „сиве економије“^[11] и спречио неконтролисани одлив девиза (нпр. према Светској трговинској организацији у 2012. извоз Мађарске у Србију износио је око 1,3 милијарде евра, док је Србија „прокњижила“ увоз из те државе од око 750 милиона евра). Не треба посебно наглашавати како „црно тржиште“, „сива економија“ и „пореска амнестија“ директно штете држави (неплаћени царина, ПДВ, порез на добит, порез и доприноси на зараде итд), укидају „логику“ формирања цена добара и „гуше“ опстанак и развој привредника који савесно измирују своје обавезе према држави. Свако ко не плаћа макар једну фискалну обавезу, ценовно је конкурентнији од привредника који савесно измирује све обавезе. Што је такође важно, добро конципиран порески систем – без парафискалних намета, „пореске амнестије“ и уз искрену (не само маркетиншку) борбу против корупције, „сиве економије“ и „црног тржишта“, „убедиће“ велики број привредника и предузетника да је исплативије радити легално – као што наши пословни људи и те како воде рачуна да измирују своје обавезе када послују у уређеним државама света.

Речју, одрживи порески систем Србије треба дугорочно осмислити (дакле, не за трајање мандата једне владе), због тога што сталне „преправке“ уносе неповерење код пореских обвезника и поспешују пореску утају. Што ће рећи, честе фискалне „шок терапије“ додатно урушавају привреду државе и подстичу „црно тржиште“. Искуства показују да уколико нека влада уистину намерава да спроведе суштинске промене, отпочиње их најчешће у првој години свог мандата (евентуално у првој половини друге године). Одлагање промена значи дугорочно препуштање стихији, која делује независно од фискалне, монетарне и развојне политике, и коју нико од политичара и стручњака неће бити у прилици да контролише.

^[11] „Сива економија“ – кад регистровани привредници и предузетници обављају део послова на „црном тржишту“. Истина, и додата вредност остварена на „црном тржишту“ (које укључује и тржиште наркотика, веровали или не) даје посредан допринос званичном БДП-у државе; јер, и утајивачи пореза су потрошачи на домаћем тржишту.

ЈЕДАНАЕСТА СЛИКА – КОЈЕКУДЕ СРБИЈО

„Народ је спреман на највеће жртве,
али се жртве праве луде, неће ни да чују.“

Душан Радовић

„Нема ничег отужнијег него када се у политичким
питањима место мозга, пита завист и инат.“

Милош Црњански

„У свакој земљи има паметних и способних људи,
али код нас немају овлашћења,
јер их годинама уживају они који немају памети.“

Захарије Трнавчевић, новинар и политичар

„Ништа није могуће без појединца, ништа не опстаје без институција.“

Жан Моне, француски дипломата и један од „архитеката“ ЕУ

ГРАДИТЕЉ ИНФРАСТРУКТУРЕ СА СКРОМНИМ ИСКУСТВОМ

„Ако СНС дође на власт, (...) држава и страни улагачи инвестираће у огромну индустријску зону на десној обали Дунава – од Новог Сада до Београда. Желим да сву привреду изместимо на обалу Дунава и да земља остане за обрађивање и храну. Намера напредњака је остварење 70 година дугог сна да бродови, а посебно немачки који саобраћају Рајном, Мајном и Дунавом, скрате путовање кроз Мораву, Вардар и Егејско море – као и да Србија добије седам хидроелектрана, уз наводњавање великог дела Поморавља и пловни пут кроз Србију. Те две инвестиције су вредности можда и до 100 милијарди евра. Разговарали смо са озбиљним људима у свету, са озбиљним државама и инвеститорима... Ово са Моравом је сигурно око 30 милијарди евра.“

(Томислав Николић, председник Српске напредне странке, „Прес“ од 29. септембра 2011. године)

КУПОВИНА ПОКЛОНА (КОЈИ ЋЕ ПЛАЋАТИ ПОКЛОНОПРИМАЦ)

„Најважније је да ће мост (на Ади) ‚прорадити‘ за Нову годину, као поклон Београђанима и свима онима који долазе у Београд.“

(Драган Ђилас, градоначелник Београда, 15. децембар 2011. године, „Бета“)

УМЕСТО ДА ПЕВАЈУ, ОНИ ВИЧУ ЋА-ЋА-ЋА

„Генерално, наши политичари се не баве политиком, нити воде државу, нити своју партију. Они воде своје рејтинге. (...) На крају ће постати забављачи. То рекламирање постало је у последње време претерано важно људима који се баве политиком, да им је много важније да ли су негде наступили него шта певају. Ја бих на њиховом месту водио државу.“

(Војислав Жанетић, маркетиншки стручњак, сатиричар и хумориста, емисија „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 11. марта 2012. године)

ДА НИЈЕ БИЛО БОДРУМА, ТРЕБАЛО ГА ЈЕ ИЗМИСЛИТИ

„Ми смо већ почели да радимо кампању (2003) заједно и заиста нам је лоше ишло. То је било непосредно после свађе у Демократској странци. Борис (Тадић) још није био познат, био је релативно нов човек. И ја сам се једног дана приликом џогирања досетио да мора да призна ‚Аферу Бодрум‘ (...) и да је то адут који може да нас одмах доведе у победничку ситуацију. (...) Он је био јако изненађен. Рекао сам му – ‚Борисе, то је твоја одлука, твоја кожа је у питању, јако је крупна ствар, много људи из Демократске странке је умешано‘. Он је дуго шетао по соби и на крају пристао. Били смо код Неде (Арнерић) и она је била затечена. (...) Затим смо режирани

како то да изведемо. Договорили смо се како он то треба да каже – не на сва звона, већ да саопшти природно, једноставно током неке од реченица (...) и он је то спонтано пласирао у емисији ‚Није српски ћутати‘ код (Драгана Бујошевића) Бујкета. (...)

То је имало фантастичан ефекат. Сутрадан је у свим новинама на насловним странама писало – ‚Борис признао Бодрум‘. За њега лично то је много значило и касније – поготово на председничким изборима (2004). Он се просто инсталирао као један поштен човек који неће да лаже и који стоји иза тога. То је било први пут у нашој политици, да ја знам, да неко каже – ‚Јесте, погрешили смо!‘“

(Александар Мандић, редитељ који је за парламентарне изборе 2003. године осмислио кампању Демократске странке, емисија „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 11. марта 2012. године)

ДОБРО ЈЕ ШТО СТРАНКЕ МЕЊАЈУ ДРЕС (ДА ИХ ВИШЕ НЕ ГЛЕДАМО)

„Постоји један налаз из истраживања који често цитирам и који описује целу сцену гласања у једној реченици: ‚Фала Богу што је направљен овај УРС, да нам се Г17+ више скине с грбаче‘. Људи гласају за лидере, евентуално за ужи круг људи око лидера које препознају. То је такав систем. Мора да се промени систем тако да грађани гласају за људе (са именом).“

(Марко Благојевић, програмски директор ЦЕСИД-а, „Око“ РТС-а од 31. августа 2012. године)

УТИЦАЈ ИДЕОЛОШКЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ НА БАБУ ИЗ БАТОЧИНЕ

„Када ‚новинари‘ и ‚експерти‘ интерпретирају ситуацију, мисле да баба из Баточине прочита страначке програме, анализира идеолошке оријентације, помудре краве и оде да гласа. Не, грађани гласају за Тому или за Бориса, за Млађана или за Чеду.“

(Милан Милошевић, новинар недељника „Време“, „Око“ РТС-а од 31. августа 2012. године)

МИНИСТАР И ПРОРОК (ПРВОАПРИЛСКА ЗБИЉА)

„Када сам пријатељима рекао да ћу једног дана бити министар финансија, они су ми се смејали. Сада ми се исто смеју када кажем да ћу добити Нобелову награду за економију.“

(Млађан Динкић, министар финансија, изјава коју је пренео РТС, 1. април 2005. године)

ШЕЗДЕСЕТ ХИЉАДА ПУТА КАЖЕ(М) – СРАМ НАС БИЛО

„Према анализама, у последњих десет година чак 60 хиљада људи је добило посао у јавном сектору преко политичких странака. Људи су улазили у странке само да би добили посао. Ја знам да су у томе сви учествовали, укључујући и моју странку. Али, то мора да се прекине.“

(Млађан Динкић, председник партије Уједињених региона Србије, емисија „Шта радите, бре?“ РТС-а од 25. априла 2012. године)

СКОК МОТКОМ У ДАЉ

„ПУПС није обећавао департизацију. То су била обећања УРС-а, њихов маркетиншки трик и Динкићева тема за прескакање цензуса. Мотка да се прескочи праг. (...)

Посланичка група ПУПС-а никада није причала о департизацији. Говорила је да је то деградирање вишестраначког система и демократије у целини. Професионализам – да, квалитетан рад – да, транспарентност резултата (рада) – да, али не и департизација, која је била маркетиншки потез једне политичке опције непосредно пред (последње) изборе.“

(Милан Кркобабић, заменик председника ПУПС-а и генерални директор „Поште Србије“, из емисије „Шта радите, бре?“ РТС-а од 21. септембра 2012. и из интервјуа за НИН од 1. новембра 2012. године)

РИЗИЧАН ПУТ КОЈИМ СЕ (У СРБИЈИ) НЕРЕТКО ИДЕ

„У време кад је Демократска странка водила владу утицали смо на промене понашања тадашње опозиције, која је сада на власти – некад велики заговорници антиевропске Србије говоре сада проевропске и антинационалистичке поруке. Један велики политички филозоф из света ми каже – замислите да су Вас натерали да говорите оне реченице које су они говорили деведесетих, какав бисте пораз доживели. Ми смо доживели једну велику људску победу, јер смо натерали, убедили наше политичке противнике да пређу на нашу страну политичке цивилизације. (...)

Ми смо ишли ризичном линијом да вршимо реизбор судија. Односно, није то био реизбор већ поновни избор судија, што је велика правна разлика. Ниједна држава није прошла такав процес (...) и грешка је направљена код веома малог броја судија који су прошли реизбор, јер је било страначког намиривања у унутрашњости Србије. На томе је пао један велики, реформски пројекат. То је један од мојих великих личних пораза. (...)

Претходних година се Демократска странка бавила државом. (Бивши министар одбране) Драган Шутановац је завршио професионализацију војске и за то добио међународно признање. (...) Изградили смо мостове, делове ауто-пута. Сада ће ова влада, и да је најнеспособнија, завршити путеве (...). Ова влада више ништа не мора да ради да би се завршио Коридор 10, јер је тај процес завршен у време претходне владе са Светском банком и Европском инвестиционом банком, расписани су тендери.“

(Борис Тадић, председник Демократске странке и бивши председник Србије, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 4. октобра 2012. године)

1970. Разматрање изградње Коридора 10.

ОБЕЋАЊА И ОТВАРАЊА РАДОВА:

1997. Премијер Србије Мирко Марјановић отворио је радове код Трешева.

1997. Председник СРЈ Слободан Милошевић обећао је завршетак ауто-пута за годину дана.

2003. Премијер Србије Зоран Живковић у децембру је отворио деоницу Батајница-Бешка.

2004. Деоницу Батајница-Бешка отворио* је министар Велимир Илић.

2008. Министар Милутин Мркоњић отворио* је радове код Трешева.

2008. Министар Млађан Динкић - „Завршетак радова на Коридору 10 до 2011. приоритети су нове владе.”

2009. Председник Србије Борис Тадић - „Влада Србије ће испунити обећање и завршити изградњу ауто-пута.”

2010. Министар Оливер Дулић - „Ово је година у којој ће најзад почети градња аутопутева.”

2010. Министар Милутин Мркоњић - „Коридор 10 од Хоргоша до Београда, изузев Моста код Бешке, биће завршен до 1. јануара 2011. године.”

2012. Министар Милутин Мркоњић - „Коридор 10 биће завршен до краја 2014. године.”

Листа обећања: према „Блицу”, мај 2013. године

2013. Министар Милутин Мркоњић - „За мандата претходне владе и ових годину дана нигде није направљен пропуст. То треба да буде признање и мени као министру и влади, јер смо почели реализацију и обезбедили милијарду и 200 милиона евра за цео тај пројекат. Завршити Коридор 10 од 330 километара за шест или седам година је изванредан резултат. Од 2001. до 2012. године Хрвати јесу изградили 580 километара ауто-пута, али четири министра и председник Владе су у затвору.” (РТС)

ЊИХОВА ЦЕНА И НАШИ ПРОБЛЕМИ

„Ако имате пропорционални систем, странка је апсолутни владар на политичком пољу (...). Ако имате већински систем, (...) посланик има већу одговорност према онима који су га бирали, има име и презиме, нема новца – али има цену. И он ће бити ‚купљен‘ од стране крупног капитала. Који год систем да усвојимо, ми смо у проблему – зато што овде имамо ‚политички капитализам‘.(...)”

Привреда једва преживљава, а државни апарат је прегломазан и паразитира на слабој привреди. (...) Људи улазе у политику са идејом да се обогате, а не са идејом на који начин да ово друштво крене даље. Једноставно, све наше странке су ‚странке патронажног типа‘, то су ловци на плен (...) који ‚исисавају‘ оно крви што је у организму остало. Политички систем у Србији је труо. Где год загребете трулеж – прст пропада.“

(Јово Бакић, доцент на катедри за социологију на Филозофском факултету у Београду, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 13. новембра 2012. године)

УВОД У ПОЛИТИЧКИ ЖИВОТ (ПОСЛЕ ВАЛОРИЗАЦИЈЕ И РЕАЛИЗАЦИЈЕ)

„У нормалној држави не можете бити политички НЕКО, ако у претходном јавном животу нисте били НЕШТО – потврђен бизнисмен, новинар, професор, тада вас валоризује средина и ви улазите у политику као реализован човек. Овде је други проблем – политичке функције и бизнис теку заједно (...), постоји колоплет интереса изван законских оквира које је немогуће видети и утврдити.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, емисија „Један на један“ РТВ-а од 22. новембра 2012. године)

СРБИЈА У ШЕСТОМ ГОДИШЊЕМ ДОБУ

„У једном давнашњем интервјуу рекао сам да у Србији има пет годишњих доба: пролеће, лето, јесен, зима и рат. (...) Сад смо у времену – добу, кад је већини људи у овој земљи крвни притисак 200/120. Ово вам говорим из личног искуства, није метафора и литерарно претеривање. (...) Мораће нешто ново да се догоди – неко ће коначно морати да отвори прозоре, иначе ћемо се подавити. (...)“

Вести које нас сустижу све су краће и телеграмски непријатне. Као што нам се живот убрзава – сутра ће Нова година, тако се и телеграмске вести убрзавају. Изгледа, нема се времена за нормалан живот без стреса. Реци нешто, напиши или одиграј брзо, ако желиш да те ико види и саслуша.“

(Душан Ковачевић, драмски писац и академик САНУ, „Блиц“ од 2. децембра 2012. и 5. јануара 2013. године)

ИЗГУБЉЕНИ У (МЕЂУ)ВРЕМЕНУ

„Пре десетак година сам рекао – избегли смо из нормалног живота. (...) Србија ми данас личи на трусно подручје у којој се очекује ново таласање. Тле се није ни смирило и не знамо када ће. Неко ко би био мало више нихилста, песимиста или филозоф питао би се хоће ли се ово тле уопште усталити. (...) Имамо политичаре који као персоне не могу да владају собом, а хоће да владају над свима нама. То је катастрофа. (...)“

Чини ми се да ћемо до неких цивилних облика живота и стићи, само је питање времена, стрпљења. Ми смо у међувремену, од деведесетих до данас, изгубили силно време. Ја грдим политичаре који су у борби за власт изгубили разумевање времена. (...) Изгубили су силно време грађана, које је наша најважнија имовина, најважнији људски ресурс.“

(Ратко Божовић, социолог културе и универзитетски професор у пензији, емисија „Таласање - пусти причу“ Радио Београда 1 од 10. децембра 2012. године)

СИЊЕ КУКАВИЦЕ И ПАРАДИГМА ОЧЕКИВАЊА ОБИЧНОГ ЧОВЕКА

„Ових дана само слушам – пропадосмо, дужни су нам ови, ми смо дужни онима, општа неликвидност. Сада и богати плачу. (...) А нема богатог друштва без богатих појединаца. Наш проблем је да ли су се обогатили на државној грбачи и злоупотребљавајући положај. (...)“

Говорио сам и да ћемо ми (коалиција око ДС-а) да изгубимо изборе (2012). Рекао сам – маните се истраживања јавног мњења, баците то у смеће или задржите за себе (...). Где год да сам као министар рада и социјалне политике био по Србији, било је црно да црње не може бити – људи су кукали кукавички. (...)“

За обичног човека много је важније да му решите његов проблем, него да решите све државне проблеме. Мада, дешавало ми се да човеку запослим кћерку, због тешке материјалне ситуације у породици, и после месец дана исти човек долази и тражи специјализацију за лекара који је лечио његову мајку. (...)“

Овде само нормалност тешко продире. Ако неко уме да превари, сматрају да је способан. Ако неком десет пута учиниш (услугу), а једном не учиниш – сматра те за највећег непријатеља. Ти си онда ‚прецртан‘. Постоји јеврејска изрека – не знам зашто ме толико мрзи, јер му ништа добро учинио нисам.“

(Расим Љајић, министар унутрашње и спољне трговине и телекомуникација, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 28. јануара 2013. године)

ОПАСНОСТ ДА НОВА НАДА ПОСТАНЕ СТАРО РАЗОЧАРАЊЕ

„Вучић је покренуо нешто што даје наду обичном човеку. То је било слично са Коштуницом, Ђинђићем и Тадићем – када се у једном тренутку да позитиван импулс да ће нешто бити боље, а онда уследе разочарања. (...) Поново се појавио ‚јак‘ човек. Проблем са

„јаким’ људима – као што су били Ђинђић, Коштуница и Тадић, је што су око себе имали или неспособне или лопове.“

(Јово Бакић, доцент на катедри за социологију на Филозофском факултету у Београду, о борби против корупције, емисија „Кажипрст“ на ТВ Б92 од 29. јануара 2013. године)

СИРЕНСКИ ЗОВ

„Господин (Александар) Вучић има огромну енергију и моћ, мада нисам (за то) да се таква моћ даје персонално. Јер, у једном тренутку и они постају несвесни колико су моћни. Моћ је јако заводљива. Ниче је тврдио да је јак онај који је свестан да је слаб. Много је важније да постоји слаб појединац, а јака институција.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, о првом потпредседнику Владе Србије, емисија „Кажипрст“ на ТВ Б92 од 20. марта 2013. године)

ПРОЗОР У ПРИСТОЈНО ПЛАЋЕН СВЕТ

„Шта вам нуди политика – да научите десет-петнаест фраза, које треба да одсликавају неки програм, да савладате страх у односу на новинаре, телевизијски камере и приликом обраћања грађанима на трибинама. И ето прилике да из анонимности и из живота на „дозвољеном минусу“ дођете у прилику да лагодно живите, и да почнете да се појављујете и у оним „шоу-биз“ емисијама (...). Политика је (у Србији) „прозор“ шанси у животу и једна од ретких прилика које вам омогућавају да пристојно живите; друге прилике су у шоу-бизнису и, нажалост, на страни криминала.“

Да можете да успете у универзитетском или пословном свету без политичких контаката или без припадања разноразним клановима, ви се не бисте бавили политиком. (...) Код нас није направљен вредносни оквир у коме људи не могу да напредују без политике. С друге стране, политика вам нуди лак и брз напредак, под претпоставком да сте лојални и да умете да се на малом простору социјално сналазите. То је проблем који мора да реши политичка елита, али он је помало парадоксалан – јер тражи да се та елита одрекне своје моћи да управља видљивим и невидљивим токовим друштвеног напретка, (...) и да допусти да се остале сфере друштва аутономно развијају.“

(Дејан Вук Станковић, доцент на Учитељском факултету у Београду и политички аналитичар, емисија „У средишту пажње“ Радио Београда 1 од 17. јула 2013. године)

ПИСМО ШВАЈЦАРСКОГ ПРИЈАТЕЉА

„(Ваша) „интелигенција“ јесте (искварена), и то од најситнијег чиновника са или без дипломе, до министра. „Интелигенција“ Србије скоро ништа није учинила за своју земљу и једина јој је брига била да своје драгоцене чланове склони на сигурно. (...)

Уместо да делује позитивно, ваша „интелигенција“ је деловала негативно. Уместо да гради, она је разграђивала. Она је жариште трулежи и искварености, од чега толико трпите. Ако јој допустите да настави, земља вам је изгубљена.“

Ваш народ је велики љубитељ политичких или боље речено, страначких вођа. Са све надмоћнијим ступањем на власт „интелигенције“, појављују се људи који схватају каква се лична корист може извући из ваше склоности за страначку политику. Они стварају занимање од искоришћавања ваше склоности за страначку политику, па сада имате професионалне политичаре који на томе зарађују за живот. Ма, шта говорим – они згрћу богатство.“

Тако су вам политичари искварили земљу.“

(Рудолф Арчибалд Рајс, „Чујте Срби“, 1928)

Портрет др Рудолфа Арчибалда Рајса који је насликао Драгиша Глишић

УПУТСТВО ЗА УПОТРЕБУ

„Развијање инфраструктуре и индустрије су равноправни процеси. Србија је затворена, континентална држава. Земље коју су правиле ‚тајкунска чуда‘ биле су у великој предности – користиле су своје приобалје и са малим трошковима (за градњу) инфраструктуре ту створиле велике индустријске центре. Пут од Београда до Новог Пазара траје четири и по сата, од Београда до Неготина – три и по сата. (...) Постоји потез од Београда до Новог Сада где се нешто дешава. Додуше, он се мало спустио до Крагујевца, због традиције. Све друго је ‚мртво‘. Нисам случајно поменуо Неготин и Нови Пазар. Зашто би било ко сада инвестирао у тим регионима? (...) Битно је да се држава повеже са собом, као што су учиниле све државе у Европи које на нешто личе.

Ниједан озбиљан енергетски објекат нисмо градили 20-30 година. Да сада имамо индустријске потрошаче, имали бисмо мањак електричне енергије. Дакле, морамо улагати и у енергетику. Не видим ниједан разлог због које Србија даје концесије странцима за хидроелектране које ће производити ‚зелену‘ електричну енергију. То измиче памети.

Ако се тако настави, Србији ће бити држава која ће се исказивати по прављењу кокица и пљескавица, и која ће свој менаџерски потенцијал исказивати кроз кафиће. И путеве и мостове које смо некада знали да градимо и у земљи и у иностранству, данас у Србији граде странци.

(...) Нисмо знали за термин ‚стратешки инвеститор‘ када смо градили термоелектрану у Обреновцу, хидроелектрану ‚Ђердап‘, термоелектране на Косову, Мостарску петљу, Газелу. Одједанпут сада сазнајемо да ништа не знамо и да ако странаца нема, ми смо потпуно немоћни. Говорим о једном лудилу, не могу да нађем бољу реч.

Понављам, странци нам неће развијати економију – доћи ће овде, направиће погон који ће трајати колико им буде одговарало и извучиће профит на познате начине, од којих је већина легална јер је ова држава такав систем и направила. Истовремено ће плаћати раднике 150-200 евра и на било какав покушај радника да им се повећа зарада на 250 евра како би могли да (пре)живе, одговориће – знате, у Нигерији постоји неко ко ће радити за 120 евра. (...) Странци, дакле, износе профит, на малу зараду иду мали порези и доприноси, а што значи мање новца у буџет. (...)

У девизној штедњи грађана (Србије) налази се преко 8 милијарди евра за које се могу нпр. изградити четири термоелектране. Проблем је што се тај новац користи у погрешне сврхе,

односно у потрошњу – тако што други грађани узимају кредит и одлазе на летовање у Грчку, купују половне аутомобиле (...).

Други извор је примарна емисија. Све државе које су од своје економије нешто направиле користиле су (циљану) примарну емисију, коју не треба везивати за деведесете – период рата и санкција.^[1] (Социјалистичка) Југославија, која је градила, користила је примарну емисију. (...) То је познат начин за стимулацију инвестиција у инфраструктуру, који је, дакле, емпиријски тестиран.

Поред тога, предлагао сам (и предлажем) још неколико ствари – да се забране кеш кредити, минуси на рачуну, кредитирање преко картица, да се прекине са сулудом политиком прецењивања динара. Смањењем те луде потрошње ослободила би се средства која могу да се инвестирају. Ако се инвестира у путеве и ангажују домаћа предузећа која ће да их граде, а не Аустријанци, постиже се ефекат. Исти приступ треба да буде и у случају градње термоелектрана, мостова (...). Све то запошљава људе, плаћају се порези и доприноси, буџет се пуни. Циљ Србије је да створи амбијент да се људи запошљавају, а не да штити потрошаче који купују увозне производе.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, емисија „Око“ РТС-а од 10. јула 2013. године)

НАЦИЈЕ ЗНАЊА

Говорили смо већ о осавремењавању Кине, примерима Норвешке и Швајцарске, а сада ћемо у неколико цртица говорити о два економска сила која су се подигле из пепела пораза и узлетеле захваљујући сопственом прегалаштву, посвећености раду и рационалности, и упркос чињеници да немају велике природне ресурсе. Наиме, иако су 1945. године били у далеко неповољнијој ситуацији него што је нпр. била Србија 1999. године, Јапан и Немачка су успели да сачувају друштво, које је било „мотор“ њиховог послератног економског препорода. Додуше, обе државе (као и Јужна Кореја) су се током Хладног рата (1946-1989/1991) налазиле у политичком и војном окриљу САД, али то је већ сложена тема.

Немачко друштво било је веома озбиљно „рањено“ нацизмом, међутим „остало је уверење и кућно васпитање: има ли смисла ићи у школу – има, има ли смисла учити математику – има, има ли смисла прати зубе – има; па хајде сад, почећемо,“ подвукао је професор Миодраг Зец у емисији „Пешчаник“ од 16. новембра 2012 године. Западна Немачка је добила део помоћи из Маршаловог плана (1948-1952), али то није било пресудно за економску ренесансу. Грађена је социјална тржишна економија (о којој је било речи), у којој су западнонемачки привредници створили нове препознатљиве робне марке – „Адидас“, „Пума“ итд, уз унапређивање већ постојећих („Еткер“, „Хуго Бос“, „Бош“, „Сименс“, „Бајер“, „Мерцедес“, Фолксваген“, „Бе-ем-ве“, „Порше“ итд). Да не набрајамо бројне немачке научнике који су кроз историју својим открићима задужили и Немачку и човечанство. Не треба

^[1] Током деведесетих година XX века у СРЈ је примарна емисија служила за исплаћивање пензија, плата у јавном сектору и јавним предузећима, али и како би се монетарним ударима прикупљале девизе од грађана. Тих година је примарном емисијом подстицана и производња, а што је доводило до гомилања залиха (јер није постојала тражња за произведеном робом). Како је највећи број сектора тржишта Србије данас (2013) далеко од сатурације (задовољена), изузетак је нпр. у понуди кућа и станова, осмишљено креиран и усмераван новац кроз примарну емисију не би изазвао инфлацију.

Економиста Небојша Катић је током 2012. писао на свом блогу о примарној емисији као механизму централне банке и дестабилизацији монетарног система. Наиме, поменута дестабилизација може да се изазове „изнутра“ – када централна банка неодговорно штампа новац, али и „споља“ – кроз неконтролисани раст задуживања (и јавног и приватног сектора) у иностранству. Позајмљени еври и долари конвертују се у динаре, што изнуђује примарну емисију; повећана новчана маса у оптицају подстиче и раст инфлације.

Као емпиријски проверено решење, Катић је предлагао модел који је Немачка, суочена са рецесијом и високом стопом незапослености, почела да примењује од 1932. године, улажући у оправдану инфраструктуру. Писао је о две могуће мере које би могла да предузме држава Србија:

„Прва мера би морала бити укидање свих облика готовинског кредитирања грађана (...). Ово би смањило притисак на цене, ослободило средства за привреду, а можда довело и до благог пада камата. Истовремено, смањило би се и број „дужника-очајника“.

Друга могућа мера спада у домен ризичног експеримента и радикално одступа од класичних догми ММФ-а. Држава би могла започети циклус кредитирања инвестиционе изградње издавањем сопствених меница којима би плаћала извођаче радова и домаће добављаче. У овом концепту нису потребна ни инострана средства, нити задуживање код домаћег банкарског сектора. Механизам је први пут успешно примењен у Немачкој 1932. године под канцеларом Шлајером. Немачка је била у рецесији, одсечена од финансијских тржишта и суочена са армијом незапослених. У нешто модификованом облику, модел је наставио успешно да функционише и под Хитлером. Користећи овакву финансијску технику, Немачка је започела велику обнову инфраструктуре, као и програм наоружавања.“

<http://nkatic.wordpress.com/2012/02/17/beznade-bespuce-i-moguci-izlaz/>,

<http://nkatic.wordpress.com/2012/02/29/bauk-primarne-emisije-i-ugodno-inozaduzivanje/>

„затурити“ ни следећу чињеницу – за разлику од многих других западних компанија, немачке компаније нису од 1990-х неконтролисано „селиле“ своју индустријску производњу у Азију.

Јапан је у последњих око 150 година прошао кроз два велика таласа модернизације. Најпре су то биле Меиџи реформе (1868-1912), којима је означен крај феудализма и почетак отварања овог царства према остатку света. Други велики талас промена Јапан је спровео после Другог светског рата, када се после пораза изнова родио и израстао у (азијског) економског тигра, напуштајући сан о империји која ће војно и политички доминирати источном и југоисточном Азијом. Напуштене су и неке традиције.

После Другог светског рата нису грађене зграде од дрвета, иако је управо дрво као грађевински материјал било у духу јапанске културе. Ево и зашто. „Велики канто земљотрес“, који је погодио Јапан 1. септембра 1923. године, за свега неколико минута готово је уништио Токио и суседну Јокохаму. Земљотрес је, наиме, изазвао низ пожара који су се брзо проширили. Животе је изгубило 100-150 хиљада људи, а око два милиона људи остало је без домова. Још једна велика пошаст задесила је Токио у ноћи између 9. и 10. марта 1945. године. Амерички бомбардери су за нешто више од три сата запаљивим бомбама усмртили преко 100 хиљада грађана Токија и уништили око 266 хиљада кућа, оставивши тако око 1,5 милиона људи без крова на главом.

Када данас кажемо *Јапан*, прве асоцијације су посвећеност раду, скромност, „Тојота“, „Сони“, „Тошиба“, карате, самураји, писац Харуки Мураками, режисер Акира Куросава. Јапанско друштво је одувек било социјално одговорно и солидарно, а крилатицу „извозити или пропасти“ – коју је Јапан неговао од педесетих – касније је преузела Јужна Кореја, али и Кина – чији је извоз на светско тржиште од осамдесетих и те како угрожавао јапански.

ЈУЖНА И СЕВЕРНА ПРУГА (ИСТОРИЈСКА ЗАМЕНА ИДЕНТИТЕТА)

„Један италијански хуманист XV столећа лута манастирима јужне Немачке у потрази за рукописима – поћи ће му за руком да нађе спев ‚О природи ствари‘ Лукреција Кара – и успут је усхићен Немцима. Њима је живот шала, каже он, опуштени су и предати уживањима; пију пуно, али нема свађа ни туча. Све за разлику од Италијана, увек оптерећених страхом од сутрашњице, претерано дисциплинованих и опседнутих послом. (...)“

Згодно је овога сетити се данас, када су, посебно с немачке стране, поново активирани приче о неодговорним јужњацима и вредним северњацима. Узгред буди речено, криза финансијског сектора и није почела на југу Европе, али реч банка, подсетимо се, јесте италијанског порекла. Дакле, ‚banca‘ (је била) клупа на којој су мењачи новца обављали своје послове; у Венецији су, на пример, били концентрисани око Ријалта. Истина, и реч банкрот је италијанског порекла – ‚banca rotta‘, сломљена клупа; када неки мењач остане без новца, ломили су му клупу. Али су се ствари у Венецији, Ђенови и Барселони брзо мењале и послови су постајали све компликованији, упркос проблемима са Црквом, која је финансијске трансакције сматрала грешним зеленашењем. Клуба је, осим у имену, брзо превазиђена. Славна италијанска породица Медичи је своју фирму организовала по оном истом принципу по којем се организује оно што се данас зове холдинг. Као и сваки холдинг, бавили су се разним делатностима: индустријом свиле, градњом путева. И није чудно што је једном Италијану у Немачкој било и весело и опуштено.“

(Радослав Петковић, српски писац, колумна у „Блицу“ од 24. јуна 2012. године)

МАГИЧНИ КВАДРАТ

Издавају се четири основна циља макроекономске политике које је немогуће истовремено остварити: 1) пуна запосленост, 2) равнотежа у платном билансу, 3) стабилан привредни раст и 4) стабилност цена.

Јужна Кореја је, на пример, у периоду динамичног развоја 1962-1990 „жртвовала“ стабилност цена, али је зато у том периоду имала економски раст од 7,6 % (годишњи просек). С

друге стране, Бундесбанка је од 1974. године одржавала стабилност цена (контролисала инфлацију), а Западна Немачка је закључно са 1989. годином бележила високу стопу запослености, суфицит у трговинској размени и у платном билансу, и прилично високу стопу економског раста, док је немачка марка била друга резервна валута у свету (после америчког долара). У случају обе државе, комерцијалне банке и привреда су сарађивале на развоју.

ДРЖАВА КОНТИНУИТЕТА

Група учених људи, међу којима је био и један математичар, окупила се на једном месту да би решавали проблеме. Први задатак пред њима био је како преместити неки предмет из тачке Бе (B) у тачку Це (C). Један део учењака сматрао је да је најбоље узети предмет и пренети га из тачке Бе (B) у тачку Це (C). Сви су се сложили с предложеним и тако учинили. Нови задатак (проблем) пред учењацима представљао је како преместити предмет из (удаљеније) тачке А у тачку Це (C). Део њих је предложио исти приступ као код решавања претходног задатка – узети предмет и пренети га из тачке А у тачку Це (C). Математичар се успротивио овом предлогу и понудио решење – предмет ћемо пренети из тачке А у тачку Бе (B), а премештање из тачке Бе (B) у тачку Це (C) већ смо радили.

Анегдота је испричана како би се потцртао значај неговања државе континуитета. Оно што је добро урађено у мандатима претходних сазива скупштина и влада не треба мењати; евентуално, саобразно духу времена неке добре ствари треба симболично поправити. Не треба рушити баш све, да би се изнова градило. Примера ради, ако је неки закон једноставан, разумљив, квалитетан и применљив у пракси, не треба га писати изнова само да би се о трошку буџета упослио тим правника, или још горе – да би се у нов закон „уградили“ проблематични интереси неких социјалних група.

ЗАОКРУЖИВАЊЕ ДРЖАВЕ

„Болесна“ економија неке државе нарушава „здравље“ друштва, и обрнуто. Дobar део успешних модела економског развоја, као и организовања државе и унапређења вредности које баштини неко друштво тешко је имитирати (нпр. развојне путеве Норвешке, Швајцарске, или Сингапура – посебно политику наталитета овог града-државе), док принципе неких модела Србија може да усвоји у датим околностима (нпр. пут Јужне Кореје током 1960-х и 1970-х). Србија треба да буде заокружена држава – територијално, концепцијски и кроз успостављање матрице вредности. Ево десетак смерница.

1) Треба почети од финансирања странака. Показало се да новац који последњих година странке добијају из републичког буџета није довољан за њихово функционисање, тако да се страначки буџет допуњава „побочним“ донацијама. Стога је нужно обезбедити њихово одрживо финансирање новцем из буџета, уз забрану финансирања од стране правних и физичких лица; нипошто не треба запоставити ни финансирање ванпарламентарних странака (са подршком изнад једног процента) и партија мањина. Оваквим приступом, странке би били у прилици да развију сопствену инфраструктуру и тако креирају радна места као „награду“ за своје заслужне чланове, да не кажемо „војнике партије“. Ово би била шанса за опозиционе странке да демонстрирају како се воде финансије партије, што би их евентуално квалификовало да после следећих избора воде и финансије државе. Понуђено решење би, међутим, произвело већа буџетска давања и краткорочно већи дефицит републичког буџета, али би се дугорочно спречио „десант партијских дилетаната“ (метафора политичког аналитичара Владимира Гоатија) на јавни сектор и на јавна предузећа у Србији.

Илустроваћемо изречено простим примером. Да би фирма А дала донацију странци С од 500 хиљада динара (директно, преко фирме-кћерке Б или у неколико готовинских донација као лични прилог), потребно је да јој се обезбеди вредност посла који је бар десетоструко већи. Зато, јавно предузеће, у којем су намештеници странке С, преко фингираног тендера наручује посао прецењене вредности 5 милиона динара од фирме А, и то за куповину аутомобила, намештаја, софтвера, или рачунарске опреме који јавном предузећу нису потребни. Епилог је да су на добитку и фирма А и странка С. Из ове перспективе гледано, боље да је странци С дато из буџета државе 500 хиљада динара, него што се из јавног предузећа непотребно „излило“ 5 милиона динара. Закључујемо, дакле, колико је важно затворити коруптивне канале и довести на чело јавних предузећа, али и у администрацији, просвећене и посвећене домаћине. Да не помињемо како је прелиминарно испитивање Агенције за борбу против корупције о финансирању партија у кампањи уочи парламентарних избора 6. маја 2012. година показало елементе драме апсурда – око 33 процента страначких расхода у кампањи није било „покривено“ реалним приходима, велики донатори странака били су грађани који примају социјалну помоћ, домаће комерцијалне банке давале су странкама необезбеђене кредите, финансијери странака биле су фирме чије су донације вишеструко премашивале њихову годишњу добит итд.

2) Наполеон I Бонапарта је у познатом разговору са Гетеом политику означио као „судбину савременог човека“. Данас политичари, бавећи се друштвено-политичким деловањем, утичу не само на властиту судбину већ и на судбину државе, и друштва као целине. Што се каже, можда се добар део грађана и не бави политиком, али се политика и те како бави њима. Ако људи који имају потенцијале одустану од бављења политиком, пристаће да им неки други политичари, или још горе – политиканти, одређују личну, али и колективну судбину. Непорециво је да се политиканти грчевито држе политике, јер не поседују неке друге развијене вештине осим „производње“ речи и обећања. Даље, политиканти доживљавају политику као статусну ствар – канцеларија, службено возило, секретарица, службени телефон, скупо одело, препознатљивост у јавности, лични доживљај „од мене зависи“ итд.

Највећи део грађана Србије који гласају не чита (а и не разуме) страначке програме, већ следи своју политичку елиту – и то готово без остатка, чак и када се та елита у различитим циклусима политичког деловања залаже за потпуно различите ствари. Иако су страначки програми у Србији уопштени, скоро сви подразумевају и социјалдемократску „црту“. Руку на срце, данас (2013) је слична ситуација и код већине европских партија (чак и код странака десног центра и деснице). Шта је проблем у понуди странака у Србији? Ако неки политичари код својих (потенцијалних и сигурних) бирача буду популистички „подгревали“ нереална очекивања да ће им се нешто дати, да ће их странка запослити у јавном сектору и јавним предузећима, или да ће им се опростити дуговања за електричну енергију и комуналне услуге – грађани који их гласају ће пристати на погодбу и живети у уверењу да је то праведно, да тако треба. Говорили смо већ да давање једној социјалној групи подразумева узимање од друге, односно прераспodelу (било кроз пореску реформу или кроз директна давања из буџета). Могуће је, додуше, истовремено повећати давања већини социјалних група по цену да се „троши будућност“; овај најопаснији облик прераспodelе предвиђа да се дуг који се направи данас „преваљује“ на нараштаје који одрастају или тек треба да се роде.

Из свега наведеног, потребно је да се политичке елите странака просвете, просветле и „освеже“ људима са новим идејама – јер су очи доброг дела нације упрте у те елите, односно важи ефекат огледања. (Примера ради, не могу странке да од својих посланика и министара захтевају да потпишу бланко оставке, а да се истовремено згражавају када то неки српски послодавци траже од својих радника). „Освежавање“ страначких редова није једноставно – „стари кадар“ и већ позиционирани „прелетачи“ увек се опиру доласку напредних људи у странку. Додуше, досадашње искуство је показало како већина стручњака не осећа потребу да навлачи тесне страначке ципелице, а и они који су се усуђивали да их навуку били су често надгласавани од неколицине нестручних, најгрлатијих и са дужим партијским стажом.

Фото: портал „shutterstock.com“

3) Уређена држава има јасан Устав, јасне законе, затим број посланика самерен броју становника (у случају Србије то би било између 125 и 175, при чему би требало да се бар 40 процената посланика бира непосредно), једног потпредседника владе и јасно дефинисан број министарства (од 12 до 15) чије се надлежности не преплићу – а не да, у складу са коалиционим договорима и „коалиционим потенцијалом“, сваки долазећи министар даје свом ресору нов назив и придодаје нова овлашћења.

4) Задатак државе је да наплаћује своја права од грађана и привреде (кроз порезе) и плаћа своје обавезе (кроз уговорене послове и расподелу) – а не да штити оне који не поштују правила. Држава не сме да се понаша расипнички, а да истовремено позива сваког појединачног грађанина да самери потрошњу својој продуктивности и да штеди. Ни десет грађана не може да приштеди онолико колико нерационалан појединац може да „одлије“. Истовремено, треба да постоји симфонија монетарне, фискалне и развојне политике.

5) Ефикасност економске политике мери се по томе колико је држава у одређеном периоду створила нових (и смислених) пореских обвезника и колико је, у демографској равни, допринела да настане нових живота. Јасно је да се старењем становништва отвара читава лепеза проблема у вези будућности и опстанка државе – смањење активне радне снаге која (потенцијално) може да ствара доходак, одрживост образовног, здравственог и пензијског система итд. (Не треба посебно истицати да је данас демографска слика Србије суморна).

6) Истина, држава мора да поседују детаљан централни регистар запослених у јавном сектору, детаљан централни регистар имовине коју поседује, као и централни регистар пореских прихода домаћинстава како би се јасно видело којим домаћинствима треба помоћи кроз (новчана и робна) социјална давања. Да не наглашавамо колико је значајно да се држава ослободи „вишка“ имовине кроз продају или уступањем оним привредницима који ће да запошљавају нове раднике. Управо овако уступање неискоришћене имовине представља један облик поштене субвенције привреди и предузетништву.

7) Није задатак државе да подстиче запошљавање дајући високе новчане субвенције махом иностраним компанијама, јер то кошта све пореске обвезнике и неретко јача нелојалну

конкуренцију домаћим привредницима, него да унапређује (правно и економско) окружење за пословање – укључујући и повратак дела механизма некадашњег СДК, да има „здраву“ Развојну банку која ће да пласира кредите саобразно са стратешким опредељењем развоја државе. Што ће рећи, држава треба да буде „десна рука“ и приватној и јавној привреди. Привредници, било домаћи било страни, су ти који треба да запошљавају сразмерно обиму пословања. У уређеној држави сваки привредник и предузетник знају шта су им права, а шта обавезе које неизоставно морају да плате. Ни у једној држави становништво и привреда не би платили порезе, ако их сила важећих закона на то не приморава. Додаћемо да златно правило које негује свака иоле уређена држава гласи – важнији су повериоци од дужника.

8) У напредном делу свету важи правило да ће добар пројекат наћи капитал, а да ће добар пословни амбијент привући инвеститоре, и домаће и стране. За сваку државу су важна улагања изнова, тј. „гринфилд“ (енг. greenfield) инвестиције – када улагач „на зеленој ливади“ направи фабрику, истраживачко-развојни центар итд. Међутим, поново потцртавамо да економију неке државе развијају њени грађани; док страни инвеститори процењују исплативост улагања на основу величине домаћег тржишта, куповне моћи становништва, а каткад и да би се окористили захваљујући „рупама“ у домаћим законима.

Шта заправо желе страни инвеститори? Прво, уливање поверења да ће њихове инвестиције бити сигурне (односно да у држави у којој улажу у своје послове неће бити преварени). Затим, довољно едуковану радну снагу по прихватљивој цени („прихватљива“ у смислу тржишно одржива), да доприноси и порез на доходак нису високи, да могу једноставно да запосле раднике, да могу једноставно да отпусте раднике када то захтева смањени обим пословања (без плаћања високих отпремнина), да су услови пословања стабилни и предвидиви (нпр. нема честих промена „правила игре“ као што су повећање фискалних оптерећења, увођење нових парафискалних намета и државни интервенционизам у корист конкуренције), да не морају редовно да пролазе кроз шуму прописа и лавиринт процедура домаће администрације, да своја права не морају годинама да остварују на домаћим судовима и на међународној арбитражи, да у вези земљишта на којем граде не постоје нерегулисана имовинско-правна питања, да постоји колико-толико изграђена саобраћајна инфраструктура, да је држава у којој се улаже геополитички стабилна, да корупција у држави буде мала (пожељно је да буде сведена на ниво инцидента, мада су за то слабо уређеној држави потребне године), да је обим „црног тржишта“ толики да их врло мало угрожава. Када би постојала оваква пословна клима, можда не би биле потребне субвенције државе (новчана давања, уступање инфраструктуре и ослобађање пореза на профит у одређеном периоду), којима се страни инвеститори на изванредан начин „подмићују“ како би дошли у Србију.

Уколико страни улагачи долазе у Србију искључиво ношени намером да користе ресурсе домаћег тржишта – тј. да га експлоатишу, неки од горенаведених услова и не морају да буду задовољени.

9) Може да се допусти да министар буде само политичар и уједно слаб стручњак, али у његовом кабинету и на челу јавних предузећа морају да буду просвећени и способни људи. Што се каже, министар, његов заменик и помоћници треба да буду „листопадни“ (променљиви после изгубљених избора), док остатак администрације треба све време да буде професионалан, просвећен и „зимзелен“.

Подсећамо на једну историјску епизоду. Током седамдесетих година прошлог века Италију је потресала политичка нестабилност, владе су се мењале као на траци, а Италија је бележила значајан економски раст. Објашњење је једноставно – министри су се мењали, а професионална администрација је све време готово беспрекорно функционисала. Систем је био осмишљен тако да се политичка нестабилност готово не „прелива“ на остале сегменте друштва.

Није природно да српски министри – који управљају ресурсима вредним десетине милијарди америчких долара – имају сразмерно мале плате (око 1.500 долара), а да им се истовремено толеришу „побочна“ примања преко чланства у саветима, надзорним одборима развојних фондова, директората и сл. Разноразни фондови су школски примери како се „одливао“ државни новац ван икакве буџетске контроле.

10) Обично се каже да у Србији тренутно има квалитетних професора и стручњака довољно за један и по универзитет. Исто тако, квалитет понуде на „политичком тржишту“ довољан је за једну и по српску партију. Понављамо да је готово погубљено за највећу странку на власти да штеди и понаша се домаћински, ако ће после следећих избора да је наследи популистичка странка која ће да се разбацује тако што ће да се додатно задужује и спроводи „харање“ јавног сектора и јавних предузећа. Отуда је нужан што шири консензус између партија у Србији, тј. да се успостави матрица вредности која ће да надилази хоризонт, односно мандат, неколико будућих влада.

Да се вратимо ефекту огледања. Како би се Србија неповратно отиснула у боље сутра, домаћи политичари не смеју да троше државни новац као „пијани милионери“, а истовремено да апелују на домаћинско понашање, не смеју да претендују да управљају баш свим сферама друштвеног живота, не смеју да уливају лажне наде обичном грађанину (велика наде су управо „мајка“ будућих великих разочарања), никако не смеју да се одају пороцима (прекомерена употреба цигарета, алкохола итд), а да истовремено позивају нацију да се брине о свом здрављу, не треба да домаћој јавности говоре једно, страним државницима и дипломатама сасвим друго, а да спроводе нешто треће итд. Тек када се на лествици просечан политичар промени набоље за два степеника, може се очекивати да ће просечан грађанин да напредује за један (степеник).

ПРИЧА ИЗ ПРОШЛОСТИ (И САДАШЊОСТИ)

„Нисте велики радници. често одлажете за сутра, чак и за прекосутра, оно што бисте могли да учините данас. Последица је да се то, често, никада и не уради. Колико сте само личних и, још горе, колико сте губитака по своју земљу поднели због тог олаког дангубљења! Треба, ипак, рећи да се код вас тај недостатак радне енергије објашњава на два начина. Најпре, под турском влашћу вам је и најтежи рад мало користио. Од њега се богатио само ваш угњетач. Током векова навикли сте се да радите само онолико колико је неопходно. Затим, земља вам је толико плодна. Уз веома мало рада имате што вам је потребно за живот.“

(Рудолф Арчибалд Рајс, „Чујте Срби“, 1928)

НА ДОБРОЈ НИЗБРДИЦИ

„Друштво у Србији оптерећено је митологизованом, дакле лажном, прошлосту – где се генерацијама негује став да смо храбар, паметан и поштен народ који је увек испао жртва, те да су за наше патње, невоље и немаштину криви други. У најмању руку, закључак да смо испали редовне жртве значи да ипак не стоји да смо паметни. А и друга два атрибута се лако могу довести у сумњу. (...)

Деценијама се образовање потискује као стратешки приоритет друштвене бриге (...). Без писмених, вештих, креативних и добро образованих радника неће бити никаквих озбиљних страних инвестиција, јер једноставно нема потребних радника. Школе смо осиромашили, обезглавили, одузели им сваку самосталност у раду, оставили их без библиотека, учила и без добрих наставника, наметнули им изразито лоше програме и уџбенике, и резултат је јасан.“

(Вигор Мајић, директор Истраживачке станице „Петница“, 22. октобар 2012. године, „Бета“)

Лабуд и гуска, фото: „listic.org“

ЛАБУД У ТЕЛУ ГУСКЕ ПРОТИВУ ТЕНКА

„Што год је човек мање образован, он има потребу да оцењује веће од себе – те Ајнштајн је имао мањи брк, те Тесла се ружно чешљао, те види како је лоше код Кинеза. Ми смо ушли у негативан синдром самоодређења тако што плујући друге покушавамо да заштитимо себе. Као гуска која умисли да је лабуд, тако и ми настојимо да убедимо цели свет како смо ми рајски, небески, повлашћен народ. Нико нема тако погрешно перцепцију о себи као Срби. Ми смо четвртина Токија или половина Истанбула. Нама треба један добар градоначелник са 15 људи да управља овим што ми зовемо земља од 7 милиона становника. Имамо невероватно пројекцију да смо ми тај фактор космичке правде и трагичари у свим временима. У ствари, српски усуд у последња два века је једноставан, као кад човек стане пред тенк и овај из тенка га пита – да ли ћете се склонити? Срби никад нису имали (нормалан) избор, осим између моћи, односно вулгарне силе, и потребе да опстану.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 15. априла 2013. године)

ПОВРАТАК КУЋИ СА НЕПОВОЉНИМ ИСХОДОМ

„Све до 2010. године говорио сам студентима – идите вани на годину-две, ширите своје хоризонте, учите стране језике. Онда се вратите и (...) то примените. Више им то не говорим, јер имам утисак да сам их погрешно саветовао. Неки су се вратили, покушали нешто да примене и наишли на препреке. (...) Не смем више да им говорим да се враћају.“

(Јово Бакић, доцент на катедри за социологију на Филозофском факултету у Београду, „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 12. марта 2013. године)

НЕ ОСТАЈТЕ ОВДЈЕ (ДО ДАЉЊЕГ)

Нека груба процена би гласила да у свету важи „правило 60:20:20“ (ово „правило“ је на трагу истраживања сиромаштва у свету које је вршио Бранко Милановић), односно да социјални статус сваког појединца зависи од земље у којој живи (60 процената), социјалног окружења или породице (20 процената) и личног труда (20 процената). Миграције становништва у целом свету су се од деведесетих година прошлог века значајно убрзале услед глобализације. Притом, „извезено“ високообразовано становништво из неке земље постаје „туђа срећа“, тј. окосница науке и економије земаља „увозница“. Тежња најразвијенијих држава управо је да привуку оне најкреативније људе, који ће да допринесе развоју и самим тим стварању веће бруто додате вредности (БДВ). Неки условно речено зли језици би рекли да је реформа и стандардизација високог образовања у Европи кроз Болоњску декларацију

(имплементација 1999-2010) управо служила како би се стручњаци и млади људи са стваралачким потенцијалима лакше „одливали“ ка развијеним европским земљама.

Првих петнаестак година после Другог светског рата боравак наших грађана у иностранству био је спорадична појава, која није регистрована у пописима 1948, 1953. и 1961. године. Већ смо писали о томе како је од шездесетих година прошлог века (тачније од 1963. године) Броз организовано слао „вишак“ југословенских грађана у иностранство, а од деведестих грађане је из Србије у туђину водила стихија – током економског и моралног стечаја земље. Иако се после Петог октобра (2000) тренд „одлива“ становништва накратко зауставио а мањи део исељеника се чак вратио у Србију, убрзо су почеле да одлазе неке друге генерације.

Директан губитак Србије од „извоза“ сопствених потенцијала (износ колики је уложен новцем свих пореских обвезника у њихово школовање) у периоду 1991-2011 износио је око 12 милијарди евра, према грубој (и претераној) процени тадашњег ректора Београдског универзитета Бранка Ковачевића.^[2] Руку на срце, директни губици од „одлива“ становништва су и те како „амортизовани“ кроз девизне дознаке. Опаснији су, међутим, они индиректни губици који се „осећају“ тек средњорочно и дугорочно – губици за порез, доприносе за пензијско и здравствено осигурање, неостварену бруто додату вредност итд. Свакако да постоји и друга страна медаље. Да се којим случајем значајан број наших држављана са великим потенцијалима задржао у овдашњем „гравитационом пољу“ неких назови стручњака и назови послодаваца, или да су „чамили“ пријављени код Националне службе за запошљавање, не само да би били „сахрањени“ њихов потенцијали и таленат, већ ни држава ни друштво не би имали опипљиве користи од њиховог останка и њихове продуктивности. Да не помињемо чињеницу како са садашњим степеном развоја, тржиште Србије многим не би могло да понуди запослење – јер сијасет занимања овде не постоји.

Одлука грађана да напусте матицу никада није лака, јер није свеједно отргнути се од окружења и отићи на туђе и у непознато. Нужно бирајући између тихог пропадања и одласка, опредељују се за ово друго. Истини за вољу, неки су се отиснули у расејање с племенитом намером да тамо стекну звање, знање, контакте и капитал, да упознају друге средине и културе, па да се једног дана врате у матицу – али од тога на крају често не буде ништа. Јер, уколико је неко успео да се уклопи и оствари у Аустрији или Швајцарској, тешко да је склон да се врати из уређеног (и богатог) друштва у мање уређено. Не може се од било кога очекивати да мења сигурност за неизвесност. Ради илустрације, послужићемо се једним примером из свакодневног живота. Када наш исељеник купи стан у уређеној држави, добија књигу о техничким карактеристикама стамбене зграде (о коришћеним материјалима, енергетској ефикасности итд), као и о извођачима и подизвођачима радова. Не постоји бојазан да ће доћи до промене урбанистичког плана, тј. да локална самоуправа касније дозволи надградњу још два спрата на згради, да се гараже конвертују у станове или да у непосредној близини „никне“ нова зграда која ће да заклања видик.

Број држављана Србије који живи у иностранству није толико велики колико се перципира у домаћој јавности и према пописима (1971-2011) кретао се на следећи начин: 203.981 (1971), 269.012 (1981), 268.943 (1991), 414.893 (2002) и 294.045 (2011).^[3] Свакако да је број оних који су пореклом из Србије вишеструко већи, али су многи наши исељеници постали интегрисани чланови тамошњих друштава и уједно добили инострано држављанство. Отуда се „потенцијали“ матице из године у годину „круне“. Неки процеси су се драматично убрзали

^[2] Уз „мозгове“ се одлило и 12 милијарди евра, 6. новембар 2011. године, РТВ, http://www.rtv.rs/sr_ci/drustvo/uz-mozgove-se-odlilo-i-12-milijardi-evra_282480.html.

Погледати и интервју професора Бранка Ковачевића за „Време“ од 17. новембра 2011. године, <http://www.vreme.rs/cms/view.php?id=1019948>.

Ректор Ковачевић је 19. августа 2012. године у изјави „Блицу“ навео податак да су на једној међународној ранг-листи из 1985. године европских универзитета Оксфорд и Кембриџ оцењени са десетком (највиша оцена), Београдски универзитет добио је оцену 8,5 – док је нпр. Атински универзитет добио оцену 3,5.

<http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana/338498/Slovenija-za-nauku-izdvaja--sest-puta-vise-od-Srbije>

^[3] „Смањило се број Срба који живе и раде у иностранству“, 30. јун 2012. године, „Блиц“,

<http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/330921/Smanjio-se-broj-Srba-koji-zive-i-rade-u-inostranstvu>, <http://popis2011.stat.rs/>

кроз глобализацију. Већини оних који су из Србије (односно тадашње Југославије) отишли у печалбу 1960-х требало је бар петнаест година да усвоје систем вредности и постану интегрисани чланови тамошњих друштва, а данас овај процес траје мање од пет година. Истини за вољу, економска емиграција из 1960-х данас (2013) већ има унучиће (трећа генерација) који су рођени у иностранству, имају страно држављанство и тамо одрастају, а у земљу дедова долазе тек као туристи.

Србији је 2012. године допало поражавајуће 141. место (на листи 144 посматране државе Светског економског форума) по „одливу мозгова“, јер за најнапредније није било места под сунцем нашег неба. Неке процене говоре како наша дијаспора броји око 5.000 доктора наука и готово исто толико младих истраживача.^[4] С друге стране, засигурно нема наде за било какав озбиљнији развој Србије ако се у догледно време не врати бар неколико хиљада оних који су у иностранству стекли знања, контакте и капитал, а који ће овде донети новине – кроз пословне навике, свежу енергију и културу рада. Додуше, чак и када би сада (2013) наши најкретивнији грађани масовно похрлили из туђине у матицу, нити би брзо дошло до трансфера знања, нити би последице овдашњег економског и моралног пострадања нестале у кратком року, као руком однешене. За све то је потребно време и огроман број малих и сигурних корака у правом смеру. Просечан „наш човек“ који живи и ради у уређеној иностраној држави, бележи значајну продуктивност; ако бисмо тог „нашег човека“ вратили у Србију са садашњим нивоом технолошког и друштвеног развоја, тешко да би остваривао и приближну продуктивност – јер је метаболизам нашег система неправилан. Да будемо до краја јасни, нема брзог „оздрављења“, нити пречица којима би се било која држава са ниских грана винула у зону просперитета. Иза сваке уређене (и богате) државе стоји напоран и марљив рад генерација њених грађана, а о неколико примера смо већ писали.

Године 2009. спроведена анкета у којој је учествовало око 450 наших студентата у САД и Канади показала је како је готово 70 процената њих спремно да се врати под одређеним условима, а да нико није спомињао америчке и канадске зараде. Они немају намеру да се врате док траје политика тихог „уништавања домаћег образовања, науке и привреде“.^[5] Што ће рећи, држава Србија, али и српско друштво уопште, мора да изгради и однегује неке постулате – да има смисла вредно учити и марљиво радити, да нема пречица до успеха, да постоји политичка стабилност, да је држава ослобођена из „заробљеништва“ интересних група, да је корупција сведена на ниво инцидента, да је администрација просвећена и ефикасна, да постоји сигурност имовине и улагања, да не постоји значајан отпор овдашњих родољубаца према повратницима, да постоји брза процедура нострификације иностраних диплома, да овдашњи факултети не „производе“ лажне дипломе, да се осујети сваки покушај „десанта партијских дилетаната“ на јавни сектор и јавна предузећа, да ће они који буду кршили закон одговарати, да судови суде поштено и у разумном року (како то чине судови у уређеним државама), да постоји култура плаћања обавеза, да су важнији повериоци од дужника, да учесници у саобраћају не „дивљају“ по друмовима и улицама, да се престане са „производњом“ урбанистичког хаоса. Да скратимо набрајање и подвучемо црту – тек када се Србија буде неповратно определила да ствара и гради нову матрицу вредности, отвориће се могућност да се значајан део расејања врати у земљу, али и престаће неконтролисано „одливање“ нових генерација у туђину. Јер, нема насušније потребе него изградити пристојан дом (државу) са јаким темељима и јаким носећим стубовима, а после је ласно поставити кров и прозоре, и окречити фасаду грађевине.

^[4] „Паметни одлазе због голог живота,“ 28. фебруар 2013. године, „Вечерње новости“, <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.290.html:422089-Pametni-odlaze-zbog-golog-zivota>

^[5] „Споро паковање кофера,“ 14. јун 2009. године, „Политика“, <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/povratak-srba/Sporo-pakovanje-kofera.sr.html>

Помоћник министра за просвету, науку и технолошки развој Тибор Сабо подсетио је у „Блицу“ од 19. августа 2012. године како Србија издваја 0,35 процената буџета за науку, а да је стратешки циљ да се ово стратешко улагање повећа на један проценат (буџета државе). Сабо је додао да су, поређења ради, за последњих 10 година Словенија и Хрватска уложиле у науку пет милијарди и три милијарде евра, респективно, док је истовремено Србија уложила 750 милиона (евра). <http://www.blic.rs/Vesti/Tema-Dana-338498/Slovenija-za-nauku-izdvaja--sest-puta-vise-od-Srbije>

Планирање повратка у Србију

Планирају повратак у Србију	68,30%
Не планирају повратак у Србију	1,70%
Можда би се вратили уколико добију добру понуду за посао	30%

Ниво образовања људи из дијаспоре

Основна школа	0,30%
Средња школа	12,5%
Двогодишња или трогодишња виша/висока школа	16%
Факултет у трајању основних студија 4,5 или 6 година	45%
Специјализација/магистратура, докторат	26,20%

извор анкете: „Политика“, децембар 2008. године

ПОВРАТАК У НЕПОЗНАТО СА СРЕЋНИМ КРАЈЕМ

„Одлука о повратку у домовину и родни град сазрела је дуго у мени. Жеља да истовремено будем с фамилијом и пријатељима и да својој земљи пружим оно што сам научио по страним лабораторијама била је већа и од директорских фотеља и од високих плата и светске славе. Рекао сам свом директору: „Идем у Србију, јер ако не пробам нисам жив“. Разумео је. Моју носталгију и жељу да успем и у својој земљи разумела је и (супруга) Петра. Оставила је све и кренула са мном у непознато. Искрен да будем, у тој одлуци су ми помогле власти у Лесковцу, јер су из сиромашног општинског буџета издвојиле новац за адаптацију моје будуће Специјалне болнице за вештачку оплодњу, која је пре неколико месеци добила све употребне дозволе.“

(Миодраг Стојковић, српски генетичар светског гласа, „Блиц“ од 8. јула 2007. године)

ИНТЕЛЕКТУАЛЦИ У ПОКУШАЈУ, ПОЛИТИКАНТИ У СТВАРНОСТИ

„Полуинтелектуалац је човек који је уредно, па чак и са врло добрим успехом свршио школу, али у погледу културног образовања и моралног васпитања није стекао скоро ништа. (...) Политичка амбиција једног полуинтелектуалца управо и није политичка. Она се састоји само у томе да се човек кроз политику обогати, и да на високим положајима прогоспудује. Он не зна ни за какве више и општије циљеве. Тек кад полуинтелектуалац избије на врхунац успеха, види се како је он морално закржљао.“

(Слободан Јовановић, знаменити српски правник, историчар и политичар, портал „slobodanjovanovic.org“)

ПЛИВАЧИ И ВИСОКОЛЕТАЧИ

„Прави напредак у Србији наступиће када се препознају прави људи, који ће испливати на површину и добити ветар у леђа.“

(Саша Јанковић, заштитник грађана, „Шта радите, бре?“ РТС-а од 20. јуна 2012. године)

ПОЛИТИКА КАО СУДБИНА

Напослетку поново долазимо до оних који треба да покрену и изнесу промене, а то су политичке странке. Не помажу здраворазумски савети и креативне идеје стручњака (било домаћих било страних), ако их снажно не подупре политичка подршка партија (нарочито оних на власти). Домаћи политичари који воде странке треба да се добро замисле и неповратно одреде – да победе сујету у себи, да одбаце предлоге „стручњака“ чији су реферати наручени од интересних група, да усвоје корисне предлоге учених, да послушају добронамерне савете из привреде, да бираним речима објашњавају својим члановима и грађанима како је неопходно извршити темељне реформе а које представљају императив здравог разума, да

поставе „гушће сито“ приликом избора државних службеника на одговорна места, да коначно реше проблем одрживог финансирања политичких странака, и тако ближе и тако даље.

Поновитемо изванредну мисао привредника Милана Кнежевића: „Политичари морају да схвате – изгубиће популарност, биће смењени, прокужени и од свог народа презрени, али ће се Србија изнова родити и кренути напред“. Додаћемо – свако ко покреће талас промена суочиће ће се са отпором група која уживају стечена права и привилегије (укључујући и своје страначке колеге), а које неће предати без борбе.¹⁶¹

Због свега наведеног, поруке широког политичког консензуса грађанима треба да гласе – нереална предизборна обећања су била једно, али живот и озбиљност ситуације у којој се налазимо тражи од свих нас „жртве“; проћи ћемо кроз тежак период, али ће држава (а са њом и читаво друштво) у догледно време васкрснути. Уколико у догледно време не поступимо по диктату здравог разума па кормило преузме стихија – „сагорећемо“; а када се то деси – „изгорелог нико не запали,“ што написа руски песник.

СВИ У НАПАД

У интервјуу једном домаћем недељнику (2001. или 2002. године) фудбалски тренер светског гласа Велибор Бора Милутиновић изјавио је како му је у дотадашњој каријери најтеже било да селекује и води репрезентацију Нигерије (1997-1998). Разлог је лежао у чињеници што су „у Нигерији сви фудбалери хтели да играју у нападу“ и да је у тој земљи (било) готово срамота играти у одбрани (цитирано према белешкама Дејана Бараћа).

Хоћемо да истакнемо како не могу сви грађани Србије да се баве политиком, да буду запослени у локалној самоуправи, да раде као менаџери (директори, управници, шефови), судије, учитељице, медицинске сестре, забављачи или глумци; нити да живе од дознака и издајући некретнине. Неко мора да ствара „здраву“ бруто додатну вредност (БДВ), а то су пољопривредници, технолози, радници у прерађивачкој индустрији, уметнички столари, рудари, текстилни радници, инжењери итд. Велика већина радника мораће да се помири са чињеницом да ће убудуће учити целог живота (усавршавање постојећих и савладавање нових вештина), да ће на истом радном месту обављати више послова (мултидисциплинарност), да ће релативно често (у просеку између пет и десет година) мењати послове и послодавце, али и да ће каткад обављати послове испод своје стручне спреме, односно квалификације.

Не смемо да заборавимо на још једну изузетно важну ствар – какви су ефекти рада. Наиме, у доброј организацији радног процеса, запослени уз мање напора могу да ураде више. Насупрот томе, организација рада са лошим метаболизмом троши велике ресурсе (и материјалне и људске), а остварује малу корист.

НАЦИЈА ЗНАЊА – ДРЖАВА, БАНКЕ И ПРИВРЕДА НА ЈАВНОМ ЗАДАТКУ

Када данас (2013) кажете Србија, прве асоцијације у свету су – Новак Ђоковић, Косово (и Метохија), малина, шљива, па и Гаврило Принцип. Србија (за сада) нема велике природне ресурсе, који могу – али не морају – да буду гарант просперитета. Русија, Азербејџан и неке арапске земље (Саудијска Арабија, УАЕ, Кувајт, Катар, Бахреин) стварање националног дохотка претежно заснивају на експлоатацију и извозу неких енергената (сирове нафте и гаса). Насупрот њима, неке друге државе поседују релативно велика налазишта нафте или дијаманата, али им то није гарантовало политичку стабилност и економски просперитет. Примери су афричке државе Ангола (грађански рат 1975-2002), Либија (интервенција НАТО 2011. године), ДР Конго (вишедеценијски сукоби и ратови од стицања независности 1960. године) итд.

Највећи спољнотрговински партнери Србије су државе Европске уније, и то чини 58,1 проценат укупне размене Србије (2012). Овај удео ће се у 2013. готово сигурно повећати за

¹⁶¹ У емисији „Став Србије“ на ТВ Прва од 5. јануара 2014. године, сатиричар и маркетиншки стручњак Војислав Воја Жанетић је духовито приметио:

„Имаш групу људи равномерно распоређену по партијама који знају само да добијају изборе. Све остало што треба да се деси пошто добију изборе, они претворе у нову изборну кампању и тако „покривају“ чињеницу да не знају да воде здравство, просвету, војску, полицију... Башибозук скупљен у политичким партијама тражи „своје“ функције.“

неколико процентних поена, због уласка Хрватске у ову заједницу држава и народа. Проблеми мале економије као што је српска могли би да се снажно рефлектују само на привреду држава региона. Међутим, проблеми економија Италије и Немачке, који су значајни спољнотрговински партнери Србије (на страну то што данас највеће учешће у српском извозу у Италију и Немачку имају њихове компаније које послују у Србији) и те како би уздрмали не само Србију, већ читаву Европу, па и свет.

Оно што важи за велике државе, односно за велике економије, не важи за мале. Доктрина да ће велика приватна потрошња покренути економију може да важи за САД (које већ дуже време „производе“ светски новац), Кину, Јапан и Немачку (које имају велики суфицит у размени са иностранством), али је за малу државу ослањање искључиво на приватну потрошњу погрешно, да не кажемо погубно. Када домаћи политичари пласирају у јавности овакве и сличне пароле, нико од њих не каже ко ће да троши чије паре. Односно, ко ће да обезбеђује новац, а ко ће и на шта да га троши. У Србији је управо примењена та доктрина у раздобљу 2001-2012 (а тако се и наставило у 2013. години), бруто домаћи производ (БДП) је растао на рачун неравнотеже – Србија је више трошила него што јој је дозвољавала продуктивност, растао је неразменски сектор (што је давало илузију свеукупног економског раста), уз продају ресурса и драматичан раст спољне задужености. У наведеном периоду Србија је увозила и добра и новац (кроз кредите), којим је углавном плаћала ту робу. Поново потцртавамо, мала економија је осуђена на „умирање“ ако не извози довољно. Макар сваки грађанин Србије ишао и код фризера, и код козметичара, и код зубара (стоматолога) сваке недеље, и у малопродаји искључиво куповао мајоритетно српске производе, то Србију неће избавити из „рупе“ коју је погрешном економском политиком сама ископала – иако би тако створен БДП дао илузију економског (привредног) раста. Проблем лежи у томе што би тај раст био заснован на експлоатацији домаћег тржишта. Сасвим би друга ствар била да је БДП довољно растао и захваљујући расту разменског (разменљивог) сектора, који доноси девизе (евре, доларе, фунте, швајцарске франке), а које доприносе уредном отплаћивању спољних дугова и смањивању, па и „потирању“, дефицита текућих трансакција. Зато пред сваком малом државом мора да стоји изазов који гласи – довољно извозити или пропадати. Некоме ова девиза може зазвучати помало сурово, али је истинита. Поновићемо, учешће извоза у БДП-у Србије би требало да буде реда 35-40 процената за уравнотежавање текућег рачуна и каква-такво преживљавање домаће економије (уз опрезност и структуру што смо раније подвукли), а 2011. и 2012. године је овај удео износио 29 и 30,6 процената, респективно. С друге стране, и те како је важна структура извоза – није свеједно да ли се извози бакар, житарице, електрична енергија, дрвна грађа, балвани или готов намештај. Што ће рећи, готово увек је већа бруто додата вредност (БДВ) стварањем производа у које је уграђено више „знања“.

Указивали смо, међутим, већ да постоји „здрав“ облик јавне потрошње, а то су осмишљене капиталне инвестиције – нарочито у секторима са већим приносима. Како пољопривредни производи и електрична енергија припадају разменском сектору, постоје капиталне инвестиције које би секторе пољопривреде и енергетике и те како ојачале. Примера ради, чишћење и унапређивање канала за наводњавање у Војводини донело би краткорочно веће приносе у пољопривреди, а градња хидроелектрана и ветроелектрана су инвестицији које би се већ средњорочно исплатиле. Али, пројекте треба доминантно да изнесу „преживели остаци“ домаће грађевинске оперативе (саниране кроз стечај), уз ангажовање потребних стручњака из иностранства. Не треба посебно подвлачити да поменути инвестиције треба финансирати домаћим новцем (од домаће штедње и примарном емисијом).

У економији се све мора сагледавати вишеслојно и у потенцијама, тј. средњорочно и дугорочно – шта ће бити кроз пет, десет, двадесет и педесет година, и какве одговоре држава треба да припреми за искушења. Пре свега, Србија мора да се помири са чињеницом да данас много тога не може. Рецимо, не може да утиче на светске економске и политичке токове, не може да поседује високе технологије као што их имају најразвијеније државе света, не може да „производи“ светски новац, нити динарску обвезницу за којом ће постојати тражња у свету као за доларском, не може да продаје финансијске услуге остатку света како то чине Американци

или Британци, нити може да продаје нафту Арапима, а гас Русима. Данашња индустрија Србије не може да произведе ни тенк, ни путнички аутомобил, ни јахту – једино може да их склапа за иностране компаније. Каже се „Богу Божје, цару царево“. Проширићемо мудрост – Богу Божје, цару царево, краљу краљево, а остаће понешто и за кнезове и војводе.

у хиљадама				
	↓ ✓ Говеда	Свиње	Овце	Живина
	↑ ✓ Број грла на крају године	Број грла на крају године	Број грла на крају године	Број грла на крају године
Биланс стоке [методолошко објашњење]				
1947 ↓ ↗				
РЕПУБЛИКА СРБИЈА ↑ ↗	1358	1797	4396	-
Централна Србија	1111	989	3789	-
Војводина	247	808	607	-
1961				
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	2051	2915	4212	-
Централна Србија	1554	1366	3747	-
Војводина	497	1549	465	-
1981				
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	1988	5003	2277	-
Централна Србија	1665	2730	2007	-
Војводина	323	2273	270	-
1991				
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	1367	3752	1812	-
Централна Србија	1146	2223	1538	-
Војводина	221	1530	274	-
2001				
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	1128	3587	1448	18804
Централна Србија	913	2340	1308	12239
Војводина	215	1247	140	6565
2006				
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	1106	3999	1556	16595
Централна Србија	-	-	-	-
Војводина	-	-	-	-
2011				
РЕПУБЛИКА СРБИЈА	937	3287	1460	19103
Централна Србија	-	-	-	-
Војводина	-	-	-	-

Извор података: Републички завод за статистику

Већ је било речи о томе како је у време социјалистичке Југославије (1945-1991) спровођена политика девастације села^[7] и убрзане индустријализације, под паролама „сви у задруге“ и „сви у фабрике“. Пољопривредни производи у диригованој економији били су потцењени. Раздобље од 1945. до 1955. године познато је као период „инстант индустријализације“ Југославије. Истина, изграђено је и прилично много непотребних фабрика. Од шездесетих година прошлог века започела је фаза (привредних) „реформи“, „економских стабилизација“ и талас депопулације (државни пројекат подразумевао је организовано слање радника у најбољој животној снази у индустријски развијене државе Запада). Од деведесетих година прошлог века до данашњих дана (2013) траје процес де(з)индустријализације и депопулације Србије (број становништва се смањује и због смањења природног прираштаја и због емиграције), док у српским селима остају претежно старачка домаћинства. Када се на крају 2012. године подвукла црта, Србија је имала око 630 хиљада пољопривредних

^[7] „У некадашњој Југославији под утицајем бројних привредних аграрних и уставних реформи покренута је огромна маса руралне популације која се до данашњих дана није стабилизовала. До 2000. године било је 17 реформи у градским центрима са око 65 гранских реформи у привреди. То је представљало и својерестан атак на демографско стабло популације, а од таквих кретања не могу се генерације становништва опоравити. За пола века из села у град је прешло осам милиона људи, а у свету за такав процес је било потребно 120 до 150 година.“

Бранислав Гулан, „Криза и око ње (2012)“, портал „Макроекономија“ од 19. августа 2013. године, <http://www.makroekonomija.org/0-branislav-gulan/kriza-i-oko-nje/>

домаћинстава (код око 225 хиљада је пољопривреда примарна делатност) и око 312 хиљада индустријских радника. Средњорочно и дугорочно гледано, држава ће морати да „увози“ становништво.

Опет потцртавамо како се БДП не може неограничено стварати у сектору услуга, а, истини за вољу, Србија још дуго неће бити у прилици да извози у иностранство значајне количине услуга. Да би се победила конкуренција у одређеним областима привређивања, потребне су и нове идеје. Економске потенцијале (нарочито у областима где постоје домаће компаративне предности) треба претворити у нешто ефективно. Зато је насушна потреба и да се стварају домаћа добра за којима ће постојати инострана тражња, али и да се јача домаће тржиште. То је главни замајац који покреће привреду мале државе. Што су домаћи инпути доминантнији у производима, добит за домаћу економију је већа.

Подразумева се чињеница да је немогуће „преко ноћи“ развити индустрију. Грађење робних марки које ће да се позиционирају на светском тржишту, грађење економије или државе представља дуготрајан процес. Немогуће је начинити скоковит напредак. За било какву озбиљнију производњу најтежа је ствар „однеговати“ и изградити оне прегаоце (квалитетни стручњаци и радници са вештинама) који знају да креирају производ. Свакако се треба запитати где су не тако давно биле нпр. Словенија, Пољска, Чешка и Словачка, које моделе развоја су усвојиле и колико је снажна њихова индустрија данас. У случају поменутих држава БДП можда није растао драматично, али далеко је важније да тамошње економије нису „потонуле дубоко“ током транзиције деведесетих као што је потонула српска.

За било какву (ре)индустријализацију потребна је озбиљна пројекција (не списак жеља) о економској позицији и перспективама Србије за 5, 10, 20 и 50 година. Што ће рећи, морају да се антиципирају глобална кретања у будућности. Да би неки резултати били видљиви „голим оком“, некада је потребно да протекну године, па и деценије. Али, зато је у кратком року могуће направити стрмоглав пад и урушити сопствену тржишну позицију лошим квалитетом и/или високом ценом производа. Што ће рећи, могуће је непромишљеним потезима у кратком року упропастити и „бренд“, и фирму, али и државу.

	1990	2000	2012
Број индустријских радника	1.035.000*	~ 660.000**	312.000***
Удео индустрије у БДП-у (%)	~ 30 %	22,3 %	~ 15 %

Извори: „Политика“ и портал „Макроекономија“
 Напомене: * без покрајине Косова и Метохије број индустријских радника износио је око 980.000,
 ** један део индустријских радника радио је у већ девестираним предузећима,
 *** према Унији послодаваца Србије број индустријских радника је 287.000

Када се домаћи политичари сете пољопривреде, они помисле на примарну пољопривредну производњу – на оно што се непосредно покупи са њиве, из воћњака или винограда. Међутим, једна ствар је извозити замрзнуто воће, и у том случају је мала додата вредност. Вишеструко већа додата вредност може да се оствари у прерађивачкој индустрији уколико би се, на пример, извозили малина у праху, сушена малина, затим џем, сок, ликер и бренди од малине; или ако би се тек убрана малина у току истог дана авионски транспортовала у Цирих, Беч, Берлин, Минхен, Рим, Милано итд. Време малих поседа и малих произвођача полако пролази, ако ништа – решење је у формирању и ширењу кластера. Стога нарочиту пажњу треба посветити сталној едукацији домаћих пољопривредника како би унапређивали квалитет и повећавали приносе, укрупњивали поседе, удруживали се у поменуте кластере ради повећања конкурентности итд.

„Здрав“ привредни раст, тј. „здрави“ повећање БДП-а, остварује се кроз раст ангажованих производних фактора (капитала и радне снаге) и услед раста продуктивности, што ће рећи успешности којом се ангажовани производни фактори претварају у добра – робу и услуге. Продуктивност производних фактора може да расте из два разлога: 1) технолошки

напредак и 2) повећање ефикасности – што значи да чак и уколико технологија остане иста, могуће је остварити раст кроз побољшану организацију.

Било какав развој мале државе није могућ без раста запослености у разменском сектору, који може да ствара бруто додатну вредност (БДВ) извозећи. Стварање амбијента за „производњу“ софтвера (који је неограничен ресурс), развој индустрије рециклаже (која је још увек недовољно искоришћен ресурс у Србији), производње електричне енергије, медицински туризам (за шта и те како има потенцијала) и уздизање домаће текстилне индустрије су неки од приоритета. „Светској пијаци“ треба да се понуде у довољним количинама производи кондиторске и месне индустрије (на пример квалитетни џемови и бифтек), макар и по цену малих зарада; наше расејање сигурно има потребу за домаћим производима. Некада је МАЊЕ, заправо, ВИШЕ. Односно, малим корацима могуће је дугорочно остварити више, него расплићањем којекуде (тј. на све стране). У почетку, важно је постати препознатљив. То значи, прво треба радити за славу, затим за славу и за новац, а на крају – само за новац.

Без богатих појединаца нема ни богате државе. Стварање „здраве“ бруто додатне вредности (БДВ) у Србији може да се оствари готово искључиво кроз иновације, јер држава нема значајна природна богатства, нити је колонијална сила, нити ужива статус регионалног финансијског лидера. Подсећамо да је иновација шири појам од идеје. Међутим, увек се полази од идеје – који производ може да се креира, ко то може да учини и да ли ће, уз пратећи маркетинг, постојати тражња за њим на (домаћем а посебно на светском) тржишту. Иако Србији не мањкају креативне идеје, недостају квалитетни пројекти и лидерство да се они спроведу. Светска искуства сведоче да од десет иновација заживи једна; рачуница је показала да та једна иновација буде довољна да исплати преосталих девет. Искуства, даље, казују како су и светске компаније и државе које су више улагале у развој током рецесија спремније дочекивале ударе будућих криза. На неким пољима, дакле, никако се не сме штедети – краткорочан трошак услед инвестирања у знање и осмишљене научне пројекте обезбеђује дугорочне вишеструке добитке. Затим, перманентно улагање у образовање нације (мисли се на нацију у државном смислу) отвара перспективе њеног економског и културног развоја.

Држава неће постићи велики ефекат ако повећа квоту за упис на перспективне државне факултете (који, примера ради, школују будуће стручњаке за енергетику, електронику, телекомуникације, рачунарску технику и информатику, архитектуру, мехатронику, дизајн, технологије материјала, естетску хирургију итд), а ученици са најбољим потенцијалима се определе да студирају неперспективне факултете – управо оне који хиперпродукују дипломе мале вредности и „сахрањују“ таленат младих људи. Истина, најбоље би било ако би свако студирао оно што воли. Међутим, одговорна држава мора да сваком будућем студенту саопшти шта значи диплома одређеног факултета и какве перспективе нуди у земљи и иностранству. Са становништа економског развоја државе, битна је медијска кампања и одобравање већег броја стипендија (уз уговорни однос у квадрату између студената, факултета, државе и привреде), како би се немали број најбољих ученика мотивисао да упише факултете чија је диплома тражена. Истовремено, ваљано одшколоване дипломце треба да прате квалитетни техничари и мајстори. Напослетку, управо ће све њих допасти мука да стварањем „здраве“ БДВ (од извоза) допринесе отплаћивању спољних дугова. То не значи да треба потценити значај школовања филозофа, теолога, историчара, социолога, психолога, истраживачких новинара итд. који треба да буду „савест друштва“.

Апропо наведеног, важно је да се развој темељи на сопственом новцу (на туђем новцу једино могу да се развијају државе које су ретка и добро конципирана финансијска чворишта). Што ће рећи како је изузетно тешко да домаћи привредници направе значајне искорак у развоју економије без домаће штедне и постојања домаће развојне банке – а управо су се домаћи политичари и „привредници“ потрудили да одредница *развијна банка* буде прилично компромитована, јер су такве „банке“ коришћене као параван за „испумпавање“ новца. Немачка или француска компанија могу данас (2013) да се задуже у еврима по годишњој

каматној стопи мањој од 2 процента, а српска – по стопи која је већа од 10 процената (част изузецима), која „сахрањује“ сваку примисао о српском развоју. Већ смо писали како је поскупљивању кредита за домаћу привреду „кумовала“ држава кроз курс динара и репо операције. Дакле, потребна је развојна банка која ће да пласира кредите без дискреционог одлучивања и са јавним надгледањем (мониторинг), а које ће привреда моћи да отплаћује без већих „напрезања“. Међутим, увек вреба опасност да се племенита идеја упропасти ако се допусти да у развојној банци доминирају „маштовите“ инвестиционе конструкције партијских намештеника и заступника одређених интереса. Присетимо се само случајева Фонда за развој и агенције SIERA, стечајева домаћих комерцијалних банака – Агробанке (октобар 2012), Развојне банке Војводине (април 2013) и Привредне банке Београд (октобар 2013); губици ових банака су на крају социјализовани, односно постали део дуга државе. С друге стране, опсесивно очекивање да ће доћи стране компаније и васкрснути српску економију води у апсурд. Већ поменути и цитирани економиста Небојша Катић годинама поставља здраворазумско питање: „А шта ако странци не дођу у Србију?“

Србији су истовремено неопходне немачка и норвешка рационалност, и кинеска и јапанска посвећеност да стратешки реконструише правни, а нарочито економски систем – где су дисбаланси (боље рећи деформације) реда неколико десетина процената. Ниједан систем не може да се побољша сâм од себе, а да се притом ниједан параметар не промени. Јасно је да су велика већина људи по својој природи комформисти, тешко пристају да током целог живота уче, мењају уверења и навике. Радије би да их води сигурна рука државе од колевке па до гроба, што није могуће; примера ради, радна места ће временом у неким секторима нестати, док ће нова настати (у другим секторима), будућност ће од људи тражити неке нове вештине.

Посве је разумљиво како је тешко променити једног зрелог човека, а далеко теже читаву нацију; међутим, нема друге и једноставније стазе спасења. Иако су порођајне муке болне, Србија мора да се изнова роди на темељима нове матрице вредности. У противном, „нека знате добра бити неће,“ јер ће свако „мало зло“, по својој природи, претендовати да нарасте.

Да закључимо, институције Србије и њену привреду могу да развијају једино њени просвећени и просветљени грађани, који ће у садејству изнети стратешке промене.

РАЗГРАЂИВАЊЕ СУПСТАНЦЕ ЕКОНОМИЈЕ – ЗАШТО СМО ТУ ГДЕ СМО

август 2012. године (допуњена и прерађена верзија)

Сажетак. Корени наших данашњих економских, али и друштвених, проблема сежу неколико деценија у прошлост. Не бисмо погрешили ако бисмо казали да су наши економски проблеми „данас“ уједно били и наши проблеми „јуче“, односно проблеми наше економије и друштва су ендемски – а глобалне кризе (Прва нафтна криза 1973-1974, Друга нафтна криза 1979-1980 и Светска економска криза 2008-2009) само су продубљивале неодрживо и незавидно стање. „Козметичке“ промене и експерименти којима је некад „поправљана“ југословенска економија нису били довољни, већ су биле неопходне суштинске (структурне) промене државе, које нису извршене. Неретко је накарадна политика произвођила економске „болести“. Другим речима, темељи друге Југославије били су погрешно постављени и требало их је ојачати – а не обрнуто. Пре него што је дошло до разградње Југославије, „потрошено“ је више модела њеног финансирања – бесповратна помоћ из иностранства, финансирање из девизних дознака, задуживање, инфлаторно финансирање и посезање за девизном штедњом грађана, о чему ће бити речи у тексту. Међутим, поменуте „дечје болести“ из тог времена су се као рецидив (боље рећи „реликт“) вратиле и после 2000. године – реформе (сликовитији израз је „шок терапије“) су „у току“, а систем звани *држава* никако да изградимо.

Увод

Није непознато да се у СФРЈ најбоље живело у годинама када се она највише задуживала (1975-1979) и у другој години мандата владе Анте Марковића (1990), што ће рећи – у временима када су стваране илузије просперитета (живело се далеко изнад могућности) и када је угрожавана и трошена економска супстанца државе. Држава је већ 1979. године била у великим економским проблемима, који су се продубљивали до њеног распада – свака савезна влада је остављала нагомилане горуће проблеме наредној влади. Већ 1983. године СФРЈ је морала да пристане на суверенизацију дуга, тако да је целокупан спољни дуг постао део југословенског јавног дуга. Држава није могла редовно да отплаћује (сервисира) спољне кредите, без обзира што је спољна нето задуженост државе (спољна задуженост државе умањена за пласиране кредите у иностранству) била максимално 36,4 процената БДП-а и то 1986. године. Самим тим, макроекономски показатељ БДП (брutto домаћи производ), који представља тржишну вредност свих финалних добара и услуга произведених у некој држави у одређеном периоду времена (најчешће током календарске године), није сâм по себи довољан за карактеризацију неке економије, већ је неопходно сагледати његову структуру, а нарочито вредност и структуру извоза (робе и услуга).

Анализа стања југословенске економије (1945-1991)

„Систем који ми живимо и који је обликовао сваког од нас је дефицитно финансирање, које се само на различите начине покрива. (...) Од увођења комунизма 1945. године ми смо новом прерасподелом („отимањем“ имовине од њених власника, прим. Дејана Бараћа) створили доходак који је задовољио масе. Затим смо до 1948. године добијали бесповратну помоћ од Совјетског Савеза (СССР). Када је дошло до раскида са СССР-ом, ми смо (као држава) упали у проблем. После тога смо се обратили Сједињеним Америчким Државама (САД) за помоћ. Већ 1957. године први пут код нас се употребљава реч „реформа“ – значи схватили смо

да у систему нешто не ваља. Затим је дошло до привредних реформи 1961. и 1965. године (Мини-реформа и Привредна и друштвена реформа, прим. Дејана Бараћа). И шта је, онда, Тито урадио – ,вишак‘ становништва који се није могао запослити у том (нашем) економском моделу послао је у Немачку. Наши грађани су одлазили тамо ,привремено‘ и слали девизне дознаке у земљу (...). Међутим, уочено је 1971. да се тај први контингент наших радника, који је отишао 1960-х, неће вратити назад у земљу – јер су многи ,повукли‘ своје породице у иностранство, а неки су и оженили Немице. Последица је да су опале девизне дознаке, а са проблемима у буџету настале су свађе 1971. године. Сећате ли се Титових сусрета и са Хрватима и са Србима у Карађорђеву (са носиоцима тзв. ,Хрватског прољећа‘ и тзв. ,анархолибералима‘, прим. Дејана Бараћа)? Од те године Тито почиње да се страховито задужује (...), да би 1980. године достигнута горња граница спољне задужености. Мало се људи сада сећа да су 1980. године, када је Тито умро, одмах наступили систем вожње ,пар-непар‘, несташице бензина, кафе итд. Пошто и даље није могла да се попуни каса, прешло се на инфлаторно финансирање – ескалацијом инфлације стваран је прилив. Када се и то искористило, посегло се за девизном штедњом и распао се систем. И ми смо завршили у рату.“^[1]

Што ће рећи, у периоду 1945-1991 је исцрпљено више модела финансирања југословенског економског система – најпре национализацијом (1945-1953), да би се економија некако одржавала „изнад воде“ преко: 1) бесповратне помоћи из иностранства (1945-1966), 2) девизних дознака (од 1963), 3) задуживањем (1957-1990), 4) инфлаторним финансирањем (1979-1991) и 5) посезањем за девизном штедњом грађана (1990-1991).

1) Колика иностранна помоћ је стигла из СССР-а до 1948. године, а и после 1955. године, тешко је проценити. Када су у питању САД и финансијске институције у којима је ова држава имала доминантан утицај (Међународни монетарни фонд - ММФ, Светска банка, Америчка експорт-импорт банка), укупна иностранна помоћ Југославији у периоду 1945-1966 износила је 1.650,1 милиона америчких долара – „до 1955/6 године добила је 834 милиона долара, а остатак од 816,1 милиона долара од 1955/56 до 1965/66“, према званичним подацима Савезног завода за статистику Југославије.^[2] Не треба посебно наглашавати да је амерички интерес био да Југославија развија, како су то САД назвале, „национални комунизам“ – што ће рећи да је „земља требало да истовремено буде и социјалистичка и независна од Москве“.^[3] Додатне обавезе Југославије биле су попуштање унутрашњих стега или допуштање неких интелектуалних слобода, а нарочито стварање Покрета несврстаних (1961) који је „пригрлио“ нове државе, тек ослобођене од колонијализма, и држао их што је могуће даље од Москве; али, то је већ посебна тема.

2) Како би смањила нарастајућу незапосленост и дефицит текућег биланса (који одражава салдо продуктивности и потрошње државе као целине), Југославија је од 1963. године (према „Упутству о поступању при запошљавању радника у иностранству“) организовано слала своје грађане „на привремени рад“ у развијене индустријске земље Европе (претежно у СР Немачку, али и у Шведску, Француску итд). Половином 1968. године око 400 хиљада Југословена је радило ван земље – поред неквалификованих и квалификованих

^[1] Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Седмица“ Радио Београда 1, 3. јун 2012. године, <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/Radio+Beograd+1/1113544/Sedmica.html>

^[2] У својој књизи Ибрахим Латифић износи два податка: 1) према званичним подацима Савезног завода за статистику укупна иностранна помоћ Југославији 1945-1966. године износила је 1.650,1 милион долара, обрачунато према вредности долара одговарајуће године, док је 2) према економисти Бошку Мијатовићу, у периоду 1949-1955 Југославија је добила 1.812 милиона тадашњих долара помоћи – цивилна помоћ, приватни трансфери, банкарски кредити, америчка војна помоћ, реституције и репарације.

Видети: Ибрахим Латифић, „Југославија 1945-1990, развој привреде и друштвених дјелатности“ (1997), <http://www.znaci.net/00001/120.htm>

Публициста Перо Симић истиче да је крајем осамдесетих југословенско-америчка комисија утврдила да је помоћ САД упућена Југославији износила 102 милијарде долара (?), према вредности валуте из 1988. Извештај је заведен са „исплатило се“. („24sata.info“, 21. фебруар 2010)

<http://www.24sata.info/vijesti/dogadjaji/26789-Razbojnik-Tito-nas-uveo-NATO-Josip-Broz-ostvario-prvu-pobjedu-Amerikance.html>
<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/707121/Intervju%3A+Pero+Simi%C4%87.html>

^[3] Сузан Вудворд, „Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата,“ издавач Филип Вишњић (1997), стр. 35

радника, путем економске емиграције су одлазили висококвалификовани радници и стручњаци, а „одливање“ радне снаге наредних година је расло^[4]. Међутим, после Прве нафтне кризе (1973-1974) наступила је рецесија на Западу (1975), која се почетком 1980-х проширила на цео свет – чему је и те како допринела и Друга нафтна криза (1979-1980), тако да се део југословенских радника вратио из иностранства, а преостали су одлучили да тамо остану да живе, ако не трајно оно бар док се не пензионишу. Гледано у релативном односу, 1960-х година учешће девизних дознака у „покривању“ дефицита текућег биланса Југославије било је реда 50 процената, да би 1978. године дознаке обезбеђивале „покривеност“ дефицита од око 25 процената.^[5] Према савременом прорачуну, социјалистичка Југославија остварила је суфиците текућег биланса једино 1972. и 1973. године, у износима од 221 и 189 милиона тадашних долара, респективно. Два значајна скока цене нафте, смањена размена са Совјетским Савезом и смањење дознака из иностранства узроковали су да се, можемо то рећи без задршке, недовољно ефикасна и нефункционална југословенска економија додатно задужује како би „покривала“ галопирајуће дефиците.

3) Држава се до 1971. године, условно речено, контролисано задуживала – „Кредитирање из иностранства почиње тек 1957. године. Крајем 1965. дуг Социјалистичке Федеративне Републике Југославије износио је свега 1,2 милијарде (тадашњих) долара, (...) на крају 1970. укупно задужења Југославије у иностранству износила су 2.350 милиона долара (...), а већ 1971. године укупно задужење је било 3.177 милиона долара (1 \$_[1965] = 1,29 \$_[1971] = 1,81 \$_[1976] према критеријуму инфлације у САД,^[6] прим. Дејана Бараћа). (...) Само за куповину сирове нафте утрошено је преко 1/3 вриједности укупно коришћених кредита из иностранства у времену од 1952-1989. године. (...) Као граница кредитне способности земље, узима се *степен задужености*, до 25 %, изражено износом укупне (годишње) отплате дуга и (годишњег) девизног прилива. У Југославији, због различите динамике текућег прилива девиза и отплате дуга, мијењао се *степен задужености*. Од 1965. до 1972. године, степен задуженост Југославије кретао се неколико процената изнад границе степена задужености. Од 1973. до 1980. године, био је за неколико процената испод *степен задужености*. Међутим, послије 1980. године отплата дуга брже је расла од раста девизног прилива, што је повећало степен задужености од 23,6 % у 1979. на 41,9 % у 1987. години“.^[7]

Да је СФРЈ већ 1970-х срљала у економску пропаст сведоче истраживања публицисте Пера Симића, који је написао серију књига о Јосипу Броз и његовом времену – „Од 1974. до 1980. године СФРЈ је годишње трошила 15 процената више него што је производила, тј. земља је (немилице) трошила своју будућност, а просечна искоришћеност (дневног) радног времена била је 4 часа и 32 минута – дакле, држава је већ била поприлично „раштимована“.“^[8]

^[4] Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, „Југославија 1918-1988, тематска збирка докумената,“ www.znaci.net/00001/138.htm.

Публицисти Перо Симић и Звонимир Деспот, аутори књиге „Тито – строго поверљиво“ (2010), потцртали су да је крајем 1971. ухлебљење у западноевропским земљама нашло око 950.000 Југословена – просечна старост била је 30,8 година, а две трећине чинили су мушкарци. http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:280171-Pola-JNA-u-Nemackoj

^[5] Сузан Вудворд, „Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата,“ изд. Филип Вишњић (1997), стр. 57-59

Дописаћемо да је према проценама ОЕЦД-а (1982-1983) однос извоз/увоз СФРЈ у милионима долара за 1973. и 1979. годину био следећи, респективно: 2.853/4.511 (са Источном Европом 970/1.117, са државама ОЕЦД-а 1.588/2.820, са земљама у развоју 295/574) и 6.794/14.019 (са Источном Европом 2.747/3.566, са државама ОЕЦД-а 2.988/8.530, са земљама у развоју 1.059/1.923). Највећи појединачни спољнотрговински партнери СФРЈ током седмадесетих били су Немачка, Совјетски Савез и Италија.

OECD Economic Surveys: Yugoslavia 1982-1983, OECD Economic Surveys: Yugoslavia 1981-1982, <http://books.google.rs/>

^[6] CPI Inflation Calculator, <http://data.bls.gov/cgi-bin/cpicalc.pl>

^[7] Ибрахим Латифић, „Југославија 1945-1990, развој привреде и друштвених дјелатности“ (1997), <http://www.znaci.net/00001/120.htm>

Статистички заводи социјалистичке Југославије (1945-1991) нису обрачунавали БДП, већ су користили посве другачију методологију, а на основу које су накнадно процењивани макроагрегати. *Степен задужености* који помиње Ибрахим Латифић не треба мешати са односом спољног дуга и БДП-а, нити јавног дуга и БДП-а. Примера ради, (процењена) нето задуженост СФРЈ била је 35,5 процената БДП-а у 1987. години, док је истовремено (процењена) бруто задужености износила 39,9 процената БДП-а (погледати Табелу 2). Дописаћемо како Светска банка и ММФ дефинишу оквирни праг одрживости спољног дуга – када годишње рате отплате кредита износе између 15 и 25 процената вредности извоза. Спољни дуг сигурно није одржив када годишње рате отплате кредита износе преко 25 процената вредности извоза.

^[8] Перо Симић, публициста, емисије „Тито и Југославија – мит и стварност“ на ТВ Студио Б од 4. маја 2012. године и „Између два петка“ Радио Београда 1 од 5. маја 2012. године, <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/Radio+Beograd+1/1093292/Izme%C4%91u+u+dva+petka.html>

У складу са политиком „федерирања федерације“,^[9] последице Уставних амандмана из 1971. године, Устава из 1974. године и спровођења економске децентрализације 1977. године у време савезне владе (прави назив ове федералне институције био је Савезно извршно веће – СИВ) Веселина Ђурановића (1977-1982) биле су следеће: 1) савезна влада није више водила независну фискалну политику, већ је морало да долази до усаглашавања између влада република и покрајина, 2) половина прихода од савезне царине је преусмерена на удружење предузећа (на републичком и покрајинском нивоу) ангажованих у спољној трговини, 3) одлуке у Народној банци Југославије (НБЈ) доношене су консезусом, а не већином гласова. Процена југословенског руководства је била да ће на овај начин да се поправи финансијска дисциплина у спољној трговини, као и да ће се повећа капацитет за сервисирање иностраног (спољног) дуга – „деобом платног биланса земље свака република (и покрајина) је постала одговорна за свој део спољног дуга“. Међутим, спољни дуг Југославије је са око 8 милијарди (тадашњих) долара у 1976. години нарастао на 20 милијарди долара на крају 1982. године – односно, номинално се увећао за 2,5 пута или реално за 1,47 пута ($1 \$_{[1976]} = 1,7 \$_{[1982]}$), према критеријуму инфлације у САД). Повећању дуга је допринело и то што су после Друге нафтне кризе удвостручене камате на кредите узете у америчким доларима.^[10]

„Услед недостатка властитих средстава за реализацију мегаломанских инвестиционих замисли увелико се користио притисак банака и република на Савезно извршно веће (СИВ), доводећи до напуштања плафона задужености предвиђеног Друштвеним планом. СИВ је 1979. „делило“ права за нова задуживања у висини од осам милијарди и 427 милиона долара, иако је земља већ крајем те године дугovala 14.952 милиона долара (...) Децентрализација је омогућавала неконтролисано задуживање. Део инвестиција показао се као нерентабилан или крајње промашен – „Обровац“ (у Хрватској), „Фени“ у Македонији и други. Кредити су стварали утисак просперитета, иако се живело на нивоу који није био покривен одговарајућим радом и продуктивношћу“. Дана 9. априла 1982. године у Резимеу мишљења, предлога и сугестија изнетих на седницама радних тела Већа република и покрајина Савезне скупштине, констатовано је како је „погоршање економске ситуације у току овог делегатског периода имало је дубље корене. Оно је резултат погрешне развојне политике у последњих 10 година када је отпочео процес затварања према светској привреди и енормно ширење потрошње у земљи у свим областима. То је изазвало последице на спољњем и унутрашњем плану, а посебно у области платног биланса и кретања инфлације, која прети да обезвреди све резултате који се постижу у јачању квалитативних фактора привређивања (...).“^[11]

Како је већ 1979. године СФРЈ била у озбиљним проблемима у вези спољне ликвидности и сервисирања дугова, савезна влада не само да је позвала у помоћ ММФ, већ је крајем године увела и ограничења увозне робе у домаћој потрошњи и предузела мере за стимулисање извоза, посебно на западна тржишта. Међутим, предузете мере нису биле довољне како би се поправио биланс у размени са иностранством, јер је проблем лежао у „деформацијама југословенске економије“, како су сматрали економски стручњаци.^[12] Преговори са поменутом финансијском институцијом су трајали до распада СФРЈ, с тим што су више пута прекидани и настављани и у време влада које су следиле – Милке Планинц (1982-1986), Бранка Микулића (1986-1989) и Анта Марковића (1989-1991). Основни захтеви којима је тих година ММФ условљавао сваку озбиљнију помоћ (кредите) југословенској савезној влади били су да држава ојача надлежности из фискалне и монетарне политике и самим тим

^[9] Термин „федерирање федерације“ (највероватније) је први употребио хрватски и југословенски политичар Владимир Бакарић, а преузео словеначки и југословенски политичар (и економиста) Едвард Кардељ, идејни творац и највећи теоретичар „самоуправног социјализма“. Почетак „дубљег федерирања“ започет је Уставним амандманима из 1971. године којима су републике и покрајине од савезне државе преузеле супремацију у вођењу фискалне политике (утврђивање пореза и осталих фискалних извора). Другим речима, највећи део прихода остајао је у републичким касама и касама општина.

^[10] Сузан Вудворд, „Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата“, изд. Филип Вишњић (1997), стр. 58

^[11] Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, „Југославија 1918-1988, тематска збирка докумената“, www.znaci.net/00001/138.htm

^[12] Сузан Вудворд, „Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата“, изд. Филип Вишњић (1997), стр. 60

успостави економску (пре)власт над републикама и покрајинама – првенствено, монетарна власт је морала да буде враћена Народној банци Југославије, а њена независност ојачана, како би савезна влада могла да спроводи макроекономску политику. ММФ је замерао што се одлуке у Народној банци Југославије доносе усаглашавањем (консензусом) између гувернера, а не већинским одлучивањем.^[13] Предлози ММФ-а су подразумевали и антиинфлаторну политику, значајно смањење јавне потрошње (строгу штедњу на јавним расходима), либерализацију цена и трговине, тј. тржишну трансформацију економије. (Морамо да истакнемо како од увођења евра, зона евра „болује“ од сличних проблема као некада социјалистичка Југославија – постоји јединствен монетарни простор, а различите фискалне политике. При томе, сви у Брисел „доносе“ своје проблеме и „правдају себе окривљујући друге“ за актуелно стање. Да би опстала, ЕУ ће морати или да креира јединствен фискални простор – стварањем „супер-државе“, или да се определи за нижи економски степен интеграције – као што је царинска унија држава.)

4) Савезне владе Милке Планинц (1982-1986) и Бранка Микулића (1986-1989) покушавале су да обезбеде: 1) уредно плаћање (сервисирање) дугова и одржавање спољне ликвидности земље, с једне стране, и 2) економски раст и унутрашњу ликвидност, с друге стране. На располагању су имале избор између две економске политике: 1) да штампањем новца игноришу програме фискалне и монетарне стабилизације договоране са ММФ-ом, или 2) да траже веће доприносе од република и покрајина.^[14] Пошто републике и покрајине нису имале намеру да се одрекну ни дела фискалног суверенитета (све до краја 1988. године), који су им гарантовали Устав из 1974. и мере економске децентрализације (Закон о удруженом раду из 1976, Закон о девизном пословању и кредитним односима са иностранством и Закон о финансирању федерације из 1977. године), две југословенске савезне владе (1982-1989) су се одлучивале да комбинују три приступа – строгу штедњу на увозу, инфлаторно финансирање и прикупљање девиза по сваку цену (стимулацијом извоза и мотивацијом грађана да продају девизе домаћим банкама).

Истина, Милка Планинц је маја 1982. године прихватила мандат с намером да спроведе препоруке ММФ-а, али за време њеног мандата није дошло до неопходне фискалне и монетарне централизације. Те године дошло је до „пуцања“ спољне ликвидности СФРЈ – држава је 1982. године утрошила девизне резерве до последњег долара, али није могла да сервисира (отплаћује) све своје обавезе према иностраним повериоцима. Чак је и два пута дошло до „задржавања“ (привремене заплене) авиона ЈАТ-а на иностраним аеродромима, али и југословенских бродова у страним лукама. Према тадашњој анализи математичара и економисте Стојана Стаменковића, који је био у тиму Милке Планинц, 97 процената обавеза по основу дуга које доспевају у наредних пет година представљају „промашене инвестиције“ у 50 великих предузећа („Јадрал-Обровац“, „Смедеревска железара“, „Фени“ итд).^[15]

Колико је тадашња економска ситуација била драматична сведочи излагање Милке Планинц у Већу република и покрајина СФРЈ годину дана касније, тј. 3. јула 1983. године:

„ (...) 1982. година, у погледу унутрашње ситуације и размјене са свијетом била је веома тешка. Знате да смо се исцрпили плаћањем пристиглих обавеза, да смо у протеклој години платили око 4,5 милијарди долара наших обавеза (главница и камате), да је дефицит на крају 1982. године био изнад предвиђања, па смо релативно значајне обавезе морали из прошле године пренијети у ову. Такођер у великој мјери су биле исцрпене резерве Народне банке Југославије (НБЈ). Слика почетком 1983. године јасно је показала да се морају наћи одговори како даље. Наша материјална ситуација већ од почетка године била је јасна, у том смислу да обавезе које пристижу у 1983. години ми нисмо у стању, ни уз највеће напоре, платити, и да је пред нама, ако не нађемо неке друге могућности, сасвим сигурно ситуација у којој морамо

^[13] Исто, стр. 58-75

^[14] Исто, стр. 73

^[15] Стојан Стаменковић, математичар и економиста, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 25. јуна 2012. године

прогласити мораториј и ући у генерални репрограм наших обавеза према иноземству“. Током 1982. године Крајгерова комисија – Радна група на чијем челу је био Сергеј Крајгер, а у којој су се поред политичара налазили економисти, правници, политиколози и социолози – предложила је Дугорочни програм економске стабилизације, који никада није примењен до краја. Закључак комисије је био да „нагомиланим проблемима у привреди и друштвеним противречностима“ (бирокаратски еуфемистички израз за дубоку привредну и друштвену кризу) треба решити „дубоким захватима у постојеће друштвене односе и у структуру привреде“.^[16]

Тих година, у очајничким покушајима државе да дође до девиза за отплату кредита, незванично је уведен „систем 1:3:9“ – грађанину који у неку домаћу банку донесе одређену своту девиза, поменућа банка је одобравала кредит у троструко већој динарској противвредности; затим је грађанин са одобреним динарским средствима куповао девизе на „црном тржишту“ и одлазио у другу домаћу банку да подигне нови кредит, који је сада био деветоструко већи у односу на почетни девизни улог. Оба одобрена кредита је наредних година инфлација обезвређивала, а дугорочно гледано, банке (држава) су биле на губитку. Други пример је легализација „куповине“ радних места – домаћи повратници са „привременог рада из иностранства“ могли су да „удружују средства са радним организацијама“, односно грађанин би уплатио предузећу девизна средства (нпр. 15.000 DM) у замену за заснивање сталног радног односа. Трећи пример је отварање филијала домаћих пословних банака у иностраним градовима са већом концентрацијом дијаспоре (расејања); ове филијале су нудиле камате на штедњу веће него ли домицилне пословне банке.

Изнуђене мере штедње владе Милке Планинц изазвале су велике потресе у југословенској привреди (која је ионако „боловала“ од велике неликвидности „произведене“ међусобним неплаћањима) и последице на животни стандард становништва. Целокупни увоз који није био намењен производњи био је забрањен, укључујући и робу широке потрошње. Грађани су се сусретали са рестрикцијама електричне енергије и несташицама кафе, шећера, уља, детерџента итд. Већ 1983. године савезна влада је објавила да је „земља у дубокој привредној депресији, БНП (брuto друштвени/национални производ) је у тој години пао за 1,3 %, а просечна продуктивност у индустрији испод 70 %. (...) Сви економски индикатори су били негативни и у сталном погоршању после 1982. године. Крајем 1984. године просечан лични доходак (плата) био је за око 70 % нижи од званично проглашеног минимума за четворочлану породицу, а део становништва који је живео испод ниво сиромаштва попео се са 17 % на 20 %“. Према званичној статистици стопа незапослености се из године у годину повећавала – са око 13,8 % (1980) на 16,3 % (1985); у 1985. години 59,6 % незапослених чинили су млађи од 25 година. Потцртаћемо да је средином осамдесетих стопа незапослености у СР Словенији била реда 2 %, а на САП Косову реда 20 %:

„Било би тешко рећи који је елеменат овог осиромашења – растућа инфлација, опадање реалних прихода, несташица, незапосленост или претње незапослености – највише допринео осећању несигурности. (...) Сеоска домаћинства су могла да наставе сопствену производњу хране. Међутим, сиромашнији становници градова, са смањеним платама и без рођака на селу“ били су највише погођени кризом.^[17]

^[16] Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, „Југославија 1918-1988, тематска збирка докумената,“ www.znaci.net/00001/138.htm,

Стопа запослености, тј. однос броја запослених и радно способног становништва кретала се на следећи начин: 12,4 % (1947), 20,4 % (1955), 30,6 % (1965), 35,1 % (1975), 40,1 % (1980), 43,3 % (1985). Дакле, упркос успоравању темпа привредног раста (1966-1980) и периода економске стагнације и кризних поремећаја (1981-1990), стопа запослености је расла; од 1978. драматично је расла и стопа незапослености.

„У „Лопису светских дугова“ (прелиминарни извештај за 1986. који је Светска банка објавила 20. јануара 1988. године, прим. Дејана Бараћа) Југославија је сврстана међу 17 земаља највећих дужника. Заједно са њом се још налазе Аргентина, Боливија, Бразил, Чиле, Колумбија, Костарика, Обала Слоноваче, Еквадор, Јамајка, Мексико, Мароко, Нигерија, Перу, Филипини, Уругвај и Венецуела.“

^[17] Сузан Вудворд, „Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата,“ изд. Филип Вишњић (1997), стр. 61-63;

Миодраг Зец, Огњен Радоњић, „Економски модел социјалистичке Југославије: сага о аутодеструкцији,“ Социологија, vol. LIV (2012), №4

Дописаћемо да је затвореност земаља Источног блока и делимична затвореност земаља Покрета несврстаних прилично „успавала“ југословенска предузећа, која су рано одустајала од сопственог развоја да би склапала производе по лиценци западних компанија (аутомобили, технички уређаји итд.), а затим их извозила на поменућа тржишта. Истина, криза осамдесетих била је мотив за поједина предузећа да се довијају и изналазе оригинална техничка решења, односно да се развијају сопственим ресурсима; истина, мало је било таквих.

Савезна влада је морала, као прва међу једнакима, и да преговара и да се конфронтира са републичким и покрајинским владама око распореда терета „економске стабилизације“, а посебно око савезног буџета. „Текући приходи, који су остварени у 1983. и 1984. години, нису се могли одржати и у 1985. Савезна влада се налазила под притиском индустрије, мање развијених република и једне групе економиста и политичара који су били више наклоњени постепеној стабилизацији и економским стимулансима, ради заустављања рецесије. (...) Од 1985. године ефекти спољнотрговинске либерализације и наметнутих ограничења изазвали су драматичан пад савезних извора прихода од царина и пореза на промет. Буџетски дефицит је порастао (...)“. Милка Планинц је октобра 1985. понудила оставку, која није прихваћена. Преговори њене владе око репрограмирања дугова према западним банкама окупљеним око Париског клуба, започети још 1983. године, завршени су споразумом априла 1986. године.^[18]

Председници југословенске владе (СИВ) у периоду 1971-1991 (фото: „Википедија“):
Цемал Биједић, Веселин Ђурановић, Милка Планинц, Бранко Микулић и Анте Марковић

У тешким економским околностима, нову савезну владу је маја 1986. године формирао Бранко Микулић. „У првих шест месеци 1986. ниједна република и покрајина, сем Словеније и Босне и Херцеговине, није уплатила свој део у федерални (савезни) буџет. Дуготрајни спорови око буџета су решени у новембру 1986, путем једног споразума по коме је федерални (савезни) буџет финансиран само из прихода које остварује федерација. Овим (споразумом) је републикама и покрајинама повећан фискални суверенитет“.^[19] Савезна влада се изнова суочила са проблемом отплате (овога пута рефинансираних) дугова – покушај да се обезбеди трогодишњи мораторијум на исплате дугова Париском клубу није успео (септембар 1987. године). Да би спречила економски колапс, савезна влада се поново обратила ММФ-у и у октобру 1987. договорен је пакет мера (касније усвојене као Мајске мере из 1988. године). Ове мере су подразумевале ограничење личних доходака (плата), смањење јавне потрошње и отварање привреде земље за страна улагања (при чему страни инвеститори не би били у обавези да приликом одлучивања консултују представнике радника, а процедуре за евентуална отпуштања радника биле би поједностављене).^[20] Аранжман са ММФ-ом је, поред репрограма дугова, подразумевао либерализацију и стварање јединственог југословенског тржишта,^[21] што је захтевало уставне промене. Дикусија о амандманима је завршена новембра 1987. у Савезној скупштини. Међутим, амандмани су могли бити усвојени тек пошто их републичке и покрајинске скупштине усвоје, уз доношење амандмана на своје уставе, што је потрајало 12 месеци. Наиме, тек су 25. новембра 1988. године у Савезној скупштини усвојени амандмани IX-XLVIII на Устав СФРЈ из 1974. године, који су проширили „основу за јединствено југословенско тржиште и у извесној мери законодавна права федерације. Сачувано је начело консензуса у одлучивању о битним питањима на нивоу федерације“.^[22] Међутим, инфлаторно

^[18] Исто, стр. 405

^[19] Исто, стр. 61-85

^[20] Исто, стр. 101, 405

^[21] Statement by Yugoslavia under Simplified Procedures for Consultations, GATT, BOP/302, 5 March 1991,

http://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/91530237.pdf;

Report on the 1991 consultation with Yugoslavia, BOP/R/191, 3 April 1991, http://www.wto.org/gatt_docs/English/SULPDF/91530365.pdf

^[22] Сузан Вудворд, „Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата,“ изд. Филип Вишњић (1997), стр. 90;

финансирање је разграђивало супстанцу чак и „здравог“ дела југословенских предузећа, који су из године у годину наставили да бележе губитке (видети Табелу 1). Дана 30. децембра 1988. године Бранко Микулић је поднео оставку, због неизгласавања савезног буџета.^[23]

Два и по месеца касније, односно 16. марта 1989. године на чело југословенске савезне владе дошао је Анте Марковић „не као израз консензуса, него као губитак пажње за економију; то се догодило у време ровите економске ситуације и продубљених политичких сукоба“ (подвукао је економиста Светске банке Душан Вујовић).

„Политичар са осмехом“ Анте Марковић чврсто је веровао да ће економским реформама на трагу Вашингтонског консензуса (1989) успети да заузда политичке тензије и сукобе у СФРЈ. Његова влада је наставила либерализацију тржишта започету крајем 1988. године (овог пута с намером да у целости спроведе све препоруке ММФ-а) и на почетку свог мандата омогућила дерегулацију цена – пакетом мера током „маја и јуна свесно је пустила да се инфлација убрза до децембра, како би изнудила политичку сагласност за реформе“.^[24] Годишња инфлација била је чак 1.240 процената, што је допринело да укупни губици југословенских предузећа у 1989. години износе чак 15 процената БДП-а (видети Табелу 1).

ГОДИНА	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Стопа инфлација (%)	31	39	31	40	54	72	90	120	194	1240	121 ¹
Дефицит текућег рачуна (милиона \$) ²	3891	3728	4012	2958	2723	2374	2054	1811	2382	4215	2360
Стопа незапослености (%)	13,8	13,8	14,4	14,9	15,7	16,3	16,6	16,1	16,8	14,9	15,9
Годишњи губици предузећа (% БДП)	–	~ 2,1	~ 2,1	~ 2,1	~ 2,1	2,8	3	6,6	5,7	15	–

Табела 1. Макроекономски показатељи за СФРЈ (1980-1990), извори: GATT (1991), С. Вудворд

¹ Без обзира на високу инфлацију, курс је био фиксни (1 DM = 7 конвертибилних динара). Званично, годишња инфлација у СФРЈ у 1990. је износила 121,3%; погледати и прорачуне словеначког и југословенског економисте Јожеа Менцингера.^[25]

² Погледати одредницу платни биланс у Индексу економских појмова на крају књиге. Ту је повучена разлика између платног биланса (енг. balance of payments) и биланса текућих трансакција или текућег рачуна (енг. current account). Подаци о стању текућег рачуна узети су из чланка Биљане Стојановић „Exchange Rate Regimes of the Dinar 1945–1990: An Assessment of Appropriateness and Efficiency“ (2007).

5) Када је 18. децембра 1989. године Анте Марковић у Савезној скупштини СФРЈ представио Програм економске реформе и мере за његову реализацију (познат као Програм Анте Марковића), као „шок терапију“ за посрнулу југословенску економију, владе републике и покрајина СФРЈ дале су формалну подршку. Међутим, до краја 1989. године (пошто је усаглашавање програма са републичким и покрајинским владама трајало десетак дана^[26]), многа предузећа и јавне установе су повећале плате – иако је програм подразумевао њихово „замрзавање“. Као саветника за реформе, Анте Марковић је ангажовао америчког економисту и професора са Харварда Џефрија Сакса (о контроверзама везаним за овог „белог поглавицу“ и економисту погледати нпр. у чланцима^[27]).

Архив Југославије – Амандмани IX-XLVIII усвојени 25. новембра 1988, <http://www.arhivju.gov.rs/>

^[23] Бранко Микулић, југословенски и босанско-херцеговачки политичар, http://en.wikipedia.org/wiki/Branko_Mikuli%C4%87

^[24] Јанко Баљак, „Србија у контејнеру,“ документарни филм, ТВ Б92 (2004), <http://archive.org/details/B92-SrbijaUKontejneru277>

^[25] Сузан Вудворд, „Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата,“ изд. Филип Вишњић (1997), стр. 88

^[26] Исто

^[27] Млађан Ковачевић, „Неолиберализам у Србији – успон и пад I-IV,“ 1-3. мај 2012, „Балкан магазин“, <http://www.balkanmagazin.net/novosti-i-politika/cid128-37451/neoliberalizam-u-srbiji-uspon-i-pad-1>, <http://www.balkanmagazin.net/novosti-i-politika/cid128-37509/neoliberalizam-u-srbiji-uspon-i-pad-2>, <http://www.balkanmagazin.net/novosti-i-politika/cid128-37582/neoliberalizam-u-srbiji-uspon-i-pad-3>, <http://www.balkanmagazin.net/novosti-i-politika/cid128-37671/neoliberalizam-u-srbiji-uspon-i-pad-4>;

Јован Душанић, „Реформе Анте Марковића – обмана која траје,“ 10. фебруар 2011, портал Фонда „Слободан Јовановић“, <http://www.slobodanjovanovic.org/2011/02/10/jovan-dusanic-reforme-ante-markovica-obmana-koja-traje/?lang=cir>,

РЕЖИМ УВОЗА РОБЕ И УСЛУГА	Децембар 1987	Јануар 1989	Децембар 1989	Децембар 1990
Слободан режим	~10 %	64,7 %	88 %	87,5 %
Условно слободан режим	–	17,9 %	~ 0 %	12,5 %
На основу квота	–	17,4 %	12 %	~ 0 %
На основу посебних дозвола	–	~ 0 %	~ 0 %	~ 0 %

Табела 2. Либерализација увоза робе и услуга у СФРЈ (1987-1990), извор: GATT (1991)

ГОДИНА	1985	1986	1987	1988	1989	1990 ³
Процена БДП (милиона \$) ¹	53.062	50.626	55.068	51.155	47.843	–
Задуженост (милиона \$)	19.837	20.590	21.961	20.220	18.569	17.992
Пласирани кредити у иностранство (милиона \$) ²	1.902	2.162	2.412	3.390	3.355	3.178
Нето задуженост (милиона \$)	17.935	18.428	19.549	16.830	15.214	14.814
Извоз (милиона \$)	6.496	7.249	8.572	9.624	10.519	9.404
Увоз (милиона \$)	8.267	9.739	9.610	10.212	11.971	12.751
Покривеност увоза извозом (%)	78,6	74,4	89,2	94,2	87,9	73,8
Учешће нето спољног дуга (% БДП)	33,8	36,4	35,5	32,9	31,8	–
Стопа инфлације (%)	72	90	120	194	1240	–
Годишњи губици предузећа (% БДП)	2,8	3	6,6	5,7	15	–
Дефицит текућег рачуна (милиона \$)	2.374	2.054	1.811	2.382	4.215	–

Табела 3. Макроекономски показатељи СФРЈ (1985-1990)

¹ У периоду 1973-1989 у СФРЈ је важио „пливајући“ курс, а 1972. је узимана као базична година за прорачун БДП-а, односно то је последња година (до реформе Анте Марковића 1990. године) у којој је коришћен фиксни курс. Отуда су релативно велике осцилације у вредности БДП-а израженог у доларима, који је у табели процењен на основу референце ^[28]. Званичне процене ^[29] да је БДП током 1989. износио 129,5 милијарди долара, а 1990. године око 120 милијарди долара, нису веродостојне.

² Највећи део ових кредита остао је ненаплатив, јер су пласирани махом у земље „трећег света“ из Покрета несврстаних.

³ Подаци дати у табели се односе на првих 10 месеци 1990. Према процени НБЈ и ММФ, извоз СФРЈ током целе 1990. износио је 14.303 милиона долара, а постоје неслагања колики је био увоз: 16.984 милиона долара (ММФ) или 18.871 милиона долара (НБЈ); видети ^[30].

Марковићев програм је подразумевао: 1) деноминацију домаће валуте, увођење валутног одбора – фиксирање или „везивање“ курса динара за немачку марку, „замрзавање“ номиналних плата на период од четири месеца, независност НБЈ која више не управља фискалном политиком (а њени губици се конвертују у јавни дуг), санацију банака и предузећа преко посебног фонда, преговоре са Париским клубом око репрограмирања дуга, преговоре са ММФ-ом и Светском банком о добијању кредита за стабилизацију привреде, даља финансијска и спољнотрговинска либерализација, замену социјалистичког економског система тржишном економијом, пуну интеграцију југословенског тржишта и промену структуре предузећа (тачније, промене у вођењу пословне политике у предузећима и приватизацију) кроз поделу акција радницима ^[31] (уместо „акција“ тада се користио термин „деоница“). Пројекције програма за

^[28] Roberto de Rezende Rocha, „Inflation and Stabilization in Yugoslavia,” The World Bank, 1991, http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/1W3P/IB/1991/08/01/000009265_3961001213920/Rendered/PDF/multi0page.pdf

^[29] Yugoslavia Economy – 1990, http://www.theodora.com/wfb1990/yugoslavia/yugoslavia_economy.html

^[30] Biljana Stojanović, „Exchange Rate Regimes of the Dinar 1945–1990: An Assessment of Appropriateness and Efficiency,” April 13 2007

^[31] Сузан Вудворд, „Балканска трагедија, хаос и распад после Хладног рата,” изд. Филип Вишњић (1997), стр. 105;

1990. годину су гласиле: БДП ће пасти за 2 %, стопа инфлације ће износити 13 %, раст увоза од 16 %, а раст извоза 8 %, раст девизних резерви од 2,3 милијарде долара, суфицит текућег рачуна од 1,3 милијарди долара (при пројекцији је рачунато на аванс за будуће испоруке робе и аранжман из предострожности са ММФ-ом).^[32] Међутим, економска и политичка збиља у 1990. години демантовале су овакве оптимистичне прогнозе, тачније погоршање економских параметара било је готово драматично.

Први дан 1990. године СФРЈ је дочекала са конвертибилном валутом – извршена је деноминација домаће валуте („избрисане су четири нуле“, тј. 1 конвертибилан динар је вредео 10.000 старих динара), а домаћа валута је била „чврсто“ везана за немачку марку (1 DM = 7 конвертибилних динара). Савезна влада је тврдила како „стабилност курса јамче девизне резерве које су непрестано расле“.^[33] Упоредо с тим, либерализација увоза (која је требало да буде спроведена у седам фаза) односила се на око 88 процената врста робе (видети Табелу 2), при чему је поменутом либерализацијом обухваћено чак 94,5 процената робе широке потрошње^[34] – отуда су током 1990. године широм земље отворани „фришопови“ (енг. free shop) у којима су грађани могли да купују увозну робу широке потрошње за динаре (нарочито се куповала техничка роба), што је и те како утицало пораст популарности југословенског премијера. Не треба сметнути с ума да је Анте Марковић и те како радио на маркетингу – често је наступао у ТВ емисијама и пленио оптимизмом, а становништво је тих месеци „бомбардовано“ плаћеним радио и ТВ рекламама. Порука из једне рекламе је гласила – „За само сто дана динар је постао конвертибилан, за само сто дана динар је добио вредност. То није било нимало лако!“

Подсетимо да је ФНРЈ потписала споразум о оснивању ММФ-а и Међународне банке за обнову и развој у Вашингтону 27. децембра 1945. године. Првобитна квота за чланство у ММФ-у износила је 60 милиона тадашњих долара, а плаћена је златом (13,2 %) и националном валутом (86,8 %). Од 1952. године мисија ММФ-а је сваке године долазила у Југославију. Први аранжман из предострожности (енг. stand-by) социјалистичка Југославија је користила 1961. у износу од 30 милиона тадашњих долара. Последњи (дванаести) аранжман са ММФ-ом Југославија је потписала 16. марта 1990. на период од осамнаест месеци. До краја 1990. од ове институције је узето 3,9 милијарди СПВ (специјална права вучења), а што је износило 5,46 милијарди тадашњих долара (што је допринело привременом поправљању платног биланса земље). Од поменуте суме 82 процената био је у виду аранжмана из предострожности, а остатак у облику директне куповине. Наиме, држава је куповала девизе од ММФ-а за сопствену валуту (динаре) како би обезбедила спољну финансијску ликвидност, уз обавезу каснијег реоткупа тих динара за девизе.^[35]

Хвалећи „достигнућа“ реформи Анте Марковића, значајан број економиста и економских новинара^[36] као аргумент потезе да су 1990. девизне резерве биле 10 милијарди (тадашњих) долара. Друга страна медаље је како је до тога дошло. Допринос томе несумњиво је дао поменути аранжман из предострожности са ММФ-ом, али и још један узрок чије се

Јован Душанић, „Хиперинфлација“, <http://www.dusanic.rs/drugi%20deo%20-%20hiperinflacija.pdf>;

У време Марковићеве владе започео је први талас приватизације, кроз доношење Закона о друштвеном капиталу (1989), са изменама у 1990. години. Приватизација југословенских предузећа по том закону није била обавезна, а идеја је била да радници постану деоничари (акционари) друштвене својине, тако што би део плате издвајали за отплату деоница. Очекивало се да ће се на тај начин смањити трошкови радне снаге, а самим тим и увећати обртни капитал у привреди. Међутим, донети приватизације били су релативно скромни.

Видети чланак Димитрија Боарова „Анте Марковић – сећање на бољи живот“ од 1. децембра 2011. године објављеног на порталу недељника „Време“, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1022082>.

^[32] Biljana Stojanović, „Exchange Rate Regimes of the Dinar 1945–1990: An Assessment of Appropriateness and Efficiency“, Megatrend University, Belgrade, April 13 2007, http://www.oenb.at/en/img/stojanovic_tcm16-80905.pdf

^[33] „Било је то 1990-те“ први део, емисија Радио-телевизије Војводине, http://media.rtv.rs/sr_ci/specijali/1075

^[34] Statement by Yugoslavia under Simplified Procedures for Consultations, BOP/302, 5 March 1991; Report on the 1991 consultation with Yugoslavia, BOP/R/191, 3 April 1991

^[35] Саша Обрадовић, „Стање и перспективе односа ММФ и СРЈ“, Економски хоризонти, 2000, 2, (-2) стр. 89-96

^[36] Погледати документарни филм „Србија у контејнеру“ Јанка Баљка, ТВ Б92 (2004); Зоран Луковић, „Анте, симбол доброг живота“, 29. новембар 2011. године, „Блиц“, <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/292464/Ante-simbol-dobrog-zivota>

објашњење налази извештају организације GATT (претече Светске трговинске организације, СТО) од 5. марта 1991. године – „Од почетка године девизне резерве су порасле за 3.332 милиона долара (...) због прилива страног капитала на рачун увезене робе са одложеним плаћањем и аконтације (аванса) за будуће испоруке домаће робе“. Августа 1990. године девизне резерве јесу достигле 10 милијарди долара, али су децембра исте године пале на око 7 милијарди долара^[37] и наставиле су да се „растакају“ у наредној години. За само првих 10 месеци 1990. године дефицит у трговини са иностранством износио је око 3,35 милијарди долара (видети Табелу 2). Све у свему, уместо планираног суфицита од 1,3 милијарде долара, СФРЈ је завршила 1990. годину са дефицитом текућег биланса од 2,36 милијарди долара (постоје велике разлике у ставкама текућег биланса СФРЈ у извештајима НБЈ и ММФ, видети^[38]), падом званично обрачунатог БДП-а од 6,5 % и званичном инфлацијом од 121,3 % (уместо планираних 13 %). Савезна влада је у децембру признала неуспех и вредност домаће валуте је девалвирана за 28,57 % (1 DM = 9 конвертибилних динара, од 1. јануара 1991. године), а уведено је ограничење подизања већих износа девиза из банака.^[39] Због нарастања политичких тензија, већ у јануару 1991. године о СФРЈ више није могло да се говори као о јединственом економском простору – финансијски токови између већине република практично нису били могући, а продубио се проблем финансирања федерације (савезне државе). Колико је економски систем био неуређен, сведочи и чињеница да је свака од осам (републичких и покрајинских) народних банака била у могућности да емитује новац. Најпознатији „упад“ у платни систем СФРЈ је извршила Народна банка Србије (НБС), неколико дана пред крај 1990. године. Наиме, НБС је преко Београдске банке емитовала динаре у противвредности од око 2 милијарде (тадашњих) марака („да се плати сељацима пшеница откупљена у месецу јуну, да се обезбеди ликвидност банака, исплата плата“ итд). Иако потез Србије није био усамљен (то су чиниле и Народна банка Словеније, Народна банка Хрватске и др), то је, ипак, био највећи „упад“ у платни систем у историји Југославије.^[40]

Дописаћемо и чињеницу да су се девизне резерве СФРЈ (у коју је спадала и девизна штедња грађана), осим код НБЈ и њених рачуна у иностранству, налазиле и код републичких и покрајинских народних банака, као и код комерцијалних банака (према Закону о банкама из 1985, који је допуњен 1988. године, комерцијалним банкама је омогућено да депонују девизе на рачуне иностраних банака). Према реформи из 1989-1990, СФРЈ је укинула дотадашњи систем основних и удружених банака, што је омогућило „неким основним банкама да се одлуче за независан статус, а друге основне банке су постале филијале (без правног субјективитета) бивших удружених банака којима су раније припадале“. Свака банка је гарантовала за уложену девизну штедњу, а гаранције државе би се активирале само у случају стечаја или инсолвентности банке. Касније, државе правне наследнице СФРЈ нису могле да се договоре око тога ко треба да преузме обавезу исплате (старе) девизне штедње – држава у којој је предметна банка имала централу или држава на чијој територији је девизна штедња уложена? Последица је била да су бројни оштећени покренули тужбе пред Европским судом за људска права у Стразбуру. О свему овоме детаљно је изложено у референци^[41].

^[37] Statement by Yugoslavia under Simplified Procedures for Consultations, BOP/302, 5 March 1991, REPORT ON THE 1991 CONSULTATION WITH YUGOSLAVIA, BOP/R/191, 3 April 1991

^[38] Biljana Stojanović, „Exchange Rate Regimes of the Dinar 1945–1990: An Assessment of Appropriateness and Efficiency,“ April 13 2007

^[39] Европски суд за људска права – Емина Алишић и др. против Босне и Херцеговине, Словеније и БЈР Македоније, - http://www.paragraf.rs/zastupnik/odluka_emina_alisic.htm

Од почетка седамдесетих у СФРЈ постојао је двослојни банкарски систем, када су раздвојене функције централне банке и пословног банкарства. Законом из 1972. године установљене су републичке народне банке и омогућено оснивање банака друштвеним, економским и другим радним организацијама.

У јануару 1977. године настављена је регулаторна либерализација система, а тада донесени закон је уређивао нове принципе банкарског система и прописивао три врсте банака: интерне, основне и асоцијације банака.

Пословне (комерцијалне) банке биле су под надзором предузећа оснивача, а њихова основна функција била је да одобравају што повољније кредите својим оснивачима.

[http://oliver.efos.hr/~dsajter/PDF/4.\)%20Krizne%20situacije%20u%20bank.%20sustavu%20RH.pdf](http://oliver.efos.hr/~dsajter/PDF/4.)%20Krizne%20situacije%20u%20bank.%20sustavu%20RH.pdf)

^[40] Јанко Баљак, „Србија у контејнеру,“ документарни филм, ТВ Б92 (2004)

^[41] Европски суд за људска права – Емина Алишић и др. против Босне и Херцеговине, Словеније и БЈР Македоније

ГОДИНА	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
Активно становништво	9656	9656	9768	9870	9974	10079	10270	10398	-	-	-
Запослени	5383	5615	5798	5966	6105	6223	6355	6516	6716	6866	6884
Регистровани незапослени	735	762	785	809	862	910	975	1040	1087	1081	1132
Запослени у иностранству	800	790	770	770	760	740	780	710	768	770	775
Запослени у СР Немачкој	360	360	350	336	320	310	320	350	320	292	295
Запослени у друштвеном сектору	5280	5506	5681	5846	5980	6097	6224	6378	6566	6703	6715
у производним делатностима	4364	4560	4709	4848	4955	5052	5162	5294	5452	5559	5556
у непроизводним делатностима	916	946	972	998	1025	1045	1062	1084	1114	1144	1159
Запослени у приватном сектору (без пољопривреде)	103	109	117	120	125	126	131	138	150	163	169
Запослени у индустрији	2022	2102	2162	2242	2313	2374	2445	2529	2625	2706	2716
Запослени у грађевинарству	567	602	622	622	612	599	592	583	586	583	554
Запослени у трговини	529	558	582	596	607	621	631	641	656	666	671
Запослени у транспорту и Комуникацијама	381	387	399	408	416	422	430	440	452	451	477
...											

Табела 4. Структура радне снаге (у хиљадама) у СФРЈ (1978-1988)
Извори: Савезни завод за статистику СФРЈ и OECD Economic Surveys: Yugoslavia 1989-1990
Напомена: Дефиниције активног становништва, индустријских радника и стопа (не)запослености нису идентичне данашњим.

Дефекти југословенске државе и економије

Треба потцртати две аномалије и један дисбаланс који сведоче о томе како је, глобално посматрано, економски систем социјалистичке Југославије био „дисфункционалан и аутодеструктиван“: 1) слаба међурејубличка размена (која је временом опадала), 2) регионални диспаритети у степену економске развијености (упркос улагањима у неразвијена подручја) и 3) низак удео извоза у БДП-у. На ово се надовезује фундаментални „дефект“ самоуправног социјализма – немогућност да се реши парадокс Furobotn-Рејович (1972).^[42] Односно, радници као (само)управљачи предузећима радије су бирали да остварени вишак усмеравају у плате, а мање у инвестиције; друга је ствар била то што су неретко политичари доносили одлуке о инвестицијама заобилазећи мишљење радника.

Хрватски политиколог Здравко Петак дели тезу која је (неретко) заступљена у светској литератури, да је распад СФРЈ последица етничких разлика конститутивних нација; односно распад се објашњава као последица *етно-национализма* (занимљиво је да је од педесетих година свака република имала „своје“ уџбенике историје у којима су се интерпретације историјских догађаја из југословенске прошлости до краја осамдесетих само продубљивале, прим. Дејана Бараћа). Овај приступ, наиме, објашњава да јачање традиционалних национализма, који су били присутни у Источној и Југоисточној Европи, није могао заобићи ни социјалистичку Југославију – иако је дуго у свету оцењивана као (релативно) стабилна

^[42] Миодраг Зеџ, Огњен Радоњић, „Економски модел социјалистичке Југославије: сага о аутодеструкцији,“ Социологија, vol. LIV (2012), №4

социјалистичка земља. Према Петаку, брзина којом су традиционални национализми разорили „социјалне и политичке аранжмане“ у Југославији темељи се на два узрока: 1) „нарочита легитимација партијске елите“ што је последица Устава из 1974. године и 2) несклоност нација које су чиниле социјалистичке федерације да деле трошак банкрота социјализма.^[43]

Нарочито од седамдесетих стопе незапослености између административних јединица СФРЈ су се драматично разликовале од СР Словеније до САП Косова. Постављало се питање зашто тада није дошло до покретања становништва из мање развијених подручја државе (која су имала и већи демографски раст) ка развијенијим, како би се ублажиле диспропорције у стопама незапослености. Одговор је био једноставан – републичке границе биле су готово државне границе, па су тржишта рада СР Словеније, па и СР Хрватске, била прилично затворена за прилив радника из остатка СФРЈ.^[44]

Према словеначким економистима Александру Бајту и Невену Бораку, средином осамдесетих југословенски БДП по глави становника, мерен паритетом куповне моћи (PPP), био је на нивоу Турске. Прецизније, економска разубјеност изгледала је овако: Словенија је тада била на нивоу Шпаније и Новог Зеланда, Војводина и Хрватска биле су у близини нивоа Грчке и Португалије, ужа илили централна Србија на нивоу Турске (просек СФРЈ), Босна и Херцеговина и Македонија на нивоу Тајланда и Мексика, док је „еквивалент“ Косову био Пакистан.^[45]

Александар Бајт је осамдесетих (1988) анализирао инвестиције у социјалистичкој Југославији у периоду 1960-1980, поредећи њихову ефикасност са ефикасношћу инвестиција у слабије развијеним земљама Западне и Јужне Европе (Ирска, Португалија, Шпанија, Грчка и Турска). Југословенски раст БДП-а у односу на инвестирана средства имао је индекс ефикасности 0,17, за разлику од просека поменутих држава чији поменути индекс (раст БДП-а у процентима умањен за коефицијент инвестиције/БДП) у просеку износио 0,26; при чему су предњачиле Турска (0,31) и Португалија (0,30). Бајтова економетријска процена је гласила: да је Југославија у периоду 1960-1980 имала ефикасност инвестиција 0,26, просечан годишњи раст њеног БДП-а не би био 6,2 %, већ високих 9,6 %.^[46]

Када су 1971. године усвојени амандмани на Устав из 1963. године, започело је „дубље федерирање федерације“ (прим. Дејана Бараћа) – што је значило да федерација губи доминантну улогу у креирању фискалне политике и располагању јавним средствима. Током седамдесетих и осамдесетих југословенски федерални ниво власт располагала је са око 20 % укупних јавних прихода (за финансирање ЈНА, војних и борацких пензија, савезне администрације итд), што значи да је тада, гледано из угла фискалне политике, Југославија представљала засигурно најлабавију федерацију у свету. Поређења ради, федерални ниво

^[43] Здравко Петак, „Економска позадина распада социјалистичке Југославије“ (2005), <http://www.cpi.hr/download/links/hr/7309.pdf>

Видети и Петаково предавање „Политичка економија Југославије 1970-1990“ на Политичкој академији „Ново друштво“, Биоград на Мору од 4. до 6. маја 2012. године, <https://www.youtube.com/watch?v=UbyMEwKfU>

^[44] Исто

^[45] Исто

^[46] Здравко Петак, „Економски федерализам у социјалистичкој Југославији,“ „Политичка мисао“, год. 49, бр. 4, 2012, стр. 212-227, hrcak.srce.hr/file/144143

У својој аутобиографској књизи „Берманов досје“, која је у Словенији објављена 1999. године а у Србији преведена 2006. у издању „Српске речи“, словеначки и југословенски Александар Бајт (1921-2000) записао је свој поглед на социјалистичку Југославију:

„Информбироовска резолуција из 1948. заштитила нас је од најгорих реалсоцијалистичких ексцеса комунистичке диктатуре. Без обзира на то јесмо ли спремни сматрати самољубље врлином, и без обзира на то што је неколико година на коленима мољакао за поновни пријем у совјетски рај, то је Титова заслуга. Под идеолошким притиском ‚социјалистичког лагера‘ Ђилас и Кидрич су изумели самоуправљање, које није само негирало централистичко руковођење привредом и оспособило државу за успешно идеолошко инађење, него је нудило и неке подстицајне одговоре на отворена питања индустријске демократије, који су се поклапали с дугорочним тежњама најразвијенијих делова људског друштва. Управо ради тога, антиинформбироовска иновација сместила је Југославију у центар светске пажње, не сам о политичке, већ пре свега и научне. Нажалост, зао дух Кардељ, који није хтео да ризикује ни хиљадити део партијске пре власти, слично ослободилачком рату, скренуо ју је у супротне воде. Својим ‚самоуправним споразумевањем и друштвеним договарањем‘ 1974. године, после реформе из 1965, злоупотребио ју је да истисне слободно тржиште, као и за потпуну обнову политичке и идеолошке превласти парт ије седамдесет их година. На прелазу из осамдесетих у деведесете године, партија је, да би се одржала на власти, идеју самоуправљања издала до краја. Уместо да осамостаљењем сачувамо све оно што је у систему позитивно, ако ни због чега другог, а оно да би прелаз ка приватном власништву у привреди био што безболнији, елементе таквог преласка припремио сам у књизи ‚Самоуправни облик друштвеног власништва‘ (Загреб 1988, ‚Глобус‘), у жељи да се бар индивидуално одржи на власти, кумовала је повратку привредног и друштвеног уређења у стање далеко пре Другог светског рата. Од политички закаснелих, ‚дисидентата‘ осамдесет их година, који су, због потиснутости са руководећих положаја, у својој властитој партији морали нас ту пати револуционарно, ништа се друго није ни могло очекивати. Посебно зато, јер им је неочекивано претицање од стране праве омладине нудило јединствену прилику да покажу припадност њихов им идеалима на најмање примереном, националном нивоу, који је још пре неколико деценија показао своју суштину у нацизму, а на политичком, да остану притајени конзервативци и даље владају политичком сценом.“

Швајцарске располагао је у то време са око 28 % укупних јавних прихода. Додаћемо да је 1986. године међу шест федерација чланица Организације за економску сарадњу и развој (енг. Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD) централни или федерални ниво власти располагао са (сопственим) укупних јавних приходима према следећој расподели: Аустралија (80,8 %), Аустрија (48,8 %), Канада (42,2 %), САД (39,0 %), Западна Немачка (31,1 %) и Швајцарска (30,0 %).^[47]

Удео појединих нивоа власти у приходима, Југославија 1947-1986					
ПЕРИОД	1947-1951	1954-1959	1968-1970	1982	1986
Федерација (%)	63,1	56,3	53,1	18,2	21,9
Републике и покрајине (%)	24,3	14,2	18,3	40,3	38,7
Локалне власти (%)	12,6	29,5	28,6	38,3	37,2
Нераспоређена средства (%)	-	-	-	3,2	2,2

Табела 5. Прерасподела прихода пре и после „федерирања федерације“ (1971), извор: К. Богоев^[48]

Учешће у БДП-у и индексирани БДП по становнику, Југославија 1955-1984								
ПЕРИОД	1955		1970		1980		1984	
	Удео у БДП-у	БДП по становнику	Удео у БДП-у	БДП по становнику	Удео у БДП-у	БДП по становнику	Удео у БДП-у	БДП по становнику
ЈУГОСЛАВИЈА	100%	100	100%	100	100%	100	100%	100
Словенија	16,5%	173,9	16,3%	192,8	16,1%	200,0	15,4%	200,9
Хрватска	26,4%	121,6	27,1%	123,7	26,4%	125,8	25,5%	125,3
Војводина	9,7%	94,0	10,5%	106,8	11,1%	113,4	11,7%	121,5
Србија (централна)	24,2%	91,6	24,8%	96,4	24,0%	99,1	23,6%	98,8
Босна и Херцеговина	13,7%	83,3	12,2%	68,1	12,5%	65,6	13,5%	68,2
Македонија	5,4%	68,0	5,1%	71,2	5,5%	66,2	5,8%	65,3
Црна Гора	1,5%	77,1	2,0%	77,4	2,1%	80,0	2,1%	77,8
Косово (и Метохија)	2,6%	42,7	2,0%	34,6	2,2%	29,1	2,4%	26,3
Укупно – развијени	76,8%	112,8	78,7%	120,0	77,6%	122,9	76,2%	124,2
Укупно – неразвијени	23,2%	68,2	21,3%	63,4	22,3%	59,6	23,8%	59,8

Табела 6. Прерасподела БДП-а пре и после „федерирања федерације“, извори: К. Бегић, З. Петак^[49]
Напомена: Индексирани БДП по становнику обрачунат је према сталним ценама из 1972. године

^[47] Здравко Петак, „Економска позадина распада социјалистичке Југославије“ (2005),

Здравко Петак, „Економски федерализам у социјалистичкој Југославији,“ „Политичка мисао“, год. 49, бр. 4, 2012, стр. 212-227

^[48] Исто

З. Петак је навео истраживања (2004) економисте Владимира Глигорова према којима је друштвени производ (БНП) СФРЈ из 1989. године био на нивоу друштвеног производа из 1979.

^[49] Исто

Стопе незапослености (%), Југославија 1980-1990											
	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
ЈУГОСЛАВИЈА	13,8	13,8	14,4	14,9	15,7	16,3	16,6	16,1	16,8	14,9	15,9
Словенија	1,4	1,6	1,7	2,0	1,9	1,8	1,7	1,8	2,5	3,2	4,8
Хрватска	5,7	6,1	6,9	7,4	7,7	7,9	7,9	7,8	8,5	8,0	8,6
Војводина	14,4	14,6	15,1	15,6	15,7	15,7	15,6	13,9	14,3	13,6	16,6
Србија (централна)	18,9	17,7	17,9	17,3	17,0	17,4	17,9	17,8	18,1	15,6	16,4
Босна и Херцеговина	16,6	16,7	17,9	20,3	23,0	24,4	24,3	23,1	24,1	20,3	20,6
Македонија	27,9	29,0	28,1	26,4	26,7	27,6	27,7	27,3	27,1	21,9	22,9
Црна Гора	17,5	18,1	19,3	21,6	23,5	24,6	24,6	23,6	26,3	21,6	21,6
Косово (и Метохија)	39,0	39,1	41,0	44,5	49,9	54,2	57,1	57,0	57,8	36,3	38,4

Табела 7. Расподела незапослености по републикама и покрајинама, извори: С. Вудворд^[50]
Напомена: Индексирани БДП по становнику обрачунат је према сталним ценама из 1972. године

Структура БДП-а, увоз, извоз, међурејубличка размена, Југославија 1986.						
	Србија	Хрватска	Словенија	Босна и Херцеговина	Македонија	Црна Гора
Укупан БДП	16.005,4	9.954,4	7.614,3	5.988,8	2.519,9	1.113,3
Лична потрошња	3.875,0	2.517,2	1.571,0	1.550,8	647,2	240,1
Јавна потрошња	688,3	461,0	342,1	245,3	77,1	41,0
Инвестиције	2.439,6	1.981,9	1.175,6	960,3	386,7	219,1
Испоруке другим републикама	6.780,9	3.387,9	2.804,3	2.240,0	1.056,1	539,9
Испоруке другим републикама (% БДП)	42,4	34,0	36,8	37,4	41,9	48,5
Куповине у другим републикама	6.424,4	3.161,8	2.365,7	2.311,0	939,3	578,0
Куповине у другим републикама (% БДП)	40,1	31,8	31,1	38,6	37,3	51,9
Извоз	1.611,9	1.542,4	1.383,1	656,3	311,3	77,1
Учешће извоза (% БДП)	10,1	15,4	19,7	11,8	8,5	9,1
Увоз	1.633,3	1.334,7	1.283,1	656,3	311,3	77,1
Учешће увоза (% БДП)	10,2	13,4	18,1	10,9	12,3	6,9

Табела 8. Прерасподела југословенског БДП-а (у милионима динара), извор: Економска политика^[51]

^[50] Исто

^[51] Исто. Подаци из табеле пренети су из чланака Здравка Петака; нећемо улазити у комплетност изнетих података и подробију анализу.

Самоуправљање кроз призму теорије менаџмента

Гостујући 28. августа 2013. године у емисији „Жива истина“ на црногорској ТВ Атлас, амерички професор Исак Адигес (1937), један од корифеја савременог менаџмента, поделио је с гледаоцима део својих искустава, повлачећи неке занимљиве паралеле:

„Постоји огромна емоција, рођен сам у овом делу света (у Скопљу, прим. Дејана Бараћа). Чак и када сам отишао из Југославије као дете од 11 година, одржавао сам везу. Оно што многи људи не знају, моја теорија и пракса менаџмента базирана је на самоуправљању. Моја докторска теза на Колумбија универзитету је о самоуправљању. Често сам посећивао Југославију због истраживања, упознао руководећу елиту, укључујући и Едварда Кардеља. Он је написао чланак за моју књигу и добио Орден социјализма.

Врло интересантно, говорили су ми на универзитету – нешто чудно се дешава са том Југославијом, нешто наопако, радници руководе а менаџери слушају; иди, истражи то, пошто говориш тај језик. Написао сам докторску тезу у којој сам критиковао самоуправљање и описао зашто ће самоуправљање пропасти. Моја теза „Индустријска демократија: југословенски стил“ оцењена је као најбоља на универзитету и објављена као књига. Та књига је одјекнула, преведена на више језика и учинила ме славним.

После много година дошао сам до закључка да је читава моја теза била погрешна и немам проблем да то признам. Где је била грешка? Као студент-докторант сам истраживао како систем ради у реалности. Моја теза је критиковала самоуправљање служећи се теоријом менаџмента. Кад год се упоређују теорија и пракса, увек је боља теорија. После много година, када сам постао саветник у америчким компанијама, почео сам да упоређујем праксу са праксом и закључио да је самоуправљање боље. Због тога сам створио методологију како водити предузеће демократским путем, партиципантно. То значи базирано на самоуправљању – да организације не буду хијерархијски вођене. Мој закључак је био да је самоуправљање био добар систем, али и промашена шанса Југославије. Пропало је због политичких разлога и марксистичке теорије – није признавано да капитал има вредност. Када капиталу не доделиш вредност, одлуке више нису економске него политичке. Када се доносе политичке одлуке у економским односима, нема рентабилности. То је први проблем.

Други проблем је што је систем самоуправљања тражио групно, а не индивидуално предузетништво. Отуда је онај виц: „Шта је разлика између медведа и директора? Медведи су заштићени законом, а директори нису“. Када не постоји вођство, долази до анархије. Седео сам на састанцима радничких савета где су до два, три сата изјутра дискутовали и свађали се, и никако да дође до одлуке. То је била грешка, превише се отишло у партиципацију и „поломили“ су хијерархију. Или је и постојала хијерархија, али иза кулиса партије. Да се то решило, самоуправљање би било одличан систем.

Написао сам у једном чланку да су капиталистички и комунистички систем огледало један другом. Зашто? Комунистички систем је представљао читаву државу као једно велико предузеће и није било тржишта. У капиталистичком систему нису довољно признавали вредност рада, јер је капитал водио... У комунистичком се признавао само радне снаге. Решење је да треба признавати и рад, и капитал и предузетништво. То је оно чиме се ја бавим. На нивоу предузећа, породице, па индивидуе треба донети одлуку. Када појединац доноси одлуку, у глави има парламент – слушаш гласове, док не одлучиш. Кад си одлучио, готово је и иди напред. То је систем који зовем демократура – демократија у доношењу одлука и диктатура у спровођењу. Зашто је то потребно? Пошто нико од нас не може бити у праву у свакој ситуацији и на сваку тему, треба да саслушамо сва мишљења. Чак ни Бог Отац није био увек у праву, ако сте читали Стари завет. После четрдесет дана потопа, Бог је рекао – погрешио сам; не могу да их направим правим, они треба да одлуче да ли ће бити свеци или грешници.

Значи, треба да размењујемо информације, да се саслушамо, да резонујемо, да поштујемо другачије мишљење... Међутим, ако буде демократије у спровођењу одлука, наступиће анархија – јер свако гура свој интерес.

То је помало хегелијанска филозофија, постоји систем који је и отворен и затворен. Проблем је где је граница – када завршаваш бити отворен, да се та отвореност не продужава кроз извршење одлуке и тада нема ефикасности. Или може да дође до диктатуре приликом доношења одлуке. Постоје државе у којима је диктатура и у доношењу и у спровођењу одлука, или демократске државе као у САД. Говорио сам са три америчка председника и рекли су ми да им је најтеже било спровођење одлуке. Још нисам успео да поставим свој систем на државном нивоу, али у компанијама с којима радим то је успело. Одлучује се у посебној соби са округлим столом, постоји читава динамика како једни друге треба да слушају и како донети коректне одлуке. Када треба спровести одлуку, соба и астал су другачији – постављају се питања ко је шта урадио и траже се извештаји.“

Домаће заблуде

Проблем је што се у делу јавности гаји уверење, тачније предрасуда, да би Анте Марковић, да је 1990. добио већу политичку подршку и у потпуности спровео свој програм који се ослањао на Вашингтонски консензус (1989), већ за две-три године увео Југославију у Европску економску заједницу (касније је Маастрихтским уговором из ЕЕЗ израсла ЕУ^[52]).

С друге стране, гостујући у једној ТВ емисији у другој половини 1990-х, један југословенски дипломата од каријере саопштио је следећу занимљиву епизоду из свог службовања – „У другој половини 1980-х имао сам прилику да учествујем у разговору са тадашњим генералним секретаром НАТО пакта лордом Карингтоном^[53] и поставим му питање да ли, према његовом мишљењу, Европска економска заједница (ЕЕЗ) намерава да прими СФРЈ у пуноправно чланство. Отворено ми је саопштио како ЕЕЗ већ има два ‚економска богаља‘, Грчку и Португалију, тако да им трећи није потребан“ (по белешкама Дејана Бараћа).^[54]

Током 1990-х, политика проширења НАТО-а и Европске уније (ЕУ) се променила (на чему је посебно инсистирала Немачка), да би 2004. године, после дугог пређеног пута до чланства, било примљено и неколико земаља из Источне Европе, међу којима и Словенија. Дакле, најразвијенијој и најуређенијој републици у бившој СФРЈ било је потребно 13 година од „раздруживања од СФРЈ“ до чланства у Европској унији; исте године Словенија је постала и чланица НАТО пакта.

^[52] European Union, http://en.wikipedia.org/wiki/European_Union

^[53] Lord Peter Carington, http://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Carington,_6th_Baron_Carrington

^[54] Дописаћемо постфестум да је сведок три епохе, доајен српске и југословенске архитектуре Михајло Митровић (1922), у емисији „Европа и Срби“ РТС-а од 30. септембра 2013. године повукао неколико нити, из угла своје струке:

„Обично људи пореде Брозово и ово време, али ја не пропустим прилику да поредим и са предратним временом, јер знам како је изгледао друштвено-политички живот пре (Другог светског) рата. То је један страховити пад од тридесетих година.

Пре рата постојао је грађевински закон који је предвиђао шта у граду нужно треба да се сагради. После рата укинута су сви закони, а затим донети нови сем грађевинског закона. Данас се гради по грађевинским прописи и неким чудима, по којима смо 167. земља у свету, у коју нико неће да дође сем ако има посебне разлоге. У таквом миљеу свашта се ради. Увек има више слабијих од бољих архитеката, и ти бољи су притиснути од оних који су у архитектуру залутали.

Једина зграда која је директно поверена неком архитекти да је сагради био је Центар ‚Сава‘, који је Живорад Ковачевић (председник СО Београд 1974-1982, прим. Дејана Бараћа) поверио Стојану Максимовићу. И то је најлепша зграда у послератном Београду. Ја сам направио неколико десетина зграда и ниједну нисам направио мирно, тихо, са задовољством. Све је то била драма, увек је било несугласица. Поготово од својих колега – некаквих повлачења, развлачења, завлачења. У тим државним институцијама је зацарило нездраво стање. Све корупције о којима данас читамо потичу из тог времена, односно из додира председника општине и урбанистичке сујете. Ту може пољопривредно земљиште да се претвара у грађевинско, грађевинско у јавно итд. У 99 посто случајева је онако како се договоре председник и урбанистичко друштво. Резултат те самовољности је наша архитектура.“

С друге стране, професор Факултета политичких наука и дипломата Предраг Симић подсетио је у емисији „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 21. априла 2014. године на један „детал“. Када се Југославија распала 1991. године, имала је дуг од око 20 милијарди долара. Исте године је Грчка за градњу инфраструктуре из фондова ЕЕЗ добила 20 милијарди екија (енг. European Currency Unit, ECU); у то време валута еки, претеча данашњег евра, имала је вредност у околини америчког долара.

Поменути професор је за недељник „Време“ од 13. маја 2010. године, између осталог, говорио о односима САД и Југославије:

„Цела прича о односима Тита и САД има своје успоне и падове, али дефинитиван крај почиње са Реганом. Он креће у крсташки поход против комунизма и 1984. објављује председничку директиву о политици према источним земљама. Она је углавном намењена Пољској и њиховом покрету Солидарност и мађарским реформистима. Године 1986. објављује NLBD 133, где је тачно прецизирана политика према Југославији.“

<http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=930836>

Закључак

Друга Југославија је као целина имала неефикасну економију, са изузетно великим дисбалансима између републике Словеније, с једне стране, и покрајине Косова (и Метохије), с друге стране. Истина, многи грађани са носталгијом говоре о том времену по обрасцу „што је прошлост даље, изгледа лепше“ (метафора професора Миодрага Зеца). Уставним амандманима из 1971. године, доношењем Устава 1974. године и мерама економске децентрализације (1976-1977) држава је постала готово нефункционална – њени темељи су поприлично поткопани, док се финансирање федералног нивоа каткад сводило на волонтаризам. Стопа запослености у другој Југославији није била висока, како се понекад перципира, а не треба посебно спомињати случајеве бенефицираног радног стажа на основу којих су релативно млади људи одлазили у пензију. Пошто држава као целина (сва три нивоа власти) није имала новца да финансира висока социјална давања и мегаломанске инвестиције у републикама и покрајинама током седамдесетих (узгред, многе су биле „промашене“), позајмљивала се у иностранству све док није дошла у ситуацију да не може да отплаћује (сервисира) кредите. Треба истаћи да је под притиском банака и република и покрајина, само 1979. године (када је држава већ била у озбиљном проблему отплате спољних кредита) савезна влада (СИВ) дала гаранције за задуживање од 8.427 милиона тадашњих долара. Дакле, свако је настојао да обезбеди инвестиције за своју републику, односно покрајину – простије речено, приступ је био ко ће више да „отме“ из савезне касе. Кредити су стварали утисак просперитета, а исплаћиване плате нису одсликавале продуктивност рада.

У периоду 1945-1991, Југославија је „потрошила“ више модела финансирања – национализација имовине, бесповратна помоћ из иностранства, задуживање у иностранству, финансирање из девизних дознака, инфлаторно финансирање, посезање за девизном штедњом грађана. Мере штедње и либерализације тржишта у последњој деценији живота социјалистичке Југославије нису помогле у санирању посрнуле економије, већ су, уз геостратешке промене на светској позорници (долазак Михаила Горбачова на власт у Совјетском Савезу, завршетак Хладног рата и успон Немачке), само убрзале распад ове „најлабавије федерације“. САД су током Регановог „крсташког похода“ против социјализма и „империје зла“ (како је амерички председник практиковао да назива Совјетски Савез), почеле да губе интересовање за „одржавање у животу“ СФРЈ и Покрета несврстаних. Када су југословенски економски проблеми ескалирали, политичке тензије и сукоби добили су драматичне размере и „прелили“ су се на културу (треба се присетити, на пример, сукоба у Удружењу књижевника Југославије, који су се распламсали још 1987. године), а затим и на фудбалске стадионе. Наставак је био трагичан.

ЕКОНОМИЈА СРБИЈЕ ДАНАС – ЗАВИСНОСТ ОД КРЕДИТА КОЈА ТРАЈЕ

септембар 2012. године (допуњена и прерађена верзија)

Сажетак. Овај чланак је природан наставак анализе *Разграђивање супстанце економије – зашто смо ту где смо* и обрађује период разарања супстанце економије Србије током деведесетих година XX века, као и покушаје њене санације после 2000. Држава Србија перманентним задуживањима немилице троши будућност својих грађана, као што је био случај са СФРЈ у периоду од 1974. до 1980. Ако је деведесетих економија плаћала високу цену погрешне политике Србије, слободно можемо рећи да је политика Србије трпела због лоше економске политике после 2000. године. Србија је постала „наркомански зависна од кредита“, а њени дугови готово сигурно неће бити отписани, већ ће се отплаћивати узимањем нових кредита и од продаје сопствене инфраструктуре, и/или давањем концесија.

Разорне деведесете

Ако је седамдесетих и осамдесетих година XX века наступило нагризање и разграђивање супстанце наше економије, деведесете су донеле њено делимично разарање, уз одлазак великог броја високообразованих људи у иностранство.^[1] Заправо, економску политику Србије у првој половини деведесетих тешко је сместити у рационалан образац. Финансирање СРЈ, тачније Србије, под теретом економских санкција и грађанског рата у Босни и Херцеговини (1992-1995), било је хиперинфлаторно од марта 1992. до јануара 1994. године (март 1992. инфлација је била виша од 50 процената месечно, а 24. јануара 1994. године уведен је нови динар). Након искуства с пројектом „Зајам за привредни препород Србије“,^[2] нови „државни пројекат“ подразумевао је „преузимање“ девиза од привреде и осиромашених грађана, и то на следећи начин: 1) преко уличних дилера, 2) увођењем „штицованог“ девизног курса и 3) оснивањем приватних банака које су нудиле нереалне каматне стопе. Сетимо се само колико је простора на српској државној телевизији добијала Дафина Милановић, власница „Дафимент банке“, а да и не помињемо Јездимира Васиљевића, власника „Југоскандика“, који и није био регистрован као банка, што грађани нису знали.^[3] У периоду март–април 1993. године дошло је до убрзавања хиперинфлације: „пирамидалне“ банке (банке пирамиде) су се распале, а крајем априла поштрене су санкције СБ УН према СРЈ. У таквој ситуацији оборене су камате по теорији „офанзивног подстицања производње“. Међутим, уливање јефтиног новца у привреду изазвало је пораст производње, али у смислу гомилања залиха а не поспешивање (стимулисање) тражње.^[4] Хиперинфлација забележена у

^[1] Према попису из 2011. године, у дијаспори је живело 294.045 држављана Србије (прелиминаран податак). У периодима пре 1991. године, удео миграната са завршеном вишом или високом школом био је низак. У деценији након тога забележено их је 14 процената, док је удео особа без школе или са непотпуном основном школом далеко мањи него раније. У дијаспори, према пописима од 1971. године, број грађана пореклом из Србије је износио: 203.981 (1971), 269.012 (1981), 268.943 (1991), 414.893 (2002); <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/330921/Smanjio-se-broj-Srba-koji-zive-i-rade-u-inostranstvu>, <http://popis2011.stat.rs/>

^[2] Зајам за привредни препород Србије расписан је маја 1989. године, а годишње камате на зајам су биле високе – 10 процената на улог у немачким маркама, 12 процената на улог у америчким доларима (камате су биле веће него што су нудиле комерцијалне банке). „Укупно је прикупљено 88,1 милион долара, али због камата дуг је нарастао на 151,1 милион долара. У периоду од 1994. до 1999. године, враћено је 108,4 милиона долара и преостало је још 50,5 милиона евра“. Влада Србије усвојила је 6. септембра 2002. године Закон о враћању зајма за привредни препород Србије и предложила га Скупштини Србије на усвајање. http://www.mfin.gov.rs/newsitem.php?id=4126&change_lang=ls

Јанко Баљак, „Србија у контејнеру“, документарни филм, ТВ Б92 (2004), <http://archive.org/details/B92-SrbijaUKontejneru277>

Дописаћемо да је током трајања санкција УН (1992-1995) у Србији законом било забрањено отпуштање запослених из јавног сектора и државних и друштвених предузећа (осим у случајевима тешких повреда радне дужности).

^[3] Јанко Баљак, „Србија у контејнеру“, документарни филм, ТВ Б92 (2004)

^[4] „Сведок времена – Драгослав Аврамовић“, „Време“ бр. 458 од 16. октобра 1999. године, <http://www.vreme.com/arhiva.html/458/13.html>

СРЈ ушла је у светске економске уџбенике и енциклопедије – једино су до сада (2012) хиперинфлације забележене у Мађарској 1946. и Зимбабвеу 2008. биле веће.^[5]

Економска катастрофа звана хиперинфлација разарала је супстанцу српске економије и потпуно обезвређивала унутрашње дугове (то су међусобна дуговања предузећа, обавезе пореских обвезника, обавезе државе као што су исплате пензија, социјалне помоћи и дечјих додатака, дугови између привреде и банака, дугови грађана за електричну енергију и комуналне услуге итд). Другим речима, хиперинфлација је „казнила“ повериоце и уједно изазвала крах Фонда пензијско-инвалидског осигурања (ПИО фонд). На врхунцу хиперинфлације прикупљени приходи чинили су свега један проценат буџетских средстава, а преосталих 99 процената обезбеђивало се примарном емисијом новца.^[6] С друге стране, у складу с политиком „куповине социјалног мира“, грађани су били у могућности да 1993. у потпуности откупе друштвене станове у којима су становали за мање од 50 тадашњих немачких марака у динарској противвредности.^[7]

Ипак, у новембру 1993. године донета је одлука о заустављању хиперинфлације, а експертски тим на чијем је челу био Драгослав Аврамовић предложио је „Програм монетарне реконструкције и економског опоравка“ (у јавности познат као „Аврамовићев програм“). Како је било потребно време за припрему његовог спровођења, реализација програма је започела у јануару 1994. године. Уведен је нови динар који је био везан за немачку марку (1 DM = 1 нови динар). Уједно, с предложеним програмом стабилизације који је спроведен у СРЈ, Влада Србије досетила се како да обезбеди додатна средства за републички буџет, па су привредници, који су намеравали да наставе делатност, морали да уплате таксу од 5.000 нових динара, то јест 5.000 немачких марака.

Програм стабилизације садржао је две фазе – краткорочну и дугорочну. Краткорочна фаза подразумевала је, према речима професора Јована Душанића, „монетарну реконструкцију и антиинфлационе мере у првих шест месеци, сопственим снагама, у условима економских санкција.“

„Хиперинфлација је преко ноћи сломљена, цене су мировале и елиминисана су инфлаторна очекивања. Динар је брзо повратио раније изгубљене функције, а каматне стопе постале су реално позитивне. Новоуспостављени девизни курс остао је стабилан, а девизне резерве су расле. Дobar део сиве економије враћен је у легални сектор. Дефицит буџета смањиван је из месеца у месец. (...) Индустриска производња бележила је релативно високе стопе раста, а знатно су повећане и плате запослених. (...) Друга, дугорочна фаза предвиђала је суштинске економске реформе које би, уз очување стабилности остварене у првој фази, водиле економском опоравку земље, то јест осигуравале дуготрајан стабилан економски раст, уз оптималне стопу запослености и раст стандарда грађана. Ова фаза (...) претпостављала је укидање економских санкција и доток свежег капитала потребног за његову реализацију. Како та претпоставка није остварена, друга фаза није имала никакве шансе на значајнији успех, као што је то био случај и с првом фазом програма.“^[8]

Међутим, држава је наставила с „куповином социјалног мира“ и после 24. јануара 1994. године, а то је подразумевало да се грађанима, предузећима и јавним установама толерише неплаћање рачуна за електричну енергију, комуналне услуге итд. Ово је погубно утицало на стечене навике грађана и предузећа у вези са измиривањем обавеза. Држава је, уједно, толерисала јавним установама и предузећима, претежно друштвеним и државним, неплаћање доприноса и здравственог осигурања, што је и те како доприносило урушавању здравственог система и фонда ПИО. У наредне три године, дошло је до кумулирања унутрашњих дугова (иако 24. јануара 1994. године унутрашњи дугови готово да нису постојали) тако да је

^[5] *Hyperinflation*, <http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperinflation>

^[6] Јован Душанић, „Хиперинфлација“, <http://www.dusanic.rs/drugi%20deo%20-%20hiperinflacija.pdf>

^[7] Закон о стамбеним односима РС (1990), <http://www.podaci.net/z1/3111696/Z-sodnos03v9012-9047.html>

^[8] Јован Душанић, „Хиперинфлација“, <http://www.dusanic.rs/drugi%20deo%20-%20hiperinflacija.pdf>

Република Србија већ 1997. била у проблемима јер није могла да сервисира своје обавезе. Из тог разлога је републичка влада одлучила да прода 49 процената „Телекома“ за готово 1,54 милијарде немачких марака (1,54 DM _[1997] = 1 \$ _[1997] = 1,40 \$ _[2011]),^[9] што је јавности представљено као „стратешко партнерство“. Новац од продаје дела „Телекома“ искоришћен је за сервисирање дела унутрашњих обавеза Републике Србије и за текућу потрошњу.

Усвојени Закон о приватизацији (Сл. гласник РС бр. 32/97 од 22. јуна 1997.) који је ступио на снагу 31. октобра 1997. давао је онима који су радили у друштвеним предузећима право на бесплатне акције у вредности од тадашњих 400 немачких марака по години радног стажа, и то у било којем друштвеном предузећу. Како је писао економски новинар Димитрије Боаров, да би грађанин успео да искористи ово право на бесплатне акције, потребно је било да се предузеће определи за приватизацију – с тим што она није била обавезна – те да такву одлуку објави у неком од тиражних листова, а да руководство (менаџмент) предузећа не подеси процену капитала тако да га буде таман за интерну поделу. Боаров је истакао и да су многа предузећа одлуку о приватизацији оглашавала у локалној штампи, недоступној ни грађанима суседних општина.

Све у свему, у фебруару 1999. у Србији је било око 60.000 акционара, што је на 4,5 милиона грађана који су имали право на бесплатне акције занемарљиво. Број предузећа која су почела приватизацију био је мали, 200 од око 7.000 њих, али то су тада биле најбоље компаније у Србији: „Тигар“, „Металац“, „Југоремедија“, „Бамби“, „Синтелон“, „Симпо“, „Енергопројект“ итд.^[10]

Дакле, утврђено је приватно власништво у готово свим најрентабилнијим српским предузећима – путем права на поделу бесплатних акција радницима, иако овим акцијама тада није могло да се тргује на берзи. Ево шта је о томе саопштио професор Миодраг Зец:

„Продајом ‚Телекома‘ и када су подељене акције најбољих предузећа, партија Слободана Милошевића добила је изборе 1997. године, али он, објективно, није ни хтео да подели бесплатне акције, па је већ 1998, због велике инфлације и због нове процене вредности, то хипотетичко право (привремено) суспендовано. (...) Када је дошло до промена 2000. године и када је успостављена (привремена) Влада Србије са коминистарствима, (...) једино министарство које није имало три коминистра било је Министарство за приватизацију, на чијем је челу био професор Оскар Ковач. Као гувернер НБЈ, Млађан Динкић потпуно лудачки подиже ниво курса и права на бесплатну поделу акција расту шест пута (...). Мења се Закон о приватизацији (Сл. гласник РС бр. 10 од 14. фебруара 2001, прим. Дејан Бараћа), а последица је да је за само три месеца 650 предузећа где су социјалисти управљали отишло у приватизацију – на пример, Драган Томић тада приватизује ‚Симпо‘.“^[11]

После две хиљаде

Економску ситуацију после 2000. године професор Зец објашњава следећим речима:

„Када смо 2000. године ушли у нови систем, нама су отписали део дугова, дали су донације и кредите – и систем је привремено саниран. (...) Пошто се завршио период нето прилива капитала из приватизације, ми смо већ од 2006-2007. објективно у проблемима. Нисмо их идентификовали на време (...), а држава Србија почела је да се задужује потпуно сулудо – и споља и унутра. (...) Дакле, овде треба сломити систем који се заснива на

^[9] Димитрије Боаров, „После ‚реоткупа‘ ‚Телекома Србија‘ од ‚Телекома Италија‘“, 9. јануар 2003. године, „Време“, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=330501>;

CPI Inflation Calculator, <http://data.bls.gov/cgi-bin/cpicalc.pl>;

Historical US Dollars to German Marks currency conversion, <http://www.history.ucsb.edu/faculty/marcuse/projects/currency.htm>

^[10] „Тајне српске приватизације“, 27. фебруар 1999. године, „Време“, http://www.vreme.com/arhiva_html/436/9.html

^[11] Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хели од 18. јуна 2012. године.

Дописаћемо да је Млађан Динкић дошао не чело НБЈ са искуством асистента на предмету *Теорија и планирање привредног развоја* Економског факултета у Београду.

перерасподели. (...) Наши данашњи политичари млади су људи и њих ће сачекати резултати сопственог рада. (...) Једино је Тито умро на време – отишао је у легенду у када су дугови ескалирали, тако да му се многи и даље диве. Да је поживео до 1990. године, када је земља била у расулу а каса празна, питање је како би се то завршило. Многи његови политички истомишљеници завршили су на вешалима, на пример Чаушеску (који је осамдесетих раздуживао Румунију науштруб стандарда становништва, прим. Дејана Бараћа).^[12]

Табела 1. Индикатори макроекономских и фискалних кретања српске економије 1990–2011^[14] (према Министарству финансија и РЗС, 2011)

ГОДИНА	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Извоз робе и услуга (милиона долара)	5453	4506	Период санкција				1744	2531	2723	1369	1558
Увоз робе и услуга (милиона долара)	7044	5212	Уједињених нација (УН)				3811	4503	4475	2881	3330
Раст БДП-а (%)	-7,7	-11,7	-28,1	-30,4	2,6	5,7	4,7	7,4	2,4	-22,8	5,7
ГОДИНА	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Извоз робе и услуга (милиона евра)	1922	2202	2441	2832	3608	5102	6432	7429	5961	7393	8439
Увоз робе и услуга (милиона евра)	4759	5957	6586	8623	8439	10463	13951	16478	11505	12622	14449
Дефицит текућих трансакција ¹ без донација (милиона евра)	370	1190	1770	3001	2046	2541	5219	7217	2282	2275	2644
Стопа инфлације (%) ²	40,7	14,8	7,8	13,7	17,7	6,6	11,0	8,6	6,6	10,3	7,0
Спољна задуженост (милиона евра)	10968	9402	9678	9466	12196	14182	17139	21088	22487	23786	23843
Лажни раст БДП-а (%) ³	5,6	3,9	2,4	8,3	5,6	5,2	6,9	5,5	-2,9	-	-
Раст БДП-а (%)	5,3	4,3	2,5	9,3	5,4	3,6	5,4	3,8	-3,5	1,0	1,6

¹ Погледати одредницу платни биланс у Индексу економских појмова на крају књиге. Ту је повучена разлика између платног биланса (енг. balance of payments) и биланса текућих трансакција или текућег рачуна (енг. current account). Наравно, и донације представљају компоненту текућег рачуна.

² Подаци о инфлацији узети су из извештаја НБС. Међутим, у анализи^[15] је оспорен обрачун вредности инфлације коју објављује званична статистика у Србији, јер није узета у обзир „скривена“ промена цена код неких производа и услуга.

³ Званично објављен раст БДП-а (2001–2009) касније се показао као нетачан. То значи да је званична српска статистика стварала илузију о већем расту БДП-а у наведеном периоду.

^[12] Миодраг Зец, емисија „Седмица“ Радио Београда 1 од 3. јуна 2012. године, <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/Radio+Beograd+1/1113544/Sedmica.html>

Истина, закључно са 2000. годном економија Србија била је прилично разорена – не само привреда, већ и банкарски систем; деци додаци су каснили две године а остала социјална давања и до три године, пензије су касниле шест-седам месеци (просек за све категорије пензионера). Грубо процењујући, у то време најмање још око 35 процената српског БДП-а остваривано је на „црном тржишту“.

^[14] Анализа дуга Републике Србије, извештај НБС за јун 2012, http://www.nbs.rs/internet/latinica/90/dug/dug_II_2012.pdf, Билтен јавних финансија за новембар 2011, <http://www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=7944>, <http://mfp.gov.rs/UserFiles/File/tabela/2012%20avgust/Tabela%205%20Javni%20dug%20Republike%20Srbije.pdf>

Јавни дуг Србије, укључујући директне и индиректне обавезе, на крају јула 2012. износио је 15,47 милијарди евра, тачније 15.469,66 милиона евра, а за седам месеци 2012. повећан је за око милијарду евра, према Министарству финансија и привреде. Укупне директне обавезе Србије на крају јула 2012. биле су 13,07 милијарди евра, од чега је унутрашњи дуг био 5,59 милијарди, а спољни 7,48 милијарди.

Према подацима НБС, крајем јула 2012. јавни дуг је износио 54,7 процената БДП-а. Разлика у обрачуну је методолошке природе – односи се на учешће јавног дуга у оствареном БДП-у у последња четири квартала, док Министарство финансија и привреде мери удео у очекиваном БДП-у (око 29,1 милијарду евра). Према садашњем курсу (август 2012), јавни дуг је достигао 56,1 процената БДП-а. Аналитичари „Ерсте групе“ проценили су да ће јавни дуг до краја 2012. године надмашити 55 процената БДП-а, с курсом од 116 динара за евро; а уколико би курс достигао 120 динара за евро, јавни дуг би се приближио граници од 60 процената БДП-а.

<http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Drzavni-dug-u-crvenom-sr.html>

^[15] Дејан Бараћа, „Економска статистика у огледалу,“ 18. мај 2012. године, НСПМ, <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/ekonomska-statistika-u-ogledalu.html>

Табела 2. Платни биланс Републике Србије 2001-2011 (према РЗС, 2012)

ГОДИНА	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Текући рачун	282	-672	-1.345	-2.620	-1.779	-2.356	-5.053	-7.054	-1.910	-1.887	-2.870
Капитални рачун	0	0	0	0	0	670	-314	13,2	1,6	0,9	-2,5
Финансијски рачун	253	1.515	2.307	2.791	3.828	6.226	5.918	5.447	4.396	890	4.495
Грешке и пропусти (нето)	27	153	-135	172	-402	-271	191	-92	-124	68	179
УКУПАН БИЛАНС	562	996	827	343	1.647	4.269	742	-1.686	2.364	-929	-1.802

Заокружени износи биланса (рачуна) изражени су у милионима евра.

Подсећања ради, и Милтон Фридман, монетариста, оснивач чикашке економске школе и добитник Нобелове награде за економију 1976. године, „умро је на време“ (2006),^[13] то јест није доживео велику компромитацију идеје неолиберализма.

Отпис дугова и спољнотрговинска либерализација

У 1990. години износ спољног дуга Србије био је око 6,4 милијарде тадашњих долара, док је БДП износио око 20 милијарди. С друге стране, извоз робе и услуга вредео је 5,45 милијарди тадашњих долара, а увоз – 7,04 милијарде. По оба критеријума Светске банке, Србија је била нискозадужена земља – и на основу односа спољног дуга и БДП-а и на основу односа дуга и извоза робе и услуга. Међутим, због увођења санкција Уједињених нација према СР Југославији, агресије 1999. и систематског књижења редовних и затезних камата, спољни дуг Србије достигао је крајем 2000. чак 10,83 милијарде тадашњих долара, док је извоз робе и услуга износио 1,56 милијарди, насупрот увозу од 3,33 милијарде долара. Самим тим, степен спољне задужености Србије у 2000. години био је екстремно висок.^[16] По критеријуму инфлације у САД, укупан спољни дуг Србије у периоду 1990-2000. номинално је увећан 1,69 пута, а реално 1,28 пута, док је годишњи извоз у 2000. номинално био мањи 3,5, а реално 4,62 пута у поређењу са 1990. годином.^[17]

Божидар Ђелић је у својој књизи *Када ће нам бити боље* (2006) записао и ово:

„Фебруара 2006. године *Париски клуб поверилаца* смањио је наш спољни дуг за 700 милиона долара, као „награду“ за успешно окончање трогодишњег аранжмана са ММФ-ом. То је, недвосмислено, била добра вест за државу. (...) Подсетимо да је трогодишњи програм договорен маја 2002, а зацртан током преговора са Париским клубом новембра 2001. године. Пошто многи повериоци нису хтели да нам дају услове које је добила Босна и Херцеговина (67 процената отписа дуга, прим. Божидара Ђелића), сетио сам се током преговора примера Пољске, где сам био саветник њихове владе почетком деведесетих. Она је добила отпис 51 процената дуга, у два корака, и други део реализован је после успешног спровођења вишегодишњег економског програма, под контролом ММФ-а. Предложили смо да поновимо пољски модел и успех. Тако постављену понуду повериоци су прихватили јер је подразумевала

^[13] Милтон Фридман, амерички економиста и Нобеловац, http://en.wikipedia.org/wiki/Milton_Friedman

^[16] Млађен Ковачевић, „Спољни дуг и степен спољне задужености Србије,“ 24 фебруар 2010. године, НСПМ, <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/spoljni-dug-i-stepen-spoljne-zaduzenosti-srbije.html>.

„Спољнотрговинска размена Републике Србије 1988-2009,“ Републички завод за статистику (РЗС), 2010, http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Spolina/Spolina_092010.pdf

^[17] *CPI Inflation Calculator*, <http://data.bls.gov/cgi-bin/cpicalc.pl>

да ћемо поправити своју привредну и финансијску структуру, а самим тим и дугорочну платежну способност.^[18]

Преговоре с Париским клубом о отпису дуга СРЈ, а самим тим и Србије, водили су Мирољуб Лабус, савезни министар за економске односе са иностранством и потпредседник Владе СРЈ (2000–2003), и Божидар Ђелић, републички министар за финансије и привреду (2001–2004). Шеснаестог новембра 2001. године, Париски клуб је Савезној Републици Југославији отписао 66 процената дуга по „напуљским условима“, што је износило нешто више од три милијарде тадашњих долара (28. децембра 2001. потписан је Усаглашени записник о консолидацији дуга СРЈ). Узгред, укупни дуг СРЈ јавним и приватним повериоцима износио је око 12 милијарди тадашњих долара, при чему је 4,5 милијарди био дуг земљама чланицама Париског клуба. Али, споразум који је парафиран с Париским клубом подразумевао је отпис 51 процената дуга СРЈ *тек пошто потпише нови аранжман са ММФ-ом* (у првом кварталу 2002. године), а 15 процената на завршетку тог аранжмана, чије је трајање процењено на две или три године. Уједно, споразум је предвиђао да се остатак дуга од 34 процената отплаћује 22 године, са почеком („грејс периодом“) од шест година.^[19]

Крајем јуна 2004. године, тадашњи министар финансија Владе Србије Млађан Динкић (2004–2006) и тадашњи гувернер Народне банке Србије Радован Јелашић (2004–2010) окончали су преговоре с Лондонским клубом поверилаца, који је отписао 62 процената дуга Србији; другим речима, укупне обавезе Србије смањене су „са 2,7 милијарди долара на милијарду и 80 милиона долара. Каматна стопа за враћање преосталих 38 процената дуга, у првих пет година, јесте 3,75 процената, а од шесте до двадесете године треба да износи 6,75 процената“.^[20] (Не треба заборавити да је Србија до 2008. отплаћивала као део јавног дуга и припадајући дуг Косова и Метохије, али од 1999. није исплаћивала „косовске пензије“. „Отпис косовског дуга“ је прикрио ниво повећања јавног дуга Србије у 2008. години).

Монетариста, оснивач чикашке економске школе и добитник Нобелове награде за економију 1976. године Милтон Фридман експлоатисао је крилатицу „Нема бесплатног ручка“, која, заправо, одсликава право стање ствари. У економији, нико нема намеру да вам нешто да, то јест поклони, ако вам већ више од тога није узео или ако не планира да вам у будућности узме. Као што је назначено, отпис дуга је подразумевао аранжман са ММФ-ом. Треба, додуше, признати да аранжман са овом финансијском институцијом има три добре стране: спречава државу да троши превише (држава с којом се склапа аранжман може да троши у складу са својим уравнотеженим платним билансом), даје кредибилитет да је држава способна да отплаћује кредите и „мрвицу кредибилитета“ код потенцијалних инвеститора у послове у Србији и српске хартије од вредности.

Међутим, аранжман је подразумевао и спољнотрговинску либерализацију, тако да је наступила делимична реприза сценарија из 1990. године, када је на челу Владе СФРЈ био Анте Марковић. Посрнула српска привреда није могла да издржи конкуренцију, јер на тржишту либерализација фаворизује „јачег“, то јест богатијег. Смањео се број запослених, посебно у индустрији (додуше, нека радна места била су фиктивна јер су радници пропалих предузећа долазили на посао, а нису примали зараде). Последице лоших економских одлука, о којима ће бити речи, нису се осетиле одмах, јер је постојао прилив новца од приватизације, девизних дознака и кредита. Додатно оптерећење за буџет Србије представљало је враћање старе

^[18] Божидар Ђелић, „Када ће нам бити боље,“ издавачи: Службени гласник, Б92, Блиц, Економист, 2006, стр. 31

^[19] О преговорима са Париским клубом погледати:
http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b181101_s.html#N1,
<http://www.mf.gov.me/rubrike/drzavni-dug/88172/20146.html>.

Истина, постојале су политичке одлуке у Бриселу из септембра и новембра 2000. године да се земљама тадашњег тзв. Западног Балкана дозволи да извозе „вишкове“ одређених роба без царине и по бенефицираним ценама. Дошло је и до неких злоупотреба, а то се посебно односи на избијање афере око извоза шећера из Србије (2001–2003).

<http://www.antikorupcija-savet.gov.rs/izvestaji/cid1028-1323/izvestaj-o-ilegalnom-izvozu-secera-u-zemlje-evropske-unije-i-deo>

^[20] О преговорима са Лондонским клубом погледати:
http://www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=5145&change_lang=ls,
http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2004&mm=07&dd=01&nav_category=9&nav_id=144886

девизне штедње и штедње у банкама пирамидама током деведесетих. Поједини економисти благовремено су упозоравали на проблем драматичног повећања спољног дуга Србије,^[21] али то није имало одјека у главама оних који „кроје по мери“. Светска криза (2008-2009) само је разобличила слабости наше економије. Последњих година, држава Србија задуживала се преко својих могућности, али то су чинили и бројни српски привредници („преинвестирали су капитал“). Економиста др Млађен Ковачевић је још 2010. године констатовао како Србија „наркомански зависи од страног капитала“.^[22]

Игра бројева – један пример

Гостујући 29. априла 2012. у емисији *Седмица* Радио Београда 1,^[23] економски новинар Миша Бркић изложио је оштрој критици професора чије име није навео:

„Професор Универзитета који каже да је извоз Србије 1991. године био два пута већи него 2011. године директно је слагао. И то каже професор Економског факултета! Не, обрнуто је – прошле године извоз је био два пута већи него 1991.“

Но, погледајмо шта показује званична статистика: извоз Србије 1991. године износио је 4,5 милијарди долара, док је вредност увоза била 5,2 милијарде долара. С друге стране, у 2011. српски извоз и увоз износили су 8,44 милијарде евра, односно 14,45 милијарди евра – респективно. Према томе, Миша Бркић је само делимично у праву, јер је српски извоз 2011. био номинално већи 2,43 пута него извоз 1991. године, односно реално већи 1,48 пута (1 \$_[1991] = 1,65 \$_[2011] = 1,27 €_[2011], према критеријуму инфлације у САД). Упоредо с тим, прошлогодишњи српски увоз номинално и реално био је већи 3,61 односно 2,19 пута него увоз из 1991. године (видети табелу 1).

(Довољно) извозити или пропадати

Говорећи о српском извозу, Божидар Ђелић је у својој књизи *Када ће нам бити боље* (2006) написао следеће:

„Извоз је српски патриотизам 21. века. Нећемо имати на дужи рок стабилан динар и добар животни стандард уколико вишеструко не повећамо извоз са садашњих 4,5 милијарди долара (податак за 2005. годину). Без повећања извоза, нећемо моћи да покријемо нужни увоз опреме за модернизацију предузећа или да финансирамо отплату великог спољног дуга. Без повећања извоза, кроз коју годину мораћемо или да девалвирамо динар, или да знатно смањимо издатке за пензије, школство и здравство. Зато нема важнијег задатка за економску политику у годинама које долазе од повећања извоза. озбиљне анализе показују да у следећих десет година минимални годишњи раст извоза у еврима који обезбеђује стабилност и солидан напредак земље треба да буде нешто изнад 10 процената. Да бисмо постали добростојећи народ, требало би нам бар пет до седам додатних поена раста сваке године. То је изузетно амбициозан циљ, који ће изискивати велику мобилизацију целе нације и, ако ћемо отворено, који подразумева да, бар неко време, неки други пожељни циљеви, као што су повећање потрошње или повећање просечних плата, буду у другом плану. Политички, то неће бити лако објаснити, још мање одржати. Међутим, на том питању ће се видети степен зрелости нашег друштва. (...) Проблем је што је НБЈ, па НБС, у периоду 2001–2006. водила, са изузетком периода од осамнаест месеци од јануара 2003. године до јула 2004. године, дестимулативну

^[21] Млађен Ковачевић, „Спољни дуг и степен спољне задужености Србије“, 24. фебруар 2010. године, НСПМ, <http://www.nspm.rs/ekonomika-politika/spoljni-dug-i-stepen-spoljne-zaduzenosti-srbije.html>

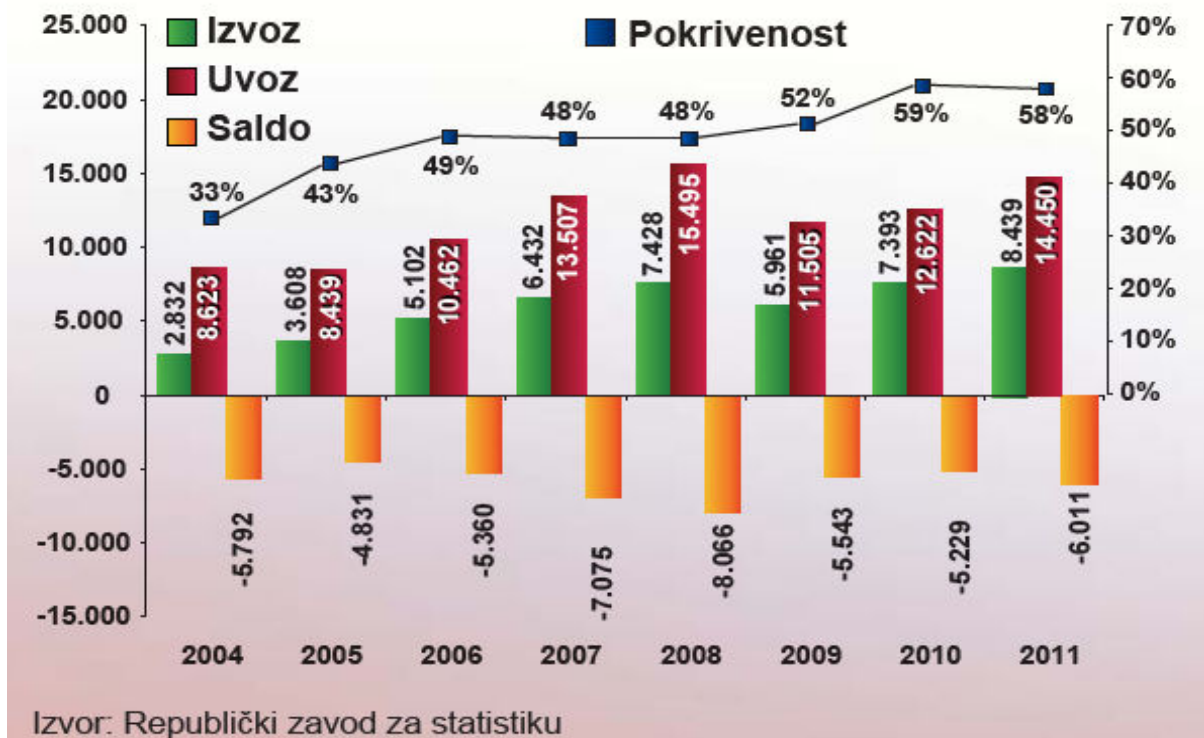
^[22] Млађен Ковачевић, „Србија наркомански зависи од страног капитала“, 14. фебруар 2010. године, „Танјуг“, http://www.rtv.rs/sr_lat/ekonomija/kovacevic-srbija-narkomanski-zavisi-od-stranog-kapitala_173627.html

^[23] Миша Бркић, економски новинар, <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/Radio+Beograd+1/1091780/Sedmica.html>

политику курса динара која је имала негативне последице на извоз. Али сви ће се сложити да најважнији разлог за наш скромни извоз заправо представља мали број конкурентних добара и услуга које можемо да понудимо свету. (...) Никада нисмо имали ‚златно извозно доба‘: ни 1989. године, (...) када су три прва производа била бакар, обућа и мушки капуту. Ни тада нисмо били лидери у неком сектору високе технологије и неретко се извоз форсирао због девизног прилива, макар с губитком, као што је био случај са добрим делом извоза на америчко тржиште (месо, возила, прим. Божидара Ђелића).

(...) Морамо се помирити са чињеницом да аграр неће решити све проблеме наше економије, далеко од тога. Учешће примарне производње у бруто домаћем доходу порасло је са око 10 процената крајем осамдесетих година прошлог века на око 20 процената у 2000. години. Примарни пољопривредни производи представљају скоро 27 процената укупног српског извоза, а та бранша и даље запошљава више од 23 процената радне снаге. Ти бројеви су, нажалост, више одраз дубоке кризе индустрије и закржљалости сектора услуга него доказ снаге наше пољопривреде. Она је и даље једна од најмање продуктивних у Европи, с нејасно дефинисаним снагама и многим слабостима.^[24]

Robni izvoz i uvoz u periodu 2003–2011. (u milionima EUR)

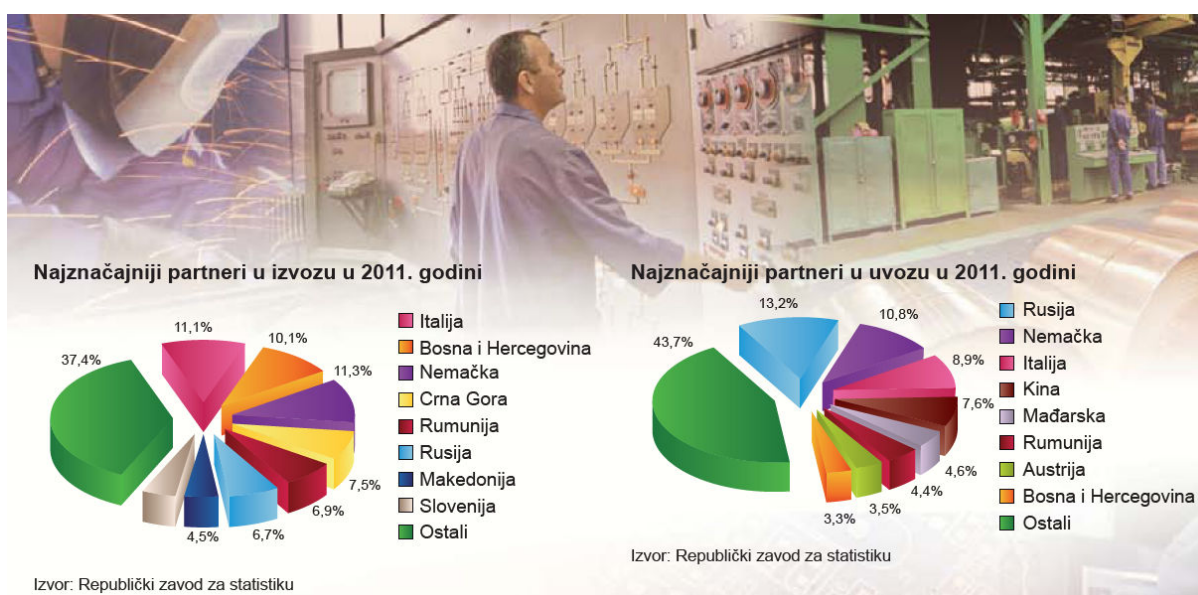
Графика: Привредна комора Србије (ПКС)

Треба бити искрен и констатовати да је Божидар Ђелић прецизно пописао (неке) проблеме, укључујући „дестимулативну политику курса динара“, то јест прецењеност домаће валуте, и дефинисао шта треба предузети за стабилност и напредак економије Србије. Дописаћемо и његову мобилизаторску изјаву: „Инвестиције данас, посао сутра, извоз прекосутра, добре плате и пензије веома брзо,“ која је забележена у емисији „Шта радите, бре?“ РТС-а од 3. јуна 2008. године. Међутим, за седам година колико је провео у Влади Србије, као министар финансија и привреде (2001–2004) и потпредседник Владе за европске интеграције (2007–2011),^[25] мало тога је учинио да се стање економије поправи. Неки његови

^[24] Божидар Ђелић, „Када ће нам бити боље,“ издавачи: Службени гласник, Б92, Блиц, Економист, 2006, стр. 71-73, 120

^[25] Божидар Ђелић, биографија на http://www.dielic.net/bio_kratka.html

позеци учинили су да се стање погорша, на пример одлука да се од 1. јануара 2003. укине Завод за обрачун и плаћање (ЗОП); пре тога се ова финансијска институција звала Служба друштвеног књиговодства (СДК), па Служба за платни промет. Наиме, укидање те институције, под плаштом „повећања ефикасности и уштеде“^[26] и без установљавања одговарајуће замене, имало је тешке последице: не само да је отварање фирми и њихово довођење у стечај било је готово без икакве контроле, већ држава није била у стању да наплати ни порезе ни доприносе. Анализом из јула 2012. године^[27] Пореска управа је утврдила да је од 360 милијарди динара дугова (118 милијарди динара чине главнице, а остатак камате) могуће наплатити свега 30 милијарди динара, што значи да није наплативо 91,67 процената ових дугова. Када је држава постала свесна ситуације (2011), пребацила је обавезу контроле наплате доприноса за пензијско и инвалидско осигурање на комерцијалне (пословне) банке (од јула 2012).^[28]

Графика: Привредна комора Србије (ПКС)

Концем јула 2012. године, одлазећи гувернер НБС др Дејан Шошкић говорио је крајње отворено о две најкрупније грешке српске кредитно-монетарне политике у последњих десетак година – прецењености динара и евроизацији:

„Током 2001. и 2002. динар је изгубио вредност према еврo само за 3,7 процената, а према долару осам процената, што значи да је динар био вештачки прејак у односу на евро и долар. Због тога су производи из Србије постали скупи – и на домаћем и на страном тржишту. Смањена је конкурентност домаће привреде и то је утицало на структуру економских активности, али и инвестиција. Било је више услуга и увоза, мање производње и извоза. (...) Грађанима је ‚продавана‘ илузија раста стандарда због раста плата у еврима, што је омогућавало куповину више увозних производа. (...) То је уништило шансе за развој у секторима који су извозно способни и витални за Србију – индустрији и пољопривреди. (...) Друга грешка била је евроизација – 2002. године донесен је Закон о девизном пословању који

^[26] „Банкарски сектор ојачан је брзим преласком платног промета из ЗОП-а у пословне банке, у јануару 2003. (...),“ књига Божидара Ђелића „Када ће нам бити боље,“ стр. 32.

О некадашњем значају СДК погледати чланак Небојше Катиха <http://nkatic.wordpress.com/2011/10/20/visoka-cena-amaterizma/>, али и следеће вести:

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2003&mm=01&dd=01&nav_category=9&nav_id=80044,

<http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Banke-nece-da-budu-SDK.It.html>

^[27] „Дугови све већи – наплата немогућа,“ 14. јул 2012. године, „Политика“,

<http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Dugovi-sve-veci-naplata-nemoguca.sr.html>

^[28] Комерцијалне банке од 1. јула 2012. године Пореској управи свакодневно шаљу податке о исплаћеним зарадама, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/328319/Banke-ce-dnevno-izvestavati-Poresku-upravu-o-uplacenim-zaradama>

уводи могућност плаћања и у девизама и у динарима с валутном клаузулом, а касније је и банкама дозвољено да се у великој мери краткорочно задужују у девизама у иностранству. Последица тога је то што је масовно уговарање обавеза у девизама и динарима с валутном клаузулом у привреди Србије изазвало знатно већу осетљивост домаћих цена на формирање курса. Задуженост грађана и привреде у девизама или динарима с валутном клаузулом чинило је да сваки губитак вредности динара отежава редовно измиривање кредитних рата и утиче на већину проблематичних кредита у нашим банкама, што угрожава финансију стабилност дужника и банкарског система.“^[29]

Тако је говорио Дејан Шошкић, а професор Зеџ истакао је и нешто више:

„Можемо да полемишемо о разлозима зашто је ‚Генекс‘ био успешан 1970-их и зашто данас није могуће обновити такву фирму, чак и да неко хоће; зашто је тада било могуће направити за то време добро конципирано предузеће по вертикали као што је био ‚Јумко‘ и зашто се роба тог предузећа могла продавати у Русији некад, а сада не може – јер се данас тамо продаје роба ‚Праде‘. Ја сам као студент био у Москви 1973. године, у моменту тамошње велике кризе, и посетио велику робну кућу ГУМ. Тада је стизала роба ‚Коштане‘, ‚Јумка‘ итд. Народ је толико навалио и узимао ципеле без обзира на број, јер је оскудица била велика, а онда се на Црвеном тргу спроводила размена – број 44 за број 42 итд. То је тако било. Данас је ГУМ најскупљи шопинг мол на свету, тамо нема ствари испод 1.000 долара. (...) Док не будемо свесни шта се стварно десило, нећемо изаћи из кризе. Ми овде рециклирамо старе социјалистичке идеје и мислимо да се историја може поновити. Мислимо да Броз може ‚устати‘ – не може, мислимо да можемо Гадафију продати робу – не можемо, јер су Гадафија убили. Руси који имају паре купују ‚бентлије‘, а они који би (можда) купили ‚Коштанине‘ ципеле иду боси. Променио се свет у глобализацији. Ствари треба назвати правим именом и да се види где су наше заблуде, које су огромне.“^[30]

Табела 3. Структура српског увоза и извоза производа у 2011. години

Структура увоза по роби (у милионима евра)	Структура извоза по роби (у милионима евра)
Нафта, нафтни деривати и сродни производи (1.617,5)	Гвожђе и челик (710,6)
Гас, природни и индустријски (859,7)	Обојени метали (627,7)
Друмска возила, укључујући и АСВ возила (769,2)	Електричне машине, апарати, уређаји (533,9)
Индустријске машине (608,3)	Житарице и производи на бази житарица (526,8)
Електричне машине, апарати, уређаји (601,3)	Поврће и воће (471,9)
Обојени метали (585,5)	Производи од метала (354,9)
Медицински и фармацеутски производи (513,3)	Одевни предмети и прибор за одевање (346,2)
Гвожђе и челик (486,6)	Разни готови производи (286,6)
Производи од метала (423,3)	Производи од каучука (268,7)
Хартије, картон и отпаџи (409,1)	Металне руде и отпаџи метала (228,5)
Извор: Републички завод за статистику (РЗС)	

^[29] Дејан Шошкић, „Деценијске грешке око динара“, 25. јул 2012. године, „Танјуг“, http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2012&mm=07&dd=25&nav_id=629326

^[30] Миодраг Зеџ, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 18. јуна 2012. године, <http://www.youtube.com/watch?v=hp8cefW3r28>

Ако су 1989. прва три српска извозна производа била „бакар, обућа и мушки капути“, у 2011. години, као што илуструје табела 3, то су били производи црне и обојене металургије, електрични уређаји и житарице. Извоз српског сектора информационих технологија (ИТ сектор) у 2011. години износио је око 200 милиона америчких долара, а остварен извоз пољопривредних производа у 2011. од готово 2,7 милијарди долара, што одговара износу од око 2,07 милијарди евра.

„Најважнији производи аграрног порекла у извозу прошле (2011) године били су кукуруз, у вредности од 422 милиона долара (око две трећине извезених количина кукуруза купиле су румунске фирме, прим. Дејана Бараћа), шећер за 156,3 милиона, смрзнута малина „роланд“ за 101,6 милиона, пшеница за 82,4 милиона, сунцокретово уље за 81,6 милиона, јабукe за 62,1 милиона и пиво у боцама од једног литра за 60,3 милиона долара.“^[31]

Међутим, ове године (2012), два српска извозна адута драматично су угрожена – кукуруз због суше и производи црне металургије због повлачења компаније „Ју-Ес Стил“ (енг. *US Steel*) из „Смедеревске железаре“ почетком фебруара (2012).

Чињеница је да се свет драматично променио после рушења Берлинског зида. Оно што је могло да се продаје на тржишту некадашњег „источног блока“ до 1989. године више не може. Да би наши извозници данас могли да сарађују са озбиљним дистрибутерима у Руској Федерацији, с којом наша држава од 28. августа 2000. има Споразум о слободној трговини (за мајоритетно српске производе), и са Европском унијом, потребно је, поред квалитета и прихватљиве цене производа, да приложе банкарске гаранције, поштују рокове испоруке и обезбеђују довољно велике количине производа – што није случај с великом већином наших извозника; част изузецима. Додатни проблем представља већ поменути прецењеност динара, која дестимулативно делује на извоз, и мали број препознатљивих производа („брендова“) које наша економија може да понуди светском тржишту.

Сигурно је да је пољопривреда један од наших ресурса, али она није довољна да се српски економски токови преокрену у позитивном смеру. Када наши политичари говоре о пољопривреди, увек мисле на примарну производњу, то јест на оно што се непосредно покупи са њиве, из пластеника, воћњака, винограда итд. Не треба бити економски експерт па констатовати како треба развијати секторе где имамо компаративне предности. Потенцијали постоје у прехранбеној прерађивачкој индустрији, производњи електричне енергије, изради апликативног софтвера. Ипак, анализа о томе које секторе треба унапређивати захтева посебан чланак.

Мит о Европској унији

Чланство у ЕУ не гарантује економско благостање, а примери за то су Португалија, Ирска, Грчка, Шпанија, Кипар, па и Италија и Словенија (државе зоне евра, које нису у стању да прате „немачки темпо“, јер је евро кројен по мери немачке економије и некадашње немачке марке). Да и не помињемо случајеве Бугарске и Румуније, које, додуше, нису чланице зоне евра, али се налазе у незавидној економској ситуацији.

Наши политичари, који су углавном били запљуснути таласом еуфорије, да не кажемо таласом еврофанатизма, популистички су најављивали да се пред државом кандидатом за чланство у ЕУ отварају приступни фондови – чиме се код грађана подгрева уверење како ће институције и инфраструктуру наше земље да изграде порески обвезници Немачке, Аустрије, Француске, Италије итд. Чињеница је, међутим, да ЕУ никоме неће дати више од онога што

^[31] Структура извоза и увоза у 2011, СЕПА/„Танјуг“, http://www.siepa.gov.rs/site/sr/home/1/podrska_izvozu/statistika/, <http://www.agroservis.rs/u-izvozu-prednjaci-kukuruz>, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/304778/Suficit-srpskog-agrara-povecan-za-devet-odsto>, <http://www.blic.rs/IT/325217/Izvozimo-softver-vise-od-malina>

планира да узме. Поново се намеће здраворазумско питање – због чега би нам неко уопште поклањао новац? Да заиста „нема бесплатног ручка“, илустроваћемо кроз неколико релативно „свежих“ примера.

Одлазећи немачки амбасадор у Србији Волфрам Мас истакао је „да је за време његовог мандата (2007-2012) Немачка уложила у Србију 1,5 милијарди евра, што је 50 процената више него раније“. Овде је проблем у терминологији. Наиме, ствари треба назвати правим именом и саопштити – „(...) немачка привреда уложила је у своје послове у Србији 1,5 милијарди евра (...)“. Дакле, немачки привредници инвестирају вођени сопственим интересом. Сада треба окренути ствар и упитати колико је држава Србија уложила у немачку привреду путем субвенција које, према процени бугарских економиста, кумулативно износе чак 17.000 евра по радном месту, а не 10.000 евра.^[32] Чак и када Немачка додељује стипендије нашим успешним студентима, рачуна да ће део стипендиста остати у Немачкој да ради – самим тим инвестиција би се исплатила.

Када Европска банка за економски развој (ЕБРД) даје повољне кредите за изградњу српске инфраструктуре, то подразумева да ЕБРД дефинише и услове тендера – које ће, разуме се, задовољити само фирме из ЕУ.

Једно поређење: Азербејџан је априла 2012. године одобрио Србији „зајам од 308 милиона евра, на период од 25 година, уз почек од три године и каматну стопу од четири процената годишње“ за изградњу деонице Коридора 11, уз услов да носилац послова буду компаније из Азербејџана. Руска Федерација је током посете тадашњег председника Дмитрија Медведева Србији, 20. октобра 2009. године, понудила кредит вредан милијарду долара, који би био искоришћен за модернизацију српске железнице – за шта су заинтересоване руске компаније. (Руска Федерација се 2011. сагласила да се 200 милиона долара искористи за подршку буџету Србије, уз инсистирање да се остатак кредита искористи за унапређивање српске железнице). И Кина нуди кредите за мостове и делове ауто-пута, које би у Србији градиле кинеске компаније, уз подршку српских компанија као подизвођача.^[33]

Када је у питању чланство у Европској унији, не треба заборавити важну чињеницу да су САД „најважнији члан ЕУ“ (израз који неретко истичу политички аналитичар и дипломате^[34]), што значи да улазак у ЕУ подразумева и амерички благослов. Све у свему, пут ка чланству у ЕУ (не чланство само по себи!) даје нам у руке средство да изградимо колико-толико сређену државу, али квалитет грађења институција зависи од нас сâмих. Историчар и председник Напредног клуба др Чедомир Антић, који своју позицију дефинише као „еврореализам“, децембра 2011. године изнео је мишљење о поменутој заједници држава:

„Суочавамо се с прилично тужном чињеницом, за наше политичаре Европска унија јесте питање моде, од њих често чујемо ту флоскулу да је ‚Европска унија један збир идеја‘, идеал коме ваља тежити (...), а код једног дела народа она се поистовећује с наставком социјалне државе из доба реалног социјализма, из доба социјалистичке Југославије. (...) Међутим,

^[32] „Србија пожељна дестинација за немачке фирме,“ 24. април 2012. године, „Танјуг“, <http://www.akter.co.rs/26-ekonomija/1945-srbija-po-eljina-destinacija-za-nema-ke-firme.html>, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1064204/Nove+investicije+u+Leskovcu.html>, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=08&dd=17&nav_category=206&nav_id=635407,

„Блиц“, 14. мај 2012. године: „Србија је Бугарској најозбиљнији конкурент у привлачењу страних инвестиција јер даје субвенције које су око 17 милиона евра за отварање 1.000 нових радних места. (...) Србија, међутим, нема наше ниске пореске стопе, ми имамо боље макроекономске показатеље и, за разлику од Србије, чланица смо ЕУ и имамо приступ европским фондовима,“ тврди Делијан Добрев, министар економије Бугарске, на конференцији о инвестицијама у Софији.

<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/323585/Bugarski-ministar-Srbija-nam-je-glavni-konkurent-u-privlacenju-stranih-investicija>

^[33] О кредитним понудама Азербејџана, Русије и Кине погледати:

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1078370/Azerbejd%C5%BEan+odobrio+kredit+Srbiji.html>
<http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Ruski-zajam-ne-moze-s-pruge-u-budzet.sr.html>
http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2012&mm=08&dd=12&nav_id=634147

^[34] Огњен Прибићевић, политички аналитичар и дипломата, емисија Улитник РТС-а од 25. јуна 2012. године, <http://www.rts.rs/page/tv/sr/story/22/RTS+Satelit/1127006/Uplitnik.html>

Европска унија за нас је значајна као коректив, као подстицај да се овде доносе реформски закони, да се мења социјално-радикална структура која је, нажалост, већинска у нашим народу, и која је стварана деценијама. (...) Европска унија је наш циљ, али морамо да га постигнемо како би постала средство – да се држава унапреди. (...) Европска унија не треба да буде циљ да би група (наших) бирократа добила нова радна места. Не заборавите и да је Европска унија аминувала „умањење“ демократије код нас – сетимо се реизбора судија (2009), који су прво оспорили па подржали, сетимо се скаредних измена и допуна Закона о информисању (2009), које је касније Уставни суд Србије прогласио неуставним, сетимо се умањења права грађана када је реч о политичком организовању. Према томе, питање идеала веома је сложено. Хајде сада да не говоримо о Европској унији на начин на који је Слободан Милошевић говорио о националним и државним интересима. У Милошевићевом случају показало се да онај ко много говори о идеалима обично те идеале изда.“^[35]

Држава треба да ствара „здрavo“ окружење за пословање

Колико је држава Србија неразумна, сведочи и то да привредници и предузетници никада нису сигурни колико ће држава да захвати повећањем досадашњих такси и увођењем парафискалних намета. Задатак државе јесте да створи окружење (укидање парафискалних намета, доношење јасних и прецизних закона који ће да се спроводе), у коме се исплати привређивање, то јест стварање бруто додате вредности (БДВ). Држава треба да уреди систем – води одговорну монетарну политику, да помаже стратешке секторе, унапређује образовање и здравствену заштиту, да дефинише правила игре која ће се поштовати, што се посебно односи на предупређивање или спречавање монопола, сигурност улагања како инвеститори не би морали да траже међународну арбитражу, сигурност имовине и законске гаранције да ће привредници преко суда моћи да наплате своја потраживања у разумном року. Тек када се држава уреди, то јест када буде јасно дефинисано шта се очекује од појединца и шта појединац може да очекује од ње, бићемо у прилици да се надамо културном и економском препороду. Само у уређеној држави предузетнички дух њених грађана долази до изражаја. „Матрица живота“ државе јесте њена економија, у којој треба да важи правило „ради, штеди, инвестирај“, а не „задужуј се, неразумно троши, а затим штеди“.

„Домаћу економију могу да развију само њени грађани“

Страни инвеститори и стране банке долазе у Србију да зараде, што је прихватљиво и легитимно, а не да развијају њену економију: „Домаћу економију могу да развију само њени грађани“, истиче Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона.^[45] Један од највећих проблема Србије јесте то што је економска и политичка сцена конзервирана – нова лица се изузетно тешко пробијају, то јест „и нож и погачу“ још држи такозвана економска и политичка елита, која се овде етаблирала деведесетих година XX века. У прилог томе, највећи број припадника „економске елите“ стекао је богатство деведесетих година тргујући с друштвеним и државним предузећима, када је претежно долазило до прерасподеле (преливања) капитала, а не стварања „здраве“ бруто додате вредности.

„Ко су данас власници Србије? Они који су седамдесетих, осамдесетих (и деведесетих) били на власти – Милан Беко, Мирослав Мишковић, Драган Томић... или њима блиски људи.“^[37]

^[35] Чедомир Антић, историчар, емисија „Хоћу да знам“ на ТВ Б92 од 6. децембра 2011. године, http://www.b92.net/video/videos.php?nav_category=1336&yyyy=2011&mm=12&dd=06&nav_id=563532

^[36] Небојша Катић, пословни консултант из Лондона, емисија „Таласање-пусти причу“ Радио Београда 1 од 17. априла 2012. године, <http://www.rts.rs/page/radio/sr/story/23/Radio+Beograd+1/1084000/Talasanje+-+Pusti+pri%C4%8Du.html>

^[37] Миодраг Зеџ, емисија „Ђирилица“ на ТВ „Хепи“ од 18. јуна 2012. године.

Осећајући да кола иду низбрдо, професор Зеџ је упозоравао још од 2003. године; а у интервјуу за „Глас јавности“ од 15. новембра 2004. године пописао је проблеме који се били свеприсутни и током наступајућих година: висока цена одржавања чврсте домаће валуте коју су највише платили

Сваки наговештај и покушај да наши пословни људи, који су се изградили у иностранству, дођу да инвестирају у послове у Србији сасецан је у корену.^[38] С друге стране, да би утврдили своју пословну империју, домаћи пословни људи „инвестирали су“ у политичке странке – које су им, с позиције власти, толерисале неплаћање пореза и доприноса, неизмиривање обавеза малим добављачима, обезбеђивале им монопол и привилегован положај на тендерима и при јавним набавкама. У систему трговине интересима, и једни и други показали су како немају намеру да било шта мењају у утврђеним (стеченим) позицијама и привилегијама. Такво стање се зове „заробљена држава“. Цену оваквих односа плаћају мала и средња предузећа, али и грађани Србије – и као потрошачи и као порески обвезници. Да будемо прецизнији, грађани и већи део привредника плаћају цену „заробљавања државе“ преко виших цена добара, али и веће јавне потрошње.

Гостујући у емисији *Око економије* на РТС-у 14. марта 2012. године, потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа Милан Кнежевић предочио нам је суморну слику стања у српској привреди и предузетништву:

„Држава од почетка има фараонску дистанцу и игнорише све предлоге привреде и предузећа, и није донесен ни један једини закон који би унапредио пословање. (...) Овако изгледа слика малих и средњих предузећа – од 103.600 (фирми), 64.000 је у блокади, у овој години 18.000 предузећа изашло је из система ПДВ-а, 5.658 предузећа у јануару је избрисано из регистра, јер су им рачуни били неликвидни дуже од годину дана. Кључни проблем јесте што је држава поставила однос према привредницима према моделу „узећу све што ја хоћу да узмем, а ви задржите што год остане“. А не остаје ништа! (...) Ево предлога шта треба да се уради, или у Србији неће постојати економија. Прво, орочено плаћање на 60 дана од којег неће бити изузети ни држава, ни јавна предузећа, ни локалне заједнице. Друго, пореска реформа коју је још Диана Драгутиновић сјајно предложила, (...) а господин Динкић зауставио. Треће, борба против сиве економије и црног тржишта који заузимају 50 процената тржишта. И, четврто, стимулисање свих запошљавања путем буџета, а не партијских фондова. (...) Једини плаћени задатак државе јесте да направи амбијент у којем се исплати пословати. Зашто се људи не одлучују за бизнис? Зато што се у Србији не исплати радити – много је боље шверцовати, бавити се политиком или бити (запослен) у јавном сектору.“^[39]

грађани, платном билансу који се одржавао „ризицим неекономским путем“ са ограниченим роком трајања (донацијама, продајом имовине кроз приватизацију, прерасподелом између сектора становнишва и унилатералним трансферима грађана), последицама (спољно)трговинске либерализације итд. Критикујући претходне Владе Србије, прва Влада Војислава Коштунице (2004-2007) је, према професору Зецу, упадала у сопствене замке:

„После 2000. влада Зорана Ђинђића (2001-2003) почела је са кореним реформама које су „болеле“, а онда су се сви ови уортачили против њега како би га зауставили. Сада су они на власти, а морају исто да раде, јер ова држава мора да буде реформисана у свим својим сегментима. Овде нико не схвата шта истински мора да се уради. (...)“

Странке које чине садашњу Владу Србије предизборним порукама и обећањима упале су у сопствену замку. Оне су стартовале са поруком да ће водити реформе за разлику од претходне владе која је наводно водила неке погрешне. (...) Кључни закони, попут оног о стечају, привредним друштвима, као и концепт пореске реформе, материјали су које је ова влада добила на тацни, а које је оспоравала. Сада их је усвојила у скоро идентичној форми. Она није предложила читав низ нових закона које је морала и обећавала, као што су закон о денационализацији, реформи финансијског и јавног сектора. (...)“

Друга замка у коју је упала је увођење текуће економске политике. Најавила је развојни буџет, а од тога, видели смо, нема ништа. (...) Министар Динкић је стартовао као човек који је учврстио динар. Сада, у процесу спровођења политике, а имајући у виду да води ресор финансија, има реалан проблем. Другачији су проблеми и приоритети кад сте на челу Народне банке Србије, а друга је ствар кад сте на челу Министарства финансија. (...)“

Још један парадокс везан је за потпредседника (Владе Србије) Мирољуба Лабуса. Са места потпредседника савезне владе говорио је о либерализацији. Пре годину и по дана тврдио је да је све лако остварљиво, а испало је да није. Дакле, другу фазу либерализације, коју је протежирао, сада и сам оспорава јер се нашао у сасвим другој улози. Влада и Лабус у процесу приватизације направили много више „фаулова“ него претходна, мешајући се у „Це-маркет“, „Књаз Милош“, „Југоремедију“...“

<http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2004/11/15/srpski/D04111401.shtml>

^[38] „Трајал, Униврлд, ми и САД,“ Милан Р. Ковачевић, консултант за страна улагања, „Блиц“ од 17. децембра 2011. године,

<http://www.blic.rs/komentar/Tema-dana/296408/Trajal-Uniworld-mi-i-SAD>

Дописаћемо како је после Другог светског рата захваљујући свом расејању из Северне Америке Италија оживела читаве своје регије, док су Турска и Пољска примери држава чије је расејање са Запада и те како допринело економском развоју матица од деведесетих година.

^[39] Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа,

<http://www.rts.rs/page/tv/sr/story/20/RTS+1/1062120/Mali+biznis%2C+veliki+snovi.html>

Априла 2010. очекивања министра финансија Диане Драгутиновић (2008-2011) и њених најближих сарадника била су да би се пореском реформом кроз смањење намета на рад (порези и доприноси) радна снага учинила јефтинијом и уједно повећала конкурентност домаће привреде. Истовремено, смањење буџетских прихода надокнадило би се кроз већи ПДВ.

Закључак

После 5. октобра 2000. године започело је успостављање институција државе (још увек нису „заокружене“ и „утемељене“), а уједно су промовисани бројни „модел“ и „стратегije“ за стабилизацију и опоравак делимично разорене српске економије током деведесетих година ХХ века. Међутим, немали број страначких људи постављан је на одговорне функције, а да нису имали одговарајуће квалификације. Наиме, да би неко уопште управљао државним ресурсима, потребно је да претходно буде афирмисан у својој струци, а не да му руковање полугама власти буде прво запослење.

Стиче се утисак да је држава Србија, оптерећена наслеђеним проблемима,^[40] у периоду 2000–2012. претендовала да пређе у степен мање уређености – порески, здравствени и образовни систем и даље су неодрживи на дужи рок, доношени су закони које нико не поштује, одлуке Уставног суда Србије нису биле обавезујуће, образоване су институције чији се извештаји и деловање игноришу (Савет за борбу против корупције, Фискални савет Републике Србије итд), доношене су и бројне „стратегije“ које су остале мртво слово на папиру, стечај (предузећа, банака) и реструктурирање предузећа трају неразумно дуго, ниска стопа запослености (око 34 процената насупрот просечној стопи запослености у ЕУ која је у 2011. износила 64 процената), субвенционисање радних места, погубно партијско управљање банкама и предузећима (случајеви „Агробанке“, „Развојне банке Војводине“, „Галенике“, Азотаре „Панчево“, „Србијагас“, РТБ „Бор“ итд.) и спортским клубовима, затим стварање непотребних агенција чије се надлежности преплићу, афера „сателит“ (2005), „реформа“ правосуђа (2009) која је скупо коштала грађане. Због изостанка евиденције купопродајних уговора, до 2010. инвеститори су могли да варају грађане вишеструком продајом истих станова. Ту је и непостојање социјалних карти како би се установило ко је заиста од становништва материјално угрожен и колико коме треба помоћи. Једном речи, девијације система званог *држава Србија* бројне су и захтевају подробну анализу. Одговор на питање зашто смо ту где смо унајкраће би гласио овако: зато што су комбиновани незнање и зле намере готово свих оних који држе узде. Домаће институције су у изградњи и треба им ојачати темеље, а не само „шминкати“ фасаду.

Обраћање историчара Слободана Марковића на годишњем скупу Напредног клуба 27. јануара 2012. делује као веран пресек стања у којем се тренутно налазимо:

„Србија је једна од две европске земље које су у ХХI век ушле без дефинисаних граница (друга држава је Кипар, прим. Дејана Бараћа). Гледано из перспективе два века, грађани Србије данас се налазе у тешком економском положају. Економска дивергенција у односу на западноевропско језгро, то јест економска удаљеност Србије од западноевропског језгра данас је израженија него икад за последњих 150 година, за које имамо економске показатеље, са изузетком деведесетих година. Од 1860-их до 1970-их Србија и Југославија успевале су да одрже БДП по глави становника од 30-40 процената просека најразвијених земаља. Тај просек је пао током стагнације 1980-их, а суновратио се деведесетих – на 12 процената. То треба увек истицати. Оно што се десило током деведесетих није се десило у претходна два века историје српске државности. За исправљање оваквог стања потребне су деценије, а нико није спреман то да реши.

Политички, четрдесет пет година комунистичке владавине створиле су дисконтинуитет који није лако превазићи. Ми смо тек недавно добили Закон о рехабилитацији и Закон о реституцији, а и даље немамо Закон о отварању тајних досијеа. (...) Сва друштва у транзицији, бар она у нашој околини, означила су 1990. као годину обнове. Ниједно од тих друштава није имало нарочит проблем да утврди шта они, заправо, обнављају – а то је ситуацију која претходи доласку комуниста на власт. Дакле, настојали су да замене четрдесет пет година недемократије демократским поретком.

^[40] Погледајте претходни чланак „Разграђивање супстанце економије – зашто смо ту где смо“.

Једино ми, у свом дубоко подељеном друштву, не знамо када нам почиње модерна историја: 1804. или 1945. године. Постоје и они што ,знају' да се историја завршила 1987, а не знају када је почела. Док се сами са собом не договоримо која је наша почетна година и шта ми заправо желимо да обновимо, нећемо моћи да изађемо из кризе у културном погледу.

Данашња здања Владе Србије, Министарства финансија и Министарства иностраних послова из времена су Краљевине Југославије. Иста ситуација је и са Главном поштом, Народном скупштином и Генералштабом. Значи, наша државност оставила је нешто што ми данас користимо. (...) Али ми немамо осећај континуитета са оним што су нам преци оставили. (...) Немогуће је наставити тамо где се стало 1940. године. Наиме, свака генерација тумачи испочетка неке вредности, неке норме које су раније постављене. Али реч је о томе да ми нисмо успоставили културни континуитет са оним што нам је остављено.^[41]

---

^[41] Говор историчара Слободана Г. Марковића, канал Youtube: <http://www.youtube.com/watch?v=p11A4cJdEwQ>

ДВАНАЕСТА СЛИКА – ПРЕДЛОЗИ ЗА РАЗМИШЉАЊЕ

„Ви сте ваши избори.“

Сенека

„Прилика ствара лопова.“

латинска изрека

„Политика није све, али је у свему“.

Емануел Муније, француски филозоф

ЦРНА СРЕДА

Вратимо се у 1992. годину. Централне банке чланица ЕЕЗ биле су и даље самосталне, али повезане преко Европског монетарног система (енг. European Monetary System, EMS),^[1] уведеног 1979. године. Поменути систем укључивао је механизам ограничења међусобне флукуације валута – ERM (енг. European Exchange Rate Mechanism), а централни паритет базиран је на обрачунској валути ЕКИ (енг. European Currency Unit, ECU). Велика Британија је 1979. спровела капиталну либерализацију, да би октобра 1990. године приступила механизму ERM, на самом спровела заласку каријере Маргарет Тачер (премијер од 4. маја 1979. до 28. новембра 1990. године), али са прецењеном фунтом.

Да би се разумео контекст, дописаћемо и следећу цртицу. Немачку је и те како коштало уједињење (1990), па се прилично задужила, што је узроковало тамошњи раст инфлације. Да би одржавала стабилност цена (односно контролисала инфлација), Немачка савезна банка (енг. Bundesbank) подизала је референтну каматну стопу, што је јачало марку (тада водећу валуту ЕЕЗ). Остале централне банке из ЕЕЗ следиле су пример велике Бундесбанке, да би спречиле значајан пад вредности сопствених националних валута, али и да би одржавали своје валуте у маргинама (границама) „валутне змије“, односно механизма ERM. Ово је успоравало економски раст осталих земаља ЕЕЗ (касније ЕУ), док се супериорност немачке привреде у Европи (као њеном природном и највећем тржишту) огледала и кроз високу конкурентност и кроз високу продуктивност. Од деведесетих трају полемике око тога колико је немачко уједињење коштало остатак Европе.

Џорџ Сорос је са другим шпекулантима прикупио фонд од тадашњих око 10 милијарди фунти, како би кроз „short selling“ операције „напао“ британску валуту. Најјачи удар био је 16. септембра 1992. године (дан који је касније забележен као „црна среда“), када је почео прикупљене фунте масовно да мења у немачку марку и француски франак. Да би стабилизовала курс, британска Национална банка (централна банка) реаговала је и почела да купује фунте. Ни то није помогло, па је у истом дану почела да диже референтну каматну стопу са 10 на 12, а затим на 15 процената. Сорос је са осталим шпекулантима чекао све док британски министар финансија (у влади Џона Мејџора 1990-1997) Норман Ламонт није објавио да Британија иступа из ERM-а. Последице „напада“ током „црне среде“ (енг. Black Wednesday) биле су да је Велика Британија у једном дану изгубила тадашњих око 3,4 милијарди фунти, док је само Сорос зарадио око 1,1 милијарду долара.

^[1] Након што је 1971. године почело „урушавање“ финансијског споразума из Бретон Вудса, већина земаља Европске економске заједнице (ЕЕЗ) споразумела се 1972. да одржи стабилне курсеве спречавањем флукуација девизног курса унутар маргина $\pm 2.25\%$ (тзв. „валутна змија“). У марту 1979. године, овај споразум је замењен успостављањем Европског монетарног система и дефинисана је валутна јединица ЕКИ (енг. ECU). Касније је величина „валутне змије“ мењана.

http://en.wikipedia.org/wiki/Snake_in_the_tunnel,

http://en.wikipedia.org/wiki/European_Monetary_System,

http://en.wikipedia.org/wiki/European_Exchange_Rate_Mechanism.

„Дан када је Сорос оборио фунту,“ извор: „Дојче веле“, пренео портал Б92 дана 16. септембра 2012. године,

http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2012&mm=09&dd=16&nav_id=643568

Где је настао фундаментални проблем? „Здрава“ валута може без потешкоћа да одоли спекулативним нападима, и тада централна банка спроводи координирану акцију и успешне девизне интервенције. Међутим, британска фунта налазила се у тзв. „валутној змији у тунелу“ (енг. snake in the tunnel) – морала је да се креће (флукутира) унутар маргина $\pm 6\%$ у односу на централни паритет (механизам ERM), а истовремено њена прецењеност није могла да опстане. Што ће рећи, проблем не лежи у томе што је британска централна банка закаснила са интервенцијама, већ што није одмах напустила ERM и пустила фунту да депрецира.

КОМПРОМАЦИЈА (ЗНАМ ШТА СТЕ РАДИЛИ ЈЕДНЕ НОЋИ У ДЕЦЕМБРУ)

„Овде се негује КОМПРОМАТ – тај израз за компромитујући материјал сам прочитао пре десетак година и нисам заборавио, иако сам склон лакој деменцији. Значи, Ви хоћете нешто да кажете, а ја Вас назовем и питам – где сте били и шта сте радили 19. децембра 2011. у 23:34? (...) Дакле, уколико ћете шармирати својим плавим очима унутар мог коалиционог тима и владе, ја ћу то (компромат) ,заборавити‘ у својој ладици. (...)“

Политика нас забавља својим међусобицама, да бисмо заборавили колико тешко и јадно живимо, (...) да нам скрене пажњу са процеса редуковања системске и ,високонпонске‘ корупције. Не желим да нити ја нити било ко учествује у том лудилу. Имаћу став о томе шта је ко урадио, али са горчином.“

(Зоран Стојиљковић, професор Факултета политичких наука у Београду и председник Одбора Агенције за борбу против корупције, „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 6. фебруара 2013. године)

Фото: портал „slike.in“

ДАЛЕКО ЈЕ СУНЦЕ

„Централна Србија, посебно, има мале поседе и старо становништво (на селу). Држава може да инвестира у укрупњавање имања у Шумадији – на пример десет-двадесет сељака ће заузврат добити пензије, (ако уступи имања) да се направи комад земље за виноград или воћњак. Посед од 300-400 хектара је минимум да би се нешто рентабилно урадило. Онда ће

држава преко тендера изнајмљивати тај комад земље било домаћим било страним тајкунима на 20-30 година. Земља, као важан ресурс, не може се на садашњи начин (због малих поседа и латифундијског система, прим. М. Зеца) активирати. Можда у једној Француској, где је високософистицирана производња и постоје брендови, произвођач може да буде рентабилан са воћњаком од 1,5 хектара – али у Србији не може.

Или, инвестирати у хладњаче, обавезни откуп пољопривредних производа и гарантовану цену, јер не може сваки сељак појединачно да извезе производе у Москву. Држава није требало да приватизује хладњаче и складишта. Али, свака мера захтева осмишљавање. (...)

У Влади Србије свако министарство посматра ствари појединачно – као лекари специјалисти. Нико не гледа целину, јер нема (добрих) лекара опште праксе да кажу како терапије које даје сваки од министара не делују, јер нема координације, нема целине. Ја сам, на пример, пре десетак година предлагао да се направи једна независна Радна група која ће прегледати све (српске) законе и указати на нелогичности. Код нас често један закон негира други закон. Или, у истом закону по члану 7 имате права, која вам се одузимају неким другим чланом. Нико није извршио скрупулозну анализу и зато постоје процеси који се не могу довести до краја. (...)

Идеја која влада у овом друштву је следећа – ако постоји добитак ја ћу га приватизовати, а ако постоји губитак ја ћу га социјализовати. Тек када се прекине та суштинска идеја коју врти ово друштво и ствари поставе овако – губитак се мора приватизовати јер га је неко направио, а добитак се мора адекватно опорезовати – онда ћемо добити платформу за неко друштво. Али, до тога је далек пут.“

(Миодраг Зеца, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Наш гост“ на ТВ ГЕМ од 18. јуна 2013. године)

РЕЖИРАЊЕ СТЕЧАЈА (ИНТЕГРИСАНЕ КОРУПТИВНЕ ШУПЉИНЕ)

Претпоставимо да фирма Ф1 дугује фирмама Ф2 и Ф3 укупно 200 милиона динара за испоручену робу, а фирмама Ф4 и Ф5, које су регистроване у иностранству, укупно 300 милиона динара. Пошто не могу да наплате потраживања од фирме Ф1, фирме Ф4 и Ф5 покрећу стечајни поступак Ф1. Према Закону о стечају (Сл. гласник РС, бр. 104/2009, 99/2011 - др. закон и 71/2012 - одлука Уставног суда),^[2] органе стечајног поступка чине стечајни судија, стечајни управник, Скупштина поверилаца и Одбор поверилаца. У Скупштини поверилаца право гласа имају сви повериоци сразмерно висини својих потраживања.

Формирана Скупштина поверилаца, затим, већином од 60 процената гласова одлучује да се усвоји План реорганизације Ф1 тако што ће повериоци да отпишу 75 процената потраживања, а остатак потраживања ће им Ф1 намирити у ратама у периоду од 36 месеци. Где лежи проблем? Стечајни управник није видео чињеницу, или је „зажмурио“ на њу, да су фирме Ф4 и Ф5 заправо повезана правна лица са Ф1. Истовремено, 300 милиона динара колико потражују фирме Ф4 и Ф5 представљају фиктивне консултантске услуге и/или инсталације прецењених софтверских апликација. Чак и ако би фирме Ф2 и Ф3, на којима су се сломила кола, покренуле судски спор пред Привредним судом због очигледне преваре, изгубиле би парницу – јер је читава операција изведена у складу са законом.

^[2] Погледати поучан случај предстечајног поступка штампариие „Модријани“, о коме је у „Блицу“ изашло неколико текстова током септембра 2013. године:

<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/406568/Slovenacki-tandem-prevario-nase-firme-za-2-miliona-evra>,
<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/406790/Zupanc-i-Miklic-sebi-oprostili-dugove-drugima-uzeli-dva-miliona-evra>,
<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/406936/Sud-nenadlezan-da-spreci-prevare-slovenackih-biznismenaj>,
<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/407308/Sramota-Mondrijani-vara-a-sve-po-zakonu>,
<http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/407869/Afera-Modrijani-Odobrio-prevaru-pa-to-zaboravio>

РЕЖИРАЊЕ СИСТЕМСКЕ КОРУПЦИЈЕ

„Србија је у Споразуму о стабилизацији и придруживању са ЕУ потписала да ће своје непокретности – земљиште, зграде итд, продавати странцима после четири године од дана ступања на снагу тог споразума, а ступио је на снагу 1. септембра (2013). Остале земље које су приступале ЕУ, укључујући и Хрватску, нису дозволиле да странци купују њихове непокретности десет година од њиховог учлањења у Европску унију. То је разлика од двадесет година у односу на оно што је Србија прихватила. И шта се десило. У међувремену је од 25 до 30 хиљада хектара земљишта у Војводини продато тајкунима, готово у бесцење. Један хектар земље у Холандији кошта око 70 хиљада евра, у северној Италији око 50 хиљада евра, а у Војводини – пет хиљада евра. Замислите какве су се спекулације десиле и какве ће се десити. Ми смо благовремено упозоравали да се ради о пљачки и писали о томе Влади Србије и министру (пољопривреде). Саветовали смо да треба да поступимо као друге земље и сачекамо да се цене нивелишу (уједначе). Ништа око тога нису предузели.

Друга важна ствар везана је за конверзију земљишта. Када је спровођена приватизација државних предузећа, било да се радило о њиховом грађевинском или пољопривредном земљишту, оно није процењивано. Процена државног земљишта била је нула, а у случају друштвене својине вршено је вредновање. Зашто се то радило? Да би се кроз бројне приватизације предузећа дошло до грађевинског и пољопривредног земљишта. Иако смо писали о томе Влади Србије, конверзија се и даље спроводи. Влада је доношењем уредбе (Сл. гласник РС' бр. 67/2011 и 20/2012, прим. Дејана Бараћа) успела да изигра закон. Без обзира што у закону пише да ће се конверзија из права коришћења земљишта у право својине вредновати по тржишним ценама (...), у уредби је дефинисано да ће се накнада за конверзију вршити по тржишној цени умањеној за (ревалоризовану) цену капитала предузећа (исплаћену у поступку његове приватизације). Када сам видео нацрт те уредбе, мислио сам, као и моје колеге економисти, да је то немогуће. Али, влада је ту уредбу донела и спровела. Уредба, чак, предвиђа могућност плаћања те накнаде на рате у наредних двадесет година.“

(Данило Шуковић, члан Савета за борбу против корупције Републике Србије 2004-2012, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 16. септембра 2013. године)

ТЕРМИНАТОРИ КОЈИ ЈЕДУ СВЕ ПРЕДАТОРЕ

„Најсуровији послодавци у Србији су домаћи тајкуни, (...) али постоје и страни инвеститори који се понашају уцењивачки. На пример, иако је држава јужнокорејској „Јури“ дала субвенције за отварање нових радних места, (тамошњи) радници су изложени малтретирању какво није постојало ни у XIX веку. (...)

Односно, у том „предаторском ланцу исхране“ синдикати нису најгори. Изучавајући наше синдикате, пријатно ме је изненадило што држе обећања више него партије.“

(Предраг Ј. Марковић, историчар, коаутор књиге о синдикатима у Србији, емисија „Таласање - пусти причу“ Радио Београда 1 од 2. октобра 2013. године)

СВАКОЈ ТРУЛОЈ ЈАБУЦИ ДАТ ЈЕ РАЗУМАН РОК ДА ПОСТАНЕ ЗРЕЛА

„У Србији има око 24 хиљаде синдиката и око 33 хиљаде председника синдиката, (...) а само две синдикалне организације су репрезентативне (Савез самосталних синдиката Србије и УГС „Независност“, прим. Дејана Бараћа).

(...) Кад год је долазила нова политичка гарнитура, која се бусала у демократске груди, синдикати су поверовали да ће нешто да ураде. Од 2001. свима смо поверовали макар на 15 минута. (...) Али, изгледа да ми већ годинама бирамо између три труле јабуке.“

(Бранислав Чанак, председник Уједињених гранских синдиката „Независност“, емисија „Таласање - пусти причу“ Радио Београда 1 од 2. октобра 2013. године)

ОД ЕУФОРИЈЕ ДО АГОНИЈЕ И РАСУЛА

„Већ сто година упадамо из еуфорије у агонију. Еуфорија стварања Краљевине Југославије завршила се агонијом. И еуфорије стварања комунистичке Југославије и Србије Слободана Милошевића завршиле су се агонијом. Период од 2000. до 2013. године завршио се политичким преокретом и једном врстом расула. Сада поново имамо стварање еуфорије и бојим се да ће то бити секвенца која ће се лоше завршити. (...)

Што се више Србија мења, она остаје иста. После извесног времена сви личе једни на друге. Уместо јасне политичке магистрале, имамо персоналну олигархију која се у разним таласима мења без постављања капиталних питања. Кемал-паша Ататурк је започео реформе које и данас држе турско друштво – то су јачање школе и војске. Ми смо ‚реформама‘ упропастили школу, а војска је пропала сама од себе.

Садашња влада је прихваћена у народу, а ја једино подржавам то што су људи на власти спремни да тамни тоновима обоје нашу економску ситуацију, а што њихови претходници нису били спремни. То је позитивно – када човек зна где је, можда може нешто да реши. Постоји и промена политике према Косову и то Европска унија подржава. (...) Можда се то морало урадити и нећу у то да улазим. Али, са тим се морала урадити промена српске државе, која не може остати иста у смислу броја посланика, институција итд. Ако Србија испоручује део територије у политички систем Косова, онда нпр. не треба да држи фиктивно лекаре на неким адресама доле. (...) Не треба да држи универзитет који ничему другом не служи осим да неки добију докторате. Погледајте колико се доктората поделило на том тзв. Универзитету у Приштини у последњих десетак година.

Ту се отвара ново питање, које се сада довољно не види, а вероватно ће бити евидентно за шест месеци. То је даље прекомпоновање Србије отварањем питања Војводине и Санџака. Да ли ми као друштво имамо одговор на то питање? Већ имамо неке најаве од Немачке. Европа, то је Немачка. То ми нисмо хтели да признамо у време претходне владе (када је 2011. Србију посетила немачки канцелар Ангела Меркел), ни када је овде долазио Андреас Шокенхоф (високи функционер немачке ЦДУ који је приликом посете 2012. саопштио седам услова Србији на путу ка чланству у ЕУ, прим. Дејана Бараћа). Међутим, кључна заблуда Србије, коју баштине грађани и елита, је тај да ће нам неко нешто дати ако нешто испунимо. (...) Народ мора да схвати да неће ништа добити ни од кога и да је то природно стање ствари.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Ђирилица“ на ТВ Хепи од 23. септембра 2013. године)

СРПСКИ И АМЕРИЧКИ КУВАР

„Није довољно имати само природне ресурсе. Републици Српској и Србији фали један важан ресурси – то су људи. Исељавање становништва директно и индиректно подрива капацитете неке државе. И у Републици Српској и у Србији имамо ситуацију да је сваки новорођени човек вишак, јер нема где да се упосли. Држава најмање ресурса троши на креирање човека, односно његовог образовања. А људи чине државу.

Живимо лоше зато што не постоји систем, недостаје држава. Имамо шта да ставимо у лонац, али немамо рецепт. Кувар не зна да скува укусно јело. Врхунски кувар, односно врхунска управа неке државе, зна како од малих ресурса да креира висок друштвени производ. Наш кувар се не труди да максимизира ефекте ресурса који убацује у казан. Овде се сви туку за кутлачу да захвате из тог казана, односно друштвеног производа. А казан се све више празни.

(...) Овде се сматра да ако отераш све од себе и останеш сâм, да ћеш онда успети, јер не схватамо благодети слободног тржишта и конкуренције, и грмимо против тога. Испричаћу један пример о томе како је нужа натерала једно друштво да схвати благодети једног привредног режима. Није то питање природних ресурса. Неке земље са мало природних ресурса имају БДП величине 150-200 милијарди (долара).

Пошто Америка (САД) обележава данашњи свет у сваком смислу, ево шта је тајна Америке? Није то била обећана земља, јер је било далеко више плоднијих простора.

Цивилизација је никла у другим деловима света. Први насељеници у (Северној) Америци били су верска секта, која је тврдила да (тадашње) европско друштво неправедно. Та секта је заговарала колективно друштво, у којем ће радити они који могу а сви ће трошити подједнако. Протерани су из Енглеске и запутили су се бродом *Mayflower* (1620) у (Северну) Америку. Тамо су почели да насељавају простор са принципом колективног власништва и колективне одговорности. Све их је мање радило, а све више трошило – неки су били болесни, неки су поштовали празнике итд. И после две године били су на прагу изумирања. Вођа те верске секте је рекао – овако више не може, из колективизма мора се прећи у индивидуализам. Поделио је ту земљу породицама и поручио да се свако брине за себе. Када су васпоставили приватно власништво, сви су у оквиру своје породице радили, била је добра жетва и појавио се вишак. Тада су имали шта да размене са Индијанцима и купе ћурке, које су аутентична америчка живина. Тако је настао амерички Дан захвалности, односно *Given day*.

Зашто је све ово важно? Америка је почела као секта, а завршила као империја. И то са системом вредности у којем појединац мора сам да реши своје проблеме.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Један на један“ на бањалучкој „Алтернативној телевизији“ од 1. октобра 2013. године)

ЛАЖАН НОВАЦ У БОГАТОМ ДРУШТВУ СИРОМАШНИХ ГРАЂАНА

„Перцепција нашег просечног инвеститора и просечног грађанина је да је новац ‚лажан‘, односно да стално губи вредност. Од седамдесетих година смо живели у систему инфлаторне економије. Синдром лошег новца навео је појединце и предузећа да погрешно инвестирају. (...) Наша предузећа имају велике фабричке хале, секретарице, шофере итд, само пара немају. А предузеће је једна ‚црна кутија‘ чији је смисао да ‚производи‘ новац.

Бежећи од новца, грађани су направили лош имовински портфолио. Тако смо постали сиромашно друштво богатих грађана. Погледајте колико људи у Србији поседује стан. Ако неко има стану у Београду или Њујорку, не може да буде социјални случај. Међутим, објективна ситуација је да наши грађани имају стан од 100 квадрата у центру града, а немају пара да плате грејање. И те грађане чекају порези и нове дажбине. Ми ћемо личити на неког ко има кадилак, нема пара за бензин, а таксиметар на паркингу откуцава.

Потребно је радикално реструктурирање имовинског портфолија. Нико није дефинитивно спреман за то, али неки помаи су присутни – нови министри (Саша Радуловић и Лазар Крстић, прим. Дејана Бараћа) планирају да опорезују некретнине. Народ, који је ‚бежао‘ од динара који ‚клизи‘ и патолошки тежећи ка рентијерству, сада ‚грми‘ на порезе. Од ренте може да се живи у Лондону, али не може у Србији. Свака генерација мора да створи свој део друштвеног производа.

Разлика између Америке (САД) и Европе је што је америчко друштво мобилно – тамо се људи селе 5.000 километара због 100 долара веће зараде или се пензионери преселе због мањих трошкова (у Европи је нпр. мобилност радне снаге отежана због постојања културолошких разлика и језичких баријера, прим. Дејана Бараћа).

(...) Како су се (много) наши пословни људи обогатили? Преко лошег новца – позајмили су милион марака (у динарској противвредности, прим. Дејана Бараћа), а вратили десет хиљада. Сада су се по први пут нашли у систему који контролише неко други, зато ће деведесет посто њих пропасти. (...)

У новом времену морамо да се мењамо, јер нећемо моћи тај портфолио да исфинансирамо и сусрешћемо се са рушењем целог тог нашег модела. (...) Пуна је Европа празних простора. Да некретнине могу да подигну (економски) систем, не би пропала (данашња) Шпанија. Тамо су направљени милиони кућа које ником не требају.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Један на један“ на бањалучкој „Алтернативној телевизији“ од 1. октобра 2013. године)

ЦИВИЛИЗАЦИЈСКИ СКОК ИЗ РЕВОЛУЦИОНАРНЕ У ПРАВНУ ДРЖАВУ

„Има више врста држава. Наш идеал је правна држава, коју немамо. Постоји и тоталитарна држава, са свим својим предностима и манана. А ми, према мом суду, имамо револуционарну државу која се користи за текуће обрачунае. Постоје циклуси – 1990, 2000. и 2012. Свака нова држава обрачунава се са старом. Да постоји правна држава, нека ствари не би могле да се десе, неки проблеми не би ескалирали. Не би се неко богатио противзаконито, па да сада мораш да га рушиш. (...)

Постоје два модела – да држава промени друштво и да друштво ‚изнедри‘ државу. Кемализам је пример просвећеног апсолутизма, где је држава направила дубоке промене у друштву и модернизовала Турску. Обрнути случај је када друштво дође до спознаје да му треба држава. (...) Неке земље су у свом историјском развоју изубиле државу, али су сачувале друштво. Типично примери су (Западна) Немачка и Аустрија 1945. године. Маршалов план је могао успети у Немачкој, јер су сачуване вештине грађана. (...)

Наша држава треба да каже – сто најбољих студената права поставићемо за судије, па када нам буде требала правда, имаћемо где да је тражимо. Али, наша владајућа елита поставља своје људе (судије). Међутим, неће те судије судити њима када дође ‚судњи час‘, већ неке друге постављене на исти начин.

Ми сада не можемо васпоставити државу просвећеног апсолутизма. То је покушао краљ Александар Карађорђевић, па није успело. Имали комунистичку диктатуру, али то није био просвећени апсолутизам. Јер, просвећени и комунистички апсолутизам су различите ствари. Нама остаје да положимо камен темељац, тако да друштво изнедри државу. Институције сада не делују, јер се све персонализује. (...)

Србија ће се променити када се из политикантског приступа пређе у државнички, па да се каже – нећемо вам дати, већ морате да радите више (него до сада) а примаћете мање. И да грађани гласају за то. Неке нације су позитивно одговориле на питање ‚крви, зноја и суза‘. Постоје етапе у српској историји када су људи били спремни да се жртвују. Али, мора да им се понуди конзистентан програм и визија. Људи које срећем на улици ми говоре да су спремни да се стрпе годину-две, па и пет година – када би имали поверења.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „У центру“ на ТВ Студио Б од 24. септембра 2013. године)

МОДЕРНИЗАЦИЈА КРОЗ ИСТОРИЈСКА ИСКУСТВА

Петар Велики, руски цар и император (1682-1725), реформисао је своју империју декретима и силом („огњем и мачем“). Данас се, срећом, тражи другачији приступ. Да ли друштво треба да успостави и заокружи државу, или држава треба да модернизује друштво, или се препушта да се промене, према „шеми“, диктирају извана? Постоје историјска искуства модернизације из XX века. Неке земље су имале „историјску срећу“ и одважне појединце; што ће рећи да срећа готово увек прати храбре, просвећене и вредне.

1) Писали смо већ о првобитном плану западних Савезника да после Другог светског рата Немачку претворе у претежно пољопривредну земљу, девастирајући њену индустрију. Срећом по Немце, то се није догодило. Немци су у првој половини XX века у кратком периоду три пута губили своју државу (1918, 1933. и 1945. године). Али, западнемачко друштво, иако претходно тешко „рањено“ нацизмом, „изнедрило“ је западнемачку државу (1949-1990). Касније се та уређена држава ухватила укоштац да модернизује источнемачко друштво (почев од 1990. године), и очекује се да ће тај процес бити окончан око 2020. године – када полуге друштва (у покрајинама које су чиниле бившу Источну Немачку) доминантно преузму они који су се школовали после пада Берлинског зида (1989).

2) Младотурска револуција (1908) покренута је како би сачувала Османлијско царство, да би, испоставиће се, убрзала његову урушавање и крај. Припадник покрета Младотурака био

је и један официр, који ће се прославити у Првом светском рату (иако је био на пораженој страни). Његова слава ће нарасти нарочито у Грчко-турском рату (1919-1922) – током којег је добио чин маршала и титулу *гази* (што у преводу са турског значи „ратник“). Име овог државника је Мустафа Кемал-паша, који је 1924. године постао први председник Републике Турске. Његови сународници су му дописали и надимак Ататурк („отац Турака“), зато што је наметнуо широку и дубоку модернизацију турског друштва којом је залечен некадашњи „болесник на Босфору“ – кроз напуштање традиција османизма, секуларизацију државе, премештање престонице са граница у срце државе (из Истанбула у Анкару), уздизање школа и војске, замену арапског писма латиницом, увођење презимена, успостављање централне банке, чак и обавезу да становништво замени фесове цилиндрима и полуцилиндрима итд.

3) Великом броју држава источне и југоисточне Азије је после Другог светског рата намењена улога произвођача обуће и одеће. Иако се у то време радило о претежно недемократским државама, поједине земље су водили самосвесни и просвећени лидери (нпр. Јужна Кореја на чијем је челу био генерал Парк Чунг Хи, Сингапур који је водио премијер Ли Гуангјао, Кина Денг Сјаопинга и Тајван Чанг Кај-шека), тако да су се оне модернизовале и уједно избегле *клопку средње развијености*. Неке друге нису умакле тој клопки (нпр. Сухартова Индонезија, затим Малезија, Филипини, Тајланд, Камбоџа, Лаос итд); док је нпр. Северна Кореја Ким Ил Сунга и Ким Џонг Ила „венула“ у оковима самоизолационизма.

Истина, светска искуства сведоче да је било више неуспешних модела модернизације, било држава било друштава. Сетимо се искустава држава Латинске Америке, које су грцале под диктаторима. Управо је одредница „банана република“ скована 1904. године и била је инспирисан тадашњим Хондурасом, да би ту „титулу“ касније понеле бројне сиромашне и корумпиране земље широм света.

ЕКОНОМИЈА НИЈЕ МАТЕМАТИКА

„Економија није егзактна наука, па нема услова за лабораторијске експерименте или математичка моделирања. Да је то могуће, сви би моделирали, оптимизирали и затим живели у стању перманентне економске среће (италијански економиста Игњацио Радикати приметио је 1752. године како користећи математику од економије ћемо учинити исто што су солистици учинили са филозофијом и на крају нећемо знати где да станемо, прим. Дејана Бараћа). Отуда се економски модели не могу оцењивати на бази конструкта, већ само емпирије.

Једини поуздани показатељи су сопствена и туђа искуства, како позитивна, тако и негативна. На том терену је ситуација једноставна. Сви неспорно успешни развојни модели су били дирижистички („управљање одозго“, прим. Дејана Бараћа), иако нису сви дирижистички модели били и успешни. Србија је све кључне потезе током 2002. и 2003. повукла на бази неолибералних узора, политику није мењала ни каснијих година и то је определило њену данашњу трагичну судбину. (...)

Државе попут Тајланда или Индонезије нису умакле клопки средње развијености. На другој страни, Јужна Кореја, Тајван или Сингапур, на пример, јесу. Примери ових успешних држава јасно показују да без раста и развоја који базира на јачању домаћих компанија, на спрези домаћих банка и привреде, на конструктивном савезу домаћих пословних елита, нема успешног и трајног развоја. (...)

Сви привредни успеси за које знам су производ тимског рада, на чијем челу су били искусни људи. Узгред, економисти се нису нарочито истицали у тој врсти лидерства, бар када је о Азији реч.“

(Небојша Катић, пословни консултант из Лондона, у чланку од 24. априла 2012. и коментарима од 22. јула и 1. октобра 2013. године на свом блогу <http://nkatic.wordpress.com>)

КАКО СЕ ПОЗИТИВНЕ СТВАРИ ПРЕСЛИКАВАЈУ У НЕГАТИВНЕ

Потцртали смо да је термин „лоша бесконачност“ сковао Хегел, а како се она исказује подсетићемо се кроз три примера – односно, како „позитивне“ ствари конотирају негативне.

1) Држањем прецењене домаће валуте, ниво јавног и спољног дуга у односу на БДП су мањи, роба из увоза је јефтинија, запослени грађани имају илузију да су има зараде веће итд. Међутим, „позитивне“ стране јаке домаће валуте производе негативне – расте дефицит текућих трансакција, држава и приватни сектор имају илузију да су мање задужени, па настављају да се задужују, не исплати се нпр. садити парадјз, јер је онај увозни из Македоније далеко јефтинији, нити брати шљиве. Тако се, дакле, домаћа економија „убија на рате“.

2) Ако држава субвенционише иностране произвођаче обуће да запосле нпр. 1.000 радника, позитивно је што ће то краткорочно повећати стопу запослености у Србији. Добијајући новчани стимуланс од државе, стране компаније ће средњорочно бити у прилици да „истисну“ домаћа предузећа из индустрије коже и обуће, укључујући и преузимање најбољих радника. У таквој ситуацији, поменута домаћа предузећа осуђена су на „тихо умирање“ (утолико брже ако су се задужила). Разуме се, држава је имала трошак дајући субвенције.

3) Што Србија буде имала мање становника, рашће природна богатства по глави становника – било да се ради о рудама, пијаћој води или обрадивом земљишту. Последично, старење и смањивање броја становника урушава потенцијале државе.

4) Русија је деведесетих бележила суфиците и у спољнотрговинској размени и у билансу текућих трансакција, да би средином 1998. године банкротирала. Суфицити које је Русија „бележила“ били су последица њене девастације (боље рећи пљачке), а о чему смо говорили.

КОНКУРЕНТНОСТ У ПРАКСИ (ДОГОВОР БАНКАРСКУ КУЋУ ГРАДИ)

Година је 2013, а земља Србија. Очи просечног посматрача и даље „боду“ неке (договорене) нелогичности:

1) Пет водећих пословних банака за позитиван динарски салдо на текућем рачуну плаћају годишњу камату у околини нулте вредности („позитивна нула“), док на „дозвољени минус“ наплаћују годишњу камату реда 33 процената (ова камата се састоји из две компоненте, тј. утврђени фиксни део увећава се или за раст цена на мало или за раст трошкова живота).

2) Грађани штеде у домаћим банкама евре по годишњој каматној стопи од 2-3 процента (2012-2013), а оне затим позајмљују новац држави кроз куповину евро обвезница (тзв. евробондова) по годишњој каматној стопи од 6-7 процената.

3) Уколико грађанин жели да уплати туристичкој агенцији летовање или зимовање у иностранству, он то мора да учини у динарима по продајном курсу комерцијалних банака, који је и до 5 процената виши од тренутног средњег курса НБС.

4) Чак и када домаћа банка у оквиру својих „пакета“ нуди клијентима да тобоже без девизне провизије купује добра из иностранства, банка може обилато да заради на курсним разликама. Наиме, грађанин се одлучује да преко Интернета купи робу или услугу од продавца чије су цене у америчким доларима. Као клијент домаће пословне банке у којој има девизни рачун у доларима, даје налог да се пренесе новац на рачун продавца у иностраној банци. Иако грађанин не очекује да му банка наплати провизију, сметнуо је с ума једну „ситницу“ – домаћа банка врши плаћања према иностранству у еврима. И шта се дешава? Клијент плаћа троструку конверзију. Наиме, домаћа банка најпре изврши конверзију долара клијента у динаре по доњем курсу банке, а затим изврши конверзију динара у евре по горњем курсу банке (јер по српским законима директна конверзија између валута још није дозвољена). Затим се еврима плаћа добра по курсу иностране банке где се преноси новац, што значи још једну конверзију – из евра у доларе (сада по курсу иностране банке). Да је поменути грађанин вршио плаћање према иностранству у еврима, дакле, плаћао би само ову последњу конверзију.

СИМФОНИЈА ЈЕДНЕ ЕКОНОМИЈЕ

Учинковитост (ефикасност) било којег економског програма умногоме зависи од његове целовитости. Не треба подвлачити да су домети изолованих и неусаглашених мера фискалне, монетарне и развојне политике веома ограничени. На пример, побољшање амбијента за пословање у Србији није довољно за њен снажан развој, ако се у функцију не ставе примарна емисија, штедња грађана и привреде, али и „здрава“ Развојна банка. О фискалној политици смо већ говорили, а овде ћемо поново подвући како је потребно успоставити „институцију“ као што је некада био СДК – који би интегрисао функције данашњег АПР-а (Агенција за привредне регистре), али и својим механизмима „бринуо“ о ликвидности и солвентности привреде, уплаћеним порезима и доприносима, предупредио могућност да иста лица неконтролисано отварају и затварају фирме остављајући за собом неплаћене обавезе итд. Дописаћемо поразну чињеницу да је Србија свесно изгубила неке од инструмената фискалне политике, кроз спољнотрговинску либерализацију са Европском унијом (Споразум о стабилизацији и придруживању) и земљама чланицама СЕФТА. Међутим, централна банка (НБС) још увек може да поврати неке инструменте и механизме монетарне политике.

Од Петог октобра (2000) централна банка (најпре НБЈ, а од 4. фебруара 2003. године њена наследница НБС) испуштала је инструменте монетарне политике, и срљала из грешке у грешку, при чему су те грешке једна другу поспешивале. Стратешка грешка домаће централне банке била је што је дозволила деформацију монетарног система – динар је потискиван кроз „дубоку и широку“ евроизацију (у случајевима када је домаћа валута истиснута од стране промена референте каматне стопе има „мршаве“ ефекте). Затим је изостала капитална контрола (нарочито у периоду од 2006. до четвртог квартала 2008. године), што је значило неконтролисани прилив шпекулативног капитала из иностранства и његове „ударе“ на српски монетарни систем. Тежак „грех“ централне банке представља политика којом је девизним резервама „брањен“ нереалан курс динара – па су грађани, привреда и држава подлегли еуфорији „јефтиног“ задуживања у иностранству валути (претежно у евр, али и у швајцарским францима) итд. Стиче се утисак да је наша централна банка себе девастирала на улогу веће мењачнице и институције која брине о стабилности валуте (2001-2003), па о циљаној инфлацији („идеал“ који НБС „негује“ од 2006. године), чак и по цену рестриктивне монетарне политике – која је додатно „гушила“ слабашну српску привреду. Гувернери су могли да се мењају (Млађан Динкић 2000-2003, Кори Удовички 2003-2004, Радован Јелашић 2004-2010, Дејан Шошкић 2010-2012, а од 2012. Јоргованка Табаковић), док је само козметички могла да се мења лоша монетарна политика. Посебно од 2006. године гувернери централне банке воле да у јавности понављају две мантре – „Народна банка Србије је независна институција“ и „наш циљ није курс било које величине, већ таргетирана инфлација“. (ФЕД, на пример, није независна институција, већ је у служби америчке економије, прим. Дејана Бараћа).

Навешћемо сада неке цитате, који нису без значаја. Дана 6. октобра 2010. године тадашњи гувернер Шошкић „просуо“ је следећи „бисер“, који су пренеле агенције „Бета“ и „Фонет“: „Надам се да инфлација у 2010. години неће премашити горњу пројектовану границу од осам одсто, али није ни крај света ако се то догоди“. Или „бисери“ гувернера Јелашића изречени 2008. године: „Као грађанину, мени су девизе данас прескупе и за потребе свог породичног одмора још да сачекам са куповином. Али, немојте мене да користите као репер, пошто често самог себе нисам добро саветовао. (...) Кретање курса динара није јединствено, већ слично кретању других валута у региону које слободно пливају.“^[3]

^[3] О насурној потреби капиталне контроле и негативним ефектима њеног изостанка често је писао економиста Небојша Катић: <http://nkatic.wordpress.com/2007/09/04/susa-nije-kriva-za-sve/>, <http://nkatic.wordpress.com/2008/10/21/nemoguće-trojstvo-u-krizi-koje-nema/>, <http://nkatic.wordpress.com/2009/04/15/bankarski-raj/>.

Радован Јелашић је децембра 2003. године у емисији „Лепши поглед на свет“ на ТВ „Јесењин“ потцртао како је функција НБС „стабилност валуте, супервизија банака и брига о девизним резервама“. Та функција је одржива у Немачкој или Аустрији, где каткад настају структурални поремећаји у економији реда 2 процента, али није била могућа у економији Србији где су деформације реда неколико десетина процената.

Централна банка (НБС) својом политиком треба најпре да успостави строгу капиталну контролу, што представља лакши део посла, а затим да средњорочно што више истисне евро из финансијског система Србије, а не да му и даље широм отвара врата. Тек када кроз динаризацију „залечи“ деформисан монетарни систем од „првобитног греха“ (задуживање у страниј валути) и „дубоке и широке“ евроизације, НБС ће бити у прилици да делује (монетарним) инструментима као што су примарна емисија и референтна каматна стопа. Треба признати како спровођење динаризације није нимало једноставно, поготово што паралелно са овим процесом треба да се одвија и депрецијација динара (без девизних интервенција НБС динар ће заузети реални ниво у односу на евро са свим последицама које то носи). Или НБС треба да посегне за девалвацијом, уз отворено питање – у којем тренутку?

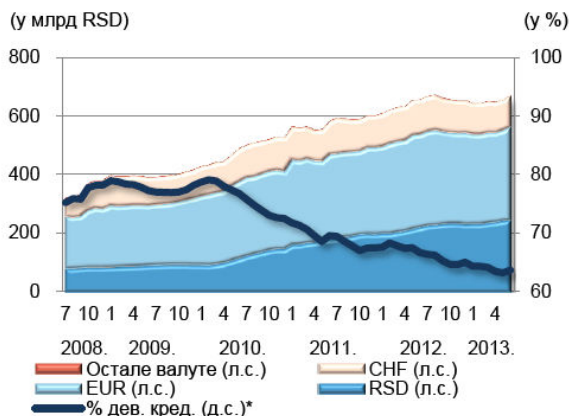
Већ смо говорили о томе да депрецијација или девалвација домаће валуте воде у финансијску кризу, која ће нарочито погодити оне (грађани и предузећа) који су задужени у страниј валути. Истовремено, удео јавног и спољног дуга у БДП-у ће порасти, што је лош сигнал. Иако економија није егзактна наука, не треба сметнути с ума да промена параметра П1 изазива промене параметара П2, П3, П4 итд, што ће, услед повратних спрега, последично изазвати промену параметра П1 итд. Овим желимо да подвучемо пред колико сложеним подухватом треба да се нађе стручни тим НБС, уколико држава донесе непоколебљиву одлуку да изађе из бунара који је сама (уз савете извана) ископала. Увек је боље одлуку о свеобухватним и нужним променама донети пре, него касније. Најгоре је, што смо више пута подвукли, чекати и препуштати стихији да „решава проблеме“.

Када смо већ поменули стручни тим за монетарну политику, навешћемо једну не сасвим безбедну чињеницу. Наиме, немали број домаћих универзитетских професора економије и службеника централне банке били су привучени ниском каматном стопом и у недоба (2007-2009) су се задужили у швајцарским францима. Када је ова „резервска“ валута почела да јача у односу на евро, нашли су се у големом проблему. Због тога не треба кињити обичне српске грађане што су подлегли агресивним рекламама домаћих пословних банака (са страним капиталом), а које су их убедиле у повољност задуживања у поменутој валути.

Гувернер Радован Јелашић (2004-2010), иако заслужан за „широку и дубоку“ евроизацију, био је огорчени противник кредита у швајцарским францима и то назвао „камиказ задуживањем“ (видети „Глас јавности“ од 3. марта 2007. године), без обзира што је камата на швајцарске франке тада била нижа, упозоравајући на осцилације швајцарског франка у односу на евро. Међутим, Коштуничина влада је на седници од 1. марта 2007. године, на предлог тадашњег координатора Министарства финансија Милана Париводића и упркос противљењу Јелашића, донела одлуку да субвенционира стамбене кредите индексирани у швајцарским францима. Епилог је да се немали број не само грађана, већ и људи од економске струке задужио у швајцарским францима – службеници централне банке (што је потврдила гувернер НБС Јоргованка Табаковић у емисији „Седмица“ Радио Београда 1 од 3. фебруара 2013. године), универзитетски професори економије (што је подвукао професор Миодраг Зећ у емисији „Наш гост“ на РТВ ГЕМ од 18. јуна 2013. године) итд.

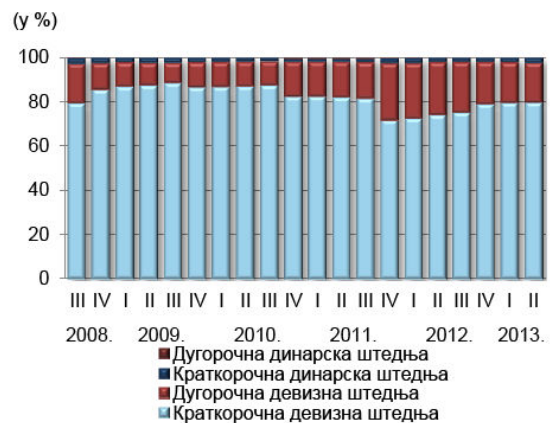
Можда је управо задуженост људи од струке у девизама додатни разлог зашто се свих ових година „брани“ јак динар. Понављамо златно правило – ако неко већ мора да се задужи, најбоље је да то чини у валути у којој има доминантне приходе. Хазардерски је улазити у „валутну игру“, поготово ако нисте искусан брокер или прекаљени шпекулант. С друге стране, одговорна централна банка би забранила задуживање у иностраној валути онима који остварују приходе искључиво у домаћој валути – о чему ће бити речи у наредним редовима.

Валутна структура кредита становништва

* Удео девизних и девизно индексираних кредита у укупним кредитима.
Извор: Народна банка Србије.

Структура штедне становништва (по рочности и валутама)

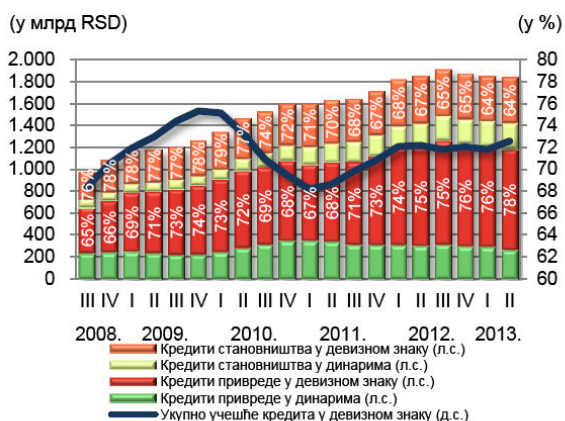
Извор: Народна банка Србије.

Графици НБС показују да је број динарских кредита грађана највећи по броју, али да је сума задужења грађана највећа у еврима, и да је штедња становништва у динарима занемарљива

Централна банка треба да делује и регулаторним мерама (нпр. да пропише маргине куповних и продајних девизних курсева пословних банака $\pm 2\%$ у односу на средње курсеве НБС, да „примора“ пословне банке да приближе камате на позитиван и негативан салдо текућег рачуна итд), али и јачањем конкуренције кроз оснивање „здраве“ Развојне банке (Србије). Као што у савременој економији пословне банке креирају новац, тако би то чинила и Развојна банка.

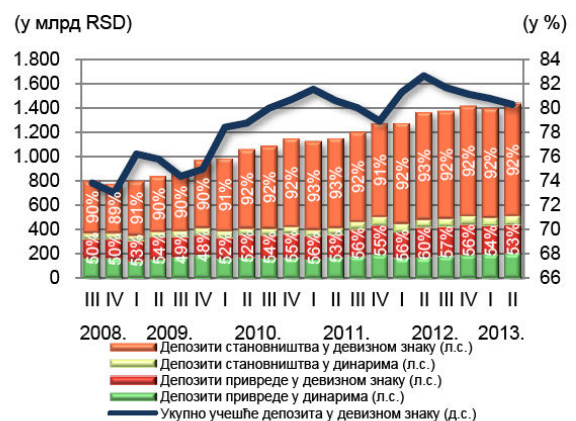
Већ смо истицали да грађани Србије претежно зарађују у динарима, али размишљају, штеде и задужују се у еврима. Међутим, „бежећи“ од динара и штедећи у еврима током 2002-2013, домаће штедише биле су на губитку, о чему смо кроз примере писали. Држава би учинила велику услугу својим грађанима, ако би их едуковала преко јавних сервиса по питању штедне и задуживања. Циљ је јасан – треба спречити грађане и привреду да узимају кредите које ће с тешком муком враћати, а истовремено треба уливати поверење у динар.

Учешће кредита у девизном знаку у укупним кредитима

Извор: Народна банка Србије.

Учешће депозита у девизном знаку у укупним депозитима

Извор: Народна банка Србије.

Оно што трезвени домаћи економисти препоручују је да НБС треба својим мерама да онемогући да се грађани и предузећа који не остварују приходе у девизама задужују кредитима индексираним у иностраној валути (чак и у случају да имају приходе у иностраној валути, требало би да постоји сразмера између таквог кредита и прихода, прим. Дејана Бараћа); неки

економисти, чак, предлажу и укидање готовинског кредитирања грађана. Треба, међутим, размислити о начинима да се замене кредити које су домаће банке пласирале становништву и привреди, а који су индексирани у страниј валути (ово ће бити веома тешка операција, из разлога што су се пословне банке задуживале у иностраној валути у иностранству, најчешће код својих централа, тако да им валутна клаузула обезбеђује сигурност зараде од пласмана). С друге стране, у систему одбране прецењеног динара (2001-2013), грађани су губили штедећи девизе у домаћим пословним банкама, а држава се задуживала код тих истих банака. Краткорочна и дугорочна девизна штедња дуги низ година представљају преко 95 % укупне штедње грађана Србије. Успостављена подела карата, дакле, подразумева да се држава скупље задужује, новац грађана губи вредност (смањује се њихова куповна моћ у Србији), док поменуте комерцијалне банке задовољно трљају руке. Отварање пута ка „оздрављењу“ монетарног система кроз динаризацију могуће је уколико држава директно понуди грађанима хартије од вредности са (гарантованим) приносима за неколико процентних поена већим од годишње стопе инфлације¹⁴¹ (дакле, принос треба да чини фиксни део увећан за стопу инфлације). Подразумева се да приноси динарских хартија од вредности треба да буду и даље ослобођени од плаћања пореза, али истовремено кроз пореску стопу већу од 20 процената треба дестимулисати штедњу у страниј валути (у еврима, доларима и швајцарским францима). Штедећи у динарима, грађанин који претежно зарађује и троши у домаћој валути увећао би своју куповну моћ (у Србији).

Последично, динаризација би и те како ојачала позицију НБС, која би потом била у прилици да повећа новчана масу – кроз примарну емисију и кредитну експанзију Развојне банке, али и комерцијалних банака. Важно је да „здрав“ део привреде, а нарочито извозно оријентисана и грађевинска предузећа, повуче динарске кредите које може отплаћивати уз мала напрезања.

Било је речи и о томе како у економској теорији постоје законитости „магичног квадрата“ и „немогућег тројства“ (ову одредницу не треба мешати са „несветим тројством“). Што ће рећи, неке циљеве треба свесно „жртвовати“. Тачно је, на пример, да инфлација опорезује све грађане, али нека историјска искуства указују да је она добродошла, ако је у функцији развоја и није претерано висока („црвена граница“ годишње стопе инфлације била би 15 %). С друге стране, већ смо претресали тему примарне емисије, као инструмента или механизма кредитно-монетарне политике, и подвукли да она, када је осмишљена, не производи инфлацију.

ИНФЛАЦИЈА У КЛОПЦИ РОДНЕ ГОДИНЕ (И НИСКЕ КУПОВНЕ МОЋИ)

Од августа 2006. године закључно са 2008. годином, циљана (таргетирана) стопа инфлације НБС била је баз(ич)на стопа инфлације, што значи су из обрачуна овог параметра били „искључене“ цене добара (производа) које је држава контролисала, цене (неких)

¹⁴¹ Овакву или сличну промену монетарне политике ка динаризацији предлажу поједини економисти, укључујући и Небојшу Катића:

„Штедња у еврима није заштитила грађане од високе домаће инфлације. Својим евром грађанин из месеца у месец може купити све мање робе. За штедњу су битна три елемента: висина инфлације, висина прихода од штедње и сигурност штедње. (...) Штедња у локалној валути је и сигурнија. У тренутку финансијске панике, централна банка може емитовати сопствену валуту и спречити колапс банака и пропадање депозита, онако како то данас раде све централне банке света. Такву сигурност држава никада не може пружити за штедњу у девизама.

Да би стимулисала штедише да своје девизе конвертују у динаре држава мора преузети иницијативу и понудити грађанима динарске хартије од вредности, чији ће принос бити везан за стопу инфлације и бити пар процената изнад ње. Тиме би се олакшало и унутрашње кредитирање буџета за којим ће Србија имати потребу од сада до вечности. Када држава грађанима понуди квалитетне вредносне папире, банке (...) морају понудити исте или боље услове. Овај концепт није беза мана, али је свакако бољи и сигурнији од евроизираних система који уништава Србију или од евентуалне принудне конверзије девизних депозита у динаре, у случају нужде.

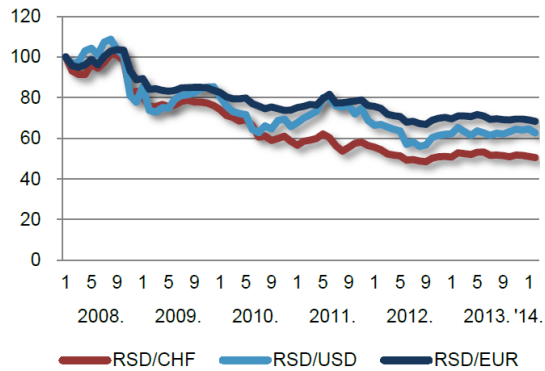
Поред стимулисања динарске штедње потребно је истовремено дестимулисати штедњу у девизама, користећи при томе не само монетарне већ и пореске мере. Морала би се прекинути сулуда пракса по којој банке плаћају високе девизне камате у економији која (гледано у целини) не ствара девизе, већ их само троши. У условима хроничног дефицита текућег биланса, девизне камате грађанима се ефективно могу исплаћивати само новим задуживањем државе. (...)

Двовалутни монетарни систем какав данас постоји у Србији је неодржив. С друге стране, заводљива алтернатива преласка на евро је опасна за земљу која није чланица еврозоне и није „под кишобраном“ Европске централне банке. Идеја је још опаснија за државе са хроничним (и огромним) дефицитом трговинског биланса. За Србију је још увек најбоље решење да рехабилитује динар и врати га у центар финансијског система.“
<http://nkatic.wordpress.com/2009/09/30/dvovalutna-sizofrenija/>

сезонских производа итд. Другим речима, при обрачуну базичне инфлације третирана су само она добра на чије цене се могло утицати мерама монетарне политике. Међутим, оно што привреда и грађани „осећају“ је (права) стопа инфлације, која се значајно разликовала од базичне (што смо раније илустровали табеларно).

Кретање курса RSD према EUR, CHF и USD

(индекс, децембар 2007 = 100)

Извор: Народна банка Србије.

Кретање курса RSD према EUR и интервенције Народне банке Србије на МДТ-у*

(у млн EUR)

(EUR/RSD)

* Међубанкарско девизно тржиште.
Извор: Народна банка Србије.

Допринос поскупљења хране у укупној стопи инфлације у последње две године (2011-2012) није био мањи од 40 процената. На пример, стопа инфлацију у 2012. години износила је 12,2 процента; али, само у периоду од априла до децембра ова стопа је износила 9,5 процената, чему је допринос поскупљења хране био 6,6 процентних поена, а 2,9 процентних поена био је допринос поскупљења осталих добара. Како је 2013. била родна (за разлику од 2012. године) а куповна моћ смањена, инфлација је износила 2,2 процента и била је испод доње границе циљане ($4 \pm 1,5 \%$); што би се рекло, цене није имало шта да „погура“. НБС је одржавала ниво монетизације М2/БДП (о коме ће бити речи) у околини 15 % и сачувала девизне резерве.

Истина, већ у првом тромесечју 2014. НБС је интервенисала продајући око 800 милиона евра, нето.

Доприноси промени нивоа потрошачких цена

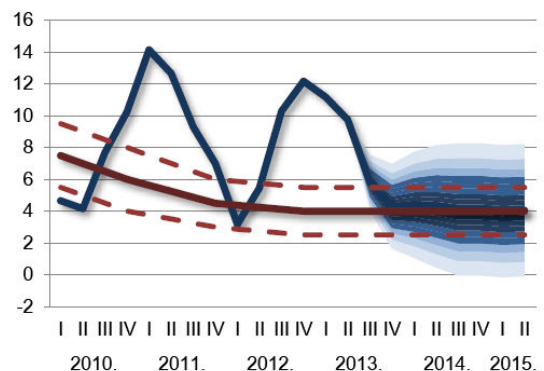
(мг. стопе раста, у п.п.)

Извор: Народна банка Србије.

Пројекција инфлације

(мг. стопе раста, у %)

Извор: Народна банка Србије.

ПРЕДЛОГ ЗА РАЗМИШЉАЊЕ – МЕНИЦЕ

Већ је било речи о томе како је економиста и пословни консултант из Лондона Небојша Катић предлагао да се буџет Србије декомпонује на два дела: 1) потрошни – који треба да се самери могућностима привреде, и 2) инвестициони део – који треба да буде „отворен“ за финансирање. Једном речју, држава би требало да наступи проактивно и успостави аутономне механизме развоја.

Он, даље, сматра да су развијање домаће индустрије и градња инфраструктуре паралелни процеси, без којих није могуће подстаћи ни раст мале привреде ни сектора услуга; али и да су капитална контрола и уравнотежен текући биланс (или још боље суфицит) најсигурније бране од тешких финансијских криза.

Осим примарне емисије, Катић је 2012. предлагао и „оживљавање“ меница, којима би држава финансирала градњу недостајуће инфраструктуре.^[5] Дописаћемо да је модел познат из времена немачког канцелара Курта фон Шлајхера (1932-1933), а базирао се на предлозима „немачког кејнзијанца пре Кејнса“ Вилхелма Лотенбаха (нем. Wilhelm Lautenbach).

Наиме, држава би, уместо задуживања код домаћих пословних банака и иностраних кредитора, сопственим меницама (хартије од вредности) плаћала домаће извођаче радова и добављаче материјала. У питању је планиран, наменски и контролисан процес креирања новца, који је тестиран и у социјалистичкој Југославији. Додуше, логика на којој механизам меница као инструмента плаћања почива може да се оствари и друкчије, односно без менице. Али, невелик је број домаћих економиста који су раширених руку дочекали ове предлоге.

Катић, даље, све време истиче пример развоја Јужне Кореје из шездесетих и седамдесетих година прошлог века (готово као узорни модел чије би принципе и логику Србија требало да усвоји, уз евалуацију и других понуђених опција); односно стоји на супротном полу од предлога које Србији „испоручују“ ММФ, Светска банка, али и добар део „академаца“.

Дајући изјаве за „Политику“ средином 2012. године, поменути економиста је образложио своје предлоге:

„Овакво креирање новца не би требало да има инфлаторне ефекте, јер је тражња у рецесији мала, а производни капацитети нису уполснени. (...)

Модел носи и неке ризике. Један од основних везан је за курс, односно тиме би се јавили додатни притисци на девизном тржишту. Међутим и тај ефекат може да се поништи. И то тако што ће се укинути сви облици готовинског кредитирања грађана – кеш кредити, кредитирање преко картица и минуса на текућем рачуну. То би смањило притисак на цене и ослободило средства за привреду, а новац би, уместо у потрошњу отишао у инвестиције. (...)

Инфлаторни притисци би се јавили уколико би, на пример, НБС одштампала новац који би отишао у буџет и од тог новца би се исплаћивале плате и пензије. На тај начин, паре би отишле у потрошњу, што би „погурало“ цене. Овако, средства одлазе у инвестиције и стварање нових добара. Идеја је да се извођачима плаћа тек по завршетку обављеног посла, што значи да је меница покривена изведеним радовима. (...)

Јавни дуг би се повећао, али је битно то што би тај дуг био унутрашњи, а не спољни. Такође, држава би се паралелно са задуживањем и раздуживала, и то на домаћем уместо на иностраном тржишту. Могли би да се реализују инфраструктурни пројекти, као што су путеви и пруге, и тако би могла да се запосли домаћа грађевинска индустрија која, углавном, не испуњава стандарде страних кредитора.“^[6]

Међутим, недуго затим професор економије и главни и одговорни уредник часописа „Квартални монитор“ Милојко Арсић није штедео речи критикујући Катићеве предлоге:

^[5] „Безнађе, беспуће и могући излаз,“ чланак на блогу Небојше Катића од 17. фебруара 2012. године, <http://nkatic.wordpress.com/2012/02/17/beznade-bespuce-i-moguci-izlaz/>

^[6] „Менице за покретање српске привреде,“ „Политика“ од 27. јуна 2012. године, <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Menice-za-pokretanje-srpske-privrede.sr.html>

„Гувернер на нишану,“ „Политика“ од 7. јула 2012. године, <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Otrovne-strele-za-guvernera.sr.html>

„Предлози који се јавности нуде у претходних месеца дана за финансирање привреде и државе кредитима из примарне емисије су благо речено дилетантски и своде се на повратак модела монетарне политике из СФРЈ. Подсећам на аферу „Агрокомерц“. Таква политика довела је до инфлације од неколико стотина процената годишње, платнобилансне кризе и несташнице основних производа.“^[7]

Покушај листа „Политика“ да графички илуструје предлог Небојше Катића

Напомена: Крупан недостатак илустрације је што не приказује додатне кораке – од исплаћених зарада расте потрошња и самим тим се плаћају порези, тако да ће од додатног прилива Министарство финансија бити у прилици да се раздужује код НБС (прим. Небојше Катића)

Да појаснимо, са становишта имаоца менице, готово да је свеједно да ли поседује новац или меницу као средство плаћања. Према Катићу, „ситни“ недостаци менице представљају то што се она не би могла користити за плаћање пореза, доприноса, царина, разних такси, судских трошкова итд. Међутим, ималац менице био би награђен каматом која је већа од депозитне (нпр. за неколико процентних поена); или би камату чиниле две компоненте – фиксни део и стопа инфлације (прим. Дејана Бараћа). Виша камата би представљала мотив да меница што дуже остане у циркулацији. Ради јачања поверења, меница би у сваком тренутку могла да се дисконтује код Развојне банке.

Даље, Катић одриче опасност од великог „таласа“ уновчавања меница, због следећих разлога: 1) меница има покриће, јер су њоме финансирани извршени радови и плаћена испоручена роба, 2) уновчена меница је повучена из оптицаја, а на њено место је дошао „здрав“ новац и 3) меница доноси принос (камату), тако да њен ималац није на губитку. Логика поменутог механизма је одржива, а подразумева се како све време треба да постоји

^[7] „Гувернер на нишану“, „Политика“ од 7. јула 2012. године, <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Otrovne-strele-za-guvernera.sr.html>

координација између Министарства финансија и централне банке (НБС), како би се предупредиле злоупотребе и новчана маса држала под контролом (напомињемо да маса креираног новца не зависи само од суме већ и од брзине оптицаја). Међутим, механизам је неодржив ако изостану поменута координација и стручни тим који ће то да надгледа.

Истини за вољу, менице као инструмент плаћања су у СФРЈ компоромитоване после афере „Агрокомерц“ (1987), али и за то постоји објашњење које је понудио Катић:

„О „Агрокомерцу“ и меничном финансирању би се могла написати занимљива књига. Како је политичка димензија афере ипак у домену спекулација, њом се не бих бавио. „Агрокомерц“ је био визионарски и предузетнички подухват. Радило се о доброј фирми која је направила фаталну грешку покушавајући да инвестициона улагања финансира помоћу меница, које су биле краткорочни инструмент. Банка у Бихаћу није имала довољан кредитни потенцијал да финансира „Агрокомерц“ и „потонула“ је под теретом меница које је авалирала (гарантовала).

Једна димензија пропасти „Агрокомерца“ остала је скривена. Како је инфлација у другој половини осамдесетих почела да се убрзава (1986. износила је 90 %, а 1987. већ 120 %, прим. Дејана Бараћа), дисконтна камата на менице почела је да расте. Класичан дисконтни обрачун меничне камате у условима високих обрачунских камата доводи до стравичне деформације у обрачуну, па ефективна камата која се плаћа се геометријском прогресијом удаљава од номиналне (обрачунске). Овај проблем у техници обрачуна је у Југославији прекасно препознат. „Агрокомерц“ је добрим делом „страдао“ због прекасно препознате техничке грешке. У условима ниске инфлације и ниских камата, „Агрокомерц“ је можда и могао да се „провуче“ финансирајући инвестиције краткорочним изворима.

Не знам колико је овај коментар јасан, будући да мали број људи разуме проблеме везане за технику обрачуна меница.“^[8]

Дописаћемо, држава треба да поврати неке монополе у грађевинској индустрији и санира кључна грађевинска предузећа (понављамо, од државних монопола су далеко опаснији приватни монополи и ово није заговарање државног управљања и интервенционизма у свим секторима привреде), али и да успостави „здраву“ Развојну банку, а не досадашње (2013) провизоријуме или „сурогат банке“ као што су били НИП, Фонд за развој, Развојна банка Војводине (бивша Металс банка) итд. На крају поново смо на становишту како је неопходно да се врати поверење грађана и привреде у државу и домаћу валуту (која, додуше, треба да има реалну вредност, тј. скопчану са уравнотеженим спољнотрговинским билансом).

Уколико постоји бојазан од употребе меница (али и примарне емисије) у функцији развоја, држава би могла најпре да тестира модел на мањим инфраструктурним пројектима – што свакако не би могло да значајније уздрма финансијски систем Србије (прим. Дејана Бараћа). Затим би модел могао да доживи експанзију. Градњом на „домаћем терену“, српска предузећа би „уписала“ у своју „биографију“ референце, што би их квалификовало као будуће потенцијалне извођаче или подизвођаче радова у иностранству (уз гаранције Развојне банке). Друга страна медаље је што на „оживљавање“ меница као инструмента плаћања сигурно не би благонаклоно гледали домаћи, а нарочито иностранци финансијски центри моћи (ММФ, Светска банка итд). Неодобравање монетарне политике „извана“ неретко значи пад кредитног рејтинга, што повлачи скупље задуживање државе и (потенцијалну) финансијску кризу у њој.

Једно је сигурно, немогуће је истим приступом и применом истих економских модела, који су се показали као лоши и у свету и на домаћем економском тлу, изнова очекивати да ће се неке ствари покренути боље. Свако овдашње конзумирање неких слатко-горких пилула, без обзира на пратећи маркетинг, погоршале су економско „здравље“ домаћег тржишта и државе. Да би пацијенту било боље, треба мењати терапију, а сва је прилика и лекаре.

^[8] <http://nkatic.wordpress.com/2013/06/13/prodaja-telekoma-ili-moc-velikih-ideja/#comment-4291>

КОРЕЈСКИ СЦЕНАРИО И НЕСВЕТО ТРОЈСТВО

„Неолиберална политика у односима са земљама у развоју спроводи се уз подршку савеза богатих земаља, предвођених САД, а преко ‚Несветога тројства‘ међународних економских организација које ове земље у великој мери контролишу – Међународног монетарног фонда (ММФ), Светске банке и Светске трговинске организације (СТО). Богате владе користе своје буџете за помоћ и приступ њиховим домаћим тржиштима као шаргарепе, да натерају земље у развоју да прихвате неолибералну економску политику. Ово се понекад чини због користи одређених компанија које лобирају, али најчешће да би се у земљи у развоју створили пријатељски услови за страну робу и инвестиције уопште. Улога ММФ-а и Светске банке је у томе што зајмове које додељују, условљавају прихватањем неолибералне политике у земљи која је у питању. СТО, пак, даје допринос тиме што доноси трговинска правила која промовишу слободну трговину у областима у којима су богате земље јаче, али не и тамо где су слабије – нпр. пољопривреда и текстилна индустрија.

Ове владе и међународне организације потпомогнуте су и армијом идеолога. Заједно, ова различита тела и појединци чине моћну пропагандну машину, финансијско-интелектуални комплекс иза кога стоје новац и моћ.

Ова неолиберална установа жели да поверујемо да је (Јужна) Кореја, током својих чудесних година између 1960-их и 1980-их, спроводила неолибералну развојну стратегију. Стварност је, међутим, сасвим другачија. Кореја је, заправо, током ових деценија гајила неколико нових индустрија које је влада одабрала у консултацији с приватним сектором, кроз царинску заштиту, субвенције и друге облике владине подршке, све док те индустрије нису нарасле довољно да издрже међународну конкуренцију. Влада је била власник свих банака, тако да је могла да управља животном течношћу бизниса – кредитима. (...)

Такође, (јужно)корејска влада стриктно је контролисала стране инвестиције, дочекујући их раширених руку у одређеним секторима, док их је истовремено потпуно забрањивала у другим, у зависности од националног развојног плана.“

(Ха Џун Чанг, јужнокорејски економиста и професор на Универзитету Кембриџ, у књизи „Лоши Самарићани – мит о слободној трговини и тајна историја капитализма“ из 2007. године, превод је претежно преузет из текста који је приредио Никола Врзић у НИН-у)

АРГЕНТИНСКИ СЦЕНАРИО (ЗАЧИЊЕН ПРЕСЕДАНИМА)

Током 2012. године изнова је отпочело разгоревање сукоба на линији између Аргентине и ММФ-а, који су неки медији колоквијално назвали „рат између две Кристине“ (председнице Аргентине Кристине Кирхнер и генералног директора ММФ-а Кристине Лагард). Потом је усвајањем „Декларације о неповерењу“ против Аргентине од 1. фебруара 2013. године, ММФ је начинио корак без преседана у својој историји, због „нетачности података о инфлацији и БДП-у“ који су власти у Буенос Аиресу доставиле седишту поменутог Фонда. У бурном реаговању на свом профилу на друштвеној мрежи „Твитер“ (енг. Twitter), Кирхнерова је у 30 минута откуцала 28 порука (у просеку 140 знакова у минути), „изливајући“ чашу једа и жучи према овој међународној финансијској институцији из Вашингтона:

„Аргентину, најбољег ученика ММФ-а током 1990-х, која је поштовала све његове диктате, када је пропала 2001. године – ММФ је оставио саму. Аргентина је од 2003. сама и без помоћи међународног финансијског тржишта у 10 година увећала свој БДП за 90 %. Ради се о највећем расту у историји. Аргентина је успоставила унутрашње тржиште, не испуштајући никада из вида политику социјалне укључености. Платила је сав свој дуг ММФ-у и репрограмирала га два пута, 2005. и 2010. године. Чак 93 % кредитора је пристало на репрограмирање и сви они су исплаћени без ичије помоћи из иностранства. Уништили смо мит о нужности спољног задуживања и посредништва, што нас је и довело до банкрота 2001. Мислим да је то прави разлог беса ММФ-а према нама. (...)

Стопа незапослености у Аргентини је 6,9 %, имамо највише просечне зараде у Латинској Америци и највећу куповну моћ, узимајући као одредницу амерички долар. Наш јавни дуг 2003. износио је 166 % БДП-а, и то 90 % у страној валути. Данас је јавни дуг Аргентине 14 % снажног БДП-а и само 10 % у страној валути. Стога је саопштење Министарства економије, насловљено ‚Још једном ММФ против Аргентине‘, више него истинито. (...)“^[9]

БДП Аргентине је од јануара 2002. до јануара 2003. године износио 102 милијарде долара

^[9] Statement by the IMF Executive Board on Argentina, Press Release No. 13/33, February 1, 2013,

<http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2013/pr1333.htm>,

<http://www.advance.hr/vijesti/mm-f-usvojio-deklaraciju-o-nepovjerenju-protiv-argentine-dogadaj-bez-presedana-u-povijesti-fonda/>,

<http://www.advance.hr/vijesti/argentina-ska-predsjednica-o-mm-f-u-argentina-je-kost-u-grlu-globalnog-pljackaskog-financijskog-sustava-jer-je-unistila-mit-o-nuznosti-vanjskog-zaduzivanja/>,

<http://www.diplomatija.com/sr/4253/news/cristine-kirchner-argentina-ne%4%87e-popustiti-pred-novim-pretnjama-i-ucenama-mm-f-a/>.

„Од 1991. године Аргентина је функционисала у режиму модификованог валутног одбора. Курс песоса је био годинама фиксиран према долару на нивоу 1:1. Када је дошло до валутне кризе и напуштања фиксног курса, песос је депресицирао за око 75 процената, а БДП (исказан у доларима) је драстично пао, далеко више него што је износио пад реалне стопе раста. Индикатор јавног дуга је са 54 одсто (2001) скочио на 164 (2002) и открио стварне размере проблема које је прецењени песос годинама уназад скривао.“

<http://nkatic.wordpress.com/2011/11/20/finansijske-krize-faktografija-mitovi-zablude/>

Централна банка, која је увела валутни одбор, своди се безмало на мењачницу. Валутни одбор подразумева да се у центар монетарне политике ставља чврст фиксни курс (чак и када долази до економских погоршања) и представља варијацију златног стандарда, с тим што се домаћа валута „везује“ за резервну валуту (нпр. амерички долар или евро) – док су се некада валуте везивале за злато.

<http://www.slobodanjovanovic.org/2012/11/27/a-miloevic-valutni-odbor-%E2%80%93-priprema-ekonomskog-sloma/>

Спиралу задуживања покренула је још аргентинска војна хунта 1976. Недуго после неуспешног рата (1982) за Фокландска острва (Аргентинци их називају Малвинска острва), хунта је пала (1983). Уследиле су године политичке нестабилности и, како би се рекло, освајања слободе. За мандата председника Карлоса Менема (1989-1999), у складу са Вашингтонским консензусом (1989), Аргентина је спроводила радикалне промене економског система, нарочито током првог мандата министра економије Доминга Кавалја (1991-1996). Тих година је ова држава „побрала аплаузе“ ММФ-а и Светске банке, као пример „који треба следити“.

Шта је деведесетих урадила Аргентина? Приступила је свеопштој приватизацији, уз пратећу корупцију, и отворила је своје тржиште доласку страних банака. Пезос је био прецењен и чврсто везан за амерички долар (у клопку прецењене валуте упадале су готово све државе у транзицији), што је додатно урушавало конкурентност аргентинске економије. Готово доследна примена догме *консензуса*, или *„меке“* варијанте неолиберализма, довела је до раста незапослености, пада стандарда и раста спољног дуга државе. Према аргентинском економисти Едуарду Басуалду, у периоду 1991-2001 спољни дуг Аргентине се увећао за 78,91 милијарду (тадашњих) америчких долара, док су истовремено капитални трансфери (или одлив капитала) према иностранству од стране локалних резидената достигли 82,87 милијарди. Што ће рећи, на сваких 100 долара увећања спољног дуга, 105 долара је напуштало земљу.

Како је готово цео банкарски сектор био у власништву странаца, односно нису постојале „здраве“ домаће банке које би кредитирале привреду, широко је био отворен пут ка рецесији и општој кризи (1999). Већ јуна 2002. године нарасла економско-политичка криза завршила се банкротом Аргентине према страним повериоцима, нередима на улицама аргентинских градова, а грађани су остали и без своје девизне штедње. Тек током мандата председника Нестора Кирхнера (2003-2007), ствари у економију почеле су да се мењају набоље. Усвојен је план опоравка земље, а примењени рецепти били су супротни оним неолибералним. Нова економска политика Аргентине није заустављена ни после избора Несторове супруге Кристине за председницу државе (2007).

Немали број аналитичара сматра како са становишта ММФ-а данас (2013) политика Аргентине представља „опасан пример“ у Латинској Америци, а који су (делимично) следиле и неке друге државе – Бразил, Еквадор, Венецуела, Боливија итд. Еквадор је прогласио јавни дуг „неморалним“, због задуживања претходних корумпираних режима, и под претњом међународне арбитраже приморао повериоце да отпишу 60 % својих потраживања (2009), о чему смо писали. Примере неких држава Латинске Америке могле би да следе, на пример, Грчка или Шпанија, чиме би њихови повериоци били угрожени. Управо због тога Аргентини

прети, као Дамоклов мач, да буде избачена и из ММФ-а и из Г-20 (група од 20 највећих економија света коју чине 19 држава и ЕУ).

На заседању 67. Генералне скупштине УН септембра 2012. године, Кристина Кирхнер је поручила следеће:

„Ми не дајемо лекције никоме, нити се сматрамо ичијим учитељима. Само желимо пренети искуства једне земље која је проживела већ све оно што проживљавају друге нације у развијеном свету. Као земља чланица Г-20 знамо да се морају предузети мере које још нису примењене. Живимо у свету којем треба креативно водство, с новим и конкретним идејама. Жеља да се проблеми реше оним методама које су те проблеме проузроковали је апсурдно.“^[10]

Недуго после овог обраћања Кирхнерове, чини се да је „режиран“ опасан преседан:

„Државама које нису биле у стању редовно да отплаћују дугове било је омогућено да их делимично отпишу и репрограмирају. Та неписана правила су усвојена и важе на глобалној економској сцени последње три деценије. Репрограм никада није био лак, имао је и своју скривену политичку димензију, али су државе успевале да после отписа дела дугова поново нормално функционишу.

Ова устаљена пракса прети да буде радикално нарушена пресудом њујоршког судије Томаса Гриесе, коју је 26. октобра ове године потврдио и амерички Касациони суд. У том спору изгубила је Аргентина, а добили су они њени кредитори који се нису придружили колективном репрограму аргентинског дуга. Иако процес још увек није окончан, његове потенцијалне последица су забрињавајуће, без обзира на крајњи исход спора.

Сага почиње 2001. година када је Аргентина престала да сервисира своје дугове и када је почео дуги процес њиховог реструктурирања који је обављен у две фазе – 2005. и 2010. године. Аргентина је тиме репрограмирала преко 90 % својих дугова. (...) Мали број кредитора који су репрограм одбили, покушао је своја потраживања да намири судским путем и у целом износу. Ово што се данас догађа је епилог те саге. (...)

Правна пракса је прихватила, мање или више експлицитно, да су државе суверене, да су специфичан дужник и да се разликују од корпорација, на пример. Иако заклетни тржишни фундаменталисти такву логику не прихватају, иако на први поглед може изгледати да су они овде у праву, проблем је сложенији него што изгледа. (...)

Финансијска тржишта препознају различите кредитне ризике држава и квантификују их кроз камате. Што су државе ризичније, то су каматне стопе које кредитори траже веће. Високе камате које ризичне државе плаћају имају само један циљ – да компензирају ризике и губитке ако до отписа дугова дође.

Ако судови сада одлуче да су државе у истој позицији као и сви други дужници, да морају враћати дугове у целости, увек и по сваку цену, онда нема потребе за диференцирањем у висини камата, јер ризика тада, заправо и нема. У том случају би све државе требало да плаћају исте или сличне каматне стопе. Све преко тога била би пљачка дужника. (...)

Само ирационални оптимисти могу веровати да ће Србија, у не тако далекој будућности, избећи ново репрограмирање дугова. Било би зато мудро да српска влада пажљиво прати њујоршки процес и да из његовог епилога извуче закључке. Они ће се тицати не само будућности Аргентине, већ и Србије и сличних земаља.“^[11]

КЕЈНСОМ ПРОТИВУ МОНЕТАРИЗМА И КОМУНИЗМА

„(У периоду 1944-1973) је ММФ-ом, Светском банком и другим институцијама владала надасве логична економска мисао Џона Мејнарда Кејнса. Не само да им није сметало учешће

^[10] Преглед економије Аргентине и сукоб Кирхнер и Кристине Лагард, 2. новембар 2012. године, портал „advance.hr“ <http://www.advance.hr/vijesti/cristine-kirchner-argentina-neze-popustiti-prijetnjama-i-ucjenama-mmf-a-zelimo-prenijeti-svoja-iskustva-onima-koji-sad-prozivljavaju-isto/>
<http://www.diplomatija.com/sr/4253/news/cristine-kirchner-argentina-ne%20C4%87e-popustiti-pred-novim-pretnjama-i-ucjenama-mmf-a/>

^[11] Небојша Катић у чланку „Право, правда и државни дугови“ од 25. новембра 2012. године на свом блогу, <http://nkatic.wordpress.com/2012/11/25/pravo-pravda-i-drzavni-dugovi/>

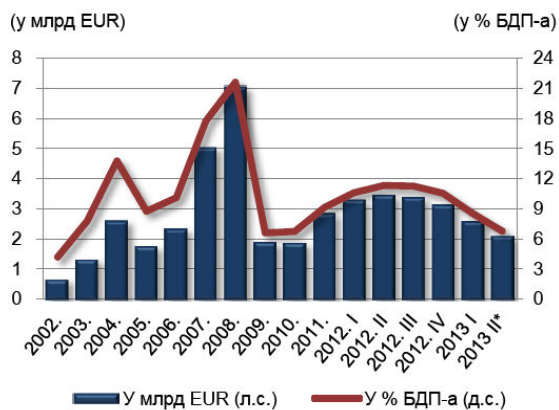
државе у економским токовима (које је код нас било велико због пута у комунизам, прим. Милорада Илића), него су га и на Западу подстицали. Њихови економисти су добро знали да је мешање државе у микроекономске операције штетно, али и да је њено одсуство на макроекономском нивоу још погубније. Може се показати као кобно и по саму приватну својину. (...) Када наступи криза, природно је да свака приватна компанија или појединци смање своју потрошњу. Истовремено, због стечених права буџетских корисника, држава не може да смањи јавну потрошњу тако лако. Мала дигресија, знате ли да су у Јапану на врху солитера постављени велики резервоари – базени с водом? Они служе за стабилизацију објеката због честих земљотреса. Наиме, док зграда (економија) иде на једну страну, вода у базену (јавна потрошња) остаје на супротној страни зато што се спорије креће, тј. као контраатер спречава велика померања солитера. Како јавна потрошња може да буде извор раста друштвеног производа, већ је виђено – кроз решавање Светске економске кризе 1929-1933. године или развој нацистичке Немачке. (...)

Сећате ли се монетариста и неолиберала који су интерес привредног система третирали као збир појединачних интереса? А дијалектички материјализам и прелазак квантитета у квалитет? Али, то је већ филозофија. (...) Монетаристи су у ствари наследници комуниста. Они су наследили жељу комуниста да се држава самоубије (одумре) и да се не меша у живе привредне токове. (...)

Давно, тамо негде тридесетих година прошлог века, Н. Калдор је поставио теорију „паукове мреже“. По тој теорији, након слободног деловања механизма тржишта, дијаграм понуде и тражње пољопривредних производа поприма изглед паукове мреже. Без обзира на оправдане замерке економиста, ова теорија је објаснила зашто слободно тржиште не би смело да регулише аграрни сектор у једној земљи, зато што изазива велику нестабилност понуде и тражње услед чега се до равнотежног нивоа долази кроз велике и непотребне губитке.“

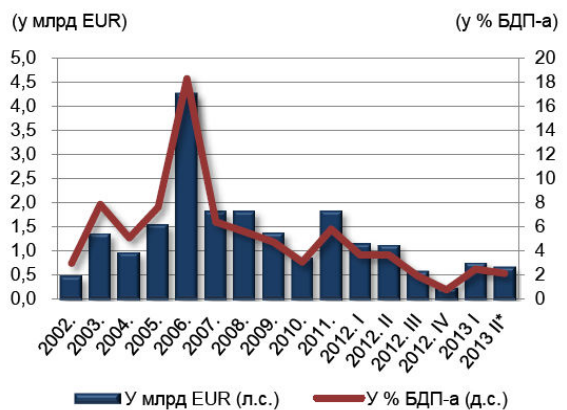
(Милорад Илић, економиста, одломак из његове књиге „Практикум за владу која жели добро својим грађанима“, 2010)

Дефицит текућег рачуна платног биланса

* БДП је процена НБС.
Извор: Републички завод за статистику и Народна банка Србије.

Нето стране директне инвестиције

* БДП је процена НБС.
Извор: Републички завод за статистику и Народна банка Србије.

ПРЕДЛОГ ЗА РАЗМИШЉАЊЕ И ВЕЛИКИ ИЗАЗОВ – БАНКРОТ

Година је 2013. Већ дужи низ година Србија болује од „првобитног греха“ и „негује“ неравнотежу која се зове „двоструки дефицит“ (дефицит текућих трансакција и дефицит буџета). С обзиром на нивое дефицита текућих трансакција, јавног дуга и спољног дуга, Србија ће пре или касније морати да прогласи екстерну неликвидност. То подразумева да ће држава од страних кредитора морати да затражи отпис дела и репрограм остатка дугова, а то није ништа друго до ефективни банкрот. Статистика казује да је већина земаља у развоју које су имале јавни дуг реда 60 % БДП-а, спољни дуг изнад 80 % БДП-а и „двоструке дефиците“ пре

или касније банкротирала. На страну смо ставили чињеницу да захваљујући прецењеној домаћој валути и „првобитном греху“, удели јавног и спољног дуга у БДП-у Србије изгледају мањи. За државу је боље да започне тешке преговоре о репрограму раније, сачува „сребрнину“ (о којој смо причали) и подвуче црту, а затим да започне нов економски циклус са новом матрицом вредности. Неповољнији сценарио је да Србија прво прода „сребрнину“, чиме би „купила“ још неколико година „живота“ на неравнотежи, па да затим подвуче црту у далеко неповољнијим околностима.

Али, било какво регулисање спољних дугова Србије изискује „потпис“ ММФ-а. Односно, ако би спољни повериоци и пристали на отпис и репрограм, или „репрофилирање“ (када главница дугова остаје очувана, а договарају се камате и продужени рокови отплате), захтеваће да жирант Србије буде управо ММФ; јер Брисел обезбеђује какав-такав „појас за спасавање“ само за чланове ЕУ (као за Грчку, Португалију, Ирску, Кипар итд). То даље значи да ће споразумом са ММФ-ом држава изгубити део економског суверенитета, односно тек тада неће моћи да води самосталну политику. Последишно, упада се у ново врзино коло.

ДОПИСНИ И ЗАСЛУЖНИ ГРАЂАНИ ФРАНЦУСКЕ И НЕМАЧКЕ

„Државни службеници (у Србији) не живе од плата које јавности приказују. Једни примају накнаде од чланства у управним одборима, а други од пројеката и других чуда. То се више пута показало. Када је формирана прва влада после 2000. године, објављено је да министри имају плате од 21 до 27 хиљада динара. Новинари и економисти су се на то згражавали – како то нема смисла и да министре треба платити на одговарајући начин. После неколико година испоставило се да је већина наших министара примала дотације из иностранства – неко од Француске, неко од Немачке...“

(Ружа Ђирковић, економски новинар листа „Данас“, емисија „Речено и прећутано“ Радио Београда 2 од 9. октобра 2013. године)

ЊИХОВА УЛОГА У НАШОЈ ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈИ

„Тајван је, на пример, имао успешан случај првобитног затварања тржишта, па потпуне либерализације. Међутим, у том периоду је држава помагала тајванску извозну привреду и није било страних инвестиција. Када је држава престала да их помаже, дошли су страни инвеститори, али је у међувремену направљена технолошки напредна извозна привреда. Шта може наша држава да инвестира и да ли може да обезбеди технолошки развој? Поготово у тренутку када смо сменили Милошевића. (...)

Ја свој део одговорности за вођење државних послова никада нисам искључивао. Међутим, либерализација трговине је била једна од најбољих ствари које сам урадио (...) и моја улога у томе ће бити много јаснија кад једном схватимо од чега се живи и развија. (...) Ми смо у ЕУ добили асиметричне преференцијале у трговини, односно ЕУ је одмах укинула царине на увоз готово свих наших роба у 2001. години, а за узврат смо ушли у процес придруживања који подразумева постепено снижавање царина до момента уласка у ЕУ. Наш одговор да не желимо да мењамо царине би практично значило одлуку да не улазимо у ЕУ.

Алтернатива је била затварање тржишта што смо, каже, имали десет година у доба Милошевића, али то више није могло да траје јер се свет, док смо ми ратовали, потпуно изменио, а глобализације светске трговине је била дефинитивно завршена. Високе царине и трговинска изолација је могла да буде опција у време самоуправног социјализма – а није била – а сада она више не постоји. Може да нам се свиђа то или не свиђа, али то је сурова реалност. Ако се томе не прилагодимо, нема нас. Приче о либералном капитализму и брзој либерализацији, Вашингтонском консензусу и сличним заверама уопште нам не помажу. (...)

У то време ни Русија ни Кина нису хтеле да реше преговорима наше спољне дугове, а ми смо тада технички били банкрот. Ја сам ишао и у Москву и у Пекинг. Нисам постигао никакав резултат. На другој страни, Америка, Европа и Јапан су нам отписали дугове за 66 одсто и омогућили нам касније задуживање, што смо успели да злоупотребимо. После мог изласка из

влада решено је питање клириншког дуга Русије према нама управо по формули коју сам ја предложио. Дуг према Кини није смањен ни за један долар. (...)

Сви се носталгично сећају како је за нас било важно руско тржиште, а заборављају да се то дешавало у доба Хладног рата и забране трансфера модерне технологије на Исток. Ми смо вршили реекспорт и кршили та правила, али су нам гледали кроз прсте јер је наша улога као несврстане земље у стабилизацији светског мира била позитивна и веома цењена. Ми смо касније од фактора стабилности постали фактор ризика.“

(Мирољуб Лабус, професор економије на Правном факултету у Београду, а у периоду 2000-2003 потпредседник Савезне владе и министар за економске односе са иностранством, „Данас“ од 15. октобра 2013. године)

ОПЕТ БИ(Х) ПРОВЕО СРБИЈУ ИСТИМ ПУТЕМ (ОВЕРЕНО ПЕЧАТОМ ММФ-А)

„(Консултантска кућа) ,ЦЕС Мекон‘, у којем сам и ја радио до 2000. године, био је фирма у којој су радили главни економски експерти ове земље – професор Павле Петровић, који је сада на челу Фискалног савета, Борис Беговић, Дана Поповић, Бошко Живковић, па чак и Божа Ђелић – који је био спољни сарадник, иако је радио у ,Мекинзију‘. Тешко да сте тада могли да нађете (нашег) озбиљнијег економисту који није био повезан са ,ЦЕС Мекон‘. (...)

(Као премијер) сам се слагао са основним принципима (економске) политике Демократске странке, с тим што је моја економска оријентација у већој мери била либерална, док је Демократска странка више радила на имплементацији социјалне политике. Иако смо се разликовали, долазило је до усаглашавања. (...) Међутим, предрасуда је да је влада коју сам водио изгубила контролу. Наша економска политика од 2008. закључно са децембром 2011. године била је усаглашена са ММФ-ом, који је подржавао ту политику. Проблеми су настали почетком изборне 2012. године, када је влада већ била у техничком мандату. (...) Екстерна криза (2008-2009) која је пренета (у нашу земљу) изазвала је пад БДП-а, али он је био мањи у односу на упоредиве земље. (...) Висок дефицит (буџета) настао је тек 2012. године, а до тада је био око 4 процената БДП-а. (...)

Мислим да нам је ММФ данас потребнији него раније, не толико због повећања девизних резерви (...), већ као савест и контролор. (...)

Ми смо још увек земља недовршене транзиције, а у коју смо ушли са закашњењем од десетак година. Ту транзицију ни до данас нисмо окончали. Ми смо и током кризе покушали мерама да уподобимо економски систем. (...) Формирали смо Фискални савет, који је сада један од кључних бранилаца фискалне стабилности. Затим, формирали смо Комисију за заштиту права понуђача, антимонополску комисију, увели ревизију буџета итд. (...) Тим институцијама је потребно време да достигну свој пун капацитет. (...)

Пре око годину дана Агенција за приватизацију је објавила извештаје о приватизацији и показало се да су макроекономски ефекти приватизације одлични. Посматрајући економске перформансе предузећа приватизованих до 2005. године у наредном периоду, (...) показало се да је та група пословала профитабилно – иако су нека предузећа (раније) били губиташи. (...) Међутим, приватизација је у јавности оцењена као лоша, јер је довела до губитка радних места. То је природан процес, јер су нови власници настојали да послују са што мање инпута, а радна снага представља инпут. (Почетком деведесетих) остале земље (Источне Европе) ушле су у приватизацију (...) привреде која је била лоша, али није била у тој мери девастирана као наша. Ми смо у периоду од десет година (деведесетих) имали само формална запослења. (Онда су) десетине хиљада људи изгубили су посао и отуда тај гнев. Приватизација, по дефиницији, не може креирати нова радна места, већ то могу нове инвестиције. (...) С једне стране, приватизација је продукovala армију незапослених људи, а с друге стране није био довољан прилив инвестиција како би (нова предузећа) те људе апсорбовала.“

(Мирко Цветковић, премијер Србије 2008-2012, министар финансија 2007-2008 и 2011-2012, и директор Агенције за приватизацију 2003-2004, емисија „Наш гост“ на ТВ ГЕМ од 15. октобра 2013. године)

КРАЉУ ВЕРНИ, ТИТУ ОДАНИ

„Морам да признам да је економска струка доста допринела ширењу лажног оптимизма у јавности. Тиме се она толико искомпромитовала да су се економисти свели на људе који питају политичара колико ће да плате да би им они заступали одређени став. (...)

Економски институт у српској политици важну улогу игра од владе Мирка Марјановића. Од тада се појавила екипа економиста која стално ведри и облачи нашом јавношћу и имају важну улогу као саветници у влади. Када се видело да цео Милошевићев систем пропада, они одједном постају страшни критичари тог система. (...)

То је приватна консултантска кућа, а не нека државна институција или научни институт. Власници су Данко Ђунић и Александар Влаховић. (...) Мирко Цветковић је 15-20 година радио у Рударском институту, па се запослио у „ЦЕС Мекону“, па у Економском институту. И Лабус је са њима сарађивао. И Небојша Савић, који је формирао факултет ФЕФА, (...) а и Павле Петровић је дуго био у Економском институту. (...)

Протеклих десет година су исте групе људи правили различите пројекције о скоку српске економије и тако се шетали од института до института, од институције до институције, узимали паре за пројекте и обећавали. Сада су они на врло важним функцијама. (...) Они који су се приближили политичарима и постали саветници изузетно су добро пролазили – од материјалних преко друштвених признања. (...)

Пођимо од садашњег Савета гувернера Народне банке. Барем тројица њих су били у оној групи која је направила модел посткризног развоја Србије од 2011. до 2020. у којем су обећавали просечну стопу раста БДП-а готово шест одсто, а већ прва посткризна година је показала да нам раст није ни приближан. Када се погледа тај посткризни модел видимо да га је стварност врло брзо демантовала. Када се тај модел појавио негде средином 2010, у ауторском тексту за „Политику“ написао сам да је већа шанса да Србија постане светски првак у фудбалу 2018, а поготово 2022. него да се остваре пројекције тог модела. (...)

То су у Савету гувернера Стојан Стаменковић, Миладин Ковачевић, Иван Николић. Ту су и Павле Петровић и Владимир Вучковић, који су сада високо у Фискалном савету, а који су били изабрани од Цветковића јер су заједно радили у „ЦЕС Мекону“. Ту је и Јуриј Бајец, „дипломирани саветник“ свих премијера, укључујући и Мирка Маријановића и Цветковића. Мислим да је ово први пут у 20-30 година да Бајец није саветник некеме.“

(Млађен Ковачевић, економиста и редовни члан Академије економских наука, интервју за „Сведок“ од 15. октобра 2013. године)

ЕВРОЛИДЕРИ

Када се говори о индексу валутне супституције у Европи, мисли се на индекс евроизације – јер је евро убедљиво доминантна домицилна и резервна валута у Европи. Из сличног разлога, у Латинској Америци се нпр. говори о индексу доларизације. Зато не треба да збуњује формула којом се исказује индекс евроизације (енг. Eurozation Index), или скраћено ИЕ, у европским земљама ван зоне евра:

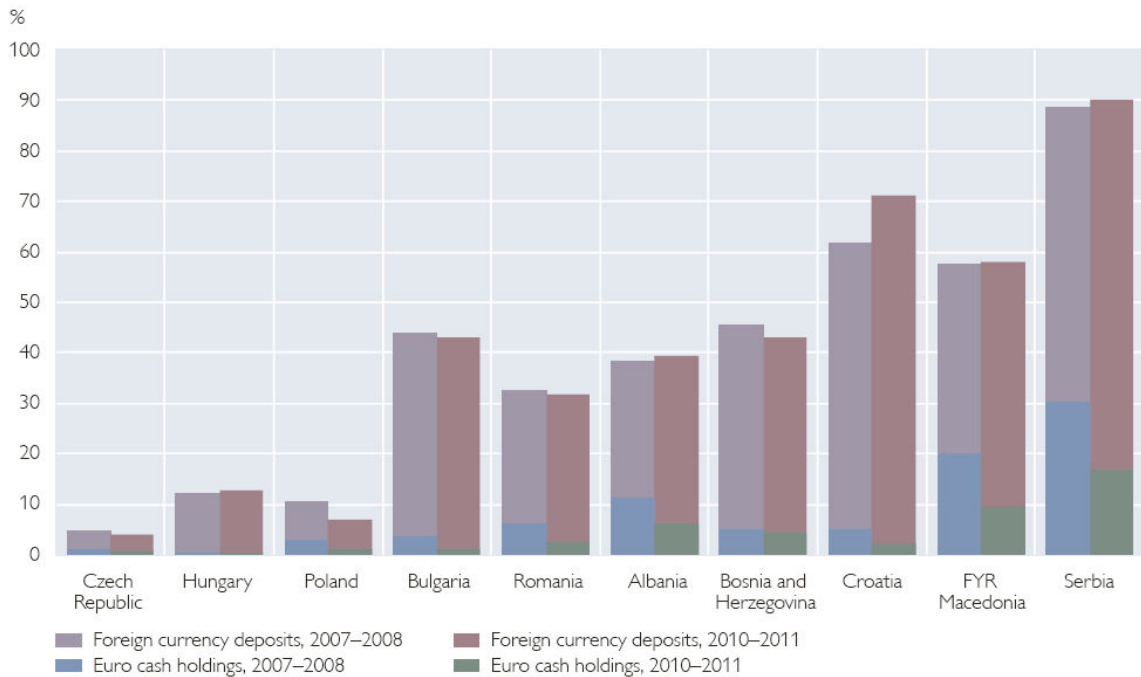
$$\text{ИЕ} = (\text{кол. евра у готовини} + \text{депозити у иностраној валути}) / (\text{укупан новац у готовини} + \text{укупни депозити}).$$

Почев од 2007. године централна банка Аустрије (енг. Oesterreichische Nationalbank, OeNB) на сваких шест месеци спроводи истраживање под називом Euro Survey о улози евра и девизних депозита у земљама Средње, Источне и Југоисточне Европе, а које су ван зоне евра.

Узорак је (био) ограничен на 1.000 испитаника по земљи. Шта показују досадашње анкете? Доминантан разлог зашто становници Средње и Источне Европе (Чешка, Пољска, Мађарска, Румунија, Бугарска) држе евро у готовини (у кешу) је плаћање туристичких аранжмана у иностранству, док је у случају Југоисточне Европе (Хрватска, Србија, Босна и Херцеговина, Македонија и Албанија) примарни разлог опрез – што ће рећи, присутан је страх грађана од финансијске нестабилности и пада домаће валуте. С једне стране листе налази се Чешка где је индекс евроизације реда 5 %, док је с друге стране Србија где је овај показатељ

реда 90 % – односно, динар је „на свом терену“ значајно „истиснут“ од страних валута. Дакле, страна валута је постала мерило вредности, јер се цене робе и услуга калкулишу у еврима.

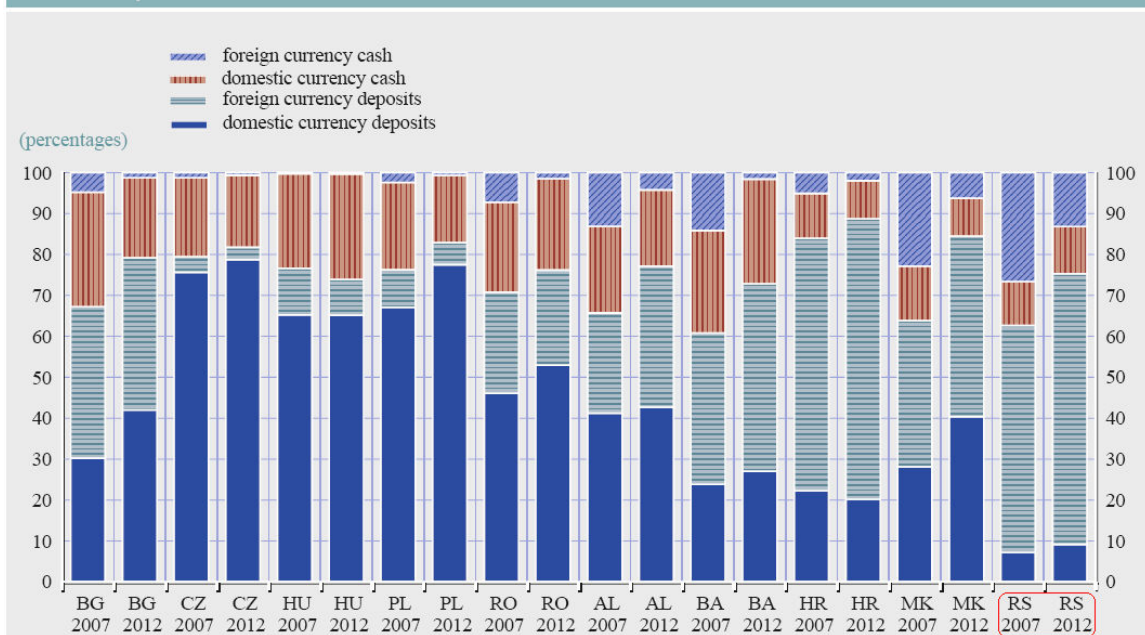
Euroization Index by Components over Time

Source: OeNB Euro Survey.

Note: Euroization index = (euro cash + foreign currency deposits) / (total cash + total deposits). Figures are calculated as the average from the fall 2007 and spring 2008 surveys and the fall 2010 and spring 2011 surveys.

Relative importance of savings deposits and cash holdings in households' portfolios, 2007 compared with 2012

Sources: National central banks and OeNB Euro Survey.

Индекс евроизације и значај депозита (штедње) и готовине у портфолију домаћинстава у десет држава Средње, Источне и Југоисточне Европе ван зоне евра

РАСПДЕЛА КОЈА ЈЕ УВЕК У КОРИСТ ТЕРЦИЈАЛНОГ СЕКТОРА

Величине примарног и секундарног сектора у економији као што је српска диктирају величину терцијалног, а чији допринос БДП-у узима вредност око два пута већу од доприноса поменути два сектора. Дакле, око две трећине БДП-а остварује се кроз услуге.

Направићемо мали излет (дигресију) и изложити „кинески случај“. Када у грубим цртама говоримо о кинеском БДП-у, удео примарног (пољопривреда), секундарног (индустрија) и терцијалног сектора (услуге) се променио са односа 15:45:40 (2000) на однос 10:45:45 (2012), што је илустровано графички у осмој слици ове читанке. Овим подацима желимо да подвучемо како је и у извозно оријентисаној Кини удео услуга велики, и расте. Истина, чак и ако би Србија постала „мала Кина“ на Балкану, тешко да би могла да оствари удео извоза у свом БДП-у већи од 50 %, осим у случају да се увелико ради о „извлачењу“ профита (преко трансферних цена, а о чему смо већ писали) када извозне компаније бележе веома малу бруто додатну вредност (БДВ) и истовремено висок ниво вредности извоза; уз то, финансије наше земље имале би изузетно мале користи од успешног пословања таквих компанија.

Да резимирамо, у релативно „здравиј“ економији колики год да је обим примарног и секундарног сектора, терцијални сектор ће и даље задржати висок удео у креирању БДП-а, првенствено због високог учешћа радне снаге, добити (профит), али и амортизације која треба да прати обим економске активности – као што то илуструје израз за приходни или приходно-изходни обрачун БДП-а (видети индекс појмова на крају читанке):

БДП = бруто зараде + профит + амортизација + камате + рента + индиректни порези.

ПРЕДЛОГ ЗА РАЗМИШЉАЊЕ – НИВО МОНЕТИЗАЦИЈЕ

Пажњи читаоца препоручује се књига „Практикум за владу која жели добро својим грађанима“ (2010) од економисте Милорада Илића, а о којој ћемо у наредним редовима изнети краћи приказ. У овом својеврсном приручнику дата је широка анализа економске политике Србије у периоду од Петог октобра (2000) закључно са 2010. годином, критикована дотадашња фискална и кредитно-монетарна политика Србије, и дати предлози у вези будуће економске политике. На почетку поменути књиге, овај економиста истиче два велика проблема српске економије: 1) високу незапосленост и 2) мале пољопривредне поседе (који су у просеку око 10 пута мањи него у Европи и око 100 пута мањи него они у САД); а затим и три највеће грешке српске економске политике: 1) истицање како треба смањивати јавну потрошњу (немали број економиста не бави се њеном структуром, већ понавља како је велика, иако то тврђење не стоји када се врши поређење са другим европским земљама), 2) оптерећеност величином извоза и 3) проблем монетизације (као главном грешком).

Руку на срце, неки Илићеви предлози у вези девизног курса, санације и финансирања ПИО фонда, развоја аутомобилске индустрије, станоградње, грађења инфраструктуре, туризма, коришћење само кованог новца и експанзију електронског плаћања (обе мере у циљу смањивања обима „црног тржишта“), додатне регулације у банкарском сектору Србије („плафонирање“ каматних стопа, лимитирање курсних разлика, обавезних резерви итд), минималне зараде, пореза на укупан приход грађана, пореза на имовину, аграрне политике (посебно проблема „ситних“ поседа) итд. изискују посебну и темељнију дискусију. Међутим, овде ћемо се задржати на свега неколико важних цртица из његових критика и предлога, а који се тичу развоја, спољне трговине, фискалне и кредитно-монетарне политике. Управо ове теме које смо потцртали биће укратко изложене кроз наредне три црте.

1) Природан пут којим су својевремено пошле најразвијеније земље (данашњег) света подразумевао је најпре попис редоследа потреба становништва: храна и пиће, одећа и обућа, станова, опремање станова, одмор и забава, инфраструктура, аутомобил. Заправо, треба најпре развијати домаће тржиште као најважнији сопствени ресурс, док је извоз само нужно

зло – којим треба да се одржава равнотежни спољнотрговински биланс. Међутим, седамдесетих година прошлог века економија на Западу престала је да буде друштвена наука, чији је циљ да обезбеди благостање нације кроз задовољавање њених основних и изведених потреба. У ери уздизања монетаризма преовладало је становиште да је новац центар свега, тј. да је све (у економији) подређено новцу. Истовремено, сматрало се да интерес економије представља математички збир потреба појединаца, али и како су мултинационалне компаније најбољи алокатори ресурса на глобалном нивоу, чиме се превладава присутан проблем сатурације (задовољења) домаћег тржишта у развијеним земљама Запада. Односно, напуштена је Кејнсова крилатица – „Тржишта колико је могуће, државе колико је потребно“ (у корист девизе „профит изнад људи“, како је смер идеологије неолиберализма једноставно дефинисао Ноам Чомски, прим. Дејана Бараћа).

2) Урушавање спољнотрговинске позиције Србије одиграло се кроз три корака. Најпре је 2001. године Мирољуб Лабус, као потпредседник Владе СРЈ и министар за економске односе са иностранством, „испеговарао“ спољнотрговинску либерализацију. После „Лабусове акције“, просечно царинско оптерећење на увозну робу пало је са око 11 % на нешто испод 6 %, чиме је код утврђивања (и преписивања) царинских стопа занемарено тадашње стање домаће економије. Очекивало се да ће повећање конкуренције довести до пада цена робе и услуга на домаћем тржишту (а заправо је дошло до погоршања „здравља“ ионако „ровите“ домаће привреде, што се није експлицитно уочило тада због прилива новца из иностранства, прим. Дејана Бараћа). Затим је 2008. године у време Цветковићеве владе започела једнострана примена Споразума о стабилизацији и придруживању (ССП), што је значило покретање спирале снижавања царинских стопа према роби из држава чланица Европске уније. Последично, посматрано према структури робе коју Србија увози, просечно домаће царинско оптерећење тада (2008) је пало на око 4,5 %, с тенденцијом даљег пада. (Већ од 1. јануара 2013. укинута су царине на увоз нових и половних аутомобила из ЕУ, а додатно су снижене или укинута царине за поједине индустријске и пољопривредне производе; Србија се обавезала да прихвати нови талас спољнотрговинске либерализације од 1. јануара 2014. године, осим за мањи део производа које држава сматра стратешким, прим. Дејана Бараћа).

Између ова два корака омеђена 2001. и 2008. годином, догодио се опасан међукорак. Наиме, 2006. године је на иницијативу тадашњег министра финансија Млађана Динкића и гувернера НБС Радована Јелашића основана је Национална корпорација за осигуравање стамбених кредита (НКОСК), што је произвело велику кредитну експанзију кредита индексираних у еврима (а од 2007. и оних везаних за швајцарски франак, о чему смо писали). Последично, због великог прилива девиза на међубанкарско тржиште, динар је непотребно јачао. Прецењени динар значио је и већу конкурентност робе из увоза на тржишту Србије (о чему је такође било речи). У крајњем не треба кривити само увознике, који су се понашали рационално и логично на тржишту државе која фискалном и кредитно-монетарном политиком поспешује увоз добара.

Економиста Илић изнео је податак (заснован на извештајима РЗС из 2010. године) да на сваки евро бруто домаћег производа Србија мора да увезе 0,28 евра материјала за репродукцију (силовине и енергија). Када се томе придода и трошак амортизације основних фондова, које домаћи привредници најчешће вреднују (валоризују) у еврима независно од књиговодственог исказивања у домаћој валути (првенствено зато што су задужени или кроз прекограничне кредите или кроз домаће кредите индексирани у еврима), онда за сваки евро БДП-а српска привреда мора да потроши 0,43 евра (у девизама). Уколико се само посматрају примарни и секундарни сектор (пољопривреда, рударство, индустрија, енергетика и грађевинарство), долази се до поражавајућег податка: сваки евро БДП-а креиран у ова два сектора Србија је „платила“ увозом 0,66 евра материјала за репродукцију. Урачунавањем и трошкова амортизације примарног и секундарног сектора, поражавајућа чињеница постаје још очигледнија – примарни и секундарни сектор Србије морају да потроше 0,89 евра да би креирали један евро БДП-а. Последично, кретање цена примарног и секундарног сектора

представља покретач и осталих цена – из разлога што се на ова два сектора надовезује сектор услуга (терцијални сектор).

Зато је погрешно инсистирати на високом извозу не питајући за цену – као што то чине „новоевропејци“ (прим. Милорада Илића), а што је донекле супротно економској логици „староевропских држава“ (које чине језгро ЕУ) чији удео извоза у БДП-у није драматично висок, са изузетком Белгије. У исти мах препоручује следеће решење – уместо да се домаћи привредници исцрпљују да извозе по сваку цену, треба им новом економском политиком помоћи да супституишу увоз, где год је то могуће. Зато, за одбрану домаће привреде уместо пливајућег курса динара и традиционалних нецаринских баријера (прелевмани, субвенције, квоте и континенти, антидампиншке мере итд), које не сматра довољно ефикасним, предлаже најпре дегресивне царинске стопе (високе стопе које би се смањивале са динамиком приближавања ЕУ) и меру о „обавезном домаћем садржају“ од 40 % (где год је то могуће). Међутим, приметимо да оваква промена у фискалној политици (и то у супротном смеру од досадашњег) подразумевала би нове и тешке преговоре са Европском унијом. Истина, мало је вероватно да би бирократе из Брисела, тачније државе чланице ЕУ које представљају, пристале да изгубе права на српском тржишту, а која су до сада испреговарале. Дакле, с једне стране постоји неодрживост спољнотрговинског дефицита Србије уколико опстане оволики степен (спољнотрговинске) либерализације према ЕУ (као доминантном спољнотрговинском партнеру), док с друге стране стоје чврсте уговорне обавезе Србије према овој заједници држава. (Свакако, ствари могу да се донекле поправе када је у питању 35-40 процената спољнотрговинског промета, а који Србија остварује са државама ван ЕУ, прим. Дејана Бараћа).

3) Долазимо до кључне ствари из Илићевог практикума – нивоа монетизације М2/БДП, као мере ликвидности или показатеља који сведочи да ли има (или нема) довољно новца у некој држави (или заједници држава). Монетарни агрегат М2 обухвата готов новац, депозите по виђењу и краткорочно орочене депозите (видети индекс економских појмова). При томе се мисли на домаћу валуту, коју кује, штампа и емитује домаћа (домицилна) централна банка. Наведени параметар М2/БДП на тржишту посматране земље треба да износи 50 % у случају равнотежне спољнотрговинске размене, односно треба га кориговати за величину спољнотрговинског дефицита (повећати количину новца зато што има више робе и услуга на тржишту) или суфицита (смањити количину новца из разлога што је фонд робе и услуга на тржишту мањи од БДП-а). Ова величина нивоа (степен) монетизације је оптимална, а одступања производе различите типове проблема. То значи да новца мора да буде довољно са становишта фонда робе и услуга (ФРУТ), који се налазе на тржишту Србије (БДП + увоз – извоз).

У практикуму су изнети нивои монетизације током 2007. године, дакле пре Велике рецесије (2008-2009), за поједине европске државе које тада нису биле у зони евра и које су колико-толико упоредиве са Србијом: Хрватска 41 %, Румунија 43 %, Пољска 47 %, Словачка 50 %, Словенија 51 %, Мађарска 54,8 %, Чешка 65 % и Бугарска 68 %; уз напомену да су само Хрватска и Бугарска из ове групе имале спољнотрговински дефицит. У случају неупоредивих држава или заједница држава, М2/БДП је износио (2007): САД 53 %, Зона евра 83 % и Швајцарска 88 %. Упоредни подаци сведоче како није било европске државе са толико ниским нивоом монетизације (17,1 %) као што је то био случај са Србијом; а дописаћемо да је у Босни и Херцеговини, која је такође имала спољнотрговински дефицит и чији је курс „чврсто“ фиксни од друге половине деведесетих (валутни одбор), овај параметар тада износио 36,4 %.

Од Петог октобра (2000) до данас (2013) ниво монетизације кретао се од 11 % до 18 %, мада се најчешће налазио у околини 15 %; да је домаћи финансијски систем „здрав“, требало би да буде реда 60 %. Последице, економија Србије као „живи организам“ веома отежано функционише, из разлога што кроз његов „крвоток“ циркулише недовољно „крви“, односно динара.

Подразумева се да обим новчане масе мора бити коригован брзином оптицаја новца. У случају „здраве“ економије између монетарног агрегата М2 и фонда робе и услуга на тржишту постоји следећа веза: $M2/ФРУТ = 0,5$. Уколико посматрана држава има уравнотежен спољнотрговинског биланса (увоз $\equiv$ извоз), важи $БДП \equiv ФРУТ$ што последично значи да ниво монетизације $M2/БДП$ треба да буде 0,5. У случају државе чији дефицити или суфицити спољнотрговинског биланса нису занемарљиви у односу на БДП, ниво монетизације треба да буде већи, односно мањи, од 0,5 (50 %). Конкретно, у случају Србије дефицити спољнотрговинског биланса у 2007. и 2012. години износили су око 24 % и 20 %, респективно. Према томе, ниво монетизације ($M2/БДП$) требало је да износи:

$$ФРУТ = 1,24 \cdot БДП \Rightarrow M2/БДП = 0,62 \quad (2007),$$

$$ФРУТ = 1,20 \cdot БДП \Rightarrow M2/БДП = 0,60 \quad (2012).$$

Управо због хроничног недостатка новчане масе у домаћој економији, Илић је потцртао проблеме који извиру – неликвидност, недостатак обртног капитала, дуговања државе, висока пореска и непореска оптреређења итд, што је последично изазвало задуживање привредника и предузетника код пословних банака и каснију високу задуженост, па и презадуженост. Високе каматне стопе банака „произвеле“ су и високе трговачке марже.

Креирањем недостајућег новца би се, према Илићевом мњењу, решили структурални проблеми домаће привреде, јер би се кроз увећан обртни капитал покренула позитивна спирала – примарном емисијом би се поспешивао убрзан развој, каматне стопе на кредите би пале, а раст БДП-а био би реда 10 %. Како су приступни високи дисбаланси у новчаној маси и због претећег ризика од инфлације, емитовање новца би морало да се спроводи опрезно и смислено; важно је да гро новца буде на трансакцијским рачунима, а не у готовини (да би се потиснула трговина „испод радара“). Цео подухват скопчан је са Илићевим предлозима о градњи инфраструктуре, хипотекарној банци, станоградњи, санацији ПИО фонда итд.

Дописаћемо како је погрешно када се у М2 урачунава страна валута, без обзира на степен доларизације или евроизације. Проблем је, међутим, то што домаћи статистичари и економски аналитичари, који раде за иностране истраживачке или финансијске установе, у агрегат М2 укључују и девизну штедњу (која не учествује у робоновчаним токовима), тако да је овај „допуњени“ монетарни агрегат ($M2^*$) све време изгледао већи. У 2012. години просечан ниво монетизације $M2/БДП$ у Србији износио је 14,7 % према подацима НБС, док је истовремено према Светској банци однос $M2^*/БДП$ био око 43 % (прим. Дејана Бараћа). Управо разлика између ова два параметра додатно сведочи о „дубини“ евроизације у Србији. Истовремено, у Босни и Херцеговини ниво монетизације ($M2/БДП$) био је готово три пута већи – износио је 43,2 % (просек), док је параметар $M2^*/БДП$ узимао вредност од 57,6 %.

Да на трагу Илићевих предлога закључимо – подизање нивоа монетизације тесно је скопчано са већ претресаним процесом динаризиације, и то треба да буде прави изазов за стручне тимове централне банке (НБС), али и све политичке странке (садашње и будуће власти) које треба да постигну средњорочни и дугорочни консензус о кључним смерницама развоја Србије. Као што смо већ донекле потцртали, опасно је ако свака следећа влада мора из темеља да поправља „чинодејствовање“ претходне; то би био сигуран пут у лошу бесконачност, да не кажемо дугорочно оштро пропадање.

ВРЕМЕ ЈЕ ЗА БЕБЕ

„Плашим се да је господин Лазар Крстић ‚памперс‘ министар, јер ће га ‚потрошити‘ за једнократну употребу пре избора, пошто најављује да ће извршити оно (реформе јавног сектора, пореског и пензионог система, прим. Дејана Бараћа) што се нико до сада није

одважио. Мада, он најављује и продају ,Телекома', ,Ресавице' и задуживање за милијарду евра по камати од 7,25 посто. За то није потребна диплома ,Јејла', већ ,Мегатренда'."

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа, „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 21. августа 2013. године)

Шест мера владе

1. Смањење зарада у јавном сектору за 20 одсто на примања већа од 60.000 динара, односно 25 одсто на плате изнад 100.000 динара
2. Повећање ПДВ-а за неегзистенцијалне производе са осам на десет одсто
3. Реструктурирање јавних предузећа и смањење субвенција
4. Уштеде у домену робе и услуга
5. Узимање јефтинијих кредита
6. Побољшање пословног амбијента

Економске мере Владе Србије које су ступиле на снагу од 2014. године, а које је 8. октобра 2013. године изложио министар финансија Лазар Крстић

ГОДИНА ТУПИХ НОЖЕВА У СРБИЈИ НА ДОБРОМ ПУТУ

Лазар Крстић. „Ми се налазимо на броду који тоне, и од тог брода морамо да направимо јахту... Смањење плата и повећање пореза су ,тупи ножеви' и први корак... Од 2014. следе структурне реформе – реформа социјалних давања, државне управе, наставак реформе пензионог система... У јавном сектору сада има 660 хиљада запослених, а можда и 700 хиљада... У Србији ће се живети боље већ 2015. године, када ће се показати резултат економских мера које предузима Влада Србије. Приватни сектор Србије ће бољитак осетити већ у другој половини 2014. године, а примена новог Закона о раду, који би требало да буде усвојен до краја године, подстаћиће прилив страних инвестиција и запошљавање. Стоп!“... **Александар Стевановић.** „Ако бисмо ми решили само проблем предузећа у реструктурирању и ставили их на здраве ноге, односно видели шта може од њих да се стави на здраве ноге – то је годишња уштеда од скоро 700 милиона долара у буџету. То је једна врло јака мера и ми планирамо да се тај процес заврши током наредне године. Стоп!“... **Божидар Ђелић.** „Не знам зашто ме упоређују са Лазаром Крстићем. Ми јесмо били у фирми ,Мекинзи', али сам ја био хијерархијски изнад њега и дошао сам овде старији и искуснији... После ,тупих ножева', које је извадио јуче, следеће године чека нас оштар скалпел. Стоп!“... **Павле Петровић.** „Ово је први корак на путу који ће трајати три до четири године. Постоји пуно начина да се ,склизне' са тог пута. Генерално, оцењујемо да је то добар пут... Недостаје још један одсто БДП-а, неких 300-400 милиона евра. Није сигурно да ће те друге мере против ,сиве економије', престанак субвенција итд. донети те приходе... Јавна предузећа су буквално растурила систем у 2013. Она су повукла велики део огромног дефицита који имамо у овој, али који ће се преливати и на наредне године. Мислим ту, пре свега, на ,Србијагас', железару и докапитализацију државних банака... Годишњи додатни приход од вишег ПДВ-а биће око 200 милиона евра, а од смањивања плата у јавном сектору око 100 милиона евра. То је укупно баш онолико колико Влада наредне године планира да издвоји за ,Србијагас' и ,Железару Смедерево'. Стоп!“... **Мирослав Прокопијевић.** „Овај скуп мера је промашај. Мере су морале да буду фокусиране на две ствари: драстично резање трошкова државе и поправљање привредног амбијента, а донесено је нешто сасвим супротно – мере које испумпавају средства из приватног сектора, који је ефикаснији, и упућују га ка држави... Како је (Роналд) Реган говорио – држава мора да се скине са грбаче народа. То је под број један. И под два – мора да се направи боље пословно

окужење. Уместо тога, скуп мера је такав да је држава мислила само о својим приходима. Што је наравно крајње погрешно, јер ако имате 100 долара и питате се где је боље да буду: у државном или у приватном сектору – па наравно да је боље у приватном... Последица ће бити одлагање банкротства државе, али ће привредна ситуација бити лошија. То ће извршити притисак на креацију националног дохотка надоле и само је питање колико ће он пасти у односу на оно што је био... Овде се стално прича о неким милијардама, о неким каналима који су беспотребни, о неким парама које падају са неба. И то се наравно не дешава, јер то није механизам како се новац креће у овом свету. Најјефтиније можемо да се задужимо код ММФ-а – ми смо тренутно светлосним годинама далеко од тога. Јер, просто смо толико недисциплинован болесник, да ММФ не жели да ради са нама. Стоп!“... **Небојша Катић.** „Министар Крстић је најавио увођење платних разреда, и то треба безрезервно поздравити и подржати. Тај процес је морао претходити управо предложеним мерама, чиме би се послала јасна порука да влада зна шта ради. Тако је у једном кораку требало регулисати плате у јавном сектору... Више од лоших мера и све неукуснијег демагошког спиновања, забрињава смер економске политике којим Србија иде. Сви сигнали које влада данас шаље имају јасно препознатљив рукопис ММФ-ове школе... Није случајно што влада непрестано глорификује приватни сектор и стране инвестиције, а да при томе не сме ни реч да прозбори о државном инвестирању. Није случајно што се већ одавно не говори о реформи пореског система која би ишла у правцу увођења прогресивног опорезивања. Није случајно што влада не сме да доведе у питање катастрофалну монетарну политику и политику курса динара коју НБС води, нити сме да помене убитачне зеленашке камате. Стоп!“... **Димитрије Боаров.** „Све заједно кад саберете, може се рећи да је тај програм изнуђен, да је он политички обојен, јер се главни први ударац усмерава на средњу класу, а то су неки бирачи данашње опозиције. И вероватно су у том смислу они ‚жртвовани‘ да поднесу први ударац... Гласачке групе за које се претпоставља да гласају за ову владајућу коалицију су прилично заштићене – пензионери су на пример искључени. А исто тако су доста магловите мере које су наговештене да ће се предузети на сузбијању ‚сиве економије‘... Можда је због тога и овај ‚антикризни програм‘, као и десетине претходних који нису остваривани ранијих година, засад остао на нивоу ‚интервентног пакета мера‘ – да се спасе државна каса од претећег колапса идуће године, а неки велики преокрет у економској политици, уз реформу система, остављен је не само за идућу годину него и за низ наредних. Стоп!“... **Млађен Ковачевић.** „Мени све ово личи на неког књиговођу коме је само важно да нешто мало намакне и негде приштеди тако што ће да исече неке трошкове и слично. Само да се спаси ситуација и не дође до банкрота. Не види се шта ћемо учинити да дође до оживљавања привредне активности. Они обећавају да ће изаћи са предлогом који ће много конкретније говорити о преокрету, али ништа прецизно није изнето у јавност... Критике на рачун министра привреде Саше Радуловића у вези са његовим радом као стечајног управника делују озбиљно и то све се чини врло проблематичним. Запањујуће је да влада није могла да нађе човека који стварно има беспрекорну прошлост. Стоп!“... **Миодраг Здравковић.** „Повећавање стопе ПДВ-а са 8 % на 10 % утицаће на пораст јавних прихода и на пад стандарда грађана, уз нови системски шок за привреду... Очекивани ефекат повећаног прихода од опорезивања већих зарада у јавном сектору утицаће на пад укупног промета, што ће значити смањивање пореских прихода од ПДВ-а и акциза. Обе мере ће утицати на смањивање броја (регистровано) запослених лица... Као и ове године, наћи ћемо се у истом проблему и у првој половини 2014. године – подбациће порески приходи услед изазване рецесије, а што ће утицати на много већи дефицит од очекиваног... Смањивање броја запослених у јавном сектору није спорно, али оно не би требало да буде предмет пропагандних акција поделе народа и стварања мржњи између запослених у јавном и приватном сектору. Напротив, требало би да постоји јасан и обавезујући план смањивања укупног броја запослених за 1 % или 2 % сваке године, у складу са демографским падом укупног броја становника... Колико ће ‚будућности деце‘ бити угрожено отпуштањима у приватном и јавном сектору, и колико будућности уопште неће ни наступити? Стоп!“... **Миодраг Зеџ.** „Овај што га популарно зову Владимир Владимирович (Путин), који је, видим, узор нашим политичарима и овде изазива

страхопоштовање, неке је тајкуне опорезовао, неке притворио, неким дозволио да раде даље... Рекао да је никаква ограничења у платама неће постојати за лекаре и наставнике – јер ,ако не будем имао једну креативну класу коју добијам кроз школу и кроз народно здравље, неће више нико хтети да ми прави ракете које су боље од америчких. Ако растерам своју техничку интелигенцију и ако не обновим оне чувене заводе и институте који су све то смишљали – ја сам пропао'. Шта каже наша влада? Наша влада је нашла да опорезује остатке, условно речено, националне елите. То су лекари, професори универзитета, да би скупила неких 30-40 милиона (евра годишње), а то Бајатовићу („Србијагас“) није довољно ни за зајутрак, он то може да потроши до подне. Кад гледаш приходну страну буџета, значи, оне који треба да плаћају, они плаћају много мање или ништа у односу на, рецимо, Хрватску. Тамо је порез на добит 35 %, овде 10-15 %. Све је (овде) на оф-шор, нико ништа не плаћа. Овде просто влада доминација дужника. Овде постоје огромни губици, рецимо, у „Србијагасу“... Шта се још друго плаћа? Плаћа се зато што је неко упропастио три државне банке. Тајкуни су узели паре из Агробанке, Развојне банке Војводине и Привредне банке Београд. И то је све скупа око 600 милиона евра. Какве везе грађани Србије имају с тим што је урађено, и може ли се то наплатити од тих дужника, а тачно се зна који су то дужници? Стоп!“

ДРЖАВА ЗА СВЕ КОЈИ ВОЛЕ ЏЕМ ИЗ ТЕГЛЕ НА ПОЛИЦИ

„Србија ће постати мало балканско чудо ако у сарадњи са Уједињеним Арапским Емиратима (УАЕ) до краја спроведе планове о изградњи фабрике чипова и делова за авионе. Борићу се да тако и буде. Све то зависи од ангажмана, посвећености и знања људи у Србији и имам страх да ли ће све то моћи да се испуни јер не желим да разочарам пријатеље из УАЕ и себе. За две године може да буде реалност да авиони који лете по целом свету имају делове који се производе у Србији.... Нико нас неће спасити, ни Немачка, ни Русија, ни Америка, ни шеик, ако сами себе не почнемо да спасавамо... Држава је пред банкротом у правом смислу речи. Мере за економски опоравак морају бити тешке, а не популистичке, и оне ће погодити између 300.000 и 500.000 људи. Морамо да смањимо ниво плата у јавном сектору и прво ћемо кренути од политичара... После састанка са делегацијом ММФ-а остао сам готово болестан. Али, Фонд ће подржати наше мере као и Фискални савет који је до сада критиковао све наше мере... Капитализам значи да није посао државе да налази посао, него да то не онемогући оном ко може да нађе посао. Нећемо никоме ништа да мажемо на хлеб, то је ствар свакога појединачно, а наше је да не укидамо могућност да се хлеб и џем дохвате на полици... Ред је да сви подрже Крстића, да се не понашамо као бабе које стално нешто критикују... Ја сам сагласан са сваком речју коју је Лазар Крстић изговорио. Данас нам је нанео више политичких удараца за 30 минута, него што смо их примили од политичких противника за годину дана. Он то није учинио политички вешто, већ стручно.“

(Александар Вучић, први потпредседник Владе Србије и председник СНС-а, о владиним економским мерама, 3-8. октобар 2013. године, портали „Бета“, „Време“ и „izjave.srb“)

УСПОМЕНЕ, ДОЖИВЉАЈИ И САЗНАЊА

„До сада је (сваки) буџет планиран напамет. Ја сам у јуну предложио да се у оквиру Закона о буџетском систему унесе одредба да се до 30. септембра 2013. морају евидентирати сви који раде у јавном сектору, и то је усвојено у скупштини. Ниједна влада се тиме није бавила. Премијер је требало да да налог Министарству финансија да то направи. Мислите ли да је мени неко дао налог да то направим? Sâm сам се тога сетио под притиском проблема. (...)

Нисам био стонога него сам био министар у ресору и радио свој посао, довео „Фијат“, довео инвеститоре који су повећали извоз... Зашто не питате, на пример, Расима Љајића зашто Закон о раду није промењен? Је л' мислите да је то била моја одговорност или Расима Љајића који је био министар рада четири године (2008-2012)? Зашто (Јована) Кркобабића нико не пита о Закону о раду? Сви га питају само о пензионерима. Он је (сада) министар рада и социјалне

заштите. Ваљда треба штедети Расима Љајића, Кркобабића, а од Динкића се очекује да буде стонога!?

Само хоћу да кажем да нису радили свој посао. Можда су један део посла радили како треба, а овај део посла нису, али ко је тај ко требао њима то да каже? Ја, као колега, или премијер који је шеф свима? (...)

Премијер (Дачић) и први потпредседник Владе (Вучић) одбили су мој предлог да се богати опорезују – тако што ће се викендице, ако поседују неколико некретнина... вредности преко 50 хиљада, опорезовати. А само три месеца након тога опорезују хлеб и млеко. Да ли је то доследно и како објаснити ту лоботомiju? Да ли имате за то објашњење? Ја га немам. (...)

Мука ми је од теоретичара, посебно од овог Саше Радуловића. Једно је писати блог, а друго је водити привреду. Откада је дошао (на чело министарства), он је само анализирао и забрањивао. Стопирао је Фонд за развој и гаранцију за „Етихад“ – пројекат где смо Вучић и ја заложили кредибилитет, блокирао „Галенику“, отерао инвеститоре за „Прву петолетку“... Чему служе „личне карте“ (јавних предузећа, предузећа у реструктурирању и предузећа у надлежности Агенције за приватизацију, прим. Дејана Бараћа) којима се он бави? Хоће ли од тога народ да добије посао? Анализе су посао за аналитичке службе, а министар треба да се бави привредним развојем и да помогне да се направи ланац добављача највећих извозника.“
(Млађан Динкић, председник Уједињених региона Србије и бивши министар финансија и привреде, емисија „Један на један“ РТВ-а од 10. октобра 2013. године)

ГОДИНА НУЛТА – ФИСКАЛНЕ ПРЕПРАВКЕ У ТОКУ, ЧИН ТРИНАЕСТИ

Шта је проблем сијасет овдашњих промена и реформи у покушају? У Србији често важи неписано правило да сваки нови министар полази од перцепције како његовим доласком стартује нови циклус и почетак свог мандата проглашава „годином нултом“ (овде је тенденциозно употребљен овај апстрактан термин, с обзиром да та година не постоји ни у јулијанском ни у грегоријанском календару, иако постоји у неким лунарним календарима). Истовремено, министар неретко очекује да ће његови наследници наставити истим путем који је он трасирао. Већ смо подвукли како честе „поправке“ у фискалној политици уливају несигурност међу привредницима. Увек је боље одвојити довољно времена за осмишљене, темељне и свеобухватне промене „у ширину и дубину“. Што ће рећи, требало је сачекати, добро припремити, а затим и покренути стратешке економске реформе које ће надилазити пуне мандате бар две владе; него с времена на време спроводити промене „на ситно“ и мере „на парче“. Сликвито речено, мачка ће највише болети (и опоравак ће бити трауматичнији) ако му неко сече реп више пута – а не једном. С друге стране, потцртали смо да светска искуства говоре да свака одговорна влада започиње темељне промене на почетку мандата.

Табела 5. Пројекција основних макроекономских показатеља Републике Србије

	Процена		ПРОЈЕКЦИЈА	
	2013	2014	2015	2016
БДП, мил. динара (текуће цене)	3.761.289	4.007.841	4.292.142	4.583.750
Реални раст БДП	2,0	1,0	1,8	2,0
<i>Реални раст појединих компоненти БДП, %</i>				
Лична потрошња	-1,2	-1,8	-0,6	-0,3
Државна потрошња	-3,0	-2,2	-4,4	-3,6
Инвестиције	-3,4	4,7	9,6	8,9
Извоз робе и услуга	14,0	6,4	7,0	7,7
Увоз робе и услуга	2,3	1,6	3,5	4,6
Салдо робе и услуга, у ЕУР, % БДП	-11,9	-10,0	-8,6	-7,4
Инфлација, крај периода, у %	5,5	5,5	5,0	4,5
Инвестициони рацио, % БДП	19,1	20,0	21,4	22,7

Извор: МФИН

Дана 2. септембра 2013. године у Скупштини Србије положили су заклетву, између осталих, министар финансија Лазар Крстић (1984) и министар привреде Саша Радуловић (1968) – као део „мелема“ за „рањену“ српску економију који је препоручио први потпредседник Владе Србије Александар Вучић. Већ 8. октобра на отвореној седници Владе Србије (којој стицајем околности није присуствовао министар привреде) министар финансија Крстић изложио је „шест економских мера“ да би се успорило и зауставило даље увећавање јавног дуга (циљ је да се раст јавног дуга закључно са 2016. заустави на граници од 75 процената БДП-а), потрошња самерила ономе што је реално зарађено, обезбедио стабилан и одржив привредни раст, уз најаву борбе против „сиве економије“ и „наставак“ реформе пензионог система која треба да се заврши 2020. Истовремено, најављене су промене Закона о државним службеницима, „замрзавање“ запошљавања у јавном сектору и јавним предузећима, али и мењање пословног амбијента „ради привлачења страних инвеститора“ – промене закона о раду, приватизацији, стечају, планирању и изградњи, измена модела инфраструктурних инвестиција и промоција Србије (извештај Светске банке из октобра 2013. који је обухватио 189 земаља сврстао је Србију на 93. место по условима пословања уз поражавајуће 183. место према добијању грађевинских дозвола, прим. Дејана Бараћа). Крстић је додао како се суочио са „четири податка“ о висини буџетског дефицита у 2013. години – првобитно пројектовани од 3,3 процената БДП-а, изнова пројектовани (током ребаланса буџета у мају 2013. године) од 4,7 процената, а номинално остварен на нивоу од 5,3 процента, и процену ММФ-а како ће у 2013. дефицит буџета достићи ниво од 8,25 процената БДП-а Србије. Већ је било речи да су претходни министри финансија „књижили“ трошкове „испод званичне црте“ – нпр. сервисирање кредита неких јавних предузећа, а чије плаћање је гарантовала држава.

Табела 16. Фискални агрегати у периоду 2013.-2016. године, у % БДП, сценарио без примене мера консолидације

	процена		пројекција	
	2013	2014	2015	2016
Јавни приходи	39,3	37,9	37,0	36,2
Јавни расходи	45,3	44,9	44,5	43,1
Консолидовани фискални резултат	-6,0	-6,9	-7,5	-6,8
Примарни консолидовани резултат	-3,4	-3,9	-4,2	-3,2
Финансијске трансакције ван буџета	-0,9	-1,7	-0,9	-0,9
Укупан дефицит (укључујући и фин. тран. ван буџета)	-6,9	-8,6	-8,4	-7,7
Дуг сектора државе	64,2	70,9	74,9	77,4
Реална стопа раста БДП	2,0%	1,5%	2,0%	2,5%

* за поређење са претходним годинама неопходно је користити резултат без финансијских трансакција

Табела 17. Основни фискални агрегати у периоду 2013.-2016. године, у % БДП, сценарио са применом мера фискалне консолидације

	процена		пројекција	
	2013	2014	2015	2016
Јавни приходи	39,3	39,5	38,9	38,3
Јавни расходи	44,9	45,0	43,1	40,6
Консолидовани фискални резултат	-5,6	-5,5	-4,2	-2,3
Примарни консолидовани резултат	-2,9	-2,5	-1,6	0,6
Финансијске трансакције ван буџета	-0,9	-1,7	-0,9	-0,9
Укупан дефицит (укључујући и фин. тран. ван буџета)	-6,5	-7,1	-5,2	-3,2
Дуг сектора државе	64,2	67,2	69,8	69,7
Реална стопа раста БДП	2,0%	1,0%	1,8%	2,0%

Извор: МФИН

Не можемо да се отнемо утиску да су октобарске (2013) фискалне мере не само изнуђене, већ предложене као брзо или „инстант“ решење које ће захватити циљане социјалне слојеве (одустало се нпр. од темељне реформе пензијског система, најављеног смањења пореза на рад и додатног повећања пореза на некретнине), и да би се истовремено „побрали аплаузи“ и од ММФ-а, с којим је планирано потписивање аранжмана из предострожности у првој половини 2014. године, и од Светске банке, од које се очекивао кредит као подршка буџету у 2014. години.

Остало је нејасно да ли су „под удар“ најављеног „солидарног пореза“ планирани укупни приходи запослених у јавном сектору и јавним предузећима или само појединачни – на пример, ако неки службеник има зараду од 60.000 динара и прима још по толико за чланство у два управна одбора? С друге стране, зашто кроз „солидарни порез“ (како је „крштен“ од стране Владе Србије) смањивати зараду врхунском лекару специјалисти или квалитетном професору универзитета, и тако их стављати у „исти кош“ са непотребним „пи-аром“ (са партијском књижицом) неке државне установе? Још једна нелогичност пореза била је што се односио само на зараде запослених у јавном сектору и јавним предузећима – што значи да су мере дискриминаторске, а можда и противуставне. Поштенији приступ био би да су се зараде у јавном сектору и јавним предузећима одмах прописале систематично, пошто се установи тачан број запослених и њихова структура (старосна и квалификациона).

Табела 18. Трајни ефекти мера фискалне политике на смањење дефицита 2014 - 2016. године

Ефекти мера	2014		2015		2016	
	млрд РСД	%БДП	млрд РСД	%БДП	млрд РСД	%БДП
ПДВ, повећање посебне стопе са 8% на 10% и измена листе производа	21,4	0,53				
Смањење плата у јавном сектору	11,9	0,30				
Смањење субвенција привреди	12,1	0,30	4,0	0,09		
Порез на добит – укидање олакшица			8,2	0,19	4,4	0,10
Смањена индексација плата и пензија			14,6	0,34	12,6	0,27
Рефинансирање дела скупог јавног дуга	0,9	0,02	25,1	0,58	5,4	0,12
Борба против сиве економије	10,0	0,25	10,7	0,25	11,4	0,25
Акцизе на дуван – сузбијање сиве економије	5,9	0,15				
Уштеде на роби и услугама	4,1	0,10				
Смањење расхода за зараде запослених			25,7	0,6	20,6	0,45
Реформа пензионог система					4,4	0,1
Повећање социјалних издатака			-7,5	-0,18		
Укупно	66,3	1,65	80,8	1,88	58,8	1,28

Извор: МФИН

Очекивања министра финансија била су да ће повећање ПДВ-а за неегзистенцијалне производе са осам на десет процената донети приходе у буџет Србије веће за око 200 милиона евра (у динарској противвредности), док би смањење субвенција јавним предузећима и решавање статуса предузећа у реструктурирању (кроз евентуалну приватизацију или ликвидацију, прим. Дејана Бараћа) донело уштеде од 300 до 400 милиона евра годишње. Али, овде искрсава озбиљан проблем – отпремнине за „запослене“ у предузећима у реструктурирању треба да исплати држава из буџета. Остали су и недоречени одговори на питања – како санирати „Србијагас“ и шта даље са смедеревском железаром?

Економисти који су на „таласној дужини“ ММФ-а, критиковали су што су мере „резања“ јавне потрошње „плитке“. Конкретно, Фискални савет Републике Србије, на челу са професором Павлом Петровићем, сматрао да су предложене мере у добром правцу, али још увек недовољне. Неки други економисти критиковали су олако обећану брзину и неосмишљене системске мере, иако нису оспорили потребу смањивања броја запослених у јавном сектору, већ недостатак стратегије за реформу јавног сектора и свеобухватну пореску реформу. И једни и други, као и привредници, свесни су како ће предложене мере успорити економску активност, а вероватно довести и до рецесије – услед смањене тражње због већег ПДВ-а и смањења куповне моћи становништва, али и свих пратећих последица.^[12] Раније смо кроз примере „скицирали“ како се „резање“ јавне потрошње одражава на пад БДП-а.

Табела 19. Укупни приходи и донације у периоду 2013 – 2016. године, у % БДП

	процена		пројекција	
	2013	2014	2015	2016
ЈАВНИ ПРИХОДИ	39,3	39,5	38,9	38,3
Текући приходи	39,3	39,3	38,7	38,1
Порески приходи	34,9	35,4	34,9	34,5
Порез на доходак грађана	4,2	3,9	3,8	3,8
Порез на добит	1,6	1,6	1,8	1,9
Порез на додату вредност	10,4	10,7	10,4	10,1
Акцизе	5,6	5,7	5,6	5,5
Царине	0,8	0,7	0,7	0,7
Остали порески приходи	1,1	1,4	1,3	1,3
Доприноси	11,1	11,3	11,2	11,2
Непорески приходи	4,4	3,9	3,8	3,6
Донације	0,1	0,2	0,2	0,2

Извор: МФИН

На поменутој седници владе, министар Крстић изнео је проблематичан податак да је број запослених у јавном сектору 660 хиљада, а можда чак и 700 хиљада (већ јануара 2014. године помињао је бројку од 800 хиљада). Другим речима, он је запосленима у јавном сектору „испод црте“ дописао и оне који раде у јавним предузећима, предузећима у реструктурирању, осталим предузећима у надлежности Агенције за приватизацију, јавним (медијским) сервисима, уговорне, неугворне и повремене раднике итд. Подсетимо да се политичару и књижевнику Вуку Драшковићу приписује „крилатица“ – „Don't mix grandmothers and frogs“, коју он вероватно никада није изговорио (али звучи духовито) и последица је Драшковићевог обраћања на ТВ мрежи CNN 1999. године.

Раније смо изнели податак да у јавном сектору Србије током 2012. године било између 411 и 415 хиљада запослених^[13] и делимично о њиховој структури. Да не би било забуне,

[12] Мирослав Здравковић, „Уместо ‚мора да буде горе, да би било боље‘ требало би применити ‚мора да буде мало боље, да би било много боље‘,“ портал „Макроекономија“ од 9. октобра 2013. године, <http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/umesto-mora-da-bude-gore-da-bi-bilo-bolje-trebalo-bi-primeniti-mora-da-bude-malo-bolje-da-bi-bilo-mnogo-bolje/>

Небојша Катић, „У великој журби на путу за нигде“, на свом блогу од 10. октобра 2013. године, <http://nkatic.wordpress.com/2013/10/10/u-velikoj-zurbi-na-putu-za-nigde/>

Занимљиво је како су се кретала очекивања привредника и потпредседника Асоцијације малих и средњих предузећа и предузетника Милана Кнежевића у периоду од краја јула до почетка октобра, односно од смене Млађана Динкића до момента када је Влада Србије обнародовала „пакет економских мера“. Најпре је био скептичан и најаву промене економске политике називао „шминкањем мртваца“ (видети његове чланке из отп периода које је пренео портал „Макроекономија“), гајио је неповерење према најави да ће Лазар Крстић (1984) водити финансије, затим је полагао велике наде у првобитне предлоге новог министра привреде Саше Радуловића очекујући да се нешто у српској економији Србије мења, да би у изјави за лист „Данас“ од 10. октобра 2014. године резигнирано констатовао како ће предложене (октобарске) економске мере имати рецесивни карактер, јер ће се „негативно одразити на тражњу, услови пословања биће отежани, а један део привреде ће запасти у још веће проблеме.“

[13] Професор економије и главни и одговорни уредник „Кварталног монитора“ Милојко Арсић „оперисао“ је са податком од 435.000 запослених у јавном сектору (октобар 2013) са следећом структуром: образовање (125.000), здравство (110.000), БИА, полиција, војска, ватрогасци итд. (између 75.000 и 80.000), републичка администрација (око 30.000, а од тога у Пореској управи и царини око 10.000), администрација локалних самоуправа (између 23.000 и 24.000 запослених). <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/410863/Arsic-Uz-smanjenje-plata-potrebno-i-otpustanje>

приложићемо грубу рачуницу за проверу. У 2012. години за зараде у јавном сектору издвојено је 374,7 милијарди динара (према консолидованом буџету Републике Србије). Значи, годишња бруто зарада запослених у јавном сектору (415.000) износила је око 903.000 динара или 75.250 динара месечно (просек). Одбијањем доприноса, долази се до просечне нето месечне зараде (2012) која би била нешто изнад 50.000 динара – што није далеко од званичног статистичког податка. (Напомињемо да су исплаћене зараде у јавном сектору биле редовне, да урачунавају минули рад и да су на цео износ плаћени припадајући порези и доприноси).

Табела 20. Укупни расходи у периоду 2013 – 2016. године, у % БДП

	Процена		Пројекција	
	2013	2014	2015	2016
ЈАВНИ РАСХОДИ	44,9	45,0	43,1	40,6
Текући расходи	41,6	41,1	39,0	37,4
Расходи за запослене	10,7	10,3	9,3	8,5
Куповина робе и услуга	6,4	6,6	6,5	6,5
Отплата камата	2,6	3,0	2,6	2,9
Субвенције	2,7	2,6	2,5	2,2
Социјална помоћ и трансфери	18,3	17,6	17,2	16,5
<i>од чега пензије</i>	<i>13,2</i>	<i>12,8</i>	<i>12,3</i>	<i>11,8</i>
Остали текући расходи	0,9	1,0	0,9	0,9
Капитални расходи	2,9	3,3	3,6	3,1
Нето буџетске позајмице	0,3	0,6	0,5	0,2

Извор: МФИН

Да привремено закључимо, предложеним економским мерама недостајала је систематичност. Редослед корака требало је да буде друкчији: 1) попис структуре људских ресурса (да се утврди чиме држава располаже), 2) темељна анализа, 3) прављење реалног и систематичног плана (потребан број запослених у јавном сектору, јавним предузећима, увођење фиксног дела зараде кроз платне разреде и стимулативног дела – о чему је већ писано) и 4) одабир квалитетних службеника који ће план да спроведу.

Отпуштања у „хипертрофираном“ јавном сектору (али и јавним предузећима) јесу нужна, али ту треба бити опрезан по питању критеријума. Најопасније је ако се из неке институције (уз припадајућу отпремнину) отпусти нпр. искусни администратор рачунарске мреже, а задржи непотребни шалтерски службеник и потом ангажује фирма која ће да одржава поменуту мрежу. Или, ако се из полиције отпусте два потребна полицајца (позорника), а задржи непотребни (и преплаћени) аналитичар са високом стручном спремом. Хоћемо да истакнемо како држава треба да приступи проблему систематично. Да се (уз толеранције) пропише – у републичкој администрацији треба да буде толико радника запослених у министарствима, агенцијама, Пореској управи, царини итд; у војсци треба да буде толико војника и генерала; у граду Зрењанину треба да има толико судија, службеника,

Остала је непознаница око бројке коју је изнео професор Арсић. Уз то, потценио је број запослених у органима безбедности и локалној самоуправи, а није урачунао покрајинску администрацију, нити 12 хиљада запослених у правосудју (ту припадају судови, затвори итд). Дописаћемо да прецизнији подаци гласе: 41.500 запослених у покрајинској и локалној администрацији, а 28.400 у републичкој управи.

С друге стране, министар финансија Лазар Крстић је 25. новембра 2013. године изашао са подацима да је „у јавном сектору у Србији запослено 560.000 људи, а 740.000 рачунајући и јавна предузећа“, да је „процес прикупљања података о броју запослених у току“ и да су „према октобарским подацима, просечне плате у јавном сектору, са јавним предузећима, износе око 70.000 динара бруто, односно 55.000 динара нето, што је 26 одсто више од републичког просека и чак 50 одсто више од званичних плата у приватном сектору“.

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1453864/Bolji+standard+krajem+slede%C4%87e+godine.html>

Дописаћемо да је 6. децембра 2013. године Скупштина Србије, на предлог владе, донела Закон о измени Закона о буџетском систему којим је забрањено запошљавање код „корисника јавних средстава“ од 1. јануара 2014. до 31. децембра 2015. године. Очекивања министра финансија Крстића била су да ће се ово мером број запослених, којима је држава послодавац, смањити за неколико десетина хиљада (због одлазака у пензију). Сама најјава закона покренула је, међутим, нови талас страначког запошљавања у јавном сектору и јавним предузећима током новембра и децембра 2013. године, када је запослено неколико хиљада људи; „црне“ слутње су помињале и 20 хиљада људи.

<http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2013/4566-13.pdf>

учитеља, лекара, медицинских сестара, полицајца итд. Неопходно би било да се пропише и квалитет услуга.

Следећи корак би представљао установљивање система обрачуна зарада и за јавни сектор и за јавна предузећа – како би се ублажиле диспропорције. На пример, не сме да постоји велика несразмера (1:2) између зарада градоначелника у Србији, или лекара специјалиста сличних референци запослених у медицинским центрима у Новом Саду и Нишу.

Домаћи привредници полагали су веома велике наде у новог министра привреде Саше Радуловића, који је амбициозно и помало неопрезно најавио мере које, истини за вољу, нису толико ни зависиле од његовог ресора – већ од министарства финансија. Његови предлози били су да адвокати воде пословне књиге као други предузетници (а не да паушално плаћају порез), да се више опорезују некретнине, укину дотадашње субвенције за запошљавање у привреди (даване претежно страним компанијама), попишу и „претресу“ фирме регистроване у оф-шор зонама које послују у Србији, уведе прогресиван порез на зараде („најпоштенија субвенција“, прим. С. Радуловића) тако што би се овај намет у просеку смањило за трећину, затим да се измени Закон о раду у циљу флексибилности при запошљавању и отпуштању – али и смање отпремнине у случају отпуштања радника, измене закони о приватизацији и стечају, укине Фонда за развој, да се (коначно) кроз детаљне „личне карте“ (које ће се редовно ажурирати и пратити) сагледава комплетно стање и начин пословања преостала 153 предузећа у реструктурирању (са 51.023 „запослених“), 419 предузећа у надлежности Агенције за приватизацију (између 35 и 50 хиљада „запослених“) и јавних предузећа итд.^[14]

Министарство финансија, међутим, предлажући (октобарске) економске мере није прихватило Радуловићев предлог за смањење пореза на рад, зато што би се ефекти смањивања овог намета видели одмах кроз смањење прихода у буџет и постојала је бојазан да тако створена „рупа“ неће моћи лако да се надомести (одустало се, на пример, од својеврсних „компензација“ за смањење пореза на рад као што су прогресивно опорезивање некретнина,

^[14] Саша Радуловић је чврсто веровао у стварање доброг амбијента, ниске порезе (supply-side доктрину) и тржиште, а не у (проактивну) државну развојну политику. Неколико десетина проблема економије Србије и његове предлоге за решавање изложио је на свом профилу на друштвеној мрежи „Фејсбук“ 15. и 17. августа 2013. године, тј. око две недеље пре него што је званично постао министар привреде: <https://sr-rs.facebook.com/SasaRadulovich>.

Подвлачимо да је министар Радуловић остао чврст у свом ставу да треба да се смање намети на рад у неколико корака, што је изнео и у интервјуу „Недељнику“ од 24. октобра 2013. године. Први корак подразумевао би да се доприноси на терет послодавца смање са 17,9 % на 10 %, а доприноси на терет запосленог би били умањени са 19,9 % на 15 %. Уз увођење прогресивног пореза на доходак, ситуација би била следећа: порез на бруто зараду до 15.000 динара износио би 0 %, потом би ова стопа износила 20 % (за део зараде од 15.000 до 50.000 динара), 30 % (на износе од 50.000 до 150.000 динара) и 40% (за износе преко 150.000 динара). Други корак би у наредним годинама било даље смањење доприноса на терет запосленог са 15 % на 10 % (до краја 2014. године), затим на 5 %, да би на крају био у потпуности укинут. Предуслове постепеног смањења оптерећења на рад представљају проширење обухвата и боља наплата пореза.

У поменутом интервјуу, министар привреде је подвукао како је Србија водила десетогодишњу „промашену“ економску политику засновану на „јавној потрошњи, увозу, државној привреди, субвенцијама, бацању новца у бунар, корупцији, одсуству смислених реформи и вечитој нади у стране инвеститоре који ће препородити Србију. Ово „живо благо“ нас је коштало (...) и 300.000 изгубљених радних места, уништене привреде, јавног дуга на нивоу 60 % БДП-а и дефицита (буџета) који ове године, а и наредне, прелази 6 % БДП-а. (...)

Уместо да радимо, ми смо замислили да ће странци доћи да развију нашу привреду. Ово је наравно капитална будалаштина. Сви инвеститори, домаћи или страни, послују због профита. Ако сами себи не помогнемо, неће нам нико помоћи. Главни фокус економске политике мора да буде домаћа привреда. Домаћи привредници. Домаћи инвеститори. (...)

Најбоља и најтранспарентнија и најефикаснија „субвенција“ јесте смањење намета на рад. У Србији, кад легално запослите радника, да бисте му дали минималац од 180 евра, држави морате да платите још 120. Такође, ако један молер или веб-програмер погоде посао за 300 евра, да би пословали легално, од тог новца 120 морају да дају држави. То је неразумно. Не постоји пореска полиција на свету која то може да утера. Проблем нашег пореског система није што нам је просечна пореска стопа превелика, већ што нема прогресивности. На првих 300 евра које зарадите, а који су потребни за биолошко одржање човека, држава хоће да узме 120.“

http://www.frontal.rs/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=5&idnovost=38047

Према Министарству привреде, Фонд за развој Републике Србије је на дан 31. август 2013. године управљао портфолиом (на папиру) вредним преко 217 милијарди динара, што је готово 2 милијарде евра према тадашњем средњем курсу НБС. „Од овог износа, преко 40 % је потпуно доспело, а није наплаћено. Додатних преко 20 % је делимично доспело са кашњењима у плаћању у износу од 10 % до 99 % укупног дуга. Додатно, Фонд за развој је издао гаранције вредне преко 79 милиона евра привредним субјектима који нису солвентни. (...)

Агенције за осигурање и финансирање извоза (АОФИ) управља портфолиом на папиру вредним преко 61 милион евра. Са додатом каматом, у блокади су потраживања у висини преко 13 милијарди динара. (...)

СИЕРА је потписала уговоре за субвенције вредне преко 222 милиона евра. До сада је инвеститорима исплаћено преко 68 милиона евра и за исплату је остало додатних 153 милиона евра. До овог траженог извештаја, озбиљније контроле средстава нису вршене. Постоје значајна неслагања код оних који су примили субвенције између капитала и износа обавезне инвестиције као и између броја запослених и обавеза из инвестиционог програма.“

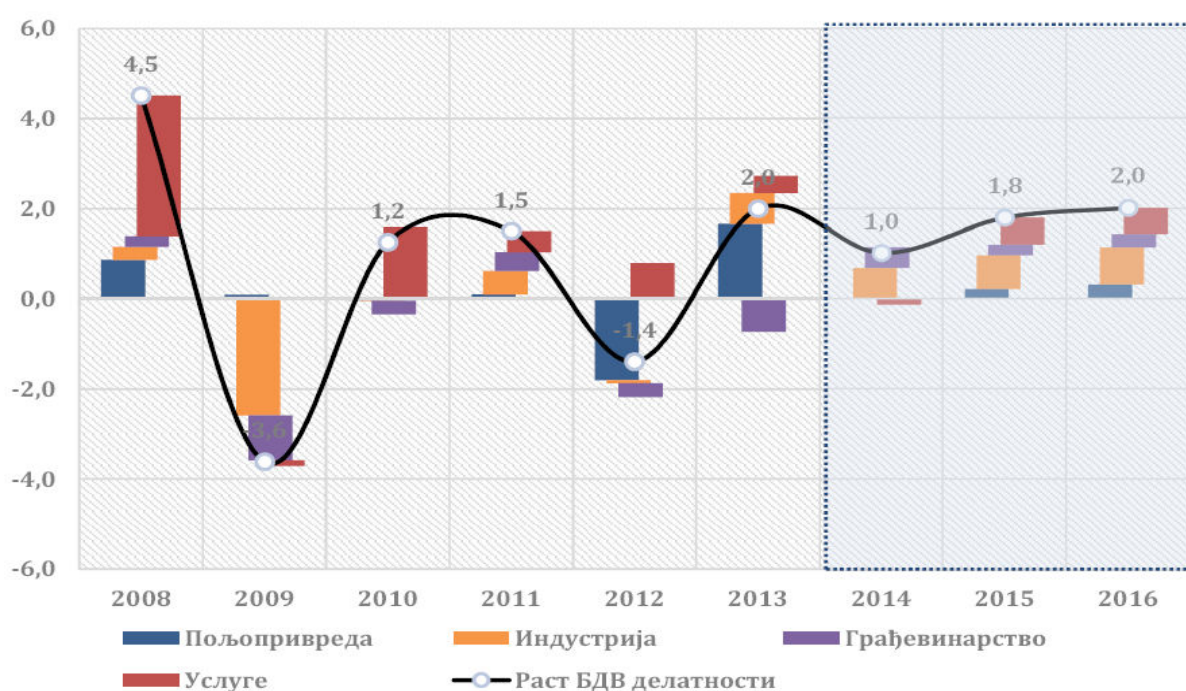
<http://www.privreda.gov.rs/newsitem.php?id=9838>

Додаћемо коментар. Ако је Фонд за развој Републике Србије ненаменски делио средства, и то претежно за санирање и за „преживљавање“ неких предузећа, не значи да треба укидати ту развојну институцију – већ дефинисати чврсте критеријуме за доделу средстава (саображено развојној политици државе, која за сада најжалост изостаје) и успоставити јавни мониторинг над коришћењем тих средстава. С друге стране, не дешава да сви пласирани кредити било којег развојног фонда буду враћени (то се не дешава ни комерцијалним банкама које се суочавају са ненаплативим кредитима), али је катастрофално ако, на пример, више од три петине средстава буде бачено „у бунар“.

преумеравање дела средстава из Фонда за развој итд). Дописаћемо и очекивања која су гајили господин Радуловић и његови сарадници у Министарству привреде како би додатно растерећење пореза на рад и флексибилност у отпуштању/запошљавању подигло стопу запослености у Србији по моделима – послодавци радо запошљавају раднике ако знају да могу без већих правних перипетија и трошкова да их отпусте, неформално запослени ће пристати да се „легаллизују“ као предузетници јер би трошкови пословања постали подношљивији итд.

Назначићемо, међутим, како је флексибилност при отпуштању и запошљавању радника мач са две оштрице, односно може и те како да „посече“ на погрешну страну; наиме, циљан је „вишак“ права радника у јавном сектору и јавним предузећима (који су у сваком случају заштићени колективним уговорима), а били би превасходно погођени запослени у приватном сектору; узгред, отпуштање радника било би јефтиније. Опет, природно је да отпуштени радник добије отпремнину само за године проведене код последњег послодавца, али није природно да се запосленима драматично смањује зарада док су на годишњем одмору.

Графикон 2. Секторски доприноси расту БДВ делатности, п.п.

Истини за вољу, смањивање оптерећења на зараде засигурно не би нагонило српске привреднике да неизоставно повећају зараде својих запослених, али су неки кругови гајили очекивања да би се тако очувала постојећа радна места и повећала обртна средстава у привреди. Не треба заборавити, међутим, да некада ни смањење пореза не помаже ако држава не поседује механизме да натера привреднике и предузетнике да их плате.^[15] У

^[15] Најављени нови систем фискализације у 2014. предвидео је фазни прелазак на „онлајн“ фискалне регистар касе (са Интернет везом ка централи Пореске управе), уз очекивање да ће то повећати приходе буџета за више од милијарду евра годишње. Наиме, статистика пореских инспектора показивала је да се сваки трећи фискални рачун или не издаје, или је фалсификат. На овај начин предвиђена је контрола издавања фискалних рачуна и преко (Интернет) мреже и „на терену“, а рачуна се и на сарадњу потрошача који ће инсистирати да им трговци издају рачуне. (Узгред, систем контроле фискалних регистар касе преко GPRS терминала уведен 2005. године показао се као јалов, због малог ефективног протока података реда десет килобајта у секунди). Приликом штампања, сваки издати фискални рачун би преко софтверске (или хардверске) „онлајн“ фискалне регистар касе добијао идентификациони број од сервера Пореске управе; касније би сваки грађанин био у прилици да изврши проверу приступом поменутом серверу.

Од 1. јануара 2014. године почиње да важи и систем обједињене наплате пореза, који не доноси драматичне промене, међутим доприноси већим уштедама за предузетнике и привреднике, уштедама на времену шалтерских службеника и далеко бољој ажурности података – пошто ће се све обављати електронским путем. Уместо 205 уплатних рачуна, постојаће јединствен уплатни рачун и један образац за приходе физичких лица. Потом ће Пореска управа, уз помоћ Управе за трезор, примљене уплате да прослеђује на одговарајуће рачуне.

Дописаћемо да је предлог буџета Министарства финансија за 2014. годину предвидео раст БДП-а од 1 %, инфлацију од 5,5%, док је пад личне потрошње пројектован на 1,8 %. Планирани приходи су око 930 милијарди, а расходи 1.113 милијарди динара, тј. дефицит републичког буџета од 183

скандинавским земљама, где су пореске стопе релативно високе, постоји добра државна контрола, али и свест привредника (и грађана) да порези морају да се плаћају – у супротном, поткрада се читава заједница. Отуда је у тим земљама проценат учешћа „црног тржишта“ у БДП-у веома низак. Међутим, када нека држава пошаље поруке да „не уме“ или „не жели“ да наплати порезе, то је сигнал за авантуристе из читавог света да на њеном тржишту несметано мешетаре. Уколико држава не уме домаћински да управља јавним добрима, нити јавним финансијама, можда је најбоље да неизоставно пређе у (полу)колонијални статус и преда се у „загрљај“ другима који ће „матерински“ (или маћехински) да брину о њој – без обзира да ли су то домаћи „велики лордови“ (тајкуни), или они инострани који су потпомогнути међународним финансијским центрима моћи. У таквим околностима, политичарима на власти ће бити мирна савест, јер ће вишак запослених (али и преко тога) да „испрате“ нове газде – што је далеко политички исплативије него да су то они учинили. Последично, њихов углед (или рејтинг) у народу биће очуван, а гласови готово сигурни.

Опасно је када унутрашњи „велики господари“ и међународни финансијски центри моћи „наступају одвојено, а туку заједно,“ претећи да остваре потпуно „заробљавање државе“.

Табела 1. Међународно окружење – макроекономски показатељи

	2012	2013	2014	2015	2016
Реални раст БДП¹, %					
Свет укупно	3,2	2,9	3,6	4,0	4,1
Европска унија	-0,3	0,0	1,3	1,6	1,8
САД	2,8	1,6	2,6	3,4	3,5
Земље у развоју	4,9	4,5	5,1	5,3	5,4
Раст светске трговине, %	2,7	2,9	4,9	5,4	5,6
Стопа незапослености, %					
Евро зона	11,4	12,3	12,2	11,9	11,5
САД	8,1	7,6	7,4	6,9	6,4
Потрошачке цене, годишње промене, %					
Развијене економије	2,0	1,4	1,8	1,8	1,9
Земље у развоју	6,1	6,2	5,7	5,2	5,0
Раст цене нафте, у доларима, годишње промене, %	1,0	-0,5	-3,0	-5,9	-4,3

¹ Светски БДП рачунат по паритету куповне моћи.

Извор: IMF, World Economic Outlook, October 2013

КРОЗ СВЕТ МОДЕРНИХ КОНКВИСТАДОРА

„Ако је на површини кризе (аутор мисли на Велику рецесију 2008-2009, прим. Дејана Бараћа) било јасно видљиво распојасано лудовање дерегулисаног финансијског сектора и наивна вера у моћ тржишта, у дубини кризе, у том срцу финансијске таме, остао је скривен њен најважнији узрок – велика деформација у расподели новостворене вредности, стагнацији надница и страшно нарастање социјалних разлика.

Да би економија расла и јачала, привреда, држава и грађани морају да троше и тако стварају и одржавају тражњу за робама и услугама. „Нова економија“ тражи и стимулише грађане да троше све више, али им (релативно) плаћа све мање и ускраћује им зарађено. Грађани тај мањак куповне моћи надокнађују задуживањем. Како раст задуживања није праћен растом плата, модел је морао довести до пуцања дужничког балона. Овај фундаментални узрок кризе доводи у питање политичке и економске доктрине на којима систем почива, и тиме постаје нека врста забрањене теме. (...)

милијарде динара или 4,6 % БДП-а. Међутим, са становишта консолидованог биланса (који обухвата буџете покрајинских и локалних администрација) пројектовани „минус“ финансија Србије је чак 7,1 % БДП-а. За покривање „минуса“ и доспелих обавеза у 2014. предвиђено је бруто задуживање за 5,6 милијарди евра, уз нето раст јавног дуга за око 1,6 милијарди евра (рачунало се и на повољан кредит од УАЕ у износу од 3 милијарде долара). За разлику од претходних година, предлог буџета био је транспарентан – без предвиђеног накнадног дописивања трошкова (од око 560 милиона евра) за отплаћивање кредита појединих јавних предузећа и покривање губитака државних банака.

Будући да је финансијски сектор делом саниран – што на терет буџета, што кроз незапамћено штампање новца – криза финансијског сектора се полако и стрпљиво гурала у заборав. У први план сада избија криза јавног дуга.

Господари универзума и њихови интелектуални конквискадори су успели немогуће – променили су перцепцију кризе и изврнули је на главу. Иако су чињенице неумољиве, иако је потпуно јасно да је кризу изазвао приватни сектор и бесмислена вера у моћ тржишта, кривица се сада приписује држави. У новом тумачењу, главна одговорност за кризу је пребачена на превелико буџетско трошење. (...)

У перверзном обрту, криза јавног дуга која је настала као последица санирања финансијске кризе, сада се проглашава њеним узроком. Актуелна криза јавног дуга није директна последица финансијске кризе и огромних, изнуђених директних трошкова санирања финансијског система. Она није последица ни огромних трошкова који су проистекли из рецесије коју је изазвао финансијски сектор. У данашњој интерпретацији, криза јавног дуга је последица склоности модерних западних држава да превише троше.

Како се ради о превеликом трошењу, лек се не може тражити на страни бољег пуњења буџета, расту пореза и њиховој већој прогресивности и затварању пореских „рупа“. То никако, то ни по коју цену. Постоји само један делотворан лек, и своди се на апсолутно, безусловно резање јавне потрошње. (...)

Ако се јавна потрошња не смањи, финансијски сектор ће казнити државе тражећи све веће и веће камате на новац којим се дефицити финансирају. При томе, новац којим скупо кредитирају државе, банке су готово бесплатно позајмиле од централних банака, дакле од државе.^[16] Државе тако финансирају саме себе користећи скупог посредника, а све у име мантре да централне банке не смеју директно покривати дефицит буџета.

Целокупан терет кризе је тако преваљен на грађане, на оних 99 процената становништва који не спадају у привилеговану мањину. Социјална и здравствена заштита је све слабија, јавне службе све сиромашније, сигурност грађана и њихове имовине све мања.

У амбијенту у коме се прелако остаје без посла, и у коме је лакоћа отпуштања проглашена за системску врлину, грађани морају прихватити да раде све више, и/или, да буду плаћени све мање. То је нова, магична кованица – флексибилно тржиште рада – којом се нуди универзално решење за проблем незапослености. (...)

Овакав тријумф неистине и доминација бескрупулозне мањине могућа је само у амбијенту контролисаног и плаћеног једноумља, само у амбијенту колосалне интелектуалне издаје. Ова издаја је данас много гора од оне о којој је писао Жилијен Бенда у свом познатом есеју „Издаја интелектуалаца“ из 1927. године. Она не почива на националним, расним или класним заблудама, нити на погрешним идејама. Она почива на новцу, на грубој интелектуалној корупцији преко које се више не може ставити никакав идејни, нити идеолошки смоквин лист. За мрвице и понеку мрву које падају са трпезе богатих, нови интелектуалци издају све – идеје, прошлост, садашњост и будућност, своје очеве и своју децу.^[17]

^[16] Бројне америчке и европске пословне банке кажњаване су током 2013. године, због тајног договарања у вези намештања каматних стопа, ризичних трансакција итд. Стога је Европска централна банка (ЕЦБ) од 1. новембра 2014. преузела надзор над око 130 највећих европских банака. Фонд за санацију банака почеће постепено (фазно) да функционише од 2016. и у потпуности ће постати оперативан 2026. године, када ће располагати са око 55 милијарди евра. Нов приступ подразумева да ће и кредитори сносити део одговорности за санирање банака. Током десетогодишњег прелазног периода, буџети сваке државе понаособ ће и даље морати да брину о стабилности банкарског система. Свакако да постоји бојазан да 55 милијарди евра неће бити довољно за санирање евентуалних штета у европском банкарском сектору. <http://www.euractiv.com/video/brussels-unveils-single-resolution-mechanism-banking-union-9127>

^[17] Небојша Катић је у широком интервјуу проф. др Радмили Накаради септембра 2013. године потцртао:

„Упркос иностраном моћном фактору, кривица за пропадање Србије иде пре свега на рабош некомпетентне и лење елите која је показала мали интелектуални, а огроман удворички и нарцисоидни потенцијал. (...)

До данас су се све странке већ окушале на власти, а српска политика се није битно мењала, без обзира да ли ју је водила лева или десна, национална или мондијална опција. Ефекти су погубни и Србија је ван сумње неуспела држава, а у искренијем исказу, можда и антидржава. (...) Србија никада није била миљеница историје и то је ван сваке сумње. У тезама о неправдама историје више је него зрно истине. Међутим, иста или слична објашњења свака нација може наћи и тиме правдати своје неуспехе. То је инфантни прилаз стварности – Србија мора сазрети и стати пред огледало. Њој су потребни одговори и промена, а не јадикувке и изговори који оправдавају status quo.“

<http://nkatic.wordpress.com/2013/12/29/o-srbiji-melanholicno/>

Медијски простор је строго контролисан, а на свим главним капијама стоји преторијанска гарда. Кроз те капије могу проћи само одабрани, они који афирмишу систем, или они чија критика не доводи у питање ни једну системску догму.

Они други, који се не мире са таквим стањем ствари, кроз те капије не могу проћи, па обитавају на медијској маргини. Њихови гласови се могу чути само на Интернету, али су и тамо загушени општом дигиталном какофонијом. Тај хук не може угрозити систем и не може га натерати да се промени.

У некој циничној анализи можда се и овакво стање може подвести под виталност и способност капитализма да се трансформише и преживи. Све и да је тако, спорна је цена преживљавања и адаптације – огроман број регионалних ратова који непрестано трају и ужасна људска патња која са тим иде, стално опадање квалитета живота, потпуна атомизација друштва, уништавање животне средине и угрожавање самог опстанка планете.

Није битно само ко побеђује, већ и какав свет победник иза себе оставља. У овом новом свету, све опасности – од глобалних ратова до фашизма – поново су ту, потенцијално у још страшнијем облику. И сва фундаментална питања и проблеми капитализма су и даље отворени и чекају неку нову, још разорнију кризу. Цивилизација која се свела на само две повезане идеје – профит и конзумеризам, нема више шта да понуди или обећа – чак ни раст потрошње. Друштвом се надаље може владати само страхом – од губитка посла, од тероризма, од имиграната, од других. (...)

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, одломак из есеја „Тријумф диригованог једноумља“ написан поводом десетогодишњице Београдског фонда за политичку изузетност, а објављен и на блогу <http://nkatic.wordpress.com/> дана 23. октобра 2013. године)

ДА НАМ (ПО)ЖИВИ ЗАКОН...

„Док смо куповали радна места на туце, губили смо их на хиљаде. Таква економска политика је перпетуум мобиле и не може дати друге резултате, осим ових које смо добили. Спровели смо пљачкашку приватизацију. Грађани Србије су сведоци последица такве разорне политике. (...) Када се заврши реструктурирање, доћи ће до конверзије дуговања предузећа у капитал поверилаца, радницима ће бити исплаћена дуговања за плате и повезан стаж. Остала потраживања ће бити конвертована у капитал и радници ће постати сувласници фирме. Када будемо имали чисту ситуацију, онда ћемо заједно да потражимо инвеститора. (...)

Очекујемо да ће закони о стечају и приватизацији бити усвојени до краја јануара – од тога зависи почетак приватизације. Политичке партије треба да изгубе у потпуности утицај на предузећа у реструктурирању. Имамо агресиван план да се то све заврши до краја 2014. године. Постоје велики отпори променама. Противници нових закона су сви који живе од накарадног система, односно све интересене групе које на неки начин губе овим изменама закона. Закон о раду је окренут ка малим и средњим предузећима, ка незапосленима (...) и није против радника, већ против нерадника, оних који злоупотребљавају систем, против неких привилегија синдиката, који су и довели до тога да постоји 24.000 синдиката што ниједна држава не може да поднесе. (...) Има много ствари које се подмећу, које су нетачне, како би се приказало да је закон против радника, то једноставно није тако.

Нису тачне изјаве да ће доћи до смањења плата за 35 одсто током годишњег одмора, да ће свима бити смањене плате за износ за минули рад, или да радник мора да буде 24 сата доступан послодавцу. Подметања како ће на основу тог закона сви да изгубе радна места, заиста су крајња неозбиљна, а неистине пласира једна политичка странка заједно с неким синдикатима. Синдикати су одлучили да изађу из радних група док се писао закон, нису дали ниједан предлог на промене закона, изашли су из јавне расправе, спречили јавну расправу... Мени је жао али такво неодговорно понашање не можемо толерисати. Ми уводимо ред у јавни сектор, уводимо ред у друштвена предузећа, четири и по месеца се боримо са неодговорним директорима, и са неодговорним члановима синдиката који шире лажне информације. (...)

Верујте, од лошег послодавца и лошег човека може да вас спаси само да одете од њега. Не постоји закон који може од лошег послодавца и лошег човека да направи доброг. (...)

У јавном сектору, укључујући и јавна предузећа, запослено је преко 700.000 људи. Претпоставимо да је 15 одсто вишак. Тај вишак од око 100.000 људи у јавном сектору има плату већу од просечне. Годишњи трошак износи 10.000 евра по запосленом. Тих 10.000 евра, представља делук социјалну помоћ за нерад. На годишњем нивоу, та делук социјална помоћ нас кошта више од милијарду евра. Укупна социјална давања из буџета, за све социјално угрожене износе мање од милијарде евра. Да ли је сада можда мало јасније зашто у Србији немамо универзалну социјалну заштиту и зашто су минималне пензије мале? (...)

Подршка неком закону се оцењује само на један начин – да ли пролазе Скупштину или не. Да не мислим да реформе могу да прођу не бих био на месту на ком се сада налазим... Ја сам ту зато што мислим да закони могу проћи, у противном више нећу бити министар. (...) Очекујем да ће закони бити усвојени, ако не то ће бити знак да не постоји добра воља за реформама. Закони („пакет“ од четири закона, прим. Дејана Бараћа) су били спремни почетком децембра, па су прошли владу тек крајем децембра и то је био први знак да подршка реформама полако посустаје од свих странака, јер ће на тај начин изгубити утицај на предузећа.“

(Саша Радуловић, министар привреде Владе Србије, домаће новинске агенције децембар 2013 – јануар 2014. године)

Code	Proizvodi	Vrednost izvoza u 2005	Vrednost izvoza u 2006	Vrednost izvoza u 2007	Vrednost izvoza u 2008	Vrednost izvoza u 2009	Vrednost izvoza u 2010	Vrednost izvoza u 2011	Vrednost izvoza u 2012	Vrednost izvoza u 2013
TOTAL	Svi proizvodi	4,481,782	6,427,892	8,824,701	10,972,082	8,345,076	9,794,516	11,779,478	11,353,056	14,717,241
*8703	Automobili (укључујући караван)	3,487	10,599	31,216	35,609	15,839	39,311	51,474	397,856	1,951,369
*8544	Izolovana žica / kabl	30,197	66,593	96,067	135,125	129,662	209,836	321,954	411,045	561,693
*4011	Nove spoljne pneumske gume ,	170,095	194,979	236,901	249,711	198,190	239,809	316,798	305,287	393,911
*0811	Smrzuto voće i orasi	139,459	157,142	225,678	257,876	252,106	251,895	299,930	258,032	318,956
*6115	pletene ili kukičane	61,389	95,403	155,169	203,504	186,971	189,944	210,318	227,890	274,080
*2710	Nafta , ne sirova	106,538	117,336	92,435	148,843	150,560	175,115	170,591	202,573	272,793
*2716	električna energija	33,018	71,345	106,372	157,317	200,470	237,785	180,237	125,901	272,555
*1001	Pšenica i napolica	19,970	9,807	84,560	19,134	35,462	89,552	0	94,805	267,529
*3004	stavili u dozi	100,665	124,644	143,961	190,600	173,657	190,691	207,095	238,967	236,609
*8503	mašinama hd ne 85.01/85.02	11,241	57,025	122,991	192,919	123,311	81,550	116,582	159,477	222,190
*1005	Kukuruz	103,267	179,712	85,099	129,577	288,129	334,923	455,544	571,510	212,368
*3901	Polimeri etilena , u primarnim oblicima	109,935	140,108	157,297	173,079	80,935	145,981	175,247	49,644	196,385
*1701	Secer od repe i trske, cista saharoza	163,531	155,785	152,269	153,044	137,443	185,498	160,202	163,303	171,306
*8418	Frizider , zamrzivač , itd	2,111	11,936	61,568	70,304	66,555	73,437	69,487	72,187	167,133
*7606	Limovi , limovi i trake , debljine preko 0.2mm	100,785	141,225	209,145	184,068	110,999	152,255	181,885	158,542	166,748
*9401	itd) , i delovi	48,027	50,169	76,366	80,584	76,722	95,371	113,056	113,406	153,672
*7403	Rafinirani bakar i legure bakra , sirovi	76,109	78,036	84,303	33,096	22,754	79,054	88,136	126,189	152,512
*1512	Suncokretovo ulje i ulje safranike	27,540	20,539	57,005	65,439	72,715	88,152	114,117	116,900	147,408
*8708	Delovi i sklopovi motornih vozila	34,102	35,903	59,203	97,739	91,171	100,896	124,650	118,905	146,097
*3917	Cevi i cevi i pribor za njih od plastike	23,263	25,659	35,148	56,579	49,649	58,229	88,250	117,162	139,125
*7208	ne odeven	376,846	562,182	692,313	916,341	357,524	607,781	542,153	117,598	138,177
*7207	Poluproizvodi od gvožđa ili čelika	47	551	218	249	22,855	10,696	67,760	103,428	138,119
*3923	zapušaći , poklopci , kape, zatvarači, Plas	16,245	29,840	41,627	56,921	47,637	51,486	64,586	77,632	137,748
*7326	Proizvodi od gvožđa ili čelika NSZ	11,768	16,383	26,033	35,357	22,408	24,208	32,839	54,661	131,413
*4811	celuloznih vlakana,	49,469	72,458	91,804	102,875	96,925	91,899	114,995	107,159	124,742
*9403	Ostali nameštaj i delovi	29,001	56,365	86,594	97,864	71,406	76,355	90,601	97,433	117,517
*6406	Delovi obuće ,	44,211	64,952	86,618	107,879	75,434	86,621	105,719	99,194	115,621
*3918	pločicama , od plastičnih masa , nigde nepomenuti	87,294	99,911	121,183	147,268	87,611	101,020	114,050	108,121	115,503
*7204	Otpaci i ostaci od gvožđa ili čelika	27,072	64,182	128,014	151,089	74,943	141,652	153,070	135,160	113,353
*7411	Bakarne cevi	42,238	97,256	103,450	122,774	60,808	105,044	152,856	125,704	108,895
*8516	Električni protočni bojler	9,538	16,315	23,104	32,606	33,483	52,109	85,256	87,010	106,331
*8517	uključujući Curr linijski sistem	854	1,981	10,456	24,153	22,666	39,212	79,127	144,780	103,989
*7612	Aluminijum kontejner (kapa <= 300l)	6,812	38,862	61,125	58,319	53,076	52,352	134,456	134,821	100,845
*6403	Obuća , gornji delovi od kože	60,065	73,314	88,004	105,084	82,135	79,520	112,579	100,063	100,268

Подаци о извозу Србије (2005-2013) у хиљадама долара, извори: „Макроекономија“ и РЗС^[18]

[18] Економиста и државни секретар у Министарству за унутрашњу и спољну трговину Драгован Милићевић упозорио је како нема места оптимизму због раста извоза од 30 % у односу на 2012. годину:

„Извоз од октобра 2013. константно пада. Један број производа или робних група је скопчан са сезонским карактером извозне тражње, док је велики број производа практично исцрпео потенцијале раста (аутомобили, житарице, електрична енергија и сл. као носеће робне групе). Потврђују се раније констатације да српска привреда нема потенцијале раста извоза који јој гарантују дугорочну самоодрживост и раст. (...)

Прогноза кретања извоза до краја 2014. не показује значајне тенденције раста, (...) и за било какво значајно повећање потребне су енормне инвестиције и, пре свега, јефтинији извори. Највећи тежински значај детерминисаности извоза чини индустријска производња, пласмани привреде, и на крају курс са веома малим значајем за кретање извоза.“

<http://www.makroekonomija.org/0-dragovan-milicevic/izvoz-srbije-prerani-optimizam/>

Дописаћемо да ће званична статистика током 2014. године кориговати неке економске параметре везане за 2013.

ТЕ 2013. ГОДИНЕ... ЗВОНА СУ И ДАЉЕ ГРМЕЛА НА УЗБУНУ

Сваки запослени грађанин имао је „свог“ пензионера: 1.715.164 запослених (без органа безбедности) „пратило“ је 1.711.700 пензионера (просек). Монетарни систем је и даље „дубоко заробљен“ у замци двовалутног система, а рекло би се да је динар задржао „јачину“ више него што слабашна и високозадужена економија може да понесе. Промет робе у трговини на мало реално је пао за 5,1 проценат у односу на претходну (2012) годину, док је стопа инфлације била ниска (2,2 процента). Држава је остварила БДП вредности 31,63 милијарде евра у динарској противвредности, док је реални раст БДП-а износио 2,4 процента. Према Управи за јавни дуг (Министарства финансија) укупан јавни дуг је последњег дана 2013. године износио 61,2 процената БДП-а или 20.089 милиона евра, што је значило повећање за око 2.540 милиона евра у односу на крај 2012. године; свега 20,54 процената јавног дуга било је у домаћој валути, а без индиректних обавеза, које укључују и гаранције, величина јавног дуга била је 17.276 милиона евра. Спољни дуг Србије био је на крају године „у околини“ 25,5 милијарди евра, што значи да је готово остао на нивоу дуга на крају 2012. године када је износио 25,7 милијарди евра. Дефицит консолидованог биланса државе износио је 4,8 процената БДП-а или 178,7 милијарди динара (уз понављање напомене да се буџет води на принципу простог књиговодства тако што се књижи само оно што је плаћено). Структура јавне потрошње и даље је била прилично неповољна. „Минус“ текућег рачуна (дефицит текућих трансакција) износио је 1.585,5 милиона евра (наспрот дефициту од 3.176,5 милиона евра у 2012. години); као део текућег рачуна, спољнотрговински дефицит износио је 3.644,3 милиона евра (наспрот дефициту од 5.324,0 милиона евра у 2012. години). Платни биланс (текући, финансијски, капитални и рачун, уз ставку грешке и пропусти) забележио је „плус“ од 696,7 милиона евра (наспрот „минусу“ од 1.137,2 милиона евра који је остварен у 2012. години). Према годишњој листи Светског економског форума (уз све контраверзе и проблематичне критеријуме) која је обухватила 148 земаља, по независности судства Србија је била на 124. месту, по стопи организованог криминала на 127. месту, а по конкурентности на 101. месту. И даље се бележила релативно висока перцепција корупције (42 поена од 100 могућих квалификовало је Србију за 72. место од 177 земаља на годишњој листи организације „Транспаренси интернешнел“, при чему се скор нижи од 50 поена сматра „ендемском корупцијом“). Пословне банке су из земље повукле око 1,05 милијарди евра „због недостатка квалитетне тражње и ограничења на страни понуде,“ а домаћа привреда била је и даље „тешко рањена“.

УЛОГА ПРОБЛЕМАТИЧНИХ КРЕДИТА У ЗОМБИРАЊУ БАНАКА

Приликом гостовања у емисији „Кажипрст“ на ТВ Б92 од 13. фебруара 2014. године, гувернер НБС Јоргованка Табаковић саопштила је како је држава морала да прокњижи трошкове четири банке у стечају (Агробанка, Развојна банка Војводине, Привредна банка Београд, Универзал банка) од 865 милиона евра. Овome, разуме се, треба придодати и финансијску нестабилност коју су на тржишту Србије генерисале ове „болесне“ или „контаминиране“ банке. Дописаћемо да су депозити у Универзал банци изнад 50 хиљада евра пропали, док су депоненти остале три банке „спасени“ преко Поштанске штедионице.

Пропаст домаћих пословних банака заснивао се на комбинацији неких од следећих подухвата – креирање лажних финансијских извештаја укључујући и лажне вредности акција, давање необезбеђених кредита, пословање са веома сумњивим клијентима („фантом“ предузећа, фирме са оф-шор дестинација итд).

„Зомбирању“ Универзал банке допринели су првенствено њени акционари – „Фармаком МБ“, „Беохемија“ и „Интеркомерц“, који су уједно били и њени највећи дужници. Упечатљиво је како су поменуте три компаније (са повезаним предузећима) биле блокади од преко 25 милијарди динара; процене из јануара 2014. године биле су да њихова укупна

дуговања (према банкама, Пореској управи, добављачима итд.) достижу скоро 900 милиона евра.^[19]

Табела 2. Спољнотрговински партнери Србије - основни економски индикатори

		2012	2013	2014	2015	2016
Реални раст БДП, у %	Италија	-2,4	-1,8	0,7	1,1	1,4
	Немачка	0,9	0,5	1,4	1,4	1,3
	Евро зона	-0,6	-0,4	1,0	1,3	1,5
	Русија	3,4	1,5	3,0	3,5	3,5
Инфлација, у %	Италија	3,3	1,6	1,3	1,2	1,3
	Немачка	2,1	1,6	1,8	1,8	1,8
	Евро зона	2,5	1,5	1,5	1,4	1,5
	Русија	5,1	6,7	5,7	5,4	5,4
Салдо текућег рачуна (% БДП)	Италија	-0,7	0,0	0,2	0,0	0,4
	Немачка	7,0	6,0	5,7	5,4	5,1
	Евро зона	1,9	2,3	2,5	2,6	2,6
	Русија	3,7	2,9	2,3	1,4	0,5
Консолидовани фискални биланс, у % БДП	Италија	-2,9	-3,2	-2,1	-1,8	-1,1
	Немачка	-0,5	-0,4	-0,1	0,0	0,1
	Евро зона	-3,7	-3,1	-2,5	-2,1	-1,6
	Русија	0,4	-0,7	-0,3	-0,6	-1,4
Бруто дуг државе, у % БДП	Италија	127,0	132,3	133,1	131,8	129,3
	Немачка	81,9	80,4	78,1	75,2	72,0
	Евро зона	93,0	95,7	96,1	95,3	93,7
	Русија	12,4	14,1	14,6	15,1	15,3
Стопа незапослености, у %	Италија	10,7	12,5	12,4	12,0	11,2
	Немачка	5,5	5,6	5,5	5,4	5,4
	Евро зона	11,4	12,3	12,2	12,0	11,5
	Русија	6,0	5,7	5,7	5,5	5,5

Извор: IMF, World Economic Outlook, October 2013

КРУПНО И НЕПРИСТОЈНО БОГАТСТВО

„Мој кључни проблем са једном групом крупних бизнисмена је што су се њихови проблеми претворили у проблеме банака, четири банке су пропале – три државне и једна приватна, а које су пословале по истом рецепту. Тај цех од милијарду евра смо ми платили. Међутим, оно што још нисмо платили, а могло би да дође на наплату је још око милијарду евра, колики су дугови неким другим банкама групе од десет-петнаест највећих српских бизнисмена, али и њихови дугови од неколико стотина милиона евра добављачима. Кад све то узмете на камару, то је око милијарду и по евра или 5 посто БДП-а. Како је неко дозволио да тај проблем нарасте? Како је могуће да Пореска управа објављује спискове дужника, а прстом није

^[19] Милош Обрадовић, „Узми робу – не плати, узми кредит – не врати,“ „Нови магазин“ од 1. фебруара 2014. године, <http://www.big.co.rs/sr/nova-ekonomija/vesti-iz-zemlje/uzmi-rob-u-ne-plati-uzmi-kredit-ne-vrati>

„Случај Универзал банке,“ портал недељника „Време“ од 13. фебруара 2014. године, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1174419>

Генерални секретар Удружења банака Србије (УБС) Верољуб Дугалић је 17. априла 2014. године саопштио како су банке у Србији у 2013. години пословале са губитком од 18 милиона евра. За такав биланс је „заслужан“ прво пад камата на кредите, а друго смањење кредитне активности за око 10 одсто и иниректни отпис пласмана на крају године.“

Према подацима УБС, на дан 31. децембар 2013. године 15 банака остварило је губитак, укључујући и Универзал банку, док је 15 банака пословало позитивно. Банке са страним капиталом послују у Србији од 2002. године, а по подацима УБС прва година у којој је целокупан банкарски сектор у Србији остварио профит била је 2005. Стопа приноса на капитал почев од 2005. године (пре плаћања пореза) износила је: 5,3 % (2005), 7,7% (2006), 7,2% (2007), 8,3 % (2008), 4,5 % (2009), 5,1% (2010), 0,2% (2011), 1,9 % (2012), да би у 2013. забележен губитак. С друге стране, укупна нето добит пословних банака у Србији током периода 2002-2013 (дванаест финансијских година) износила је 1,14 милијарди евра.

Дугалић је „поентирао“ потпитањима:

„Прошле године (2013) су само три компаније у Србији зарадиле око пола милијарде евра и сви кажу да је то одлично, али кад банке зараде два пута више за 12 година, онда кажу како оне пљачкају народ. Па како то?! Није проблем да банке дају кредите, али – коме?“ <http://www.tanjug.rs/novosti/125899/banke-u-2013--godini-u-gubitku-18-miliona-evra.htm>

Међутим, не можемо а да не поставимо (пот)питање – колико су стране банке (централе) зарадиле послујући са својим „истуреним одељењима“ (или српским банкама са страним капиталом)?

мрднула да се ти порези наплате? Нису ти дугови настали преко ноћи. Код неких дужника нико из Пореске управе није долазио годинама.

Државна фирма ‚Застава оружје‘ је изгубила депозит у пропалој, приватној Универзал банци, а истовремено је та фирма дувала држави за порез. Исти случај је са државном фирмом ‚Милан Благојевић‘ из Лучана. То је сумануто. (...)

Богати људи кажу да их не питамо како су зарадили први милион. Међутим, овде многи не могу да објасне како су зарађивали после тог првог милиона. Они сада дугују милијарду до милијарду и по евра. Они ће да упропасте многе добављаче с којима сарађују, запосленима не исплаћују зараде, држави не плаћају порезе, банкама кредите. Банке ће нама да подигну камате да надоканаде те губитке. Та група људи која је немилице користила отворене механизме да повлаче кредите без граница. Постоје фирме које су узимале кредите од 27 различитих банака у Србији; конкретно ‚Интеркомерц‘, ‚Беохемији‘ је Европска банка за обнову и развој у присуству (нашег) премијера дала кредит. (...)

За мене је непристојно богатство када је неко лично богат, а фирме му пропадају – као што је случај са већином наших тајкуна. Они су се задуживали, приказивали добит у билансима својих компанијама, ту добит извличили као своју зараду, а онда компанију оставили под хипотекама, слежући раменима. Компаније су користили као љуштуре из које су извукли сав сок, остављајући их банкама. Сетимо се Агробанке, с којом је све почело. Они су узимали кредите од 20 милиона без намере да их врате, дајући хипотеку на имовину реалне вредности два милиона. Када банка дође да наплати, они јој уступе хипотеку и банка је изгубила.“

(Милан Ђулибрк, главни уредник НИН-а, „Став Србије“ на ТВ Прва од 13. априла 2014. године)

Графика: „Блиц“, април 2014. Године

У (НЕ)ОЧЕКИВАЊУ ДА СЕ ДЕСЕ ЧУДА

„У поступку реконструкције Владе, именован сам 2. септембра 2013. године за министра привреде. Економски део експозеа председника Владе који сам писао са министром финансија (Лазаром Крстићем), и који је представљао и основ за економску политику Владе, садржи план неопходних и више деценија одгађаних реформи које су подељене у пет кључних тачака. Оне треба да омогуће привредни раст, запошљавање и раст животног стандарда грађана: 1) регулаторна реформа – стварање повољнијег привредног амбијента (измене Закона о стечају, Закона о приватизацији, Закона о раду и Закона о планирању и изградњи), 2) смањење намета на рад – као кључна мера подстицања привреде и главна претпоставка за

борбу против сиве економије, запошљавања на црно и црног тржишта, 3) завршетак деценијског реструктурирања 153 предузећа у реструктурирању која по студији Светске банке коштају државу преко 750 милиона долара годишње, 4) увођење реда у јавни сектор, посебно јавна предузећа, корпоративно управљање, смањење државног учешћа у привреди, ослањање на приватни сектор, здрава држава, 5) сређивање банкарског сектора који је оптерећен последицама катастрофално спроведене приватизације, неодговорношћу нових власника-менаџера, као и самих банака, што је све довело до високог нивоа NLP-а (ненаплативи кредити, прим. Дејана Бараћа) и високих каматних стопа кредита за привреду.

Током рада Владе, реформе су отпадале једна по једна. Последња тачка из експозеа, регулаторна реформа, отпала је 20. јануара 2014. године, након ничим изазваног неформалног састанка два члана владе, два синдиката и једне послодавачке организације. Оставку сам поднео 24. јануара 2014. године, након што Министарство привреде није добило никакав одговор на захтев за званичан став у вези са саопштењем да је одлучено да су закони повучени. (...)

Шта смо постигли за ових 5 месеци упркос свим опструкцијама?

1) Увели смо транспарентно трошење новца пореских обвезника за Министарство привреде и све државне агенције у његовој надлежност. Сваког месеца смо објављивали извештај о сваком потрошеном динару у претходном месецу. (...)

2) Донели смо буџет за 2014. годину који је укинуо све нове субвенције и укинуо SIEPA. У буџету предвидели Транзициони фонд, Гарантни фонд и Venture Capital фондове. У реализацији буџета за 2013. годину уштедели смо 46 милијарди динара, односно око 40 милиона евра.

3) Сменили директоре Агенције за приватизацију, SIEPA и ALSU. Спречили катастрофалне приватизације Вршачких винограда и Прве петолетке. Обуставили смо арчење новца из Фонда за развој. Утврдили ниво неодговорности. Покренули поступак анализе.

4) Урадили 80 % личних карата за 153 предузећа у реструктурирању и још 419 у приватизацији. Личне карте садрже пописе имовине и обавеза. Урадили 50 % процена фер тржишне вредности имовине. Ушли у реализацију прављења пословних планова за 2014. годину, утврђивање технолошког вишка.

5) Кренули са увођењем реда у јавна предузећа. Прибавили личне карте. Кренули у процене фер тржишне вредности. Обуставили 13. плату, донације, маркетинг (...) пре него што је шеф поломио кваку.

6) Припремили законе о стечају, приватизацији још два пратећа закона. Заједно са Министарством рада припремили закон о раду. Радиле на припреми Закона о планирању и изградњи заједно са Министарством грађевинарства. (...)

Сви ови ванинституционални пројекти су успешно заустављени од стране Министарства привреде, али је потрошена велика енергија уз велики губитак времена. Примери су сви 'арапски послови', посао са 'Етихадом', 'Ал Дахра', послови везани за 'Фијат', послови обећавања и додељивања субвенција, стварања заједничког предузећа са 'Горењем'. Штетан тајан уговор Републике Србије, ЈАТ-а и 'Етихада', а посебно његова ваинституционална имплементација, најбољи је пример оваквог деловања. Кабинет *Првог потпредседника* је месецима спречавао Министарство привреде да добије личну карту ЈАТ-а, процену вредности имовине и спречи спровођење финансијског реструктурирања. (...)

Влада за сво ово време није никада радила као тим. Дневни ред за седнице Владе познат је пет минута пред саму седницу Владе. На Влади се ништа не дискутује. Осетан је страх чланова Владе. И други чланови Владе имају сличне проблеме, али се не усуђују да о њима јавно говоре.

Медијски линч којем сам изложен преко таблоидних медија је прешао све границе. Од прича како сам шпијун, лажних прича о возачима, лажи о томе колико сам новца зарадио, до

последњег провлачења лажних вести о мојој деци на насловној страни таблоида. Медијски линч је део медијског мрака који сеје страх. Самоцензура је на невероватном нивоу. Од гушења вести до менталног разгибавања, ово је значајан део блата у коме пропадамо. (...)

Пакет мера економске стабилизације (представљен 8. октобра 2013. године, прим. Дејана Бараћа) је потпуно промашен. У његовој изради није учествовала ни Влада као колективно тело, ни Министарство привреде. На њему је радило Министарство финансија и кабинет *Првог потпредседника*. Министар привреде из протеста није био присутан на јавној седници Владе на којој је представљен овај пакет јавности. Донети буџет за 2014. годину је неодржив, у деловима неозбиљан и ни приближан ономе што је Србији потребно. Да поменем само једну ствар: без икаквог писаног документа, само на основу усмених информација из треће руке, очекујемо 3 милијарде евра од Уједињених Арапских Емирата. (...)

Претходни министар финансија и привреде (Млађан Динкић) је остао део Владе и активан део кабинета *Првог потпредседника* Владе. (...) Пуно поверење у арапска, кинеска, руска, белоруска и друга чуда, нетранспарентне уговоре, субвенције, и све остале пропале политике претходног министра су изгледа једина политика на коју се заиста и искрено рачуна.“
(Саша Радуловић, министар привреде Владе Србије, подносићи оставку премијеру Ивици Дачићу и оптужујући кабинет Александра Вучића за „кочење“ реформи, „Танјуг“/Б92 од 25. јануара 2014. године)

ПОТЦРТАВАЊЕ ПОСЛЕ ПОКУШАЈА ШИРОКОГ ЗАХВАТА

За похвалу је што је бивши министар привреде Саша Радуловић настојао да уведе ред у вези „личних карти“ предузећа, што је увео транспарентност и контролу у трошењу јавних средстава – уз ограду коју смо раније подвукли а која се тицала Фонда за развој, али и занемаривања монетарне политике. Ипак, у једном тренутку неопрезно је најавио измене закона, тако да би сви запослени добили здравствено осигурање без обзира на то да ли њихов послодавац то осигурање плаћа; касније је у обраћању јавности тај став кориговао. Готово истовремено, Радуловићев тадашњи саветник Александар Стевановић поменуо је могућност да сви будући пензионери од државе добијају гарантовану пензију вредности од 200 евра, по угледу на пензионе системе Канаде и Швајцарске; и овај став је убрзо коригован.

Сума сумарум, у непуних пет месеци мандата Радуловић је широким реформским захватима много хтео, много започео, али спорадично и плитко заорао. „Пакет“ од четири закона (о раду, приватизацији, стечају, планирању и изградњи), које је марљиво припремао са својим тимом, превасходно се тицао неких других ресора. Што ће рећи, поменути „пакет“ је требало да се изнедри из троугла три министарства – финансија, рада и социјалне политике, грађевине и урбанизма. Закони су повучени из процедуре интервенцијом *првог потпредседника* Владе Србије Александра Вучића и премијера Ивице Дачића 20. јануара 2014. године (у освит расписивања републичких избора); тачније, стопирање је обнародовано на Социјално-економском савету Републике Србије.^[20]

Мерено утисцима, најкрупнији камен о који се спотакао бивши министар привреде био је *Нацрт Закона о изменама и допунама Закона о раду*, а који је његов кабинет (уз координацију са кабинетом Министарства рада, запошљавања и социјалне политике) предложио 18. децембра 2013. године за јавну расправу. Разуме се, не треба занемарити ни предлоге Закона о стечају и Закона о приватизацији, који би погодили „запослене“ у предузећима у реструктурирању и предузећима у надлежности Агенције за приватизацију. Неко ће рећи да су нацрти закона (о којима је тек требало расправљати) предложени у недоба, баш када је у то време најјача партија у Србији (Српска напредна странка) била чврсто решена да капитализује рејтинг (у бирачком телу) свог председника Александра Вучића, опредељујући се за ванредне парламентарне изборе. Други су шаљиво назначили да је министар привреде успео готово немогуће – ујединио је (против себе) чак и оне који се никада не би заједно

^[20] „Закон о раду иде на дораду,“ РТВ од 20. јануара 2014. године, http://www.rtv.rs/sr_ci/politika/zakon-o-radu-ide-na-doradu_454719.html

окупили. Руку на срце, можда би Саша Радуловић „преживео“ још неко време да је усвајање новог Закона о раду одложио за следећи круг реформи; међутим, иза што хитнијег доношења овог закона стајали су интереси међународних финансијских институција (Светска банка и ММФ), захтеви највећег дела домаћих и иностраних послодаваца (Унија послодаваца Србије, Асоцијација малих и средњих предузећа и предузетника, Америчка привредна комора – која је имала и додатне захтеве у смислу либерализације радних односа итд).

Већ смо подвукли да је овај закон (чије су се кључне цртице појављивале у медијима још новембра 2013. године) срачунато циљао привилегије запослених у јавном сектору и јавним предузећима (посебно злоупотребе у обрачуњу боловања и годишњих одмора), а прилично би погодио запослене у приватном сектору – који нису заштићени (посебним) колективним уговорима као њихове колеге чији је послодавац држава. Предлог суштинских измена тада важећег Закона о раду (Сл. гласник РС бр. 24/05, 61/05, 54/09 и 32/13) односио се на обрачун зараде запослених (за време боловања, годишњег одмора, накнаде за минули рад), укидање проширеног дејства колективног уговора, прерасподелу радног времена и прековремени рад, вредност отпремнина, као и права радника у случају добијања отказа. Маријана Кркић је у свом тексту у „Блицу“ пописала „десет истина и заблуда“^[21] који су се тicali поменутог нацрта закона о раду:

1. Годишњи одмор био би мање плаћен – делимично тачно

Основица за накнаду за време трајања годишњег одмора чинила би основна зарада увећана за минули рад (код последњег послодавца), а не просек у последња три месеца увећан за бонусе, регрес и (евентуалну) тринаесту зараду.

2. Боловање би било мање плаћено – делимично тачно

Обрачун накнаде за време боловања не би се вршио на бази просека последње три зараде умањене за 35 процената. Основицу би, наиме, чинила основна зарада увећана за минули рад (код последњег послодавца).

3. Смањила би се накнада за минули рад – тачно

Минули рад би се рачунао само према годинама проведених код последњег послодавца, уместо за цео радни стаж. Законски минимум за минули рад остао би 0,4 процената зараде по години стажа.

4. Отпремнине би биле мање – тачно

Радници би, у случају отказа (када их послодавац прогласи технолошким вишком), добијали отпремнину од послодавца само за године стажа проведене у његовој фирми.

5. Накнада за одлазак у пензију би се смањила – тачно

Приликом одласка радника у пензију, законска обавеза послодавца била би да раднику исплати најмање две просечне месечне зараде исплаћене у Републици Србији, уместо три (зараде).

6. Рад на одређено би се заменио сталним радним односом – нетачно

Рок трајања уговора на одређено време био би продужен са годину дана на две године.

7. Казне због недисциплине биле би оштрије – тачно

Предвиђена је могућност да радник због недисциплине буде удаљен с посла тридесет, уместо три дана.

8. Лизинг радника „затворио“ би могућност запошљавања за стално – нетачно

Закон би изједначио права и зараде запослених „на лизинг“ (које стари закон није „препознавао“ или ти третирао) са онима који су запослени на одређено време.

^[21] Маријана Кркић, „Десет истина и заблуда о новом Закону о раду,“ „Блиц“ од 3. јануара 2014. године, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/432061/10-istina-i-zabluda-o-novom-Zakonu-o-radu>

Нацрт закона о изменама и допунама Закона о раду био је доступан на сајту Министарства рада, запошљавања и социјалне политике: <http://www.minrzs.gov.rs/javne-rasprave.php>

9. За повреду на раду биле би мање накнаде – делимично тачно

Висина ове накнаде везала би се за основну зараду увећану за минули рад код последњег послодавца.

10. У случају добијеног судског спора у случају отказа, радник би од послодавца добио мању накнаду – тачно

Радник који добије отказ, затим тужи послодавца и на крају добије судски спор, може да рачуна на максималну накнаду штете у вредности од 18 основних зарада које би остварио да је за време суђења радио, уз обавезу послодавца да плати припадајуће доприносе.

Александар Вучић је Сашу Радуловића током лета 2013. најавио као „чудо од човека и стручњака,“ да би га већ од краја јануара 2014. године таблоиди и људи блиски Вучићу представљали „као сумњиво лице, криминалца, само што неће да га хапсе“ (метафоре аналитичара Ђорђа Вукадиновића у емисији „Став Србије“ на ТВ Прва од 9. фебруара 2014). Напослетку, не можемо да се отнемо утиску да је Радуловић за кратко време делимично „потрошен“ и да ниједног тренутка није имао снажну политичку подршку за крупан подухват који је предузео (уз све пратеће грешке). Када је поднео оставку тврдио је како је већ после 15 дана „боравка“ у влади схватио да неће бити у прилици да спроведе оно што је најављивао; то је вероватно основни разлог зашто је остатак „министровања“ користио и за маркетинг – да би га шира јавност упознала пре него што дубоко уплови у политичке воде. Посве је разумљиво да брига за јавна добра доноси популарност у добром делу јавности.

Апропо наведеног, дописаћемо једну не сасвим безначајну изјаву премијера Ивице Дачића коју је саопштио 20. јануара 2014. године у емисији „Кажипрст“ на ТВ Б92: „Преговори са Европском унијом не почињу зато што је Србија направила фрапантне реформе, већ управо због напретка у вези са односима са Приштином. (...) Треба да будемо свесни да не живимо у идеалном свету, већ у оном у ком су правила наметнута и ако ишта запне око односа с Косовом, запеће и преговори са ЕУ.“

ММФ и Светска банка све време, као Дамаклов мач, лебде над главом Србије. Сва је прилика да ће „препаковани пакет“ од четири закона на којима је инсистирао Радуловић нова владајућа већина донети у најскоријем могућем року током „реформске“ 2014. године. На дневном реду је, разуме се, решавање проблема предузећа у реструктурирању и реформа јавних предузећа, а није искључена ни могућност измене пензијско-инвалидског система.

Искуство, међутим, непорециво сведочи како домаћи политичари умеју да добију изборе, али је зато упитна њихова способност да воде државу. Да би темељне реформе биле успешне, у грубим цртама саопштено, до 20 процената доприноси обезбеђивање апсолутне већине у парламенту, док остатак чине борба против корупције, способност да се „сломе“ интереси појединих социјалних група, квалитетан план и програм, као и обиље стручних људи који ће у садејству да изнесу читав подухват. За сада (март 2014. године) стручни људи, квалитетан план и програм или недостају, или су добро скривени (за „црне дане“); док је монетарна политика, изгледа, и даље забран који нико не сме да дирне.

Фасцинације страним инвеститорима у Србији ни ове (2014) не престају, нити посустају. Чини се да политичари и даље не праве разлику између производње добара и њиховог склапања, а далеко од тога да разумеју разлику између продуктивног и рентног капитала.^[22]

^[22] Добронамерним страним инвеститорима увек треба указати добродошлицу, али далеко од тога да их треба доживљавати као модерне спасиоце или месије Србије. Они нашу државу посматрају као тржиште и улажу искључиво вођени сопственим интересом, како смо раније подвукли.

Како су утихнуле најаве о изградњи арапске (УАЕ) „фабрике чипова и делова за авионе“, отворена су нова поглавља. Аутобуси које од почетка 2014. године склапа земунски „Икарбус“ купци у земљи и региону, природно, доживљавају као „Мерцедесово“ возило (као што се евро и даље перципира као претежно немачка валута). Пројекат „Београд на води“, најављен као заједничко улагање УАЕ и Србије на локацији главне железничке станице у нашој престоници, представља пример рентног капитала. Јасно је да овакав облик капитала симболично доприноси запошљавању домаће радне снаге (и то само у фази изградње). Дописаћемо да, према критеријумима у свету, опремљено грађевинско земљиште треба да учествује у неком

НЕОДРЖИВА ПУТАЊА

„Државне финансије у Србији налазе се на неодрживој путањи. То значи да ћемо ове године, ако се не предузму значајне мере, имати огроман дефицит у буџету, 8 одсто БДП-а, односно око 2,5 милијарде евра, (...) због чега ће доћи до пораста дуга. (...) Значи, ове године треба да се задужимо око 5,5 милијарди евра (брuto). У следеће две или три године морамо да се задужујемо отприлике 5 милијарди евра годишње (брuto) да бисмо платили стари дуг и да бисмо платили дефицит који ће нужно, пошто је сада јако висок, трајати још три, четири и више година. Последица тога је висок (јавни) дуг, који је сада 65 посто БДП-а и наставља да расте. За Србију је ниво дуга који би она могла да поднесе негде 30-35 посто БДП-а. Значи, он је већ сада дупло већи од онога што бисмо могли да издржимо. Он иначе износи 21 милијарду евра.

Шта су последице тог дуга? (...) Они који позајмљују држави питају се да ли ће то она моћи да врати. Опет, није увек питање да ли ће дати или неће дати, него колико ће дизати каматну стопу. Каматна стопа по којој би ми могли да добијемо зајам сад је већ негде 7 до 7,5 посто за евре. (...) Већ 2014. камате ће бити око милијарду евра, што почиње да се приближава износу који се из буџета издваја за укупно образовање. То је неодржива и нерационална ситуација. (...)

Размишља се о томе у којој мери је узрок оваквом стању криза која је 2008. избила у свету, а нарочито у Европи. Иако је криза погодила нас и остале земље у окружењу – говорим о Румунији, Бугарској, Мађарској, Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Македонији, Албанији – наш дуг је од 2008. до 2013. порастао дупло брже у односу на просек ових околних земаља. (...)

Поставља се питање како смо дотле дошли и најкраћи одговор је да је у основи политика та која је растурила јавне финансије. Пензије су скоро највећи издатак у буџету. Године 2008. оне су порасле за 30 посто. То је био страхан ударац на буџет, и то трајан ударац. То није нешто једнократно, (...) економисти то зову структурни дефицит. Интересантно је и да је од тих 30 посто, 10 посто повећано када је криза већ ударила. То је било у октобру 2008. када се формирала нова влада. Тада је ПУПС буквално уценио владу да морају да се повећају пензије за 10 посто. Резултат тога ми трпимо и сада. Удео пензија у БДП-у је преко 13 посто, а одрживо би било 10 посто. То је структурна, трајна неусклађеност.

Други удар је био јуна 2011. када је 400 милиона евра из републичког буџета пребачено на локални ниво. То се звало фискална децентрализација. Иако је тада представљено да то није стварни дефицит, односно да је то само пребацивање новца, то је била нова рупа. Узето је 400 милиона евра прихода од републике и дато локалу. Он је тих 400 милиона евра потрошио, а република није имала додатних 400 милиона евра да финансира своје обавезе. Да би то било неутрално, република је морала за толико да смањи своје расходе на централном нивоу, али то није учињено. Тада, у јуну 2011. то је била политичка уцена УРС-а. Проблем је што су све то структурни поремећаји – једном сте дали и то је сад трајна рупа која настаје из године у годину. Трећи велики блок где се политика јавља у јавним финансијама и где онда имамо трајне последице јесу јавна предузећа која лоше послују. Зашто лоше послују? Зато што је политичко управљање на врху. Ту је онда политичко запошљавање. Као резултат имате губитке које на крају плаћа држава. Најочигледнији, мада не и највећи пример јесте ‚Галеника‘. То је предузеће које би требало да послује одлично, да инвестира, доприноси привредном расту Србије, а имамо управо супротно. Удвостручио се број запослених и наравно, направили су

пројекту од 7 до 12 процената његове вредности (што представља почетно улагање Србије); изнад 12 процената поменутог учешћа не оправдава пројекат. Да упростимо, сва је прилика да би Србија за трошкове опремања грађевинског земљишта, требало да добије део пословно-стамбеног простора „Београда на води“ у власништво, а питање је да ли држава има загарантоване купце за припадајући простор како би повратила улог.

Истину за вољу, потенцијална светла тачка сарадње Србије и Уједињених Арапских Емирата (УАЕ) била је формирање заједничке компаније „Ер Србија“ (енг. „Air Serbia“) која је настала 26. октобра 2013. године потписивањем уговора између „ЈАТ ервејза“ (енг. Jat Airways) и компаније „Etihad Airways“. Једноставно, конкуренција у авиообраћају била је таква да „почивша“ компанија „ЈАТ ервејз“ није могла да је прати. Ипак, пре доношења коначног закључка треба бити опрезан, јер у време када настају ови редови уговор о партнерству (51:49 у корист државе Србије) није био доступан јавности; иако се то неретко најављивало од јесени 2013. године. Можда делови уговора, или усмени договори, подразумевају продају државног удела у Аеродрому „Никола Тесла“?

губитке. На крају се 100 милиона евра свалило држави на терет. То је укупни износ солидарног пореза који ће се скупити ове године. То је типичан модел.

Највише кошта ‚Србијагас‘, који је за три-четири године направио губитке и дуг од милијарду и 200 милиона евра. Отприлике за толико ми сада можемо да продамо ‚Телеком‘. (...) ‚Телеком‘ има профит, али он губи учешће, постаје све лошији. Нема разлога да ‚Телеком‘ не буде приватно предузеће и да не буде успешно. Слично је и са ‚Дунав осигурањем‘, који такође губи своју позицију, запосленост (у компанији) расте и на крају може да се деси да дође на терет државе, као што су неке банке.

Ту су и друга предузећа која би вероватно остала државна, али која би морала да буду ефикаснија. ЕПС (...) послује на граници (одрживости) – нема за инвестирање, већ држава мора да стане иза тога, па на крају може да се деси да држава мора то да покрије, како сада ради за ‚Србијагас‘. (...)

Следећа ствар су државне и приватне банке, оне које су у основи имале неку политичко-пословну спрегу. Трошак за овај низ банака које су до сада затворене, чак и код приватне банке каква је Универзал (банка), преноси се на државу, јер она мора да плаћа депозите које је осигурала (до 50 хиљада евра). До сада је трошак за банке био 800 милиона евра, што је огромна сума. Према томе, прво питање је управљање тим банкама. (...)

У октобру (2013) су донете мере, као што су повећање (ниже стопе) ПДВ-а са 8 на 10 посто и солидарни порез. То је дало уштеде од 250 милиона евра, али уместо да се за толико смањи мањак у државној каси, све то и више од тога су појели издаци за ‚Србијагас‘, Привредну банку Београд и Универзал банку: око 330 милиона евра. (...) Дакле, ако се јавна предузећа и банке не доведу у ред, (...) не постоје те уштеде које могу да надокнаде њихове губитке. Не треба онда ни покушавати, треба се препустити па кад ударимо жестоко, онда ћемо да се сабирамо.

Треба спровести реформе, тј. донети законе. Прва је на реду пензијска реформа – ту имамо проблем превременог пензионисања. Дакле, готово 70 посто мушкараца се пензионише пре 65. године, а 50 посто жена пре 60. То је огроман трошак за пензиони систем, јер онда ти људи дуго примају пензије. То није правично, јер у основи је пензијски систем постављен тако да би приближно сви требало да примају пензију у просеку исти број година. Европска пракса је да се на неки начин изједначе они који у пензију оду пре времена у односу на остале. Зато што ће дуже примати пензије од ових који у пензију оду касније, они примају мање. То су такозвани пенали за раније пензионисање, и таква пракса постоји у Немачкој, Мађарској, Хрватској, Црној Гори. Други део реформе тиче се питања старосне границе за пензионисање. Код нас се ту јавља највећа разлика између жена и мушкараца, 60 и 65 година. Најчешће је старосна граница иста – 65 и 65, али постоји решење као у Бугарској и Румунији, 63 и 65 година. Наравно, то се уводи постепено, помера се сваких шест месеци. Није искључено да неки додатни рачуни покажу да обе границе можда треба још повећавати. Али јасно је шта треба да се уради. (...)

Осим пензијске реформе, питање је и реформе плата и запошљавања у јавном сектору. Систем плата у администрацији је потпуно нарушен, и то је опет политичка прича – како је ко био јачи, вршио је већи притисак и могао да се избори за коефицијенте, бонусе, тако да је то постао потпуно нерационалан и неправедан систем. (...) У следеће две-три године треба направити анализу колики су стварно вишкови запослених. Постоје неке индиције да су они пре свега у локалној самоуправи, делом у здравству међу немедицинским особљем и у школству, где број наставника расте а број деце опада.

Потребно је време да се направе те анализе, а онда да се испланира како да се то доведе у ред. (...) Резултат тих краткорочних акција увек је био више негативан него позитиван. Најбољи људи вам оду, они који могу да нађу посао на другом месту, а остану ови који не вреде баш толико и на крају видите да не можете са њима да радите. А онда дођу нови избори и нови талас партијског запошљавања.

Сем тога, треба мењати неке законе. Ту је Закон о раду који је, наравно, важан и за привреду али и за државне службенике, и одговарајући закони који решавају запошљавање у јавном сектору. Треба да буде могуће флексибилније запошљавати и отпуштати. Јер кад са

новим изборима дође нов талас запошљавања, а оне старе не можете да отпустите, шта ћете урадити? (...)

Први покушај консолидације био је у октобру 2012. Тада су ‚замрзнуте‘ плате и пензије, повећан је ПДВ са 18 на 20 посто, повећан је порез на добит, али није завршен други блок – пензијске реформе и све што иде уз то. Значи, већ смо једном отрпели бол, дигли порезе, контролисали плате и пензије, али инфлација је појела део тога и пошто нисмо уређивали фундаменте, сад смо се вратили на исто. Слична ствар се десила и у октобру 2013, на нешто нижем нивоу. (...) Али, као што сам рекао, (...) ‚Србијагас‘, Привредна банка, Универзал банка то су ‚обрисали‘. Неколико пута је становништво штедело, али је то одлетело на другу страну. (...) Ова два примера показују да је боље ништа не радити, тј. одустати од смањивања плата и пензија и повећавања порезе ако нећете да реформишете јавни сектор, јер ћемо сигурно ударити у зид и цела акција штедње просто губи смисао, а није правична ни одржива нити рационална. Али ако стварно желимо да направимо заокрет, то је отприлике оно што ММФ и Светска банка очекују, то би нам омогућило да ипак на неки уређени начин изађемо из ове потпуно неодрживе ситуације. Да проблем развучемо на три до четири године, и даље ће бити затезања и биће болно, али то би водило оздрављењу. Алтернатива је да се удара у зид и да се прилагођава хаотично. (...)“

(Павле Петровић, професор економетрије на Економском факултету у Београду и председник Фискалног савета Републике Србије, „Пешчаник“ од 4. априла 2014. године)

РЕФОРМЕ ИЛИ ПРОПАСТ

„Када сам видео да се на почетку кампање наши ‚бројеви‘ спуштају, а противнички расту, поводом солидарног пореза – изашао сам пред јавност и рекао супротно од онога што су ми говорили страни саветници. На крају су бирачи ценили поштење и искреност. Желим да се захвалим људима у Србији. Они не могу да виде на мени колико ми све ово значи. Иако ретко говорим о личном моменту, једнога дана ће моја деца моћи с поносом да кажу да је њихов отац некада успео. Али, то ће бити ситница у односу на то ако буду могли да кажу да је њихов отац спровео успешне реформе, макар изгубио следеће изборе. Стоп!... Хоћу да избегнемо феудализацију и да знам шта се дешава у сваком министарству. Хоћу да Министарство финансија зна за сваки трошак којег прави Министарство спорта или културе. Треба направити владу која ће да функционише као тим, која можда не мора да има Месија и Ђавија, него владу као Бајерн, који има изванредан тим. Стоп!... Јавна предузећа има да дају паре држави. Хоћемо своје паре, свој део, 29 одсто НИС-а су наше паре и припадају Србији, мој посао је да те паре узмем за народ и вратимо дугове или за нешто друго. Имали сте профит 350 милиона и хоћемо да га делимо. Стоп!... Говорио сам о смањењу броја нестручних и нерадних људи из јавног сектора, и њихово пребацивање у приватни сектор. Знате, то је та врста приступа – аха, овај ће да отпушта некога. Ево, немојте да кукате већ направите фирму и запослите 100 беспослених људи. Ја нисам у стању да их издржавам. Стоп!... Признајем своју политичку грешку у размишљању како да се троши државни новац. Зато ћемо основати фонд за болесну децу, а мање новца ће ићи у Звезду и Партизан. Па нека ми 17.000 пута скандирају. Стоп!... Можда ћу претерати, али млади људи који су дошли са Лазаром Крстићем могли би да воде америчке Федералне резерве. Да ли ће остати, зависи и од њега. Он је увек за оштрије мере, дубље и снажније реформе, а нисам сигуран да смо у стању да спроведемо и овако дубоке реформе. Стоп!... Морамо да радимо више. Никада не радим краће од 12 сати, а понекад радим и 19 сати дневно. Ја то не тражим од свих људи у јавном сектору и у влади. Не могу да нађем шефа кабинета који ће да устане сат времена пре мене и легне сат времена после мене. Стоп!... Љут сам на оне који причају о смањењу плата уместо о томе колико смо зарадили. Као што је то Биби (Бењамин) Нетањаху у Израелу поредио – приватни сектор је онако једна zgodна дама, а са друге стране је једна пунија дама, јавни сектор заједно са пензијама. Извините, али мораћемо мало да држимо дијету да би се изједначили са овом другом дамом. Стоп!... Велики социјални бунт? Склонићу се и крај приче – нисам сам се родио у фотељи. Економија је као

јелен – брза, као нешто живо што мора стално да трчи, а све што смо наметнули у јавном сектору и кроз пензије је као слон на леђима јелена. Стоп!... Знате, Маргарет Тачер је имала сјајну реченицу: ‚Најбоље реформе донете су уз противљење народа‘. Пензионери, али и сви остали могу мирно да спавају, јер Србија има план за будућност. Стоп!... Бивши канцелар Герхард Шредер је најзаслужнији за све у чему данас ужива Ангела Меркел, имао је храбрости да направи резове, да не води рачуна о партијским интересима, него о будућности државе. Стоп!... Наша држава је све време лагала наш народ, купујући лажне јахте и лажне виле, а при томе је стање наших јавних финансија јадно. Минус у државној каси је 1,4 милијарде евра. Да бисте знали колико је то много – 10 посто (годишњих издвајања) за пензије је 300 милиона евра, а 10 посто плата у јавном сектору је 200 милиона. Нама, дакле, треба двеста плус триста, па пута три. Стоп!... Плате више неће моћи да се добијају из државне касе за сат или два посла на дан. Убијте ме, вешајте ме на Теразијама, не дам више народне паре.“

(Александар Вучић, председник СНС и најављени мандатар Владе Србије, о свеобухватним реформама Србије, изјаве са портала „izjave.net“ од 16. марта до 15. априла 2014. године)

КРОЗ СВЕТ ШАХА

„Сада шефови државе говоре о отвореним кључним питањима – да немамо државу, да немамо индустрију, да становништво не може да се запосли... Стигли смо до тачке да оно што су некада говорили критичари режима, сада говоре и властодршци. (...)

Када одлучимо да се реформишемо, отварају се питања – како и куда? Ми смо се само формално определили за реформе – и наше вође и наше становништво. Наши грађани прижељкују реформе, али да њихови трошкови реформи падну на друге. Једини закон који у овом друштву важи је Марфијев – ако ствари могу поћи злу, оне ће поћи. Сви остали закони се овде мање-више креативно тумаче.

Други велики проблем је што је економија наоко тривијална наука, а заправо је много сложенија – налази се између математике и физике, с једне стране, и филозофије и социологије, с друге стране. Мерљива је, али је и стохастична. Нема човека који се у овој земљи не разуме у политику, фудбал и економију. Као што се пола становништва сâмо лечи, радећи супротно од онога што им каже лекар, с правом или не – не улазим у то. (...)

Реформатор каже – мој програм је да реформишем државу. Сви кажу – браво. И ја сам за то. Какву кућу желимо – војвођанску, алпску, медитеранску, руску, кинеску? Колико ће људи у њој да живи и ко ће да плаћа трошкове? Базично није одговорено на питање да ли хоћемо либералну државу, како се чини да тражи ММФ, или социјалдемократску? Какав нов закон о раду желимо – англосаксонски, скандинавски, континентални или немачки, или медитерански? Као када човек оде у кафану и каже – гладан сам. Добро, гладан си – али шта хоћеш? Имамо тартуфе, пасуљ са кобасицом... и толико кошта (наши привредници траже немогуће – либералну државу када су у питању порези, а социјалдемократску када су у питању трошкови здравствених услуга, прим. Миодрага Зеца). Ми смо одушевљени што је неко рекао да је гладан. Овде се само такве и сличне паролe ‚испуцавају‘... Као када се траже реформе у спорту – тражи се да држава клубовима даје више, да би се више и крало. И (даље) мислим да је проблем у камену темељцу. (...)

Говорили су да смо исток на Западу и запад на Истоку, па је на том темељу Борис Тадић градио политику – ићи ћемо и на исток, и на запад, и на север, и на југ. И вртели смо се у круг. (...) Иако мали народ, хтели смо да се возимо у два воза – па смо једном ногом били у транссибирском, а другом у западноевропском.

У реформама морамо да знамо неколико корака унапред. Као у шаху – ако не знамо три потеза унапред, сигурно ћемо изгубити партију. (...)

За исток су карактеристични ауторитарни модели. Када је руски владар био просвећен, као Петар Велики и Катарина Велика, Русија је скочила неколико корака напред. Када је вођа интелектуално запуштен, држава пропада – јер нема контратег у институцијама. (...) Кина је ишла напред док је имала просвећене владаре. Када је владар био ексцентричан, па запалио

бродове и затворио државу, долазило је до последица које се виде и дан-данас. (...) Иако су европски дворови дегенерисали, иза њих су остале институције које су одржале те државе. Ма колико намере реформатора биле племените, институције им не дају да „дебело“ погреша. (...)

Људи овде не схватају да економија није сток, него ток. Боље је имати извор који капље или жубори, него бунар воде. (...) Можете ви поседовати хотел „Континентал“, али ако нема гостију а долазе да вам наплате таксе – ви сте пропали. Овде влада хајдучки менталитет – лакше је оробити караван, него правити робу. Али, пошто смо мала држава и немамо прилику да окупирамо Инке, као некада Шпанци, овде ће настати међусобна отимачина. (...)

У САД постоји, на пример, елита која је дошла до сазнања да нешто мора дати (за опште добро) као Ворен Бафет који каже – 56 милијарди долара ћу дати, деци ћу оставити милијарду али и то им је много, покварићу их. Слично размишља и власник „Мајкрософта“ (Бил Гејтс).

Пре десет година сам одржао предавање у пословном клубу „Привредник“ и сугерисао сам им да читају Пекићеву „Сентименталну повест Британског царства“, из које може да се научи шта је друштво. Рекао сам им – „ако не направите државу, бесмислено је то што радите и само је питање када ћете се наћи с друге стране; држава је ваш савезник, а не средство за извлачење пара“. И шта се десило – један по један падају. Јер потребно је направити друштво у којем је удобно и прихватљиво бити богат. А не да сви размишљају како ће их (богаташе) гађати каменом и притворити.“

(Миодраг Зец, професор економије на Филозофском факултету у Београду, емисија „Дођите на стадион“ на ТВ СОС од 11. априла 2014. године)

ВРЕМЕ ОШТРИХ НОЖЕВА И БАЈПАС АВАНТУРА

„Нушић је написао да је теже човеку ако му се забрани да се смеје, него ако му се забрани да плаче. (...) Време је другачије, неупоредиво горе, „изоштриле“ су све приче, живимо у социјално угроженом и морално урушеном свету. Ово време захтева оштрији рукопис, да се пише „ножем“ – а он је ипак писао пером. (...)

Никада се нећемо ослободити пубертетске заљубљености у једног човека, било да су то Тито или Милошевић, али кад се одљубимо хоћемо да се светимо. То је опасно. Ако видите да стоје четири човека на улици, један је гласао за Вучића, други против, а двојица нису гласали. Он то зна и покушава да подели одговорност, јер га чека велика авантура да за три године „бајпасом“ премости претходних двадесет пет година.“

(Душан Ковачевић, драмски писац и академик САНУ, „Утисак недеље“ на ТВ Б92 од 13. априла 2014. године)

У ВИШЕСТРУКОМ ОБРУЧУ МИТОВА, ФАНТАЗИЈА И ШАРЛАТАНА

„Србија је на великој економској мапи Европе готово невидљива. Ово је мала економија, економија мале куповне моћи. Њена највећа „предност“ је што даје субвенције страним инвеститорима, који затим исплаћују мале зараде. Не видим да ту лежи спас. С друге стране, унутрашњи потенцијал Србије је потпуно „умртвљен“. Ми о свему причамо осим о ономе што је називам „рак-раном“ система, а то је монетарна политика. Навешћу пример да су реалне референтне каматне стопе у Европи, које прописују централне банке, на нивоу нула посто или су негативне. Реална референтна каматна стопа Народне банке Србије (референтна каматна стопа умањена за стопу инфлације) је сада око седам посто. Када бисте то рекли некоме у Европи, а да он ништа о Србији не зна, помислио би следеће – мора бити да је у Србији стопа незапослености два до три посто, да је стопа запослености преко седамдесет посто и да је та привреда „буја“ од активности. Шта хоћу да кажем, Народна банка Србије и финансијски сектор уништавају српску економију дванаест година, због високих камата, постављене структуре система и опсесије (ниском) инфлацијом. Највећи проблем који Европа данас има је што не може да подстакне инфлацију, иако покушава свим средствима. Шта вам више утиче на живот – то што цене годишње расту седам, осам или девет посто, или то што сте

данас остали без посла? Увек дајем пример Јужне Кореје која се двадесет година развијала најбрже на свету, уз просечну годишњу стопу инфлације од 15 посто. (...)

Банкари не могу да кажу да су каматне стопе високе, јер им се тако може. Морају да нађу неки разлог. Позваће се данас на високу инфлацију, када је инфлација ниска позваће се на политичку нестабилност земље, а када ни политички ризик није висок сетиће се неког трећег, четвртог или петог фактора. (...)

Ми не знамо колики је јавни сектор (Србије), цифра од преко седамсто хиљада запослених није сегментирана. Нису раздвојени здравство, просвета, полиција, војска... Све је ту стрпано и ради се једна од најопаснијих ствари у социјалном смислу – ,пујда' се или конфронтира приватни сектор против јавног (како би се ситуација драматизовала и тиме правдале одлуке које се доносе, прим. Небојше Катића). Није исто бити лекар или партијски шарлатан у јавном сектору. Дакле, прво треба да се раздвоји шта држава, самеравајући са другим државама, мора имати – колико треба да има лекара, професора... А онда треба идентификовати који су то делови јавног сектора који ,гутају' паре, не служе ничему, а запошљавају партијске шарлатане. Говорим метафорично, ујутру један политичар запосли десет својих партијских радника, а увече говори како је страшно шта се дешава у јавном сектору. Решење је да држава истраје на платним разредима, што би по себи довело до смањивања плата у јавном сектору, а прича са солидарним порезом је бесмислена. Затим, ,замрзнути' пријем у јавни сектор и јавна предузећа. То је најављивано, али се не сећам да је неко дао одговор колико је запослио људи у последњих годину дана. (...)

Понашамо се као да смо јуче слетели на планету. Ми се можемо позвати на модел који је важио у Југославији од 1945. до седамдесетих. Морамо да користимо примарну емисију која није баук, већ извор домаћих средстава. Држава која позајмљује паре у иностранству да би финансирала домаће трошкове, који су у динарима, сишла је с ума. (...) Држава има јавна предузећа која могу да буду употребљена као генератор развоја – нико нам не брани да инвестирамо у енергетику. Дакле, држава може много тога да уради кроз предузећа која има ако на њихово чело стави професионалце, а не партијске шарлатане. (...)

Сви успешни развојни модели, са високим стопама раста, базирали су се на супротним од овога што се у Србији истиче. Дакле, успешни развојни модели подразумевали су ,брутално' учешће државе, с тим што је та интервенција била интелигентна – држава идентификује секторе који треба да се подрже и стаје иза њих свом снагом. (...)

Неке државе су у време кризе интервенисале изванредно, помагале своју привреду и своје банке – тако што су онемогућавале да банке ускрате кредитирање привреди. На пример, француска (пословна) банка није могла да уништи француско предузеће, повлачећи новац. Француска је тачно уредила то како треба. Не треба заборавити и да је јавна потрошња у највећем броју европских држава сада далеко изнад 50 посто БДП-а. (...)

Нема тог страног инвеститора који је дошао у Србију а да му је нешто крупно фалило, јер је добијао субвенције, држава га је ослобађала пореза... Нема их овде више зато што таквих држава каква је (сада) Србија има колико хоћете. Могу да оду у Бангладеш, неку државу Јужне Америке. Или у Македонију, која је најатрактивнија у региону, гледано из угла који се промовише у Србији – има ниске порезе, најбољи ,чувени' пословни амбијент, високо је на листи држава у којима је лако пословати, и та најпривлачнија држава има стопу незапослености око 30 посто.

Дакле, грешка је у систему изнутра и не могу нас странци спасити. Србија најављује да ће кроз поједностављење процедура за добијање грађевинских дозвола да се догоди чудо. Ја тврдим да неће. Када је процедура добијања грађевинских дозвола била катастрофална, као што је сада, постојала је грађевинска активност – зграде су се правиле јер је било тражње. Данас тога нема. Да сам на месту државе, увео бих кредитирање обнове градова и тако запослио грађевинску оперативу. Ко замишља да ће (домаћу) грађевинску оперативу, која има

велики мултипликациони фактор, запослити новом станоградњом – фантазира. Једноставна процедура за добијање грађевинских дозвола ће (вам) олакшати живот, али неће га спасити.“^[23] (Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, емисија „Око“ РТС-а од 16. априла 2014. године)

ПОГЛЕД КА ЗЕЛЕНОЈ ГРАНИ ИЗ ЛИБЕРАЛНОГ УГЛА

„Немогуће је са сигурношћу рећи до када би Србија могла да настави са оваквим задуживањем. Тој могућности иде у прилог то што, због опуштене монетарне политике скоро свих релевантних земаља света, посебно САД и еврозоне, на тржишту постоји обиље капитала, тако да могу да се задужују и земље које одавно имају тзв. неинвестициони кредитни рејтинг, који Србију одликује већ више година. Али политика обилног јефтиног капитала не може трајати вечно, а повратак рестриктивним монетарним политикама САД и еврозоне могао би довести до поскупљења задуживања, а тиме и до немогућности задуживања многих земаља.

Поред поскупљења капитала на тржишту, (...) земља може достићи ниво задужености који кредитори (субјективно) процењују као неодржив. (...) Или може доћи до неких политичких промена у самој Србији, услед којих ће кредитори сматрати да је ризик зајма енорман и неисплатив, или до погоршања међународних прилика које лоше утичу на глобалну пословну климу. Свака од тих ствари или нека њихова комбинација може довести или до великог поскупљења сервиса дуга или до немогућности даљег задуживања за Србију и многе друге земље у проблемима. Иако се такве ствари не могу предвидети, ако настави да се непромењено понаша и задужује овим темпом – Србија би релативно брзо, највише за годину до две, могла да се нађе у ситуацији формалног банкрутства. У неким околностима, до тога би могло доћи и раније и касније. „Раније“ се односи на наступање неких од поменутих околности. „Касније“ се односи на успоравање темпа задуживања, продају државне имовине („Телеком“,

^[23] „Референтна стопа је данас одлуком НБС задржана на нивоу од 9,5%. Када одређује референтну стопу, НБС има пред собом и актуелну стопу инфлације и пројекције стопе инфлације за наредне месеце. Како се ради о простој математици, НБС увек тачно зна колика је реална стопа. Претпостављам да НБС држи стопу на овом нивоу како банке не би повукле новац који је у репо папирима, како не би отишле на девизно тржиште, купиле девизе и изнеле паре из земље. Због тог страха, а не због инфлаторних очекивања, НБС плаћа „рекет“ од око 9,5%. Између западних монетарних теорија и транзиционе стварности је дубок јаз. (...)

Јапан је поставио инфлацију од 2% као експлицитни циљ. Нико се не би секирао ако би циљ био пребачен. Што се осталих развијених држава тиче, нема никакве дилеме да би оне волеле да виде инфлацију изнад 2%, а да им не би сметала ни инфлација од 4%, можда и 5%. Интензивно се кокетира са таргетирањем номиналне стопе раста БДП, уместо са таргетирањем стопе инфлације. (...)

Управо зато што су систематски „исисавале“ новац из (домаће) привреде и од грађана, и имале високе профите које више не могу да понове, банке сада имају „полумртве“, или „мртве“ коминтенте. Коминтенти се одржавају само на вештачким плућима девизног курса. Нису само банке „убиле“ привреду, али су један од најважнијих учесника у том послу. (...) Стране банке раде у интересу својих страних акционара. (...) Критиковао сам НБС и владу што не штите своје грађане и привреду, и што помажу процес „убијања економије“. На јединственом тржишту где је цена капитала одређена политиком НБС и политиком највећих банака, домаћа банка би извршила економско самоубиство ако би радила другачије од страних банака. При томе, и извори домаћих банака су вероватно скупији од извора страних. (...)

Моја теза је да развој неразвијених држава почива на јасној развојној политици и стимулсању стратешких грана и коришћењу домаћег новца. Развој се не може креирати само добром комбинацијом монетарне и фискалне политике – то је привилегија само зрелих економија. О томе сам написао доста текстова и сви су на блугу. (...)

Те 2008. године, било је прекасно за било какву добру опцију. Можда би било боље да је 2008. године уведена капитална контрола и извршена девалвација. На тај начин би део уравнотежења био остварен на терет шпекулативног капитала. Девалвација би отежала сервисирање дугова привреди и грађанима, банке би морале да уђу у процес репрограма и отписа дугова, то би био тежак период, али би водио оздрављењу економије. Терет кризе би се расподелио између банака, дужника и државе. Ово што је Србија у радила је омогућило банкама да се јефтино извуку, а да Србија то скупо плати. Бојим се да је то био смисао Бечког (банкарског) споразума (2009). Да ли Србија има довољно суверенитета да вуче потезе који су у националном интересу – не знам.“

<http://nkatic.wordpress.com/2014/02/14/valutna-kriza-kao-velika-repriza/#comment-5359>

<http://nkatic.wordpress.com/2014/04/16/rts-oko-magazin-komplikovani-tajming-16042014/#comment-5858>

<http://nkatic.wordpress.com/2014/04/16/rts-oko-magazin-komplikovani-tajming-16042014/#comment-5949>

<http://nkatic.wordpress.com/2014/04/16/rts-oko-magazin-komplikovani-tajming-16042014/#comment-5872>

„Моја мала ментална вежба би била следећа – променили сте законе, отпустили људе из јавног сектора. Како сада механизам генерисања запослености и привредног раста функционише? Које су то фазе, колико трају и када долазимо на зелену грану? Замислите систем у коме не само да не чекате дозволе, већ вам их донесу кући. Да ли неко заиста верује да ће грађевинска активност буктати? Покушао сам да кроз пример грађевинске дозволе илустријем заблуде амбијенталног нормативизма.“

<http://nkatic.wordpress.com/2014/04/16/rts-oko-magazin-komplikovani-tajming-16042014/#comment-5859>

Тржиште некретнина у Србији је у близини сатурације (2013/2014), али то нпр. није случај са речним каналима, путном и канализационом инфраструктуром (прим. Дејана Бараћа). Небојша Катић је на свом блогу образложио шта подразумева под обновом градова:

„Што се стамбене изградње тиче, колико видим на сајтовима за продају некретнина, понуда је обимна, разноврсна, али тражње нема. Градите нове станове у таквом амбијенту, бојим се да нема смисла.

Грађевински замајац (...) могуће је остварити великим програмом санације постојећих зграда и програмом ревитализације градова. То може трајно запослити велики број људи, може подићи културу урбаног становања, уштедети енергију, спречити деструкцију градова и нормализовати тржиште некретнина. Држави би се исплатило да овакав програм финансира и бескаматним кредитом са „грејс“ периодом.“

<http://nkatic.wordpress.com/2014/03/19/cekajuci-spasonosnu-inflaciju/#comment-5783>

ЕПС, градско земљиште), склапање аранжмана са ММФ-ом, добијање већих кредита са ниском каматом од тзв. пријатељских режима итд. Уз позитивне исходе у вези са свим побројаним изворима финансирања, Србија би могла да избегне банкротство можда и у наредних четири-пет година. Али када се исцрпу средства од продаје имовине и нових кредита, укључујући ММФ, земља би морала да банкротира, јер више не би имала никакве значајније изворе за финансирање високог дефицита државне потрошње. То важи чак и уз претпоставку да у међувремену дође до привредног опоравка у Европи и Србији. (...)

Када доспе у дужничку кризу и банкротира, земља има неколико опција. Она може да игнорише своје међународне обавезе, обустави сервис дугова и окрене леђа не само кредиторима него и свету. То су радили неки 'ружни режими', али то није опција за земљу које жели да буде уређени део света.

Друга опција је да земља која је банкротирала покрене разговоре са својим кредиторима о отплати дуга. При том у обзир долазе разне могућности, као што су опраштање дела дуга, репрограмирање дела или укупног дуга, помоћ других земаља и ММФ-а итд. (...)

Банкротство неке земље у основи значи немогућност да она сервисира своје дугове. Али свако банкротство није исто. (...) Лакша форма банкротства обично подразумева затварање комерцијалних банака на неколико дана, умерена ограничења располагања штедњом, ограничавање плаћања ка иностранству (и капиталне и текуће трансакције), смањивање државних издатака (најчешће укључујући плате и пензије), привремено смањење или обуставу кредитних активности, девалвацију валуте итд. И та лакша форма банкротства за сваку привреду и друштво значи велики потрес.

Тежи облици банкротства подразумевају затварање банака на дужи временски период (недеље или месеци), практично потпуно замрзавање штедних улога и могућност повлачења само врло ниских сума или чак њихово одмрзавање годинама касније или накнадну исплату 'старе штедње', национализацију дела штедње, привремено потпуно замрзавање легалног кредитног тржишта, забрану трансфера у иностранство сем уз посебну дозволу, рационаисање основним намирницама, већи рез државних издатака, раст инфлације, контролу цена и многе друге врло болне мере. Опоравак од тежег банкротства може изискивати више година.

Како избећи дужничку кризу? (...) Искуство и анализа показују да штедња сама по себи није довољна за излазак из кризе. Неке земље које су спроводиле мере штедње у текућој кризи (Грчка, Кипар, Шпанија, Португалија, Бугарска, Италија, Словенија...) јесу избегле формално банкротство, али у тим земљама често и после неколико година није дошло до привредног опоравка. То указује на то да је штедња неопходан, али не и довољан услов за повратак на путању раста или просперитета. Дobar пример за то да штедња даје резултате само ако је праћена структурним реформама јесу земље које су те две ствари комбиновале у реформама од 1980-их надаље (Уједињено Краљевство, Чиле, Нови Зеланд, Аустралија, Ирска, Финска, Холандија, Шведска и Немачка). Пример који потврђује успешност програма 'штедња+реформе' јесу и земље Источне Европе – оне које су после пада комунизма ушле у оштрије реформе (балтичке земље, Чешка и Словачка) – оне су се брже вратиле на узлазну путању и економски раст им је био виши него у земљама које су спровеле тзв. 'градуелне реформе', што је друго име за спорији и недоследнији прекид са комунистичком прошлошћу. Коначно, када је економска криза дошла из САД у Европу 2008, она је погодила све земље, али само неке су кренуле одмах у оштру штедњу и дубље реформе. Естонија, Летонија и Литванија обориле су државну потрошњу 2009-10. за 20-25 %, а за сличне проценте су обориле и пензије и плате у државном сектору. Уследио је најпре велики привредни пад, али су за годину и по све поново дошле на путању раста. Те земље данас имају највише стопе привредног раста у Европи. За разлику од њих, земље које су штеделе, а нису изводиле структурне реформе, као што су Грчка, Шпанија, Португалија или Италија, и даље су у стагнацији или паду улагања и привредне активности, и одликују их високе или енормне стопе незапослености. (...)

Ако је нека земља током дужег периода патила од већег несклада производње и потрошње, као што је Србија, онда поремећај по правилу није тренутни, него дубински, структурни. У том

случају се без отклањања тих проблема и ограничења не може ни постићи побољшање. Структурне промене значе промену правила игре и промену понашања.

Реформе, наравно, могу да имају различите облике. Могу да се односе на реформу државе или пословног окружења, да буду опште или парцијалне, свеобухватне или секторске, дубље или површне, брзе или споре, конзистентне или неконзистентне, итд. Боље је ако су брже, конзистентније, обухватније и дубље. Оне су болније и теже изводиве, али дају боље резултате.

Реформе државе треба да се концентришу на смањење трошкова њеног рада, повећање ефикасности администрације и владе, децентрализацију, сузбијање корупције *rent seeking-a*, затим на укидање непотребне регулације и непотребних служби, јачање фискалне дисциплине, функционисање судова и уопште владавине права. Држава и јавни сектор треба да буду мали, ефикасни и пријатељски настројени према грађанима и бизнису.

Тржишне реформе такође могу бити различите, али је боље ако су шире, дубље, конзистентније и брже у односу на друге могућности. Предлози измена четири закона с краја 2013. од стране тадашњег министра привреде (Радуловића) иду у добром правцу, али би их требало употпунити и ставити у контекст много ширих промена. Оне треба да обухвате јачање власничких права и слободе уговора, либерализацију унутрашње и спољне трговине, окончање денационализације засноване на натуралној форми, дерегулацију тржишта, а посебно тржишта рада и капитала, ликвидацију фирми у стечају да би се ресурси ослободили за алтернативну употребу, увођење тврдог буџетског ограничења, либерализацију капиталних и текућих трансакција (потпуна конвертибилност), функционалност привредних судова и арбитража, приватизацију дела јавног сектора. Наравно, била би потребна и већа реформа система социјалног осигурања, здравства, образовања, науке, инфраструктуре...

Спровођењем оштрије штедње и реформи, који би започели средином 2014, постигла би се оба циља. Прво, избегло би се банкротство државе Србије и тешка криза коју би оно изазвало. Друго, земља би дошла на путању раста уз стопе које су релативно високе. Наравно, излазак на „зелену грану“ не би уследио одмах, већ тек после неког времена, које би вероватно било између једне и по и две и по године. Тај прелазни период био би врло болан, али он се не може избећи. И ако се не предузме ништа, доћи ће до банкротства државе, а последице тога биће такође болне промене, болније и дуготрајније од мера штедње и реформе.

Иако су штедња и реформе несумњиво боља опција од чекања извесно лоше судбине, нема гаранције да ће превагу однети оно што је боље. Политичари се боје да покрену политику штедње и реформи, јер страхују да ће их бирачи сматрати одговорним за невоље које ће привремено наступити. Зато се радије препуштају „лошој судбини“, јер постоји нада да ће бирачи могуће невоље приписати околностима („десио се“, „утицај из света“), а не политичарима који су на власти. Када дође до слома државних финансија, штедња постаје принудна и тиме се политика штедње лакше продаје бирачима. Наравно, само време може показати да ли ће влада Србије ићи у сусрет догађајима или ће каскати за њима.“

(Мирослав Прокопијевић, економиста и гостујући професор више универзитета, у чланку „Може ли Србија избећи дужничку кризу?“ од 17. априла 2014. године на порталу „Пешчаника“^[24])

^[24] Аутор је у чланку упозорио како Србија припада групи од неколико земаља Средње и Југоисточне Европе са највишим јавним дугом (у односу на БДП), да се дуг више него удвостручио са 29,2 % БДП-а (2008) на 61,4 % (2013), а да је истовремено БДП у 2013. години био за 0,4 процентна поена нижи него у 2008. години. Да је динар пратио инфлацију од 2008. године, (средњи) курс би у 2013. години био 132 динара за евро (а не званичних 114 динара); што би значило удео јавног дуга у БДП-у Србије од 70,5 %, док „пад вредности динара појачава дужнички притисак и поспешује улазак у дужничку кризу“.

Даље, Прокопијевић је подвукао да су поред стагнатног дохотка Србију пратиле и друге пошасте – у периоду 2008-2013 по већини економских показатеља Србија је била или најгора у Европи (буџетски дефицит, инфлација) или међу неколико најгоре рангираних земаља (ниво улагања, стопа незапослености, дефицит текућег рачуна). Иако почетком другог квартала 2014. године Србија може несметано да се задужује и на међународном и на домаћем тржишту, проблем лежи у томе што је то веома скупо за земљу са стагнатним дохотком:

„Од десетогодишњих дужничких хартија Србије на међународном тржишту се очекује годишњи принос од око 7,5%, што је скоро пет пута више него за еквивалентне немачке вредносне хартије, дупло више него за шпанске и италијанске и једва процентни поен мање него за грчке десетогодишње хартије. На домаћем тржишту дужничке хартије Србије различите рочности – од три месеца до пет година, у динарима и еврима – изискују изузетно високе приносе – од 4,5% до чак 14%.“

<http://pescanik.net/2014/04/moze-li-srbija-izbeci-duznicku-kriзу/>

КОПЕРНИКАНСКИ ОБРТ У КАФКИНОМ ЗАМКУ?

„Остаћемо упамћени у свету као једина земља која је опљачкала саму себе. А тако обимна пљачка била је могућа само ако направите од институција потпуну развалину. И сад смо дошли до онога што се то у логици зове ‚диктат предмета ствари‘. То је она позиција у којој немате никаквог избора, немате резервну варијанту шта да радите. (...)“

На једној страни имате тајкуне и један део тих људи који заиста стварају негативну слику, који су узимали огромне кредите које ћемо ми морати да враћамо, сви порески обвезници, а на другој страни имате 320 хиљада приватника и предузетника који свакодневно покушавају опстати у земљи у којој је све против привреде (...). У овом тренутку, од 220 хиљада предузетника, негде око 60 хиљада фирми је у блокади. Други велики проблем је што је у Србији успостављено 36 милијарди (евра) хипотека на приватној имовини и имовини правних лица,^[25] а на другој страни имате јавни сектор који се размножава по принципу амебе, простом деобом, и свакодневно их је све више и више, и они у ствари сваки дан по осам сати смишљају како из јавног сектора да осмисле полузаконска решења и захвате све из реалног сектора. (...)

Навешћу вам неке јако поучне примере. Када су се прошле године клели како ће све учинити да се привреда покрене, да она покрене запошљавање, јер се налазимо на прекретници, донесена су три најсрамнија закона која нигде на свету не постоје. Један је о укидању кредита на инвестиције, тако што ће сада кад неко купи машину тај целокупни износ бити основица за опорезивање пореза на добит, и тиме смо постали једина земља на свету која је опорезовала инвестиције. У западним земљама док год ви улажете, ви сте најпожељнији привредник за ту земљу, јер само је улагање могућност отварања нових радних места, проширења бизниса и већих интереса кроз порезе које држава и друштво остварују.

Други (пример) је закон био да се уведе порез на имовину правних лица а да за пореску основицу узмете неамортизовану вредност основног средства. На западу, у уређеним тржишним земљама уопште не постоји такав порез. (...)

Затим еколошка такса. Неко је то смислио у неком кабинету. Они смисле законски оквир по којем ће пљачкати државну супстанцу. Један мој текстилац увози машину за штепање јоргана која је тешка тону и по. Њему наплате еколошку таксу 75 хиљада (динара) на бруто тежину те машине. Када у Европској унији еколошки отпад однесете у рециклажни центар, они вам то плате и још кажу – ‚Хвала вам, господине, што смо дошли до јефтиних сировина‘. Тако сте ви, уз потврду да сте предали свој рециклажни отпад, обавили своју грађанску и привредну дужност, јер не загађујете околину. (...)

Назовем референта у министарству, тамо у Кафкин ‚Замак‘, јави се дама и кажем – ‚Добро, разумем, али зашто на целу тежину машине?‘. Каже, ‚па то ће свакако једном завршити на отпаду‘. Кажем, ‚женска главо, кумим те Богом, ја нисам пепељара, покушајте молим Вас са мало више уважавања са мном да разговарате. Зашто бих ја машину бацио у воду, а не бих однео на отпад па продао ту машину; а друго, зашто ми то авансно наплаћујете за осам година унапред?‘ Па каже, ‚свеједно ће то једном завршити као отпад‘. (...)

Ставе људи државу иза себе, све њене ресурсе и потенцијале, и одоше они да преговарају. Онда добијете те уговоре које никад не видимо, те метафизичке уговоре, добијете послове који су, ето, толико добри за нас, али само се некако не објављују (...).

Оно што је сад наговестио Вучић, опасно је што верује да је то једноставно, опасно је што мисли да је то могуће извести без ефикасне државне администрације и институција, опасно је што су то скоро нека полурешења која, кад поставите зрела питања – ко, када, како и по коју цену – видите да практично немају великог упоришта. Рецимо, теза да ако запослите 10 радника за 3 радника ће вам бити умањени порези и доприноси. Прво, ми запошљавамо само кад је нашем послу потребан нови број радника. Да ми дате 10 радника а да не плаћам уопште

^[25] Треба разумети привреднике и предузетнике, који „тону“ оптерећени скупим кредитима (чему је кумовала НБС, што смо већ претресали). Другим речима, задуженост код пословних банака представља далеко крупнији камен о врату привреде него ли фискални и парафискални намети. Због тога се непрестано вапи да се држава одрекне дела припадајућих прихода, како би се поспешила ликвидност у привреди и тиме допринело да привреда лакше сервисира обавезе према банкама. Да не помињемо како добар део домаће привреде тражи појас за спасавање од државе, тако што би отпочео нови циклус субвенционисања комерцијалних кредита.

за њих порезе и доприносе, ако мом послу то није потребно а ја људима морам обезбедити плате – то мени не треба. (...)

Друга ствар, како ће људе који лоше раде у јавном сектору пребацити у приватни. Уопште нисам схватио о чему се ради. Код нас је искористивост радног времена шест и по сати, а у јавном сектору два и по сата. Па зашто бих ја сад примао оног ко и у јавном сектору ни за два и по сата није остварио квалитетан допринос својој функцији, сад да га ја примам код себе? Ваљда да мало инат прикочи привреднике, као да нисмо довољно прикочени. (...)

Међутим, хајде да сваки пети од нас запосли по једног радника, то је шездесет хиљада људи. Нека нас држава ослободи пореза и доприноса на тог једног радника у прелазном периоду. То би се вратило и нама, јер ће њихове зараде повећати потрошњу, а из потрошње ће се повећати акумулација а држава ће добити ПДВ. (...)

Ако се под хитно не ураде следеће ургентне мере – прво, да се смање порези и доприноси на оне који раде, затим да држава притисне свим својим инструментима оне који држе раднике непријављене у ‚сивој зони‘ па да тиме компензујемо један део онога што ћемо изгубити смањењем пореза и доприноса; и то је била сјајна идеја министра Радуловића, да се на ‚црном тржишту‘ обухвате и опорезују ти људе, да не затварамо оне који раде на тезгама али нека плате барем порезе. (...) Ако их опорезујемо, то ‚црно тржиште‘ ће ући у легалне токове и лојалну конкуренцију, па ћемо онда направити простор да ми више улажемо, а већа улагања ће довести до већег запошљавања.

Да парадокс буде већи, ми у овој земљи немамо у шта уложити новац, све да га имамо. Ево, ја сам јавно једном на Б92 рекао – ‚Молим вас, ко год има посао на коме можемо зарадити 10 посто, нека ми се јави, финансираћу га‘. Ми смо лимитирано тржиште, монополизовано од великих тржних центара. Имали смо страначку економију и што год си био ближе власти, странци и политичким олигарсима, то је и твоја фирма расла, преко банкарских кредита, преко илузија. Дошли смо до тога да 10 најбогатијих људи у Србији дугују милијарду евра. Они имају изузетно добар приватни портфолио, а хоће да дугове отплаћујемо ви, ја или други порески обвезници. Сад не могу да наплате (Драгану) Ђурићу порез, не могу (Горану) Перчевићу, (Мирославу) Богићевићу наплаћују порез у старом намештају. Стварно су нас претворили у ту лакрдију и фарсу. (...) То је тај мртвачки пољубац.

Кад кренете да привилегујете одређене привреднике у друштву, као немирно дете, онда вам се они врате тако што се сад и бивше и ове власти плаше да ликвидирају фирме које ће са собом повући на десетине малих фирми и вероватно би 10-15 хиљада радника остало без посла. Они су то знали (и поручивали) – не смете нас ви затворити, не смете нас блокирати у име пореза, морате измислити како да нам дајете кредите из Фонда за развој, Фонда за технолошко унапређење, из различитих банака у којима су добијали кредите на позив. (...)

Уставни суд је донео одлуку да 15. маја (2014) државне фирме у реструктурирању, њих 153, морају почети да плаћају оно што дугују добављачима и да добављачи могу почети да врше утуживање. Ако би се то догодило, тих 153 фирми би биле аутоматски блокиране. У њима је запослено 53 хиљаде људи и то би заиста изазвало огроман социјални бунт. Колико видим, већ сад они траже начина да прођу мимо Устава – није први пут да ми прођемо мимо одлука Уставног суда – тако што ће се направити неки додатни ‚грејс‘ период, колико сам схватио до октобра, како би се завршило реструктурирање тих 153 предузећа и како их не бисмо увукли у колапс. (...) Те фирме живе такозвани рајски бизнис – дајте нам колико нам треба, ми ћемо усмеравати инвестиције на своју родбину, кроз јавне набавке ћемо зарађивати велики део новца; а нас држава не сме затворити; не сме, као Саша Радуловић, чак ни да тражи податке како они троше тих наших 700 милиона евра које годишње дајемо. Те фирме су легла корупције и незаконитог рада, и, нажалост, услов Светске банке да бисмо добили кредит од 250 милиона (долара) је да тај проблем решимо. (...)

‚Симпо‘ је ближе научној фантастици. То је приватна фирма коју држава издржава. То ће бити нечувен привредни образац. Већински власници ‚Симпа‘, 53 посто, су приватни акционари, па кад је држава хтела да конвертује њихов порески дуг у власништво државе, они

су рекли ,не, не може то по цени по којој ви кажете, по цени дуга'. Хтели су да им држава доплати још мало. (...)

Постоји хиљаду начина да ви усмерите тендерску набавку на кога желите. Укупне јавне набавке у Србији су око три милијарде и 600 милиона евра, и држава је највећи потрошач у земљи. Довољно је само да кажете дискреционо ,може овај, а не може онај', и ви поново имате полузаконито решење. Расписан је тендер, али он тражи да, рецимо, тканина има 0,2 посто полиестера. Нема такве тканине. А овај који се пријави као да има 0,2 посто полиестера, нема ни он, али нико га не може преконтролисати. Ако постоји рај за такав облик рада, онда је то Србија.

Вучић заиста не разуме, рекао сам му то и лично – ,Ви мене подсећате на генерала без војске. Чак и да направите најбољу тактику и стратегију, морате имати оспособљене полуге које ће то провести'. Проблем привреде тиче се најмање четири министарства. У Министарству трговине су вам инспекције. У Министарству финансија су вам порези, царина, финансијске полиције. У Министарству правде судови који морају судити у ороченим временима, како не би штитили дужнике него како би штитили повериоце. Међутим, овде је све наопако и ви не можете саставити четири министра да ручају, чак ни на владу неће да дођу. (...)

Ако се не направи једно тело од четири-пет министарстава, на нивоу државних секретара, које ће дефинисати хијерархију проблема које треба да решимо, одреде извршиоце, мониторинг, време и санкције – ништа нећемо урадити. Лудило је да ви кажете – ,треба урадити све'. Не можете урадити све. Морате дефинисати приоритете и на њима радити. Кад привредник има било који проблем, не постоји ни једна институција у земљи којој се може обратити. Плашим се да ће Вучићу то бити Пирова победа. У једну ствар заиста не сумњам – у намеру да он хоће да нешто уради. Јер он види оно што ми сви у земљи видимо, да смо ми на корак од колапса. Хоће ли он то моћи урадити са позиције индивидуалне моћи и демонстрације политичке силе? Не верујем.

Много би ме више озарило да кренемо поступно, снажењем институција и да он своју политички акумулирану огромну снагу искористи да подржи судију који суди, инспектора који је надлежан, човека у МУП-у, па да нам неко саопшти како је институција урадила добро. (...) Од 28 хиљада државних чиновника ниједан никад није добио отказ. Не може он бити импровизатор који хекла гоблене на радном месту и који понижава људе. И негде Вучић то све зна, него су институције толико урушене а немамо времена, па мисли да прекошћу може да надокнади нормалан сукцесиван рад. Мислим да то није могуће. (...)

Кад ми плаћамо цену па видимо да смо својом жртвом допринели позитивном тренду. Али кад ми плаћамо цену, а оно бива све горе, онда се човек у једном тренутку упита – ,Доприносим ли ја том горем?'. Привредници су сад потпуно изгубили поверење у државу, јер ово је антидржава. Код масе привредника се већ уврежило мишљење – ,сачувај шта било, отми од државе, јер ће ова држава отети све од тебе'.

Прво што се ја као порески обвезник упитам – шта ја имам од пореза који плаћам. Имам ли бољи пут? Па немам. Имам ли бољу културу? Немам. Имам ли бољи образовни систем? Немам. Јесам ли ја омогућио да се украде у Агробанци 400 милиона? Јесам. Јесам ли ја Фонду за развој омогућио да се милијарду и 600 милиона не врати? Јесам. Јесам ли Универзал банци ја, са својим пореским средствима, омогућио да се украде 170 милиона евра? Јесам. Потпуни апсурд и лудило: да тиме што ви издвајате новац за смислене друштвене садржаје, омогућавате све већу друштвену пљачку. (...)

Ако не урадимо оно што је Радуловић покушао да уради са та четири закона – закон о раду, закони о приватизацији и стечају, закон о просторном планирању.

Ми смо једина земља на свету која нема закон о занатству. У Немачкој се на шегртовање уписује 24 посто укупних средњошколаца, код нас 3 посто. Не знам ни где су нашли оне вариоце што је требало да заваре оне цеви за гасовод („Јужни ток“) – вероватно смо и њих увезли. Немамо 10 људи који имају сертификат да су обучени да варе цевовод, а ми ћемо правити гасовод од 500-600 километара? (...)

Морамо се вратити на почетак и рећи – хоћемо малу владу, ефикасну владу, хоћемо државу која има пет универзитета, али правих, хоћемо да имамо две хиљаде доктора наука. Основао бих и фонд да вратим 200-300 ове наше школоване, добре деце. Ако можемо украсти две милијарде годишње, па можемо и за њих одвојити 100 милиона евра. Мислим да је потребно такво неко ментално проветравање, да нам дођу ти људи који имају сасвим другачији светоназор, другачији *weltanschauung*, људи који одрастају у другим временима (...).

Имамо две године ове власти иза себе. Који је епилог у привреди? Нула. Шта смо урадили за две године? Нула. И то две године у јако одсудним тренуцима. Нека нам је Бог у помоћи, јако ћемо брзо то видети. Не верујем у снагу појединца који је претпоставља снази државе. То се у историји никад није могло догађати. Увек је кратко трајало, а ружно завршавало. (...)

Можемо ли ми до те мере уживати у лепотама апсурда, да идемо у правцу за који знамо да никуд не иде? То је највиши ниво интелектуалне посвећености који сам ја у филозофији и литератури срео. Ваљда је већи само код камиказа. Претварамо се у друштвене камиказе. Летимо знајући да ће нам лет трајати све краће. И чини ми се да се деловање великог броја људи своди на дуг сопственој части, на покушај да се одговори историјском задатку и да се каже ‚јесам покушао, и то је све што сам могао‘.

Нажалост, та енергија људског деловања је трошива. Нећемо се више моћи усправити после свакодневних блокада које прете сваком разумном решењу. Ниједан човек не зна кад пређе ту шизофрену линију, кад и он полуди, кад постане и он део једног колективног лудила. Заиста се плашим за себе. Понекад идем улицом и кажем – ‚Боже благи, које је ово космичко сагрешење да се ово нама догађа‘? Да они који најмање вреде долазе на највише позиције, а они који највише међу нама знају бивају издигнути на стубове срама и живе у неким гетима у којим као сапутници покушавају барем да пренесу ту енергију једни на друге. Па нећемо ваљда бити једина земља у којој је антимаерија победила! Можда ће се негде ваљда сама потрошити, ако је ми не можемо зауставити.“

(Милан Кнежевић, привредник и потпредседник Асоцијације малих и средњих предузећа и предузетника, „У центру“ на ТВ Студио Б и „Пешчаник“ од 15. и 18. априла 2014. године)

БЕЗ МИЛОСТИ

„Ако крајњи резултат треба да буде, да употребим драматичну реченицу, ‚спас државе и друштва‘ – онда се мање гледа на цену. Ко треба да плати ту цену? Они који су досад добро живели, добитници у кризи. Они који су имали сигурне плате, а ништа нису радили. Мислим на све запослене у јавном сектору, међу којима ниједан није добио отказ зато што је лоше радио. Они су од 2008. године живели ‚као бубрег у лоју‘ и сада треба да плате цену. То је антиреформски лоби, који ‚музе‘ јавне финансије и који ће бити велики противник промена, које будућа влада планира да започне. (...) Ево једног предлога – нека сви који су запослени у државној управи од 2008. години добију отказе без отпремнине, зато што су запослени по партијском принципу и зато што су у периоду кризе зарадили у просеку 30 хиљада евра не радећи готово ништа. (...)

У предузећима у реструктурирању су годинама примали плате, а ништа нису производили. Имам сугестију – нека држава ослободи та предузећа свих (досадашњих) обавеза и поклони их радницима. (...)

Моја идеја је да влада створи амбијент да настане бар још триста хиљада радних места. Србија је слична енглеској покрајини (грофовији) Кент, у којој има шесто хиљада предузећа – малих, средњих и предузетника. Да би Србија достигла Кент, има простора за још триста хиљада предузећа и предузетничких радњи. (...) Дакле, њима треба амбијент, а не парафискални намети и порези од којих ће се сви ‚гушити‘ и лећи у властити гроб. Да би неки клинац основао фирму, мора да зна да ће у наредних две или пет година бити ослобођен пореза. Сада, ако радите и хоћете да оснујете предузетничку радњу, морате да плаћате 250 евра месечно радили-не радили, имали-немали посла. Ако сте незапослени, ваш порез на

предузетничку радњу је 500 евра. Ко је онда луд да се бави послом? Постоје 364 парафискална намета. (...)

Када неки ‚рокфелер‘ гледа светску листу и док дође до 93. места где се налази Србија, он се умори. Шта можемо да урадимо да тај ‚рокфелер‘ дође код нас? Да донесемо законе о раду, о изградњи, стечају... исте као што има земља која је прва на листи. Докле ћемо ићи мимо света, а тражити од тог света да овде донесе капитал? У реду, може и то, ако нађемо пријатеља који ће да овде донесе три милијарде евра, који ће да запосли 200 хиљада радника. Онда ће у једном моменту да каже – извините, ја нећу да поштујем ваш Закон о раду? Ако инсистирате, ја одох. Шта ћемо онда? Ако Србија хоће да буде део света, не треба да измишља топлу воду већ да препише (законе) од првих десет земаља на свету. (...)

Вучић има хардвер – то су Скупштина и Влада Србије, има софтвер – то су експерти, визија, програм... Али проблем су вируси – то су паразити, клијентела која божанствено живи на државним јаслама. То су разни слојеви друштва, од радништва, службеника, војске, полиције, до дела хуманистичке интелигенције која пати за Јосипом Брозом Титом и Фиделом Кастром.“

(Миша Бркић, економски новинар „Новог магазина“, емисије „У центру“ на ТВ Студио Б и „Један на један“ РТВ-а од 15. и 23. априла 2014. године)

ИМА ЛИ СТРУЧЊАКА МЕЂУ ДОМАЋИМ ЕКОНОМИСТАМА?

„Није ми лако да одговорим на Ваша питања, јер не познајем никога ко учествује у креирању фискалне или монетарне политике у Србији. Могу да износим само слутње и да евентуално уопштим нека искуства из свог дугог професионалног живота.

Верујем да на сцени имате неколико типова економиста. Први тип су они који су одавно престали да уче и прате своју област, али су одлично повезани, успевају да буду добро плаћени саветници и тако учествују у креирању увек исте економске политике, говорећи увек исте ствари и понављајући увек иста општа места. Ако вам без труда добро иде, зашто бисте се мучили, тим пре што и интелектуална радозналост и енергија са годинама опадају.

Други тип су вероватно они који прате своју област, можда и виде проблеме, али немају храбрости да се супротставе владајућим трендовима. Не треба им много замерати. Систем шаље јасну поруку и сваки економиста тачно зна шта треба да каже да би дошао у шансу да добије синекуру у неком од савета, да добије студијски боравак овде или онде, да добије паре страних спонзора за пројекат, или позив за учешће у пројекту.

Све док власт не одлучи да нешто промени и отвори озбиљну дебату, нећемо видети да ли у Србији има људи који знају и имају капацитет да уче и нешто мењају. Ако Србија може да ‚избаци‘ даровите математичаре, физичаре, биологе, инжењере итд, не може бити да је само економска област резервисана за лење медиокритете. Нивоља економије је што је превише близу и политици и новцу, а то је простор који има другачија правила од строго академских.

(...) Србија плаћа високу цену због блокаде економског интелектуалног простора. То се ради организовано и врло вешто, али од те вештине је само штета. С друге стране, фразе и флоскуле обликују јавни простор веома добро, па је отуда лако ‚продати‘ грађанима свакакве конструкте и небулозе. То заиста обесхрабрује. (...)

Нажалост, за озбиљну и аргументовану расправу на бази егзактних показатеља у Србији нема ни простора, ни воље. ‚Да л’ не да ђаво, ил’ не да Бог‘? Што се међународних организација тиче, оне само раде свој посао. Раде га и онда када ‚помажу‘ у одабиру кадрова за владе у државама попут Србије.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, у коментарима од 18. марта и 23. априла 2014. године на свом блогу <http://nkatic.wordpress.com/>)

СТАЊЕ ПАЦИЈЕНТА И ДАЉЕ ВЕОМА ТЕШКО, АЛИ (УСЛОВНО) СТАБИЛНО

Током 2013. у Србији је пословало 115.613 привредних друштава (овде се не убрајају предузетници). Финансијске извештаје поднело је 95.133 друштава, неки су били непотпуни

тако да су обрађени извештаји за 94.362 друштва (када буду обрађени сви извештаји, сва је прилика да ће се стање показати горим, прим. Дејана Бараћа). У овом одељку ћемо се осврнути на податке који се налазе прелиминарном извештају Агенције за привредне регистре (АПР), а из којег су и преузете неке табеле. Салдо обрађених српских привредних друштава сведочи како су она у 2013. забележила губитак од око 23,12 милијарди динара;^[26] подсетимо да је претходне године (2012) био забележен губитак од 86,99 милијарди динара (према комплетним извештајима за ту годину).

Табела 1: Основни макроекономски показатељи

О П И С	2013	2012
Бруто домаћи производ (у милионима динара - текуће цене)	3.618.167	3.348.689
Стопа раста бруто домаћег производа	2,5	-1,5
Индустријска производња	105,5	97,8
Годишња стопа инфлације (индекс потрошачких цена)	2,2	12,2
Извоз (у милионима евра)	10.999,0	8.740,1
Увоз (у милионима евра)	15.463,1	14.713,6
Спољнотрговински дефицит (у милионима евра)	4.464,1	5.973,5
Број запослених (у хиљадама)	1.715	1.723
Бруто зараде (у динарима)	60.708	57.430
Нето зараде (у динарима)	43.932	41.377
Вредност евра у односу на динар (на дан 31. децембар)	114,64	113,72

Извори података: Републички завод за статистику Србије, Народна банка Србије

Табела 2: Преглед броја привредних друштава по броју запослених

О П И С	2013		2012		Индекс
	Број	Учешће (у %)	Број	Учешће (у %)	
без запослених	26.248	27,9	24.991	26,8	105,0
1 запослени	22.284	23,6	21.508	23,0	103,6
од 2 до 5 запослених	26.737	28,3	27.172	29,1	98,4
од 6 до 10 запослених	8.142	8,6	8.363	9,0	97,4
од 11 до 50 запослених	8.351	8,9	8.697	9,3	96,0
од 51 до 250 запослених	2.107	2,2	2.127	2,3	99,1
више од 250 запослених	493	0,5	511	0,5	96,5
Укупан број привредних друштава	94.362	100,0	93.369	100,0	101,1
Укупан број запослених	991.030		1.010.000		98,1

Услед благог раста на глобалном економском нивоу и релативно скромног опоравка привреде зоне евра у 2013. године, дошло је и до смиривања домаћих економских тензија, тако да се укупна економска активност повећала, али су у бројним токовима домаће привреде и те како присутна рецесиона кретања. Током 2013. године индустријска производња забележила је раст већи од економског раста Србије, порастао је извоз добара, док су „попуштање инфлаторних притисака и стабилност домаће валуте додатно водили ка успостављању лабаве макроекономске равнотеже“. Међутим, другу страну медаље представљају смањења агрегатна тражња и смањење запослености. Треба потцртати како је укупна непрофитност привреде првенствено одређена губицима оствареним по основу финансијских и осталих активности.

^[26] „Саопштење о пословању привреде у Републици Србији у 2013. години,“ јун 2014, АПР, <http://www.apr.gov.rs/Portals/0/SAOPSTENJE%20o%20poslovanju%20privrede%20u%20Republici%20Srbiji%20u%202013.godini.pdf>

Табела 3: Структура укупних прихода и укупних расхода привредних друштава

у милионима динара

О П И С	2013		2012	
	Износ	Учешће (%)	Износ	Учешће (%)
<i>Укупни приходи</i>	8.718.928	100,0	8.741.747	100,0
<i>Укупни расходи</i>	8.691.948	100,0	8.820.295	100,0
1. Пословни приходи	8.268.412	94,8	8.188.521	93,7
2. Пословни расходи	7.914.094	91,1	7.827.375	88,7
I Пословни добитак	354.318	-	361.146	-
1. Финансијски приходи	215.834	2,5	305.304	3,5
2. Финансијски расходи	333.323	3,8	561.377	6,4
II Финансијски губитак	-117.490	-	-256.073	-
1. Остали приходи	234.682	2,7	247.922	2,8
2. Остали расходи	444.531	5,1	431.543	4,9
III Остали губитак	-209.849	-	-183.621	-

Табела 4: Резултати пословања привредних друштава

О П И С	2013		2012	
	Износ (у милионима динара)	Број привредних друштава	Износ (у милионима динара)	Број привредних друштава
1. Нето добитак	446.044	53.580	433.206	53.815
2. Нето губитак	469.163	32.166	520.195	31.989
Нето финансијски резултат	-23.119		-86.989	

Табела 5: Кумулирани губици привредних друштава

О П И С	2013		2012	
	Износ (у милионима динара)	Број привредних друштава	Износ (у милионима динара)	Број привредних друштава
1. Губитак до висине капитала	1.704.139	39.168	1.518.390	38.686
2. Губитак изнад висине капитала	1.152.573	26.614	988.690	25.676
Кумулирани губици	2.856.712	44.325	2.507.080	43.108

Табела 6: Изабрани показатељи пословања привредних друштава

О П И С	2013	2012
1. Стопа приноса на укупна средства (после опорезивања)	0,9%	0,4%
2. Стопа приноса на сопствени капитал (после опорезивања)	-0,5%	-1,9%
3. Рацио сопственог капитала	36,6%	37,3%
4. Општи рацио ликвидности	0,89	0,95
5. Рацио покрића камата	1,21	0,39

Пресек стања пословања привредних друштава за 2013. годину (уз ограду да стање не „покрива“ финансијско пословање око 20 хиљада друштава) гласи овако:

- 1) привредна друштва запошљавала су 991.030 радника (просек), што је за 18.970 мање у поређењу са претходном (2012) годином,
- 2) губици изнад висине капитала чине око „две петине кумулираних губитака, исказало их је 26.614 друштава и (у односу на претходну годину) расли су интензивније (16,6 %) него губици до висине капитала (12,2 %), које су забележила 39.168 привредних друштава“,
- 3) кумулирани губици на крају године од 2.856.712 милиона динара (у 2012. години су износили 2.462.814 милиона, што значи да су губици реално већи за 13,3 %, а номинално 16,0 %),

- 4) разменљиви сектор је забележио укупне кредите вредности 1.221.757 милиона динара, кумулиране губитке од 1.323.426 милиона динара и стопу изгубљеног капитала 35,6 % (ова стопа је у 2012. години износила 34,0 %),
- 5) неразменљиви сектор је забележио укупне кредите вредности 1.891.660 милиона динара, кумулиране губитке од 1.533.275 милиона динара и стопу изгубљеног капитала 42,3 % (ова стопа је у 2012. години износила 37,7 %),
- 6) нагомилавање кумулираних губитака угрозило је сопствени капитал привредних друштава – висока стопа изгубљеног капитала увећана је са 35,9 % (2012) на 38,9 %,
- 7) привредна друштва и даље „болују“ од хроничне неликвидности, тако да су услед недостатка сопствених извора финансирања пословања посегла за новим задуживањем – укупни кредити на крају године премашили су вредност исказаних кумулираних губитака за 9,0 %, за разлику од претходне године (2012) када су били већи за 19,1 %,
- 8) рацио сопственог капитала од 36,6 % и даље говори о структурној неравнотежи између сопственог и позајмљеног капитала – на сваки динар позајмљеног, друштва користе 0,58 динара сопственог капитала (у 2012. овај однос је био 1:0,59),
- 9) нешто више од три петине укупних кредита (тачније 60,8 %) свих привредних друштава и даље користе неразменљиви сектори,
- 10) позитиван нето обртни капитал у највећем износу исказан је у сектору G-Трговина на велико и мало (3.354 милиона динара) и у сектору С-Прерађивачка индустрија (1.268 милиона динара), док су највиши негативан нето обртни капитал остварили сектори I-Услуге смештаја и исхране (676 милиона) и F-Грађевинарство (566 милиона) итд.^[27]

Табела 7: Покривеност укупних и пословних расхода приходима по секторима

ОПИС	% покривености	
	Укупних расхода укупним приходима	Пословних расхода пословним приходима
ПРИВРЕДНА ДРУШТВА - УКУПНО	100,3	104,5
1.1.1. Разменљиви сектори	101,6	105,3
1.1.2. Неразменљиви сектори	99,3	103,8
По секторима		
А-Пољопривреда, шумарство и рибарство	103,2	103,6
В-Рударство	118,6	121,0
С-Прерађивачка индустрија	98,7	103,1
Д-Снабдевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација	103,2	106,5
Е-Снабдевање водом; управљање отпадним водама, контролсање процеса	100,2	104,5
F-Грађевинарство	97,4	103,1
G-Трговина на велико и мало, поправка моторних возила и мотоцикала	101,1	103,0
Н-Саобраћај и складиштење	89,9	101,7
I-Услуге смештаја и исхране	95,8	99,4
J-Информисање и комуникације	111,9	117,3
К-Финансијске делатности и делатност осигурања	78,7	92,4
Л-Пословање некретнинама	67,2	139,6
М-Стручне, научне, иновационе и техничке делатности	103,4	105,2
Н-Административне и помоћне услужне делатности	103,8	105,5
О-Државна управа и одбрана; обавезно социјално осигурање	98,9	96,8
Р-Образовање	102,7	101,3
Q-Здравствена и социјална заштита	87,9	87,7
Р-Уметност и рекреација	99,8	100,6
С-Остале услужне делатности	98,9	101,2
Т-Делатност домаћинства као послодавца; делатност домаћинства која производе робу и услуге за сопствене потребе	75,0	-
U-Делатност екстериторјалних организација и тела	-	-

[27] Исто

Табела 8 : Однос кредита и кумулираних губитака по секторима

О П И С	Укупни кредити (у милионима динара)	Стопа изгубљеног капитала	Кумулирани губици (у милионима динара)	Однос кредита и кумулираних губитака
Размњиви сектори	1.221.757	35,6	1.323.436	92,3
А-Пољопривреда, шумарство и рибарство	108.902	28,7	105.361	103,4
В-Рударство	85.636	27,2	91.721	93,4
С-Прерађивачка индустрија	862.819	58,9	891.387	96,8
Д-Снабдевање електричном енергијом, гасом...	143.769	16,2	211.077	68,1
Е-Снабдевање водом; управљање отпадним водама...	20.631	11,8	23.890	86,4
Неразмњиви сектори	1.891.660	42,3	1.533.275	123,4
Ф-Грађевинарство	364.222	33,7	231.736	157,2
Г-Трговина на велико и мало...	582.532	49,7	481.999	120,9
Н-Саобраћај и складиштење	243.251	54,2	362.516	67,1
И-Услуге смештаја и исхране	50.777	41,6	40.518	125,3
Ј-Информисање и комуникације	107.478	39,0	108.808	98,8
К-Финансијске делатности и делатности осигурања	229.689	24,7	90.936	252,6
Л-Пословање некретнинама	155.120	65,5	94.812	163,6
М-Стручне, научне, иновационе и техничке делатности	110.689	27,4	83.599	132,4
Н-Административне и помоћне услужне делатности	36.343	50,2	18.626	195,1
О-Државна управа и одбрана; обавезно соц.осигурање	49	52,7	214	22,9
Р-Образовање	1.169	50,7	1.204	97,0
Q-Здравствена и социјална заштита	1.637	87,3	3.525	46,4
Р-Уметност и рекреација	6.944	23,6	12.553	55,3
С-Остале услужне делатности	1.760	37,3	2.228	79,0
Т-Делатност домаћинства као послодавца...		2341,2	1	0,5
У-Делатност екстериторијалних организација и тела				

Табела 9: Изабрани показатељи пословања привредних друштава по секторима

О П И С	Стопа приноса на ук. средства после опорезивања		Стопа приноса на соп. капитал после опорезивања		Радио сопственог капитала		Општи радио ликвидности		Радио покрића камата	
	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012
Привредна друштва - укупно	0,9	0,4	-0,5	-1,9	36,6	37,3	0,89	0,95	1,21	0,39
По секторима										
А-Пољопривреда, шумарство и рибарство	2,6	2,1	4,0	2,1	46,5	42,3	0,90	0,89	3,46	1,69
В-Рударство	10,5	9,7	23,1	20,9	43,0	41,0	0,83	0,99	14,49	7,62
С-Прерађивачка индустрија	-0,1	1,4	-6,5	-0,5	23,3	24,5	0,84	0,92	0,18	1,14
Д-Снабдевање ел. енергијом, гасом...	1,6	-0,4	1,7	-1,1	64,0	65,7	0,78	0,68	3,55	-5,02
Е-Снабдевање водом; упр.отп. водама...	0,4	1,1	0,0	0,9	66,0	67,9	0,75	0,78	1,27	2,43
Ф-Грађевинарство	-0,5	-2,2	-3,6	-8,2	35,3	36,0	0,77	0,83	-0,22	-2,31
Г-Трговина на велико и мало...	2,1	1,3	4,1	-0,8	22,8	22,2	0,99	1,02	2,34	1,30
Н-Саобраћај и складиштење	-5,8	-6,1	-19,2	-14,8	37,7	44,6	0,67	0,82	-2,83	-6,85
И-Услуге смештаја и исхране	-0,8	-2,6	-5,2	-9,5	37,2	38,4	0,65	0,72	-0,55	-2,12
Ј-Информисање и комуникације	7,1	4,5	18,9	10,9	33,8	28,3	0,85	0,86	7,28	3,93
К-Финансијске делатности и дел.осиг.	-2,6	-2,5	-6,5	-5,5	47,5	51,8	2,44	2,35	-4,39	-4,66
Л-Пословање некретнинама	-4,3	-3,4	-32,4	-27,6	18,0	18,0	0,47	0,78	-2,06	-1,33
М-Стручне, научне, инов.и тех.делатности	1,6	0,9	2,3	0,2	40,9	44,7	1,03	1,15	3,57	1,87
Н-Административне и пом.усл.делатности	4,2	3,2	16,7	7,8	20,4	19,1	0,76	0,83	3,96	2,38
О-Држ.управа и одбрана; об.соц.осигурање	-0,7	-13,0	-1,9	-34,1	38,5	33,8	0,59	0,51	-41,61	-148,67
Р-Образовање	2,7	2,6	7,4	7,0	29,6	27,0	0,68	0,66	6,59	6,22
Q-Здравствена и социјална заштита	-7,6	-3,9	-156,2	-67,9	7,7	4,9	0,48	0,45	-5,15	-2,13
Р-Уметност и рекреација	-0,2	-0,6	-0,8	-1,7	55,2	57,3	0,53	0,56	-0,44	-0,81
С-Остале услужне делатности	-1,2	3,6	-5,5	7,4	34,4	35,1	0,97	1,05	-0,77	4,39
Т-Делатност домаћинства као послодавца..	-2,0	-2,4					0,07	0,05		
У-Делатност екстериторијалних орг. и тела										

Негативан резултат у пословању остварила су јавна предузећа и то у износу од 50.655 милиона динара (што је ниже за 6,7 % у односу на претходну годину), акционарска друштва у износу 41.745 милиона (што је увећање за око петину или 20 %), док су губици друштвених предузећа достигли 1.962 милиона динара (што је готово тростуко умањење у односу на 2012.

годину). С друге стране, друштва са ограниченом одговорношћу су задржала учешће у висини три четвртине укупних прихода и укупних расхода исказаних на нивоу целе привреде, „укњижила“ добит у износу од 68.686 милиона динара (што је готово петоструко више него претходне финансијске године) и самим тим прилично допринела ублажавању негативних тенденција у билансу целокупне привреде Србије.^[28]

На крају 2013. године у Србији је пословало 150 привредних друштава у реструктурирању (два мање него у 2012. години), а статистички су запошљавала 47.789 радника (7,4 % мање радника него ли претходне године). Њихови кумулирани губици на крају 2013. износили су 411.094 милиона динара (повећање за 18,0 % у односу 2012. годину). Овај податак је далеко више од упозоравајућег, имајући у виду да су ова друштва учествовала са свега 0,2 % у броју привредних друштава (и „запошљавала“ око 4,8 % радника у привреди), а истовремено су учествовала са 14,4 % у кумулираним губицима целе привреде. Истовремено, 510 јавних предузећа (са 98.182 запослених) забележили су највећи раст кумулираних губитака (по динамици сличној прошлогодишњој која је износила 22,1 %), тако да су губицима од 297.322 милиона динара учествовала са око 10 % у кумулираним губицима целе привреде.

Друштва са ограниченом одговорношћу остварила су највећи позитиван нето обртни капитал од 35.303 милиона динара (троструко нижи него претходне године), док су високе нивое негативног обртног капитала забележила акционарска друштва (358.602 милиона динара, што је готово удвостручење у односу на претходну годину), јавна предузећа (219.410 милиона, уз раст од 26,0 % у односу на 2012. годину) и друштвена предузећа (44.956 милиона, уз раст од 35,0 %).

Агенција за привредне регистре (АПР) је уз податке финансијских извештаја за 2013. годину сачинила и листе лидера и „лидера“ међу привредним друштвима:

- 1) са највећим пословним приходима – НИС (249.474 милиона динара), „Фијат аутомобили Србија“ (171.604 милиона), ЈП ЕПС (152.383 милиона), „Телеком Србија“ (86.513) и „ЕПС снабдевање“ (82.317 милиона);
- 2) са највећим нето добитком – НИС (52.324 милиона динара), „Телеком Србија“ (15.329 милиона), „Теленор“ (11.114 милиона), „Таркет“ (8.417 милиона) и „Тигар“ (6.058 милиона);
- 3) са највећим укупним средствима – ЈП „Путеви Србије“ (461.310 милиона динара), ЈП ЕПС (432.553 милиона), НИС (350.501 милиона), „Железнице Србије“ (276.047 милиона) и ХЕ „Ђердап“ (196.319 милиона);
- 4) са највећим капиталом – ЈП „Путеви Србије“ (346.350 милиона динара), ЈП ЕПС (273.222 милиона), „Железнице Србије“ (204.009 милиона), TS-IMPERIAL CLEARING HOUSE (183.948 милиона) и НИС (176.883 милиона);
- 5) са највећим нето губитком – ЈП „Србијагас“ (49.704 милиона динара), „Железара Смедерево“ (14.966 милиона), „Српска фабрика стакла“ (13.739 милиона), ХИП „Петрохемија у реструктурирању“ (11.837 милиона) и „Беохемија“ (10.865 милиона);
- 6) са највећим кумулираним губицима – „Железнице Србије“ (146.465 милиона динара), ЈП „Србијагас“ (107.181 милиона), ХИП „Петрохемија у реструктурирању“ (58.539 милиона), ЈП ЕПС (54.485 милиона) и VIP MOBILE (54.105 милиона).

^[28] Као и претходне (2012) године, највећи „минус“ у пословању 2013. остварила су привредна друштва која су пословала у сектору саобраћаја и складиштење и то у износу од око 62 милијарде динара. Прерађивачка индустрија је исказала губитак од око 41 милијарду динара, што је изузетно драматичан раст у односу на прошлогодишњи губитак од око 3 милијарде. Грађевинарство је остварило губитак од око 17 милијарди динара (увећање од 58 % у односу на 2012. годину).

С друге стране, највећа добит од око 53 милијарде динара остварена је у сектору рударства (увећање за 30,2 милијарде у односу на 2012. годину), затим у области информисања и комуникација – пре свега телекомуникације – са остварених око 29 милијарди динара добитка (годишњи раст од 86,1 %). Сектори трговина на велико и мало и снабдевање електричном енергијом (ЕПС), после губитка у претходној години, остварили су „плус“ од око 20 и 18 милијарди динара, респективно.

<http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Spor-oporavak-privrede-uz-manje-gubitke.sr.html>

Занимљиво је да се на горенаведеној листи АПР-а налазило и привредно TS-IMPERIAL CLEARING HOUSE (регистровано 2010. године у општини Врачар), које је поседовало основни капитал од око 184 милијарде динара, није имало запослених и готово није показивало привредну активност – односно, током три финансијске године (2011-2013) имало је расходе реда 2 милиона динара, а није имало исказаних пословних прихода.

Табела 25: Структура укупних прихода и расхода предузетника

у милионима динара

О П И С	2013		2012	
	Износ	Учешће (%)	Износ	Учешће (%)
<i>Укупни приходи</i>	211.172	100,0	215.372	100,0
<i>Укупни расходи</i>	205.666	100,0	210.448	100,0
1. Пословни приходи	205.772	97,5	209.421	97,2
2. Пословни расходи	200.748	97,6	204.729	97,3
I Пословни добитак	5.024	-	4.692	-
1. Финансијски приходи	2.153	1,0	2.596	1,2
2. Финансијски расходи	2.103	1,0	2.795	1,3
II Финансијски добитак/губитак	50	-	-199	-
1. Остали приходи	3.246	1,5	3.356	1,6
2. Остали расходи	2.815	1,4	2.924	1,4
III Остали добитак	431	-	432	-

Табела 26: Резултати пословања предузетника

у милионима динара

О П И С	2013		2012	
	Износ	Број предузетника	Износ	Број предузетника
1. Нето добитак	5.208	14.545	4.994	15.079
2. Нето губитак	1.432	3.825	1.753	4.091
Позитиван нето финансијски резултат	3.776		3.241	

ГОДИНА	2013		2012	
	Износ	Учешће (%)	Износ	Учешће (%)
УКУПНИ ПРИХОДИ	387.544	100,0	513.920	100,0
1. Приходи од камата	195.940	50,5	200.683	39,0
2. Приходи од накнада и провизија	47.183	12,2	48.245	9,4
3. Остали приходи	144.421	37,3	264.992	51,6
УКУПНИ РАСХОДИ	389.662	100,0	505.083	100,0
1. Расходи камата	77.029	19,8	83.661	16,6
2. Расходи накнада и провизија	12.386	3,2	12.702	2,5
3. Остали расходи	300.247	77,0	408.770	80,9

Резултати пословања комерцијалних банака у Србији (2012-2013)
Напомена: Износи су у милионима динара

Извор: Агенција за привредне регистре (АПР), мај 2013. године

ГОДИНА	2013		2012	
	Износ	Број банака	Износ	Број банака
Укупна добит банака које су пословале са добитком	31.034	15	36.347	22
Укупан губитак банака које су пословале са губитком	34.527	15	30.718	10
Нето финансијски резултат банака	-3.493		5.629	

Резултати пословања комерцијалних банака у Србији (2012-2013)
Напомена: Износи су у милионима динара
Извор: Агенција за привредне регистре (АПР), мај 2013. године

МЕКИНЗИЈЕВА ТРИ КАПЛАРА

Привредна комора Србије је 3. и 4. октобра 2013. године у театру „Мадленијанум“ организовала конференцију „Квантни скок“ са идејом да се дође „најбољих решења за будућност српске економије – до развоја тржишне економије, нових инвестиција и јачања конкурентности у процесу укључивања у европске токове“. Метафора „квантни скок“ вероватно је требало сликовито да назначи будући (готово) револуционарни економски развој Србије; илити револуцију какву је квантна механика изазвала у физици почетком XX века.

Поменута конференција била је повод за емисију „Око - Србија пред квантним скоком“ на РТС од 4. октобра 2013. године у коју је, између осталих, позван вођа пројекта и лидер за Србију у фирми „Мекинзи“ (енг. McKinsey&Company) Никола Јуришић. Млади лидер је искористио прилику да говори о „моделу“ детаљног склапања „три мотора“ – привреде, администрације и фискалне политике. На питање водитеља Зорана Станојевића ко ће то да направи – Јуришић се на тренутак збунио, променио израз лица, а затим одмах прешао на пример борбе против корупције. Предложио је да се најбољи познаваоци борбе против корупције „закључају“ у једну собу десет недеља, где ће даноноћно да раде и генеришу детаљан план. Водитељ му је предочио како у Србији постоје познаваоци корупције, али су на другој страни, оној која ствара проблеме илити корумпира. Овога пута се млади лидер није дао збунити и као из топа понудио „лек“ за бољку: „Сви заједно (треба да) радимо на решавању тог проблема, то је најбоље решење.“

Шест дана касније, „Време“ је објавило интервју са Николом Јуришићем који је окарактерисао Александра Вучића следећим речима:

„Моје лично мишљење о господину Вучићу јесте да је он достигао неки виши ниво свести. То је ниво свести када сте свесни како нешто што говорите утиче на друге људе, у моменту сте свесни шта и како ко размишља, можете да прочитате њихове реакције, више ствари вам се врти у глави у исто време, и можете тачно да позиционирате и унапред нешто кажете неком ко ће после два месеца разумети зашто сте му ви то рекли.“

У истом интервјуу, „Мекинзијев“ лидер за Србију говорио је о реформи администрације:

„Ако погледамо реално, ми и даље можемо да причамо да нам је пољопривреда приоритет, али док не знамо шта тачно треба да се учини, и док најбољи људи не реше тај проблем, увек ћемо чекати на администрацију. Ово је приступ који одговара ванредном стању, нема времена за процедуре. Када се тај план развије, ви стварате тзв. 1300 каплара – то је просек броја људи који је био неопходан за извршење ових планова у земљама које су прошле трансформацију. Они ће кроз тај процес сазрети, да би потом они били по министарствима и

рапортирала тој извршној јединици, а део су пирамидалне структуре, где имамо једног генерала, 200-300 пуковника, и тих 1300 каплара. И тада су они повезани процесом формирања мреже тима, и брже решавају проблеме. Убеђен сам да у државној администрацији може да се нађе не хиљаду, већ пет или десет хиљада феноменалних људи. Кад се ти људи одаберу, улазимо у седам година имплементације.“

Веома занимљива тема за размишљање је да су Божидар Ђелић (1965) и Лазар Крстић (1984) на (овдашње) одговорне државне функције дошли из фирме „Мекинзи“. Наиме, Божидар Ђелић је био један од саветника Владе Пољске (1991-1992), затим је у периоду 1992-1993 био један од саветника премијера Руске федерације Јегора Гајдара и Анатолија Чубајса, потпредседника владе и министра за приватизацију, да би од 1993. до 2000. године радио у фирми „Мекинзи“; октобра 2000. године постављен је за шефа експертског тима потпредседника Владе СРЈ Мирољуба Лабуса, да би од јануара 2001. године водио Министарство финансија и привреде, итд.

Што се тиче Крстића, можда није далеко од истине да би био добар помоћник министра финансија нпр. у Аустрији и Швајцарској, где су дисбаланси мали (испод два процента). Без обзира на снажну потпору коју му је од самог почетка министровања пружао (пот)председник Владе Србије Александар Вучић, све време су упитне његове вештине и способности његове младе „посаде“ (најближих сарадника) да управљају кормилом српских финансија, где су дисбаланси реда неколико десетина процената. На трагу ове констатације дописаћемо запажање, са духовитим „сенчењем“, привредника Милана Кнежевића, које је изнео у емисији „Наш гост“ на ТВ ГЕМ од 24. јануара 2014. године:

„Господин Крстић је очигледно дошао овде да одради приправнички стаж, односно биће забележен као први министар-приправник у историји неке државе. Ја (готово) не видех младог а искусног, а још ређе видех младог а мудрог. Искуство је провера ваших интелектуалних, метафизичких и образовних знања. Не можете имати искуства ако нисте прошли кроз време и ако вас то време не коригује. Лаза Пачу је био најбољи министар финансија; стално је понављао фразу – „Немам! Када ме убеди да имам, не дам!“ Министар финансија мора да буде политичка громада која управља заједничким именитељем једне државе који се зове – буџет.“

ОКРЕЧИМО СРБИЈУ ПО МЕРИ ОНОГ КО МИСЛИ УМЕСТО ВАС

„Волео бих да грађани својим изласком на биралишта омогуће лидеру Српске напредне странке Александру Вучићу да има неометану могућност да сам одлучује о томе како жели да Србија изгледа.“

(Небојша Стефановић, потпредседник СНС-а и председник Скупштине Србије у техничком мандату, „Танјуг“ од 11. марта 2014. године)

РОЊЕЊЕ ПО МАГЛИ

„Београд на води‘ је више ‚Београд у магли‘, а добро је да не буде под водом. (...) Александар Вучић говори о ‚екстремистима‘, што је смешно. Када политичар говори нешто што је јако далеко од стварности, значи да полако губи компас. За Александра Вучића је опасно што је рано изгубио компас, после непуне две године на власти. (...)

Господ Бог, ако постоји, да сиђе у Србију не може ништа да реши са овим политичким системом, ако га до темеља не сруши. Кажу нам да бирамо између Александра Вучића и тајкунског система. То није тачно, јер гласамо за Александра Вучића и тајкунски систем или за неког другог и тајкунски систем. Двоје Карића су на листи СНС. Зар Карићи нису тајкуни? (...) Када ћемо живети боље? Не скоро. На половини мандата нове владе, Вучић ће рећи да ће бити боље крајем мандата. А онда ће у предизборној кампањи рећи – на половини мандата следеће

владе. Нема од тога ништа, док се овде читав политички систем тотално не разори а врхови политичких странака не заврше у затвору.“

(Јово Бакић, социолог, емисије „Таласање – пусти причу“ и „Између два петка“ Радио Београда 1 од 13. марта и 5. априла 2014. године)

ППВ СКЕНИРАЊЕ И ТАБЛОИДНА ИНДУКЦИЈА

„Вучићу су биле доступне информације, јер је био координатор свих служби безбедности. Одатле потиче огроман део његове моћи на основу које је перфектно одрадио кампању. Све политичке противнике је имао на скенеру и све афере биле су на неки начин индуковане од стране Александра Вучића. Да не будем грешан према Вучићу, добар део лидера странака је себе намештао да буде уцењен.“

(Цвијетин Миливојевић, политички аналитичар, о победи коалиције око СНС на ванредним парламентарним изборима, „Речено и пређутано“ Радио Београда 2 од 17. марта 2014. године)

НЕОЗБИЉНОСТ У (НЕ)ЛИБЕРАЛНОМ ОКРУЖЕЊУ

„Александар Вучић је и ауторитаран и ауторитативан. Опет, добро је када је неко ауторитет. Питање је да ли ће потискивати ауторитарне црте понашања које из њега избијају, упркос промењеном и утишаном тону, или ће градити свој нови ауторитет у складу са новим имиџом. Превентивно оправдање за Александра Вучића је што је испред нас тежак задатак, чак и да замислимо имамо најдобронамерније и најкомпетентније људе. (...)

То ,биће нам боље‘ стално се пролонгира – крајем децембра 2013. године Александар Вучић је поручивао да ће нам бити боље до краја 2014. Крајем марта 2014. године гарантовао је бољи живот за две године, а пре неколико дана је то опет пролонгирао и казао да ће у наредне три године много да боли. То говори о одсуству конзистентности (...) и не обећава на добро. Није у питању само прагматизам, већ демагогија блиска тој странци (СНС) и њеним људима, који су некада ,просипали‘ социјалну и националну демагогију – ,хлеб од три динара‘, ,Карлобаг-Огулин-Карловац-Вировитица‘ итд. То је та прошлост од које Александар Вучић бежи, али је нешто задржано у форми у смислу олакших обећања.

Што се тиче типа реформи, неки предлажу – задржимо либерализам у јавној сфери, у сфери политике, а у социјалној, друштвеној сфери градимо социјалне вредности и принципе. Код нас ће бити управо супротно од тога – ,дивљи‘ либерализам, отпуштања, смањења плата и пензија, ,гашење‘ фирми, мада неке и треба да се ,угасе‘; односно – биће бруталних резова. А у политичкој сфери ће бити нелиберална атмосфера и већ сада видимо да се на прсте једне руке могу пребројати медији и емисије у којима се може слободно, отворено говорити о друштву, владајућој странци и владајућем лидеру. То је оно што, најблаже речено, не обећава. У природи човека је да верује и да се нада да ће бити боље. Отуда овај ентузијазам, негде умерене негде еуфоричан, увек је присутан на почетку рада неке владе. (...)

Морамо се подсетити на причу о експертима. Они после две године, мање-више, освану на страначкој листи – Демократске странке, Г17+ итд. (...) Вучић је у министарства силе поставио своје најповерљивије људе, а ,вруће кромпире‘ као што су финансије и економија поверио је експертима, којима увек може да се захвали под изговором да нису задовољили. Експерти могу да одраде неки непријатан посао, па да се врате тамо одакле су дошли. Индикативно је да ће Александар Вучић бити министар рада, запошљавања, борацких и социјалних питања. Бићу одушевљен ако он буде урадио позитивне ствари, али бих се горко нашалио да ће ту бити ефекат сличан његовом претходном послу када је био задужен за Косово и Метохију, посебно за Србе на северу Косова, и за имплементацију Бриселског споразума. (...)

Душан Вујовић, који ће водити привреду и који се разуме у струку, као и Кори Удовички су на линији либералних економиста који доносе шеме које је прописао неко у Светској банци и Међународном монетарном фонду, одраде посао и оду на нове радне задатке, код

реформатора у некој другој земљи у транзицији. Они ће покушати да раде по диктату либералне, неолибералне струке и идеологије.

Саша Рауловић је био министар привреде у реконструисаној влади Вучића, односно Дачића, и заиста је веровао да је прави министар. Не слажем се са његовим идејама, али бар је био доследан. Када је покушао да идеје спроведе – био је одбачен. Без обзира да ли се ради о експертском или неекспертском делу нове владе, рекао бих да су сви они помоћници, секретари Александра Вучића. Он је тога свестан. Одговорност ће бити на њему – и заслуге и кривица. Искуство Радуловића говори да они (министри) не треба да имају илузија о самосталности у раду. Србија помало мења природу (политичког) система и са овом владом улази у канцеларски систем. (...)

Постоје два разлога зашто је СПС у садашњој влади – шаљив и озбиљан. Прво се подели одговорност (Вучић ће делити одговорност, али неће делити власт, прим. Ђорђа Вукадиновића), а касније Ивица Дачић може да буде ‚згодан‘ (за смену) у некој будућој реконструкцији владе. Озбиљнији разлог је утицај спољнополитичког фактора – и Американаца и Руса. Дачић је једно умиљато јагње, који је постигао да га подржавају и Вашингтон и Москва, што није лако; поготово неће бити лако наредних месеци.

С друге стране, ова ротација Зоране Михајловић-Марковић (особа од великог Вучићевог поверења, прим. Дејана Бараћа) и Александра Антића (СПС) последица је тога што су њој Руси били несклони, јер је својим чиновима проблематизовала и угрожавала ‚Јужни ток‘ који је Русији главна инвестиција на Балкану. То је био уступак Русима. Лично сматрам да је ‚Јужни ток‘ за Србију важан, и економски и политички, али мислим да је ова ротација неукусна. Александар Антић је економиста и шест месеци је био министар саобраћаја, а пре тога други човек Града Београда. Сада он постаје министар енергетике и рударства, а тиме се никада није бавио. Шта год о Зорани Михајловић-Марковић мислили, она је стручна за енергетику, то предаје на факултету, са саобраћајем нема везе, а постаје министар саобраћаја.

Има још један симптом неозбиљности. Данима се причало о особи која ће бити министар пољопривреде, а јутрос смо чули да ће то бити нека друга особа за коју нико није чуо. Можда је у питању скривени геније који је чампо у Чачку или где год. Неозбиљно је да се у последњи час малтене ласом хватају будући министри на улици, а прича се о озбиљности.“

(Ђорђе Вукадиновић, политички аналитичар и главни уредник НСПМ, уочи формирања нове Владе Србије, „Седмица“ Радио Београда 1 од 27. априла 2014. године)

БАЈЕРН ИЗ МАЛЕ МОШТАНИЦЕ

„Вучић обећава и ради доста симболичких ствари, које широким масама и бирачком телу пријају да чују – на пример, да ће смањити плате политичарима. Када погледате списак људи које је Вучић предложио за министре, ту су само два-три експерта из домена економије, као Душан Вујовић и Кори Удовички. Када је он поредио владу са Бајерном из Минхена, помислили смо да ће бити много звучних имена. То се толико крило од јавности. Можда у влади има неког ко би могао да буде из Бајерна, али и много оних из Бомбардера из Мале Моштанице и Слоге из Петровца на Млави.

Вулин ће да се бави социјалном политиком и радом. Не знам да је он било шта у животу радио, осим што се бавио политиком и био новинар. Небојша Стефановић ће бити министар полиције на даљинско управљање Вучића. Јадранка Јоксимовић ће бити потпредседница Владе за европске интеграције. Она јесте била студент генерације на ФПН, али је до сада водила само Информативну службу СНС и уређивала лист ‚Велика Србија‘. Односно, нема никаквог практичног искуства. Једноставно, нема ту људи од интегритета.

Александар Вучић ће и даље водити борбу против криминала и корупције, што му је и донело доста гласова на изборима. Претпостављам да ће током ‚болних реформи‘ и даље хапсити бивше министре и неке тајкуне, како би компензовао промашаје на економском пољу којих ће бити. (...)

Мислим да ће Вучић настојати да се одмах не замери са свима – са пензионерима, радницима, синдикатима... Зато ће почети од популарних мера – смена директора јавних

предузећа и реформа јавне управе, укључујући и нека отпуштања. За то ће бити задужена Кори Удовички, која је 2002. када је постала министарка енергетике шармантно казала грађанима да продају станове и плате рачуне за електричну енергију. Претпостављам да је зато и Вучић довео (на место министра државне управе и локалне самоуправе), јер се она не либи да уради тешке ствари и саопшти их на шармантан начин. Мада она није имала неких претераних успеха док је била министарка и гувернерка (НБС).“

(Драгољуб Петровић, новинар и колумниста листа „Данас“, уочи формирања нове Владе Србије, „Седмица“ Радио Београда 1 од 27. априла 2014. године)

БИОГРАФИЈЕ (ГОТОВО) ЗА ПЛАКАЊЕ

„Створили смо друштво у којем се за сваку ситницу ишло код садашњег (већ) премијера, до јуче *првог* потпредседника владе – најмоћнијег човека. Када вам треба да извадите личну карту или пасош, тражи се веза до Вучића. То није добро, већ треба да се изграде институције. Погледајте дешавања око поплава – људи се нису умивали за Ускрс. Можете да замислите како функционише локална самоуправа на терену. (...)

Када прочитате биографије тих људи, питање је да ли они могу да одговоре на проблеме Србије. Ми смо дубоко подељено друштво огрезло у корупцији, држава је презадужена. Тешко је ‚чупати‘ се из таквог стања без људи чије су биографије неспорне и јаке да можете само да ћутите пред њима. (...)

Ово личи од сваког по неко и за сваког по нешто - тако би могло да се срочи о саставу владе. На пример, доводите на чело просвете човека (Вербић) за кога сам се распитао и за кога нико није чуо. Можда је он највећи геније овог света, али када се каже ПРОСВЕТА, морали бисмо сви да устанемо мирно. Србија је у таквом просветном мраку да нам треба не један, него неколико Доситеја Обрадовића. (...)

Очигледно та грађевина не може без Велимира Илића, пошто се он доказао својим „великим“ и „креативним“ способностима – па ће он само формално бити министар без портфеља. Помиње се „сеча“ прописа у грађевини. Ако сте пратили вести, у Шведској је човек који је направио кућу без дозволе одведен право у лудницу. Овде је супротно – ако човек после прикупљања свих грађевинских дозвола не заврши сâм у лудници, онда га пошаљу ови други.“

(Срђан Шкоро, шеф деска „Вечерњих новости“, уочи формирања нове владе Србије, „Јутарњи програм“ РТС-а од 27. априла 2014. године)

СРБИЈА 2014. СТАБИЛИЗУЈ, ПРИВАТИЗУЈ И ЛИБЕРАЛИЗУЈ!

Мандатар за састав нове владе Александар Вучић је 27. априла у Скупштини Србије најавио да ће бити спровођена реформа економије кроз сет реформских закона, јачање приватног сектора (давањем подстицаја малим и средњим предузећима како би сами запошљавали више људи и смањењем броја људи у јавном сектору) и консолидација буџета (смањење трошкова и повећање прихода); најавио је смањење плата у јавном сектору за 10 одсто и (уједно) укидање солидарног пореза (од 1. јула), нагласио да су Лазар Крстић и Кори Удовички и ММФ у праву што се тиче бројева, који сугеришу да пензије треба смањити за 25 до 30 одсто, али да се о томе неће разговарати до октобра.

Према експозеу чије је читање трајало пуна три сата, већина предузећа у државном власништву бити приватизована, укључујући и „Телеком“ и „Електропривреду Србије“. Када су у питању „Железнице Србије“, будући премијер је казао да део предузећа који се бави превозом робе треба приватизовати, али да ће превоз путника остати у државном власништву. За државно предузеће „Лутрија Србије“, Вучић је казао да већ постоје страни партнери који су заинтересовани да купе лиценцу за организовање игара на срећу, од које би се инкасирао добитак од 100 милиона евра. Говорећи о „Србијагасу“, подвукао је да за лоше резултате те компаније није криво само лоше руковођење, већ и објективне околности попут цене гаса и ненапативих потраживања.

„Под хитно треба извршити реструктурирање ‚Србијагаса‘ како би могла да постане профитабилна компанија“, рекао је Вучић.

Према његовим речима, РТБ „Бор“ је највреднија компанија у источној Србији, али има проблем лошег менаџмента.

До средине године требало би да почне приватизација „Дунав осигурања“, као и почетак решавање проблема банака у државном власништву, за који очекује да се заврши до краја године, рекао је Вучић.

Најавио је и завршетак реструктурирања 153 друштвена предузећа као и разрешење ситуације у „Железари Смедерево“ и компанији „Симпо“, чије је пословање оценио као „неодрживо“...

Народна Скупштина је изабрала нову Владу Србије на чијем челу је Александар Вучић гласовима 198 народних посланика. Испред Скупштине окупљене присталице СНС су поздравиле чланове нове Владе и премијера који им се захвалио на подршци.

(Уводник из чланка „Исцрпан експозе Александра Вучића“, са портала недељника „Време“ од 27. априла 2014. године)

ПОГЛЕД КРОЗ (РЕФОРМСКИ) ДВОГЛЕД

„Данас сам овде пред вама и пред нашим народом, знајући да од сваке реченице и предложене мере зависи будућност наше деце, будућност сваког грађанина Србије. И тресем се као прут не зато што сам уплашен за своју или политичку позицију странке коју водим, већ зато што одговорност коју осећам не могу да упоредим ни са чим на свету. (...)“

Уместо ретровизора, морамо узети у руке двогледе. Морамо да гледамо у будућност и пронађемо у њој место за наше људе, нашу привреду, наше образовање и културу. Када су питали Била Гејтса како је успео да се обогати, он је одговорио: ‚Важно је да много радимо и имамо што мање потреба, ваља се научити жртвовању и одрицању. Таква филозофија ми је помогла, јер сам у њу уверио све запослене‘. (...)“

Јесмо ли бар за тренутак желели да прихватимо да су наш цинизам, свакодневна и целодневна џангризавост, замерање свима и свакоме за све оно што смо себи тако лако и не једанпут опростили, бесконачно критизерство, без жеље за акцијом и стварним радом, непоштовање, неко би рекао, других народа, ја бих рекао – непоштовање других људи и оних који живе са нама и оних који су далеко од нас, потцењивање, презир и мржња према свима који су успешни у било чему, штедљивост у раду и посвећеност, али и расипништво и разметљивост у хвалисању, допринели тешкој ситуацији у којој се не ми и не пре свега ми, већ наша вољена Србија данас налази? (...)“

Шта ћемо са системским дефицитом? Кад оде сва сребрнина, ако бисме две године живели боље, били би омиљени и популарни, победили бисмо на изборима, али бисмо имали горе од грчког сценарија. Било би нам речено: смањите плате за 50 одсто, пензије за 45 одсто, а отпуштање радника у јавном сектору за 50 одсто. (...)“

Србија је од 2008. године због економски неоснованог повећавања пензија изгубила пет милијарди евра, а због неоснованог повећања запошљавања у јавном сектору 2,4 милијарде евра.

За само пет и по година, 7,5 милијарди евра смо потрошили од оног што припада будућности наше деце, као да смо их бацили у бунар. (...)“

Као што видите, ми који нисмо ни лук јели ни лук мирисали, ни криви ни дужни, мораћемо да кусамо најкиселију могућу чорбу коју су нам скували они који су Србијом тако и толико неодговорно управљали. (...)“

Ми смо изгледа најлењи народ у Европи, па и оне вицеове које смо некада неумесно правили на рачун Црногораца, морам да вам кажем да и код њих, потребно је да имате 63 године живота, ако сте жена да одете у пензију, а само је код нас неупоредиво мање. (...)“

„Ја, верујте ми, немам страх од реформи и модернизације. Једини страх који имам је страх од будућности у којој нисмо били довољно одговорни и храбри да реформе спроведемо‘.“

Ово је рекао Тони Блер, али ја нисам био довољно паметан да смислим нешто боље или прикладније. (...)

Учинићемо лакшим и вреднијим посао у приватном сектору, нећемо подизати порезе или додатно оптерећивати приватни сектор, очистимо банке од ненаплативих кредита, како би могле да почну поново да позајмљују малим и средњим предузећима. Такође ћемо створити механизме да субвенционисемо ове кредите, како бисмо ојачали ликвидност тржишта. (...)

Замолио бих вас да заседате дан и ноћ и викендима како бисмо показали народу да смо озбиљни. Јешћете, спавати и умивати се у овој Скупштини, али до 15. јула реформски закони ће бити усвојени. То ће бити прва фаза.“

(Александар Вучић, председник СНС и мандатар Владе Србије, експозе у Скупштини Србије, РТС и сајт Скупштине Србије од 27. априла 2014. године)

ПУШТАЊЕ ДУБЉИХ НЕОЛИБЕРАЛНИХ КОРЕНА (КОНСЕНЗУС НА БИС)

На таласу отпочете борбе против криминала и корупције, али и обећања најављених реформи које ће најбоље изменити слику Србије „за две године“, коалиција окупљена око Српске напредне странке (СНС) је на ванредним парламентарним изборима 16. марта 2014. године освојила 48,35 процената гласова што јој је обезбедило 158 посланика, уз излазност од 53,09 процената бирача. Односно, резултати избора били су формализација титуле Александра Вучића као првог човека владе, што је то уистину и био у влади Ивице Дачића. Велике наде, међутим, неретко рађају дубока разочарања. Овде извиру нека круцијална питања – да ли су грађани на парламентарним изборима 6. маја 2012. године гласали за потписани формат Бриселског споразума између Београда и Приштине (2013),^[29] односно да ли су грађани на ванредним парламентарним изборима 2014. свесно дали у руке Александра Вучића власт да спроведе реформе које су чудна „мешавина“ неолибералних обриси и интервенционизма у корист банака? Не можемо да се отмено утиску да је у питању четврти (овдашњи) наставак имплементације „меке“ варијанте неолиберализма, или промена на линији Вашингтонског консензуса (1989); први покушај (1990) зауставио је грађански рат у СФРЈ (1991-1995) и период санкција УН према СРЈ (1992-1995), други покушај (1997) заустављен је почетком 1998. године интервенцијом Слободана Милошевића (председника СРЈ 1997-2000), док је трећи наставак (започет од 2001. године) само делимично био остварен.

Истина, доследни, ортодоксни (нео)либерали би захтевали укидање минималне загарантоване цене рада, приватизацију ПИО фонда, уравнотежен буџет (дефицит реда 0 процената), „дубоко“ резање јавне потрошње, смањење јавног дуга, ниске порезе, шире повлачење државе из здравства, школства итд, али не би подржали да се приватни губици социјализују – што је, изгледа, могуће наметнути земљи са веома ограниченим економским суверенитетом. Када политичка елита неке земље доноси погрешне тактичке и стратешке одлуке, она то чини или из незнања, или из лукративних разлога (или из користи), или зато што је уцењена. Каткад се ови разлози комбинују у одређеној сразмери.

Све што Александар Вучић буде чинио као премијер Србије, радиће из дубоког уверења. Чињеница је да доста чита, претендује да се стално усавршава, а не треба изоставити

^[29] Политички аналитичар Цвијетин Миливојевић је 17. марта 2014. године у емисији „Таласање - пусти причу“ Радио Београда 1 изнео духовито запажање о (тада) одлазећој Влади Ивице Дачића (2012-2014):

„Није нормално да неко у предизборној кампањи 2012. каже – „ја ћу ратовати за Косово“, а затим потпише Бриселски споразум и каже – „ја ћу ратовати са Србима који су против независности Косова“. (...)

Ми смо стекли утисак да је Ивица Дачић – исти онај који је до 2008. био на „црној листи“ САД – сада амерички човек, а да је Александар Вучић – исти онај који је хтео да ратује против Немачке – сада немачки човек. Јавност је тако спинована, али у суштини то је тачно.“

С друге стране, новинар и колумниста дневног листа „Данас“ Драгољуб Петровић је у „Утиску недеље“ на ТВ Б92 од 2. марта 2014. године, у свом стилу, окарактерисао менталитет грађана Србије:

„Људи нису рационални и као да су хипнотисали Вучићем, као (некад) оним Аланом Чумаком – руским видовњаком чије су слике наши људи лепили на фрижидере, па су имали плацебо ефекат да им је боље. Тако су „лечили“ лумбаго, ишијас, мигрену. Тврди се да ће земљи бити боље ако залепи слику месије, Вучића, на фрижидер, а није тако.“

његову снажну потребу да се окружује што већим бројем саветника и експерата (нарочито онима са потписом Светске банке и ММФ-а).^[30] Стиче се утисак, међутим, да је у извесној мери опседнут (можда и „поседнут“) мисијом да буде реформатор који ће да преобрази Србију, и да га историја као таквог забележи. Отуда је уочи избора 2012. године почео да цитира Макса Вебера,^[31] непосредно после избора 2014. године афирмативно је говорио о реформама Герхарда Шредера (немачки канцелар 1998-2005) и Маргарет Тачер (британски премијер 1979-1990), да би у експозеу цитирао Тонија Блера (британски премијер 1997-2007) и кинеске мудрости. У први мах чинило се да Маргарет Тачер помиње у поетском заносу, али се испоставило да јој се заиста диви. Подсетимо, Тачерова је један од гуруа неолиберализма и својом политиком је и те како допринела де(з)индустријализацији Велике Британије. Током свог мандата спровела је широку приватизацију државних компанија (тј. национално богатство купили су одабрани) и без милости се обрачунала са тамошњим синдикатима; од руке ове „Челичне лејди“ (енг. Iron Lady) нарочито су пострадали рудари.^[32]

Факат је да је Вучић у детаљном економском делу експозеа колико-толико изоставио општа места, таксативно побројао циљеве и „пролазна времена“ (од шест месеци) за своју владу, посебно за њене министре. Најавио је реформе државне управе и локалне самоуправе (редефинисање броја службеника и подизање њихове одговорности), потпуну професионализацију у управљању јавним предузећима, увођење платних разреда за јавни

^[30] Извршни директор ЦЕСИД-а Марко Благојевић је у емисији „Кажипрст“ на ТВ Б92 од 23. априла 2014. године говорио да најва доласка стручњака на позиције министара „звучи добро“, али је нагласио важност да постоји политичка подршка таквим личностима. Међутим, према Благојевићу, током министарског мандата експерт врши и политичку функцију и да од саме личности зависи да ли ће постати прави политичар. На крају, „добра ствар“ је и то што се од експерата „лакше можете отарасити.“

http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=04&dd=23&nav_category=11&nav_id=839644

Најаве (2013) да ће Влада Србије ангажовати стране саветнике (Доминика Строс-Кана, Франка Фратинија, Алфреда Гузенбауера, али и многе друге који ће деловати „из сенке“, прим. Дејана Бараћа) нису оставиле равнодушним економисту и пословног консултанта из Лондона Небојшу Катића. Наиме, он је упозорио да ће влада направити крупну грешку „ако по ко зна који пут буде слушала исте савете и исти хор“, који су „помогли“ да Србија „буде баш ту где јесте“ и препоручио да се саветници уместо на Западу потраже на Далеком истоку.

Још 13. јануара 2012. године овај економиста објавио је чланак „Илузије о експертским владама“, мада се темом експерата бавио и у чланку „Министри за све“ („Политика“, 25. мај 2007. године). Том приликом Катић је потцртао да је управљање министарствима „више менаџерски него струковни посао“, односно министар треба да доноси тешке одлуке и бира најбоље решење у „лабиринту проблема, опречних информација и анализа“. Чак и када је експерт одличан познавалац одређених друштвених области, он се више оријентише ка анализи проблема, а не ка њиховом решавању. Отуда су, као по правилу, професори универзитета нису успешни министри и премијери. Међутим, ту вреба велики проблем који је везан за саму „логику функционисања владе у парламентарној демократији“:

„Министарски кредибилитет и моћ базирају на чињеници да су они представници партија за које су грађани гласали. Министри су пре свега политичке личности које су у обавези да следе партијску политику.

У таквом амбијенту чак ни експерт са управљачким даром, искуством и енергијом нема никакве шансе. Министар или председник владе који нема сопствено политичко упориште и који није део политичке структуре моћи, министар је без ауторитета. Он га може привремено позајмљивати од политичких спонзора, али великодушне позајмице трају кратко. Идила траје само ако идеје и активност министра не долазе у сукоб са интересом партијске олигархије, њених финансијера и интересних лобија.

Када до конфликта дође, министар мора направити компромис (...) и изневерити саму логику експертске владе. Наравно, може се дати и оставка, али то не иде лако. (...) Потребно је много снаге и интегритета да се заводљивости функције окрену леђа.

На крају политичке баладе, експерти се или уклапају у партијску структуру и постају опортунисти – апаратчици, или потрошени и компромитовани напуштају политичку арену и падају у заборав.

За експерте који своје знање желе да ставе у непосредну функцију државе, боље је да то чине у стручном, а не у политичком делу министарства. Овако ангажовање је лишено гламура, али оснажује стручност министарства и тиме даје боље ефекте по друштво. (...)

Експерти, бар они од интегритета, своју улогу најбоље обављају када уместо немогуће мисије креирања и спровођења политике, креирају јавно мњење. Они тада својим критичким погледима помажу грађанима да разумеју друштвене догађања и тиме помажу процес друштвеног сазревања. Да би ту кључну функцију обавили како треба, најбоље је да буду што даље од партија.“

<http://nkatic.wordpress.com/2013/08/09/sukob-sa-centrima-moci-ili-dno-evrope-tekst-objavljen-u-nin-u-od-08-08-2013/>

<http://nkatic.wordpress.com/2012/01/13/iluzije-o-ekspertskim-vladama/>

^[31] „Чврсто сам уверен да је тачна доктрина Макса Вебера да знање, образовање, религија, морал и наука одређују економску основу и све друго у једном друштву.“ (РТС од 16. априла 2012. године)

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/1950/izbori/2012/1083808/Nikoli%C4%87%3A+Prjjava+kampanja+DS-a+iz+straha.html>

Гостујући на ТВ Б92 дана 1. августа 2013. године, као први потпредседник Владе Србије Александар Вучић се осврнуо на политику Зорана Ђинђића (премијер Србије 2001-2003), али и на успех реформи „оца Сингапура“:

„Нисмо били политички истомишљеници и у том смислу се осећам постиђено као неко ко је критиковао, па чак и његову енергију, али га разумем. Једном сам с Борисом Тадићем анализирао ко су били људи који су улазили у ризик на српској политичкој сцени, ко је озбиљно ризиковао својим политичким потезима, и то је ствар коју смо и Тадић и ја поштовали код Ђинђића. (...)

Ли Кван Ју из Сингапура је говорио да људи не преузимају ризик, јер кад не преузимате ризик, не можете да направите неуспех. Људи се плаше неуспеха. Он је то променио и увео као врсту догме: ризикује – направите успех, усудите се – направите резултат.“

<http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/333539/Sta-je-Vucic-rekao-o-Dindicu>

^[32] О томе је нарочито говорила Наоми Клајн у својој књизи (и истоименом филму) „Доктрина шока – услон разарајућег капитализма“.

Дописаћемо да је осамдесетих највећи број британских рудника угља био нерентабилан, али крупно питање је да ли је „шок терапија“ морала да буде толико брутална, изазивајући средњорочну девастацију читавих крајева Велике Британије. Што ће рећи, изостала је пратећа регионална развојна стратегија, која би подразумевала и преквалификацију рудара који су губили посао.

У Великој Британији, али и у свету, и даље постоје спорови око последица „тачеризма“ на британску економију, али и друштво. Неки показатељи дати су на следећем линку: <http://www.economicshelp.org/blog/274/uk-economy/economic-impact-of-margaret-thatcher/>.

сектор и јавна предузећа до краја 2014. године, реформу пензионог система (средњорочно), ребаланс (консолидованог) буџета до краја јуна 2014. године (у првом кварталу 2014. забележен је дефицит републичког буџета од 71,8 милијарди динара или 620 милиона евра што је готово 65 процената више него што је планирано Законом о буџету, прим. Дејана Бараћа), закључивање аранжмана са ММФ-ом у првих сто дана владе, смањење трошкова (у јавном сектору и јавним предузећима) за службена возила, репрезентације, дневнице и умањење подстицаја за спортске клубове. С једне стране, најавио је продају државне лиценце за лутрију, тражење концесионог партнера за београдски аеродром „Никола Тесла“, приватизацију стратешких компанија („Телеком“, ЕПС), док је друге стране говорио о улагању више новца у стварање радних места, подизање животног стандарда, образовање, здравство, културу, науку; али и инфраструктуру (потпуни довршетак изградње Коридора 10, завршетак изградње Коридора 11 на потезу од Београда до Чачка, завршетак пуног профила ауто-пута Обилазнице око Београда, завршетак прве фазе реализације пројекта „Београд на води“, потпуна реализација пројекта реконструкције Железничког коридора 10 из руског кредита, завршетак железничке станице Прокоп, завршетак пуног профила ауто-пута Обилазнице око Београда, израда пројектних документација за Фрушкогорски коридор Нови Сад - Рума и Моравски коридор Појате - Прељина). Треба акцентовати део експозеа у којем су најављени „почетак решавања банака у државном власништву“ и „чишћење“ банака од „ненаплативих кредита, како би могле да почну поново да позајмљују малим и средњим предузећима“. Све у свему, „болне и тешке мере“ које ће бити спроведене 2014-2016 обезбедиће, како се тврди у експозеу, заустављање јавног дуга, нижи фискални дефицит и „здравију“ српску економију од краја 2016. године.

Шта искрсава из експозе Александра Вучића? Ако се у потпуности обистини припремљени сценарио, фокус реформи биће првенствено стављен на потребе иностраног капитала, односно гарантоваће се финансијска стабилност и доношење закона који су прихватљиви страним инвеститорима. Последично, стране компаније ће купити сва домаћа стратешка предузећа, заокружиће се инострано власништво у банкарском сектору Србије, одвијаће се либерализација текућих и капиталних трансакција, „браниће“ се прецењени динар, одржаваће се високе камате на кредите домаћој привреди (које ће држава, док има новца, да ублажава преко субвенција), губици пословних банака кроз погрешне пласмане биће социјализовани итд. Стопа незапослености ће опадати једино у случају значајног одлива радно активног становништва у иностранство. Како буде напредовао реформски процес, појачаваће се хвалоспеви извана (нарочито са Запада) о „Србији на добром путу“, управо онако како су хваљене „реформе“ Горбачова, Јељцина (односно тандема Гајдар-Чубајс), затим „чуда“ као што су била Сухартова Индонезија (1967-1998), Аргентина током деведесетих итд. Разуме се, Вашингтон, Берлин и Брисел очекују „кооперативност“ Србије када је у питању потпуна имплементација Бриселског споразума (2013) или неког његовог будућег сурогата, темељну промену Устава из 2006. године, али и „конструктивно учешће“ Србије у реорганизацији Босне и Херцеговине. Када се земља запути оваквом странпутицом, тешко да ће било који будући *први човек* Србије моћи да направи заокрет. Можда ће се у будућности неки и одважити да нешто мењају, али – сва је прилика – мало шта ће моћи и смети да се мења без изузетно тешких последица (дај Боже да грешим, прим. Дејана Бараћа).

Стиче се веома опор утисак да рукописи Међународног монетарног фонда (ММФ) и Светске банке „не горе“, односно домаћи „програмирани аутопилот“ одавно је укључен. Нови премијер и његово непосредно окружење гаје дубока убеђења и уверења да ће доћи нови талас странаца, који ће купити стратешке ресурсе Србије и незадрживо повести српску економију у боље сутра (као што су странци то чинили диљем непросвећеног и непросветљеног света, прим. Дејана Бараћа). Сва је прилика да нови премијер (не)свесно гура Србију у мат позицију или у *клопку средње развијености* (енг. middle income trap), најављујући приватизацију свих оних сектора који доносе високе приносе (или би то требало да буду), а могли би да послуже као генератор развоја домаће економије – уколико остану у

државном власништву – и на које би се наслањала домаћа мала и средња предузећа у „здројој“ конкуренцији.^[33] Међутим, у новонасталој констелацији, када се страни власници буду концентрисали у кључним гранама, формирали олигопол и претежно се окренули сарадњи са својим дугогодишњим кооперантима, домаћи привредници били би махом потиснути у секторе са малим приносима (једва довољним и недовољним да се сервисирају скупи кредити), као што су услуге обезбеђења, одржавања хигијене, угоститељске услуге итд.

После дугог низа година „тонућа“ или боље речено – „матираности“, из поменуте клопке земља може лако да пропадне у *клопку сиромаштва* (енг. poverty trap). Ипак, чини се да центри (светске) моћи, који покрећу *ветар промена* (енг. wind of change), за сада немају намеру да буду толико сурови према Србији, већ планирају да је сместе у исти блок са Румунијом, Бугарском, Македонијом, Босном и Херцеговином, Црном Гором, Молдавијом, Албанијом и, разуме се, УНМИК-Косовом.

И 2014. године у Србији је Вашингтонски консензус „жив“, да „живљи“ не може бити.

У Нишу, 27. априла 2014. године

ДОБРИ ГЛАСОВИ СЛАБИЈЕ СЕ ЧУЈУ

Чувени британски историчар, додуше марксистичке оријентације, Ерик Хобсбаум (1917-2012) надалеко је познат по својој крилатици – „Прошлост даје славнију позадину садашњости која нема шта да слави“. За ову прилику ћемо да подсетимо да је на Кембриџу 1980. године одржао и једно запажено предавање под насловом „Историчари и економисти“ (енг. Historians and Economists), и том приликом саопштио следеће:

„Успех националне економије не зависи толико од броја познатих економских теоретичара које нација има. (...) Најуспешније економије попут америчке или немачке нису превише држале до теорија које су током XIX или почетком XX века стизале из великих економских центара (илити школа) попут Беча, Кембриџа или Лозане.“

Иако индијске економисте, будући да су најчешће били студенти британских универзитета, бије глас да се неретко налазе на оној (нео)либералној страни економског спектра, постоје и изузеци. НИН је 17. октобра 2013. године пренео став који је изнео виши потпредседник Светске банке Каушик Басу (1952), индијски економиста са високом репутацијом:

„Често чујемо тврдње типа – ‚Морамо да се ослањамо на приватни сектор, јер студије показују да је 90 одсто радних места у прошлости отворено у приватном сектору‘. То је као кад бисмо прихватили тезу совјетског истраживача из 1980-их да морамо да се ослањамо на државу за нова радна места, јер је 90 одсто радних места у прошлости отворила држава.“^[34]

Јединствен рецепт економског развоја, који би без задршке могао да се примени било где у свету, заправо не постоји (свака земља треба да креира сопствени развојни пут). Међутим, у емпирији су остали забележени неки успешни модели. Комисија за раст и развој, којом је председавао професор Мајкл Спенс (који је 2001. године поделио Нобелову награду за

^[33] Држава која намерава да прода стратешка предузећа да би тим новцем покривала „минусе“ у банкарском сектору, субвенционисала скупе кредите привреди и грађанима, финансирала станоградњу и инфраструктуру коју ће да граде претежно иностране компаније, финансирала расходе буџета (који су динарски) итд. је, што би се рекло, изгубљена у простору и времену (илити не зна шта ради).

^[34] Примера ради, у последњих двадесет пет година (1990-2014) дилем Србије ницали су приватни факултети који су школовали (будуће) менаџере, банкарке, правнике, глумце, стручњаке за медије и комуникације, спортске тренере итд. Колико је у истом периоду отворено приватних техничких и медицинских факултета? Што ће рећи, постоје области за које није „заинтересован“ приватни капитал – било зато што се ради о високој инвестицији, непрофитабилности, недовољној профитабилности, (релативно) високом ризику улагања итд.

економију са Џозефом Штиглицем и Џорџом Акерлофом), у 2008. години је презентovala извештај базиран на стратегијама динамичног и одрживог развоја 13 земаља у периоду 1950-2005^[35]: Јапан, Кина, Хонг Конг, Јужна Кореја, Сингапур, Тајван, Индонезија, Малезија, Тајланд и Оман (Азија), Бразил (Јужна Америка), Боцвана (Африка) и Малта (Европа). Две државе су биле на путу да се квалификују у ову групу економских чуда (Вијетнам и Индија). Да не буде забуне, као (пресудни) критеријум успешности изабрана је просечна годишња стопа економског раста од 7 процената у неком континуираном периоду, а који је трајао најмање 25 година. Зашто је изабрана баш ова стопа привредног раста? Из разлога што та вредност (тачније 7,18 %) обезбеђује да се БДП удвостручује на сваких десет година.

Дописаћемо чињеницу да су земље са списка имале изузетно динамичан развој услед „ефекта сустизања“ (прим. Дејана Бараћа), о којем смо раније писали у случају социјалистичке Југославије. Што ће рећи, када држава имао изузетни низак БДП, у прилици је да средњорочно преброди прву фазу модернизације (грађење инфраструктуре и индустрије). Прави изазови настају у другој фази када земља пролази кроз „шок модернизације“, што подразумева развој модерне индустрије и препознатљивих производа. Дугорочно гледано, неке државе са наведеног списка успешно су савладале „шок модернизације“ и с правом постале „економски тигрови“, док друге нису – остајући у *клопци средње развијености*.

Од поменуте Комисије можда се и очекивало да изнедри универзални рецепт економског развоја, међутим она се (веома) опрезно задржала на неким заједничким садржаоцима. Сви анализирани успешни модели одликовали су се следећим атрибутима: интегрисаност у светску економију, способност да (релативно) брзо апсорбују светска знања, велика покретљивост (мобилност) радне снаге, (релативно) високе стопе домаће штедње и инвестиција, акумулирање високих девизних резерви, контрола прилива и одлива капитала итд; да би поспешивале развој и конкурентност, неретко су прибегавале потцењивању вредности сопствене валуте. Развоју наведених земаља и те како је доприносила видљива рука државе, што ће рећи да су њима управљале одговорне, способне и просвећене владе.

„Здрав“ новац није само оно што пристиже из спољне „инфузије“. Наиме, новац, као крв у организму човека, може да се ствара унутар система; нпр. меница као облик креирања новца у привреди и инструмент плаћања. Поново указујемо: 1) да су прави креатори новца у модерној економији пословне, а не централне банке, 2) да се кредити не креирају на бази депозита, без обзира на то каква је њихова рочност, већ се депозити креирају на бази одобрених и пласираних кредита, 3) да секундарна емисија пословних банака претходи примарној емисији централне банке, без обзира што одреднице сугеришу друкчије.

Државе које чине језгро Европске уније (тзв. „стара Европа“) водиле су рачуна да банкарски сектор буде претежно у домаћим рукама (било државним било приватним), док су „новоевропејци“ или бивше социјалистичке земље на почетку транзиције препустиле свој банкарски сектор странцима (уз изузетак Словеније). Да примарни проблеми развоја леже у банкарском сектору (који држе странци), а који је готово целокупан валутни ризик „преваљивао“ на кориснике кредита, утврдио је (са својом администрацијом) и Виктор Орбан, када је 2010. године по други пут преузео кормило Владе Мађарске. Исте године је започео измене у политици опорезивање банака, да би наредних година наступао проактивно најављујући како ће банке „морати да преговарају са владом како би кредити грађана и фирми, индексирани у еврима, доларима и јенима били преиначени у кредите индексирани у мађарским форинтама“ (цитат из текста Ненада Радичевића у „Политици“ од 18. септембра 2013. године).

^[35] „The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development,“ The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank, 2008, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/EXTABOUTUS/ORGANIZATION/EXTPREMNET/0,,contentMDK:23225680~pagePK:64159605~piPK:64157667~theSitePK:489961,00.html>

<http://www.nspm.rs/ekonomaska-politika/neoliberalni-koreni-svetske-ekonomске-krize.html>

Истина, извештај Спенсове комисије су исмејали економисти са неолибералне стране (економског) спектра.

Зашто је ово важно? Стране банке долазе на тржиште неке земље да формирају олигопол (што им под притисцима централна банка „жртве“ неретко дозвољава), односно да краткорочно и средњорочно обилато зараде, а не да унапређују њену економију. С друге стране, успешни економски модели подразумевали су позитиван синергијски учинак привреде и банака са домаћим капиталом, односно да пословне банке и привреда сарађују на осмишљеном развоју. Тако су се развијале Западна Немачка (1949-1990) и уједињена Немачка (од 1990. године), Јужна Кореја (од шездесетих до осамдесетих година прошлог века), па и Словенија (од 1991. до 2005. године).

У наредним редовима ћемо изложити пажњи две цртице из књиге „Двадесет три ствари које вам нису рекли о капитализму“ (енг. „23 Things They Don't Tell You About Capitalism“, 2010), коју је написао јужнокорејски економиста и професор на Кембриџу Ха-Џун Чанг (1963).

Овај универзитетски професор одриче објективност слободног тржишта, указујући на недоследност (огромне већине) оних који се у тај концепт вербално закљичу. Нпр. залагање за слободан проток капитала и либерализацију међународне трговине не подразумева и залагање за слободну имиграцију – јер би таквом политиком, према Чангу, од 80 до 90 процената радне снаге у богатим земљама једноставно било замењено. Руку на срце, богате земље увек су заинтересоване да „увезу“ радну снагу са оним образовним профилима и вештинама за којима оскудева њихова привреда (прим. Дејана Бараћа).

Чангова теза је како су земље сиромашне управо због деловања својих богатих људи, који их нису повукли (напред) са собом. Затим потцртава да је заблуда како радници сиромашни(ји)х земаља не раде вредно као Јапанци, нису дисциплиновани као Немци и нису иновативни као Американци. Напротив, предузетнички дух је далеко развијенији у сиромашнијим земљама из разлога што су људи склони да предузму све како би преживели. С друге стране, радници богатијих земаља су растерећени (сирове) борбе за голу егзистенцију, обављају (најчешће) ускоспецијализоване послове и остварују предузетничку визију неког другог. Зашто су онда земље у развоју сиромашн(и)је, када имају велики број предузетника? Просто-напросто, предузетништво није само по себи довољно да покрене развој, уколико се истовремено не каналише у неку продуктивну активност. Што ће рећи, мора да функционише систем – правне, финансијске, научне, корпоративне институције, које ће да потпомогну потпуну валоризацију индивидуалних подухвата.^[36]

Да закључимо, индивидуална делатност (и њен „биланс“) се, према професору Ха-Џун Чангу, у значајној мери се прожима са колективним – што је на трагу „правила 60:20:20“ које смо (делимично) претресали у једанаестој слици. Ако би требало да се изрази математички, што није баш исправно, формула би гласила (прим. Дејана Бараћа):

биланс_појединца = 0,6 x квалитет_државе + 0,2 x статус_породице_појединца + 0,2 x прегалаштво_појединца.

^[36] Да би илустровао изречено, професор Чунг је навео како је у Јужној Кореји (званично Република Кореја) до осамдесетих било популарно занимање „чекалац у редовима“ (енг. professional queue), који је био тражен од стране оних Кореанаца који су претендовали на ограничен број виза које је издавала амбасада САД у Сеулу.

Потцртавајући колико је важно постојање система, професор Чунг је цитирао део интервјуа финансијског магната Ворена Бафета из деведесетих: „Баците ме усред Бангладеша, и шта бих био? Постао бих веома сиромашан пољопривредник, јер не умем ништа да узгајам. Дакле, чак и по мерилима Бангладеша, био бих сиромашан. Ја сам постао богат зато што сам случајно рођен у овој земљи (САД), која процењује моју финансијску даровитост, и зато сматрам да је највећи део мог новца зарадио друштво, а не ја.“ (Према редигованом преводу Ивице Павловића са портала „Пешчаник“).

ЗАВРШНА СЛИКА – КЊИГЕ И ВЕСЛА У РУКЕ

„Ми чинимо све да не урадимо ништа.“
Душан Радовић

„Ко хоће нешто да учини, нађе начин;
ко неће ништа да учини, нађе оправдање.“
Пабло Пикасо

„Разлика између политичара и државника је та што политичар
мисли на следеће изборе, а државник на будуће генерације.“
Џејмс Фримен Кларк, амерички теолог и писац

„Најбољи начин да предвидите будућност је да је сами створите.“
Питер Дракер, теоретичар менаџмента

ШАХИСТА И БОКСЕР

Србији је данас (2013/2014) у фази у којој су јој потребне такве идеје и вештине да истовремено савлада и шахисту и боксера. Додуше, стратегија је да се вода доведе на своју воденицу – што значи да се шахиста победи у боксу, а боксер у шаху. У супротном, држава (а са њом и читаво друштво) ће поново потонути у економски и морални стечај.

ДВА БЕСПЛАТНА САВЕТА

„Једино што грађани могу да раде је да се навикавају да се према свом животу односе одговорно. То подразумева две ствари. С једне стране, треба да троше оно што имају, да навикавају себе и своју децу на скромност – јер време које долази биће све теже. Увек дајем тај савет – идеално је ако сте у стању да трошите за степеницу ниже од онога што можете.

Други савет који бих дао помало је мобилизаторски – трудите се да то што радите, радите на најбољи могући начин, јер сума тих чињења даје резултат. Она се не види из ваше мале перспективе, али када промените угао, или када погледате то са висине – видећете. Учитељи и професори који своју децу уче како треба, чине велику услугу друштву. Изговор да су плате у Србији мале не сме опстати. Ако прихватимо такав изговор, бићемо осуђени да непрекидно тонемо. Нема начина да Србија изађе из мрака, ако свако не дâ све од себе.“

(Небојша Катић, економиста и пословни консултант из Лондона, емисија „Таласање – пусти причу“ Радио Београда 1 од 17. децембра 2012. године)

ШТА ЋЕ НАСЛЕДИТИ УНУЧИЋИ

„Намеће се питање шта ћемо оставити својим унуцима. Ови најмоћнији људи мисле да им оставе велику имовину, неки други малу имовину, мислећи да ће тако решити будућност деце. Али ако им не оставимо уређену државу, нити ће моћи да уживају у имовини коју су у датом тренутку стекли, нити ће имати срећу у држави у којој су се родили. (...)

У Србији је поремећен метаболизам друштва. Треба државу, као основу која уређује друштво, поставити на сасвим друге темеље. Ваља ампутирати све непотребне пијавице, које су на све стране прикачене за слабаши организам који се зове српска држава.“

(Миодраг Зеџ, професор економије на Филозофском факултету у Београду, интервју за „Вечерње новости“ од 22. јуна 2013. године)

СВЕТСКА УЧИОНИЦА – ДВА ПУТ(ИЊ)А

„САД даје више могућности него Европа за приватни бизнис. А у Немачкој, која је сигурно најразвијенија земља у Европи, тешко је у почетку странцу да се пробије до краја. Ти постајеш ‚њихов‘ и ‚цењен‘ само ако отвараш радна места. Ја сам тамо радио двадесет година, и тек после двадесет година дошла су признања. Тамо је важан, а то морамо овде да научимо,

однос према раду и континуитет у послу. (...) То говорим и нашим политичарима, ми морамо да покажемо да имамо континуитет. Нико не тражи тамо да будеш херој, да имаш раст од двадесет, тридесет одсто. Него сваке године по мало.

Код нас, кад сретнете неког ко иде на посао у другу смену, он ће безвољно одмахнути руком. Кад бих ја свог радника чуо да то каже у Немачкој, он никад више не би дошао на посао. Он каже: „Идем у моју Варту“. Или: „Идем, моја машина је стала“. То је однос према раду, до кога није лако доћи. (...)

Видим потребу за променама односа сваког човека, суштинским променама које треба да иду још од породице. Да се ослободимо оног „држава ми није дала“. На Западу, кад бих рекао: „Држава ми нешто није дала“, ја бих то доживео као увреду. (...) У Немачкој привреда покреће све, а не политичари. Комуникација локалних власти и малих предузећа је веома важна. У Србији се све базира на личном контакту и интересу. У том смислу треба радити на промени свести. (...)

Онај ко направи једну фирму која има капитализацију преко 400 милијарди долара, тај није супер геније, тај је Бог. (...) Ми овде морамо да схватимо да нам тржиште одређује шта треба да радимо. То је био успех Стива Џобса, јер је он правио оно што је потребно људима. Препознао је тренутак кад треба дићи руке од десктоп рачунара. И још је направио ту илузију да је то модерно, поред тога што је добро. Можемо да кажемо да је и „Самсунг“ то сада постигао. Али „Самсунг“ је дошао као концерн. Има и хемију и нафту, и грађевину и аеродроме, и ако негде зашкрипи, они могу да „преспу“ из компаније у компанију (за релативно малу државу боље је да има овакав концерн, прим. Дејана Бараћа). И тек сад је дошао дотле да може да конкурише „Еплу“. Ако би се нешто десило „Самсунгу“, држава би стала иза њега. А ко би стао иза Џобса? Нико. Био је сâм. И сâм их је све победио.“

(Дејан Илић, хемичар светског гласа који је са својим тимом у немачкој компанији „Варта“ изумео револуционарне микробактерије за преносне уређаје, интервју за „Недељник“ од 27. фебруара 2014. године)

ПОРУКА СВЕТОГ НИКОЛЕ

Морнари у неком чуну нашли су се усред олује на отвореном мору. Уплашени, сви до једног почели су да се моле Светом Николи за помоћ. Недуго затим, обратио им се Свети Никола речима – „Помоћи ћу, али махните и ви мало веслима.“

ЗАВРШНА РЕЧ ИЛИТИ ШТА СМО НАУЧИЛИ

Да глобални капитал „пулсира“ тако да има периоде своје експанзије и контракције, али више се „прелива“ од неразвијених ка развијеним државама, него обрнуто.

Да државна администрација не производи ништа, али треба домаћински да прерасподељује прикупљено.

Да држава треба да наплаћује своја права и сервисира своје обавезе.

Да се у државама зоне евра, па и целе ЕУ, постоји тежња да се изједначавају цене добара, али не и зараде запослених.

Да постоји тридесетак дисбаланса који могу у будућности да уруше економију Србије.

Да дно постоји само метафорички, јер земља може да пропада готово неограничено; дно би, сачувај Боже, била спржена земља.

Да колико-толико равноправни односи (на домаћем или светском тржишту, међународној политици итд.) могу да важе једино међу приближно једнакима по снази.

Да државе могу да се развијају (богате) својим радом, експлоатишући сопствене ресурсе, прерасподелом у (светској, регионалној) транзицији и/или колонијалном политиком.

Да се немали број домаћих привредника обогатио кроз прерасподелу – кроз „лош новац“, монополе, „паразитирање“ на држави и остатку привреде (и јавне и приватне) итд.

Да Србија може да се развија претежно својим (креативним и физичким) радом.

Да мала и одговорна држава треба да се одлучи на неколико стратешких грана које ће да развија, односно не треба да се расплиње којекуде.

Да је инфлација заправо „скривени“ порез који плаћају сви порески обвезници.

Да када се неким социјалним и интересним групама опрости плаћање обавеза, те обавезе на крају плате сви порески обвезници.

Да је поред стопе незапослености битна и стопа запослености становништва.

Да је стопа запослености у Србији веома ниска.

Да „просечна месечна зарада“ није исто што и „просечна зарада исплаћена у месецу“.

Да је број пензионера у Србији готово идентичан броју запослених (2013).

Да се сваког месеца у 2012. години у Србији исплатило више пензија него зарада.

Да кад би се прибегло повећању пензија и плата у јавном сектору без реалне основе, то подразумева да централна банка мора да изврши нову емисију новца без покрића.

Да је у Србији број запослених у реалном сектору релативно мали.

Да је решавање проблема незапослености (посебно запошљавање у разменљивом сектору) једна од насушних потреба Србије.

Да Србија данас има мање становника него што их је имала јуче, али више него што ће их имати сутра – што увелико слаби њене потенцијале.

Да је стопа инфлације у Србији у периоду 2001-2013. била већа од званично објављене.

Да је динар у периоду 2001-2013. био прецењен, а таква пракса се наставља.

Да је својом монетарном политиком централна банка (НБС) учинила све да динар као домаћа валута буде прилично „истиснут“ кроз евроизацију.

Да се БДП Србије претежно остварује у динарима, и да је самим тим БДП у периоду 2001-2013. био прецењен.

Да би удео јавног и спољног дуга Србије у БДП-у био већи када би динар депрецирао.

Да се на „црном тржишту“ Србије остварује (званично невидљивих) још 20-30 процената БДП-а.

Да илузија раста БДП-а мале државе заснована на неравнотежи – „увозу“ новца и добара, на услугама, продаји ресурса и давању концесија – на крају води ту државу у апсурдну позицију.

Да је раст економије Србије у периоду 2001-2013. био „мршав“ и на рачун њене неравнотеже.

Да БДП капитализује финалне производе остварене у посматраној држави у одређеном временском периоду (најчешће је то годину дана).

Да БДП није мерило благостања, зато што директно не укључује богатство у рачуницу – уз напомену да од 2013. постоје тенденције да убудуће БДП и БНП поред финалних производа капитализују и знање, односно интелектуалну својину.

Да би државе у развоју требало да имају већи раст БДП-а од развијених држава услед „ефекта сустизања“.

Да се буџет Србије још увек (2013) води по принципу простог књиговодства – приходи и расходи се књиже када се плате, и нема увида који трошкови постоје а нису плаћени.

Да свако задужење државе на крају плаћају садашњи и будући порески обвезници.

Да садашње генерације у Србији не могу да задужеју будуће до бесомучности.

Да ће спољни дугови Србије можда бити репрограмирани, али неће бити опроштени.

Да има смисла задуживати се само ако ће то допринети стварању „здраве“ бруто додате вредности веће него што износи отплата кредита (главница са каматама).

Да су се својевремено инострани дугови великих привредних система социјалистичке Југославије „пресликали“ у јавни дуг (илити дуг државе).

Да су се спољни (инострани) и унутрашњи дугови јавних предузећа Србије више од две деценије „прсликавали“ у јавни дуг.

Да из јавних предузећа треба изместити вођење социјалне политике.

Да савремена држава са дефицитом текућих трансакција (текући рачун) мора да рачуна да ће приватни прекогранични (енг. cross border) кредити дугорочно да се „прсликају“ у јавни дуг; односно добар део спољног дуга постаје јавни дуг.

Да су од 2008. године из године у годину расли и спољни део (спољна компонента) јавног дуга и рате за њено сервисирање.

Да је подједнако опасно ако се расипнички понашају и држава и приватни сектор (грађани, привреда, банке) задужејући се и трошећи незарађено.

Да држава чији су банкарски и пољопривредни сектор у рукама странаца није суверена.

Да двоструки дефицит (дефицити текућег рачуна и буџета) дугорочно води у неслободу, осим у случају САД чија централна банка емитује доминантну резервну валуту.

Да високозадужена држава врло лако може да „склизне“ у презадуженост.

Да презадужена држава може да рачуна само на веома ограничени суверенитет.

Да се у држави са ограниченим суверенитетом лако могу мењати странке на власти, али ни у приближној мери спољна и унутрашња политика.

Да је ММФ врста стечајног управника, који државу са којом склапа аранжман условљава да штеди на јавним расходима како би отплаћивала обавезе према тренутним повериоцима, али и даје јој „мрвицу“ кредибилитета у очима потенцијалних инвеститора и кредитора.

Да мања привредна активност значи мањи обим фискалних прихода.

Да претерана штедња изазива мању тражњу и води економију државе у рецесију.

Да држава напушта дужнички зачарани круг у догледно време – некада банкротом, и тада највише „боли“.

Да се негативни трендови не могу преокренути преко ноћи.

Да неке старе болести још увек нисмо „прележали“.

Да се у различитим историјским циклусима и сличним економским изборима Србија неретко опредељује за лоша решења.

Да је Србија један од лидера у свету по „одливу мозгова“.

Да су до сада (2013) две највеће „бране“ расту цена у малопродаји у Србији биле слаба куповна моћ становништва и родна (пољопривредна) година.

Да ће цене у српској малопродаји бити ниже, ако постоји развијенија конкуренција.

Да је Србији потребна озбиљна стратегија за излазак из лавиринта прописа.

Да је Србији насушно потребна озбиљна кредитно-монетарна стратегија за излазак из клопке прецењеног динара и двовалутног система, уз ублажавање ефеката финансијске кризе који би уследили после таквог подухвата.

Да САД, Немачка, Велика Британија и Јапан могу да задужују у сопственој валути, што је снажан инструмент њиховог развоја.

Да су данас највећи (не и једини) „производи“ САД, долар и америчка обвезница.

Да државе са великим тржиштем могу да се развијају на рачун домаће потрошње.

Да мала држава економски (привредни) раст не може да заснива искључиво на експлоатацији домаћег тржишта, већ и на значајном (боље рећи довољном) извозу.

Да за малу економију важи крилатица – довољно извозити или пропасти (уз напомену да је јапански слоган из раних 1950-х гласио „извозити или умрети“).

Да, ипак, постоји довољно простора и за повећање БДП-а оствареног на домаћем тржишту, које је у неким секторима далеко од сатурације (засићења).

Да у успешној економији мора да постоји симфонија између монетарне, фискалне и развојне политике, јер је њихово изоловано деловање јалово.

Да је економија наука о рационалној употреби ограничених ресурса.

Да економија није егзактна наука као математика, већ друштвена, емпиријска наука.

Да променом пореске политике одређене групе нешто добијају, док друге губе.

Да има смисла мењати порески систем, ако то доприноси већој бруто додатој вредности.

Да је исправна пореска (фискална) „филозофија“ да обухват буде већи, а порез мањи.

Да је посао државе да ствара правно и економско окружење за пословање, покреће инфраструктурне пројекте, а не да субвенционире радна места и тако запошљава у приватним страним компанијама.

Да је приватизација државних монопола погрешна.

Да интереси финансијског сектора не морају да се поклапају са интересима економије у целини (често се не поклапају).

Да финансијски сектор узрокује стагнацију у транзицији, јер постоји незајажљива потреба транзиционог друштва да се пречицом достигне виши стандард (по цену непотребног и неконтролисаног задуживања).

Да светски финансијски сектор веома често „паразитира“ на реалном сектору.

Да се у сектору услуга не може креирати неограничен број радних места, нити неограничен БДП.

Да је Криза хипотекарних кредита у САД (2007) последица синергије људске похлепе, америчке регулаторне политике, финансијских „ајкула“ и монопола који су дати трима агенцијама за давање рејтинга (а које су се саморегулисале).

Да је криза Србије претежно ендемска, односно „домаће производње“.

Да су терет кризе у Србији, коју је продубила Велика рецесија (2008-2009), поднели запослени у приватном сектору.

Да сваки грађанин плаћа грешку својих избора, а да сви порески обвезници плаћају грешке у монетарној и фискалној политици.

Да би Србија дошла „на зелену грану“, потребне су године, под условом да се прекине континуитет грешака.

Да не помаже ако полуге економије преузму и најбољи стручњаци, ако им се пропише да морају следе исту погрешну политику.

Да је Европска унија уговорни однос између држава, али да чланство у овој заједници држава и народа не гарантује економски просперитет.

Да потпуног либерализма у економији нема нигде, јер свака држава која држи до себе штити сопствено тржиште као најзначајнији ресурс – и царинским и нецаринским препрекама.

Да је Србија требало прво да спроведе унутрашњу либерализацију, па тек онда да делимично отвара тржиште према свету.

Да нема већих заговорника поштених правила игре (енг. fair play) и слободног тржишта (енг. laissez-faire) од оних који су се успели преко „лестви (мердевина) протекционизма“, било да се ради о најразвијенијим државама или тајкунима.

Да су домаће пословне банке и јавна предузећа неретко упропашћавани „маштовитим“ идејама партијских намештеника и привредника-акционара.

Да је поверење становништва Србије у банке са домаћим капиталом готово „потрошено“ 1980-х, а нарочито 1990-х.

Да су неретко домаће државне банке и јавна предузећа разбацивали новац као „пијани сиромаси“.

Да губитке услед ненаплативих кредита пословне банке компензују кроз више цене услуга.

Да су трошкови јавног сектора Србије несразмерни привреди, која не може да их плаћа.

Да нема одрживих цена електричне енергије, гаса, комуналних услуга итд. којима могу да се „покрију“ неплаћања од стране трећине корисника.

Да не помаже јадиковање за присутим млеком и сломљеним излогом/прозором.

Да не помаже ламент над домаћим школством и ослањање на ентузијазам појединих наставника.

Да прво треба сасећи амброзију у школству, а затим наставном особљу вратити достојанство.

Да је улагање у квалитетно образовање краткорочан трошак, али који убудуће доноси вишеструку корист.

Да чак ни појединци, без обзира на снагу свог ауторитета, не могу да замене квалитетно изграђене институције.

Да је Србији неопходна професионална, просвећена и „зимзелена“ администрација, самерена и броју становника и броју запослених у реалном сектору.

Да треба затворити коруптивне канале преко којих се годишње „излије“ бар неколико стотина милиона евра.

Да треба градити државу коју ће да уважавају њени садашњи и будући грађани.

Да финансије државе не могу да буду „здраве“, ако је њена привреда девастирана а становништво сиромашно.

Да треба „размрсити чвор“ (не)ликвидности српске привреде.

Да нема здраве економије без здравих институција државе, ни обрнуто.

Да су у Србији у тешкој позицији пензионери, а да су у још тежем положају немали број младих до 30 година који нису запослени.

Да сваки запослени грађанин треба да ради свој посао предано, најбоље што уме и у сарадњи са колегама, и тако (у обиму) системски доприноси општем бољитку – а не да „утоне“ у отуђеност и хаотичност „усамљене гомиле“.

Да је у економији, као и уживоту, лакше прећи с коња на магарца, него обрнуто.

Да у пореској (фискалној) политици покушаји било већих било мањих захвата значе мање приходе за буџет.

Да је немогуће за нове изазове понудити стара и увелико „потрошена“ решења.

Да је политика у Србији сигурно уточиште за бројне неостварене људе.

Да у уређеним државама у политици не можете да будете НЕКО, ако претходно нисте били НЕШТО.

Да курс динара треба да служи економији Србије, а не обрнуто.

Да је за државу најбоље да сâму себе креира, него да то учине спољни кредитори.

Да се неки ефекти лоше економске политике указују великој већини грађана већ краткорочно (кроз неколико месеци), док „горке плодове“ оних подмуклих и разарајућих (ефеката) „уживају“ тек после једне или две деценије.

Да погрешне тактичке и стратешке одлуке коју доноси елита неке државе значе узалудну потрошњу времена и енергије генерација.

Да је и социјалистичка Југославија трошила изнад своје продуктивности и развијала се на неравнотежи – национализацијом (присвајањем) туђе приватне имовине, кроз девастацију села, добијањем иностране помоћи, узимањем кредита, захваљујући девизним дознакама итд.

Да је Броз умро на време.

Да је од осамдесетих година једна од највећих „болести“ домаће привреде неликвидност.

Да је чудо Анте Марковића (1990) трајало осам месеци.

Да је социјалистичка или друга Југославија од седамдесетих била поприлично „раштимована“ земља, а са престанком Хладног рата (1946-1989/1991) изгубила је и своју међународну улогу.

Да је погубна економска политика либерализације увоза, прецењеног динара и фиксног курса, која је примењена 1990. у СФРЈ, поновљена у Србији у периоду 2001-2002.

Да је економски модел социјалистичке Југославије (1945-1991) имао лош метаболизам, а економски модели Србије током већег дела циклуса 1992-2013 – још гори.

Да оно што се у време Хладног рата продавало у Источној Европи и земљама Покрета несврстаних – сада није могуће.

Да је данас избирљивим тржиштима Европске уније и Русије потребно понудити контингенте робе – уз квалитет, поштовање рокова испоруке и прихватљиву цену.

Да прилив велике количине новца у неку државу, било кроз пљачку, стране инвестиције, бесповратну помоћ, девизне дознаке, иностране кредите итд, не гарантује развој те државе.

Да када се установи систем са неправилним метаболизмом, не помаже му ни отпис дугова – јер, настављајући да функционише по старом моделу, систем се убрзо враћа у слично стање (као пре отписа).

Да нереални курс валуте даје лажне билансе (лажна дуговања, потраживања итд).

Да треба делити од вишка, а не разарајући супстанцу.

Да је боље неговати одговорну развојну државу (нпр. следећи узор социјалне тржишне економије), него државу благостања.

Да је за успех грађанина најважнији фактор уређености и развијеност земље у којој живи, важнији чак и од социјалног порекла и од личног труда (додуше, неколико процената најкреативнијих грађана остварује успехе и упркос неповољним околностима).

Да ученике треба мотивисати да уписују перспективне факултете (који ће им обезбедити и звање и почетно знање за грађење будуће каријере), а не факултете и високе школе чије су паролe типа „лако до дипломе“.

Да инфраструктуру Србије неће својим новцем изградити порески обвезници држава Европске уније.

Да је само држава спремна да гради путеве, пруге, канале за наводњавање итд.

Да је потребно направити систем који ће надилазити неколико будућих влада.

Да системске реформе мање боле, него што ће болети стихијске промене које нико неће моћи да контролише.

Да промене морају да буду свеобухватне, а не спорадичне.

Да политичари треба да изађу пред грађане и да им саопште (економску) истину.

Да политичка елита треба да „загризе киселу јабуку“, како би се Србија изнова родила.

Да ургентно треба решавати проблем дугорочног финансирања партија, да би се јавна добра заштитила од „растакања“ у корист страначких каса.

Да за свеобухватне промене у Србији треба договорити широк политички и грађански консензус, па тек тада започети њихово спровођење; иначе – „изгорелог нико не запали.“

Да постоје две крајности – потпуно истиснути државу (и последично је пустити да „одумре“) или препустити да испуни све поре друштвеног (самим тим и економског) живота.

Да је државни интересенционизам у добром делу привредних делатности погубан, гледано на основу светских и новијих искустава Србије.

Да државу треба истиснути из неких области, али је засигурно не треба девастирати.

Да постоје и нека стратешка предузећа која не треба приватизовати.

Да је, из психолошких разлога, некада потребно довести стране стручњаке да санирају поједина домаћа јавна предузећа, али и приватна предузећа где држава поседује највећи пакет акција (иако би то исто умели да ураде и домаћи стручњаци).

Да држава треба да детаљно да опише своје ресурсе (укључујући и имовину) и да „претресе“ шта јој је заиста потребно, а шта треба препустити тржишту.

Да је куповна моћ у Србији још од деведесетих мала, али већа него што је то дозвољавао домаћи доходак, односно домаћа продуктивност.

Да јавну потрошњу треба прекомпоновати да буде више новца за капиталне инвестиције.

Да буџет Србије треба разложити на две компоненте – „потрошну“, која треба да буде сразмерна продуктивности привреде, и развојну, која треба засебно да се финансира.

Да високе камате „убијају“ сваку примисао о „здравим“ инвестицијама у привреди.

Да у модерној економији новац креирају пословне а не централне банке, и да је емпиријски показано како се кредити не креирају на бази депозита (без обзира на њихову рочност), већ се депозити креирају на бази одобрених кредита – ма колико ово изгледало нелогично.

Да онај ко има контролу над креирањем новца, уједно управља агрегатном тражњом.

Да новац, као крв у организму човека, може да се ствара унутар система (као нпр. у случају менице као облика креирања новца у привреди и инструмента плаћања).

Да у историји, економији, као и у животу појединца, ствари не треба посматрати статички већ динамички и у дужем трајању – од почетне позиције преко пролазних времена.

Да економске потенцијале треба претварати у нешто ефективно.

Да је продуктивност запослених и те како повезана са нивоом техничко-технолошког развоја.

Да су стране банке и компаније дошле у Србију да експлоатишу тржиште (укључујући и природне ресурсе), што је легитимно, а не да развијају домаћу привреду.

Да су страни инвеститори добродошли у сваку државу, али је домет развоја државе подстакнут (само) туђим новцем веома ограничен.

Да стране компаније које послују у Србији легално извлаче новац (кроз прецењене и непотребне услуге, извозну цену робе произведене у Србији која се фиктивно фактурише матичној компанији итд.) и тако „поправљају“ свој биланс „код куће“.

Да тврдња како је приватни сектор увек ефикаснији од јавног није тачна.

Да искуства показују како су уређене и развијене државе постале то што јесу мерама протекционизма, сопственим марљивим радом, али и сопственим новцем – од штедње грађана и нераспоређене добити предузећа.

Да је једна од најгорих ствари имати велике апетите, а кварне зубе.

Да не треба некритички да усвајамо савете стручњака (и назови „стручњака“) из најразвијенијих држава о томе шта треба да радимо, већ да помно пратимо шта те земље чине.

Да државу грађани не треба да доживљавају као непријатеља, иако она то каткад заслужује.

Да државу треба уредити тако да се зна ко је за шта надлежан, а не да постоје поједине области за које готово да не постоји регулатива, док се у другим областима надлежности институција преплићу.

Да не постоје пречице које Србију могу винути у друштво развијених држава, већ је за то потребан дугорочан посвећен рад (посебно интелектуални кроз иновације).

Да „снаге“ не треба трошити „на ситно“, већ прво треба креирати мањи број препознатљивих производа и продуковати их у већим количинама за страна тржишта.

Да је развој државе немогућ без „здраве“ развојне банке и развојне политике.

Да установе и економију Србије могу да утемеље и унапређују само њени просвећени и продуктивни грађани (у међусобном садејству и уз консензус што ширих слојева друштва).

ИНДЕКС НЕКИХ ЕКОНОМСКИХ ПОЈМОВА (А-Ш) ^[1]

аванс – предужам, одређени износ новца (делимичан или стопроцентни) који се даје или тражи унапред, тј. уочи обављања одређеног посла; видети: **аконтација**;

авал – менично јемство;

а-виста – по виђењу, тј. без временских ограничења;

агрегатна понуда – укупан обим робе и услуга који (за дату цену) произвођачи нуде на тржишту; што значи, то је сума свих појединачних понуда на тржишту;

агрегатна тражња – сума планираног износа потрошње, инвестиција, јавних расхода на робу и услуге увећан за нето извоз робе и услуга; другим речима, то је сума свих појединачних тражњи на тржишту; видети: **тражња**;

агрегатна тражња за новцем – сума појединачних тражњи за новцем коју тржишни субјекти (грађани, предузећа, комерцијалне банке итд); новац се чува и тражи не због његове „унутрашње“ вредности, већ као средство за куповину робе и услуга;

агрегатна штедња – видети **национална штедња**;

ажио – позитивна разлика у цени **хартија од вредности**, односно када је тржишна вредност хартије од вредности је већа од њене номиналне вредности; супр. **дисажио**;

аквизиција – може да буде 1) преузимање предузећа (куповином или стицањем контролног пакета акција) и 2) прикупљање поруџбине за друго физичко или правно лице; видети **тендер**;

аконтација – новац која се исплаћује извршиоцу неког посла унапред, тј. пре почетка извршавања посла;

актива – видети **биланс стања**;

акције – власничке **хартије од вредности** чијим се поседовањем (или куповином) стиче власништво над делом капитала **акционарског друштва**; акције емитују пословне банке и предузећа, а који су регистровани као **акционарска друштва** (АД); поседник акција (акционар) може да буде физичко или правно лице; сразмерно власништву пакета акција, акционар стиче право на учешће у органима управљања акционарског друштва и расподелу дела његове добити (кроз **дивиденде**); целокупна добит (профит) акционарског друштва се не дели кроз дивиденде, већ се део одваја за реинвестирање; акције могу да буду оснивачке и нове, с тим што се нове акције емитују ради повећања капитала акционарског друштва; купопродаја акција обавља се на примарном тржишту капитала (када акционарска друштва емитују нове акције), на секундарном тржишту капитала (када се на **берзи** купују и продају већ постојеће акција) и на трећим тржиштима (код **брокерских** фирми које не желе да плаћају провизију званичним

^[1] За индекс појмова коришћене су следеће четири референце:

1) ЕКОНОМИЈА ОД А ДО Ж, редактори Милица Богдановић и Лазар Шестовић, издавачи: „Београдска отворена школа“ и ДОСИЈЕ, 2002;

2) Мајкл Бурда и Чарлс Виплош, „Макроекономија“, поглавље „Речник појмова“, превод Данице Поповић, издавач: CLDS, 2004;

3) Речник финансијских појмова са портала „Каматица“, <http://www.kamatica.com/lista-pojmova/a/>;

4) Интернет енциклопедија „Википедија“.

Описе неких економских појмова из поменутих референци аутор ове читанке је прерадио и допунио.

берзама); према садржини права које дају поседницима (имаоцима), акције се деле на обичне (редовне) и повлашћене (приоритетне, преференцијалне); и обичне и приоритетне акције представљају део капитала друштва, с тим што статут акционарског друштва прописује услове под којима се приоритетне акције могу заменити обичним; иако приоритетне акције не доносе могућност учешћа у доношењу одлука које су у надлежности скупштине акционара, доносе већу **дивиденду** и предност у случају банкротства **акционарског друштва**; за разлику од обвезница и приоритетних акција код којих је номинална вредност једнака њиховој књиговодственој вредности, код обичних акција то је случај једино у тренутку емисије; надаље, књиговодствена вредност обичне акције добија се простим дељењем укупне књиговодствене вредности акцијског капитала и броја емитованих акција; најважнија карактеристика је тржишна цена акција која се формира на секундарним тржиштима акција (берзама) кроз однос понуде и тражње; други назив за акцију је **деоница**;

акционарско друштво (АД) – правно лице код којег је основни капитал друштва подељен на изванредан број акција (деоница) са једнаким износима; акционарско друштво одговара за своје обавезе искључиво својом имовином; организација и деловање акционарског (деоничарског) друштва прописана је законом, док су појединости дефинисане њиховим статутима; као АД могу да буду организована предузећа, комерцијалне (пословне) банке, инвестициони фондови итд; капитал АД увећава се емитовањем нових акција и задржавањем дела добити (профита) за реинвестирање; видети: **акције, друштво капитала**;

акумулација – издвајање дела добити (профита) предузећа у акумулациони фонд, чиме се повећава његов основни капитал; средства из овог фонда инвестирају се у пословање, што обезбеђује краткорочни и (евентуално) средњорочног привредни раст предузећа; инвестирање из акумулационог фонда назива се **нето инвестирање**;

алокација ресурса – преусмеравање природних, техничких, тржишних и финансијских фактора развоја предузећа, било да су у питању искоришћени ресурси, потенцијални ресурси (неискоришћене развојне могућности) или активирани ресурси (фактори који се користе у процесу развоја предузећа, али недовољно); алокација може да буде унутар једног предузећа, унутар система (предузећа) итд; пример велике алокације ресурса је премештање индустријске производње са Запада у државу Азије од 1990-х, „у режији“ финансијског лобија и са идејом смањења трошкова (енг. cutting costs);

амортизација у књиговодству – подразумева поступак постепеног смањења вредности активе; најчешће се врши амортизација основних средстава; нпр. из године у годину врши се постепено смањивање вредности неке машине, при чему се део њене вредности током производње преносила у вредност новодобијених производа;

амортизација у банкарству – подразумева смањивање дуга у поступку исплате ануитета (новчани износ који одређеног датума доспева за исплату); поништење чека или менице, или гашење вредности неких ХоВ такође представљају видове амортизације;

аперијација (девизног курса) – раст тржишне вредности валуте; номинални девизни курс тржишно се мења тако што се јединицом неке валуте може купити више стране валуте; видети **депрецијација, ревалвација**;

арбитража – независна установа за решавање економских спорова које су им повериле саме странке; странке у спору унапред се саглашавају са одлукама арбитраже и одричу се права на жалбу; већина спорова у области међународне трговине решава се управо арбитражом; међутим, увек постоји опасност да економски слабија или неопрезнија страна буде „жртва“ арбитраже;

атест – документ који се издаје као потврда да нека роба задовољава технолошке и друге стандарде;

аукција – под аукцијом, или аукцијском продајом, подразумева се јавна продаја изложене робе или хартија од вредности (нпр. пакета акција предузећа) путем јавног надметања (**лицитације**) купаца; аукцијска продаја се начешће врши подизањем цене (од почетне цене навише), а ређе спуштањем цене (тзв. холандска аукција, од почетне цене наниже); у робу која је предмет аукције спадају ретки уметнички предмети (уметничке слике, скулптуре, уметнички накит итд.) и други скупоцени предмети (антиквитети, комади одеће историјских личности итд), ретке и скупоцене животиње, покретна и непокретна имовина одузета по сили закона (имовина после судске наплате дуга), роба одузета на царинарници итд; у Србији је према Закону о приватизацији (2002) велики број предузећа продат путем аукције;

аутпут геп (енг. output gap) – разлика између актуелног и потенцијалног БДП-а (неке државе или заједнице држава); односно, ниво привредне активности налази се испод могућег нивоа;

банкарске резерве – пасива **централне банке** (готовина или банкарски депозити) коју комерцијалне банке држе по налогу централне банке и/или добровољно;

банкарска гаранција – документ којим се банка обавезује да ће примаоцу гаранције (повериоцу оригиналног дужника) исплатити одређену суму новца уколико оригинални дужник не испуни своје обавезе према примаоцу гаранције у року доспећа;

банкротство – распад пословног система банке или предузећа, када ова правна лица нису у стању да својом имовином подмире своје обавезе према повериоцима;

бартер аранжмани – компензациони договори, где се испорука робе плаћа робом; видети **клиринг**;

бартер послови – везани спољнотрговински послови између две државе, или два привредна субјекта, који се договарају у односу 1:1, при чему сваки субјекта плаћа или купује робу (која је предмет бартер послова) у домаћој валути код своје **централне банке**; данас су бартер послови углавном превазиђени облик билатералних трговинских односа; видети **клиринг**;

белекс15 (BELEX15) – водећи индекс Београдске берзе; видети: **берзански индекси**;

белибор (BELIBOR) – референтна каматна стопа по којој водеће комерцијалне банке у Србији позајмљују динаре једна другој; видети **референтна каматна стопа**;

берза – институција финансијског тржишта на којем се тргује по тачно утврђеним, правилима; према предмету трговине берзе се деле на 1) ефектне (трговина хартијама од вредности), 2) робне и 3) мешовите (где се тргује и хартијама од вредности и робом); видети: **дилер, брокер**;

берзански индекси – показују „кретање“ тржишта, тј. однос понуде и тражње акција тог дана на берзи; раст цена акција на берзи подразумева и раст индекса, и обрнуто; ови индекси израчунавају се тако што се одређује однос просека цена одређеног броја акција у датом тренутку са просеком цена истих акција из неког претходног тренутка; берзански индекси показују и каква је **конјунктура**, односно привредна активност фирми чије су акције на берзи; најпознатији берзански индекси су: Dow Jones (Њујорк), DAX (Франкфурт), S&P BSE SENSEX

(Бомбај), Nikkei (Токио), FTSE (Лондон), CAC (Париз) итд; најпознатији домаћи берзански индекс је BELEX (Београд);

биг мек индекс (енг. big mac index) – индекс који увео британски часопис „Економист“ и служи за мерење односа (паритета) куповних моћи (енг. Purchasing Power Parity – PPP) тако што користи само један производ, биг мек хамбургер; индекс служи и за процену колико би требало да износи девизни курс једне валуте у односу на амерички долар;

биланс стања (енг. balance sheet) – извештај о финансијском стању предузећа, локалне самоуправе, покрајине, државе и сл. у неком тренутку (списак активе, пасиве и вредности капитала); **биланс стања** представља упоредни табеларни финансијски извештај са прегледом **активе** и **пасиве**, које су у равнотежи, јер се ради о приказу исте ствари са два аспекта; **актива** обухвата пословна средства којима предузеће располаже ради остварења циљева пословања (у области у области производње, промета или услуга), а чине је материјална актива (материјалне вредности) и монетарна актива (готов или депозитни новац и потраживања), док **пасива** представља изворе (порекло) тих пословних средстава; актива банке је страна биланса где се бележе њена улагања, док су активне камате оне које добија гарант (банка) за позајмљен новац; постоји више критеријума уношењем позиција **активе** и **пасиве** у биланс стања; по критеријуму принципу сигурности (односно растуће ликвидности) редослед је следећи: грађевински објекти, машине, транспортна средства, пословни инвентар, благајна, текући рачун, материјал, ситан инвентар, недовршена производња, готови производи, роба, купци; за **пасиву** важи следећи редослед: капитал, дугорочне резервације, дугорочне обавезе и краткорочне обавезе;

биланс текућих трансакција (енг. current account) – видети **платни биланс**;

биланс успеха – упоредни табеларни преглед расхода и прихода у одређеном временском периоду; на „левој страни“ биланса бележе се расходи, док се на „десној страни“ бележе приходи; приходи и расходи могу да буду пословни (настали као резултат обављања редовних пословних активности), ванпословни (резултат обављања додатних, споредних пословних активности) и ванредни (резултат непредвидивих околности); када су укупни приходи већи од укупних расхода, остварен је добитак; у супротном, остварен је губитак;

благајнички запис (енг. T-bill, нем. Schatzwechsel) – краткорочна **хартија од вредности** (краткорочна ХоВ) којом се емитент обавезује да ће лицу које поседује ту хартију платити назначену номиналну вредност у року доспећа; овај запис издају **централна** или комерцијална банка у циљу регулисања новчане масе у оптицају; није ризичан инструмент и доноси умерени приход; други називи за благајнички запис су **резорски запис** и **резорска меница**;

бланко – израз који се у трговини и финансијама користи да означи потписивање непопуњеног („белог“, празног) или делимично попуњеног документа, при чему се потписник у потпуности признаје обавезе проистекле на основу тог документа;

бонитет – подразумева сигурност правног лица као дужника; односи се на предузећа, банке и осигуравајуће куће;

брокери – овлашћени берзански посредници који склапају послове и као купци и као продавци на берзи; послове обављају у своје име за туђ рачун, односно за рачун налогодавца; брокери не носе ризик за крајњи исход посла, већ налогодавци; за своје посредовање од налогодавца наплаћују провизију, тзв. брокеражу; видети **дилери**;

брото – „укупно“; постоје брото производ (укупан производ једне територијалне јединице), брото зарада (лични доходак заједно са порезима који се на њега плаћају), брото маса (маса робе са паковањем) итд;

брото домаћи производ (БДП) – укупна производња робе и услуга на територији неке државе у одређеном периоду, без обзира на власништво предузећа које га остварују; постоје три приступа за обрачун БДП-а: производни, расходни и доходовни (приходни) метод; по производном приступу, БДП представља збир (суму) бруто додатих вредности (БДВ) свих резидентних институционалних јединица неке економије увећан за износ пореза на производе и умањен за износ субвенција на производе; бруто додата вредност (БДВ) по производном приступу добија се као разлика између укупног аутопута (вредности производње) и међуфазне потрошње; по расходном приступу, БДП представља збир (суму) агрегата: финалне потрошње (домаћинства, државе и непрофитних институција које пружају услуге домаћинствима), инвестиција у основне фондове, промена у залихама и вредности извоза умањене за вредност увоза добара и услуга; трошење добара и услуга у процесу производње (међуфазна потрошња) и инвестиције немају карактер финалне потрошње – мада од 2013. године постоје неке тенденције да се то промени; на крају, БДП по доходовном приступу представља збир бруто зарада запослених, пословног вишка/мешовитог дохотка и индиректних пореза (то су порези умањени за субвенције на производе и на производњу); енг. Gross Domestic Product, GDP;

брото национални производ (БНП) – укупна производња робе и услуга коју је остварила једна нација у одређеном периоду у земљи и у иностранству (без учешћа иностраних фирми које послују у тој земљи); други назив за БНП је **брото друштвени производ**; енг. Gross National Product, GNP;

буџет – предвиђени (пројектовани) приходи и расходи територијалне јединице, установе, предузећа итд. за одређени будући период, по правилу је у питању период од једне календарске годину; видети **ребаланса буџета**;

буџетски дефицит – већи буџетски расходи у односу на приходе; покривање буџетског дефицита остварује се задуживањем, повећавањем пореза и/или монетизацијом буџетског дефицита (када **централна банка** емитује новац);

буџет државе – предвиђа и распоређује приходе и расходе ради обезбеђивања стабилности и континуитета финансирања јавних функција, и усклађивања јавне потрошње са економском политиком и могућностима; предлаже га влада, а усваја га парламент; буџет државе није само биланс јавних прихода и расхода, већ и инструмент економске политике;

буџетски суфицит – већи буџетски приходи од расхода;

валута – новчана (монетарна) јединица; представља јединицу плаћања у платном промету једне државе или заједнице држава; видети **паралелна валута**;

ваучер – најчешће представља **хартију од вредности (ХоВ)**, али и не мора (пример туристичких ваучера који садрже права на услуге); ваучер је признаница, односно писмена гаранција да је један тржишно субјект уплатио другом субјекту одређени износ на име дуга; у процесу приватизације, ваучер представља ХоВ за куповину акција предузећа;

вирман – представља општи налог за пренос; подразумева пренос новца са текућег рачуна налогодавца на текући рачун корисника, независно од тога да ли се налогодавац и корисник воде код истог или различитог носиоца платног промета;

вишак понуде – тржишна ситуација где понуда робе и/или услуга, при датој цени, надмашује тражњу;

врући новац – високошпекулативни капитал који се брзо креће са једног тржишта на друго и доноси инвеститорима брзу зараду; када су у питању зараде на курсним разликама, инвеститори антиципирају наредне потезе централних банака и брзо се ослобађају једне валуте да би куповали другу; нпр. присуство „врућег новца“ може да „надува балон“ на тржишту некретнина, затим се „врући новац“ повлачи а цене некретнина почињу да падају;

глобализација – са економског становишта представља све већу светску интеграцију тржишта робе, услуга, новца и капитала; свет је све више захваћен глобализацијом и захваљујући убрзаном развоју информационих технологија (ИТ); главни покретачи и носиоци глобализације су мултинационалне компаније;

грејс (енг. grace) период – почек или период мировања, односно временско одлагање извршења неке обавезе; приликом узимања дугорочног кредита, током „грејс“ периода се не отплаћују ни камата ни главница;

дампинг – продаја робе испод трошкова производње, најчешће како би се „освојило“ одређено тржиште; с друге стране, **валутни дампинг** подразумева да **централна банка** одржава виши девизни курс од реалног (тржишног) курса, чиме се појефтиније извоз, а поскупљује увоз; **валутни дампинг** спроводи Кина;

Дау Џонс (енг. Dow Jones) индекс – индекс (берзанске) активности највеће светске берзе, односно индекс акција Њујоршке берзе; сваког тренутка израчунавају се индекси за индустрију (најзначајнији), транспорт и комуналне услуге, који се комбинују дајући просечан индекс; иако га чине акције не више од 30 компанија, овај индекс верно одражава тенденције берзе у Њујорку; израчунава се од 1897. године; видети **берзански индекси**;

девалвација (енг. devaluation, нем. Devaluation, Abwertung) представља званичну промену паритета неке националне валуте тако што се утврђује њена нижа вредност у односу на неку стабилну валуту (долар, евро итд), а ређе у односу на неко друго мерило (нпр. злато); девалвација је чин изравнавања унутрашње (ниже) вредности новца изражене у његовој куповној моћи на домаћем тржишту и његове неоправдано више спољне вредности изражене у девизном курсу. Унутрашња и спољашња вредност новца претходно се у неком раздобљу смањују без одлуке монетарних власти – када се назива се **депресијацијом**; дакле, **девалвација** је званична мера монетарне политике, којом се озваничава оно што се већ одиграло кроз **депрецијацију**; видети **апрецијација, депрецијација, ревалвација**;

девизни биланс – представља исто што и платни биланс, с тим што се у њему књиже (бележе) финансијске трансакције које су наплаћене или исплаћене у току једног периода, независно од тога да ли су те трансакције настале у том периоду, неком претходном или ће да настану у будућности (на основу важећих уговора); девизни биланс одсликава (показује) да ли држава има новца да сервисира своје обавезе из редовних економских активности, или ће морати да се задужује или да прода неки ресурс – како би на тај начин била **ликвидна** (да изврши своје обавезе на време);

девизни курс – цена валуте једне државе изражена у валути друге државе (или заједнице држава); најчешће се дефинише у односу на неку стабилну валуту (долар, евро, швајцарски

франак итд), а ређе у односу на неко друго мерило (нпр. злато); постоји неколико врста девизних курсева: 1) **фиксни** (одређује га **централна банка**), 2) **„пузајући“** (када је дефинисан распон могућих дневних промена), 3) **флексибилни, флукутирајући** или **„пливајући“** (кретање курса управља искључиво тржише), 4) **управљани, вођени** или **„прљави“** (посебна врста флексибилног курса, с тим што централна банка интервенише из девизних резерви), 5) **вишеструки** (истовремено се комбинује више врста курсева);

девизне резерве – представљају девизе и злато којима **централна банка** располаже у одређеном тренутку и чине их готовина у страниој валути и злату (која се чува у трезору централне банке), девизе које се чувају на рачунима код других централних банака, девизе које су уложене у државне обвезнице других држава света, евентуална права „вучења“ на основу аранжмана са ММФ-ом итд; девизне резерве служе за покриће дефицита платног биланса државе и евентуалне интервенције на девизном тржишту; девизним резервама код НБС припадају и обавезне резерве које комерцијалне банке морају да држе када пласирају кредите;

деноминација – снижење номиналне вредности новца, када се умањује вредност новчаним јединицама за одређени проценат дотадашње номиналне вредности (најчешће се врши „брисањем“ нула на новчаницима);

деонице – видети **акције**;

депозит – улагање новчаних средстава (односно сâма новчана средства) на рачуну код банака; улагач новчаних средстава назива се **депонент**, а институција код које се средства улажу – **депозитар**; депозити могу да буду по виђењу (могу се подићи у свако доба) и орочени (подижу се тек по истеку орочења); орочени депозити имају вишу **каматну стопу**; међутим, да би очувале монетарну стабилност своје државе од „поплаве“ депонената из иностранства, швајцарске банке каткад прибегавају и негативној каматној стопи на депозите; видети **примарна емисија**;

депресија – тежи и дуготрајнији (односно, дубљи, распрострањенији и дугорочнији) периоди опадања привредне активности; у светској економији период 1929-1932 забележен је као Велика депресија; у видети **рецесија**;

деривати – изведене **хартције од вредности** (ХоВ), а које се „везују“ за неку другу активу (друге хартције од вредности, девизе, робу итд); видети: **фјучерси и опције**;

дефицит – „мањак“; разлика између расхода и прихода; **буџетски дефицит** подразумева веће буџетске расходе од буџетских прихода; (**спољно**)**трговински дефицит** државе представља да је вредност увезене робе и услуга већи од извезених; **дефицит платног биланса** подразумева да су приходи државе кроз текуће и капиталне трансакције са иностранством мањи од расхода; дефицит може да има и друга значења (мањак на рачуну, када је на тржишту нека роба расположива у количини мањој од тражње и сл); супротно од дефицита је **суфицит**; видети **буџетски дефицит, платни биланс, трговински биланс**;

дефлатор БДП – количник номиналног и реалног БДП-а; врло често се користи као индикатор инфлације; овај дефлатор не обухвата раст увозних цена и користи не само цене финалних роба и услуга, већ и фазних;

дефлатор БНП – количник номиналног и реалног БНП-а;

дефлација – период трајног пада општег нивоа цена, а сам тим и трајног пада стопе **инфлације**; за дефлацију је карактеристична рестриктивна кредитно-монетарна политика која доводи до снижавања цена и рецесије, па чак и до кризе **конјуктуре**, из разлога што укупна понуда робе и услуга прелази платно-способну тражњу; супр. **инфлација**;

дивиденда – део профита (добити) предузећа који наплаћује акционар на основу своје акције, а чију висину одређује скупштина акционара у зависности од резултата предузећа и у складу са статутом акционарског друштва;

дилер – физичко или правно лице које самостално тргује хартијама од вредности (ХоВ), али и који посредује у куповини и продаји ХоВ за раћун својих клијената, насупрот брокеру који само посредује; велике банке ангажују више дилера, при чему је сваки специјализован за одређену валуту или послове везане с том валутом; када самостално тргује ХоВ, дилер сноси ризик улагања; видети брокер;

директне инвестиције – дугорочно улагање капитала у послове који захтевају изразито велика новчана средства и чији је период коришћења ефеката тих инвестиција дужи од године дана (дошколовавање кадрова, истраживање и развој у циљу техничко технолошког прогреса, рекламирање, изградња нових објеката итд); власник капитала све време управља својом и контролише коришћење капитала; видети: **инвестиције**, **портфолио инвестиције**, **директне стране инвестиције**;

директне стране инвестиције – разликују се: 1) „гринфилд“ (енг. greenfield) инвестиције, када страни инвеститор изгради потпуно нове производне капацитете „на ливади“ („на ледини“) и све време управља својом и контролише коришћење капитала, 2) „браунфилд“ (енг. brownfield) инвестиције подразумевају да страни инвеститор купује већ постојеће зграде, складишта и канцеларијске просторе, 3) **мерџери** и **аквизиције** (енг. mergers and acquisitions) представљају директна улагања путем спајања и преузимања предузећа, 4) „џоинт венчур“ (енг. joint venture) подразумева заједничко улагање страног и домаћег капитала, при чему страни инвеститор поседује значајан удео (натполовичан) у новоформираном домаћем предузећу; видети **инвестиције**, **директне инвестиције**, **џоинт венчур**;

дисажио – видети **ажико**;

дисконт – попуст на робу и услуге; може да буде количински, готовински, сезонски и дисконт по основу плаћања унапред;

дисконтна стопа – каматна стопа по којој **централна банка** позајмљује новац комерцијалним (пословним) банкама; други назив за ову стопу је **есконтна каматна стопа**; видети **референтна каматна стопа**;

дискрециони доходак – део укупног личног дохотка потрошача који, након подмирења основних животних потреба, преостаје слободан за потрошњу;

диспаритет – одступање од паритета, односно од званично утврђеног односа цена, валута, девизних курсева итд; видети **паритет**;

диспаритет цена – разлика између цена робе и услуга формираних на слободном тржишту и њихових цена на тржишту под контролом државе;

диспаритет девизних курсева – одступање званичних девизних курсева **централне банке** од тржишног курса;

добит – видети профит;

дознака – давање налога комерцијалној банци да са рачуна налогодавца код те банке исплати трећем лицу суму која је назначена у дознаци;

докапитализација – додатно улагање капитала у предузеће најчешће у циљу повећања и побољшања основних средстава – зграде и опрема, али и за обезбеђивање нових лиценци и патента;

доходак – збир опорезивих прихода остварених у неком периоду (месец, година);

друштво капитала – један од два основна облика предузећа, поред **друштва лица**; друштво капитала може да буде **акционарско друштво** (АД) и **друштво са ограниченом одговорношћу** (ДОО);

друштво лица – један од два основна облика предузећа, поред **друштва капитала**; предузеће може бити сопствено (предузеће у појединачном власништву), а може бити и партнерско предузеће, односно **ортачко друштво** (ОД); код ортачког друштва више појединачних лица удружују средства, управљају предузећем усаглашавајући одлуке и деле профит;

друштво са ограниченом одговорношћу (ДОО) – друштво које оснивају били правна било физичка лица која не одговарају за обавезе (дуговања) друштва, а сnose ризик за пословање друштва до висине свог улога; улози чланова друштва чине основни капитал друштва, док су оснивање и органи друштва су идентични као код **акционарског друштва**; друштва са ограниченом одговорношћу могу да буду отворена или затворена, а број њиховог чланова је ограничен;

Европска банка за обнову и развој (енг. European Bank for Reconstruction and Development, EBRD) – мултилатерална инвестициона банка са седиштем у Лондону, која је основана 15. априла 1991. године с првобитном намером да олакша транзицију тадашњих седам привреда бивших социјалистичких држава (Пољска, Чехословачка, Бугарска, Мађарска, Румунија, СССР и СФРЈ) на тржишну привреду; данас је ЕБРД присутна у трећини држава света;

Европска инвестициона банка (енг. European Investment Bank, EIB) – институција Европске уније (ЕУ) чије је седиште у Луксембургу; основана је Римским уговором из 1958. године са циљем да даје зајмове и гаранције како би доприносила развоју земаља чланица тадашње Европске економске заједнице (ЕЕЗ); ЕИБ данас финансира пројекте из области развоја европских индустрија, развоја малих предузећа, стварање прекоевропских мрежа (транспорт, телекомуникације, енергија), информационих технологија (ИТ), заштите животне средине, здравља и образовања итд; данашње деловање ове институције није ограничено само на државе ЕУ;

Европска централна банка (енг. European Central Bank, ECB) – **централна банка** зоне евра (енг. euro zone) са седиштем у Франкфурту; ова главна институција Европске монетарне уније (ЕМУ) креира и спроводи европску монетарну политику; основана је 1. јуна 1998. године наслеђујући Европски монетарни институт; већ од 1. јануара 1999. године преузела је све надлежности за примену европске монетарне политике, која је одређена од стране Европског система централних банака (којима припадају и централне банке држава ЕУ ван зоне евра);

економија – изворно (са грчког језика) значи „закони управљања домаћинством“; као друштвена наука, економија проучава активности како друштво користи ограничене ресурсе

(људске, природне итд.) ради производње добара (робе и услуга) и врши њихову расподелу међу члановима друштва; у ужем смислу, економија је синоним за **привреду**;

економичност – најчешће се изражава као однос између укупног прихода и укупних трошкова, или однос произведене и уложене вредности; међутим, економичност може да се искаже натуралним (однос физичког обима производње и утрошака) и финансијским изразима (однос вредности остварене производње и трошкова елемената производње); видети: **продуктивност**, **рентабилност**;

економски раст – видети **привредни раст**;

електронско пословање (енг. e-business) – размена информација, вођење пословања и успостављање пословних веза путем телекомуникационих мрежа (најчешће преко Интернета); електронско пословање може да буде унутар организације (предузећа, установе, јавне управе), према потрошачима, према пословним партнерима итд; предности електронског пословања огледају се у брзини размене информација и докумената, и смањењу трошкова;

есконтна стопа – други назив за **дисконтну стопу**;

еурибор (EURIBOR) – европска међубанкарска стопа (енг. Euro Interbank Offered Rate); представља дневну **референтну каматну стопу** по којој водеће европске банке једна другој позајмљују новац на међубанкарском тржишту; видети **референтна каматна стопа**;

ефективна каматна стопа – према теорији, то је (годишња) каматна стопа на кредит или штедњу која се добија када се од номиналне каматне стопе коју нуди банка на штедњу или пласман кредита одбије припадајући порез; ефективна каматна стопа углавном није регулисана од стране **централне банке**, већ је дефинише свака пословна (комерцијална) банка појединачно; у пракси, ефективна каматна стопа треба да обухвата и неке скривене трошкове на штети клијента пословне банке („трошкови обраде кредита“, зарада на курсним разликама и сл);

жирални новац – новац на рачун код комерцијалне (пословне) банке којима депоненти могу располагати **по виђењу**, односно у свако доба;

жирант – јемац који се обавезује се да ће, уколико дужник из било ког разлога не буде измиривао своје обавезе, наставити плаћање;

залога – средство обезбеђења потраживања; залогодавац (дужник) је ограничен у свом праву својине и уколико не измири дуговања, залогопримац (поверилац) задржава право да наплати своје потраживање, продајом покретне или непокретне имовине која је дата у залог;

замка сиромаштва – ситуација у којој држава не може да достигне путању одрживог раста;

замка социјалне сигурности (енг. welfare trap) – ситуација када се социјалним давањима дестимулише приватна активност, а корисници социјалне помоћи постају зависни од ње;

затезна камата – додатна камата коју, уз редовну камату, плаћа дужник уколико није измирио дуга у року;

запис – краткорочна **хартија од вредности** на одређени новчани износ, са одређеним роком доспећа и одређеном каматном стопом; видети: **благајнички записи, комерцијални записи;**

златна акција – описује ситуацију у управљању предузећем, где један или више **холдера** поседуу пакет од 50 процената „плус једну“ акцију, чиме поменути **холдери** дају „последњу реч“ приликом стратешким одлукама; приликом приватизације јавних предузећа, државе често задржавају златну акцију како би имале „последњу реч“ у управљању и развоју тих предузећа;

зона евра – (енг. Euro area) видети **монетарна унија;**

зона слободне трговине – споразум између две или више држава тако да између њих нецаринске баријере (прелевмани, антидампиншке таксе, квоте, котизације и остале тарифе) и царинске баријере у трговини не постоје; уједно, свака од држава потписница споразума о слободној трговини задржава сопствену царинску и нецаринску политику према остатку света (односно према државама нечланицама зоне слободне трговине); познате зоне слободне трговине су Северноамеричка зона слободне трговине (енг. North American Free Trade Area, NAFTA) која обухвата Канаду, САД и Мексико, Европска зона слободне трговине (European Free Trade Area, EFTA), Централноевропски уговор о слободној трговини (енг. Central European Free Trade Agreement, CEFTA), Заједничко тржиште за источну и југоисточну Африку (енг. Common Market for Eastern and Southern Africa), Азијско-пацифичка економска сарадња (Asia-Pacific Economic Cooperation, АПЕС), Асоцијација нација Југоисточне Азије (Association of Southeast Asian Nations, ASEAN) итд; напреднији облик повезивања између тржишта држава је **царинска унија;**

инвестициона банка – банка која је специјализована за одобравање дугорочних зајмова инвестиционог карактера; за разлику од комерцијалних (депозитивних) банака, немају филијале или их имају веома мало; инвестиционе банке могу да буду финансијске банке, индустријске, хипотекарне, холдинг компаније; средства која пласирају кроз инвестиционе кредите остварују кроз акумулацију или издавањем властитих обвезница; постоје глобалне инвестиционе банке као што су **Европска инвестициона банка, Светска банка** итд;

инвестиције – улагања привремено слободних средстава, како у некретнине, опрему, машине итд, тако и дугорочна улагања као што су истраживање и развој, едукација запослених, маркетинг, **хартије од вредности** итд; основна подела инвестиција је на **директне** и **портфолио**; **директне инвестиције** (улагања власника капитала, при чему он има потпуну контролу улагања и управљања) и **портфолио инвестиције** (индиректан облик инвестирања у иностранству); супр. **шпекулативни послови;**

инвестициони фондови – посредници између појединаца као инвеститора, с једне стране, и предузећа, комерцијалних банака или државе као емитента вредносних папира, с друге стране; суштинска разлика између инвестиционих фондова и комерцијалних банака је у томе што инвестициони фондови: 1) не гарантују очување уложених средстава и 2) нуде исплату дивиденде, камате и капиталне добити; инвестициони фонд, заправо, представља портфолио **хартија од вредности** (акција, обвезница, комерцијалних записа итд), којима управља инвестициона компанија; другим речима, инвестициона компанија, која у свом саставу може да има један или више инвестиционих фондова, емитовањем сопствених акција од малих инвеститора прикупља средства, која инвестира купујући друге хартија од вредности; на овај начин инвестициона компанија је формирала диверсификовани **портфолио** (са сразмерним учешћем сваког малог инвеститора, односно акционара) и управља тим портфолиом у

најбољем интересу њених акционара; како мали инвеститори (мали акционари) носе терет инвестиционог ризика, за поменути **портфолио** се и каже да је диверсификован;

индекс беде (енг. misery index) – „сума“ незапослености и стопе инфлације;

индекс хуманог развоја (енг. human development index, HDI) – израз која укључује животни век, степен образовања и БДП посматране земље;

индекс цена – однос просека цена групе робе и услуга у датом тренутку са просеком цена израчунатим за неки претходни период (претходни месец, годину итд); ако је индекс цена у односу на претходни месец 101,8 – то значи да је дошло до пораста цена посматране групе робе и услуга за 1,8 процената;

институционални инвестициони фондови – пензиони фондови и осигуравајуће куће, који купују дугорочне **хартције од вредности** (укључујући и пакете акција предузећа) и тако остварују капиталне добитке; видети **инвестиције, инвестициони фондови**;

инструменти монетарне политике – инструменти којима **централна банка** регулише количину новца у оптицају и каматне стопе на **тржишту новца**, ради остваривања задатих циљева **кредитно-монетарне политике**; у директне инструменте спадају **диконтна стопа, референтна каматна стопа, обавезна резерва** комерцијалних банака, одобравање краткорочних кредита комерцијалним банкама и сл, док су индиректни инструменти **операције на отвореном тржишту**;

инструменти финансијског тржишта – предмет трговања на финансијском тржишту; постоји немали број финансијских инструмената: **хартције од вредности** (ХоВ), **депозити**, девизе, потраживања итд.

интервенције на девизном тржишту – куповина и продаја страног новца коју врши **централна банка**;

интервенционизам – економска политика где држава (делимично или потпуно) регулише тржиште, било кроз подршку, координацију или управљање појединим активностима; видети **лесе фер** (фра. laissez-faire), **кејнзијанизам**;

инфлација – општи пораст цена робе и услуга у држави (или заједници држава); према економистима који инфлацију третирају као монетарни феномен, главни узрок инфлације је већи раст новчане масе у оптицају у односу на раст БНП-а; међутим, формирање цена не неком тржишту никада није апсолутно слободно, а на промену цена добара на неком тржишту и те како утиче значајно присуство **паралелне валуте; инфлација тражње** (на овој инфлацији инсистирају монетаристи) настаје када **агрегатна тражња** расте брже од потенцијалног производног повећања економије, померајући цене навише да би се изједначиле понуда и тражња (у случају отвореног тржишта, тачније либерализованог увоза, нема основа за настанак ове инфлације, јер је потенцијални прилив робе и услуга на тржишту државе у кратком року готово неограничен); **инфлација трошкова** – повећање трошкова производње и бржи раст цена рада од продуктивности; **структурална инфлација** настаје услед неусклађености између сектора у привреди; **увозна инфлација** је последица раста увозне робе, посебно цена сировине и енергената, у свету; **психолошка инфлација** настаје услед инфлаторних очекивања становништва, које домаћу валуту претвара у девизе, драгоцености, робу итд; према висини (ову поделу треба схватити условно), разликују се **умерена инфлација** („једноцифрена“ на годишњем нивоу), **галопирајућа инфлација** („двоцифрена“ или „троцифрена“) и **хиперинфлација**; супр. **дефлација**; видети **хиперинфлација**;

истискивање (енг. crowding out) – механизам који доводи до пада осталих компоненти агрегатне тражње услед експанзивне фискалне политике;

јавни дуг – дуг државе; последица кумулираног дефицита буџета дужи низ година, а који се „покривао“ спољним задуживањем, затим задуживања јавних предузећа (зашта је гаранције давала држава) итд;

јавни расходи – представља укупне издатке државе као целине ради подмирење јавних (друштвених) потреба; ови расходи се финансирају из **јавних прихода** (порески приходи, непорески приходи, капитални приходи, донације) и (евентуално) задуживањем; у случају Србије, јавне расходе чине расходи за запослене, трансфери (социјална помоћ, пензије итд), куповина робе и услуга, отплата кредита, субвенције, буџетске позајмице;

јединствено тржиште – тржиште на коме је слободно кретање робе, услуга и капитала; дакле, без икаквих административних (и параадминистративних) ограничења; на таквом тржишту, правно окружење и привредни токови су такви да обезбеђују идентичне услове за све тржишне субјекте;

каматна стопа – накнада за уступање одређене количине новца или капитала у одређеном периоду; другом речима, ова стопа одражава цену новца (за краткорочне зајмове), односно цену капитала (за дугорочне зајмове); на величину каматне стопе утичу однос понуде и тражње на **тржишту новца** или **тржишту капитала**, **бонитет** потенцијалног дужника, **референтна каматна стопа**; видети: **ефективна каматна стопа**;

капитал – вредност која власнику доноси већу корист него што је њена номинална вредност; новац, или нека друга вредност, постаје капитал оног тренутка када се: 1) њиме ангажују чиниоци производње како би се створила роба и услуге који вреде више од уложеног, 2) купује роба да би се продала за већу вредност итд; своју сврху, односно вишак вредности (профит), капитал остварује кретањем којим тежи да се непрестано увећава; производни капитал остварује вишак вредности преко производње робе (у коју су „уграђене“ сировине и људски рад); трговински капитал врши стварну реализацију производа капитала; каматносно капитал мобилише слободан новчани капитал, „оживљава“ га и претвара у делатни капитал; осим материјалног, постоје и капитал у знању, информацијама итд;

капитална контрола (енг. capital control) – подразумева инструмент **монетарне политике** којим се контролишу токови прилива и одлива **капитала** из земље, како би се сузбили **шпекулативни** напади на финансијски систем, спречило да домаћа правна лица неконтролисано извлаче новац из земље, док физичка лица могу да износе ограничене количине девиза у иностранство; ово је нарочито важно за земље у развоју које настоје да рационално располажу **девизама**; заговорници регулације капиталних и финансијских трансакција често истичу следеће разлоге: 1) ограничавањем, па и онемогућавање прилива **шпекулативног** капитала, предупредује се притисак на курс домаће валуте (долазак великог капитала најчешће доводи до **апрецијације** домаће валуте и самим тим се смањује конкурентност привреде, а **централна банка** има трошкове **репо операције** којима мора да имобилише или **стерилише** тај непотребни капитал), 2) осигуравање да домаћи **депозити** претежно буду коришћени за финансирање домаћих инвестиција, а не за инвестирање у иностранству, 3) ефикасније опорезивање финансијских трансакција, прихода и имовине; противници либерализације капиталних и финансијских трансакција истичу да су штете од ове дерегулације веће него ли користи, и у прилог томе истичу Кризу дуга латиноамеричких земаља (1980-х), Мексичку кризу (1994-1995), Источноазијску кризу (1997-1998), Руску финансијску кризу (1998-1999) итд. када су домаће валуте „потонуле“ под притиском удара шпекулативног капитала; овоме треба дописати и

погибељну монетарну политику НБС од 2006. до трећег квартала 2008. године која је подразумевала капиталну либерализацију (што је подразумевало и дозволу да се домаћа привреда задужује кроз прекограничне или *cross border* кредите), „двоцифрене“ приносе на краткорочне *ХоВ* (које су ишле до 23,87 %) и стабилног курса (прецизније, слала је сигнале да ће динар бити стабилан или апрецирати, без обзира на стопу инфлације у Србији); тако су и иностранци и домаћи шпекуланти улагали без икаквог валутног ризика, а остваривали су, рачунато у еврима, годишње приносе реда 25 процената (услед јачања домаће валуте); односно, шпекуланти су „затрпавали“ српско тржиште великом количином девиза, које су биле непотребне, а НБС је морала да имобилише тај капитал кроз репо операције обилато награђујући оне који шпекулишу; највећи трошак је представљала апрецијација домаће валуте чиме је „гушена“ конкурентност домаће привреде; видети **либерализација капиталних и финансијских трансакција**;

капитални биланс – компонента **платног биланса** у коме се књиже (бележе) финансијске трансакције државе са остатком света; видети **платни биланс**;

кејнзијанство (кејнзијанизам) – економска теорија која сматра да управљање агрегатном тражњом треба да има и држава; кејнзијанци су на становишту да слободан тржишни систем не тежи равнотежи и не може сам себе да коригује, па је стога некада потребна регулација; теорија (школа) је добила назив по британском професору и економисти барону Џону Мејнарду Кејнсу (1883-1946), којег многи сматрају „оцем“ макроекономије; кејнзијанци се залажу да у кризи држава интервенише директно (најчешће кроз инфраструктурне пројекте), док се нпр. монетаристи залажу да централна банка интервенише преко новчане масе; јасно је да није свака интервенција државе кејнзијанска; видети: **интервенционизам, монетаризам**;

кластер – група сродних предузећа и предузетника, или удружења произвођача из једне гране, које тако удружене решавају заједничке проблеме; кластер се организује ради унапређивања пословања и деловања, јачања конкурентности и промоцију у држави и иностранству; кластер могу да се организују владине и невладине организације, као и научне и образовне институције;

клопка средње развијености (енг. *middle income trap*) – модел развоја државе (или заједнице држава) када се после краткорочног и динамичног раста, улази у период стагнације из кога се дугорочно не може лако утећи; у таквом стању, стопа запослености може да буде на релативно високом нивоу, али су зараде и животни стандард становништва на ниском нивоу; земље „заробљене“ у клопци средње развијености најчешће се одликују: 1) ниским нивоом инвестиција, 2) спорим растом производње, 3) ограниченом индустријском диверсификацијом и 4) лошим условим рада запослених; у другој половини ХХ века ову клопку избегле су неке источноазијске земље (Јапан, Сингапур, Јужна Кореја, Тајван), али многе друге нису (Индонезија, Тајланд, Малезија, Филипини, Вијетнам итд); с друге стране, у истом периоду готово све латиноамеричке земље нашле су се у клопци средње развијености (уз напомену да су у првој деценији ХХI века државе попут Аргентине, Бразила итд. показивале озбиљне назнаке изласка из ове замке); истовремено, највећи број држава подсахарске Африке нашао се у клопци, односно **замци сиромаштва** (енг. *poverty trap*);

комерцијални записи – краткорочне **хартије од вредности**, које емитују предузећа као инструмент дуга; на овај начин предузећа релативно брзо прикупљају краткорочна новчана средства за финансирање инвестиција (брже него да узимају кредит од комерцијалних банака); оваква хартија од вредности није гарантована, односно није осигурана; инвеститори купују комерцијалне записе ако су сигурно у бонитету емитената, који су најчешће позната и успешна предузећа;

конвертибилност валуте – брза и лака раменљивост валуте за неку другу (долар, британску фунту, швајцарски франак, евро, јапански јен итд); иза конвертибилне валуте треба да стоји стабилна и развијена привреда, а **платни биланс** државе не сме да исказује дугорочни дефицит; златно правило гласи да је за националну економију увек боље да има стабилну неконвертибилну валуту, него слабу конвертибилну валуту;

конгломерат – велике компаније које садрже већи број предузећа, која се баве неповезаним делатностима и самим тим нису једна другој конкуренти;

конјунктура – смер и интензитет кретања привредне активности;

консалтинг (енг. consulting) – пружање правних, комерцијалних и/или техничких услуга предузећима, банкама, владама, локалној самоуправи итд;

консигнација – када предузеће (консигнатор) држи у својим магацинима робу власника (консигнанта) ради продаје; консигнатор није власник поменуће робе, већ само пружа услугу складиштења и продаје робе за рачун свог (најчешће иностраног) партнера (консигнанта);

контингенти и квоте – видети: **режими увоза и извоза**;

концесије – давање повластице правним или физичким лицима, било домаћим било страним, за обављање неких изузетних права, уз прописану накнаду и на одређени период; владе држава најчешће уступају иностраним фирмама, али и домаћим, право на истраживање и експлоатацију рудних богатстава, нафте и гаса, изградњу инфраструктуре (ауто-путеви, хидроелектране, ветроелектране, нафтоводи, гасоводи, хидроакумулационе бране итд);

кредит – представља уговорно уступање одређене количине новца (новчани кредит), роба (робни кредит) или других вредности од стране повериоца (кредитора) дужнику (дебитору); уговором се утврђује камата (као накнада кредитору) и динамика враћања кредита; према природи дужника, кредит може да буде јавни (државни) и приватни; према природи повериоца, постоје унутрашњи и спољни кредит; према рочности, постоје краткорочни, средњорочни и дугорочни кредит; према средству обезбеђења постоје лични, менични, ломбардни и хипотекарни кредити; према економској намени постоје инвестициони, потрошачки итд.

кредитна картица – представља „пластичан новац“; то је пластичан документ који најчешће издаје банка, али може да га изда и неки други финансијски посредник, а који дозвољава имаоцу (власнику) картице да купује робу и услуге;

кредитна политика – скуп мера и **инструмената** ради постизања кредитно-политичких циљева; основни део кредитне политике је **монетарна политика**; с друге стране, кредитна политика заједно са фискалном (пореском) политиком чини финансијску политику; када је експанзивна, кредитна политика поспешује конјектуру; када је рестриктивна, онда сузбија конјектуру; видети **монетарна политика (монетарно-кредитна политика)**;

куповна моћ – обим робе и услуга који може да се купи за одговарајућу количину новца; ако приходи просечног грађанина расту спорије од раста цена робе и услуга, смањује се његова куповна моћ, и обрнуто; када је реч о куповној моћи новца, она временом опада; нпр. данас је за 100 америчких долара могуће купити мање робе и услуга него пре двадесет година;

Лаферова крива (енг. Laffer curve) – амерички економиста Артур Лафер (1940) је на трагу концепта филозофа Ибн Халдуна (1332-1406) и економисте Џона Кејнса (1883-1946) графички илустровао однос између могуће стопе опорезивања и оствареног (резултирајућег) нивоа

прихода; са повећањем пореске стопе, ниво (пореских) прихода расте до одређене тачке (тзв. Лаферова тачка), на којој порески приходи достижу свој максимум вредности; међутим, са даљим повећањем пореске стопе, они почињу да падају; ова међузависност позната је као Лаферов ефекат, а некад се назива и Лаферов закон; порески приходи износе 0 у два екстремна случаја – када су стопе опорезивања 0 и 100 %; истина, „изведба“ Лаферовог закона није се најбоље показала током „реганекономије“ осамдесетих – када је снижавање пореза драматично увећало дефицит буџета САД, иако се очекивало супротно;

лесе фер (фра. laissez-faire) – израз којим се описује становиште да ће се отворено тржиште (без уплитања државе) саморегулисати и довести до најбољег друштвеног исхода; супр. **интервенционизам**;

либерализација – процес ослобађања трговинске и капиталне размене од ограничења;

либерализација финансијских и капиталних трансакција – подразумева слободан проток финансијских и капиталних трансакција у и из неке земље; заговорници постепене либерализације истичу како прво треба отклонити дисбалансе на домаћем тржишту добара и капитала, и увести фискалну дисциплину; потом треба либерализовати трговину робом и услугама са иностранством, а на крају и финансијске и капиталне трансакције; из разлога што се финансијско тржиште брже прилагођава него ли тржиште робе и услуга, прерано отварање и финансијског и капиталног рачуна **платног биланса** може да поспеши прилив шпекулативног капитала који доводи до **апрецијације** домаће валуте, и самим тим удар на домаћу економију; с друге стране, заговорници брзе либерализације истичу како су користи од либерализације веће од потенцијалних трошкова, али то подразумева да се земља претходно добро припреми за либерализовано тржиште капитала; другим речима, услов за брзу либерализацију су „здраве“ финансије и „здрав“ банкарски сектор земље која спроводи финансијску и капиталну либерализацију; теоријски, користи од либерализације токова капитала су ефикаснија алокација штедње, инвестирање капитала у најпродуктивније послове у свету, односно оне са највећим приносима, што са собом повлачи економски раст; најразвијеније земље света данас (2013) имају либерализоване финансијске и капиталне рачуне; видети **капитална контрола**, **платни биланс**;

либор (LIBOR) – лондонска међубанкарска стопа (енг. London Interbank Offered Rate); представља дневну **референтну каматну стопу** по којој велики број међународних банака једна другој позајмљују новац на лондонском међубанкарском тржишту; испоставило се да је механизам формирања либора (али и **еурибором**) подложен злоупотреби, тако да је 2012. године избио велики међународни скандал који је том приликом разоткрио умешаност највећих светских банака; видети **референтна каматна стопа**;

лизинг (енг. leasing) – уопштено говорећи, у питању је уговор о закупу, или ти пословни однос између два правна или физичка лица, у коме једно лице уступа другом лицу на коришћење покретну или непокретну имовину (одређени пословни простор, опрема, машине и сл.) за обављање неке делатности; корисник лизинга плаћа даваоцу лизинга (годишњу) накнаду током уговореног периода (нпр. пет година); после истека рока лизинга, корисник лизинга може да откупи предмет лизинга (по сниженој цени), да продужи закуп или да га врати даваоцу лизинга; поред предности, лизинг има недостатак што је релативно скуп инструмент финансирања, скупљи од кредита комерцијалних банака;

ликвидација – престанак рада предузећа, банке, осигуравајуће куће итд; видети **стечај**;

ликвидна средства (у трговачком билансу) – она **актива** која се брзо и без већих тешкоћа може употребити као средство плаћања, или претворити у средство плаћања; нпр. то су готов новац,

банкарске гаранције, наплативе менице, сигурна потраживања и др; видети: **монетарни агрегати**;

ликвидност – способност предузећа, банке, осигуравајуће куће и сл. да у прописаном или договореном року измири све своје доспеле обавезе; односно, поседовање, поред готовог новца, оне активе која се лако може трансформисати у средство плаћања;

лицитација – јавна продаја коју врши држава; може да буде усмена (директно надметање присутних купаца) или „офертална“ (надметање преко писаних понуда); видети: **аукција**;

лични доходак – укупни располиживи доходак после плаћања пореза и дружих обавеза, а који се може користити за потрошњу и/или за штедњу;

ломбардни кредит – кредит који се одобрава на основу залог **хартија од вредности** (ХОВ);

људски капитал – образовање, вештине и радно искуство појединаца у радном добу;

магични квадрат (енг. **magic square**) – четири основна циља макроекономске политике које је немогуће задовољити истовремено: пуна запосленост, стабилност цена, стабилан привредни раст и стабилност девизног курса (равнотежа у платном билансу); у литератури се може срести идентичан термин **магични четвороугао**; видети: **немогуће тројство**;

макроекономија – грана економије која проучава економске агрегатне величине, односно проучава функционисање привреде (економије) као целине; настанак макроекономије везује се за период после Велике депресије (1929), а за њеног родоначелника сматра се британски професор и економиста барон Џон Мејнард Кејнс (1883-1946); параметри (показатељи) које користи макроекономија су: **брuto домаћи производ (БДП), брuto национални производ (БНП), привредни (економски) раст, јавни дуг, спољни дуг, платни биланс, буџет, (спољно)трговинска размена, стопа инфлације, агрегатна понуда и тражња, фискална политика, монетарна политика, штедња, инвестиције, стопа запослености, стопа незапослености, просечна зарада грађана, куповна моћ** итд; видети **микроекономија**;

маржа – разлика између куповне и продајне цене робе; разлика између дневног и емисионог курса неке **хартије од вредности**; разлика између највишег и најнижег курса, или највише или најниже цене;

маркетинг – све одлуке и мере које се спроводе у оквиру предузећа, банке, осигуравајуће куће итд. ради што бољег пласмана робе и услуга;

међубанкарско тржиште – тржиште трговине новцем и хартијама од вредности између банака; ово тржиште доприноси ликвидности међу банкама и рефинансирању њихових пласмана; видети **либор, еурибор**;

Међународни монетарни фонд (ММФ) – међународна кооперативна институција са седиштем у Вашингтону, која је организована као акционарско друштво, а чине је 188 земаља света (2012); Међународни монетарни фонд (енг. International Monetary Fund, IMF) је основан Споразумом у Бретон Вудсу (1944) заједно са **Светском банком**, да би отпочео са радом 1946. године; највећи акционар ММФ-а су САД са 16,75 процената гласова, а затим следе Јапан и Немачка са 6,23 и 5,81 процената гласова, респективно (2010); другим речима, важи гласање „један долар – један глас“; у 18 најважнијих области, за доношење одлуке потребна је већина

(у капиталу) од 85 процената; прокламовани циљеви ове финансијске институције су: 1) развијање међународне монетарне кооперације (консултације и заједничко решавање монетарних проблема), 2) ширење међународне трговине, допринос расту запослености и расту реалног дохотка, 3) стабилизација девизних курсева, 4) подршка стабилности међународне размене уз уклањање девизних ограничења, 5) помагање смањењу неравнотежа у платном билансу држава; ММФ позајмљује новац својим члановима који имају потешкоће са финансијама, али само под условом да предузму мере за елиминисање тих проблема; међутим, задатак ММФ-а није једино решавање проблема појединих земаља, већ и функционисање међународног монетарног система као целине; аранжман са ММФ-ом државу чланицу обавезује на програм „прилагођавања“, који обухвата мере фискалне, монетарне, девизне и трговинске политике ради „поправљања“ стања у платном билансу и буџетском дефициту; међутим, бројне државе које су склапале аранжман са ММФ-ом, упадале су у још „дубљу“ **рецесију** управо због тога што су се држале мера штедње које је прописивао овај фонд; видети: **стенд бај аранжман**;

менаџмент – управљање неком организацијом (предузеће, банка, осигуравајућа кућа, невладина организација, спортски клуб итд);

меница – хартија од вредности по наредби којом дужник или издавалац менице (трасант) даје безуслован налог другом лицу (трасату) да кориснику (ремитенту) исплати одређену своту новца, или сам издавалац обећава да ће извршити ту исплату; меница је, дакле, гаранција да ће дуг бити исплаћен на дан доспећа менице; есконтovati меницу значи купити је, а дисконтovati, продати је пре њеног рока доспећа; основна подела меница је на сопствене (када постоји изјава о неопозивој исплати) и трасиране или „вучене“ (када постоји наредба о неопозивој исплати); бланко меницу издаје (потписује) трасант, а попуњава ремитент; као облик креирања новца у привреди и инструмент плаћања, менице су креиране и масовно коришћене у Немачкој тридесетих (од 1932. године); али и Југославији осамдесетих година прошлог века, да би (незаслужено) биле компромитоване после афере „Агрокомерц“ (1987);

меркантилизам – схватање по којем је трговина једини прави извор народног благостања и богатства; овај економски покрет развијао се у Западној Европи у периоду од XV до XVII века, и везује се за крај феудализма и успон капитализма; погледи меркантилиста обухватају следеће принципе: изједначавање богатства с новцем и спољнотрговински промет као непосредан извор богатства (односно, већи извоз од увоза роба што гарантује нето прилив злата и сребра);

микроекономија – грана економије која проучава понашање појединачних тржишних субјеката (предузећа, домаћинства и појединци), као и расподелу укупно оствареног производа и прихода; видети **макроекономија**;

монетаризам – иако је ова економска школа прилично хетерогена, њеним протагонистима је заједничко да монетарна политика треба да се води тако што ће се циљати (таргетирати) стопа раста новчане масе; инфлација се, дакле, постматра искључиво као монетарни феномен, односно постоји само инфлација тражње; цене расту зато што долази до бржег раста тражње новца од фонда робе и услуга; потреба (становништва) као нешто што покреће тражњу је потиснута, а у центар свега је постављен новац; супр. **кејнзијанство**;

монетарна економија – токови новца; монетарна економија се бави монетарним, финансијским и номиналним феноменима у економији (новчана маса, зараде, камате итд); видети: **реална економија**;

монетарна политика или **монетарно-кредитна политика** – мере које предузима **централна банка** и тако утиче на привредну активност у држави; у инструменте монетарно-кредитне

политике спадају: 1) управљање **референтном каматном стопом**, 2) управљање **обавезним резервама** комерцијалних банака (које се држе код централне банке), 3) **операције на отвореном тржишту**, 4) **примарна емисија** којом централна банка позајмљује новац комерцијалним банкама да задовоље тражњу привреде и грађана итд; добро осимишљена монетарна политика није могућа без добро осимишљене **фискалне политике**, и обрнуто; у случају када су дисбаланси у економском систему високи, монетарна политика треба да буде проактивна (и скопчана са развојном и фискалном политиком) како би се они ублажили; видети **кредитна политика, рестриктивна монетарна политика**;

монетарна унија – споразум суверених држава о правилима коришћење јединствене заједничке валуте; пример за монетарну унију је Еврозона, односно **зона евра** (енг. euro area);

монетарни агрегати – показатељи који служе за вођење монетарне политике; монетарни агрегат M0 представља примарни новац и чине га готов новац у оптицају, обавезне резерве комерцијалних (пословних) банака код **централне банке**, жиро рачун државе, жиро рачуни комерцијалних банака; монетарни агрегат M1 је трансакцијски новац (готовина и депозити по виђењу, $M1 = M0 + \text{депозити по виђењу}$), M2 чине ликвидна средства, односно то је сума трансакцијског новца и орочених депозита до годину дана ($M2 = M1 + \text{орочени депозити до 12 месеци}$), M3 је монетарни агрегат укупне ликвидне активе ($M3 = M2 + \text{орочени депозити преко годину дана}$), M4 чини монетарни агрегат M3 увећан за мање ликвидна средства ($M4 = M3 + \text{мање ликвидна средства}$); учешће готовине у структури монетарног агрегата M1 обично се налази између једне и две трећине новчане масе; у развијеним тржишним привредама користи се монетарни потенцијал (M5) који обухвата и инструменте тржишта новца у поседу приватног сектора (банкарске менице, благајничке записе, комерцијалне записе итд);

монетарни удар – пример инфлаторног, ванбуџетског финансирања државе; **централна банка** пушта на „црно тржиште“ нову количину новца како би купила девизе од грађана, али и од привредника који „послују“ на „црном тржишту“; овај удар се одвија у неколико фаза, при чему прва фаза подразумева скоковиту промену курса (оштро обарање вредности домаће валуте); последице деловања монетарног удара су да централна банка зарађује на курсним разликама, а да тако „произведена“ инфлација оптерећује све пореске обвезнике;

монопол – искључиво право трговину неком врстом добара (роба или услуге) на неком тржишту, било да то чини држава, продавац или повезана група продаваца; у таквој ситуацији, на страни понуде одређених добара налази се само један продавац, а на страни тражње велики број купаца – што последично значи да купци плаћају вишу цену тих добара;

национализација – принудни прелазак приватне имовине у државну својину, било да се ради о предузећима, банкама, или покретној и непокретној имовини појединаца;

национална штедња – део дохотка који остаје после „покривања“ потреба за текућом потрошњом и државним набавкама; **агрегатна штедња** представља суму свих појединачних штедњи (укупна штедња) у некој економији привреди, и може да се користи за **инвестиције** у земљи и иностранству;

незапосленост – појединци који немају посао и уједно га активно траже; видети **прикривена незапосленост**;

немогуће тројство – принцип према којем се не може истовремено постићи 1) пуна мобилност (покретљивост) капитала, 2) фиксни девизни курс и 3) независност монетарне политике; могуће је истовремено остварити само две од три понуђена циља; видети: **магични квадрат**;

нерезидент – физичко лице са сталним пребивалиштем у иностранству; правно лице тј. предузеће које је регистровано у иностранству; видети **резидент**;

новац – законско средство плаћања у некој држави или заједници држава; дакле, то је папирни новац, ковани новац или нека друга ствар коју држава проглашава средством плаћања на својој територији; видети **папирни новац**;

новчана маса – видети: **монетарни агрегати**;

номинална вредност – називна, означена вредност; то је, заправо, вредност утиснута на кованом новцу, одштампана на папирној новчаници, или на хартијама од вредности итд; супротно од номиналне вредности је **реална** (стварна) **вредност**, која узима у обзир и утицај инфлације;

нето извоз – разлика између извоза и увоза робе и услуга;

обавезна резерва банака – депозит који свака комерцијална (пословна) банка мора да држи код централне; у Србији, ови депозити служе као инструмент регулисања новца у оптицају, али и као средство обезбеђења депонената комерцијалне банке у случају да она постане неликвидна;

обвезнице – то су дугорочне **хартије од вредности** (ХОВ) које своје имаоцу (поседнику) гарантују исплату камате и главнице по унапред утврђеном редоследу; ове ХОВ су најчешће са фиксним приносом (каматна стопа је фиксна и унапред позната), али постоје и обвезнице са променљивом каматном стопом и приходне обвезнице (њихов приход је варијабилан); обвезнице највише емитују **централне банке**, али то могу да чине и пословне (комерцијалне) банке и **инвестициони фондови**; најпознатије и најпопуларније су обвезнице америчке државне благајне, односно трезора САД (енг. treasury bills);

облигација – правни однос између повериоца и дужника;

обртна средства – видети: **пословна средства**;

олигопол – стање на неком тржишту где релативно мали број произвођача или трговина (олигополисти) учествују у „тржишној утакмици“ производећи или нудећи иста („чисти“ олигопол) или слична (диференцирани олигопол) добра; олигополисти се или тајно договарају око цена добара (робе и услуга) или највећи олигополиста диктира цене, а остали га следе;

операције на отвореном тржишу – куповина и продаја **хартија од вредности** (ХОВ) које спроводи **централна банка** ради регулисања ликвидности банкарског сектора и утицаја на кретање краткорочних каматних стопа, али и давања сигнала у ком смеру се помера **монетарна политика**; у зависности од циљева, динамике и начина спровођења, Народна банка Србије (НБС) спроводи: 1) главне операције на отвореном тржишту (**репо операције**), операције дужих рочности (спроводе се на стандардним аукцијама), операције финог подешавања (спроводе се на брзим аукцијама);

опције – видети **фјучерси и опције**;

ортакчко друштво – видети **друштво лица**;

осигурани износ – износ осигураног **депозита** за који гарантује **централна банка**, услед неликвидности комерцијалне банке (којој је централна банка издала лиценцу, односно дозволу за рад); од 2009. године Народна банка Србије (НБС) гарантује депоненту до 50.000 евра у динарској противвредности по званичном средњем курсу који важи на дан доношења решења НБС о одузимању дозволе за рад комерцијалној (пословној) банци;

осигурање – делатност којом се обезбеђује заштита осигураних субјеката; према предмету, осигурање се дели на осигурање лица и осигурање имовине; осигуравајућа кућа ствара релативно велику заједницу осигураника и формира фондове из којих у сваком тренутку може исплатити осигуранику или трећем лицу накнаду за насталу штету (од пожара, поплаве, крађе, приликом саобраћајног удеса, повреде физичког лица итд.); за осигуравајуће куће пресудну улогу има закон великих бројева;

основна средства – видети: **пословна средства**;

отпремнина – надокнада најчешће у облику једнократне паушалне исплате, коју послодавац исплаћује оним радницима који су из економских разлога постали вишак;

оф шор пословање (енг. off-shore) – тенденција да се предузећа региструју у „пореским рајевима“, односно у земљама са ниским или готово без икаквих пореских оптерећења, и где **централна банка** спроводи слабу девизну контролу (или таква контрола једноставно не постоји); да би се предузеће (фирма) водило као „оф шор“, мора да буде у власништву страних држављана и да целокупан профит остварује ван дестинације (земља, слободна територија, неслободна територија итд.) где је регистровано; „оф шор“ дестинације, с друге стране, гарантују политичку стабилност и сигурност имовине „оф шор“ предузећима; до уласка у Европску унију 2004. године, Кипар је био један од таквих „оф шор“ дестинација, а данас (2013) су то Сејшелска острва, Кајманска острва, Бахами, Британска Девичанска острва, Лихтенштајн, „оф шор“ зонама у државама Луксембург, Швајцарска итд;

папирни новац – новац који штампа **централна банка** и који се законски уводи као легално средство плаћања на територији државе или заједнице држава;

паралелна валута – валута коју издаје било домаћа установа било страна држава, а која се користи упоредо (паралелно) са домаћом валутом; може бити незванична и званична; нпр. у Србији је од 2002. присутна незванична **евроизација**, односно евро се користи паралелно са домаћом валутом (динаром) коју је прилично „истиснуо“, а у значајном делу света присутна је **доларизација**; значајно присуство паралелне валуте на тржишту неке држава (или заједнице држава), може да допринесе расту инфлације, независно од привредног раста (раста БДП-а) и нивоа новчане масе домаће валуте; у случају финансијских криза, монетарни систем државе је и под притиском њеног спољног дуга и „јуриша“ штедиша са девизним депозитима на банке;

паритет – званично утврђени однос цена робе и услуга, валута (према другима валутама и племенитим металима), девизних курсева итд; супр. **диспаритет**;

паритет реалне каматне стопе – разлика између домаће и иностране реалне каматне стопе;
пасива – видети **биланс стања**;

петродолари – финансијска средства остварена извозом нафте, као облик конвертибилне валуте најчешће номиноване у америчким доларима; инвеститори из Организације земаља извозница нафте (енг. Organization of the Petroleum Exporting Countries, ОПЕК) пласирају финансијске вишкове у облику депозита и улагања у развијене индустријске државе света;

пласмани банака – пласирање расположивог депозитног потенцијала пословних (комерцијалних) банака, најчешће у облику кредита;

платна картица – инструмент безготовинског плаћања, „платични новац“; основна подела ових картица је на дебитне и **кредитне**;

платни биланс (енг. balance of payments) – стање свих реалних и финансијских трансакција неке земље или државе; дакле, платни биланс обухвата: 1) текући биланс (одржава комерцијалне трансакције или то биланс робе и услуга, доходак и текући трансфери), 2) **капитални биланс** (приходи и расходи од капиталних трансфера, али и прибављања непроизводне и нефинансијске активе), 3) финансијски биланс (**директне, портфолио** и остале **инвестиције**, финансијски **деривати** и резервна актива) и 4) грешке (услед неадекватног вредновања капитала) и пропусте (због необухватања свих трансакција); у ужем смислу, ММФ под термином **capital account** подразумева и капиталне и финансијске трансакције; даљим разлагањем платног биланса, долазимо до чињенице да он обухвата: извоз и увоз робе и услуга, приходе од инвестиција у иностранству, расходе од страних инвестиција, прилив и одлив текућих трансфера (дознаке, пензије, помоћ, поклони), прилив и одлив директних страних инвестиција, прилив и одлив портфолио инвестиција, прилив и одлив капитала по основу кредита, смањење и повећање монетарних резерви; **биланс текућих трансакција** (текући рачун платног биланса, текући биланс) једнак је разлици између домаће производње и домаће апсорпције (апсорпција је сума домаће личне потрошње, буџетске потрошње и домаћих инвестиција); уколико апсорпција има већу стопу раста него БДП, расте и дефицит текућег биланса; када наступају у медијима, домаћи економисти и економски новинари неретко упражњавају општепознати термин платни биланс када говоре о билансу текућих трансакција (другим речима, коришћење термина биланс текућих трансакција би само додатно збунио обичне грађане којима се обраћају); у отвореној економији и према апсорпционом приступу, разлика између дохотка и апсорпције једнака је разлици између штедње и инвестиција ($D-A = S-I$); на пример, у случају земље се дефицитом текућих трансакција од 10 процената БДП-а, овај износ исказује колико она као целина више троши него што ствара, и истовремено колико (на домаћем тржишту) инвестиције надмашују штедњу; видети **трговински биланс, девизни биланс**;

по виђењу – без временских ограничења (**а-виста**); нпр. код штедње по виђењу (**а-виста депозит**) **депонент** има могућност да подиже готовину, али не и да врши безготовинска плаћања; по томе се разликује штедња по виђењу у односу на **текући рачун**;

по глави становника – *per capita*;

порески систем – скуп свих пореза (фискалних оптерећења) који наплаћује одређена држава од пореских обвезника (физичких и правних лица); постоји више модела опорезивања, и то непосредни и посредни, прогресивни, регресивни, пропорционални;

порез на додату вредност (енг. value added tax, VAT) – порез који убира држави, а који се зарачунава приликом сваког промета робе и услуга којим порески обвезник остварује одређену вредност; порез на додату вредност (ПДВ) је порез на потрошњу који је заменио некадашњи порез на промет производа и услуга; у свакој фази производно-прометног циклуса обрачунава се и плаћа порез на онај део вредности који је додат у тој фази; у трговачком низу, сваки купац плаћа ПДВ свом добављачу; на крају, терет ПДВ-а пада на крајњег потрошача; према постојећем моделу у ЕУ, од 1. јануара 2005. године у Србији је уведен ПДВ који карактерише: 1) потрошни тип (набавке инвестиционих добара се не опорезују), 2) кредитни метод (пореска обавеза утврђује се индиректно као разлика ПДВ при испорукама и ПДВ при набавкама), 3) принцип одредишта (у случају међународне трговине ПДВ се наплаћује према

месту потрошње), 4) пореска основица је (релативно) широко дефинисана; ПДВ који се примењује у Србији има следеће елементе: 1) предмет опорезивања, 2) порески обвезник, 3) пореска основица, 4) пореске стопе;

портфолио – представља скуп свих улагања; пожељно је да портфолио буде диверсификован (разноврстан), како би се смањила вероватноћа губитка приликом инвестирања; портфолио имовине, ако је избалансиран, значи да је укупна имовина предузећа или банака добро распоређена са становишта добити (профита) и смањења ризика;

портфолио инвестиције – индиректан облик инвестирања у оквиру кога се врши трансфер домаћег капитала у иностранство, тако што се улаже у **хартије од вредности** (куповина државних обвезница, обвезница комерцијалних банака, комерцијалних записа итд); како ове инвестиције представљају купопродају иностраних хартија од вредности, то не увећава БДП јер спада у трговину финансијском имовином; другим речима, то нису инвестиције у макроекономском смислу, али забуна настаје из разлога што се оне под тим називе „књиже“ (бележе) у капиталном делу платног биланса; портфолио инвестицијама не утиче се на пословну политику предузећа, банке, осигуравајуће куће, инвестиционог фонда итд. у које се улаже; видети **инвестиције**;

пословна средства – основна подела пословних средстава је на: **основна средства** (дугорочни финансијска улагања и потраживања, зграде, машине, опрема итд.) и **обртна средства** (залихе, краткорочна потраживања од пословних партнера, готовина и готовински еквиваленти – текући рачун, девизни рачун и сл); при одређивању њихове пропорције критеријум је следећи: обртних средстава треба да буде довољно како би се у потпуности запослила основна средства; **основна средства** (стална средства, средства за рад) у дужем периоду времена и постепено преносе своју вредност на нове производе; **обртна средства** су она пословна средства која се једнократним улагањем могу утрошити у једном репродукционом циклусу, што је њихова најважнија особина; не постоји свеобухватнија дефиниција **обртних средстава**, из разлога што су она веома хетерогене структуре; још једна важна особина **обртних средстава** је да она треба да се обрну бар једанпут у току пословне године; код финансијски „здравих“ индустријских предузећа обртна имовина у просеку чини 50 процената укупне имовине предузећа, док је код предузећа која се претежно баве трговином тај проценат већи; **обртна средства** непрестано се трансформишу из једног облика у други (нпр. новац → сировина и материјал → готов производ → новац, или новац → краткорочна **хартија од вредности** → новац и сл.) и треба да их буде довољно како би се у потпуности ангажовала **основна средства** (као што је напоменуто); повећање **основних средстава** (куповина опреме, машина, пословног простора итд.) најчешће се финансира из дугорочних финансијских извора, док се повећање **обртних средстава** претежно финансира из краткорочних финансијских извора; улагања у **обртна средства** требало би да се у потпуности врате кроз продајне цене робе и услуга, и то у периодима краћим од годину дана, док се улагања у **основна средства** враћају у дужем временском периоду; **обртна средства** су флексибилнија, из разлога што се могу смањивати и повећавати, зависно од обима пословања;

прање новца – прикривање стварног порекла новца; новац који се „пере“ углавном потиче из криминалних радњи или са „црног тржишта“; постоји више техника „прања“, а једна од најпознатијих је „уситњавање“, којим се велика количина новца преко мноштво малих улога (и преко већег броја лица) депонује код великог броја међусобно неповезаних банака; један облик „прања новца“ у Србији био је и процес приватизације започет 2002. године, када није испитивана „боја“ новца;

преструктурирање – видети **реструктурирање**;

привредни раст – повећање обима производње робе и услуга у одређеном временском периоду (квартал, година); најчешће се привредни (економски) раст оцењује кроз повећање макроекономских агрегата као што су БДП и БНП; основна три фактора привредног раста су: 1) акумулација (капитал одвојен за инвестирање у послове, машине, опрему, људе итд), 2) пораст броја радно способних становника, 3) технички прогрес (освајање техничких знања);

привредни систем – економски односи којима се регулишу токови репродукције у једној привреди: производња робе и услуга, расподела (дистрибуција), размена и потрошња; привредни систем представља веома хетерогену целину коју чине: привредни субјекти, својински односи, систем управљања и одлучивања, информациона база на основу које се доносе привредне одлуке, систем вредновања (валоризације) резултата рада, економски односи са иностранством, регулаторна улога државе у процесу привређивања, законска регулатива која третира привредне односе, добри пословни обичаји итд; природа привредног система умногоме одређује карактер друштва, и обрнуто; савремена историја бележи капиталистички систем, социјалистички систем и мешовите економије (кинески привредни систем је пример мешовите економије);

прикривена незапосленост – број запослених који би могао да се отпусти, а да то не утиче на квалитет услуга нити на смањење БДП-а;

примарна емисија – новац који емитује **централна банка** неке државе или заједнице држава; за разлику од комерцијалних (пословних) банака, чија је кредитна могућност ограничена, централна банка је у погледу примарне емисије теоретски неограничена и у сваком тренутку ликвидна; једино ограничење за централну банку представљају постављени циљеви и задаци монетарне политике државе, за коју је ова банка одговорна; зависно од количине расположивог примарног новца, комерцијалне банке емитују „свој“ новац (банковни, депозитни), који би у сваком тренутку требало да се исплати у новцу централне банке; примарни новац чине готов новац у оптицају, обавезна резерва комерцијалних банака коју морају да држе код централне банке, трансакциони (жиро) рачуни пословних банака код централне банке, трансакциони рачуни државе код централне банке; постоји неколико основних токова преко којих централна банка остварује примарну емисију: монетизацијом (откупом за готов новац) вредносних папира, кредитирањем државе, кредитирањем пословних банака, интервенцијом на девизном тржишту итд; другим речима, и одобравањем кредита комерцијалним банкама, централна банка ствара примарни новац; и прилив новца од позајмице је један облик примарне емисије; међутим, у савременој економији кредити које пласирају пословне банке не зависе од депозита (без обзира на рочност), већ се депозити креирају на основу кредита; ово делује супротно логици обичног човека, али је емпиријски доказано; наиме, не може исти новац да „егзистира“ на два различита места – и код **депонента** и код зајмопримца; стога пословне банке уводе имагинарне или фиктивне депозите које књиже у пасивама својих биланса ради одржавања равнотеже; иако логика сугерише супротно, секундарна емисија пословних банака претходи **примарној емисији**;

примарни новац – сума готовине и банкарских резерви;

провизија – накнада која се плаћа за услуге посредовања; обрачунава се у одређеном проценту од вредности обављеног посла, фиксно или комбинацијом (фиксни део увећан за проценат вредности посла);

продуктивност – способност произвођења; то је однос између количине робе (или услуга) и количине било којег фактора који је учествовао у производном (или услужном) процесу; поменути фактор је најчешће број запослених, али може да буде и количина утрошених

сировина и материјала, енергената, средстава за рад (некретнине, опрема, машине и сл); са развојем технологије, расте и продуктивност; видети **економичност, рентабилност**;

прогресивно опорезивање – порески систем где се пореска стопа увећава са растом (неопорезованог) нивоа дохотка;

профит (добит) – појавни облик вишка вредности; означава позитиван приход на инвестицију, односно позитивну разлику између уложеног и добијеног; по критеријуму рачуноводства, профит је позитивна разлика између прихода и расхода; профит је извор средстава за финансирање раста предузећа, банке, осигуравајуће куће, инвестиционог фонда итд; у **акционарским друштвима** део профита се расподељује акционарима у виду **дивиденди**, а део се задржава као **акумулација** (за даље инвестирање или као нераспоређена добит);

равнотежна стопа незапослености – стопа незапослености која настаје када се стабилизују запосленост и незапосленост, односно када се **агрегатна тражња** за радом изједначи са **агрегатном понудом** рада; видети: **стопа незапослености**;

рад – фактор производње који се обично изражава у човек-часовима, тј. укупан број часова рада у предузећу, привредној грани или у држави;

радна снага – укупан број појединаца (у држави) који или раде (запослени) или активно траже посао (активна радна снага);

размена – важна фаза пословног циклуса, где учесник у размени продаје робу (добра) и/или услуге за новац, а затим тим новцем купује другу робу и услуге;

разменљива роба – добра која било стварно било потенцијално могу да учествују у спољнотрговинској размени; другим речима, то је роба која се може извозити;

реална економија – токови робе; израз реална економија односи се на производњу и на потрошњу робе и услуга, дохотке од производних активности, број запослених итд; видети **монетарна економија**;

реална вредност – видети **номинална вредност**;

реална каматна стопа – разлика између номиналне каматне стопе и очекиване **стопе инфлације**; на основу реалне каматне стопе доноси се одлука о евентуалном пласману средстава; видети **ефективна каматна стопа**;

ребаланс буџета – измена буџета током буџетске године, и то по истој процедури по којој је буџет донет; врши се када током године предузеће, институција, локална самоуправа, држава итд. утврде да се буџетски приходи и/или расходи „разилазе“ (одступају) од пројектованих;

ревалвација – представља званичну промену паритета неке националне валуте тако што се утврђује њена виша вредност у односу на неку стабилну валуту; видети **апорецијација, депрецијација, девалвација**;

ревалоризација – превредновање; враћање преходне вредности новцу, роби или услузи која је у међувремену пала (најчешће због високе инфлације);

ревизорски извештај – извештај који сачињава овлашћени ревизор и садржи стручно мишљење у вези с финансијским извештајем (предузећа, банке, осигуравајуће куће, локалне самоуправе, државе итд), а који треба да је у складу са законским прописима и стандардима међународног рачуноводства; ревизорски извештај је јаван и прилаже се уз финансијски извештај субјекта ревизије;

револвинг кредит – краткорочни кредит, који се обнавља по одређеној динамици;

регулаторно тело – орган државе који је овлашћен да даје и одузима дозволе за рад (лиценце) тржишним субјектима у финансијском сектору или врши надзор над њима;

режими увоза и извоза – постоји неколико режима увоза: 1) **слободни** или **либеро** режим (не постоје никаква ограничења на увоз, осим што се на робу плаћа царина, или извоз робе), 2) **контингенти и квоте** (мера рестриктивне спољнотрговинске политике неке државе, при чему је тачно одређена количина или вредност неке робе која се у одређеном периоду сме извозити или увозити), 3) **дозволе** (мера рестриктивне спољнотрговинске политике којом се посебним документима одобрава увоз или извоз одређене робе, било количински било новчано), 4) **забрана** (мера рестриктивне спољнотрговинске политике којом се привремено забрањује увоз или извоз одређене робе);

резервна валута – валута у којима владе и институције широм света држе своје девизне резерве; структура девизних резерви у 2012. години била је следећа: амерички долар (61,2 %), евро (24,2 %), британска фунта (4 %), јапански јен (4 %), канадски долар (1,5 %), аустралијски долар (1,5 %), швајцарски франак (0,3 %), остале валуте (3,3 %);

резидент – физичко лице са сталним боравком у држави; правно лице регистровано у домицилној држави; видети **нерезидент**;

рента – новчани износ који се плаћа у одређеним временским размацима, а на основу уговорног потраживања;

рентабилност – најшира мера ефикасности, односно зарађивачке (стваралачке) способности предузећа; то је тежња да се оствари максимални профит са што мање ангажованих средстава (односно **капитала**); као показатељ рентабилности често се користи стопа повраћаја, која показује за колики период пословања се враћају уложена средства, кроз инвестициону и развојну политику, односно алокацију капитала; рентабилност је један од три основна економска показатеља успешности, уз **економичност** и **продуктивност**;

репо послови (споразум о реоткупу) – инструмент новчаног тржишта, који подразумева продају вредносног папира (најчешће трезорски или **благајнички записи**) уз истовремену обавезу о поновном откупу на одређени дан и за тачно одређени износ; репо послови се најчешће уговарају на врло кратак рок (енг. overnight – „преко ноћи“), до годину дана; трансакције се обављају најчешће на аукцијама, али и непосредном купопродајом; други назив за репо послове је репо операција; видети: **операције на отвореном тржишту**;

рестриктивна монетарна политика – спроводи је **централна банка** тако што обезбеђује мању понуду новца од тражње; овој политици се прибегава када треба сузбијати инфлаторне тенденције, односно како би се одржавала стабилност цене робе и услуга; мање новца у оптицају значи мању куповну моћ, а самим тим и мању агрегатну тражњу; мере рестриктивне монетарне политике су подизање референтне каматне стопе, подизање нивоа обавезних резерви које комерцијалне банке морају да држе депоноване код централне банке итд;

рестриктивна фискална политика – спроводи је влада подизањем пореских стопа и/или смањивањем јавне потрошње; овој политици се прибегава како би се у условима раста инвестиција и производње сузбијао ниво агрегатне тражње, а самим тим и инфлаторне тенденције; некада се рестриктивној фискалној политици прибегава како би се штедело и отплаћивали дугови државе;

реструктурирање – на нивоу предузећа и банака, (п)реструктурирање подразумева промене у организацији, запослености и инвестицијама, с тим што у случају предузећа подразумева и промене у структури производње; постоје и (п)реструктурирања на вишем нивоу, као што су (п)реструктурирање целе привреде или привредне гране;

референтна каматна стопа – каматна стопа према чијим вредностима се управљају друге каматне стопе; друга дефиниција би гласила да референтна каматна стопа одражава просечну тржишну каматну стопу обрачунату на средњорочне и дугорочне зајмове, осигуране уобичајеним инструментима осигурања, а састоји се од две компоненте: референтне основне стопе (међубанкарске стопе) и референтне марже за ризик; примера ради, референтна каматна стопа НБС представља почетну каматну стопу, па када домаћа комерцијална банка позајмљује новац клијенту у динарима, она формира каматну стопу тако што увећа референтну каматну стопу за маржу (али и за додатне трошкове); референтна каматна стопа је највиша, односно најнижа каматна стопа коју НБС примењује у поступку спровођења репо операција продаје, односно куповине **хартија од вредности**; видети **белибор, еурибор, либор, дисконтна каматна стопа**;

рецесија – повремено успоравање у привредној активности неке државе, уз погоршање макроекономских параметара – пад БДП-а, смањење инвестиција, пораст незапослености, смањење прихода домаћинства, низак степен искоришћења производних капацитета итд; обележја рецесије су трајање, дубина и дифузија (колико се широко распростире); период током 2008. и 2009. године у светској економији често називају Великом рецесијом; видети **депресија**;

роба – представља материјално добро пољопривреде, занатства, индустрије или друге делатности који је намењен даљој продаји или се већ налази на тржишту; роба је, дакле, производ који је намењен продаји, а не задовољавању сопствених потреба њеног произвођача; видети **услуга**;

Светска банка (енг. World Bank) – међународна организација, која је основана Споразумом у Бретон Вудсу (1944) заједно са **Међународним монетарним фондом** (ММФ); Светска банка је започела рад 1946. и организована је као акционарско друштво; закључно са 2012. ова банка је имала 188 чланица (земаља и територија); највећи пакет акција имају САД; средства банке потичу из четири основна извора: уплаћеног дела квота држава чланица, из отплате раније пласираних кредита, задуживања на међународном финансијском тржишту и оствареног дохотка; Светску банку чине две институције: Међународна банка за обнову и развој (енг. International Bank for Reconstruction and Development, IBRD) и Међународно удружење за развој (енг. International Development Association, IDA); сваки члан Међународне банке за обнову и развој уједно је и члан ММФ-а; Светску банку не треба мешати са Групом Светске банке (енг. World Bank Group) коју заједно чине пет институција: Светска банка, Међународно удружење за развој, Међународна финансијска корпорација (енг. International Finance Corporation, IFC), Мултилатерална агенција за гарантовање инвестиција (енг. Multilateral Investment Guarantee Agency, MIGA) и Међународни центар за решавање инвестиционих спорова (енг. International Centre for Settlement of Investment Disputes, ICSID); званична мисија Светске банке је да обезбеђује финансирање конкретних пројеката и давање савета земљама

како би се повећао њихов економски развој и смањило сиромаштво, и уједно очувале међународне инвестиције; међутим, оштри критичари Светске банке су активисти против глобализације и организације за заштиту животне средине (због финансирања пројеката као што су нафтоводи, бране и сл. који имају драматичне последице по околину и локално становништво); овој банци се замера што од држава које користе њене кредите захтевају да приватизују стратешка предузећа (електроенергетски систем, водоводе, нафтну индустрију, телекомуникације итд);

Светска трговинска организација (енг. International Trade Organization, ITO) – међународна мултилатерална организација која је основана с циљем да надгледа и либерализује међународну трговину; Светска трговинска организација (СТО) званично постоји од 1. јануара 1995. године, има седиште у Женеви, и наследник је Општег споразума о тарифама и трговини (енг. General Agreement on Tariffs and Trade, GATT); наиме, идеја о стварању СТО настала је на Конференцији у Бретон Вудсу (1944), али је њену ратификацију блокирао Конгрес САД; стога је у Женеви 1947. потписан поменути Општи споразума о тарифама и трговини, који је де факто представљао међународна организација у периоду 1948-1994; СТО обухвата неколико начела као што су принцип недискриминације, принцип најповлашћеније нације, принцип националног третмана, принцип либерализације трговине, подстицања конкуренције и додатне помоћи недовољно развијеним државама;

светски новац – јаке, конвертибилне валуте које имају улогу међународном промету добара (робе и услуга), као што су амерички долар, евро, британска фунта, јапански јен итд;

својина (облици) – постоје 1) **приватна** (у приватном власништву појединца или групе, који њоме суверено располажу), 2) **државна** (власништво свих грађана неке државе и њоме управља држава преко својих намештеника) и 3) **друштвена својина** (карактеристичан „несвојински облик“ државне својине, постојала је у социјалистичкој Југославији, а задржала се у Србији и у првој декади XXI века);

Сејов закон – у најкраћем, овај закон каже како на тржишту понуда (енг. supply) ствара тражњу (енг. demand), а формулисао га је 1803. француски либерални економиста Жан Батист Сеј (1766–1832); по Сеју, укупна куповна моћ управо једнака укупним дохотцима и укупној производњи, а вишак потражње или понуде није могућ – јер понуда и тражња долазе у равнотежу; чак и ако на тржишту дође до поремећаја понуде (смањења или повећања), равнотежа ће се брзо успоставити, јер ће се цене и наднице (за рад) прилагодити новој ситуацији; суштина закона је да нико (па ни држава) не отежава или спречава процес прилагођавања; како свако ко жели да ради може да нађе посао, у овом концепту нема незапослености; међутим, Џон М. Кејнс (1883-1946) је у првој половини XX века оспорио Сејов закон, подвлачећи да се додатни долар дохотка не мора у потпуности потрошити, односно гранична склоност ка потрошњи не мора нужно да буде једнака нули;

сива економија – неопорезоване привредне активности зато што предузећа не пријављују све остварене приходе (комбинација легалног пословања и „црног тржишта“);

солвентност – платежна способност тржишног субјекта (предузећа, банке, осигуравајуће куће итд.); другим речима, солвентност изражава способност дужника да у целости измирује своје новчане и друге обавезе; потребан, али не и довољан, показатељ солвентности су дугорочна потраживања која су већа или једнака дугорочним обавезама; између **ликвидности** и солвентности постоји комплементарност;

спољнотрговински биланс – видети **трговински биланс**;

стабилизациона политика – економска политике државе ради стабиловања агрегатног дохотка, потрошње и незапослености; односно њихово одржавање на природном, дугорочно равнотежним нивоима;

стагфлација – стагнација производње комбинована са (релативно) високом стопом инфлације и (релативно) високом стопом незапослености у некој економији;

стенд бај аранжман – аранжман из предострожности (енг. stand by); овакав аранжман омогућава чланицама ММФ-а да „повлаче“ одређена девизна средства (нпр. америчке доларе) како би „покривале“ привремене дефиците свог **платног биланса**; камата на овакве врсте кредита обрачунава се од почетка „повлачења“;

стерилизација – мере **централне банке** којима се неутралише или имобилише утицај девизних интервенција на домаћу понуду новца; у ове мере спада куповина или продаја **хартрија од вредности (ХоВ)**;

стечај – поступак намирења обавеза према повериоцима из имовине (стечајна маса) презадуженог предузећа, банке итд. уз евентуалну могућност санације (опоравка и реструктурирања), по намирењу дугова; видети **ликвидација**;

стопа инфлације – стопа опште промене нивоа цена (у држави или заједници држава), мерена неким индексом цена или дефлатором;

стопа незапослености – количник броја незапослених радника и укупне понуде радне снаге (у држави или заједници држава);

структурна незапосленост – незапосленост која је последица непоклапања тражње и понуде рада (структура незапослених особа је таква да не може да задовољи тражњу);

суфицит – разлика између прихода и расхода; **буџетски суфицит** подразумева веће буџетске приходе од буџетских расхода; **суфицит платног биланса** подразумева да су приходи из међународне размене државе већи од расхода; супр. **дефицит**;

тендер – јавни позив за прикупљање понуда од правних лица у отвореном поступку; тендер може да буде за прикупљање понуда за набавку одређене робе или услуга, или за преузимање мањинског или већинског пакета акција неког јавног предузећа; видети: **аквизиција**;

тражња – укупан обим робе и услуга који би могао да буде купљен од стране потрошача, у одређено време на одређеном месту; постоје **агрегатна тражња** (збир свих појединачних тражњи), **аутономна** (није условљена тражњом за другом робом и услугама), **изведена** (условљена тражњом за другом робом и услугама), **ефективна** (заснована на **куповној моћи** потрошача), **латентна** (тражња која постоји, али потрошачи не могу да је задовоље због мале куповне моћи), **потенцијална** (потрошачи имају куповну моћ, али је не користе);

трајна добра – добра чије се коришћење протеже у будућност;

транзиција – у политичком смислу, процес преласка једне земље из недемократског система у вишепартијски демократски систем; у економском смислу, транзиција означава процес преласка из планске привреде на тржишну економију, и теоријски обухвата следеће фазе: либерализацију, стабилизацију, реструктурирање и приватизацију;

трансакција – било која пословна операција преноса власништва над робом, услугама, новцем, хартијама од вредности и сл, са једног тржишног субјекта на други;

трансфер технологије – увоз и извоз знања и технологије; комерцијални трансфер остварује се купопродајним уговором, док се некомерцијални трансфер остварује кроз конференције, размену информација итд;

трансферна плаћања – исплате које појединци примају од државе; ту првенствено спадају социјална давања, а у случају Србије и трансфери за пензије;

тренд – промене неке (макро)економске варијабле у функцији времена;

трговински биланс – најважнији део **платног биланса**, који приказује размену државе (или заједнице држава) са остатком света; овај биланс најчешће пресудно утиче на платни биланс; **дефицит** трговинског биланса често доводи до дефицита **платног биланса**, мада то није увек правило (пример за то су државе које остварују велике приходе од туризма, али и „оф шор“ државе); често се користи и термин **спољнотрговински биланс**;

тржишна привреда – економски систем где се размена робе и услуга остварује слободно;

тржиште – свеукупност односа између понуде и тражње;

тржиште капитала – представља скуп свих финансијских институција које врше размештај (алокацију) слободних дугорочних финансијских средстава ка оним тржишним субјектима којима недостају та средства; на пример, штедњу грађана одређене државе и позајмицама из својих централа, домаћа комерцијална (пословна) банка може да пласира купујући државне **хартије од вредности**, давањем кредита привреди и грађанима итд; тржиште капитала дели се на хипотекарно тржиште, кредитно-инвестиционо тржиште и тржиште дугорочних хартија од вредности (ХоВ), односно **берзе**; видети **финансијска тржишта**;

тржиште новца – међубанкарско тржиште на којем се тргује депозитним и жиралним новцем, као и краткорочним **хартијама од вредности**; на овом тржишту и те како је присутно деловање **централне банке**, која „производи“ новац, спроводи репо операције, мења дисконтну и референтну каматну стопу, прописује обим обавезних резерви комерцијалних банака, итд; видети **финансијска тржишта**;

трошкови – новчано изражено трошење средстава и рада правног лица; урачунавањем свих трошкова пословања, креира се цена коштања робе и/или услуге; основна подела трошкова је на **фиксне** и **варијабилне трошкове**; фиксни трошкови су стални без обзира на промену обима пословања (зграде, опрема, машине и сл), док варијабилни трошкови „прате“ промене обима пословања (цене сировине и материјала, порези, таксе, трошкови рада итд);

управљање тражњом (енг. demand-side economics) – економска политика којом се утиче на агрегатну тражњу да би се привреда одржавала на равнотежном нивоу; супр. **економија понуде** (енг. supply-side economics); видети **кејнзијанство**, **Сејов закон**;

услуга – нематеријална добра који се не могу складиштити; у услугама је доминантно „уграђен“ људски рад; видети **роба**;

ФЕД (енг. Federal Reserve System) – **централна банка** САД са седиштем у Вашингтону; као систем финансијских институција Федералне резерве (ФЕД) су успостављене 23. децембра 1913. године; почетком XX века банке у САД су често банкротирале, што је значило губитак депонената, а нарочито је била критична 1907. година; стога је настала потреба да се створи централна банка која би спроводила контролу над комерцијалним банкама и финансијским токовима; на челу ове институције од 12 банака налази се седмочлани Одбор гувернера (са мандатом од 14 година), које у договору са Сенатом именује амерички председник;

Филипсова крива – дуги низ година била је основ кејнзијанске макроекономске политике и емпиријски (експериментално) установљена инверзна релација између стопе инфлације и стопе незапослености (1958); додуше, у почетку је представљала корелацију између надница (зарада) и незапослености; крива је објашњавала како на неки начин може да се „тргује“ (енг. trade-off) између незапослености и инфлације; до 1970-х реална кретања макроекономских агрегата и емпиријски су потврђивала ову дугорочну стабилну везу између (не)запослености и инфлације; међутим, у условима стагфлације (истовремени раст стопе инфлације и стопе незапослености), Филипсова крива почиње да удаљава од координатног почетка, што је монетаристима омогућило да је и теоријски и емпиријски оспоре;

финансије – новчана страна свих токова националне и светске економије;

финансијска тржишта – у ширем смислу обухватају све позиције где се врше финансијске трансакције; у ужем смислу, то су организована места на којима се сусрећу понуда различитих облика финансијских средстава и тражња за њима; финансијска тржишта повезују субјекте који имају вишак финансијских средстава и субјеката којима недостају финансијска средства; другим речима, повезују се штедња и инвестиције (улагање); у зависности од односа понуде и тражње, одређује се и цена финансијских средстава; финансијско тржиште као целина дели се на **тржиште капитала, тржиште новца и девизно тржиште**;

фискална политика – коришћење буџетских средстава (прикупљених од пореза, капиталних прихода, донација и задуживањем) за јавне набавке и прераспodelу дохотка; фискална политика обухвата промене пореских стопа, правила о обавези плаћања пореза, затим промене у буџетским расходима, односно у јавној потрошњи (капиталне инвестиције, куповина робе и услуга, социјална помоћ и трансферна плаћања, субвенције итд); циљ ове политике је побољшање макроекономских параметера домаће привреде (запосленост, привредни раст, праведнија расподела, економска стабилност итд); фискална политика без **монетарне политике** најчешће је јалова, и обрнуто; видети **монетарна политика**;

фјучерси и опције – припадају финансијским дериватим, односно изведеним хартијама од вредности (ХоВ) пошто се креирају у односу на неку другу активу (робу, друге ХоВ, девизе, тржишне индексе, каматне стопе и сл);

франшиза – део штете који сноси осигураник, на основу закљученог уговора о осигурању;

франшизинг (енг. franchising) – представља уговорни однос између даваоца (франшизатор) и примаоца франшизе (франшизер); франшизер купује лиценцу од франшизатора да дистрибуира робу и услуге, и то под именом франшизатора, користећи сва расположива знања, процедуре и начин пословања који су под тим именом развијени;

хартије од вредности (ХоВ) – представљају документе којима се гарантује исплата новца, камате, зараде или дивиденде; у ужем смислу, ХоВ су инвестициони инструменти; могу бити стварно-правне (садрже право на покретне или непокретне ствари), облигационо-правне

(садрже облигационо право имаоца, а ту спадају меница, обвезница, чек, кредитно писмо) и хартије с правом учешћа (садрже права имаоца и право учешћа у добити друштва, као што су **акције, ваучери, обвезнице, опције**, деривати итд); према начину одређивања корисника хартије од вредности разликују се: 1) ХоВ на име, 2) ХоВ на доносиоца (корисник није именован изричито) и 3) ХоВ по наредби (ималац права својом наредбом може да одреди неко треће лице као корисника ХоВ); према року доспећа обавезе садржане у ХоВ, разликују се краткорочне (**благајнички записи, комерцијални записи**, државни записи које емитује централна банка, робне хартије итд.) и дугорочне хартије од вредности (**обвезнице и акције**); ХоВ се у савременој економији претежно изражавају као „електронски запис“;

хиперинфлација – период екстремно високе инфлације, при чему месечне стопе инфлације прелазе 50 процената (најчешћа дефиниција); хиперинфлација обезвређује вредност новца, нарушава билансе предузећа и банака, изазива отежано планирање пословања, настају несташице робе, наступа редистрибуција дохотка и имовине од сиромашних ка богатима итд;

хипотека – непокретна залога, право повериоца на непокретни имовину коју му је дужник уступио као **залог**;

холдинг компанија – компанија која управља другим правно самосталним предузећима на тај начин што поседује пакет акција поменутих предузећа;

царина – порез на увезена робу у одређену државу или заједницу држава;

царинска унија – споразум између две или више држава тако да између њих нецаринске баријере (прелевмани, антидампиншке таксе, квоте, котизације и остале тарифе) и царинске баријере у трговини не постоје; поред наведеног, државе чланице царинске уније воде заједничку политику царина према остатку света; некада је Европска економска заједница била царинска унија (1968-1993), док није прерасла у виши степен интеграције, у Европску унију (1993); Царинска и економска унија Централне Африке (1966-1999) била је такође царинска унија која је прерасла у виши степен интеграције, тј. у Економску и монетарну заједницу Централне Африке; данас је пример царинске уније Евроазијска економска заједница коју су 1996. основале Русија, Белорусија и Казахстан (касније су се овој царинској унији прикључиле још неке бивше совјетске републике); видети **зона слободне трговине**;

цена – количина новца за плаћање одређене јединице робе или услуге; ниво и динамику цена одређују тржишни, али и нетржишни фактори (државна контрола цена, монопол итд); два основна облика цена у пословању предузећа су цена коштања (улазна цена) робе или услуге и продајна цена (излазна цена);

централна банка – водећа (државна или квази-државна) кредитно-монетарна институција у држави или заједници држава, са експлицитним овлашћењем да производи **примарни новац**, осигура несметано функционисање банкарско-финансијског система и да води монетарну политику; централна банка контролише количину новца у оптицају, најчешће у функцији обезбеђивања ниске стопе инфлације; постоји немали круг економиста који сматра да се злоупотреба монетарне политике (нпр. за финансирање дефицита буџета, смањење незапослености и сл.) може предупредити само ако је монетарна власт (централна банка) независна од извршне власти (влада); видети **кредитна политика, монетарна политика, монетарни агрегати, примарна емисија, референтна каматна стопа**;

Централни регистар, депо и клиринг хартија од вредности – институција Србије која се бави регистрацијом свих емитованих хартија од вредности, клиринг и салдирање новчаних трансакција по основу послова са хартијама од вредности;

централно-планска привреда – привреда у којој су средства за производњу у власништву државе и где се о свим значајнијим привредним (економским) питањима одлучује „централно“; сва предузећа посматрају се као део јединственог система којима управља држава; овај облик привреде настао је између два рата у Совјетском Савезу, а затим је проширен и на друге социјалистичке државе (1945-1989); централно-плански привредни систем показао се колико-толико ефикасним при ниском степену економског развоја; међутим, на вишем степену економског развоја, постао је „кочница“ даљег привредног напретка због своје ригидности и нееластичности у управљању, као и због недовољних материјалних стимулација за креативне појединце;

цесија – правна процедура којом поверилац (цедент) писменом изјавом уступа или преноси права (најчешће потраживања) у корист новог повериоца (цесионара); склапањем уговора о цесији нови поверилац ступа на место садашњег, а положај дужника (најчешће) се не погоршава;

чек – хартија од вредности која доспева по виђењу, а којом ималац чека (трасант) плаћа робу и услуге трећем лицу; исплату чека поменутом трећем лицу врши банка (трасат) код које трасант има отворен текући рачун;

џоинт венчур (енг. joint venture) – заједничко улагање и предузетништво трајнијег карактера у којој учествују пословни партнери из различитих земаља; у СФРЈ је у периоду 1967-1988 „џоинт венчур“ био једини облик страних инвестиција; видети: **стране инвестиције**;

шпедиција – послови које обављају посебна предузећа која преузимају робу од великог броја корисника, организују превоз у своје име а за рачун тих корисника, и одговарају за доставу пошиљака примаоцима;

шпекулативни послови – краткорочна финансијска улагања већег ризика, али и потенцијално већих профита; шпекулације нису забрањене законом и предузимају их инвеститори који очекују изванредан профит у разликама у цени хартија од вредности или курсним разликама; шпекуланти (краткорочно) улажу све док осећају да на неком тржишту постоје нелогичности које стварају прилику за добру зараду; напоре, шпрекуланти, по сопственом осећају или на основу „инсајдерских“ информација, приступају куповини акција за које очекују да ће расти, продаји акција за које очекују да ће падати, „бежању“ из једне валуте у другу (нпр. када очекују да ће амерички долар падати у односу на британску фунту, и обрнуто) итд; супр. **инвестиције**;

шпекулативни мехур – упорно одступање тржишних цена добара (робе и услуга) од „сопствене фундаменталне“ вредности; шпекулативни мехур (шпекулативни балон) се „надувава“ док инвеститори и/или шпекуланти очекују да ће неко тржиште и даље да расте (нпр. тржиште некретнина, ИТ сектора итд); овај мехур не може да расте и опстане неограничено дуго, што значи да у једном тренутку мора да дође до његовог „пуцања“;

штедња – одложена потрошња дела расположивог дохотка; видети **национална штедња**;

КРАТКА БЕЛЕШКА О АУТОРУ

Дејан Бараћ је пројектант хардвера и истраживач из Ниша. Рођен је 1978. године у Краљеву, где је завршио основну и средњу школу. Године 2002. завршио је Електронски факултет у Нишу и тренутно је студент докторских студија на овој научно-наставној институцији.

Осим електронике, која представља његов примарни позив, готово никада не губи интересовање за економију и историју.

ТАБЕЛЕ И ГРАФИЦИ

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	I/2013	II/2013	III/2013	IV/2013
Реални раст БДП-а (у %) ¹⁾	4,3	2,5	9,3	5,4	3,6	5,4	3,8	-3,5	1,0	1,6	-1,5	3,0	0,6	3,7	2,6
Потрошачке цене (у % у односу на исти месец претходне године) ²⁾	14,8	7,8	13,7	17,7	6,6	11,0	8,6	6,6	10,3	7,0	12,2	11,2	9,8	4,9	2,2
Девизне резерве НБС (у млн евра)	2.186	2.836	3.104	4.921	9.020	9.634	8.162	10.602	10.002	12.058	10.914	11.844	10.673	10.444	11.188
Извоз робе и услуга (у млн евра) ^{3) 8)}	3.125	3.847	4.475	5.330	6.949	8.686	10.157	8.478	10.070	11.472	11.913	2.933	3.511	4.036	3.894
Увоз робе и услуга (у млн евра) ^{3) 8)}	-6.387	-7.206	-9.543	-9.613	-11.971	-16.016	-18.843	-13.404	-14.643	-16.627	-17.211	-4.050	-4.437	-4.631	-4.906
Текући рачун платног биланса ^{4) 8)} (у млн евра)	-671	-1.347	-2.620	-1.778	-2.356	-5.053	-7.054	-1.910	-1.887	-2.870	-3.155	-625	-290	-160	-521 ⁹⁾
Текући рачун платног биланса (у % БДП-а)	-4,2	-7,8	-13,8	-8,8	-10,1	-17,7	-21,6	-6,6	-6,7	-9,1	-10,5	-8,5	-3,7	-2,0	-6,3
Незапосленост по Анкети (у %) ⁵⁾	13,3	14,6	18,5	20,8	20,9	18,1	13,6	16,1	19,2	23,0	23,9		24,1		20,1
Зараде (просечне за период, у еврима)	152,1	176,9	194,6	210,4	259,5	347,6	402,42	337,9	330,1	372,5	363,9	370,8	394,8	384,5	404,2
Републички буџетски дефицит/суфицит (у % БДП-а) ⁶⁾	-4,3	-2,6	-0,3	0,3	-1,9	-1,7	-1,7	-3,4	-3,7	-4,2	-5,7	-6,2	-5,3	-5,6	-2,4
Консолидовани фискални резултат (у % БДП-а)	-1,8	-2,4	0,8	0,9	-1,9	-2,0	-2,6	-4,5	-4,7	-4,9	-6,5	-4,7	-4,9	-6,1	-4,2
Јавни дуг Републике Србије (спољни + унутрашњи, у % БДП-а) ^{6) 7)}	72,9	66,9	55,3	52,2	37,7	31,5	29,2	34,7	44,5	48,2	60,0	63,3	61,9	61,7	64,4
Курс динара према долару (просек у периоду)	64,29	57,56	58,45	66,87	67,03	58,39	55,76	67,47	77,91	73,34	88,12	84,61	85,90	86,20	83,96
Курс динара према еврџу (просек у периоду)	60,69	65,12	72,69	82,99	84,11	79,96	81,44	93,95	103,04	101,95	113,13	111,70	112,15	114,18	114,33
БДП (у млн евра)	16.028	17.306	19.026	20.306	23.305	28.468	32.668	28.952	27.968	31.472	29.601	7.353	7.791	8.175	8.310 ⁹⁾

¹⁾ У сталним ценама претходне године.

²⁾ Цене на мало до 2006. године.

³⁾ Размена с Црном Гором регистрована је према припадајућим трансакцијама од 2003. године.

⁴⁾ У складу с *ВРМС*, део процењених дознака пребачен је из финансијског у текући биланс.

⁵⁾ Извор: Анкета о радној снази, Републички завод за статистику (РЗС).

⁶⁾ Извор: Министарства финансија РС за јавни дуг и НБС за процењени БДП.

⁷⁾ Државне ХоВ по номиналној вредности.

⁸⁾ Од 1. јануара 2010. РЗС, према препорукама Канцеларије УН, увео је општи систем трговине, који представља шири концепт и код извоза и увоза. Обухвата сву робу која улази на економску тери-торију земље или је напушта, са изузетком робе која је у транзиту. Упоредиве податке РЗС је објавио за 2007, 2008. и 2009. годину. Претходне године су дате према специјалном систему трговине.

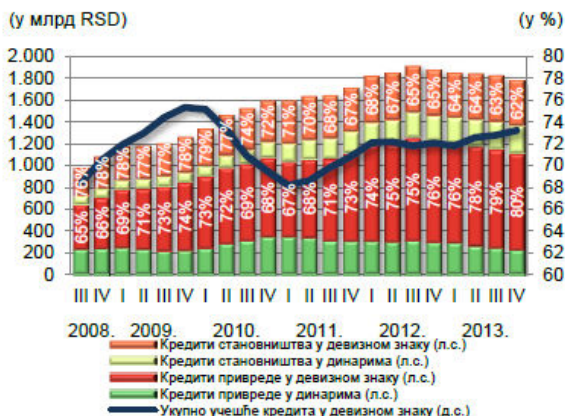
⁹⁾ Процена НБС.

Напомена:

Подаци РЗС из табеле (закључно са четвртим кварталом 2013. године) подложни су накнадном кориговању.

Графикон 2.8.

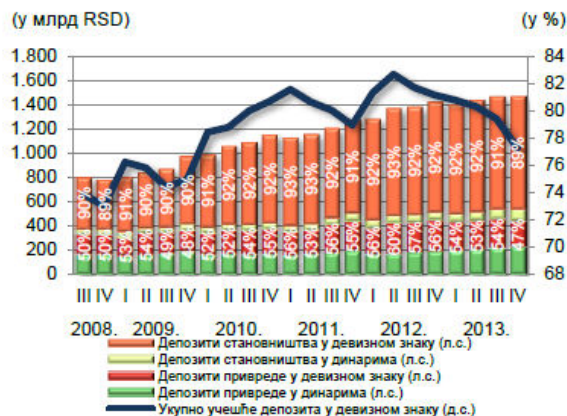
Учешће кредита у девизном знаку у укупним кредитима

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 2.9.

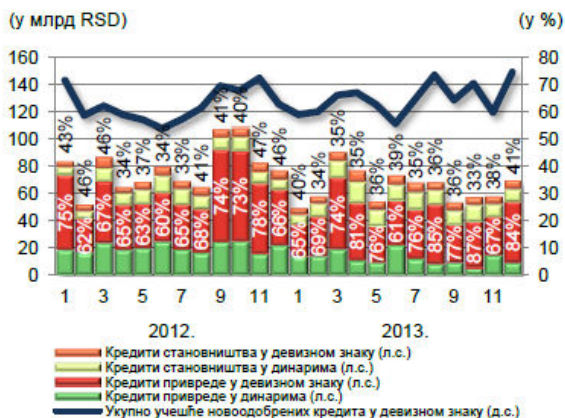
Учешће депозита у девизном знаку у укупним депозитима

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 2.10.

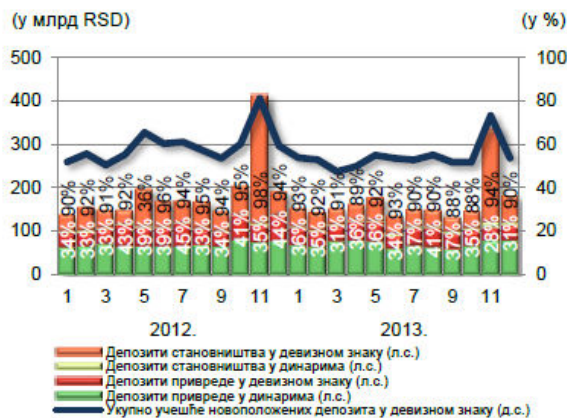
Учешће кредита у девизном знаку у новоодобреним кредитима

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 2.11.

Учешће депозита у девизном знаку у новоположеним депозитима

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 2.12.

Потраживања банака од привреде по секторској структури

(децембар 2013. године, у млрд RSD и у %)

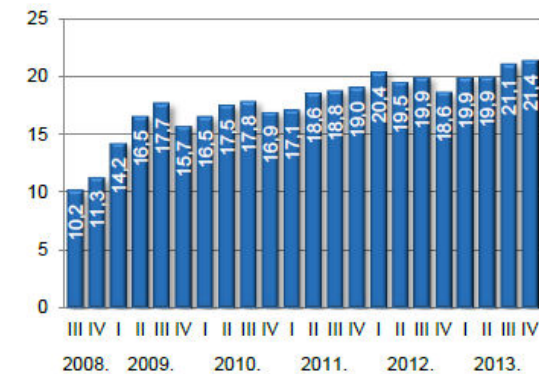

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 2.13.

Проблематични кредити

(учешће у укупним бруто кредитима, у %)

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 4.1.

Индекс индустријске производње

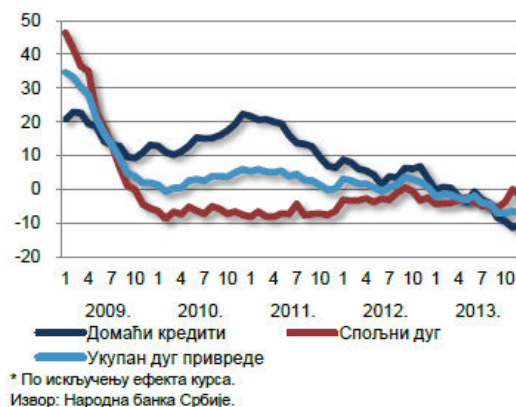
(индекс, 2013 = 100)

Графикон 4.2.

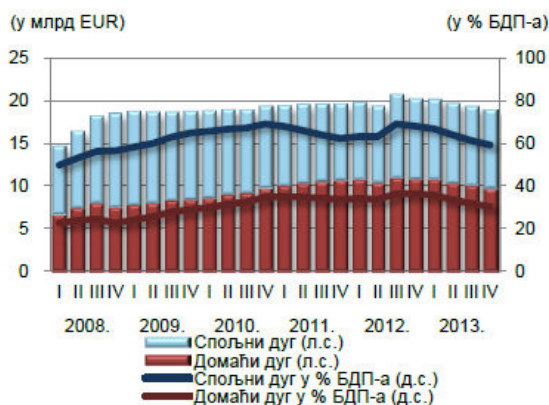
Реални раст кредита привреди

(мг. стопе раста, у %)

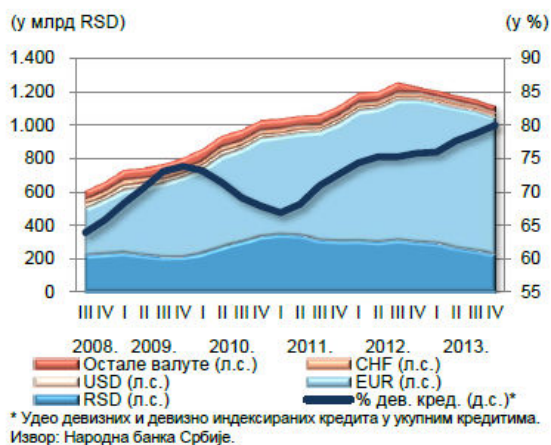
Графикон 4.3.

Кретање нивоа дуга привреде

Графикон 4.4.

Валутна структура домаћих кредита привреди

Графикон 4.5.

Рачуни привреде у блокади

Графикон 5.1.

Кретање потрошачких цена и нето зарада
(индекс, 2012 = 100)

* Десезонирани подаци.
Извор: Народна банка Србије.

Графикон 5.2.

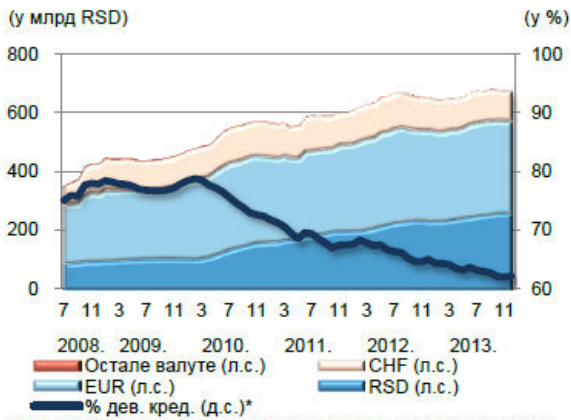
Раст кредита становништва
(мг. стопе раста, у %)

* По искључењу ефекта курса.
Извор: Народна банка Србије.

Графикон 5.3.

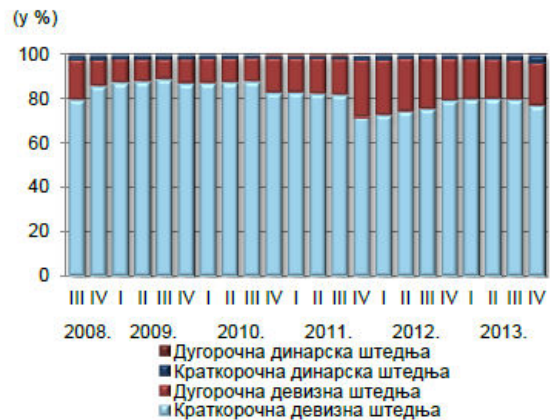
Валутна структура кредита становништва

* Удео девизних и девизно индексираних кредита у укупним кредитима.
Извор: Народна банка Србије.

Графикон 5.4.

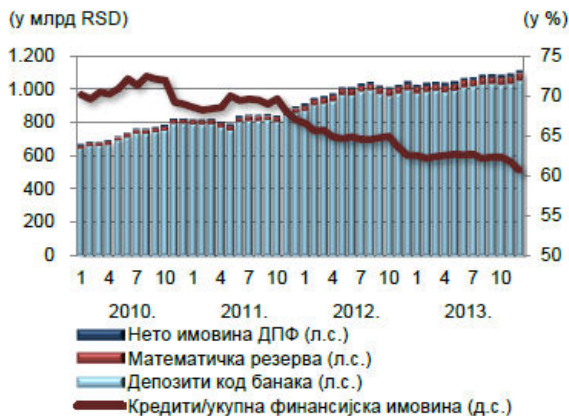
Структура штедње становништва
(по рочности и валутама)

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 5.7.

Нето позиција становништва у односу на финансијски сектор

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 5.8.

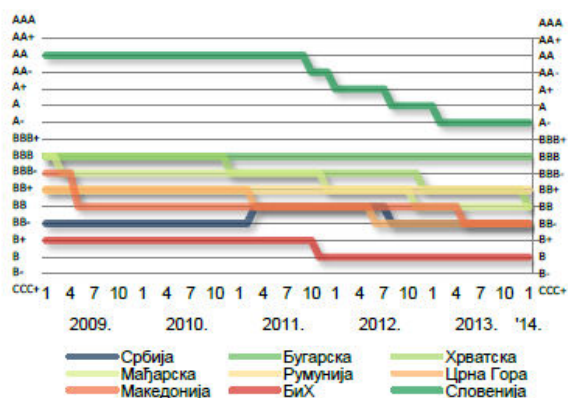
Просечна задуженост становништва

Извор: РЗС, УБС и Народна банка Србије.

Графикон 6.1.

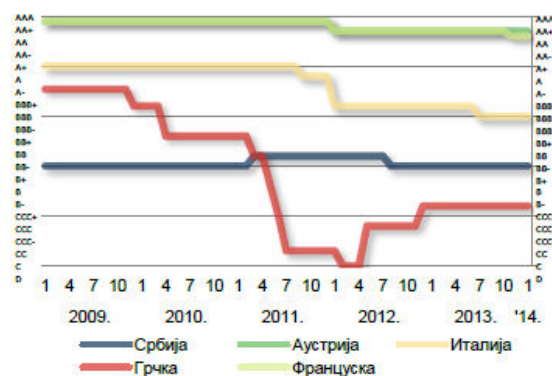
Промене кредитних рејтинга земаља у региону

Извор: Standard & Poor's.

Графикон 6.2.

Промене кредитних рејтинга земаља порекла матица банака које послују у Републици Србији

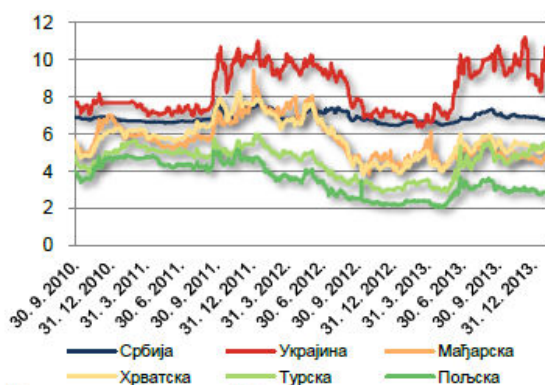

Извор: Standard & Poor's.

Графикон 6.5.

Приноси на обвезнице Републике Србије и земаља региона

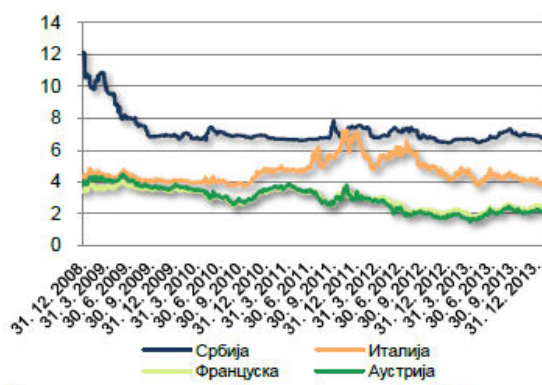
(у %)

* Рочности преко 5 година, у USD.
Извор: Bloomberg.

Графикон 6.6.

Приноси на обвезнице Републике Србије и земаља порекла матица банака које послују у Републици Србији*

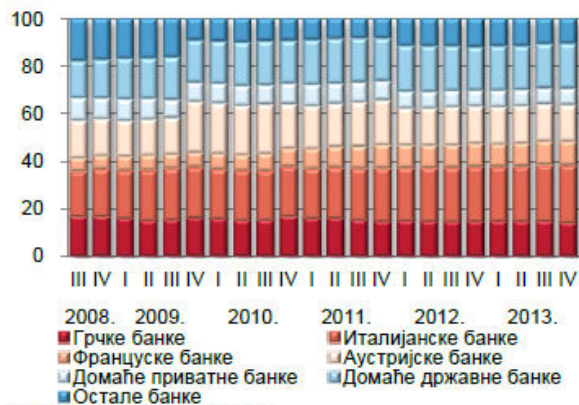
(у %)

* Рочности десет година, у EUR, осим обвезница РС у USD.
Извор: Bloomberg.

Графикон 6.21.

Структура банкарског сектора по пореклу капитала*

(у %)

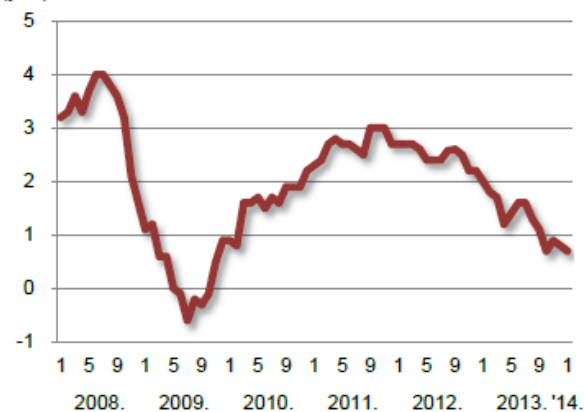
* Учешће у нето активи сектора.
Извор: Народна банка Србије.

Графикон 6.12.

Инфлација у еврозони

(мг. стопе)

(у %)

Извор: Европска централна банка.

Графикон 6.29.

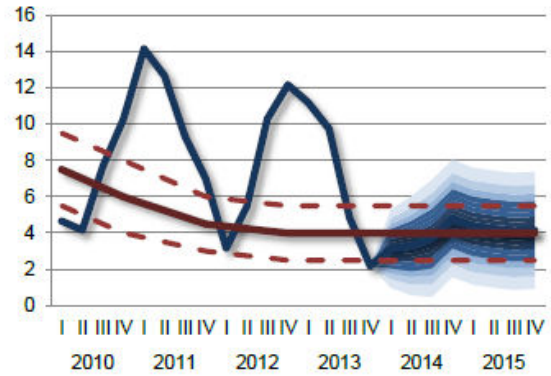
Доприноси промени нивоа потрошачких цена
(мг. стопе раста, у п.п.)

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 6.30.

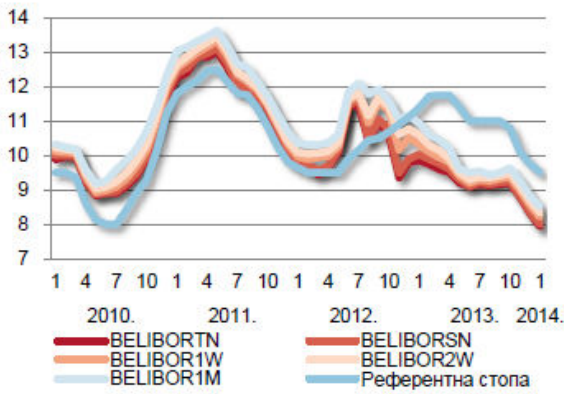
Пројекција инфлације
(мг. стопе раста, у %)

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 6.33.

Каматне стопе BELIBOR
(месечни просеци, у %)

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 6.34.

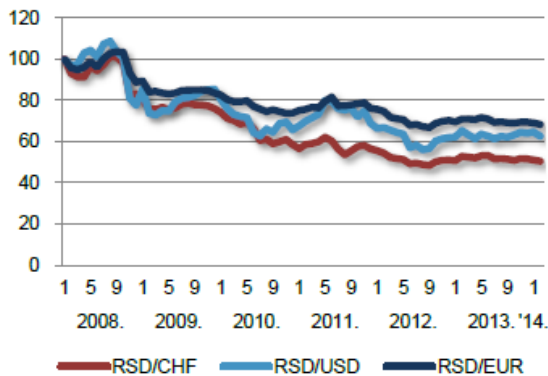
Кретање курса RSD и валута земаља региона према EUR
(индекс, T2 2010 = 100)

Извор: Народна банка Србије и друге централне банке.

Графикон 6.35.

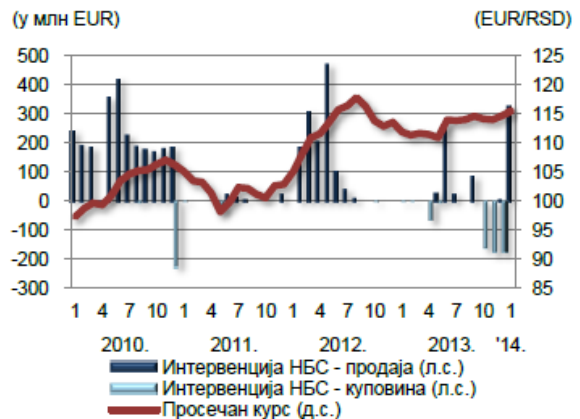
Кретање курса RSD према EUR, CHF и USD
(индекс, децембар 2007 = 100)

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 6.36.

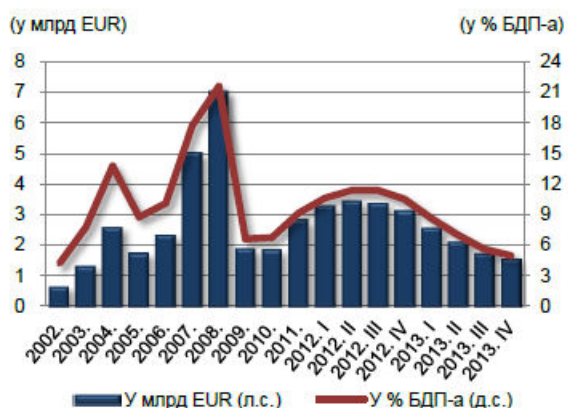
Кретање курса RSD према EUR и интервенције Народне банке Србије на МДТ-у*

* Међубанкарско девизно тржиште.
Извор: Народна банка Србије.

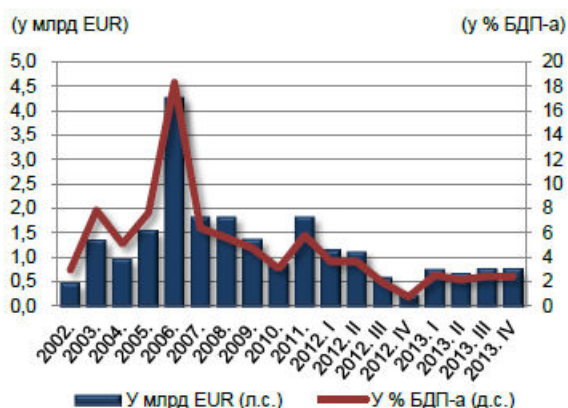

Графикон 6.39.

Дефицит текућег рачуна платног биланса

Извор: Републички завод за статистику и Народна банка Србије.

Графикон 6.40.

Нето стране директне инвестиције

Извор: Републички завод за статистику и Народна банка Србије.

Графикон 6.45.

Покривеност уже категорије новчане масе М1 девизним резервама

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 6.46.

Покривеност шире категорије новчане масе М2 девизним резервама

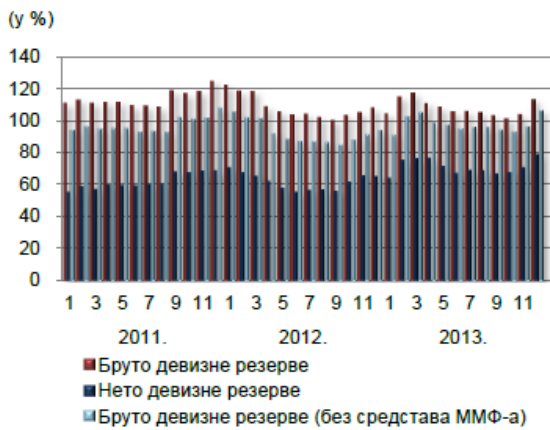
Извор: Народна банка Србије.

Графикон 6.47.

Покривеност најшире категорије новчане масе М3 девизним резервама

Извор: Народна банка Србије.

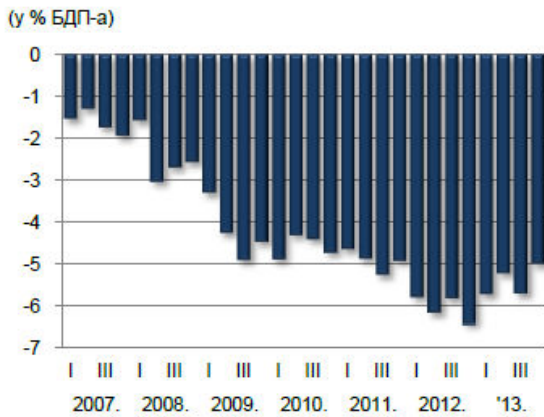
Графикон 6.48.

Покривеност девизних депозита девизним резервама

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 6.56.

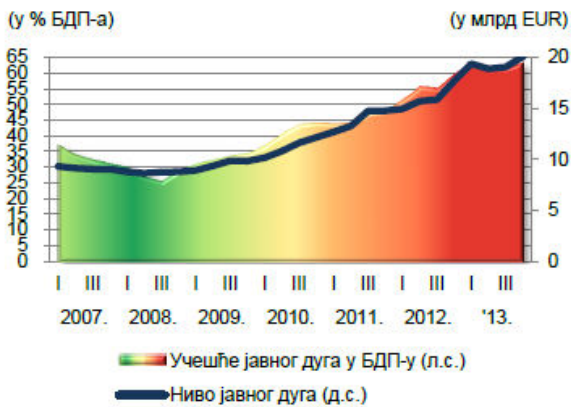
Кретање фискалног резултата

Извор: НБС према подацима МФ.

Графикон 6.58.

Кретање јавног дуга

Извор: НБС према подацима МФ.

Графикон 6.60.

Валутна структура јавног дуга

Извор: Министарство финансија Републике Србије.

Графикон 6.57.

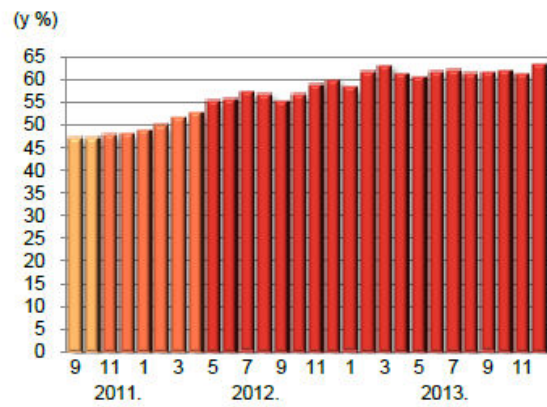
Кретање фискалних прихода и расхода

Извор: НБС према подацима МФ.

Графикон 6.59.

Учешће јавног дуга у БДП-у

Извор: НБС према подацима МФ.

Графикон 6.61.

Структура јавног дуга по оригиналној рочности

од дец.2013. у краткорочни дуг укључени 53н записи
Извор: Министарство финансија Републике Србије.

Графикон 6.62.

Структура јавног дуга по преосталој рочности

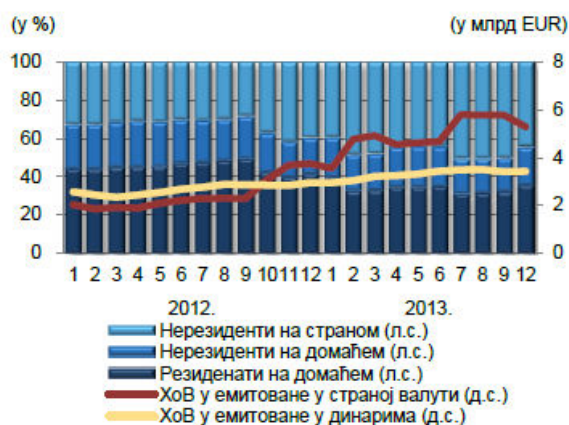
Извор: Министарство финансија Републике Србије.

Графикон 6.63.

Спољна и унутрашња компонента јавног дуга

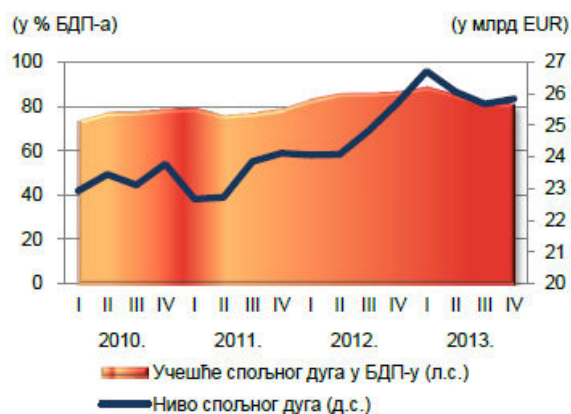
Извор: Министарство финансија Републике Србије.

Графикон 6.64.

Структура државних ХоВ продатих на примарном тржишту по купцима

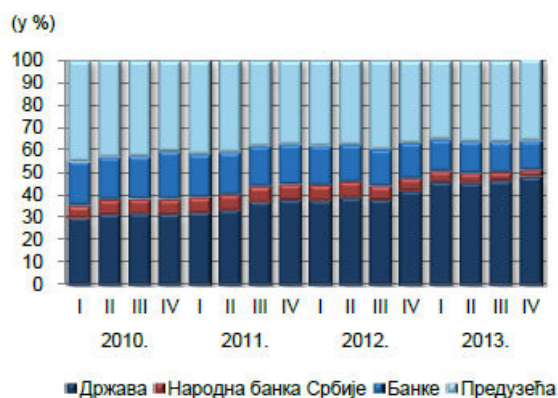
Извор: Министарство финансија Републике Србије.

Графикон 6.65.

Динамика спољног дуга

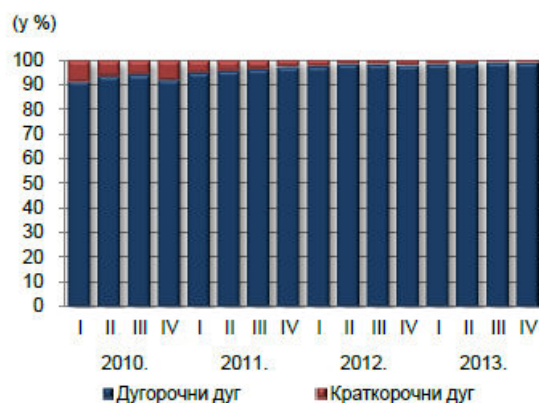
Извор: Народна банка Србије.

Графикон 6.66.

Спољни дуг по корисницима

Извор: Народна банка Србије.

Графикон 6.67.

Спољни дуг по оригиналној рочности

Извор: Народна банка Србије.

Табела 6.1.

Стопе раста бруто домаћег производа, одабране групе земаља
 (у %)

	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.
Свет	5,2	5,3	2,7	-0,4	5,2	3,9	3,2	2,9	3,6	4,0
Европска унија	3,6	3,4	0,6	-4,4	2,0	1,7	-0,3	0,0	1,3	1,6
Евروزона	3,3	3,0	0,4	-4,4	2,0	1,5	-0,6	-0,4	1,0	1,4
Аустрија	3,7	3,7	1,4	-3,8	1,8	2,8	0,9	0,4	1,6	1,8
Белгија	2,7	2,9	1,0	-2,8	2,4	1,8	-0,3	0,1	1,0	1,3
Кипар	4,1	5,1	3,6	-1,9	1,3	0,5	-2,4	-8,7	-3,9	1,1
Естонија	10,1	7,5	-4,2	-14,1	2,6	9,6	3,9	1,5	2,5	3,5
Финска	4,4	5,3	0,3	-8,5	3,4	2,7	-0,8	-0,6	1,1	1,4
Француска	2,5	2,3	-0,1	-3,1	1,7	2,0	0,0	0,2	0,9	1,5
Немачка	3,9	3,4	0,8	-5,1	3,9	3,4	0,9	0,5	1,6	1,4
Грчка	5,5	3,5	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1	-6,4	-4,2	0,6	2,9
Ирска	5,5	5,0	-2,2	-6,4	-1,1	2,2	0,2	0,6	1,8	2,5
Италија	2,2	1,7	-1,2	-5,5	1,7	0,4	-2,4	-1,8	0,6	1,1
Луксембург	4,9	6,6	-0,7	-4,1	2,9	1,7	0,3	0,5	1,3	1,6
Малта	2,6	4,1	3,9	-2,8	3,2	1,8	1,0	1,1	1,8	2,0
Холандија	3,4	3,9	1,8	-3,7	1,5	0,9	-1,2	-1,3	0,3	1,6
Португал	1,4	2,4	-0,0	-2,9	1,9	-1,3	-3,2	-1,8	0,8	1,5
Словачка	8,3	10,5	5,8	-4,9	4,4	3,2	2,0	0,8	2,3	2,8
Словенија	5,9	7,0	3,4	-7,9	1,3	0,7	-2,5	-2,6	-1,4	0,9
Шпанија	4,1	3,5	0,9	-3,8	-0,2	0,1	-1,6	-1,3	0,6	0,8
Земље у развоју	8,3	8,7	5,8	3,1	7,5	6,2	4,9	4,5	5,1	5,3
Централна и источна Европа	6,4	5,4	3,2	-3,6	4,6	5,4	1,4	2,3	2,7	3,3
Албанија	5,4	5,9	7,5	3,3	3,8	2,8	1,6	1,7	2,1	2,5
Босна и Херцеговина	6,0	6,1	5,6	-2,9	0,7	1,3	-0,7	0,5	2,0	3,5
Бугарска	6,5	6,4	6,2	-5,5	0,4	1,8	0,8	0,5	1,6	2,5
Хрватска	4,9	5,1	2,1	-6,9	-2,3	-0,0	-2,0	-0,6	1,5	2,0
Мађарска	3,9	0,1	0,9	-6,8	1,3	1,6	-1,7	0,2	1,3	1,5
Летонија	11,2	9,6	-3,3	-17,7	-0,9	5,5	5,6	4,0	4,2	4,2
Литванија	7,8	9,8	2,9	-14,8	1,5	5,9	3,6	3,4	3,4	3,5
Македонија	5,0	6,2	5,0	-0,9	2,9	2,9	-0,3	2,2	3,2	3,6
Црна Гора	8,6	10,7	6,9	-5,7	2,5	3,2	-0,5	1,5	2,2	2,3
Пољска	6,2	6,8	5,1	1,6	3,9	4,5	1,9	1,3	2,4	2,7
Румунија	7,9	6,3	7,3	-6,6	-1,1	2,2	0,7	2,0	2,2	2,5
Србија	3,6	5,4	3,8	-3,5	1,0	1,6	-1,5	2,5	1,0	1,5
Турска	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,2	3,8	3,5	4,3
Савез независних држава	8,8	8,9	5,3	-6,4	4,9	4,8	3,4	2,1	3,4	3,8
Јерменија	13,2	13,7	6,9	-14,2	2,2	4,7	7,2	4,6	4,8	5,5
Азербејџан	34,5	25,0	10,8	9,3	5,0	0,1	2,2	3,5	5,6	4,8
Белорусија	10,0	8,7	10,3	0,1	7,7	5,5	1,5	2,1	2,5	3,1
Грузија	9,4	12,3	2,3	-3,8	6,3	7,2	6,1	2,5	5,0	5,9
Казахстан	10,7	8,9	3,2	1,2	7,0	7,5	5,1	5,0	5,2	6,1
Киргиска Република	3,1	8,5	7,6	2,9	-0,5	6,0	-0,9	7,4	6,5	5,3
Молдавија	4,8	3,0	7,8	-6,0	7,1	6,8	-0,8	4,0	4,0	5,0
Русија	8,2	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	3,4	1,5	2,0	2,5
Таџикистан	7,0	7,8	7,9	3,9	6,5	7,4	7,5	6,8	5,8	5,8
Туркменистан	11,0	11,1	14,7	6,1	9,2	14,7	11,1	12,2	10,4	9,1
Украјина	7,4	7,6	2,3	-14,8	4,1	5,2	0,2	0,4	1,5	1,5
Узбекистан	7,5	9,5	9,0	8,1	8,5	8,3	8,2	7,0	6,5	6,0

Извор: World economic outlook и Народна банка Србије.

* Светлосивом бојом означене су процене и пројекције Међународног монетарног фонда и НБС.

Стање и структура јавног дуга Републике Србије

Министарство финансија Републике Србије - Управа за јавни дуг Стање јавног дуга Републике Србије на дан 31.12.2013. године			
А. Директне обавезе	У хиљадама		У милионима
	EUR	USD	RSD
I - Укупан унутрашњи дуг - директне обавезе	7.030.991	9.696.439	806.048
II - Укупан спољни дуг - директне обавезе	10.244.904	14.128.747	1.174.497
Међународна банка за обнову и развој	1.436.977	1.981.735	164.738
Међународна асоцијација за развој	481.555	664.112	55.206
Европска инвестициона банка	701.025	966.783	80.367
Европска банка за обнову и развој	30.889	42.599	3.541
Развојна банка Савета Европе	58.872	81.190	6.749
Кредити страних влада	1.025.092	1.413.704	117.519
Еврообвезнице Републике Србије	3.806.831	5.250.000	436.423
Немачка развојна банка - KfW	94.196	129.906	10.799
Обавезе према Париском и Лондонском клубу поверилаца	1.664.936	2.296.113	190.872
Обавезе према ЕУ	149.500	206.175	17.139
Међународни монетарни фонд	433.682	598.091	49.718
Кредити пословних банака	361.350	498.338	41.426
Директне обавезе укупно (1 + 2)	17.275.895	23.825.187	1.980.545
Б. Индиректне обавезе	EUR	USD	RSD
III - Укупан унутрашњи дуг - индиректне обавезе	822.521	1.134.338	94.296
IV - Укупан спољни дуг - индиректне обавезе	1.990.285	2.744.802	228.170
Европска банка за обнову и развој	353.231	487.141	40.495
Европска инвестициона банка	908.281	1.252.610	104.127
Немачка развојна банка - KfW	49.062	67.661	5.625
Обавезе према ЕУ	134.278	185.183	15.394
Еурофима	92.207	127.163	10.571
Међународна асоцијација за развој	14.824	20.444	1.699
Јапанска агенција за међународну сарадњу - ЈИСА	2.125	2.931	244
Кредити страних влада	53.674	74.022	6.153
Emirates Advanced & Research Technology	5.621	7.752	644
Кредити пословних банака	376.981	519.895	43.218
Индиректне обавезе укупно (3 + 4)	2.812.806	3.879.141	322.466
В. Негарантовани дуг јединица локалне власти	EUR	USD	RSD
III - Укупан унутрашњи дуг	336.453	464.002	38.572
IV - Укупан спољни дуг	117.280	161.741	13.445
Укупно негарантовани дуг јединица локалне власти (5 + 6)	453.733	625.743	52.017
Укупно јавни дуг централног нивоа власти (А + Б)	20.088.701	27.704.328	2.303.011
Укупно јавни дуг општег нивоа државе (А + Б + В)	20.542.434	28.330.071	2.355.028

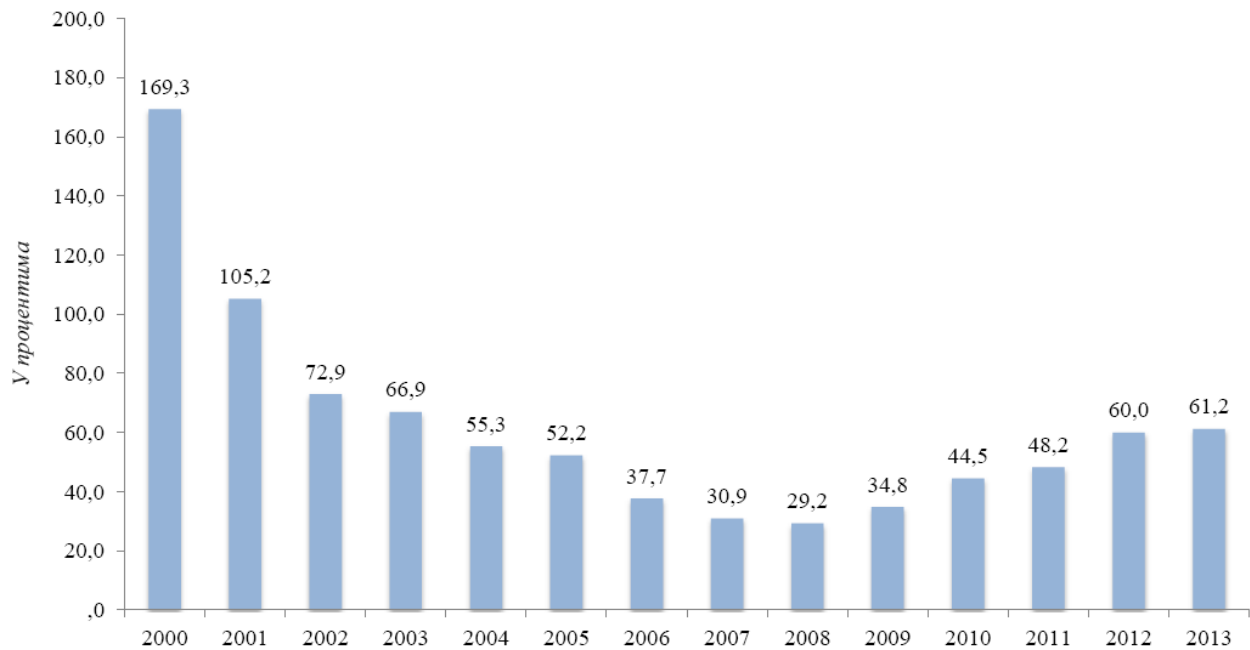
Валутна структура јавног дуга

Централни ниво власти			Дуг опште државе		
Валута	По средњем курсу	Учешће	Валута	По средњем курсу	Учешће
RSD	466.366.568.867	20,25%	RSD	483.642.469.891	20,54%
EUR	1.057.709.632.730	45,93%	EUR	1.092.133.747.853	46,37%
USD	638.055.271.110	27,71%	USD	638.055.271.110	27,09%
CHF	21.112.405.643	0,92%	CHF	21.429.271.480	0,91%
SDR	106.624.179.794	4,63%	SDR	106.624.179.794	4,53%
Остале	13.142.829.705	0,57%	Остале	13.142.829.705	0,56%
Укупно	2.303.010.887.849	100%	Укупно	2.355.027.769.833	100%

У милионима EUR

ПРЕГЛЕД ЈАВНОГ ДУГА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ СТАЊЕ ДУГА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ НА ДАН У ПЕРИОДУ ОД 31.12.2000. - 31.12.2013. ГОДИНЕ														
А. ДИРЕКТНЕ ОБАВЕЗЕ														
	31.12.00	31.12.01	31.12.02	31.12.03	31.12.04	31.12.05	31.12.06	31.12.07	31.12.08	31.12.09	31.12.10	31.12.11	31.12.12	31.12.13
Унутрашњи дуг	4.108	3.871	4.152	4.240	4.064	4.255	3.837	3.413	3.162	4.051	4.572	5.436	6.453	7.031
Спољни дуг	10.059	9.561	7.230	6.564	5.267	5.364	4.746	4.616	4.691	4.406	5.873	7.239	8.618	10.245
Укупно директне обавезе	14.167	13.432	11.382	10.803	9.331	9.620	8.583	8.029	7.853	8.457	10.444	12.675	15.071	17.276
Б. ИНДИРЕКТНЕ ОБАВЕЗЕ														
Унутрашњи дуг	0	0	0	0	0	0	0	0	0	135	340	536	723	823
Спољни дуг	0	2	147	220	344	663	769	846	929	1.257	1.372	1.574	1.878	1.990
Укупно индиректне обавезе	0	2	147	220	344	663	769	846	929	1.392	1.712	2.110	2.600	2.813
Укупно јавни дуг Републике Србије	14.167	13.434	11.529	11.023	9.676	10.283	9.352	8.875	8.781	9.849	12.157	14.784	17.671	20.089

Учешће јавног дуга у бруто домаћем производу Републике Србије

Стање и структура дуга јединица локалне власти

Преглед задужења

Однос гарантованог и негарантованог дуга

